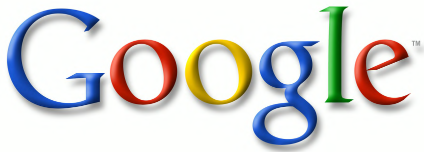

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 06737947 3

SKANDIA.

TIDSKRIFT

FÖR

VETENSKAP OCH KONST.

UTGIFVEN

AF

Swenska Litteratur-Föreningen.

FJERDE BANDET.

UPSALA,
PALMBLAD & C.
1834.

Skandia.

FJERDE BANDET.

FÖRSTA HÄFTET.

OM

DET GAMLA KOPPAR-COMPAGNIET OCH KOPPAR-MYNTNINGEN UNDER GUSTAF II ADOLFS TID.

Samma tidehvarf af vårt Fäderneslands historia, som utmärkte sig genom de första verksamma åtgärder för handels och näringars upphjelpande, utmärkte sig jemväl genom ett synnerligt nit för Compagniehandels-systemet. Till en del hade detta förhållande sin grund uti främmande föredömen. Systemet uppkom och utbildades, såsom bekant är, uti England under Drottning Elisabeths regering, samt blef sedermera upptaget af Holländarne. De rustningar och colonisationer, hvilka åtföljde den större verldshandeln, öfverstego nemligen enskild mans höfva, äfven inom denna rika nation, och föranledde sällskapers inrättande för den Ost- och Vestindiska handeln. Den lysande framgång, dessa Compagnier i begynnelsen rönte, inlockade flera nationer på vädjobanan. Äfven till vårt fädernesland hann tidigt nog ryktet om de rikedomar, som belönade den djerfva seglatsen öfver verldshafvet. Vid år 1624 hitlände Vilhelm Usselinx, en Nederländare, som i Holländsk-Vestindiska Compagniets tjenst förvärfvat erfarenhet, föreslog ett Svenskt handelssällskap "åt Asiam, Africam, Americam och Magellanicam", och förespeglade både i tal och skrift de utomordentliga förmåner, som deraf borde väntas. Konungen understödde förslaget med stor ifver (sjelfva presterskapet ålades att förmana sina åhörare till deltagande

deruti "samt i sina uppenbara och hemliga böner Gud bedja, att hans Gudomliga majestät sin milderika välsignelse dertill förläna ville") [1]), och ett Generalhandels-Compagnie sammanbragtes, hvaraf frukten sedermera blef den bekanta Svenska colonien uti Norra Amerika, hvars fortkomst stäcktes af Holländsk afund och Svensk krigslystnad. Sedermera hafva Svenskarne gjort åtskilliga mer eller mindre misslyckade, stundom i sjelfva födelsen qväfda, försök att komma i delaktighet af verldshandelns fördelar. Häfderna omtala ett Persiskt, ett Guineiskt, ett Amerikanskt, ett Afrikanskt Compagnie o. s. v.; och det i sednare tider uppkomna och undergångna Ostindiska ligger inom hvar mans minne.

Man får dock icke tro, att all Svensk Compagniehandel är af utländsk härkomst. Samma förening af krafter, som i rikare länder endast behöfdes vid större företag, då fråga var om rigtiga eröfringar inom handelns verld, behöfdes hos oss till sjelfförsvar. Svenska handeln låg länge i händerna på utländningar; och alltifrån Gustaf den förstes tid använde Konungarne all möjlig omtanka för att upphäfva detta, så för skattkammaren som enskilda välmågan, menliga förhållande. Men till sjelfständig handel fordras samlade capitaler, och sådana funnos icke. Carl IX var derföre betänkt att göra sin nyanlagda stad, Götheborg, till medelpunkt för ett Handels-Compagnie och inbjöd alla rikets innebyggare, af hvad stånd eller vilkor som helst, att deruti deltaga [2]). Kriget med Danmark afbröt den påbörjade stadsanläggningen och bragte Compagnie-företaget i glömska. Dock dröjde det icke länge efter fredsslutet, förrän Gustaf Adolf upplifvade sin faders förslag [3]), fastän det samband,

---

[1]) Stjernman, Comm. Pol. och Ekon. Förordn. I. sid. 949.
[2]) Stjernman, anf. st., I. sid. 538.
[3]) Stjernman, anf. st., I. sid. 660.

hvaruti det ifrån begynnelsen stått med den nya anläggningen vid Vesterhafvet, genom Elfsborgs pantsättning, upphörde. Förslaget var derutinnan eget, att Compagniets verksamhet icke var bestämd, icke rigtad på vissa orter eller vissa handels-artiklar, utan på handel i allmänhet. Huruvida denna omständighet hade något inflytande på sakens fortgång, må andre bedömma. Visst är åtminstone, att intet Compagnie blef af förr än fyra år sednare, då det genom Kopparhandelns öfverlåtande lyckades Konungen att inlocka deltagare. Härigenom fick företaget ett bestämdt mål, men ett sådant, hvartill mig veterligen i främmande land hvarken kan uppvisas förebild eller efterbild: det blef ett Handels-Compagnie, grundadt på export-monopolium. Den gifna rigtningen framgick emellertid hos oss så, att visserligen hela Svenska export-handeln blifvit privilegierad, om icke sakernas natur legat i vägen. Uteslutande rättighet att handla med Vermlands producter (jern, trävirke och läder) ärnade Konungen uppdraga åt Götheborg [1]); med ett Jern-Compagnie var man på god väg; Spannemålshandeln öfverlemnades åt A. Oxenstjerna, men måste snart frigifvas; och efter Gustaf Adolfs tid uppkom samt fortvarade länge, ehuru med åtskilliga afbrott, ett Tjäru-Compagnie. Sedan detsamma för sista gången blifvit upplöst (1739), hör man icke vidare af slika företag.

Kopparhandels-Compagniet, eller, såsom det gemenligen förkortas, Koppar-Compagniet, har af alla dessa sällskap blifvit mest omtaladt i våra häfder. Det har vunnit denna ryktbarhet igenom sin inveckling uti Carl XI:s reduction. Det hårda vittnesbörd, uttaladt uti de år 1688 och 1689 utfärdade och etthundrade år der-

---

[1]) Kongl. Maj:ts mening och förslag, huruledes ett HandelsCompagnie på Vermland bäst och beqvämligast göras kan. 30 Febr. 1634. RiksArch. Registr. fol. 60. — Jfr. Hallenberg, Gustaf Adolfs hist. V. sid. 206.

efter (1771) till yttermera visso omtryckte konungabrefven, hvilket 1680 års män aflagt om Compagniet, har legat till grund för Historiens dom. Och likväl bär detta vitsord uppenbarligen stämpel af ett reagerande partis nitälskan, icke af den lugna betraktelsens oväld. Det är denna omständighet, som först rigtade vår uppmärksamhet på ett ämne, hvilket torde förefalla mången torrt och ofruktsamt. Vid närmare bekantskap funno vi det i och för sig sjelft förtjena all möjlig uppmärksamhet, helst de fleste af den store Konungens finance-operationer dermed stodo i närmare eller fjermare gemenskap. Dessutom kan man icke för mycket sysselsätta sig med ett tidehvarf, hvilket icke allenast är vaggan för fosterlandets krigsära och yttre anseende, utan äfven grundat vår handel, våra näringar, våra undervisningsanstalter och snart sagdt hela vårt inre statsskick.

Under en tid, då Kronans mesta inkomster bestodo i varu-lefveranser, skulle naturligtvis bergverkens afkastning, såsom i handel afsättligast, vara ett föremål för regeringens synnerliga uppmärksamhet. Detta gäller i synnerhet om Kopparen, hvilken Axel Oxenstjerna rent af kallar "den ädlaste vara, hvilken Sveriges Krona gifver och kan berömma sig af"[1]). Den hämtades då för tiden snart sagdt uteslutande ur stora Kopparberget, en grufva, hvars begynnelse ingen historia känner. Dess äldsta behållna privilegier (af 1347) äro snart ett halft årtusende gamla och omtala likväl ännu äldre, "som då voro komna i vangömo." Om dess afkastning i äldre tider vet man lika litet. Konung Johan III lät anställa allmän tacksägelse i rikets kyrkor, då grufvan ett år gaf 3000 skeppund[2]), hvilket således dittills varit oerhördt.

---

[1]) Betänkande öfver Kopparhandeln och Kopparmyntet. Fiskhusen den 30 Apr. 1630. Ups. Univ. Bibl. Nordin. Fol. Oinb. N:o 22.

[2]) Nauclerus, Delineatio fod. cuprim. Diss. Ups. 1703, sid. 93.

Under Gustaf Adolfs regering uppgick afkastningen till nära 13000 och ökades sedermera år ifrån år ända till öfver 20000 skppd. (år 1650), hvarefter den småningom aftagit och är i våra dagar icke stort gifmildare än under Konung Johans tid. Före Gustaf Adolfs tid utfördes kopparen gemenligen rå, eller ock i ett slags plåtar, som ej voro stort bättre, ty egentlig, gargöring förstod man icke. Likväl ansågs denna handel så indrägtig, att Kronan vid åtskilliga tillfällen tillegnade sig densamma. Något sådant berättas redan om Gustaf den förste. Noggrannare efterrättelser hafva vi om Konung Johan. Han tillsatte (1580) en egen kopparköpare vid berget och förordnade, att bergsmännen skulle till den och ingen annan, för bestämdt pris, försälja sin koppar, vid hotelse af varans förlust och det straff, Konungen täcktes pålägga [1]). Såsom skäl uppgifver Konungen, att han "å sitt Kongl. Embetes vägnar" ej längre kunde lida den stora falskhet och bedrägeri, som en part bergsmän tilläto sig. De lära nemligen ha tillverkat afrads- och tiondekopparen "ringare uti finhet" än Kronans egen hyttekoppar, ha gjutit råkopparen "oluttrad och obränd" till plåtar, hvarigenom varan utomlands råkade i vanpris, och slutligen anlagt lönliga hammarsmedjor, till tiondens försnillande. Rätta orsaken torde dock få sökas uti "Konungens och Riksens nödtorfter och lägenheter", såsom den tvenne år sednare förnyade och skärpta förordningen oförtäckt angifver. Samma förordning upplyser äfven, att åtskillige heldre läto sin koppar ligga osåld,

---

[1]) Stjernman, anf. st., I. sidd. 288, 317. Något dylikt tvång var äfven jernhandeln underkastad, ehuru för kortare tid. År 1583 berömmer sig Konung Johan "för sina undersåtare, såväl bergsmäns och bönders, såsom menige borgerskapsens i städernas ödmjuka och flitiga bön skull, hafva nu löst och fritt gifvit dem igen den jernhandel, som Vi härtill i detta år, för våra och riksens många stora utgifter skull, ville hafva haft oss förbehållen." Stjernman, anf. st., I. sid. 321.

än utlemnade den åt kopparköparen, och att de lönliga hammarsmedjorna icke upphörde. Det förra ofoget belades med straff, som för oloflig försäljning, det sednare, som för "annat tjufveri." Missnöjet verkade emellertid, att handeln snart nog blef frigifven (1587)[1], men, "efter konungen ändteligen ville hafva någon nytta och gagn af den koppar, som årligen utföres af riket", pålades hvar och en, som uppköpte koppar vid berget en viss taxa för skeppundet (1590), och dessutom skulle enligt 1591 års tullordning utförsel-tull erläggas[2]). Dervid förblef det flera år bortåt. Huru tull-systemet under Carl IX:s regering idkeligen ändrades, är icke här stället att genomgå. Märkligast var hans vexelordning. Genom 1604 års Riksdagsbeslut och 1605 års Kongl. förordning hade, för myntets skull, en gammal sedvana blifvit upplifvad, enligt hvilken en viss procent af in- och utgående varors värde skulle inlemnas på myntet uti slagna daler eller silfver, ungerska gyllen eller guld, hvaremot svenskt småmynt till samma summa efter föreskrifven beräkning skulle fås i utbyte. Detta kallades vexel och utsträcktes, hvad kopparen och några andra varor angick, följande året ända derhän, att exportören, som dessutom måste hafva särskildt kongligt tillstånd till utförandet, skulle på myntet omsätta varans hela värde. Efter upprepade klagomål, sednast vid Örebro Riksdag, afskaffades vexel-systemet (1611). Då detsamma (1615) ånyo infördes, drabbade det icke kopparen mera än någon annan vara[3]).

---

[1]) Hülphers, Resa i Dalarne, sid. 412.

[2]) Stjernman, anf. st., I. sidd. 359, 369. Denna taxa utsattes till 4 daler för skeppundet plåtkoppar, tullen till 8 mark för ung. plåtar, 5½ för råkoppar.

[3]) Vexel fanns redan under Johan III:s tid. Han afskaffade år 1591, i anledning af köpmännens klagomål, all in-tull, men förordnade i stället, att en lödig mark sölf el-

Genom denna tull och vexel lär kopparen uppe-

---

ler dess värde i "slagne daler" för hvart hundrade dalers värde i gods, som infördes, skulle emot svenskt mynt utbytas, åberopandes sig dervid Magni Eriksons efterdöme. Stjernman, anf. st., I. sid. 364. Konung Carls första vexelordning utgafs år 1605. Han beropade sig på Magni Eriksons, Eriks af Pommern och Sten Sture den äldres (Johan III omtalas icke!) efterdöme, samt 1604 års Riksdags-beslut, och stadgade, att af hvarje hundrade dalers värde, som exporterades, skulle 10 Riksdaler eller deras värde i fint silfver utbytas på myntet emot svenskt mynt, af hvarje hundrade dalers import 5 ungerska gyllen eller deras värde i fint guld. Detta sednare beramades väl icke på Riksdagen, men "alldenstund att det förslag, som då uti Norrköping beviljades, det är för ringa emot den ordning och bruk, som af ålder varit hafver", ... "så hafve Vi nu med vårt älskelige Råds bevillning och samtycke gjort till förökning, på det han må stiga lika med den, som af ålder varit hafver." Koppar samt Elgshudar, och sedermera äfven Jern, underkastades en vexel af varans fulla värde. (Kopparens vexelvärde var, enligt 1607 års förordning, 50—40 Riksdaler, allt efter dess olika art). Konungen hade nemligen förnummit, "att den koppar, som här i riket efter Guds välsignelse faller och blifver tillgjord, varder mycket vanvyrdad och för sådana varor förbytt, som riket föga gagn kan af hafva", samt att elgshudar utfördes och andra ringare klädesvaror infördes, "der man dock fast bättre och ärligare klädningar kan göra af elgshudarne, hvilka ock beqvämligare äro till att nyttja i denna fejdetiden, än en hop med förlegadt kläde, som hvarken håller sin rätta längd, eller är så godt uti tråd, som det fordom varit hafver, och uppsättes dock likväl hvar dag högre i penningar." Vexelsystemet bibehöll sig med en och annan förändring till år 1611, då Ständerna på Riksdagen afklagade detsamma. I det stället infördes ånyo ut- och in-tull, hvilka till storlek och betalningssätt undergingo nästan årliga förändringar. Koppartullen bestämdes år 1611 till 28 daler för ungerska plåtar, 20 daler för råkoppar. Sedermera infördes en dubbel tull: uti den uppstad, kopparen var upplagd, erlades tull i svenska penningar, vid sjösidan uti tyska daler. Dessa båda tullafgifters storlek och inbördes förhållande varierade på följande sätt:

hållits i pris och Kronan haft tillbörlig vinning [1]). Tvingande behof förmådde Gustaf Adolf att förnya kronohandeln. Knärödska fredsfördraget, hade icke allenast ådragit riket en dryg lösepenning för Elfsborg utan äfven förpligtelsen att erlägga densamma i "slagna daler." Ständerna åtogo sig en tryckande och länge ihogkommen bevillning, men erforderlig myntsort kunde undersåtarne icke anskaffa. Derföre beslöts på 1614 års Riksdag, att de inflytande medlen skulle användas till kopparköp

	Uppst. tull.			Sjötull.	
	Rdk.	ung. Pl.		Rdk.	ung. Pl.
1612.	7 D:r —	9. 29.	——	6 Rdr —	8⅓.
1613.	6 — —	8. —	——	6 — —	8.
1614.	2 — —	2. —	——	10. — —	12.
1615.	1 — —	1¼. —	——	7. 26 —	8¾.

Den betydliga tull-nedsättningen sistnämnde år berodde deraf, att export-vexeln af 10 Rdr för 100 Daler's värde ånyo infördes, då kopparens vexelpris bestämdes till 80—67 daler. Sjötullen är här ofvan upptagen i sitt maximum; somliga år åtnjöto inländske exportörer någon lindring. Märkligt är, att, under alla dessa förändringar, den förädlade varan alltid betungades med högre tull än den råa. Principen att genom hög tull å den sednare befordra förädling var likväl icke alldeles obekant. Carl IX förordnade år 1600, att beredda hudar eller skinn skulle utföras tullfritt, men oberedda förtullas. Axel Oxenstjerna är den förste, som uti sitt ofvan citerade betänkande föreslog samma princips användande i kopparhandeln (för Råkoppar 10 Rdr, Gark. 3, Plåtk. 2, Messing 1).

[1]) Ibland de skäl, dem Axel Oxenstjerna (anf. st.) andrager för kopparhandelns frigifvande, är ock exemplet af denna tid. "Förmedelst den store vexel i sal. konung Carls tid är kopparn först begynd att sättas i pris, och tror visst, att så framt Kronans besvär med Elfsborgs lösen, krigen och andra betänkanden icke hade hindrat och interrumperat continuationen, så att man med vexel eller tull hade fortfarit allt hittills, och låtit privatos bryta sig med handel, att man då fuller skulle hafva sett en märkelig effect deraf, eftersom man nogsamt såg år 1624, huru kopparen uppslog förmedelst tullen" . . . .

och för kopparen inskaffas Riksdalrar. Kronan blef härigenom ensam uppköpare vid berget, men deraf får man icke sluta, att hon blef ensam exportör af all rikets koppar. Tvärtom lär hon för egen räkning hafva utfört ringa; åt köpmän och andra personer, som bisprungo genom försträckningar, anvistes betydliga poster. Detta skedde antingen på det sättet, att de erhöllo kopparen directe af Kronan, eller ock, när densamma inga penningar hade till kopparköpets bestridande, fingo tillåtelse att sjelfva göra uppköp, afräknandes tullen, som den tiden utgjorde 23 dlr. skeppundet, å sina fordringar [1]). Sålunda hade på en tid af 8 månader omkring 4750 skppd. blifvit upphandlade af köpmän (Peter Kruse, Mårten Weinitrer, Erik Larsson, Erik Ingemundsson, Peter Gröneberg m. fl.), hvaraf de likväl måst förtulla hvart femte skeppund, för att ge Kronan medel i händerna till eget uppköp [2]).

---

[1]) Contract med Erik Larsson, borgare i Stockholm om vin och krigsmunition. . . . . . . "I afbetalning på sin förra försträckning bekommer han (Erik Larsson) nu strax i vinter 111 Skppd koppar, att utföra tull och vexelfritt, hvart Skppd. Sthvigt räknadt till 73 svenska daler" . . . "likaledes i afbetalning nu i vinter och tillkommande sommar, när som våre pengar vid kopparberget ej äro tillstädes, få uppköpa för egne pengar 500 Skppd och genom vårt varuhus i Stockholm tull- och vexelfritt utföra, deraf honom på vår räkning skall kortas i sin betalning 23 sv. daler per Skppd bergsvigt." . . . RiksArch. Reg. 1619 fol. 28, jfr. foll. 8, 14, 18, 31, 35, 37 m. fl. Stundom hände, att dylika tillåtelsebref pro tempore upphäfdes genom befallning till Kronans kopparköpare, att icke tillstädja någon uppköpa koppar, "oansedt ehvem han är, eller ock hvad bref han derpå hafver." Ibidem foll. 24, 30 m. fl.

[2]) Per Ersons räkenskap för tullpenningarne, som fallne äro af det femte skeppundet 6 Jun. 1619 — 4 Febr. 1620. Kammar-Coll. Archiv. Westmanl. Registret 1619 N:o 19. Jfr. RiksReg. 1619 fol. 159.

År 1619 den 30 Januarii erlades sista fjerdedelen af Elfsborgs lösen, hvarigenom den dertill bestämda bevillningen upphörde, så att det för Kronan blef svårt, om icke omöjligt, att vidare förlägga berget. Den hade emellertid dragit för stora fördelar af kopparhandeln, för att alldeles släppa den ur händerna, och dessutom på sednare tiden för kopparförädlingens upphjelpande vidtagit anstalter, hvilkas bestånd och utvidgande ansågos bero af handelns hållande i en hand. Man lär då hafva fallit på den tanken att upplifva 1615 års Compagnie-förslag, och dermed förbinda kopparhandeln. Utom hoppet att sålunda kunna genomdrifva en gammal favorit-plan, väntade man sig åtskilliga fördelar: tullpengarne kunde fås i samlad summa, försträckningar i nödens stund med lätthet erhållas, priset dirigeras och gargöringens bestånd försäkras. Underhandlingar i ämnet förehades äfven under årets lopp, dels med den förmögnare adeln, dels med köpmän, särdeles dem, som förut genom sin Krono-försträckningar till en stor del voro i besittnin af kopparhandeln och sedermera uppträdde såsom Con pagniets Directorer. I Julii månad kungjordes plan genom öppet bref för rikets samtlige innevånare, privil gier utfärdades vid årets slut (d. 21 Dec.) och instructi för styrelsen vid början (d. 1 Jan.) af det följande [1])

[1]) Stjernman, anf. st., I. sidd. 708, 718, 761, ı ger det "öppna brefvet" samt 1619 och 1621 års p gier, hvilka sednare endast äro att anse såsom ett up kungörande af de föregående, i anledning deraf, at ningstiden förlängdes. Privilegierna af den 30 De och den 12 Junii 1626, hvilka innehålla verkl dringar, förbigår han. De förra finnas uti Riksl fol. 414, de sednare uti R.R. 1626 fol. 370. Instr för Directionen, dem han äfven förbigår, finnas fol. 1, 1623 fol. 1 och 1626 fol. 367. De äro lydande med Instruct. af 1615, den han upptage 1619 fol. 236 finnes en skrifvelse till Gabr. O d. 15 Julii, med befallning, att antvarda de hor

Privilegierna äro, utom tilläggen rörande kopparhandeln, alldeles lika dem, som år 1615 utfärdades. De lemnade rättighet åt hvarje Svea rikes undersåte (men ej åt utländningar), att i Compagniet insätta penningar, dock ej mindre summa än 100 Daler, och derföre pro parte quota åtnjuta vinst, quartaliter beräknad, icke månadtligen. För sitt insatta capital skulle ingen skattläggas. Uti trenne år, räknade ifrån den 1 Jan. 1620, skulle bolaget räcka, och under den tiden ingen få uttaga sina penningar, men väl transportera dem på annor man. För att vara giltig måste likväl denna transport ske inför Directionen. — Styrelsen anförtroddes åt en Gubernator, som skulle vara af adel och af Konungen tillsättas, samt sju eller flera Directorer af besuttne borgare. Till hvar ledig Directors-plats skulle Directionen, med participanternas råd och samtycke, föreslå tvenne participanter [1]), af hvilka Konungen, eller i hans frånvaro Ståthållaren jemte Borgmästare och Råd i Stockholm, ägde att tillsätta en. Gubernatoren skulle göra Konungen och Compagniet sin ed och derefter anamma ed af alla Compagniets tjenstemän. Directionen residerade i Stockholm och ägde att efter röstpluralitet besluta om alla handelssaker, till Compagniets bästa upplåna penningar, i dess tjenst antaga folk samt bygga, köpa, sälja, läna och borthyra skepp. Den ägde full domsrätt öfver sina underhafvande i alla mål, som Compagniesaker rörde och ej å lif gingo; likaledes att skilja tvister, som angingo Compagniets saker, dock att besvär

---

vilegierna åt "Borgmästarne och särdeles dem, som oss under vår vistelse i skären följaktige voro, så att de må publiceras, och andre flera, som derutinnan vele vara intresserade, måge ock sina saker derefter veta att beqväma och lämpa."

[1]) Med detta förslags upprättande var man icke alltid så noga. År 1623 sände Konungen helt enkelt bref till Directionen "att de intaga Ant. Monier till deras consort." RiksReg. fol. 172.

kunde anföras i HofRätten, då sak å ära ginge eller öfverstege 100 Dalers värde. I salarium skulle de erhålla visst af hvarje hundrade dalers gods, de köpte eller sålde, och af hvart skppd. koppar, de uppköpte vid berget, och dessutom särskild betalning för resor [1]). — Hvarje år i December skulle alla Participanterna eller deras ombud sammanträda i Stockholm, för att bland sig utse sexton personer, af hvilka åter Konungen, eller i hans frånvaro Ståthållaren jemte Borgmästare och Råd i Stockholm, ägde att utnämna åtta. Inför Gubernatoren och detta utskott skulle Directorerna aflägga räkenskap. Vid samma tillfälle skulle äfven nya Directorer i afgångnes ställe utväljas. Skulle några svårare saker eller någon ny vidtutseende handel komma i fråga, då skulle alla i Stockholm närvarande Participanter sammankallas, för att bland sig utse 6 eller 8 personer till Directionens förstärkande, hvilken derefter ägde att med Compagniets rätt besluta. — Compagniet erhöll, med få undantag [2]), ensam rättighet att upphandla koppar vid berget. För hvart skeppund skulle betalas 50 daler reda penningar (icke varor) åt bergsmännen, och det genast vid invägningen, samt 22 daler tull åt Kronan. Sedan fingo de föryttra den rå- eller gårjord, men förpligtades att befordra garmakeriet, så att efter de tre årens förlopp ingen råkoppar behöfde utföras. — Dessutom erhöllo de tillåtelse att importera allahanda gods och dermed handla i stort, hafva sin bod i Stockholm, åtnjuta på tullen borgarerätt, men föröfrigt endast främmande

---

[1]) 1 ½ proc. af allt gods de inköpte eller föryttrade, ½ daler för hvart skppd. koppar de vid berget uppköpte. Såsom "tärepenning" under resor 1 ½ daler om dagen inrikes, 3 daler utrikes, jemte resepenningar enligt räkning.

[2]) Dessa undantag voro till förmån för Konungen sjelf, hans mor och hans broder, hvilka skulle få uppköpa "till eget behof." Sednare infördes äfven samma förmån för dem, "som manufacturer idka vele." Privil. 1626.

rätt, så att icke marknader besöktes eller handel drefs med uppstäder och allmoge [1]). Äfven privilegierades de att upptaga bergsbruk samt förlägga handtverk och factorier. — Å räkningar tilläts Compagniet att en månad efter förfallotiden beräkna 12 proc:s ränta, panter fick det ett år efter utlösningstiden försälja och vid concurser åtnjuta förmånsrätt, näst dem Sveriges lag sådan tillerkänt.

Tvenne gånger förnyades sedermera dessa privilegier, med några förändringar, första gången d. 30 Dec. 1622 på vidare tre år och andra gången d. 12 Junii 1626 på tolf är, dock med rättighet för Participant att efter hvart tredje års förlopp lyfta sitt capital. Genom dessa båda privilegier skedde i Compagniets styrelse den förändring, att Gubernatorn skulle vara en af Rådet och jemte sig hafva en vice Gubernatör af adel, båda af Konungen omedelbart nämnde; att Directorer kunde tagas ej endast ibland borgare, utan äfven bland öfrige participanter, och att desamma skulle föreslås af Gubernatorerne samt, i händelse af Konungens frånvaro, äfven af dem tillsättas. Likaledes upphäfdes den förut bestämda præscriptionstiden för insättningar och Compagniet förklarades öppet hvart qvartal, såvida icke participanterna funno skäl att det tillsluta. Uti 1626 års privilegier tillades de nya ändringar, att minsta insatsen nedsattes till 30 daler; att participanter skulle vid rättegångar adjungeras, då närvarande Directorer ej utgjorde

[1]) Dessutom fingo de tillåtelse att bruka den Ryska handeln på Narva, tull- och accisfritt i tvenne år. Konungen hade nemligen uti Ryska fredsfördraget betingat åtskilliga handelsfriheter, af hvilka han väntade vigtiga följder. Undersåtarne uppmuntrades vid flera tillfällen att begagna dem "nu hälst medan Ryssen icke är ännu kommen i den flor, han förr varit hafver, på det icke friheten genom tidens lägenhet måtte förtappas eller häfdas af androm till detta rikes och dess borgerskaps skada och förläng." Stjernman, anf. st. I. sid. 717.

domfördt antal; att participant, som vald eller kallad icke inställde, sig skulle böta 10 daler dem fattigom. Vigtigast var likväl, att den stränga stadgan om bergsmännens betalning, genast då kopparen invägdes, mildrades derhän, att Compagniet endast "skulle med högsta flit och åhuga eftertrakta bergsmännen med första lägenhet att contantera och betala."

Kopparmyntningen gaf framdeles anledning till förändrade bestämningar, dem vi i sin ordning skola omtala. Icke mindre vigtig till sitt syfte var 1626 års plan att i Compagniets hand förena både jern- och kopparhandeln; men den hade så ringa framgång, att vi, för att icke sedermera behöfva afbryta hufvudämnet, vele här på förhand framställa densamma. På sjette året, sedan KopparCompagniet undfått sin första octroj, utfärdade Konungen privilegier för ett JernCompagnie, "alldenstund han befunnit, det HandelsCompagniet på kopparen hafver tillbragt oss och riket i gemen, samt dem alla i synnerhet, som deruti hafva varit delaktige, en märkelig profit och fördel" [1]). Directorer tillsattes och sändebref afgingo till Vestmanlands, Vermlands och Östergöthlands Ståthållare att underhandla med menige bergsmännen "det de ville afträda och uppdraga oss deras hamrar och Osmundssmedjor, så länge de accorderade åren med bemälte Compagnie påstår", erhållandes Directoren Carl Bonde fullmagt att dem emottaga. Då Konungen tre månader derefter rådde KopparCompagniet att upplåna JernCompagniets capital, hade endast 800 Daler influtit [2]).

---

[1]) De hithörande handlingar citeras och refereras af Hallenberg, anf. st. V. sid. 207 och följande. Tilläggas kan, att Carl Bonde i Nov. månad 1624 af konungen utsändes för att "öfvertala" folk att ingå i JernCompagniet. RiksReg. 1624 fol. 447.

[2]) Konungens Bref till Joh. Skytte af Birsen den 7 Sept. RiksReg. 1625 fol. 488. Johan Skyttes svar derå af d. 6 Oct. KammarColl. Registr. 1625.

Vid Axel Oxenstjernas hemresa ifrån Liffland i December månad erhöll han, ibland annnat, uppdrag "att göra sin flit med Directorerna i JernCompagniet, att capitalet kunde uppbringas och det ställas i verket", likväl observerande, "att hela fundamentet lägges i Kongl. Maj:ts frånvaro, och ställes vid dess lyckliga hemkomst i verket, på det icke något obestånd i Kongl. Maj:ts frånvaro af genstörtige menniskor måtte anrättas" [1]). Konungen hemkom följande April, men något JernCompagnie höres icke vidare af. Deremot utfärdades (den 19 Junii) för KopparCompagniet ett så kalladt Provisional-privilegium på Jernhandeln och Factorierna [2]). Dem tilläts, "att sig antaga och bruka jernhandeln, såvida dem görligt är, och de i förstone måst förmå, samt att utslå jernet i smått jern och allehanda plåtar" eller förarbeta det till manufacturet. För plåt- och stångjern, som utfördes, skulle vanlig tull erläggas, för det förarbetade erhölls sex års tullfrihet, Derjemte uppdrogs dem alla Kronans factorier med dertill anslagna anordningar, hvaremot de småningom skulle förmå alla jern-embetsmän att nedsätta sig i Stockholm, Arboga, Nyköping och Jönköping. För anordningarne skulle de lefverera Kronan vapen; reqvirerades mera än anordningarne kunde betäcka, skulle de få skyndsam betalning; öfversteg tillverkningen Kronans behof, fick det utrikes föryttras. Säters ström med alla dervarande byggnader lemnades dem i sex år utan någon lego; dock skulle köpmännen, som derstädes byggt, efter goda måns ord ersättas för sitt afträde. Der och annorstädes ägde de att upprätta messingsverk, med samma friheter, som messingslagare förut erhållit, nemligen 100 skppd. koppar på hvar ugn, emot 17 daler tull de

[1]) Memorial för Cancelleren d. 30 Dec. R.R. fol. 762.

[2]) RiksReg. 1626 fol. 409, jfr. Hallenberg, auf. st. V. sid. 460.

sex första och $\frac{17}{12}$ delar af vanlig tull de följande åren, samt fri messings-utförsel.

Man inser lätt, att dessa förmåner, förenade med uteslutande rätt till kopparhandeln, inneburo frön till ett utomordentligt envälde öfver Sveriges handel och vandel. Lyckligt- eller olyckligtvis mägtade icke Compagniet draga särdeles fördelar deraf. Uti jernhandeln tyckas de, utom hvad factorierna kräfde, alldeles icke hafva inlåtit sig. Att de vid Säter tillverkat messing är endast bekant genom tvenne omständigheter, nemligen Konungens löfte att skaffa gallmeja annorstädes ifrån, då han stod "in extremis" med Danzig, och Peter Kruses bref till Gubernatoren Joh. Sparre vid den tid, då Compagniets affärer skulle uppgöras, hvilket senare äfven upplyser, att de messings-anläggningar, som funnos, icke öfverlefde Compagniet [1]). Factorierna måste väl drifvas, emedan anordningarne emottogos; dock tyckes det icke hafva skett med särdeles eftertryck. Att rigtigt bedömma förhållandet, är icke möjligt, då man icke vet, i hvad tillstånd de emottogo Factorierna. Compagniet klagade öfver brist af mästare, "hvilka häldre följde kriget, än sig härin begåfvo", mästarne, "att de ej med något förlag blefvo befordrade" och Kammaren öfver långsam lefverering och ovissa förslag [2]). Hvar än skul-

[1]) Konungens Bref till KopparCompagniet. Dirschau d. 3 Aug. . . . . "9) efter vi stå in extremis med Danzig, så kunne vi fuller ingen Gallmeja dädan förskaffa, vele likvist uti de öfrige städer låta flitigt efterfråga, att J måge något derifrån bekomma." RiksReg. 1626 fol. 524. — P. Kruses Bref till Joh. Sparre. Säter d. 15 Mars 1628. . . . "Johan Nölting hafver nu att göra att clarera med messingsfolket och att sända dem hädan: somlige skola till Norrköping, somlige Danviken: honom sjelf begära de ock." . . . KammarC Archiv. Westmanl. Reg. 1630 N:o 24.

[2]) Kammarens bref till Gerdt Dirichson Sept. 1626. . . . "Och ändock Compagniet hafver ta

den må hafva legat, blef Compagniet snart entledigadt ifrån befattningen. Ett år var icke förflutet, då Konungen ingick ett nytt contract om factorierna med den i landet inflyttande Holländaren Louis de Geer [1]), hvilken äfven, jemte sin landsman Welam Gilliusson (de Besche), erhöll uteslutande rätt på sex år att gjuta större eller mindre jernstycken [2]).

Directionen eller, såsom det den tiden kallades, Collegium hvilket i början af år 1620 tillsattes och sedermera med få förändringar bibehölls ända tills Compagniets upplösning, utgjordes af Riksrådet Philip Skeding, såsom Gubernator, och af några handlande i Stockholm, nemligen Olof Andersson och Erik Ingemundsson (båda Borgmästare), Valentin Nilsson och Peter Gröneberg (Rådmän), Cort Witholz (Tyska församlingens äldste) samt Peter Kruse och Erik Larsson, såsom Directorer. Uti 1623 års in-

Factorer till sig, går likväl dermed fast långsamligen till med deras lefverering, men hvad härefter ske kan gifver tiden" — till Carl Bonde d. 12 Sept. — "Jöran Sylvesterson besvärar sig, att han ej blir med något förlag befordrad, dermed han kunde komma handtverkare till arbetet, och der han blefve undsatt, förmäler han sig väl kunna skönt arbete lefverera" . . . till konungen d. 16 Sept. Kammaren hade för det tillkommande året velat försäkras om några vissa poster, "men de vele oss icke på något visst försäkra, alldenstund de förmena sig besvärligen kunna i detta år flere handtverkare inbekomma, än de allaredan hafva, efter det Conrad Falkenberg skrifver, att handtverkarne följa hellre kriget efter, än sig härin begifva." — KammarColl. Reg. 1626.

[1]) Johan Skytte till konungen d. 22 Maji 1627. . . . "och såsom han (de Geer), efter den med Eders Maj:t gjorde contract, är skyldig att vedertaga alla Eders Maj:ts factorier, så har han med Compagniet sig samsat och förenat, att han factorierna med det allraförsta emottaga ville." — Kamm. Coll. Reg. 1627.

[2]) Kamm. Coll. Reg. 1627 d. 27 Apr.

struction förekommer en vice Gubernator, **Lars Skytte**, och endast fyra Directorer, **Olof Andersson**, **Peter Gröneberg**, **Peter Kruse** och **Mårten Weiwitzer**, hvarjemte sedermera, i anledning af ett Konungabref, upptogs **Anton Monier**[1]). Vestmanland, Bergslagen

[1]) **Olof Andersson**, son af Rådmannen i Gefle Anders Nilsson, flyttade, sedan han under 14 år varit handlande i Köping, till Stockholm år 1613, blef Borgmästare derstädes 1617 och dog 1627. Coll. Palmsch. Biogr. — **Erik Ingemundsson**, Borgmästare i Stockholm sedan 1616, dog 1622. ibid. — **Peter Gröneberg**. Dess fader var från Schlesien, sjelf föddes han i Söderköping, handlande i Stockholm 1603, Rådman 1616, adlad, såsom Kronans factor i Hamburg, 1631, död 1663. **Stjernmans** Matrikel. — **Cort Witholz** var till födseln Lübeckare. — **Erik Larsson**, född i Holland, inkom i Sverige under Carl IX:s tid såsom handlande, adlad med namnet **von der Linde** såsom Kongl. Räntmästare 1631, död 1636. **Stjernm**. Matr. **Mårten Weiwitzer**, född i Pommern 1582, nedsatte sig såsom handlande i Stockholm 1603, adlad till **Rosenstjerna** såsom Kongl. Räntmästare år 1630, död 1638. **Stjernmans** Matr. Denne man tyckes ha varit ett godt stöd för Kronan under dessa penningesvåra tider och, att dömma af dess ansenliga, nästan hvarje år förnyade lefveranser och försträckningar, en af tidens mest förmögne handlande. År 1625 gingo hans försträckningar i penningar och varor öfver 240 tusen daler. Äfven förmådde han genom sitt inflytande andra personer att bistå Kronan. Stockholms stad lemnade år 1627 "instigante Mart. Weiwitzer totam communitatem" en ansenlig hjelp. (**Kamm. Coll. Reg. d. 7 Sept.** 1627). Ett mindre gynnande omdöme efterlemnade **Peter Kruse**. Att förtiga hans beryktade yttrande om leken med Hans Maj:ts tull, hvilket möjligtvis kan erhålla en blidare förklaring, än vid första ögonblicket synes, finnas andra exempel, som åtminstone göra hans charakter tvetydig. Han hade år 1624 fått invisning å följande årets koppartull för en Kronofordran af 9781½ daler, emot vilkor att deraf insätta en del uti Compagniet. Följande året i Junii, då nöden var som störst, drog han icke i betänkande att begagna denna anvisning, oaktadt Gubernatoren allvarligen tillskref honom (**Compagn. Reg. d. 21 Junii**

och Dalarne utgjorde under Carl Bonde ett Ståthållarskap, men år 1621 afskiljdes Kopparbergslagen med Österdalarne och lemnades åt Philip Skeding, hvilken sålunda erhöll förbindelse, att i egenskap af Ståthållare bevaka samma samfund, hvars medlem och högste styresman han sjelf var [1]).

Och härmed var nu Compagniet, till författning och förvaltning, iordningbragt; men hufvudsaken, ett tillräckligt capital, var ytterst svår att åstadkomma, det vare sig af verklig penning-fattigdom hos folket, af nationens vanliga obenägenhet för nyheter eller af misstroende till ett handels-företag, som i så hög grad stod

1625), att Participanterne icke tilläto, det han med deras capital ökade sitt, helst Compagniet först borde tillräkna sig betalning för sin Kronoförsträckning, "begärandes derför, att han sitt Directors-embete considerera ville och icke privatum bonum för publico bono sätta" och lofvade, att han framdeles när tullen stiga kunde framför någon annan skulle bli betald. Detta allt förgäfves, hvilket väckte missnöje hos Konungen. "Att P. Kruse betald och berget obetalt är, tyckes oss illa vara, och hade Krusen, såsom Debitor och Creditor tillika, väl mått uti denna lägenhet patientera." (Riks. Reg. 1625 fol. 344). Uti sina förhållanden till enskilda personer tyckes han icke heller ha varit alldeles oegennyttig. Åtminstone klagade Mårten Weiwitzer för Kammaren, "att han icke fyllest tillgodonjutit Hans Maj:ts med honom upprättade contract om afradskopparen år 1623, hvarutinnan Kruse honom något förfång lär anbjudit och och tillfogat." (Kamm. Coll. Reg. 1626 d. 21 Apr.) Emellertid var denne man allt framgent mycket anlitad. Äfven efter Compagniets upplösning bibehöll han sitt Ståthållarskap öfver Kopparberget, arrenderade 1629 Gårmakeriet vid Säter, blef 1634 den förste Landshöfding öfver hela Dalarne och dog 1646. Han var till födseln Lübeckare.

[1]) Han skulle "hafva sitt öga på Compagniet, att det icke drifver någon handel, utan med reda penningar och efterföljer i lika måtto sina privilegier." . . . . Fullmagten dat. Elfsnabben d. 19 Jul. 1621. RiksReg. fol. 398.

i beroende af regeringen. Ibland Axel Oxenstjernas uti Riks-archivet förvarade concepter förekommer en uppsats på dem, "som hafva satt in eller och lofvat att sätta in, eller dem man visst förmodar af." Hela den beräknade summan öfverstiger föga 190,000 Daler; ett ingalunda tillräckligt förlag till att årligen inköpa, förtulla, gargöra och transportera emellan 7 och 10,000 skppd. koppar [1]). Också blef stadgan om en viss præscriptionstid för insättningar (enligt 1619 års privilegier utsatt till midsommaren 1620 och sedermera förlängd till samma tid 1621), mindre strängt iakttagen samt slutligen helt och hållet upphäfd. Konungen använde all möjlig omtanka till företagets befordrande: sjelf insatte han en betydlig summa, många öfvertalades genom uppmuntringar samt löften och de, som gingo hans önskningar till mötes, undfingo ofta belöningar, till och med ersättning

[1]) De vanligen förekommande uppgifterna angående koppartillverkningen vid Fahlun begynna med år 1630. (Hülphers, Resa i Dalarne sid. 409 m. fl.). Ur de afrads- och vågräkningar, hvilka ännu finnas qvar uti Kamm. Coll. Archiv (Vestmanlands Registret) inhämtas för Compagnie-tiden följande upplysningar. Köpekopparen besteg sig år

1623	till	Skeppund	Bergsvigt		8564.	3.	10.
1624	»	»	»	»	»	8162.	10.	14.
1625	»	»	»	»	»	7175.	15.	8.
1626	»	»	»	»	»	9523.	16.	2.
1627	»	»	»	»	»	10015.	14.	3.
1628	»	»	»	»	»	10080.	5.	7.

Då man härtill lägger Kronans och adelns afrad, Enkedrottgens, Carl Philips och Messingsbrukens anslag jemte andra smärre poster, uppgick hela tillverkningen år

1623	»	»	till	»	10,347.	18.	17.
1625	»	»	»	»	9,432.	4.	10.
1626	»	»	»	»	11,460.	16.	9.
1628	»	»	»	»	11,696.	18.	8.

För de öfriga åren äro uppgifterna bristfällige. Kronans afrad uppgick åren 1620—1628 till minst 1230. 8. 4, högst 1272. 16. 5.

på annat håll. Carl Bonde, dåvarande ståthållaren, ålades (1621) att underhandla med Bergsmännen, det de skulle insätta koppar i Compagniet, derföre beräknande lika vinst, som andre participanter af sitt penninge-capital; eller ock, i fall de icke så länge kunde mista kopparen, lefverera den till Compagniet och hafva fördrag med betalningen, tills den hunnit föryttras, njutande i thy fall till godo den vinning, som eljest bort tillfalla Compagniet. "Och det allt för den orsak skull, att kopparen Compagniet ej skall falla förmycken, så att de den för capitalets svaghet skull icke skole kunna lösa." Uti samma bref anbefalldes han att anmoda Gefleboarne att förstärka capitalet med någon ansenlig summa och derföre vinst njuta, hvaremot Konungen lofvade låta falla "den action och tilltal, som eljest både för den kopparstöld och annan motvillighet, som de bedrifvit hafva, emot dem skulle anställd blifva"[1]). På Riksdagen i Stockholm det följande året (1622) lofvade så väl städerna som Riksens Råd, Ridderskapet och Adeln att försträcka penningar till Handels-Compagniet[2]). Vesterås stad erhöll bekräftelse å en gammal bortglömd rättighet, att af hvarje derigenom fördt skppd. koppar erhålla $\frac{1}{2}$ marks afgift, emot vilkor att uti Compagniet insätta hela den inflytande summan[3]). Erik Larsson, en af Di-

---

[1]) Till Carl Bonde om Compagniet. Sth. d. 2 Febr. 1641 RiksReg. fol. 40.

[2]) Städernas bi-afsked om penningars försträckning och lefvererande till Handels-Compagniet i 4 år. Sth. d. 10 Maji 1622. Rikseus Råds, Ridderskapets och Adelns tillsägelse att försträcka penningar till Handels-Compagniet. Sth. Maji 1622. Dessa titlar finnas uti den så kallade Stjernmanska Registraturen i RiksArchivet under afdelningen "Handels-Compagnier." Sjelfva handlingarne har jag icke lyckats komma öfver.

[3]) RiksReg. 1624 fol 209. Då en Vesteråsbo uppvisade det Kongl. Brefvet på Compagniets contor, erhölls till svar, "att Compagniet accepterar Hans Maj:ts Bref från

rectorerne, undfick (1622) till skänks några gårdar "under adelig frihet och frälse, alldeles under samma privilegier, som vi adeln här i riket nådigst gifvit", "på det han sig i sitt Directors-embete dess troligare och flitigare förhålla må och skall, såsom ock, att han måtte desto ringare afsaknad hafva af det capital, som han uti bemälte Compagnie hafver"[1]. En annan Director, Peter Kruse, erhöll (1620) Lindö, Konungens arfvegård, "för sin trohet i fadrens och Konungens egen tid", samt tvenne år derefter flere gårdar jemte adelskap[2]). Vid 1621 års slut, då tiden för räkenskapernas afslutande var inne, befann sig Konungen i Liffland. Hans hemsände bref (d. 13 Dec.) till Directionen lemnar ett ojäfvigt bevis så väl på Compagniets dåvarande ställning, som på den omsorg, med hvilken han omfattade sin skapelse. "Vi hafva förnummit af vårt Cammarråds skrifvelse", säger han, "hvad besvärligheter, som af närvarande tids afslag på kopparen uti Koppar-Compagniet förefaller. Så efterthy oss största magt uppå ligger, att Compagniet icke må dissolveradt och kullslaget blifva", vele vi, "att J eder till det högsta ville låta vara angeläget, det vidmakthålla, och såge vi gerna, såsom ock nådeligen befalle, att J för allehanda orsaker räknin-

---

detta dato (den 14 Junii) och vill sedan Hans Maj:ts villja efterkomma, dock Compagniet förbehållet, att låta dirigera och föra sin koppar på annan ort, men vill staden nu i detta år ha 300 dlr. som tillförene, skall han derpå förklara sig, förrän han drager dädan, eljest vill Compagniet blifva vid 300 dlr." KopparComp. Journal och Reg. för 1625 sid. 5. (Denna bok förvaras jemte KammarColl. Registraturer och ger åtskilliga upplysningar om Compagniets inre tillstånd. Skada, att Journalen upphör med den 4 November).

[1]) RiksReg. 1622 fol. 78. Märkvärdigt, att han erhöll "adelig frihet och frälse" å gårdarne, fastän han sjelf först nio år derefter adlades.

[2]) RiksReg. 1620 fol. 95. 1622 fol. 75.

garne till vår hemkomst (vill Gud) villen uppehålla och participanterna dem icke förr bekomma låta." I fall det icke kunde ske, borde räkningarne så afslutas, "att fastän icke vinsten så högt stiger, participanterna likväl för detta förledne år tio procent af capitalet hafva må, på det de, som sitt capital allaredan deri hafva, icke må blifva bevekte, när tiden om är, det att dädan fordra, och de som kunna hafva något i sinnet ytterligare derin sätta, derifrån blifva afskräckte, och vele vi hälldre den skadan på oss taga, och hvad uti räkningen sålunda kan felas, af tillkommande års recompensera, förr än vi vele Compagniet för sådane besvär skull ruineradt blifva" [1]). Kort derefter (d. 6 Jan. 1622) affärdade Rådet en skrifvelse till Enkedrottningen med begäran, att hon skulle på intresse låna Compagniet pengar, eftersom deras capital ännu ej var så stort, "att det kopparköpet kan underhålla med profit" [2]). Tre år efter stiftelsen var ännu det allmänna förtroendet så ringa, att Konungen måste använda allt sitt inflytande för att uppehålla Compagniet. Detta synes bäst af hans skrifvelse till Jochim Berendes, en af de förnämligare participanterne, dåvarande Ståthållare i Riga. "Efter den föresatte tre års terminen förlupen är, så att de, som uti Compagniet participera, nu väl kunde efter upprättade contrakt fog och rätt hafva, att uppsäga och igenkalla deras insatte capital; och vi icke dessmindre för Rikesens märkeliga gagn och våre undersåtares profit och förkofring skull gerna se, att Compagniet måtte vidmagthållas och än härefter beständigt blifva; derföre hafve vi för oss fordra låtit de förnämsta participanter, som här för handen äro, med dem rådslagit, handlat och saken så vidt bragt, att de ännu tre års termin lofvat och bevilljat hafva, på hvilken tid deras inlaggde pen-

---

[1]) RiksReg. 1621 fol. 599.

[2]) RiksReg. 1622 fol. 436.

dingat vid förra condition och vilkor oförryckte och tillsämmans hos Compagniet blifva skole. Och alldenstund J, ibland andre, både på egne så ock på T. Jöranssons barns vägnar, en ansenlig summa insatt hafve, hvilken icke allenast på denna tid utur Compagniet illa mistas kan, utan jemväl, hvar J den tilläfventyrs ville tillbakataga, skulle väl sådant hos andre participanter mer difficultet uppväcka, och som exempel förorsaka dem att göra detsamma. Begäre fördenskull härmed nådeligen, J ville hvad af de andre belefvadt är i lika måtto ingå och edert capital helt och hållet vid Compagniet stå låta. Och på det J måtte om bemälte capital och hufvudstol dess bättre försäkrade varda, vele vi sjelfva derföre cavera och god säga. Vi tvifle derföre intet, att J denna vår begäran, oss till nådigt välbehag, och till eder egen förmedliga profit och fördel, gerna tillfyllestgöra och efterkomma" [1]).

Genom dessa och dylika medel lyckades det visserligen att qvarhålla och i någon mån öka capitalet, men det blef likväl aldrig fullkomligt svarande emot behofvet. Vid Compagniets upplösning utgjorde detsamma något öfver 300,000 Daler [2]). Deraf tillhörde en fjerdedel Louis de Geer, Peter Kruse och Danviks hospital, nära hälften rikets adel och återstoden till större delen Stockholms handlande [3]). Man tycker sig uti förteckningen på participanterna och deras insatser röja tydliga spår af Konungens, eller kanske snarare RiksCancellerens inflytande. De högsta insatserna ibland adeln tillhörde Axel Oxenstjerna sjelf, hans broder Gabriel, Konungens

---

[1]) RiksReg. 1622 fol. 335.

[2]) Kongl. Maj:ts Resolution angående Reductionsverket d. 23 Jun. 1688. Bilagan Litt. G.G.G.

[3]) Speciell uppgift på hvar och ens andel i capitalet finnes uti Kongl. Maj:ts försäkring för participanterne den 28 April 1628. Stjernman, anf. st., I. sid. 963.

fordna Informator Johan Skytte, samt Jochim Berendes, Peter v. Beningen och Anton Monier, trenne män, hvilka hade denna eller nyssförflutna tider att tacka för sin uppkomst. Lägger man dertill de icke obetydliga summor, som blifvit insatte af Johan Skyttes broder Lars, Riks-Cancellerens cusin Gabriel, densammes svåger Johan Sparre med sin broder, båda söner af den olyckligt ryktbare Erik Sparre, de fyra bröderna Banér, den på enahanda sätt ryktbare Gustafs barn, Adler Salvius, de bägge Buræerne samt Didrik Falkenberg, Enkedrottningens Råd och Hofmästare, så har man en god tredjedel af capitalet hos män, som antingen uppriktigt ifrade för sakens fortgång eller hade sina goda skäl att göra Konungen till viljes. Att de betydligaste deltagarne ibland borgerskapet voro personer, hvilka redan förut idkat betydlig koppar-export, är ofvanföre anmärkt. Af offentliga cassor hade, utom ofvananförde Danviks Hospital, staden Vesterås, Calmar och Vexiö stift samt Upsala och Vesterås Domkyrkor vågat mer eller mindre betydliga summor. Af presteståndet hade endast fem personer inlåtit sig i företaget, nemligen ErkeBiskopen Kenicius jemte sin måg Professor Lenæus, Biskop Isak i Åbo, Axel Oxenstjernas fordne lärare, Biskopen Laurentius Paulinus och Laurentius Petri, alla med obetydliga summor.

Några uppgifter om Compagniets handels-rörelse kunna för de första åren icke lemnas, emedan dess egna räkenskaper och handlingar till mästeparten äro förkomne [1]) och det först under en sednare tid vann den

---

[1]) Den af Hallenberg V. sid. 242 åberopade Gamla Koppar-Compagnieboken N:o 1, som skulle finnas i KammarColl., igenfinnes icke numera. Den är förmodligen jemte några andra böcker förkommen i den eldsvåda, som sednast öfvergick detta Archiv.

politiska märkvärdighet, att tidens allmänna handlingar innehålla några omständligare upplysningar i ämnet. Författarne äro icke en gång ense om året, då det inträdde i full verksamhet. Vanligen antages 1621. Likväl kunna handlingar framtes [1]), som bevisa dess tillvaro redan det föregående året, ehuru visserligen må medgifvas, att Kronan då ännu och kanske längre i betydlig måtto delade kopparhandeln. Åtminstone hade dess kopparköpare räkenskaper att redovisa för år 1620, ägde befattning vid berget år 1621, 22 och det var först detta sednare år, som tullnären entledigades ifrån sitt bestyr med kopparköpandet [2]). Någon import-handel torde väl Compagniet hafva idkat; åtminstone åtog det sig betydliga lefveranser åt Kronan af ammunition, kläde och dylikt [3]). Kronan begynte äfven tidigt att anlita Compagniet om försträckningar. Dessa utgingo de första åren till det mesta uti koppar [4]), men redan 1622 lemnades penningelån, till den icke obetydliga summan

[1]) Till Päder Falk i Holland att vidare uträtta. Sth. den 6 September 1620. RiksReg. — "Vi förnimme, att Kopparhandels-Compagniet här i riket hafver begynt att låta tillverka gårkoppar så god och fin som han någonstädes i Tyskland skall kunna tillverkas, hvarutaf profvet eder med första skall tillhandasändas; är derföre vår nådiga vilja, att J admiralitetet och andre det förstå låten och derhos förnimma, hvad de för Skeppundet gifva vele. Och der så är, att de hvad som likt är bjuda, då kunna de Comp. derom veta låta och dem så många tusende Skeppund som de behöfva; hälst emedan Comp. till sinnes är ingen råkoppar i tillkommande år att utskeppa, utan allt här i riket gargöra låta." Den 9 Jan. 1621 bortskänkte Konungen "framlidna årets vinst" af sitt capital i Compagniet till Lucas Wasteson. RiksReg. fol. 6 etc.

[2]) RiksReg. 1620 fol. 12, 1621 fol. 44, 238, 1622 fol. 106, 434.

[3]) RiksReg. 1621 fol. 589, 1622 f. 224, 252, 256 etc.

[4]) RiksReg. 1621 fol. 276, 387.

af 100,000 daler, hvilka med 16 proc. ränta återgäldades genom afskrifning å följande årets koppartull. En lika stor summa försträcktes och afskrefs på enahanda sätt årligen, åtminstone till och med år 1625 [1]).

Med garmakeriet gick framåt, ehuru icke så skyndsamt, som i början blifvit beräknadt, hvarföre äfven rättigheten att utföra råkoppar qvarstod uti 1623 års privilegier. Konungen hade redan 1619 fogat anstalter till garhyttors anläggande vid Säter [2]) och förmådde sedan en Lübeckare, Govert Silentz, att nedsätta sig derstädes (1621), lofvande att "med sin omkostnad bygga honom en koppar-qvarn, så god som den han i Tyskland haft" [3]). Denne inskaffade genom list [4]) arbetare ifrån det af undsjuka Lübeck, hvarest man naturligtvis icke gerna såg, att Svenskarne lärde sig allt mer och mer umbära dem. Detta var upphofvet till Säters garmakeri, hvilket ägde bestånd, till dess omständigheterna framdeles föranledde dess förläggande till Avesta. Ifrån samma

[1]) Memorial för P. Kruse och Erik Larsson, att i Tyskland "på Compagniets vägnar upphandla de 100tusen daler, som Compagniet lofvat Hans Maj:t försträcka." RiksReg. 1622 fol. 76. — Koppartull-räkningarne för åren 1624 och 1625, hvilka ännu finnas tqvar i KammarColl. Archiv. (Vestmanl. Registret 1624 N:o 19, 1625 N:o 25), upplysa, att lika stor försträckning ägde rum åren 1623—1625.

[2]) Memorial för KammarRådet Carl Bonde, hvad han uti bergslagen beställa skall. D. 16 Jul. 1619. RiksReg. fol. 238.

[3]) Försäkring för Govert Silentz d. 30 Jan. 1621. RiksReg. fol. 34.

[4]) "Memoratur eum, utpote haud ignarum hanc notitiam Svecis a Lubecensibus mirum in modum invideri, cum Lubecam repetiisset, invitasse bene multos hujus farinæ homines pransum secum in navi sua, comessantibus deinde convivis et inter pocula tumultuantibus, navem clam solvere jussisse et vela ventis dare. A fide dignis viris hæc accepimus." Morin, Diss. de ære. Ups. 1717 sid. 9.

tid kan man datera messingsbrukens egentliga uppkomst inom fäderneslandet. Visserligen fanns redan förut ett Kronan tillhörigt messingsbruk vid Skultuna i Vestmanland, men äfven härutinnan lär den inhemska skickligheten befunnits otillräcklig, då Konungen fann sig föranlåten att ifrån Akiska landet, en nejd både då och i sednare tider bekant för sina messings- och koppar-manufactur-verk, inkalla en kunnigare man. Arnold Toppengiesser jemte arbetare inkom 1621 och erhöll till en början Skultuna bruk samt sedermera (1623) äfven Vellinge, hvarest förut endast funnos ett par mjölqvarnar, dem Konungen enkom för detta ändamål tillbytte sig. Utom andra förmåner gafs honom rättighet att under de 3 första åren endast gifva 17 dlr. tull för hvarje skppd. koppar, som till brukets behof upphandlades, hvilken låga afgift fortfor, under det att koppartullen annars höjdes ifrån 22 ända till 40 och slutligen 60 dlr. skeppundet. Åt Welam Gilliusson (de Besche), en i riket bosatt Holländare, förunnades enahanda privilegier för messingsbruks anläggande i Norrköping och vid Danviks ström [1]).

Kopparens pris höll sig åren 1615—1623 temligen stadigt emellan 44—40 Riksdaler eller 70—73 dlr. Att den sålunda gällde mindre uti förra myntsorten, än i den sednare, förklaras lätt genom den starka efterfrågan af Riksdalrar, som Elfsborgs lösen orsakade. Tullen, som under den tid Kronan idkade handeln varit be-

[1]) Hallenberg, anf. st., V. sid. 230. Till denna period hörer dessutom Nacka messingsbruk, anlaggdt, enligt 1666 års relation om bergverken, år 1625 af Abraham Vehrden. Tunelds uppgift, att Marcus Kock anlaggt Skultuna 1611, är ett misstag: denne man inkom ej i riket förr än 1626. Huruvida någonsin något messingsverk kommit i ordning vid Danviks ström, är mig obekant. Åtminstone ditsändes arbetare ifrån Säter, då Compagniets anläggning derstädes nedlades.

räknad till 23 och under Compagniets första år till 22 dlr., stegrades år 1624, obekant af hvilken anledning, ända till 40 dlr. Med det samma steg äfven priset så, att Compagniet måste betala 116 dlr. för den del af Afradskopparen, hvilken det inlöste, då samma koppar året förut beräknats till endast 72 dlr.[1]). Att utländska priserna jemnkat sig derefter, bevittnar A. Oxenstjerna uti sitt memorial om kopparhandeln den 30 April 1630, och synes dessutom tydligen deraf, att Compagniet tog sig ganska väl ut med förändringen. De betalade icke allenast rigtigt denna betydliga tull jemte den vanliga försträckningen, utan äfven restantier sedan föregående året och lemnade ändock öfverbetalning både å tull och afrad[2]). Detta förhållande lär väl i sin mån ha bidragit till den enorma tull- och prisstegring, hvilken i sammanhang med kopparmyntningen påböds det följande året och hufvudsakligen frambringade de olyckliga omständigheter, hvilka slutligen upplöste Compagniet.

De oupphörliga krigen under Gustaf Adolfs regering ledsagades, såsom vanligt, af en lika oupphörlig penningeförlägenhet. Sedan man nödgats uppoffra en million Rikdaler, för att bibehålla fast fot vid Vesterhafvet, sedan man fått slut på den Ryska fejden, väl med ära och fördel, men en fördel, som först lofvade framtiden ersättning för samtidens uppoffringar, återstod ännu den med hvarje år allt lifligare uppblossande striden med den fördrifne Sigismund. I de flesta föregående krig hade Konungarne hulpit sig fram genom mynt-försämring eller, såsom samma operation utöfvad af enskilda plägar

---

[1]) Afradsräkning och Tullräkning för 1624. Kamm. Coll. Archiv. Vestmanl. Reg. N:o 13, 19.

[2]) Årets tull uppsteg till 326,501: 12, 18. Rest sedan föregående året var 22,609: 18, 2. Öfverbetalning å tullen 18,905: 30, 10, å afraden 3,724: 3.

benämnas, mynt-förfalskning. Konung Erik sänkte myntfoten ifrån 4 mark på Riksdalern, såsom den i medeltal stått under Gustafs sednare regeringsår, ända till 9 mark. Mera i stort drefs rörelsen af hans broder Johan, hvilken, för att betäcka omkostnaderna för kriget och statshvälfningen, i början af sin regering slog ett så kopparblandadt silfvermynt, att myntkännare kommit i förlägenhet om dess lämpliga benämning ("nummi cuprei materiæ non omnino puræ" Ziervogel), hvilket inom fyra år uti allmänna rörelsen nedsjönk till 40 mark. I slutet af sin regering, då Ryssfejden ånyo utbröt, förnyade han samma operation, ehuru i mindre scala. Carl IX:s myntväsende är i allmänhet utmärkt för stadga och ärlighet. Dock sänktes myntfoten, vid Danska krigets utbrott, ifrån $4\frac{1}{2}$ till 6 mark. Gustaf Adolfs regering framter det sällsynta exemplet af en fjortonårig krigstid (1612—1625) utan rubbning i myntvärdet, ty den obetydliga vacklingen emellan 6 och 7 mark, som härledde sig af Riksdalerns starkare efterfrågan för Elfsborgska löseskillingens skull, förtjenar knappt nämnas[1]). Och

[1]) För att vinna några jemnförelse-punkter, anse vi lämpligt att lemna en kort öfversigt af förra mynt-förhållanden, hvarvid vi längst ärna uppehålla oss vid de närmast föregående tidernas. Det är bekant, att Svenska myntet i äldre tider räknades i mark, öre, örtug och penningar, sålunda att 1 mark = 8 öre, 1 öre = 3 örtug, 1 örtug = 8 penningar (uti Svearike, uti Götharike deremot räknades ända till Gustaf I:s tid 16 penningar å örtugen). Mark och öre funnos dock, före Gustaf I:s tid, icke preglade, utan voro blott collectiv-benämningar på örtugs- och penninge-myntet. Mynt-marken lär ursprungligen (i Olof Skötkonungs tid, påstår man) varit lika i värde med silfvermarken, men försämrades under tidernas lopp, så att allt större skillnad uppstod emellan en mark lödig och en mark örtug eller penningar. Under Magni Ladulås' tid utgjorde myntmarken $\frac{1}{4}$:del af en mark lödig, under Magni Smeks oroliga regering sänktes de till $\frac{1}{8}$:del, och före Gustaf I hade den hunnit försämras ända till $\frac{1}{12}$:del. Denna Konungs myntväsende var i ständig om-

dock — när erfordrades större ansträngningar af folket, större omtanka af regeringen? Nästan årliga Riksdagar

---

växling och myntvärdet öfverhufvud vida sämre än någonsin tillförene. Då begynte äfven pregladt öre- och markmynt visa sig, och såsom de högre myntsorterna alltid innehöllo mindre kopparblandning än en lika stor summa af de lägre, blef förvirringen än mera ökad. Af hans bästa mynt gingo ungefär 12, af hans sämsta 56 mark penningar på en mark lödig. Efter hans tid tilltog myntförsämringen så, att myntet under hans sednare regeringsår, hvilket per medium beräknades till $\frac{1}{12}$:del af lödiga marken, kunde anses som godt mynt och läggas till grund vid påföljande mynt-valvationer.

Penningemarken hade emellertid äfven i andra länder sjunkit lika djupt, ja på många ställen djupare. Detta gaf förmodligen anledning till uppkomsten af en högre mynt-enhet, nemligen dalern, hvars värde utgjorde ungefär $\frac{1}{8}$:del af lödiga silfvermarken. Sådant mynt hade vid slutet af 1400-talet blifvit pregladt i Tyskland, blef under Gustaf I genom utländska handeln bekant i Sverige, och lär äfven härstädes då blifvit slaget, vid ett tillfälle, då Tyska legoknektar utkräfde sin sold uti slikt, för dem bekant, mynt. Under följande tidens mynt-oredor, blef Dalern snart i handel och vandel den allmänna måttstocken för så väl varors som mynts värde. Konungarne klagade ständigt öfver detta förhållande och angåfvo det såsom orsaken till varu-stegringen och Svenska myntets fallande. "Vi kunna icke tillstädja", säger Erik XIV, "att vårt Svenska mynt skall blifva så förringadt och så godt som föraktadt emot de främmandes; förty det är en orsak till den dyra tid och oköp, som är här i landet, och ingen annan" — "och skole J uti sanning befinna, att denna dyra tid förorsakar sig i så måtto, att alle köpmän, som ankomma här i riket, de ställa mästadels sin handel efter värderingen på Dalerne." (Stjernman, anf. st., I. sid. 194). Så kom det sig, att det, som egentligen bort kallas Svenska myntets försämrande, blef kalladt Dalerns stegring, att man sade Dalern stiga till 6, 7 o. s. v. mark, då det egentligen bort heta, att Svenska myntmarken nedfallit till $\frac{1}{6}$, $\frac{1}{7}$ o. s. v. af dalern. Dalerns värde var nemligen oföränderligt.

Dalern gällde vid slutet af Konung Gustafs regering $3\frac{1}{2}$ à 4 mark. Under Erik XIV:s oroliga tid steg den mer och

framalstrade ständigt nya, ofta jemte hvarannan fortvarande skatter (Landtogsgärden, Boskapshjelpen, Lilla tullen,

---

mer ifrån $4\frac{1}{2}$ till 6, 7 och slutligen 8 mark, oaktadt Konungen genom allvarliga påbud sökte hejda den, 1563 vid 4, 1567 vid 5 mark och slutligen Johan vid sitt anträde till regeringen bestämde brodrens mynt till 6 mark. Denne sednare Konung har utmärkt sig genom tvenne oerhörda mynt-försämringar; den ena började, den andra slutade hans oberömliga regering. Uti samma förordning, hvarest han erkände, att brodren under sin tid försämrat rikets myntfot, berömmer han sig sjelf af att hafva förbättrat den. (Stjernman, anf. st., I. sid. 201). Och likväl utsände han, ett par år derefter, på de mest besökta marknader folk, som skulle invexla brodrens mynt för 9 öre marken, derigenom öppet erkännande sitt eget mynt vara sämre. Undertiden fortfor han att slå allt sämre och sämre mynt, men då inga påbud eller taxor förmådde hålla det uppe, utan Dalern (1574) uppsteg ända till 40 mark, nödgades han slutligen upphöra. Han lofvade då (1574 d. 4 Dec. samt 1575 d. 19 Maj. Stjernman. anf. st., I. sid. 239 samt sid. 245) låta slå myntet, så godt som det varit i Gustafs sista regementstid, (4 mark = 1 Daler) och deremot invexla allt det, som efter hans död blifvit pregladt, Konung Eriks mynt efter 5—$6\frac{1}{2}$ mark dalern, Vadstena efter $8\frac{1}{2}$, 1569 års efter $9\frac{1}{2}$ och 11, 1570 års efter 13 och 1571—74 års mynt efter 26 mark dalern.

Efter den nya myntfoten preglades dalrar, halfva dalrar, mark, halfva mark o. s. v. Daler-räkningen begynde småningom uttränga mark-räkningen och bok föras i daler, öre och penningar. Derigenom uppstod, så snart en ny mynt-försämring störde förhållandet, skillnad emellan "den tyska dalern" (slagen daler, Riksdaler) och "den svenska dalern" (daler penningar), med hvilken sednare alltid menades 4 mark, myntet må varit af hvad godhet som helst, då den förras mark-tal varierade.

Konung Johans andra mynt-försämring begynte med Ryska krigets nya utbrott år 1590, och bekänner han sjelf helt uppriktigt uti mynt-placatet, att det skedde "efter intet bättre medel på denne tid finnes, till att föra kriget ut med och komma riket en gång till frid och rolighet igen, desslikes till att betala Riksens gäld." Nu liksom förra gången sökte han

Qvarntullen m. fl.) och dessutom måste man hjelpa sig fram genom lån hos in- och utländningar, genom försäljning af kronogods, genom förpantning eller bortarrenderande af tullar, bergverk, gods, härader, landskaper. Dessa ständiga beskattningar, i förening med den omständigheten, att de uppbringade penningarne till ringa del återgingo i landets rörelse, emedan icke endast fälttågen fördes på utländsk botten, utan äfven de flesta krigsbehofven (ammunition, kläde, vin o. s. v.) måste köpas utomlands, orsakade emellertid slutligen en penningebrist[1]), som på något sätt måste afhjelpas. Då nu Sveriges egen silfvertillgång var otillräcklig, måste bristen ersättas genom utländska handeln. Men landets förnämsta handels-artikel var kopparen, och hvarföre,

---

hejda varu-stegringen genom taxor och stränga påbud. Den, vare sig inländsk eller utländsk, som ej ville uppbära hans underhaltiga mynt efter åsatt värde, skulle utan nåder mista lifvet. Dock lofvade han att framdeles, "när våra och Riksens tillfälle det medgifva kunna, och Vi bekomma en god och stadig fred", vilja åter inlösa denna myntsort emot bättre. Då hvarken hotelserna eller det obestämda löftet gjorde någon verkan, lofvade han ändteligen (Jul. 1591) att efter ett års förlopp invexla detsamma emot dubbelt bättre. Äfven utkom på sagdan tid (Jul. 1592) en förordning om myntets återförande till 1576 års myntfot och 1590—92 års mynts invexlande mark emot mark. Fyra månader derefter dog Konung Johan och hans bror förbjöd genast klippingsmarkens emottagande i uppbörd för högre pris, än den i handel och vandel gällde, nemligen $\frac{1}{4}$:del af åsatta värdet, "emedan innevånarne sjelfve hade begynt så vanvörda myntet." Snart derefter (Jan. 1593) utfärdade han en invexlings-ordning, som nedsatte 1590—92 års mynt, en part till fjerdedelen, en part till 3-fjerdedelar af åsatta värdet (d. ä. 1 Daler = 12 — $5\frac{1}{3}$ mark).

Carl IX:s myntpolitik var, såsom i texten nämnes, ärligare än brodrens. Dalern gällde ända till 1604 års Riksdag 4 mark, då förhöjdes den till $4\frac{1}{2}$ och först genom Danska kriget uppsteg den till 6 mark.

[1]) Hallenberg, anf. st., V. sid. 202.

tänkte man, med omvägar tillbyta sig myntmetall för en vara, hvilken sjelf kunde dertill användas? "Gud hafver detta landet med koppar, framför alla andra välsignat, så att det oss icke kan fela, och synes derföre oskäligt vara att söka medel och utvägar hos främmande och utländske till att bota vår nöd, när vi dem sjelfve hos oss hafve." Dessutom "så är kopparen ett sådant metall, som kan skilja folk åt uti deras handel och lefverne och blifver brukadt uti många andra land, som dock sin koppar härifrån med stort besvär hafva måste" [1]). Man beslöt derföre att slå "rent kopparmynt", en utväg, som visserligen i sina följder nära nog liknade föregående tiders mynt-försämringar, men som i sitt upphof var ärlig och med dem ingalunda jemnförlig. Föredöme hemtades ifrån Spanien, hvars kopparmyntning ofta omtalas i tidens handlingar. Alldeles nytt var ej heller förslaget inom fäderneslandet. Vi ega nemligen i behåll ett bref af Carl IX., hvaruti kopparens användande till skiljemynt påbjudes, ehuru saken, obekant af hvad anledning, icke kom till verkställighet [2]).

Efter det för Svenska vapnen ärorika fälttåget år 1621 bemedlade den ömsesidiga tröttheten en vapenhvila,

---

[1]) Mandat om Koppärmyntet d. 9 Juni. 1625. Stjernman, anf. st., I. sid. 928.

[2]) Bref till Skattmästaren Seved Ribbing d. 25 October 1607. (Collectio Palmschöld.).

"Vidare Seved Ribbing, efter vi förnimme, att här i landet är stor nöd på smått mynt, så vele vi, att J skole bredvid det silfvermyntet låta slå Koppärmynt, nemligen så stort som ett helt runstycke, och skall intet silfver sättas dertill, utan låta Kopparen allena, och skola 3 sådane gå på en halföre och sex på runstycke, och på den ena sidan skall stå tre Kronor och på den andra en Wase, och de skola kallas fyrkpenningar, och skole J tillsäga Myntmästaren, att han gör en uträkning på samma mynt." . . .

som afbröt följande årets krigsrörelser (Aug.) och sedermera förlängdes ända till Junii 1625. Denna tid användes af Svenskarne till rustningar, ifrigare än någonsin, dels emedan Polackarne misstroddes, dels emedan fredsbrott å Danska sidan fruktades, men isynnerhet emedan man föresatt sig att genom nästa fälttåg framtvinga afgörande resultater. Det var under dylika förhållanden, som kopparmyntnings-förslaget bragtes å bane. Konungen vistades vid berget större delen af December 1623 och Januarii 1624 och de öfverläggningar, han då förehade med en mängd ditkallade personer, rörde efter all sannolikhet denna sak. Visst är, att befallning utfärdades genast derefter till Ståthållaren **Philip Skeding** och sedermera till en mängd andra personer, angående skyndsamma anstalters träffande för det nya myntet. Första planen var att redan detta år börja tillmyntningen [1]) och

---

[1]) Till Gilius Myntemästaren d. 27 Aug. 1624. Riks-Reg. fol. 382. Konungen anmanade honom, att med största flit och allvar påskynda kopparmyntet, "och der något försummas och skulden hänger på eder, då vele vi, när Gud vill vi komme ditupp, hvilket vi hoppas inom fyra veckor ske skall, således låta nypa eder i örat, att J skole veta komma oss ihog." Derjemte begärde han få veta "huru mycket J till nyåret förmena skall kunna slaget och tillmyntadt blifva." Uti ett bref till Ståthållaren af samma dato befallde han, att "efter deruppe ej är mer än åtta hamrar, alla medel och utvägar skulle upptänkas att bekomma så många hamrar till, att hvar månad kan utslås 300 Skppd. i plåtar och att sedan deraf till det minsta halftredjehundrade om månaden kunna förmyntade varda." Felades något "då måge J hellre pålägga allmogen der i Landsändan en liten hjelp och ju ändteligen så laga, att det må komma uti det esse vi vele hafva." — Efter det stora vattenflödet i Maji 1625 utfärdades bref till allmogen i Säter och Näsgårds län, Öster- och Vesterdalarne att lemna dagsverken till verkstädernas återupprättande, och då de sistnämnde för sin fattigdoms skull vägrat dagsverken, men deremot erbudit ½ daler af mantalet, befallde Konungen att de skulle än vidare vidtalas, samt få löfte att försörjas

af uttrycket "lätta hammaren i vårt kopparmynt", som förekommer uti 1625 års contract med Compagniet, kunde man lätt förmoda, att så verkligen skett; men utom det, att inga kopparmynt för det året kunna uppvisas, tala äfven andra omständigheter emot ett sådant antagande, särdeles den, att man ännu vid början af 1625 var i fullt arbete med verkstädernas iordningställande. Vid den tiden öfverlemnades mynt-rättigheten åt Compagniet och dess Director Peter Kruse förordnades till Ståthållere öfver Säters och Näsgårds län, med instruction "att i synnerhet commendera öfver myntet." Han, jemte de båda Gubernatorerne, erhöll sträng tillsägelse, att påskynda verket och idkeligen advisera Konungen, "hållandes något bättre correspondens med oss derom, än såsom tillförene skett är, sättande alla besvär afsides", och Johan Skytte anmanades att drifva på saken hos dem [1]). Verken voro också nästan färdige vid

med kost så länge de der arbeta. (RiksReg. 1625 fol. 187, 188, 306). Knektar af Dal-regementet ditcommenderades redan d. 9 Mars 1624 och qvarblefvo, i stöd af förnyade Kgl. befallningar, allt framgent. Då bönderna beklagade sig (1626), att Ståthållaren ålaggt dem att fylla deras platser inom regementet, svarade Konungen, det sådant skulle ovägerligen efterkommas. "Och förmene Vi, att J icke skole kunna eder derutinnan besväva, efter de knektar, som vid myntet äro, hafva der sin lön och uppehälle, att J af dem icke det ringaste betungade varda. (RiksReg. 1624 fol. 96, 1625 fol. 6, 145, 189, 545, 1626 fol. 144). Föröfrigt uppbjödos alla möjliga medel till verkets befordrande. Smeder kallades från Vermland, Kopparslagare ifrån Norrland, Jernredskap hemtades ifrån Arboga o. s. v. Såsom myntmästare anställdes Gilins Coyet, hvars farfar, flyktig ifrån Antverpen, i Johan III:s tid inkommit såsom byggmästare. Fadren hade ock varit myntmästare, men famillen lär under sin vistelse i Sverige hafva försummat att följa med utländningarnas framsteg, då Konungen, till myntverkets förbättrande, snart måste inkalla en främmande man, äfven till börden Nederländare.

[1]) RiksReg. 1625 fol. 27, 28.

Maji månads ingång, men då inträffade ett vattenflöde, som gjorde nybyggnad nödvändig och uppsköt myntningens egentliga början till sent frampå sommaren [1]).

Det i början slagna kopparmyntet var af en ganska slät beskaffenhet. Myntplåtarne sönderklipptes i fyrkantiga bitar, af 2, 1, $\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{4}$ öres värde, helst likväl af den förstnämnde sorten, för att spara tid och omkostnad. Dessa "klippingar" blefvo så ojemna, att deras räknande måste förbjudas, och vägning anställas, så snart summan uppgick till 3 öre. Detta förhållande väckte mycket missnöje. Konungens egna tjenstemän klagade deröfver. Vid Landshjelpens utgifvande år 1626, en pålaga, hvilken i och för sig sjelf väckte missnöje, såsom det året pålaggd utan ständernas hörande, besvärade sig allmogen ifrån flera landsorter "icke kunna gifva ut kopparmyntet efter vigten, enär de det sjelfva räknadt emottagit." För den gången beviljades deras anhållan, i anseende till nödvändigheten att snart få in penningar, men framgent skulle mandatet åtlydas och Ståthållarne tillsades att hålla noga tillsyn "det icke arrendatorerne eller andre söka ut de större stycken och dem till sin profit behålla, att lefverera vid vigten, och sedan de mindre räkna ut ibland allmogen" [2]). Egennyttiga menniskor fortforo emellertid att draga vinning af menighetens oförstånd, hvadan nya klagomål yppade sig vid 1627 års Riksdag. Till allmogens efterrättelse infördes då uti Biafskedet en omständlig beräkning af kopparmyntets rätta Bissmans-vigt, men i denna offentliga handling insmög sig en missräkning, som måste ändras en månad derefter och naturligtvis icke bidrog att minska oredan och missnöjet [3]).

---

[1]) Verket var "ännu icke i sitt fulla esse" den 25 Aug. enligt J. Sparres bref till Didrik Falkenberg af samma dato. Compagn. Registr. 1625.

[2]) RiksReg. 1626 fol. 259, 407.

[3]) Biafskedet, som finnes intaget ibland Stjernmans

Undertiden var likväl Konungen med allvar betänkt att genom förbättrade inrättningar afhjelpa det onda. Då han under 1626 års Preussiska fälttåg vistades i Marienburg, tillkallades en Lütticbare Marcus Kock, då varande Intendent öfver mynten i Königsberg och Berlin, för att rådfrågas om ett beqvämligare mynts införande. Denne man erhöll, på Konungens begäran, afsked ur Preussisk tjenst och öfvergick till Sverige "med sig hafvande embetsmän af åtskilliga handtverk och särdeles goda smeder, såsom ock allehanda myntverks instrument och redskap" [1]). Vid slutet af December anlände han till Nyköping, hvarest Falkenberg redan på förhand erhållit befallning om förberedelser. Nyköpings mynt fullbordades först och derefter Arboga och Säters, så att alla tre voro i gångbart skick i Juli månad 1627 [2]). Vid dessa verkstäder slogs sedermera "rundt mynt", af 1, $\frac{1}{2}$ och $\frac{1}{4}$ öre, så jemnt att vägningen kunde umbäras. Klippings-myntningen hade ifrån detta års början alldeles upphört, men den gamla myntsorten aflystes först i Januarii månad 1629, då regeringen lofvade invexla den för "rundt mynt" emot 10 procents afräkning såsom myntarelön [3]).

De techniska brister, hvilka i begynnelsen besvärade kopparmyntet, voro sålunda afhjelpta. En annan svårighet, djupare grundad i sjelfva sakens natur, lät icke

Riksdagsbeslut, är af den 15 Febr. och den 16 Mars utkom Konungens Circulär till Ståthållarne om missräkningen. Den bestod deruti, att ett Skppd. Sthv. var upptaget till 15 bissmanspund, då det likväl håller 16. RiksReg. 1627 fol. 95.

[1]) Marcus Kock var född i Lüttich. Hans söner adlades med namnet Cronström.

[2]) Kammarens bref till Konungen den 5 Julii 1627. KammarColl. Reg.

[3]) Stjernman, anf. st., I. sid. 969.

så lätt besegra sig. Man hade till landets hufvudmynt upphöjt en metall, annan än den i verlden allmänligen vedertagna, och dertill föränderligare i sitt handelspris. Huru förekomma den vackling i myntväsendet, som måste uppkomma genom hvarje förändring uti silfrets och kopparens inbördes bytesvärde? Detta hoppades man kunna genom en lag, som bestämde kopparens minimipris, hvilket pris skulle i sin ordning upprätthållas genom tullen. Fullkomligt utredda lära emellertid begreppen i detta hänseende icke ha varit. Ännu spökade uti 1625 års myntplacat den gamla fördomen, att mynt "tager sitt värde af öfverhetens magt och stämpel"[1]) och man var i följe deraf öfvertygad, att myntningen å sin sida äfven skulle upprätthålla priset. Detta, i förening med 1624 års tillfälligt lyckliga handels-conjuncturer, föranledde en mynt-valvation och en koppartaxa, som i jemnförelse med de föregående årens medelpris voro alltför högt tilltagne. Af ett skppd. Stockholmsvigt koppar (ungerska plåtar) skulle utmyntas 150 daler, d. ä. $95\frac{5}{12}$ Rikdaler. Hvad inflytande detta kom att ega på kopparhandeln, få vi framdeles se. Uti penningeväsendet åstadkoms derigenom strax i början ett agio emellan silfver- och kopparmyntet, och med detsamma emellan det sednares verkliga och åstämplade värde, hvilket oupphörli-

[1]) Alldeles samma grundsats uttalades af Johan III, då folket klagade öfver hans mynt-försämringar. "Alle Christne Konungar, Herrar och Förstar, Land och Städer, hafva den rättighet; att skicka och förordna om myntet hos dem efter deras lägenhet." Stjernman, anf. st., 1. sid. 225, jfr. sid. 366. — Inbillningen att kunna styra handelspriset i verlden genom taxor, var äfven ganska gammal. Erik XIV bestämde till och med en taxa på importvaror, och då några föreställde, att på det viset inga främmande torde hitkomma, lät han införa i Placatet, att sådant var en fåfäng omsorg, "förty vi hafve (Gud dess lof) den makt i Östersjön, att Vi kunne låta hemta dem här in i riket." Stjernman, anf. st., I. sid. 194.

gen ökades samt införde osäkerhet och misstroende i den allmänna rörelsen. Synnerligast yttrade sig missnöjet uti rikets östliga besittningar, hvilka naturligtvis i anseende till sin lifligare communication med utländningen hade större olägenhet af det nya myntet, och äfven i följe af Svenska armeens närvaro dermed mest öfverhopades. I början tyckes Konungens afsigt ha varit att inskränka kopparmyntets bruk till berget och den inrikes rörelsen. "Hvad kopparmyntet vidkommer", skrifver han till Johan Skytte, "så är vår vilja, att J det minsta möjliga deraf hit öfversände, både för förslan och andra orsaker skull, remitterandes det hellre åt berget igen, och eljest tillseende, huru J kunnen få silfver- eller guldmynt att sända hit öfver" [1]). Men hvad Elfsborgs lösen och de täta beskattningarne hade qvarlemnat i landet af dessa sednare myntsorter, det drog sig nu allt mera ur rörelsen, af fruktan för det nya myntets ständiga fallande. Och emedan nöden ingen lag hafver, begynte kopparmynt ymnigt utföras till de Liffländska orterna. Rigaboerne gjorde genast i början svårigheter emot kopparmyntets anammande, hvarföre Ståthållaren erhöll befallning "att först inbilla dem, det Konungen sådant förstode och upptoge, likasom ett stort förråd på koppar komme dem till att vilipendera myntet, och sedan med allvar förehålla, der de på koppar så rike äre och continuera att vanvörda vårt mynt, det vi då förorsakas tullen och andra imposter att förhöja och öka, och vele vi sedan vara deras afnämare och oss med kopparmynt betala låta" [2]). Rigenserne, såsom skicklige köpmän förstodo lätt denna vink och vände den till sin förmån. De emottogo myntet men stegrade sina varor. Ifrån krigsfolket inlupo klagomål öfver denna prishöjning, och borgerskapet be-

---

[1]) Kaggum d. 9 Aug. 1625. RiksReg. fol. 405.

[2]) Till Hr. Gabriel Bengtson och Hr. Päder Banér. Berson d. 9 Dec. 1625. RiksReg. fol. 370.

svårade sig öfver myntets höga valvation. Derpå svarade Konungen uti en skrifvelse till fältherren Jacob de la Gardie [1]). Någon ändring med myntet kunde icke för det närvarande ske, utan rikets obotliga skada, men "alldenstund krigsfolkets besvär fuller hafva sina skäl, efter de allting dubbelt dyrare än förr köpa måste, hvilket förorsakat sig af borgerskapets och säljares begärlighet och det ligger mer magt uppå, att krigsfolket uppehålles och contanteras, än att några illviljande borgare skulle tillnöjas", skulle dessa sednare både med ondo och godo förmås att hålla skäligt pris på lifsmedel. I vidrigt skulle alla, äfven främlingar, erhålla rättighet att tullfritt ditföra krigsfolkets förnödenheter, "och hvar sig någon deröfver besvärar, då gifver dem det till besked, att vi intet kunna eller vela för deras girighet skull låta vårt krigsfolk förrådas och undergå, och skall det så länge vara, till dess bättre ordning i staden anställd varder." Till ytterligare säkerhet skulle besättningen i staden förstärkas och hela Svenska lägret läggas utanför. Dessa stränga mått och steg oaktadt gingo sakerna sin gång, varupriset fortfor att stegras, kopparmyntet att nedsättas, och det slutligen ända derhän, att det med förmån kunde utföras såsom en vara [2]). Vid 1627 år början hade Riksdalern uppstigit till 10 mark.

---

[1]) D. 14 Junii 1626. Riks-Reg. fol. 433, jfr. Hallenberg, anf. st., V. sid. 455.

[2]) Dylika operationer lära ganska tidigt varit å bane, då förbud emot kopparmyntets utförande till högre summa än 50 Daler redan 1626 måst utfärdas. Stjernman, anf. st., I. sid. 931. Denna förordning hade så ringa verkan, att man i Rådet vid ett tillfälle kunde klaga, det "de i Amsterdam hela 8 dagar intet annat gjort än vägt kopparmynt, som utstulet är." Rådsprot. 1629 d. 21 Jul. sid. 53. Men samma förhållande hade ägt rum i andra tider, oaktadt utförseln af svenskt mynt stundom, såsom åren 1574 och 1591, varit belagd med dödsstraff.

göra tillförsel till lägret och vara förpligtade vårt mynt i sitt värde att upptaga, så framt J: honom och hans land någon säkerhet hålla skole." Vid början af 1627 anbefalldes Svante Banér att tillse, "det myntet så väl på andra sidan om Dünen, så långt vår regering sträcker sig, som på denna sidan må gångbart varda" [1]). Likaledes gjordes några försök att bringa det i omlopp hos utländningen. Gerdt Dirichson skulle öfvertala en Engelsman, som lefvererat kläde, att emottaga kopparmynt i betalning och Fegræus underhandla med Tyska Östersjöstäderna, särdeles de smärre, om tillförsel åt Liffländska arméen emot kopparpenningar, dem de sedan kunde använda i sin handel på Sverige [2]). Af större verkan var befallningen, att vid tullen i Pillau "ingalunda guld- eller silfvermynt fick emottagas, utan allenast rundt kopparmynt." Föregåfve sig någon icke hafva sådant, då skulle den, emot tillbörlig borgen, få rådrum att skaffa sig ifrån Sverige [3]). Denna åtgärd lyckades i början förträffligt. Kopparmyntet började emottagas af Könisgsberg och kringliggande orter och steg dagligen, men såsnart den del af Preussen, som lydde under Svenska Konungen, hunnit öfvermättas af myntet, föll det lika hastigt ned igen, oaktadt man "beflitade sig att hålla det tillbaka, somt med patenter, somt med upphandlande och somt att vidga det ut i qvarteren", och sakerna återginge i sitt förra skick [4]).

---

[1]) RiksReg. 1627 fol. 2.

[2]) RiksReg. 1626 fol. 712, 447.

[3]) RiksReg. 1627 fol. 321. Till Peter Spiringh, huru han sig förhålla skall med tullens uppbärande i Pillau, dat. d. 26 Julii 1627.

[4]) Axel Oxenstjerna till Konungen af Pillau d. 10 Aug 1628 och af Elbingen d. 28 Mars 1629. Finnas båda ibland hans concepter i RiksArchivet.

mer till krigsstatens uppehållande, och sedan återfå desamma, guld- och silfvermynt uti Hamburg och Holland, kopparmynt i Sverige, hvarest de derföre kunde upphandla spannemål och andra landtvaror, för att i främmande land föryttras emot sådant mynt dem bäst behagade. Derigenom undveke dessutom både de och han den perikel och omkostnad, som transporten fram och åter orsakade [1]). Detta, som uti Konungens bref endast i förbigående och såsom ett bevekande skäl anföres, var dock troligtvis egentliga drifffjädern till förslaget, helst man vid samma tid gjorde försök att upprätta vexelbanker, äfven hemma i Sverige [2]). . Vi hafva ingen underrättelse, att saken på någotdera stället kommit till verkställighet. Bättre tillfälle för Liffländarne, att bli af med sitt öfverflödiga kopparmynt, bereddes genom Svenska härens allt mer utvidgade eröfringar. Öfverallt, dit Konungens vapen sträckte sig, sökte han äfven införa sitt mynt. Uti förr omnämnde bref tillsades Fältherren, "så framt han någon trygghet tillät Hertigen af Curland, att då alltid förbehålla det, att de för skäligt pris skole

---

[1]) Till Herr Svante Banér den 8 Jan. 1627. Riks-Reg. fol. 2, jfr. till Riga stad d. 9 Jan. Ibid. fol. 5. Resolution på Riga stads utskickades besvär d. 2 Apr. Ibid. f. 137.

[2]) Johan Skytte till Konungen d. 22 Junii 1627. KammarColl. Registr. — "eljest såsom Hans Maj:t icke gerna ser, det Eders Maj:ts undersåtare blifva med den tunga penningeförseln besvärade, utan så mycket ske kan lättade, hafver jag efter möjligheten vinlaggt mig att stabiliera en Vexelbanco, hvilken Louis de Geer i Norrköping och i Arboga hafver lofvat till en begynnelse att anställa, så att alle de penningar, som der och i näst omkring belägne provinser kunna samlas och honom handfås, så väl på Kongl. Maj:ts som på andres vägnar, vill han emottaga och i Stockholm det contant igenom sine tjenare återigen lefverera låta. Efter och högeligen af mödan är, att en sådan Banco måtte både i Jönköping, så och Götheborg upprättas, skall jag ingen flit deruti innan hafva spard." . . . ,

göra tillförsel till lägret och vara förpligtade vårt mynt i sitt värde att upptaga, så framt J: honom och hans land någon säkerhet hålla skole." Vid början af 1627 anbefalldes Svante Banér att tillse, "det myntet så väl på andra sidan om Dünen, så långt vår regering sträcker sig, som på denna sidan må gångbart varda"[1]). Likaledes gjordes några försök att bringa det i omlopp hos utländningen. Gerdt Dirichson skulle öfvertala en Engelsman, som lefvererat kläde, att emottaga kopparmynt i betalning och Fegræus underhandla med Tyska Östersjöstäderna, särdeles de smärre, om tillförsel åt Liffländska arméen emot kopparpenningar, dem de sedan kunde använda i sin handel på Sverige[2]). Af större verkan vår befallningen, att vid tullen i Pillau "ingalunda guld- eller silfvermynt fick emottagas, utan allenast rundt kopparmynt." Föregåfve sig någon icke hafva sådant, då skulle den, emot tillbörlig borgen, få rådrum att skaffa sig ifrån Sverige[3]). Denna åtgärd lyckades i början förträffligt. Kopparmyntet började emottagas af Königsberg och kringliggande orter och steg dagligen, men såsnart den del af Preussen, som lydde under Svenska Konungen, hunnit öfvermättas af myntet, föll det lika hastigt ned igen, oaktadt man "beflitade sig att hålla det tillbaka, somt med patenter, somt med upphandlande och somt att vidga det ut i qvarteren", och sakerna återgingo i sitt förra skick[4]).

---

[1]) RiksReg. 1627 fol. 2.

[2]) RiksReg. 1626 fol. 712, 447.

[3]) RiksReg. 1627 fol. 321. Till Peter Spiringh, huru han sig forhålla skall med tullens uppbärande i Pillau, dat. d. 26 Julii 1627.

[4]) Axel Oxenstjerna till Konungen af Pillau d. 10 Aug. 1628 och af Elbingen d. 28 Mars 1629. Finnas båda ibland hans concepter i RiksArchivet.

Inom det egentliga Sverige försports icke, sedan klippingsmyntet och vägningen blifvit afskaffade, så många klagomål. Bergsmännen begärde väl en gång, att få "något hvitt mynt med i betalning för kopparen", men de förehöllos att icke förakta, det de sjelfve hade tillverkat och dagligen hade sin handtering med[1]), och sedermera hördes icke mera af. Emellertid försvann silfret helt och hållet ur rörelsen, och kopparmyntet föll oupphörligen, fastän icke så brådstupa, som i de Östra länderna. År 1619 bestämdes den lagliga coursen till 6 ½ mark på Rikadalern, och så stod den ännu, då kopparmyntet infördes; men i September 1626 hade den stigit till 8, vid början af 1628 till 9, och i slutet af samma år till 10 mark[2]). Omsider insåg och erkände så väl

[1]) Till Kopparbergsmännen d. 17 Maji 1626. RiksReg. fol. 250.

[2]) Kammaren till Hans Maj:t d. 3 Febr. 1626. KammarColl. Registr. "Mårten Weiwitzer hafve vi Eders Maj:ts vilja veta låtit, och allvarligen förmant, att han nu strax och utan någon undskyllan 40 tusen daler på nytt försträcka skall, men han undskyllar sig på det högsta, med tårar, inga utvägar veta här in continenti några penningar uppbringa, ställandes sig än likasom han vore desperat, förebärandes den stora skuld och vidlöftighet, han tillförene uti råkad är, och att man må göra af hans person hvad man vill, så vet han ingen utväg till penningar, hälst förty all hans credit är uti kopparen, som in deposito ligger, dock på det Hans Maj:t må spörja hans underdåniga välvillighet och tjenst, vill han rycka ut och se till, att han efter Eders Maj:ts nådiga resolution kan förytira kopparen, och der han något så när för dess sanna värde kan honom sälja och få något i händerna, vill han gerna sig villig finna låta, vidare försträckning göra." — Detta bref, angående en af landets förmögnaste köpmän och Kronans villigaste förlagsmän, målar lifligt ställningen i landet. Samma år hade Konungen befallt, "att allt så till honom som till Riga skulle sändas i vexlar." Johan Skytte uti flera bref (till Gerdt Dirichson den 23 Sept., till Cancellern den 27 Sept., till Konungen den 26 Sept. KammarColl. Registr.)

Konungen som Cancelleren, att planen hvilade på ett misstag. "Och efter som onekligt är kopparmyntet hafva så publice som privatim många incommoditeter med sig, alltså måga de fuller lidas, propter edictum principis, men förändra likväl icke opinionem hominum et communem sensum." .... "När jag ock betraktar rätta orsaken till kopparmyntet, finner jag den icke vara, att man hafver hållit kopparen vara beqvämligare till mynt än silfver eller guld, utan att man icke hafver kunnat få så mycket silfver ellar guld, som man behöfver, och sedan till det andra, att man icke nödgades till att sälja kopparen i vanvyrd och ringare pris än han markgångig vore",... "Kopparmyntet följer dock icke det satta pris, utan i köp och salu stiger och faller efter silfret, och det som värre är, drages ändå till kopparens mespris och cronans märkliga skada härunder, efter hvars och ens secrete fantasie och begärlighet. Om man ock säljer kopparen i sitt pris, som verlden den estimerar, så hafver man ju så mycket silfver derföre, som der man förmyntade, och gör alltså sin nöd lika mycket tillfyllest. När man ock säljer å sådant pris, som hafvas kan, är det icke heller att säljan i vanvyrd, alldenstund commercierna måste spännas och remitteras efter tiden och loppet, och der man än med myntet söker att ändrat, visar dock ex-

---

beklagar sig deröfver. "Omöjeligt, att komma vexlar till vä-ga derute, för kopparmyntet här myntas, helst medan man ingen menniskje kan beveka. Vilja ock de, som ha Riks-daler att växla, hafva för hvart stycke 8 mark svenska penningar, och stiga de nu dageligen upp."... Han bad der-före Cancelleren, att ursäkta honom hos Hans Maj:t "uti o-möjeliga ting."

Den 16 Febr. 1628 befalldes Gerdt Dirichson, "att upptaga några kopparpengar på tullen i Pillau à 6½ eller mark Riksdalern, efter han här i riket väl gäller 9 mark kopparmynt." — Den 11 Sept. samma år, skrefvo Riks-Råden till Konungen, att Riksdalern kostade 10 mark, efter han här i landet icke stod att bekomma.

periencen mig, att det ingen fortgång hafver", var Axel Oxenstjernas omdöme år 1630 [1]), och vid ett annat tillfälle betygar han, att Konungen sjelf "i sin lifstid befallte, att hålla upp med kopparmyntet och var resolverad att låta det af sig sjelf så omärkligen förgås, dock så, att man på nödfall kunde gripa dertill igen, att salvera riket af påfallande olägenhet och besvär" [2]). Omständigheter, hvilkas utredande ligger utom gränsen för vår afhandling, föranledde likväl kopparmyntningens fortfarande, och sedan regeringen genom 1633 års förordning [3]) erkänt ett lagligt agio emellan koppar- och silfvermynt, utbildades särskilda koppar- och silfvermynts-systemer.

Vid början af år 1625 öfverlemnades, såsom ofvan nämndt är, mynträttigheten vid Säter jemte deraf förmodad profit åt Compagniet, hvilket, jemte det "att kopparhandeln sig uti förlidet år hade något förändrat", gaf

---

[1]) Betänkande öfver Kopparhandeln och Kopparmyntet. Fiskhusen d. 30 April 1630. — Collectio Nordin. Fol. Oinb. N:o 22.

[2]) Memorial gifvet Hr. Gabriel Oxenstjerna och Hr. Matth. Soop, att de samtl. Regeringen och Rådet i Sverige, till deras egen förbättring, skulle gifva att betänka. Frf. am M. d. 8 Oct. 1633. Originalet till detta märkvärdiga document finnes uti Cronstedtska samlingen i Ups. Bibliothek. Afskrifter förvaras, uti Coll. Nordin. Fol. Oinb. N:o 122, uti Riksarchivet ibland Oxenstjerniana o. s. v.

[3]) Stjernman, anf. st., II. sid. 13. Regeringen hade beslutat att slå silfvermynt à 6 mark Riksdalern, och nedsatte kopparmyntet 50 procent. En Riksdaler var sålunda lika med 6 mark silfvermynt eller 12 mark kopparmynt. Den gäld, som åren förut var gjord i kopparmynt, skulle betalas "efter det värde, som Riksdalern den tid gullit hafver, då gälden gjordes, nemligen intill anno 1628 för 6½ mark en Riksdaler, 1629 för 10 mark en Riksdaler, men sedan allthärtill för 12 mark en Riksdaler, efter som Riksdalern uppå de tider i Cronans Räntekammar är uppburen och utgifven."

anledning till ett nytt contract emellan detsamma oc Kronan. Deras privilegium att för 50 dlr. skppd: berg vigt uppköpa all bergsmännens koppar bekräftades, me Kronans tull förhöjdes till 60 daler. Utomdess skulle a afradskoppar, som Kronan ville afyttra, lemnas åt Con pagniet, och var allmogen förpligtad att, likasom för för Kronans räkning, transportera den fritt till sjösida Af denna koppar var Compagniet pligtigt att betala hvarj förmyntadt Skppd. med 126 daler, hvarje försåldt me så stor summa, de sjelfve erhållit, sedan 15 daler bli vit afräknade såsom omkostning för plåt-slåendet, oc var dervid det förbehåll gjordt, att försåld koppar skull först och främst beräknas Kronan till godo. Compagnie förpligtades att låta slå all kopparen i Ungerska plåtar hvilka de sedan ägde att antingen förmynta, ett Skpp Sthv. till 150 daler, eller försälja, dock ej till ringar än nämnda pris, med mindre Konungen den sjelf raba terade. Kunde icke så hög betalning erhållas, då skul all kopparen slås i mynt. Myntverkets och myntre skapens underhåll skulle bekostas af Kronan, men fö skjutas af Compagniet, som fick taga sin ersättning v afräkning på tullen [1]).

Samtidigt härmed inträffade några förändringar u Compagniets styrelse. Philip Skeding upphörde, såv med sitt Gubernators-, som sitt Ståthållare-embete. D förra uppdrogs åt RiksCancellerens svåger Johan Sparr Ståthållareskapet öfver Kopparbergslagen och Österdalarn anförtroddes åt Päder Nilsson (Gyllenax), en man, so i Compagniet ingen del ägde; men öfver Säters och Nä gårds län förordnades en af Compagniets Directorer, Pete Kruse, som "isynnerhet skulle commendera öfver mynt och derutinnan ett noga tillseende hafva, det allt gå

[1]) Contract med Koppar-Compagniet. Nyköping d. 1 Januarii 1626. Stjernman, anf. st. I. sid. 923.

skickeligt och väl till" [1]). Dessutom innehöll fullmagten befallning om en stads anläggande vid Säter, likasom Philip Skedings fullmagt förut anbefallt en sådan anläggning vid Fahlun.

Vi befinna oss nu vid den lärorikaste perioden af detta Compagniets historia. Vi se ett ibland de märkvärdigaste af regeringars, fordomdags mindre sällsynta, försök att styra handel och vandel i verlden genom magtspråk. Något mera än magtspråk var det icke, ty då det utländska handelspriset alldeles icke ville rätta sig efter Svenska regeringens påbud, ägde man icke tillräcklig magt att gifva eftertryck åt sin åtgärd. Väl uppgaf contractet för en dylik händelse den utvägen, att slå all kopparen i mynt; men detta var lättare att föreskrifva än att verkställa. Hvarken ägdes vid Säter dertill behöflig koltillgång, ej heller var det möjligt att i hast uppbygga nog många mynt-verkstäder eller anskaffa tillräckligt vid myntarbetet vandt folk. Stället var dessutom i det hänseendet olyckligt valdt, att dervarande ström om sommartiden ofta uttorkade, om vårtiden svämmade öfver och förstörde verkstäderna, såsom händelsen var redan det första året. Om ock allmän förmyntning hade varit verkställbar, så skulle den likväl ha verkat raka motsatsen af hvad man åsyftade. Såsom vi förut sett, begynte koppatmyntet snart att falla under sitt åpreglade värde, och en så öfverflödig utmyntning skulle naturligtvis så vidare ha nedsänkt först myntet och sedan kopparpriset. En annan utväg, att hålla kopparen inne i afväktan af lyckligare conjuncturer, hade måhända bättre lyckats, men den kunde, i anseende till Capitalets ringhet, icke användas. Under dylika förhållanden, då ingen ville betala kopparen så högt, som contractet före-

[1]) Ståthållarefullmagt för Peter Kruse. Nyk. d. 11 Jan. 1625. RiksReg. 1625 fol. 13. Ståthållarefullmagt för Päder Nilsson. Sthm. d. 11 Maji 1625. Ibid. fol. 191.

skref, då allmän utmyntning var omöjlig och olämplig att verkställa, och då varans innehållande öfversteg Compagniets förmåga, föll man på en olycklig medelväg emellan att sälja och att icke sälja: man pantsatte nemligen kopparen, och det på samma orter, der man väntade sig afnämare. Detta öppna erkännande af penningebehof kunde icke bidraga till prisets höjande. Den utländska köpmannen afvaktade i stillhet den tid, då Compagniet, för att ej allt mer och mer förlora genom årliga räntors betalande, skulle nödgas sälja för hvad pris som bjöds. Compagniet invecklades mer och mer i svårigheter, och dess återstående treåra historia har föga annat att förtälja, än huru Compagnie-styrelsen hjelpte sig ur den ena förlägenheten i den andra, besvärad af ständiga penningekraf, i det participanterna utfordrade innestående vinst, bergsmännen innestående betalning och Kronan, hvilken dock var den medgörligaste fordringsägaren, innestående tull. Och sålunda blef just detta, vid första påseendet så förmånliga, contract en hufvudorsak till företagets undergång, då det bestämda minimi-priset borttog det enda sättet att drifva vidlyftig handel med små capital, liflig omsättning.

Äfven i ett annat afseende var prisets bestämmande af menligt inflytande och bidrog snarare att öka än att minska allmänhetens misstroende till företaget. Compagniet stod visserligen ifrån början uti större beroende af regeringen, och följakteligen af status politicus, än förenligt är med ett handelsföretag, och tyckes snart sagdt af allmänheten varit ansedt såsom endast en förändrad skepnad af den gamla kronohandeln. Den omständigheten, att Konungen sjelf, att Cancelleren, att en betydlig del af rådet var uti besittning af så stora actier, torde väl ifrån delaktighet hafva afskräckt mången, som gerna ville ha ett ord med i laget, då fråga var om egna penningars användande, men ansåg betänkligt att göra sig

inflytande gällande bredvid så betydande män. Men icke nog härmed. Compagniets styrelse var i större beroende af regeringen, än af participanterna, och föga olik ett Kongl. Collegium. Man påminne sig, att både Gubernatorer och Directorer tillsattes af Konungen (de sednare vanligen efter förslag, men huru dermed stundom tillgick, synes af Anton Moniers utnämnande), och att regeringen, utan participanternas hörande, utfärdade den Instruction, hvarefter de ägde att rätta sig. Detta beroende af regeringen ökades nu än vidare genom minimiprisets fastställande, och Compagnie-styrelsen blef i sina operationer så bunden, att den näppeligen annat var än verkställare af Konungens befallningar. Att det nemligen var han, som under påföljande tid dirigerade alltsammans, ifrån det största till det minsta, äfven under den tid, han som ifrigast var sysselsatt i Liffland, det synes tydligen af den ännu, dels i RiksArchivets, dels i KammarCollegii Registraturer, förvarade brefväxling, hvilken han, särdeles under loppet af år 1625, förde med Johan Skytte och med Compagnie-styrelsen[1]). Participanterna hade med saken ingen annan befattning, än att inbetala sitt Capital, utbekomma sin vinst och vid årets slut genomse räkningarne. Detta sednare tyckes till och med ha varit endast tom formalitet. Vi ha förut sett, huru Konungen vid slutet af år 1621 befallde Directionen att tills vidare undanhålla räkenskaperna. Sam-

[1]) Konungen till Johan Skytte af Kaggum den 9 Aug. 1625. RiksReg. fol. 405. — Till Joh. Skytte af Birsen d. 7 Sept. 1625. R.R. f. 488. — Till Directionen. Riga d. 12 Oct. 1625. R.R. f. 567. — Till Directionen. Riga d. 6 Nov. 1625. R.R. f. 664. — Till Joh. Skytte. Riga d. 6 Nov. 1625. R.R. f. 666. — Till Directionen. Birsen d. 12 Dec. 1625. R. R. f. 744. — Till Directionen. Dirschau d. 3 Aug. 1626. R. R. f. 524.

Johan Skytte till Konungen, Sthm. d. 10, 13 och 18 Sept. samt d. 6 Oct. 1625, till Cancelleren d. 6 Oct. 1625. KammarColl. Reg.

ma medel begagnades under enahanda omständigheter vid slutet af år 1625, och den skrifvelse, som Konungen derom afllät till Directionen, kastar ett så klart ljus öfver ömsesidiga förhållanden, att den förtjenar här intagas [1]). . . . "Och der räkningarne icke tillåta någon vinst, det Vi dock icke tro, såframt kopparen, som deponerad är, blifver väl såld, då befalle Vi, att J på räkning gifva Participanterna nästkommande Nyårstid för deras vinst till femton daler och icke derunder, alldenstund Vi förnimme, att intresset der i Stockholm nu så tages. Sedan excusera eder med Vår, Cancellerens och flere af de förnämste Participanters absence, att J icke ännu hafve liqviderat med oss om tullen, ej heller uti vår och deras frånvarelse kunne sluta räkningarne. Berget kunne J, som Vi hoppas, med myntet uppehålla. Vidare skrifve J, att en part af Participanterna fordra på deras capital, så alldenstund try års tid förflutne äre, måge J de Participanter, som små summor insatt hafva, deras capital följa låta, dock skola de så länge töfva, att Kopparen förmyntad är, och sedan med gängse mynt betalas. Men om någon funnes, som ansenligt stort capital igenfordrade, den skole J lofva restitutionen, att stärka eder credit, och icke dessmindre afvisa med förre excuser, skjutandes upp saken till vår lycklige ankomst. Vi vele ock, att J oss oförtöfvadt namngifve dem, som stränga på deras capital, på det Vi först se kunna, hvilka af Participanterna Compagniets välstånd, hvarpå Vi en god del af vårt stat byggt hafva, så väl äro affectionerade, och sedan uti deras stad, antingen här i Liffland, Finland eller annorstädes andra Participanter förskaffa kunna."

Man ser häraf, att Konungen just ej ville lemna participanterna särdeles insteg i förvaltningen, ja, att han till och med sökte dölja för dem sakernas verkliga ställ-

---

[1]) Birsen d. 16 Dec. 1625. RiksReg. fol. 744.

ning, för att, så länge möjligt var, innehålla deras capital. Men å andra sidan var han lika mån om, att detta capital, det han visste sig sjelf hafva till en stor del inlockat, både skulle vara i säkert behåll och lemna tillbörlig vinst. Han tycktes snarare betrakta det såsom en försträckning till bergets förläggande, än såsom en på vinst och förlust insatt actie. Derföre satte han äfven, af de tre contrahenter, som skulle dela inkomsten af kopparhandeln, bergsmännen i första rummet, participanterna i det andra och Kronan i det tredje. Johan Skytte erhöll om sommaren 1625 [1]), då conjuncturerna antagit ett betände utseende, befallning att "på all händelse så laga, att berget ju må blifva med penningar försörjdt", och dessutom hemlig instruction, att om nöden tvingade till underförsäljning af kopparen, det då skulle rabbatteras i tullen, "att Compagniet ju behåller sitt capital och en måttelig vinst." Då Directionen år 1626 hade accorderat med participanterna till Michaelis, upptog han det mycket illa och sade sig hellre hafva sett, "att J både lånt och borgat, och handlat dermed huru J hade kunnat, att de hade blifvit contanterade" [2]). Upplysningsvis förtjenar äfven nämnas, att, då rådet följande året tillstyrkt honom att tills vidare använda Söderländska Compagniets capital, fingo de ett ogillande svar: "Såsom Vi", yttrar han sig, "ingen discredit hos Participanterna i KöphandelsCompagniet vele gjort hafva, utan att de måge i sin tid bekomma hvad hvar och en af dem tillhörer; så finne Vi icke heller rådligt eller nyttigt för framdeles, att det Söderländska Capital röras skulle" [3]).

---

[1]) Till Herr Joh. Skytte. Kaggum d. 9 Aug. 1625. Riks-Reg. fol. 405.

[2]) Till Directionen. Dirschau d. 3 Aug. 1626. R.R. f. 524.

[3]) Svar på Riksens Råds bref. Dirschau d. 16 Sept. 1627. RiksReg. fol. 366.

den medgörligaste, i det Konungen någon tid derefter lofvade att "nöja sig med något och vilja lämpa sig efter lägenheten", heldre än att tillåta någon kopparförsäljning till underpris [1]). Men denna förtröstan på myntningens fortgång blef, åtminstone för någon tid, tillintetgjord genom det olyckliga vattuflödet, som i början af Maji månad förstörde verkstäderna vid Säter. För att då afhjelpa ögonblickets förlägenhet vidtogos utvägar, som ledde rakt in uti det förr omtalade depositions-systemet. Kronan hade strax vid början af året (d. 11 Jan.) ingått contract med Mården Weiwitzer om ansenliga försträckningar, så i varor som penningar, hvilka skulle betalas af den koppartull, "som efter Johannis tid falla kan" [2]). Vid den tiden (d. 25 Jun.) accorderades om än vidare försträckningar, och för att betala så väl dessa, som de föregående, upptog Kronan en del af sin koppartull in natura, nemligen något öfver 2000 Skppd. råkoppar. Denna beräknades till 118 daler Skppd., och om icke Mårten Weiwitzer kunde föryttra densamma till ungefär så högt pris, skulle han tills vidare pantsätta den, för att i alla fall kunna uppbringa penningar [3]). Försäljningen blef omöjlig, kopparen pantsattes för 50—55 Rdlr., och då Mårten Weiwitzer, som ansåg denna låga förpantning ofördelaktig, begärde vidare föreskrifter, fick han befallning att ingalunda försälja kopparen under det

---

[1]) - - - - "Jag hafver, efter min kära Brors begäran, några resor talt med Hans Maj:t om de 150 tusen daler, hvarpå Hans Maj:t hafver svarat sig väl vilja låta nöja med något, och vilja lämpa sig efter lägenheten, ty att utbjuda koppar vill Hans Maj:t ingalunda, utan Hans Maj:t befallte, att myntet skulle gå fort" - - - - "att sälja här ett Skppd., förr än Hans Maj:t skulle tillfrågas, underståр jag mig icke." - - - - Dens. till Dens. d. 30 Apr. Ibid.

[2]) RiksReg. 1625 fol. 14.

[3]) Förklaring ang. KopparCompagniet d. 25 Apr. 1689. Bilagan Litt. QQ.

Redan tidigt år 1625 förspordes den stagnation i kopparhandeln, hvilken, den må nu hafva härledt sig af det påbudna tvångs-priset eller, såsom Konungen befarade, af köpmanna-intriger och af den osäkra politiska ställningen i Europa [1]) eller, som troligast är, af alla tre orsakerna gemensamt, fortfor under hela den återstående Compagnie-tiden. Man hoppades likväl i början, att myntningen, så fort den kommit i gång, skulle hjelpa saken. "All vår förhoppning står nu till myntet, här är icke en köpman, som frågar efter ett Skppd. koppar, antingen han vill gifva litet eller mycket" skrifver vice Gubernatoren Lars Skytte till P. Kruse vid slutet af Mars månad. Också uppmanades den sednare, att med möjligaste ifver påskynda myntningen, emedan inga penningar funnos i förråd, men participanterna idkeligen utkrafde sin vinst, bergsmännen sin betalning och Kronan redan väckt fråga, att snart få ut den vanliga försträckningen [2]). Ibland dessa fordringsägare var dock Kronan

[1]) Till Joh. Skytte. Kaggum d. 9 Aug. 1625. R.R. f. 405.

[2]) - - "Participanterna drifva fort uppå och vilja hafva sin gewinn, och komma månge, dem man hade förmodat skulle låta stå inne, såsom Pfalzgrefven och andre, och är här icke mer än 9300 daler på contoiret, det icke mycket förslår, vet fördenskull icke, på hvad sätt jag skall dem contantera" - - - "hvad de 150 tusen daler anlangar, har Hans Maj:t frågat mig, huru vi dem hålla vele in Majo, derpå svarade jag, att der myntet kunde så fort tillmynta, kunne väl hållas, men efter allt är nytt verk, tyckes vara omöjligt, der man icke får sälja koppar. Derföre begärar jag, att min kära bror ville göra sin möjeligaste flit, att myntet kunde natt och dag gå fort, att bergsmännerna icke må vidare molestera. Hans Maj:t, efter de der allaredan hafva auklagat oss hos Hans Maj:t, att dem alltid har fattats penningar, så svarade jag sådant en gång vara skedt, medan Hans Maj:t hafver sjelf handlat med bergsmännen, att de töfva skulle, men sedan har dem intet fattats, och bad jag hans Maj:t, att han ville låta dem uppkomma, jag ville stå dem till svars." - - - L. Skytte till P. Kruse d. 22 Mars 1625. Comp. Reg. jfr. Dens. till Dens. d. 24 Mars, 2 Maj. Ibid.

den medgörligaste, i det Konungen någon tid derefter lofvade att "nöja sig med något och vilja lämpa sig efter lägenheten", heldre än att tillåta någon kopparförsäljning till underpris [1]). Men denna förtröstan på myntningens fortgång blef, åtminstone för någon tid, tillintetgjord genom det olyckliga vattuflödet, som i början af Maji månad förstörde verkstäderna vid Säter. För att då afhjelpa ögonblickets förlägenhet vidtogos utvägar, som ledde rakt in uti det förr omtalade depositions-systemet. Kronan hade strax vid början af året (d. 11 Jan.) ingått contract med Mårten Weiwitzer om ansenliga försträckningar, så i varor som penningar, hvilka skulle betalas af den koppartull, "som efter Johannis tid falla kan" [2]). Vid den tiden (d. 25 Jun.) accorderades om än vidare försträckningar, och för att betala så väl dessa, som de föregående, upptog Kronan en del af sin koppartull in natura, nemligen något öfver 2000 Skppd. råkoppar. Denna beräknades till 118 daler Skppd., och om icke Mårten Weiwitzer kunde föryttra densamma till ungefär så högt pris, skulle han tills vidare pantsätta den, för att i alla fall kunna uppbringa penningar [3]). Försäljningen blef omöjlig, kopparen pantsattes för 50—55 Rdlr., och då Mårten Weiwitzer, som ansåg denna låga förpantning ofördelaktig, begärde vidare föreskrifter, fick han befallning att ingalunda försälja kopparen under det

[1]) - - - - "Jag hafver, efter min kära Brors begäran, några resor talt med Hans Maj:t om de 150 tusen daler, hvarpå Hans Maj:t hafver svarat sig väl vilja låta nöja med något, och vilja lämpa sig efter lägenheten, ty att utbjuda koppar vill Hans Maj:t ingalunda, utan Hans Maj:t befallte, att myntet skulle gå fort" - - - - "att sälja här ett Skppd., förr än Hans Maj:t skulle tillfrågas, understår jag mig icke." - - - - Dens. till Dens. d. 30 Apr. Ibid.

[2]) RiksReg. 1625 fol. 14.

[3]) Förklaring ang. KopparCompagniet d. 25 Apr. 1689. Bilagan Litt. QQ.

åsatta priset, "utan häldre vele vi gifva intresse för penningarne, som J derpå upptagit, och kopparen blifva liggande, emedan Vi vete, att den väl framdeles, oansedt han nu genom köpmans-praktiker synes hafva tagit något återslag, skall komma uti sitt förra och väl högre pris igen" [1]). Kort derefter (d. 25 Aug.) nödgades Compagniet anlita samma utväg och förpanta 2000 Skppd. koppar uti Amsterdam [2]). Konungen var på intet vis benägen för detta nödhjelps-medel; "likväl medan contractet synes någorlunda lideligt efter denna tids lägenhet, tyckes oss, att det kan denna resa passera, på det Compagniet må få stiga i händerna och sedan uti det öfriga hålla kopparen till råda" [3]). Men då Directionen

---

[1]) Till M. Weiwitzer. Birsen d. 31 Aug. 1625. Riks-Reg. fol. 457.

[2]) - - - "Ändock vi väl icke hade ment, att anmoda någon om penningar eller undsättning i detta år, efter vi till myntet, som i förledne vår alla dagar fort tillmyntades, vår förtröstning hade, menandes dermed både kopparköpet och andra expenser nogsamt att sustentera; men efter det, Gud bättre, Compagniet genom Säter bruks hastiga ruin och eljest för den ansenliga försträckning, vi till Hans Maj:ts behof, för riksens och gemena fäderneslandets bästa, gjort hafve, uti stor vidlöftighet och penningetvång stadt är, hälst efter myntet vid Säter ännu icke mycket förslår, efter verket allt nytt och ännu icke uti sitt fulla esse kommet är, och vi dertillmed i denna ringa kopparpristid icke drista oss emot Hans Maj:ts befallning någon koppar att sälja, utan Hans Maj:ts nådiga vilja fullgöra och Compagniets bästa söka, äre vi fördenskull förorsakade söka alla de medel vi veta och hafva sålunda ingått med några främmande ett contrakt om någon koppar, som vi hos dem in deposito på penningelån och undsättning nedsätta skulle." - - - Joh. Sparre till Falkenberg d. 25 Aug. 1625. Comp. Reg. — Denna koppar utfördes både rå, går och i plåtar. Jfr. L. Skytte till P. Kruse d. 27 Aug. 1625. Ibid.

[3]) Till Directionen. Riga d. 12 Oct. 1625. RiksReg. fol. 567.

längre fram deponerade än mera koppar, blef Konungen missnöjd, oaktadt det skett med de hemmavarande Rikssens Råds samtycke [1]).

Det var naturligt, att Konungen i det längsta sträfvade emot prisets nedsättning, emedan det en gång antagna mynt-systemet genom ett sådant steg hotades med omstörtning. Dessutom befästades han uti sin ihärdighet genom inlupna underrättelser, att kopparen i Spanien var mera begärlig och högre i pris, än någonsin tillförene [2]).

[1]) - - - "Vi hafve ock af edert bref ytterligare förnummit, att i med Riksens Råds betänkande hafve Peter Gröneberg en post koppar ad depositum bekomma låtit. Dermed hafve i gjort oss ringa tjenst, och hade i dermed väl mått hafva fördrag. Men efter det är skedt, så lager nu att samma koppar på lideligaste vilkor må försåld varda. Vi förundra oss icke litet, att i hafve varit så idkesamma förgångne höst att utsända kopparen, hälst medan i visste att han utanlands var ovillig. Sådant länder Compagniet till efterdel och skada. J skole fördenskull hafva fördrag att utsända mera koppar, till dess han kommer uti högre värde." Till Directionen. Birsen d. 16. Dec. 1625. RiksReg. fol. 744.

[2]) Den tidens kopparhandel lär till en god del ha berott på Spanien, hvarföre äfven flera försök gjordes att med det landet komma i direct förbindelse. Den 24 Jun. 1625 utfärdades pass för tvenne Svenskar att fara till Spanien med koppar (RiksReg. f. 301). De samma år (d. 19 Oct.) utfärdade instructioner för Kronans agenter i Hamburg och i Danmark upptogo äfven skyldigheten, att ej allenast ha noga akt på kopparhandelns gång i allmänhet och kopparmyntningens inflytelse derpå samt derom correspondera med Räknekammaren och med Compagniets Gubernator, utan särdeles efterfråga, om några ifrån Lissabon, Spanien eller Brüssel hade lust att från Götheborg föra kopparen directe till Spanien eller på annat sätt träda i direct beröring med Compagniet, och i slik händelse dem "incitera" (RiksReg. fol. 595, 601). Några resultater häraf försporddes dock icke, såvida ej dit får räknas, att Nederländska sändebud ett par år derefter (d. 5 Jan. 1627) anhöllo, att Konungen ej skulle tillåta något ac-

Holländska köpmän, som tillhandlat sig ansenliga poster, yttrade äfven goda förhoppningar och tillstyrkte att ej för hastigt fälla priset, utan åtminstone afbida, om den Spanska flottan, hvarpå det mesta berodde, anlände eller icke [1]). Dessa underrättelser kunde först väntas i October månad, men lära ha uteblifvit, emedan priset i Holland fortfor att vara lika lågt (60—55 Rdr.), och Konungen ändock fann sig befogad att tillåta den deponerade kopparens försäljande. Compagniet hade, i anseende till penningebrist och svårigheten att bära de höga interessena, redan förut (d. 12 Oct.) erhållit tillstånd att försälja densamma för något mindre än ärnadt var, endast de tillsågo, att tullen, Compagniets omkostnad jemte öfvervigten till vinst måtte behållas [2]). Numera (d. 6 Nov., d. 16 Dec.) fingo de försälja för högsta pris, som kunde fås, "dock att i Holland såväl som annorstädes, jemväl för köpmännen i Stockholm, det hålles hemligen och för ingen uppenbaras, att sådant sker af någon nöd och vår befallning; utan J måste snarare utsprida och köpmännen inbilla, att J intet tillstånd bekommit hafve, utan derefter vänta och på vår ratification kopparen sälja vele" [3]). Vid samma tid (d. 7 Dec.) erhöll Mårten Weiwitzer, under enahanda tysthetslöfte, samma tillåtelse, sedan han beklagat sig icke veta råd till en ånyo begärd försträckning, med mindre kopparen på något sätt såld blefve [4]).

---

cord emellan sina undersåtare och Spanien, hvilket gaf Konungen anledning att tillsäga Erik Larsson, sin dåvarande factor i Holland, att derom underrätta i Brüssel och så begagna conjuncturerne, "att den ene såväl som den andre desto mer måtte insinueras och conditionerna framdeles blifva så mycket bättre." (RiksReg. 1627 fol. 261).

[1]) Konungen till Directionen af Riga d. 12 Oct. 1625. RiksReg. fol. 567. J. Skytte till Konungen d. 10 och 13 Sept. 1625. KammarColl. Reg.

[2]) RiksReg. fol. 567. [3]) RiksReg. foll. 664, 744.

[4]) RiksReg. fol. 728.

Det, som närmast förmådde Konungen att afvika ifrån sin första föresats och tillåta den deponerade kopparens försäljning till hvad pris, som kunde fås, voro de underrättelser, som i October månad inkommo ifrån Johan Skytte om sakernas förtviflade läge [1]). "Det står, Gud bättre! mägta ömkligen till med Compagniets stat." Han hade på det aldrahögsta låtit sig vara angeläget, att dem med råd och dåd understöda [2]). Alla menskliga, om än med odrägliga vilkor förknippade, medel att anskaffa penningar hade blifvit försökta, men med ringa framgång. Compagniet förmådde derföre hvarken betala, hvad till ordinarie-staten, hvad till krigs-staten eller hvad till köpmäns betalning blifvit anvisadt. "Gud vet, hvad man skall taga sig före. Ingen är, som frågar efter

[1]) Uti skrifvelser till Konungen och till Cancelleren d. 6 Oct. 1625. KammarColl. Reg.

[2]) Härvid bör märkas, att Riksrådet Johan Skytte, dåvarande chef för räknekammaren, hade Konungens uttryckliga, nästan i hvarje bref ånyo upprepade befallning, att med råd och dåd flitigt bistå directionen och "söka alla medel och utvägar, hvarutledes Compagniet må varda understödt och vid magt blifva." I följe deraf var han äfven försedd med hemlig instruction för oförsedda händelser. Brefvet af d. 9 Aug. (Riks-Reg. fol. 405) innehåller, att "hvar ingaledes annars vara kan, det då hellre i andre våra anordningar och anvisningar, som på koppartullen gjorde äro, brister, på det ju Compagniet må blifva vid magt. Men är det möjligt, då säge vi ock gerna, att de anordningar, som köpmän gjorde äro, hållas måtte för vår credit skull. Så att der ändteligen kopparen till något vilare pris säljas skulle, att det då komme på vår tull an och för oss rabatteras, och Compagniet ju behåller sitt capital och en måttelig vinst, hvilket Vi eder härmed nådigst allena förvare, på det sådant icke må utspridas bland många och komma ut till vårt præjudicium och icke destomindre på oundvikeligt nödfall måge veta alle consilia derefter att rätta." — För att kunna betäcka den brist, som härigenom möjligen kunde uppstå, erhöll han med detsamma fullmagt att försälja kronogods för omkring 100 tusen daler.

koppar, efter alle commercia derute tärberas, passi tillslutas och licenterna upphäfvas." Han hade ' cretissimo både med Gubernatorn så väl som me reetorerne alla saker ventilerat" och öfversände h enligt Konungens befallning, Gubernatorns försl Compagniets närvarande stat. Deraf syntes, att o paren skulle försäljas till 60—55 Rdr., såsom ha ute gällde, så bekomme Compagniet detta år ick ringaste till vinst och miste ändå af sitt capital up gra och sjuttiotusen daler eller mera. Hvad dep nen angick, trodde han väl, att Enkedrottningen o Weiwitzer skulle hålla kopparen i värde till det längsta, men Compagniet, fruktade han, kunde ej låta kopparen ligga hos Louis de Geer, emedan o nader och intresse löpa högt. Uti sitt svar [1]) y väl Konungen stort missnöje med det sända förslage som icke rätt calculeradt, mycket mindre eljest uti va posterna rätt öfvervägdt", hvarföre ett annat åt kades accomoderadt till "edert uti mästedels pos dock i några, dem vi oskälige befunnit, förändradt"; alldeles ogrundad lär han icke hafva ansett deras f för balance, emedan de, jemte förebråelserna, fingo sig anvisade sådane medel till Compagniets ning, som Konungen visserligen icke skulle hafva git, om han misstänkt något underslef! Directione höll genast tillstånd, ej allenast att föryttra den d

[1]) Bref både till Directionen och till Joh. Skytte a d. 6 Nov. 1625. RiksReg. f. 664, 666. Jfr. till Direc af Birsen d. 16 Dec. 1625. Ibid. f. 744. — Den s fick äfven uppbära förebråelser för det origtiga förslagets dels emedan han afsändt detsamma oöfversedt, dels e han ställt saken i deliberation med Directorerna: - - undrar oss att J med de saker så solenniter äre omg der det vår mening således icke till det ringaste varit h och vi ej heller se, hvad det för nytta och profit Co niet skall göra, annan, än att dess nöd, som billigt vara secret, så mycket kundbarare blifver."

nde kopparen, utan ock att "disputera de invisningar, som för köpmän på Compagniet gjorde äro, och remittera dem på nytt till CammarRåden", samt att tills vidare inbehålla 70 tusen daler af tullen "och allenast oss tillkommande Februarii månad erlägga 30 tusen daler, om J kunnen, men om skäl vore, att det fölle Compagniet för svårt, vele vi ock med bemälte 30 tusen daler låta bestå och heller på annat sätt tänka, huru vi våra saker här utföra måge, än att Compagniet skulle lida nöd." Undertiden (d. 7 Dec) hade Kammaren erhållit befallning att lemna Compagniet "omolesteradt, efter dess stat icke lider denna gång något att erlägga" [1]), och när Cancelleren vid årets slut hemreste, erhöll han instruction att på allt möjligt sätt söka vidmagthålla Compagniet "såsom ett af de förnämste stöden under Cronan i denna tiden." Samma instruction medgifver äfven för första gången någon nedsättning i kopparens minimi-pris, ehuru blott till 130 daler, d. ä. 80 Rdr., således ännu vida öfver det gängse handelsvärdet [2]).

Genom ett så billigt förfarande å Konungens sida sattes Compagniet i stånd att någorlunda uppgöra sina krono-räkningar för året. Af tullmedlen, försträckningen inberäknad uppgående till något öfver 583 tusen daler, betalades det mesta med koppar in natura, föga med contanta penningar, en god del afkortades för fordringar sedan förra året och något öfver 58 tusen daler blef, enligt Konungens löfte, innestående. Afrads-kopparen betalades ungefär till hälften contant, till hälften genom kopparlefverering, och räkningen upptager Compagniet till godo en öfverbetalning af öfver 24 tusen daler [3]). Med

[1]) RiksReg. 1625 fol. 726.

[2]) Memorial för Cancelleren d. 30 Dec. 1625. R.R. f. 762.

[3]) Koppar (mest rå à 118, föga ung. pl. à 148 daler) levererad åt P. Gröneberg och M. Weiwitzer för nära 25 tusen daler; afkortningar för 1624 års försträckning och

de participanter, som hade innestående fjolårets vinst, redde de sig äfven småningom; en del utbekommo sin fordran, en del åtnöjde sig med räntebärande obligationer [1]). Bekymmersammast var Compagniets förhållande till bergsmännen, hvilka för bergsrörelsens skull minst af alla kunde vänta med sin betalning, och derföre, då allt för lång väntan inträffade, dels inställde vidare koppar-invägning, dels utbröto i högljudda, stundom hotande klagomål.

Den pålaggda taxan, ehuru för bergsmännens eget bästa nödvändig, så länge kopparhandeln fortfor att vara ett monopolium, skulle naturligtvis uppväcka missbelåtenhet, i synnerhet som den bibehölls oförändrad, under det att kopparns allmänna handels-värde uppsteg. Femtio daler fingo bergsmännen år 1615, då kopparen gällde 73 daler; mera fingo de icke, sedan den (1624) uppstigit öfver hundrade; och ej engång i det nya tvångspris, som sedermera påböds för att öka Kronans och Compagniets vinst, tillerkändes dem någon andel. Tvärtom fingo de, i samma mån som kopparmyntet föll

---

öfverbetalningar samt 1625 års förskott för myntredskap öfver 200 tusen; contant omkring 30 tusen. — För årets afrad var Compagniet debiteradt till nära 166 tusen och crediteradt till 190 tusen daler. Deraf lemnat i koppar, dels åt Enkedrottningen, dels åt Nyköpings mynt, nära 79 tusen; i contant nära 88 tusen; afskrifvit för ej bekommen koppar öfver 3 tusen daler. — Utomdess förekomma i både tull- och afradsräkningen vilkorliga afskrifningar, i den förra af nära 29 tusen daler, dels "till vederlag för kopparen, som förlorades i vattnet", dels "för förlust och skada de tagit på 1625 års afradskoppar", vid hvilka tullnären bifogat den clausulen, att "de derpå skulle skaffa sig Hans Maj:ts bref, så framt det dem uti denna räkning skall beståå"; i den sednare af nära 20 tusen daler för koppar, "som bortkommit i vattnet." Om dessa afskrifningar mera framdeles.

[1]) Pfalzgrefven lemnade slutligen anstånd till nyåret emot 10 procent ränta. Comp. Journal d. 13 Jun.

och varuprisen stegrades[1]), betydligen mindre än förut. Så mycket bittrare skulle missnöjet blifva, då ej heller denna knappa betalning lemnades på bestämda tider, en omständighet, hvilken ofta inträffade, så väl då Kronan som då Compagniet ägde kopparhandeln. Under det sednares styrelse höra vi likväl icke af några klagomål förr än just samma år, då man genom myntningen trodde sig hafva gjort liqviden lättare, men de fortforo efter den tiden så mycket längre och lifligare. Bergsmännen klagade, att Compagniet med deras skada haft en stor vinning, men de sjelfva, för fattigdoms skull, endels måst minska endels alldeles öfvergifva sina grufvodelar, vägrade att inväga koppar, undsade med mord och dråp och försatte Compagnie-styrelsen i verklig fruktan för upplopp[2]). Också hade de ofta ganska betydliga summor att utkräfva, såsom vid Köpings marknad år 1625 40 tusen daler och vid samma tid 1627 ända till 120 tusen[3]). Compagniet å sin sida använde all omtanka att draga sig ur förlägenheten och tillfredsställa bergsmännen. Någon tid efter olyckan vid Säter anmodades Enkedrottningen och Arnold Toppengieser (den förra genom bref ifrån Konungen sjelf) att "bergslagen till styrka och nytta" då genast uppköpa sin anslagna koppar "efter som Compagniet med sin stora skada det nu icke göra kan"[4]). Då Olofsmesso-marknad (d. 29 Juli) i Köping tillstundade,

---

[1]) Förhållandet upplyses bäst genom dessa årens spannmåls-priser. År 1622 gällde en tunna säd vid Kopparberget $2\frac{1}{2}$—3 daler, 1623 = 3—$3\frac{1}{2}$, 1624 = 4, 1625 = 4—$4\frac{1}{2}$, 1626 = 6, 1627 = 6, 1628 = 7, 1629 = 9—10, 1630 = 10—14, 1631 = 7—8. Erici Andreæ Diarium sid. 399. Ups. Bibl. Msc.

[2]) Konungens förklaring ang. Koppar-Compagniet d. 25 Apr. 1689. Bilagg. Litt. I, HH, II.

[3]) Joh. Sparre till Konungen d. 2 Aug. 1625. Comp. Reg. Jfr. ofvannämnde bilaga Litt. II.

[4]) Sparre till Falkenberg d. 20 Junii. Dens. till P. Kruse d. 21 Junii. Comp. Reg.

en tidpunkt, som jemte Mormessan (d. 8 Sept.) i Westerås var af ganska stor vigt, emedan bergsmännen då plägade uppköpa sina behof för året, öfvertalade Gubernatorn Mårten Weiwitzer och Peter Gröneberg att dels för egna pengar uppköpa 700 Skppd. koppar af bergslagen, dels förskjuta 14 tusen daler, så att "hvar per qvotam kunde bekomma något" till dess penningar för den deponerade kopparen hunne anlända[1]). Vid Mormessan afsändes 10 tusen daler ifrån myntet, som nu börjat komma i gång, 12 tusen upplånades af Enkedrottningen, och Gubernatorn sjelf, sedan han skaffat sig en lista på de bergsmän, "hvilka mäst kunde vara trängde", begaf sig till Westerås i sällskap med Mårten Weiwitzer, hvilken äfven vid detta tillfälle "på bästa sätt assisterade Compagniet, så att en ansenlig summa blef betald"[2]). Men allt detta besvärliga mäckleri, som tydligare än något annat röjer Compagniets brydsamma ställning, medförde näppeligen hjelp för ögonblicket. Det var just kort efter den sednare marknaden, som bergslagens klagomål begynde antaga den trotsiga charakter, hvilken sedermera under detta och följande år mer och mer uppstegrades.

(Forts. följer).

[1]) Sparre till Kruse d. 23 Julii 1625. Comp. Reg.

[2]) Sparre till Kruse d. 22 Aug. L. Skytte till Kruse d. 27 Aug. Dens. till Sparre d. 15 Sept. — Comp. Reg.

W.

BIDRAG TILL DEN GREKISKA DRAMATIKENS HISTORIA.

De författare, som i sednare tider skrifvit om den Grekiska Dramatikens ursprung, härleda enhälligt densamma ur de till Dionysos', vingudens, ära med dans, sång och muntert glam firade landtliga lekarna. Vid dessa lustiga gillen, i hvilka drufvans must icke sparades, skulle kring de till dess gifvares ära afsjungna Dithyramber och Phalliska sånger, småningom hafva bildat sig det ännu icke bestämdt till två motsatta arter, Sorgespel och Lustspel, utväxta Skådespelet. Detta skådespel hade då till en början varit helt och hållet af skämtsamt innehåll; "Liber Pater", som upprymde folkets sinnen, lossade tungans band till stickord och bittra smädelser, för hvilka ingen var förskonad, och gaf fintlighet till kitsliga upptåg af allahanda slag: Ungdomen, säger Virgilius, som i sin Georgica beskrifver en sådan vinfest, svärmade ikring på ängarna, spände oljade och derutaf slippriga hudar på marken, hoppade på dem på en fot, föllo på näsan och uppväckte löje. Att vid sådana vinskördsfester, som först enligt Athenæus höllos i Icaria på Attica, den dramatiska konsten småningom utbildats, kan ej, då de fleste forntidens författare deruti instämma, rimligtvis nekas; likaså litet, att Lustspelet och Sorgespelet i början varit ett. Men just detta, likasom den omständighet, i hvilken alla de gamlas berättelser instämma, att nemligen utur choren både Sorgespel och

Lustspel utvecklat sig, tyckes antyda djupare källor, än man hos de gamle har velat se angifna. Man har måhända, i anledning af det ringa samband nyare tiders skådespel haft med folkets innersta andeliga bildning, för hastigt tagit de gamle på orden, och som innersta grund lösligen antagit det, som endast uppenbarat sig i de första yttre tillfälliga verkningarna. Att ur dessa lättsinniga landtliga gyckelspel på en gång Æschylus skulle hafva stulit sin Prometheiska eld, och Aristophanes den kraft, med hvilken han, efter sina fienders eget vittnesbörd, upprätthöll sin fädernestads sjelfständighet, förefaller åtminstone vid närmare granskning orimligt. Då man uti all forntidens konst och vetenskap ser en från en ännu dunklare forntid meddelad vördnad för Gudomen, som ännu i sitt urartande beherrskat seklerna, utgöra sjelfva lifskraften; och då utaf den rådande andan i musik och skaldekonst följaktligen samhällets inre helsa troddes stå i beroende: torde den dramatiska konsten, som väl i det hela har mera qvar utaf en djupare verldsåskådning än det Homeriska Epos, äfven slå sina rötter djupare än man vanligtvis föresatt sig att antaga. Men ehuru sådana vinkar om en äldre och allvarligare andelig bildning ofta gifvas oss utaf de gamle, har man likväl ej följt den Grekiska konstens sammanhang med deras Gudadyrkan längre, än den utgör ett med den sinnligt glada lefnadsnjutningen, den lustgård i hvilken Hellenismen gör sitt älskvärda syndafall, och om hvilken Plato och andra forntidens tänkare uttala sina skarpaste varningar. Om man också ej med flit har misstydt de gamle författarne, har man dock, bedragen af dessa förutfattade meningar, underlåtit att följa dramatikens historia så långt, som man kan följa den. Att på detta vis i synnerhet det Grekiska lustspelet, som i allmänhet varit mindre väl kändt, både i sitt upphof, utveckling och fullkomning blifvit misskändt, bör ej förundra oss. Men då vi gå att samla vidare upplysningar

om den Grekiska dramatikens ursprung, tillhör det oss att först pröfva, med hvad rätt man i denna fråga dragit sina slutsatser ur de gamles vittnesbörd.

Några forskare, bland hvilka främst den lärde Brumoy [1]), vilja följa dramatikens historia så långt som möjligt, och leda dess ursprung ända in i Mytherna. Dionysos, så berättar man, kom på sina vandringar till Erigones fader Icarius, som var konung i Icaria på Attica, och lärde honom plantera vinträdet. Till minne utaf denna välgerning, som likväl sedermera kostade både Icarius och Erigone lifvet, skulle en bock, vinträdets arffiende, till Dionysos' ära hafva blifvit offrad och de första dramatiska vinfesterna firade. Af denna bockens offring hade då namnet tragedi (τραγος, bock) uppkommit. Ingen lärer numera taga denna berättelse ordagrannt, ej heller lär man utur den kunna äfven med bästa vilja utleta någon djupare andemening. Dessutom nämnes ej ett ord, hvarken om tragedi eller komedi, på de ställen i Stephanus från Byzanz, Hyginus och Lucianus, som vanligtvis åberopas. Man har derföre med denna fabel om Icarius och Erigone, som är hopletad utur Nonnus, Achilles Tatius, Hyginus m. fl. och af de olika författarne olika berättad, sammansmidt den uppgift, som lemnas oss af Athenæus om Sorgespelets och Lustspelets uppkomst, under vin och dryckenskap i Icaria på Attica [2]). Men då Athenæus ej nämner, hvarifrån han tagit denna underrättelse, utan endast lösligen och i förbigående framkastar den, under det han uppräknar allt godt, som vinet uträttat här i verlden, kan man ej

[1]) På följande sätt börjar Brumoy sina undersökningar: "Le hazard et Bacchus donnerent les premières idées de la tragédie en Grèce. L'historiette en est assez connue. Bacchus" etc.

[2]) Απο μεθης και ἡ τε κωμωδιας, και ἡ τε τραγωδιας εὑρεσις εν Ικαριῳ τε Αττικης. Athenæus, Deipnos. lib. II. cap. 1.

fästa stor uppmärksamhet vid hans yttrande. Troligen härleder sig allt detta derifrån, att de första bearbetarne af skådespelet, Susarion, Thespis och Magnes, voro infödda i Icaria på Attica.

Af Grammatikerna Euanthius och Donatus, som lefde under Constantius Constantini sons regering, har man fragmenter "de Tragœdia et Comœdia." Att utaf Donatus ej stort är att inhämta om det gamla lustspelets natur, kan man genast se utaf hans definition på lustspelet: "Comœdia est fabula, diversa instituta continens, affectuumque civilium ac privatorum, quibus discitur, quid sit in vita utile, quid contra evitandum." Han berättar oss likväl, att skådespelet varit helgadt Bacchus [1]). Euanthius, hvars afhandling är ett fragment af en utläggning öfver Terentius, den nymodiga komediens skyddshelgon, till hvars ära vår grammaticus äfven på Plauti bekostnad tyckes hafva invigt sin penna, bekänner straxt, att lustspelet så väl som sorgespelet leder sitt ursprung från den dyrkan, som tacksamt egnades Bacchus för en lycklig skörd [2]). Ehuru han beskrifver de chorer, som vid dessa tillfällen sjöngo Gudarnas ära, utvecklar han dock ej, af hvad natur de voro. Man kan ej heller utaf honom begära någon fullständighet i detta afseende, då han hufvudsakligen fästar sig vid den art af lustspel, ur hvilket längesedan choren blifvit utdömd. "Åskå-

---

1) "Qui ludi cum per artifices in honorem liberi patris agerentur, etiam ipsi comœdiarum tragœdiarumque scriptores hujus Dei velut Patris numen colere venerarique cœperunt." Donatus, de trag. atque com.

2) "Initium Tragœdiæ et Comœdiæ a rebus divinis est inchoatum, quibus pro fructibus vota solventes operabantur antiqui." Euanthius, de trag. et com. Längre fram säger äfven Euanthius: "Comœdia fere vetus, ut ipsa quoque olim Tragœdia, simplex carmen fuit: quod chorus circa aras fumantes nunc spatiatus, nunc consistens, nunc revolvens gyros cum tibicine concinebat."

därne", säger Euanthius, "ledsnade vid att skådespelarne måtte lemna rum åt choren, stego derföre upp och gingo sin väg, och fordrade af skalden, att han åt skådespelarne skulle inrymma den tid, som onyttigt och till åskådarnes leda upptogs utaf choren." Då nu både Euanthius och Donatus hufvudsakligen grunda sin kritik på det af Menander embildade lustspelet, i hvilket den ursprungliga andan var utdöd, uppmanas man att följa chorens historia längre på spåren, om man vill lära känna lustspelets väsende.

Aristoteles börjar sin historia om komediens utveckling med den definition på komedien, att den är en μιμησις των φαυλοτερων. Otvifvelaktigt menar Aristoteles här något vida högre med sin μιμησις, än hvad vi kunna öfversätta med härmning, i synnerhet då han säger, att detta hör till menniskans företräden framför djuren, ὁτι μιμητικωτατον ἐςι, και τας μαθησεις ποιειται δια μιμησεως τας πρωτας. Men från dessa Theoretiska undersökningar går han genast till dramats historia, och säger allsintet om dess förhållande till dyrkandet utaf Dionysos. Uttryckligen ger han tillkänna, att Tragedien likasom Komedien i början voro αὐτοσχεδιασματα, eller improvisationer; men att dessa, hvad några hafva velat läsa i Aristoteles, ledde sitt ursprung utur dithyramberna och de Phalliska sångerna, hvilka ännu på Aristotelis tid i några städer voro brukliga, derom säger han allsintet. Man har origtigt fattat meningen utaf Aristotelis ord, ty han säger icke att Sorgespel och Lustspel uppkommit ur Dithyramber och Phalliska sånger, utan att dessa skådespel först blifvit improviserade af dem, som togo upp Dithyramber och Phalliska sånger. Man bör nemligen fästa uppmärksamhet vid hans uttryck ἀπο των ἐξαρχοντων τον διθυραμβον, hvilket bevisar, att han hufvudsakligen fästar sig vid de personer, som genom action först bildat dramat till hvad det sedermera blef, ty choren

kunde ingalunda kallas αὐτοσχεδιαστικός. Om också Aristoteles genom dessa ord i förbigående antyder dramats lyriska ursprung, fästar han sig likväl sedermera uteslutande vid skådespelets yttre form. Detta är så mycket nödvändigare, som det egentliga skådespelet, enligt historiens vittnesbörd, endast är en utväxt på choren: Diogenes Laërtius säger nemligen uttryckligen på ett ställe, som ofta blifvit åberopadt: "Först spelte choren ensamt i Tragedien; sedermera uppfann Thespis en skådespelare, för att låta choren få några mellanstunder att hvila: Æschylus tillade ännu en, och Sophocles den tredje." På samma sätt betraktar äfven Aristoteles det småningom ökade antalet af skådespelare, skådebanans prydnader, utbytandet af den trochaiska danstakten emot jambiska trimetern, med ett ord mera dramats yttre fortgång än dess inre historia, utan att på något vis tillkännagifva, i hvad förhållande choren sedermera kom att stå till det fulländade skådespelet. Vidare gör Aristoteles en jemnförelse emellan det Homeriska Epos och Tragedien, och emellan Komedien och Homeri komiska poem Μαργίτης. Då han säger, att Homerus gifvit de första σχήματα till Tragedien och Komedien, säger han äfven om honom, att han μιμήσεις δραματικῶς ἐποίησεν. Det tyckes således, som han uti de ställen i Homerus, der personerna sjelfva införas talande, skulle se de första anledningarna till den dramatiska dialogen [1]).

---

[1]) En interessant jemnförelse kan man här göra emellan Aristotelis μίμησις, som hos honom är gemensam för nästan alla de sköna konsterna, och den mening, i hvilken Plato nyttjar samma ord. För att göra sin tanka åskådligare, skiljer Plato i tredje boken af sin republik emellan en enkel berättelse (ἁπλῆ διήγησις), en härmande berättelse (διὰ μιμήσεως γιγνομένη), och en som är sammansatt af båda arterna (δι' ἀμφοτέρων). Den härmande berättelsen uppkommer, då man inför en annan person talande och gör sig i sitt föredrag så mycket som möjligt likt den person man vill framställa. Detta

Förnämligast utur dessa författare och de underrättelser, som tillfälligtvis hos de gamle förekomma, har man sammansatt den Grekiska dramatikens historia. Men utaf alla de gamlas vittnesbörd ser man, att de egentligen hafva gjort sina betraktelser öfver dramat, från den tid då choren började märkbarare skilja sig ifrån de handlande personerna. Att ännu vid denna tid något djupare af en gudadyrkan kunnat visa sig i den nyskapade dialogen, tyckes mindre sannolikt; ty hvad som var gudadyrkan uti den dramatiska skaldekonsten, måste nödvändigt ligga uti choren. Att denna åter varit helgad Dionysos, derom är intet tvifvel; men man har anledning att tro, att det egentliga dramat uppkom vid en tid, då redan det innersta af denna gudadyrkan blifvit

---

kallar Plato härmning, och en sådan härmning, säger han, finner man redan uti Homerus. Till exempel anför han, huru i början utaf Iliaden, der Chryses begär att få lösa igen sin dotter, skalden talar i sitt eget namn och icke försöker att afleda vår tanke åt något annat håll. Men straxt derpå talar han, som om det vore Chryses sjelf som vi hörde, och gör sitt bästa att bibringa oss den tro, att icke Homerus vore den talande utan Chryses sjelf. — Plato indelar derföre skaldekonsten i trenne slag: det första uti hvilket härmningen helt och hållet råder, såsom i lustspelet och sorgespelet, det andra der skalden talar i sin egen person, såsom i Dithyramben, och det tredje uti hvilket båda föredragen äro förenade, såsom uti det Episka skaldeslaget. Af den stora vigt Plato lägger på denna härmning, såsom möjligen demoraliserande, kan man se, att de gamle ej hade något ytligt begrepp om skön konst, då de påstodo, att den bestod i härmning, utan ganska väl erkände det dæmoniska i densamma. Ty om en sådan man, fortfar Plato, som vet att lämpa sig efter alla former och efterapa allt, skulle komma till vår stad för att visa sin skicklighet, så skulle vi väl bevisa honom all möjlig vördnad såsom en beundransvärd och rolig man, men vi skulle tillika göra honom tillkänna, att en sådan man icke funnes i vår stad och efter lag icke borde der finnas. Och vi skulle föra honom till en annan stad, sedan vi smort hans hufvud med välluktande oljor och bekransat honom med band.

utaf olinvigda vanställdt. Det förefaller oss, som om Bacchiska högtidligheter, som vanligtvis anses hafva g vit anledning till dramat, denna "licentia Fescennina", hvilken Romaren talar, och med hvilken samtidigt acti nen uppträdde, skulle blott vara ett matt återsken af högre mysterier, som lågo i dyrkandet af Dionysos, lik som dialogen i skådespelet, hvarken har samma poëtis lyftning eller tankedigra djup, som den gudalifvade ch ren, ödets hemlighetsfulla målsman. Men om denna sä oss de gamle ingenting. Det ser ut, som om de sto männen ej skulle vilja göra en efterverld kunnig o den magiska kraft i deras konst, som äfven utgjor märgen i deras statsförfattning; detta tyckes vara hemlighet, likasom det verkliga namnet på Rom. O likväl måste de naturligtvis hafva känt denna magis kraft såsom lefvande, likasom den religiösa rigtningen i dramat måtte hafva legat i öppen dager för folket. I nu de gamles omdömen och undersökningar i denna s förefalla oss ovärdiga de höga begrepp, de sjelfva andra håll gifvit oss anledning att fatta om dramat, kı nan af deras litteratur, ja till och med enfaldiga; bö vi noga se åt, om ej vi sjelfva med detta omdöme h visa ingenting mer eller mindre än vår egen enfaldigh Det är en arfsynd hos den kritik, som från sextonhu dradetalet beklagligtvis ännu går och spökar, att fr alla håll sammanleta "testimonia eruditorum" och gamlas kritiska uppgifter, och med mycket besvär, dessa sällan vilja passa ihop, sammanlappa dem, al den egenkära tro, att de gamle, vid hvarje rad de skr vo, skulle med ängslan hafva tänkt på huru 19:e hundradets barn måtte kunna ur deras volumer hä hvad mening som helst. Men detta är en egenhet, en berömvärd egenhet hos de gamle, att de ej med må ga ord utbreda sig öfver det innersta och egentliga i andeliga lif, endast detta framträdde i verkligheten j ett stort och ädelt sätt, ty de bekymrade sig föga

att inför en efterverld advocera för sig sjelfva. De hade den naturliga känslan af, att hvad som ligger en och hvar för ögonen, derom behöfver väl ingen vidlyftigt orda. Derföre sysselsätta de sig äfven med att utreda mycket, som förefaller oss obetydligt, emedan just det stora och vigtiga var, i motsats af hvad hos oss är, det alldagliga. Hvar och en sak hos de gamle, som hos oss kan blifva föremål för forskningar, talar derföre blott för sig sjelf. Skall man således vinna någon kunskap om de gamles dramatik, så bör man nästan börja sina undersökningar bakom den punkt, der de gamle kritikerne börja, och söka dem i deras dramata och icke hufvudsakligen i dem som skrifvit om dem; ty desse kunna ej rätt fattas och förstås annat än i sammanhang och underordnad jemnförelse med de dramatiska författarne, hvilka alltid böra, för att nyttja ett i våra tider älskadt uttryck, hafva initiativet.

De pålitligaste underrättelser, man således kan hämta om det Grekiska dramats ursprung och förhållande till religionen, finna vi uti sjelfva choren i tragedien och komedien, emedan den ofta i de hymner, som till Gudarnas ära uppstämmas, öppet uttalar hvad vi fåfängt efterleta uti utläggarnes skrifter. Det förefaller oss i sanning ganska besynnerligt, då så många skrifvit om dramats ursprung, och då det näppeligen finnes någon, som ej vet att eftersäga, det Bacchus efter gammalt skall hafva varit dramats skyddsgud, att ingen utur sjelfva choren och dess förhållande till dialogen bevisat sin sak och vidare sökt att utforska den gamla dramatikens hemligheter. Ingen af de trenne stora tragici skulle i detta afseende med fruktlös möda studeras, icke engång Euripides, som likväl var den, som mest aflägsnade sig från den ursprungliga tragiska andan; och sjelfva Aristophanes, hvilken vi hafva att tacka för de flesta upplysningar om Athenarnes husliga och medborgerliga lif,

skulle ej heller i denna sak gifva den minsta skörden, ehuru han blifvit utropad för den argaste gudsförnekare och smädare. Den märkvärdigaste urkund, ur hvilken man kan hämta den Grekiska dramatikens historia, är utan tvifvel Aristophanis Lustspel *Βατραχοι* eller Grodorna, uti hvilket vi icke allenast finna en djup och träffande charakteristik öfver Æschylus och Euripides både såsom menniskor och skalder, utan äfven många frågor angående dramats religiösa ursprung på det mest tillfredsställande sätt lösta. Det är bekant, att den djerfve Aristophanes i detta skådespel låter dramats beskyddare Dionysos uppträda på scenen, den Atheniska allmänheten till förlustelse. Då vi här finna Dionysos inom sin egentliga verkningskrets, och omgifven af sina skyddlingar tragikerna, skall nödvändigt mycket utaf sig sjelft uppenbara sig till upplysande utaf deras inbördes förhållanden. Såsom detta skådespel hör till de osvikligaste grunder vi hafva för våra undersökningar, egna vi det en särskild uppmärksamhet, och gå att göra reda för dess innehåll.

Dionysos uppträder i saffranfärgade kläder, utklädd till Hercules, med lejonhud kring axlarne och klubba i handen, men såsom sorgespelets fader, med höga kothurner på fötterna. Bredvid honom rider, såsom Silenus, hans dräng Xanthias på en åsna. Båda äro stadde på en resa till Hades, och göra på vägen besök hos den rätte Hercules för att fråga honom om ginaste vägen dit. Under samtalet med Hercules uppenbarar Dionysos, att afsigten med hans resa vore, att, då efter Euripidis död den tragiska konsten råkat i förfall, antingen upphämta honom eller någon annan för att sätta densamma åter i stånd bland de dödliga. Hercules, som, sedan han upphämtade Cerberus, väl kände vägen, beskrifver densamma och lofvar vidare underrättelse af de invigde, som skulle anträffas längre fram. De fortsätta sin vandring,

stiga i Charons farkost, och helsas från Cocytens stränder med högljudt brekekex koax koax från en chor utaf grodor, som skola föreställa de dåliga tragikerna. Dionysos landar ändtligen med sin tjenare, men måste utstå mycken ångslan af skräckbilder, dem han tror sig skåda i den mörka natten. Under det de vandra i mörkret, uppträder den af Hercules omtalta choren utaf invigde i de Eleusinska mysterierna, och afsjunger en lofsång till Iacchus och Demeter, som är ett af de skönaste lyriska poëmer, som den Grekiska Vitterheten äger att uppvisa. Dionysos och Xanthias lyssna, och få slutligen, sedan de sagt sig vara främlingar på stället och frågat efter vägen, veta, att de befinna sig framför portarna till Hades. Dionysos klappar på och, vid tillfrågan af Æacus hvem som vore derutanföre, svarar han, att det är Hercules. Æacus, förbittrad i minnet af den rätta Herculis sista bragd med Cerberus, far ut emot Dionysos med de förfärligaste hotelser om Acheron, Hydror och Gorgoner, så att Dionysos i förskräckelsen gör, hvad ej här passar sig att närmare beskrifva. På det att sådana äfventyr ej mera måtte möta honom, öfvertalar han sin dräng Xanthias, att ikläda sig Hercules-skruden, och tar i stället på sig hans kläder och packning. Sålunda fortsätta de sin vandring, tills de möta en tjenstflicka hos Proserpina, som i sin husfrus namn bjuder Hercules-Xanthias åtskilliga läckerheter. Nu ångrar sig Dionysos, och byter åter kläder med Xanthias, men råkar i nya äfventyr och blir slutligen tillika med sin dräng fasttagen utaf Æacus, som, då de båda påstå sig vara Gudar, pinar dem för att utröna, hvilkendera ej skulle känna slagen, och således vara den sannskyldige. Då nu båda två jemra sig för huggen, ser han ingen annan utväg, än att låta dem komma fram för Pluto och Proserpina, som, sjelfve Gudar, väl skulle kännas vid sin like, om endera vore detsamma. Sedan choren sjungit några växelsånger, uppträda åter Xanthias och Æacus. Xan-

thias hör på afstånd ett högljudt skrikande och ordve lande, och frågar efter orsaken; Æacus berättar, att d vore en plägsed i underjorden, att den konstnär, so vore skickligast i sin sak, skulle få spisning i Pryt neum och sin thron bredvid Pluto; men om en än skickligare skulle komma, så nödgas den förre lemna s plats. Nu hade Euripides nyligen kommit till Hade och med sina "vridningar och vrängningar" vunnit e parti bland mördare och tjufvar, som i mängd funn uti underjorden, och ville med all makt störta ned Æ schylus och sätta sig i hans ställe. Detta vore orsake till bullret; Sophocles hade förhållit sig stilla, ty han,

han kysste Æschylus,
Så snart han kom, och helsade med hand i hand;
Ja gerna hade denne afstått från sin plats,
Men Sophocles, så säger oss Clidemides,
Vill sitta der som tredje man; om Aeschylus
Får seger, håller han sig stilla; hvarom ej,
Om segerpriset kämpar med Euripides.

För att pröfva, hvilkendera är värdig thronen, fram bär man, efter Euripidis förordnande, våg, lineal, vinkel hake, vattenpass och dylikt, för att med dem pröfva oc godkänna verserna. Till stridsdomare hade Dionysos numera igenkänd som behörig konstkännare, blifvit val Efter en chorsång, i hvilken de täflande skalderne fi ligt charakteriseras, uppträder Dionysos med Æschyl och Euripides, hvars smädelser af den förre bemötas m djupt förakt. Då Dionysos föreslår Æschylus en täfli strid med Euripides, svarar den förre, att det vore ol strid, ej heller rätta stället,

Ty icke dog min skaldekonst med mig, som hm
Med honom, derför har han mer att prata än;
Men lika godt: om du så vill, så må det ske.

De båda skalderne bedja nu hvar och en till Gudar, och Dionysos uppmanar dem till täfling; des anfaller Æschylus käckt med sin kritik, och

honom för det han låter choren taga för stor öfver-öfver dialogen, och för det han låter sina hjeltar i ans höjd tiga i stället för att tala. Æschylus svakort och skär tänderna. Slutligen börjar Euripides ryta; och då Æschylus med stumt förakt afhör honom, nnas han utaf choren att försvara sitt rykte. En om den dramatiska skaldekonstens natur uppstår nu llan Æschylus och Euripides. Æschylus berättar med het, huru han med sina "Sju för Thebe" hade init hjeltesinne hos sina åskådare, och huru han med "Perser" uppmanat sina landsmän att besegra med dåd sina öfvermodiga fiender: men aldrig hade han, Euripides, på skådebanan framfört en Phædras dliga saga, aldrig kopplerskor eller hjeltar uti tra- Sedan choren återigen uppträdt, börjar Euripides sina hårklyfverier att ord för ord mönstra prologen Eschyli choephorer. Æschylus, som nu ber Euripilära sig, huru man skall skrifva en prolog, får derm tillfälle att vedergälla honom. Härpå börjar Eues att sjunga en sång, sammansatt af alla sorter vidrliga ordasätt ur Æschyli sorgespel; Æschylus åter ång, uti hvilken han parodierar Euripidis känslofulloch tillgjorda stil. Dionysos ber honom sluta, och ylus föreslår, att man skulle på en våg pröfva, enderas skaldekonst vore den fullvigtigaste. Dionyår nu att väga upp "de ädla skaldernas konst såsom En våg frambäres, och hvar och en säger en vers gskålen. Då Æschyli verser ständigt befinnas tynsäger denne:

Ej vers för vers nu längre! Han må sjelf
Med hustru och med barn och med Cephisophon [1])
Och sina böcker klifva upp i vågen här;
Med tvenne verser vill jag väga alla opp.

---

[1]) Denne Cephisophon skulle, enligt den tidens chronique se, hafva med Euripides delat dennes rättigheter som l.

Nu skall Dionysos fälla domen, och bestämme sig slutligen efter många omvägar för Æschylus. Sophocles intager hans plats på thronen, och Æschylus skickas upp till de dödlige. Pluto skickar med honom ett rep till den dålige tragikern Cleophon att hänga sig uti.

Detta är i korthet innehållet af det skådespel, i hvilket vi icke allenast finna de märkvärdigaste uppgifter rörande dramatikens historia, utan äfven en fullständig granskning öfver Æschylus och Euripides. Ehuru denna granskning icke allenast rörer hufvudrigtningen utaf bådas skaldekonst, utan äfven ingår uti de minsta omständigheter, så måste man likväl bekänna, att för en efterverld det märkvärdigaste i hela detta lustspel är det sätt, på hvilket skalden inför lustspelets upphofsman och skyddsgud bland de handlande personerna. Om man noggare undersöker det sätt, på hvilket skalden här behandlat Dionysos, och i synnerhet dennes förhållande till choren, som ursprungligen skulle hafva varit honom helgad, så torde många upplysningar vinnas i den dunkla frågan om det Grekiska lustspelets ursprung.

Att i detta skådespel, näst Euripides, som alltid af Aristophanes har att vänta sin beskärda del, ingen finnes, som spelar en ömkligare rôle än sjelfva Dionysos, ser man vid första anblicken. Hans löjliga utklädning till Hercules, hvars mod och styrka han icke ärft med lejonhuden och klubban, väcker redan en munter sinnesstämning. Att hans figur dessutom ej blifvit bildad efter plastikens ungdomliga ideal utaf Bacchus, kan man sluta deraf, att han utaf Charon kallas γαςρων, tjockbuk[1], hvilket något påminner oss om vår karrikerade Bacchus på tunnan. Dionysos i Βατραχοι påminner dessutom ofta

---

[1]) Aristoph. Βατρ. v. 200. På samma sätt beder Æ... honom hålla fram magen att slå på.

korligt om Cervantes' Sancho Panza; inbilsk, feg och lysten vill han ständigt vara med, när något godt vankas, men vill ingenting våga och bär sig ständigt dumt åt. I det uppträde, då han byter kläder med Xanthias, samt då Xanthias och han taga stryk utaf Æacus, för att det måtte blifva afgjordt, hvilkendera den omtvistade gudomen skall tillerkännas, går också Aristophanis gäckeri till sin största höjd. Men lika klenmodig som Dionysos är, när det gäller stryk, lika ohjelpligt enfaldig är han, när det gäller att som konstdomare säga något afgörande. Den, som sist talar, är hans man; ingen bör derföre förundra sig öfver att Dionysos ber Euripides tala mindre lärdt och mera begripligt, då tragediens fader sjelf en gång tar miste om versfötter och Æschyli kroppsliga fötter, och visar en oförlåtlig okunnighet om de skådespel, som på hans fester blifvit uppförda. Men oöfverträffligt, och man kunde nästan säga humoristiskt, har skalden målat honom i sista uppträdet, då Dionysos skall utvälja den af de båda skalderna, som skall begifva sig upp till de dödliga. Euripides aktar han högt, och han har sin fröjd åt Æschylus: med ingendera vill han göra sig till ovän. Slutligen väljer han Æschylus likasom för att förarga Euripides, hvilken visat sig utomordentligen angelägen om att göra denna resa. Han tröstar likväl Euripides, som beklagar sitt öde, att nödgas dröja qvar i underjorden, med en parodi på ett par Euripidis dialektiska verser:

Hvem vet likväl, om lifvet annat är än död,
Och andedrägten matlust, sömnen fårskinnspels [1]).

Sedan han meddelat Euripides dessa tröstegrunder, går han på Plutos bjudning att taga sig ett godt mål,

---

[1]) Dessa Euripidis verser, hvilka Aristophanes här parodierat, skola hafva funnits i hans tragedi Phryxos och lydt sålunda:

Τις οἶδεν, εἰ το ζῆν μεν ἐστι κατθανειν,
Το κατθανειν δε ζῆν, ὑπνειν δε κατθανειν.

en sak, uti hvilken han aldrig, enligt egen bekännels finner något motbjudande.

Det första, som väcker vår förundran, då vi lä detta skådespel, är att Aristophanes varit nog djerf, a på skådebanan framdraga och så obarmhertigt förlöjlig en Gud, och en Gud som särskildt ansågs för drama upphofsman och beskyddare. Och detta (ty enligt Sch liastens underrättelse uppfördes lustspelet *Βατραχοι* förs gången vid höst-dionysierna) vid en fest, helgad till han egen ära. Visserligen voro Athenarne kände för att e vara så nogräknade i detta afseende; men om någo gudahädelse hade befunnits i detta skådespel, hade d väl knappast kunnat, som det skedde, blifva prisbelönad och två gånger å rad uppfördt inför samma folk, so för gudsförnekelse dömde Socrates till döden. Man bru kar vanligtvis förklara den frihet, Aristophanes tager si med Gudarna, så, att Athenarne voro de, som förstod sig på skämt och ej togo saken så noga, blott ma skämtade qvickt öfver deras Gudar, men att de ick tålte något theoretiskt tvifvel om deras tillvaro och all makt; Philosopherne fingo således ej yttra någon guda förnekelse, men lustspels-författarne hade fritt spel, och betjente sig gerna af sin frihet. Men ett sådant skäm öfver Gudarne är ingalunda någon utmärkande rigtning hos de komiske författarne. Visserligen är Aristophanes ganska fri i sina uttryck om Olympens innevånare, och i synnerhet tyckes han nyttja denna frihet i all dess vidd i *Βατραχοι*, men han täflar understundom med tragici, och till och med den fromme Sophocles, i de mest upplyftande sånger till de odödlige Gudarnes ära. Huru skall man utreda denna uppenbara motsägelse? Att förklara dessa högstämda och allvarliga ställen hos Aristophanes, såsom diktade enkom för att tillvägabringa en löjligt skärande verkan, eller, hvad som vore detsamma, att förklara dem för ett dubbelt och förnyadt hån emot

Gudarne, vore både att nog djupt nedsätta Aristophanis konst och nog lågt uppskatta Athenarnes rättvist prisade omdömesförmåga, som fuller till slut skulle märka, att man icke allenast dref gäck med deras Gudar, utan äfven med dem sjelfva; och i denna punkt voro de åtminstone ömtåliga, ty skämtet skulle hos dem gå rakt på saken och förlorade snarare än vann genom sådana sidohugg. Å andra sidan kan man ej heller med skäl antaga, att skalden kunnat så det ena ögonblicket bespotta, det andra åter lofsjunga sina Gudar, och ändå för enhet i anordnande och fulländadt konstnärssinne af sina samtida beprisas. Denna fråga gifver oss anledning att fästa närmare uppmärksamhet på det sätt, på hvilket det religiösa allvaret framträder i lustspelet. Att detta allvar hufvudsakligen och nästan uteslutande visar sig uti choren, som också ifrån början varit lofsång till Gudarne, är en snart gjord anmärkning. Således skulle, för att förklara Aristophanis skämt öfver Dionysos, en undersökning om det förhållande, i hvilket den i choren framträdande religiösa andan står till dialogen, gifva oss det resultat, som vi söka. Men denna undersökning återför oss till Aristophanis *Βατραχοι*.

När Dionysos och Xanthias voro stadde på sin vandring till Hades, mötte de, som vi sett, på vägen en chor utaf invigde i de Eleusinska mysterierna. Desse sjunga uti vexel-choren en lofsång till Iacchos och Demeter. Såsom förebud till deras ankomst hör Xanthias flöjttoner, och ropar till Dionysos:

Tyst der!

Dionysos.

Hvad nu!

Xanthias.

Du hörde intet?

Dionysos.

Höra, hvad?

Xanthias.

Flöjttoner.

Dionysos.

Jo; dessutom flägtade mig emot
Det aldramystiskaste facneldoftande.
Vi huka oss i tysthet ned och lyssna till.

Nu börjar choren sitt *Ἴακχ' ὦ Ἴακχε*, och Xanthias hviskar till Dionysos:

Här äro de; här dansa, Herre, Mysterna,
Om hvilka nyss Herakles talade med oss:
De sjunga sin Iacchos som Diagoras [1]).

Dionysos.

Jag tror så med; det bästa är att hålla sig
Helt stilla här, på det att vi må spörja mer.

Nu börjar chorens märkvärdiga lofsång, hvilken vi anse oss pligtige att anföra på Grekiska:

Ἴακχ', ὦ πολυτιμητοις
ἑδραις ἐνθαδε ναιων·
Ἴακχ', ὦ Ἴακχε,
ἐλθε τονδ' ἀνα λειμωνα χορευσων,
ὁσιους ἐς θιασωτας,
πολυκαρπον μεν τινασσων
ἀμφι κρατι σῳ βρυοντα
στεφανον μυρτων·
θρασει δ' ἐγκατακρουων
ποδι ταν ἀκολαςον
φιλοπαιγμονα τιμαν,
χαριτων πλειστον ἐχουσαν

---

1) Diagoras var författare till Dithyramber, i hvilka orden Ἴακχ' ὦ Ἴακχε ofta lära hafva förekommit.

μαρος, άγναν, ἱεραν
ὁσιοις μυςαις χορειαν [1]).

Detta är ju uppenbarligen en lofsång till Bacchi ära, i hvilken man icke kan uppleta den minsta anledning till spe, icke engång till dubbel mening. Den är tvärtom diktad i den mest högtflygande anda och i all prakt, som det blomstrande Grekiska språket kan åstadkomma. Denna sång borde vara Dionysos en fullkomlig ersättning för all den smälek, han nyss lidit. Men den måtte icke vara rigtad till honom, ty dramats skyddsgud, som åtminstone till någon del, i fall nemligen namnet Iacchos gällde honom, borde taga åt sig lofsången, igenkänner ej choren, ja är för densamma alldeles främmande och lägger sig i en vrå med sin dräng Xanthias och luktar det mystiska fackeldoftandet. Sedan Mysterna slutat sin sång, utropar Xanthias i hänryckning:

Mångprisade, vördnadsvärdaste Proserpina!
O hvilket ljufligt fläskos mig i näsan slog!

Detta "ljufliga fläskos" kommer derutaf, att man i de Eleusinska mysterierna brukade offra svin. Vid Xanthias' utrop gör Dionysos den uppbyggliga anmärkning, att om

---

[1]) Denna chor lyder ungefär sålunda i fri öfversättning:

Iacchos, du, som dyrkad
Bor här i prisade bygder!
Iacch' o Iacchos!
Kom till dans uppå blomstrande ängen,
Hit till din vigda skara.
Vrid kring din hjessa festligt
Den af frukter svällande,
Rika myrtenkransen;
Stampa dristigt med foten
I den svindlande dansen,
I den glädtiga dansen,
Den heliga oskuldsfulla,
Som af Chariterna älskas,
Dina Mysters festliga dans.

Xanthias håller sig stilla, kan han möjligen få en med utaf innanmätet. Detta, åtminstone från en Gu som afhör en lofsång till sin ära, något plumpa insi ger oss all anledning att tro, det lofsången gäller helt annan person, än den, som i lustspelet begabb som dramats skyddsgud. Vi stärkas i denna mening terligare, då vi längre fram höra Dionysos fråga chor

Kan någon af er säga,
Hvar Pluto väl är hemma?
Vi äro främlingar nyligen anlända hit.

och choren, utan att kännas vid honom, svarar:

Du har ej långt att vandra,
Behöfver mer ej fråga:
Ty vet, att du befinner dig vid Plutos dörr,

och uppstämmer, i det Xanthias och Dionysos gå, sång till Demeters ära.

Då man icke med skäl kan antaga, att Dionys Xanthias' herre, är densamme, som utaf choren kal Iacchos, finner man uti *Βατραχοι* tvenne Dionyser, s behandlas på helt olika sätt utaf skalden. Att Diony Iacchos är en vida mera betydande person, än den dre, kan man genast se af den jemnförelse, som så tvunget låter göra sig emellan dem båda i det uppträ der Dionysos måste i en vrå afhöra lofsången till Iacch ära. Aristophanis intyg, som ensamt kunde vara t räckligt att bevisa en sådan dubbelgång af Dionys vinner ännu mera trovärdighet, då flere forntidens f fattare deruti instämma. Cicero säger i sin bok de tura Deorum [1]): "Suscepit vita hominum, consuetudo communis, ut beneficiis excellentes viros in coelum fa ac voluntate tollerent. Hinc Hercules, hinc Castor Pollux, hinc Æsculapius, hinc Liber etiam: *hunc d Liberum Semele natum, non eum, quem nostri majo*

---

[1]) Cic. *de Nat. Deorum.* Lib. II. 24.

auguste, sancteque Liberum cum Cerere et Libera consecraverunt: quod quale sit ex mysteriis intelligi potest." Likaledes anmärker Diodorus från Sicilien [1]), efter att hafva talat om Bacchus, vinguden, Semeles son, att det var en Bacchus af Jupiter och Proserpina, myoket äldre än sonen utaf Jupiter och Semele. I Athen, säger Arrianus [2]), anropade man Bacchus, son till Jupiter och Proserpina, som var en annan än den Thebanske Bacchus. Men det märkvärdigaste beviset för vår sak finna vi uti skalden Nonnus. Juno, svartsjuk på Semele, går till underjorden och talar så till Proserpina:

'Ολβιστην ἐνεπω σε, θεων ὁτι τηλοθι ναιεις·
Οὐ Σεμελην ενοησας, ἐσω ναιεσαν 'Ολυμπε.
Αιδια, μη Διονυσον, ὁν ἀνδρομεη τεκε γαστηρ,
'Αστεροπην κρατεοντα, μετα Ζαγρηα, νοησω,
'Η χθονιαις παλαμησιν ἐλαφριζοντα κεραυνες. . . . .
. . . .
'Αλλα τοκον Σεμελης φλογερων ἐῤῥυσατο πυρσων,
Και βρεφος εἰσετι Βακχον ἀνεζωγρησε κεραυνου,
'Ημιτελη νοθον υἱα· δαϊζομενε δε μαχαιροις,
Ζαγρεος οὐ προμαχιζεν, ἐπουρανιε Διονυσε.
. . . .
'Αλλα τεας θωρηξον 'Εριννυας οἰνοπι Βακχῳ,
Μη βροτον ἀθρησαιμι νοθον σκηπτεχον 'Ολυμπε.
Αἰδεο λισσομενην Διος εὐνετιν, αἰδεο Δηω,
Αἰδεο λισσομενην καθαρην Θεμιν, ὀφρα κεν 'Ινδοι
Βαιον ἀναπνευσωσι, τινασσομενε Διονυσε·
'Εσσο μοι ἀχνυμενῃ τιμηορος, ὀττι Κρονιων,
Βακχῳ νεκταρ ὀπασσε, και Ἀρεϊ λυθρον 'Ενυες.
Μηδε νεον Διονυσον ἀνυμνησωσιν Ἀθηναι·

[1]) Diod. Sic. Lib. IV. cap. 4.

[2]) Arrian. *Exp. Alex.* Lib. II. cap. 16.

Μηδε λαχη γερας ἰσον Ἐλευσινιῳ Διονυσῳ,
Μη τελετας προτεροιο διαλλαξειεν Ἰακχυ,
Μη ταλαρον Δημητρος ἀτιμησειεν ὀπωρης.

Lycklig prisar jag dig, som bor ifrån Gudarne fjerran:
Ej har du sett, huru Semele bor i den höga Olympen.
Fruktan jag bär att se Dionysos, född af en dödlig,
Taga som Zagreus förr de ljungande blixtar i ägo,
Och med dödliga händer fräckt med viggarna leka.
. . . .
Zeus utur lågor och eld befriade Semeles ättling,
Väckande Bacchus sin frilloson till lifvet ur ljungeld,
Ej fullgången ännu. Men Zagreus, styckad af jernet,
Honom, som är Dionysos den himmelske, frälste han icke —
. . . .
Väpna din tropp Eumenider emot vinfärgade Bacchus,
Att ej en dödelig frilloson må herrska i himlen.
Vörda den bedjande makan till Zeus och vörda Demeter,
Vörda Themis den rena, att Indiens plågade söner
Måtte i frid få andas en stund, se'n Bacchus är tuktad.
Blif för min harm en hämnerska du! ty Kronion har gifvit
Nektar åt Bacchus till skänk, och Bellonas blodbad åt Ares.
Ej till den nye Bacchus Athen må stämma en lofsång;
Ej Dionysos, som rår i Eleusis, han hinne i ära,
Ej han förbyte de heliga bruk, som helgats Iacchos,
Ej vanhelge de offer af frukt, som äro Demeters!

Nonni Dionys. l. XXXI. v. 32 följ.

Af allt detta är klart, att dessa båda Dionyser hos Aristophanes äro högst olika personer. Den uti dialogen införda Dionysos, som kläder ut sig till Hercules, är vinguden, den Thebanske Dionysos, Jupiters son med Semele. Detta kan man tydligen se utaf flere ställen uti lustspelet *Βατραχοι*. Bland annat kallar han sig sjelf *υἱος σταμνιυ*, vinfatets son [1]). Den åter i choren lof-

---

[1]) Aristoph. Βατρ. v. 22.

sjungne Dionysos är den gamle, i mysterierna tillika med sin moder Demeter eller Ceres, såsom den alstrande kraften dyrkade Dionysos Iacchos. Enligt några författare kallas han Proserpinas son, men han gäller uteslutande för son till Demeter uti de Eleusinska mysterierna, der deras dyrkan äfven är gemensam. Ceres afbildas ofta hos de gamle, såsom gifvande di åt denne Iacchos; likaledes förklaras namnet *Ἰακχος* af Suidas med *Διονυσος ἐπι τῳ μαςτῳ*, Dionysos vid bröstet. Denne Iacchos, hvilken, emedan han alltid afbildades såsom barn, kallades *κουρος*, berättas äfven såsom barn hafva åtföljt sin moder, då denna vandrade ikring att söka sin bortröfvade dotter. Till minne utaf denna vandring fördes på den sjette dagen af Eleusinska festen, under dans och larm af kopparkäril, en bild af Iacchos, krönt med myrten (*πολυκαρπον τιναισσων ἀμφι κρατι βρυοντα στεφανον μυρτων*, se ofvan) och med en fackla i handen. Allusioner på denna fackelvandring, som äfven finnas i den ofvanföre åberopade mysternas chor, bevisa, att densamma är helgad Dionysos Iacchos; straxt sedan Dionysos rådt Xanthias att sitta stilla för att få en bit med af det offrade svinet, sjunger choren sin motstroph:

ἐγειρε φλογεας λαμπα-
δας· ἐν χερσι γαρ ἡκεις
τιναισσων Ἰακχε,
νυκτερε τελετης φωσφορος ἀστηρ.
Φλογι φεγγεται δε λειμων·
γονυ παλλεται γεροντων·
ἀποσειονται δε λυπας,
χρονους τ', ἐτων
παλαιυς ἐνιαυτους,
ἱερας ὑπο τιμας,
συ δε λαμπαδι φλεγων,
προβαδην ἐξαγ' ἐπ' ἀνθη-

ρὸν ἄλσιον δάπεδον,
χορόποιον, μάκαρ, ἥβαν.

Uppväck de gnistrande lågor,
Skakande i handen facklan,
Som du bär Iacchos!
Du den nattliga festens morgonstjerna,
Utaf lågor återglänser ängen,
Och Gubben svingar sin fot,
Och dansar bort sina sorger
Och de tryckande årens
Långa ålderdomsdagar,
Vid den heliga festen.
Du, med flammande facklan,
Led på vatturika,
Blomstrande ängen ut
Din dansande ungdom, du Salige.

Sedan lofsången till Iacchi ära slutat, uppstämmer choren en lofsång till Demeter, hvilken, som vi sett, i de Eleusinska mysterierna, är oskiljaktig från Iacchos. Det sätt, på hvilket Aristophanes här prisar dessa båda gudomligheter, och i synnerhet Iacchos, leder oss på helt andra tankar om hans ogudaktighet. Det är märkvärdigt, att skalden hufvudsakligen fästar sig vid en myth, som har mera anda och innerligt djup, men drifver gäck med den, som aflägsnat sig ifrån sin ursprungliga betydelse, ty detta har otvifvelaktigt mythen om den Thebanske Bacchus gjort. Mythen om Dionysos Iacchos och Demeter, den manliga och qvinliga alstrande kraften i verlds-altet, är nära förenad med de äldsta och djupaste mythiska sägnerna. Denne i mysterierna firade Dionysos Iacchos har icke allenast den innerligaste förvandtskap med den gamle Bacchus Zagreus och Bacchus Sabazius, utan hela mythen om Dionysos och Demeter flätar sig nära tillsamman med de från en ännu djupare forntid

meddelade och på ett österländskt ursprung häntydande sagorna om Adonis, om Cybele och Atys, om Isis och Osiris [1]). Den så kallade gudlöse Aristophanes går då en helt och hållet motsatt väg emot Homerus: Homeri Gudar äro aldrig annat än förgudade menniskor, som ännu hafva mycket menskligt qvar, och derföre icke akta under sin värdighet att göra sig till menniskornas tjenare. Derföre, då det är fråga om att utesluta skalderna utur samhället, ifrar Plato strängt emot andan i den Homeriska religionen och sedoläran såsom gudlös eller åtminstone ovärdig Gudarne, men talar icke ett ord om någon gudlöshet hos de dramatiske författarne; alla Platos exempel på sådana ovärdiga begrepp om Gudarne äro tagna utur Homerus, hos hvilken man kan se en fullständig utveckling af Grekernes populära religion [2]). — Om Aristophanes i de gamles ögon skulle hafva varit mindre gudlös än Homerus? Detta kan man numera ej med säkerhet afgöra, men man kan åtminstone på starka anledningar rädda hans, besynnerligt nog, först i en tid, som föraktade religionen, på religionens vägnar förlorade ära. Aristophanes tyckes i lustspelet *Βατραχοι* framställa en esoterisk och en exoterisk Dionysos, den förre i choren, den sednare såsom handlande person deltagande i dialogen. Det blir således icke allenast en förtjenst hos Aristophanes, att hafva uppfattat så rent det ursprungliga uti mythen, utan äfven att hafva satt densamma i så stark motsats emot den urartade Dionysosdyrkan, ur hvilken likväl sednare tiders författare envisas att härleda den Grekiska dramatikens ursprung. Gran-

[1]) Om den gamla Bacchus-religionen har man grundliga undersökningar af P. N. Rolle i hans "*Recherches sur le culte de Bacchus.*" Paris 1824.

[2]) Plato ogillar på det högsta i sin republik, att hjeltarne hos Homerus jemra sig så mycket och äro så lifrädda; äfvenså att Gudarne yttra ömkan eller löje, eller i allmänhet menskliga svagheter.

skar man närmare lustspelet *Βάτραχοι*, så öfvertygas man till fullo derom, att Aristophanes aldrig på fullt allvar framställer sin till Hercules utklädda Dionysos, såsom dramats skyddsgud. Om man äfven skulle antaga, att vinguden hade varit ansedd utaf mängden såsom skådespelets skyddsgud, så blir ändock Aristophanis framställning af honom, såsom sådan, en skarp ironi öfver folktrons vidskepliga vördnad för en menniska, som tillvällat sig gudomliga rättigheter och derföre bör med stryk, som det sker i lustspelet, handgripligen öfverbevisas om sin mensklighet. Åtminstone kunde tillvaron af en sådan ironi mer än tillräckligt bevisas af den högstämda lofsången till Iacchos och det sätt, på hvilket Hercules-Dionysos både utväljes till sitt domare-embete emellan Æschylus och Euripides, och förvaltar detsamma. Han väljes nemligen till domare utaf samma aktningsvärda, den allmänna opinionens organer i underjorden, som, enligt hvad Æacus berättar, satt sig tillsamman att upphöja Euripides på Æschyli thron.

Då man ej rimligtvis kan beskylla Aristophanes för någon ogudaktig eller hädisk afsigt med lustspelet *Βατραχοι*, utan tvärtom i anledning af den skarpa skillnad, hvilken han i öfverensstämmelse med Nonnus gör emellan vinguden Bacchus och Dionysos-Iacchos, nödgas erkänna, att han uppfattat det innersta utaf Dionysos-mythen, så nödgas man äfven inse, att vinguden Bacchus ej är dramats skyddsgud, och i följe deraf, att hela den Grekiska dramatiken, långt ifrån att hvila på den populära och sednare utbildade läran om Bacchus, står i rak motsats emot densamma. Hela rigtningen af lustspelet *Βατραχοι* tyckes just bevisa detta, ty allt Aristophanis skämt öfver Dionysos vänder sig hufvudsakligen kring dennes påstådda rättighet att vara sorgespelets beskyddare. Det är just i egenskap utaf sådan, som han utkläder sig till Hercules och vandrar till underjorden, för att utstå så

mycken smälek, för det han åtagit sig en sak, hvilken han ingalunda är vuxen. Om man ej, tvärtemot egen öfvertygelse och de gamles enhälliga vittnesbörd, rent utaf vill antaga, att Aristophanes pratar i vädret, så är detta det enda sätt, på hvilket man kan förklara skaldens skämt öfver Dionysos; ty endast med det villkor, att den åskådande allmänheten skulle inse och le åt sitt misstag om de båda Dionyserna, i fall ett sådant ägde rum, och med skalden förena sig i lofsången till Iacchos, är en sådan smädelse emot den så kallade dramats skyddsgud, Dionysos, tänkbar.

Sedan vi i anledning utaf sjelfva Aristophanis intyg jäfvat Brumoys [1]) och hans efterföljares påstående om dramatikens ursprung utur dyrkandet af vinguden Bacchus, hvilken åsigt skulle gifva oss anledning att tacka slumpen och ruset för en konst, som bär spår af att vara ett uttryck af en genomgripande verldshistorisk bildning, hvars yttre form, enligt historiens vittnesbörd, beherrskat den dramatiska konsten, ända till dess Shakspeare uppträdde; återstår försöket att förklara, i hvad förhållande den dramatiska konsten, står till Dionysos, med hvars dyrkan de gamle enhälligt förbinda så väl sorgespelets som lustspelets uppkomst.

De gamle berätta oss om Æschylus, som äfven var född i Eleusis, att han blifvit anklagad för att hafva i sina sorgespel uppenbarat hemligheter, lärda i de Eleusinska mysterierna; och att Athenarne, uppbragte öfver detta helgerån, öfverfallit honom för att med hans blod försona brottet. Skalden hade då tagit sin tillflykt till Dionysos' altare, samt genom Areopagens bemedling blif-

---

[1]) Brumoy citerar ingen annan auctoritet för den ofvannämnde anförda fabeln om bocken, än den af Jacob Spon, som åren 1675 och 1676 gjorde en resa i Italien, Grekland och Levanten.

vit räddad undan folkets raseri. Af Areopagen, till hvilken han blef kallad att stå till svars, frikändes han sedermera för sin vid Marathon bevisade tapperhet. Herodotus talar om Æschyli benägenhet för den Ægyptiska Mythologien *). Man kan af dessa uppgifter, som i hufvudsaken sammanstämma, se, att Æschylus i sina sorgespel yttrat djupare och från det af Homerus bildade folkets populära gudsdyrkan vida skiljaktiga tankar. Från denna sida tyckes äfven Aristophanes hafva uppfattat Æschyli skaldekonst, då han i det uppträde, der täflingen mellan Æschylus och Euripides för sig går, uppmanar skalderna att först anropa hvar sin gudomlighet. Æschylus gör sin bön sålunda:

Δημητερ, ἡ θρεψασα την ἐμην φρενα,
εἰναι με των σων ἀξιον μυστηριων.

Denna Æschyli bön är så mycket märkvärdigare, som han i densamma öppet uttalar, att han blifvit bildad i mysteriernas anda. Då Æschylus är den förste, som skrifvit ett egentligt sorgespel, och som på sina efterföljare utöfvat något märkbarare inflytande, är en sådan uppgift, i afseende på undersökningen af dramatikens ursprung, af mycken vigt. Såsom det är en afgjord sak, att den Grekiska dramatiken står i förhållande till dyrkandet af Dionysos, så kan man taga sig anledning till den förmodan, att den i Eleusinska mysterierna dyrkade Dionysos-Iacchos vore den sannskyldige sorgespelets och lustspelets skyddsgud. Med denna förmodan öfverensstämma äfven de uppgifter, vi kunna hämta utur den ofvanföre anförda lofsången till Iacchos och Demeter. Trogne vår föresats, att ej antaga något för säkert, som icke af de dramatiske författarne bekräftas, vilja vi vidare un-

*) Herodot., Lib. II. cap. 156. Med detta ställe kan man jemnföra Pausanias (Lib. VIII. cap. 37), som troligen hämtat sina underrättelser ur Herodotus.

åtsöka den af oss åberopade choren till Iacchos och Demeter, för att se om inga uttryck i densamma finnas, som häntyda på dessa gudomligheter, såsom beskyddare af den dramatiska konsten.

Straxt sedan den af oss sist anförda afdelningen utaf choren slutat, uppträder en halfchor eller en chorförare, åskar ljud och bjuder de oinvigde att vika:

Ἐυφημειν, χρη, κἀξιστασθαι τοις ἡμετεροισι χοροισιν,
Ὁστις ἀπειρος τοιωνδε λογων, ἠ γνωμῃ μη καθαρευει,
Ἠ γενναιων ὀργια Μουσων μητ' ἰδε πω, μητ' ἐχορευσε·
Μητε Κρατινε τε Ταυροφαγε γλωττης Βακχει' ἐτελεσθη,
Ἠ βωμολοχοις ἐπεσιν χαιρει, μη 'ν καιρῳ τουτο ποιεσιν....
o. s. v.

Uti denna chorsång, i hvilken äfven längre fram flere dagens händelser och politiska förhållanden vidröras, och hvilken utan tvifvel är inpassad för att sätta choren i närmare förbindelse med sjelfva lustspelet och åskådarne, bjuder chorföraren hvar och en att aflägsna sig, som är ἀπειρος τοιωνδε λογων, och dermed kunna naturligtvis inga andra menas, än de, som äro okunnige och oinvigde uti meningen af den näst föregående lofsången till Iacchos. Detta kan lätteligen inses af hvar och en, som drager sig till minnes det hos Attikerne högst vanliga bruket af det intensiva pronomen demonstrativum τοιοσδε, såsom, hvad här är fallet, hänvisande på något föregående. Aflägsna sig ifrån choren skola äfven de, som icke sett eller icke dansat de äkta Sånggudinnornas orgier, γενναιων ὀργια μεσων. Man bör fästa uppmärksamhet vid detta uttryck. Redan detta — att Sånggudinnorna vid en dramatisk fest, och i en lofsång till de i mysterierna dyrkade gudomligheterna, åberopas såsom med dem hafvande gemenskap, — kunde gifva anledning att göra tillämpningar på den dramatiska konsten; men ännu mera skäl att fästa uppmärksamhet vid deras

uppträdande gifver oss först ordet ὀργια, som egentligen nyttjas om Bacchi och Cereris mysterier, och sedan det utmärkande tillnamnet af äkta eller ursprungliga, som tilläggas de vid Dionysos-festen uppträdande Sånggudinnorna, och sätter dem i motsats emot andra sånggudinnor, ej värdiga mysterierna. Hvari vi böre söka denna motsats, synes lätt, då skalden bjuder den vara fjerran, som βωμολοχοις ἐπεσιν χαιρει, finner nöje i plumpa infall. Att här öfverallt syftas på den art af skaldekonst, ur hvilken dramatiken utvecklat sig, skulle redan af det nyss anförda kunna vara klart; men bevisas ännu ytterligare af det kännetecken på Sånggudinnornas orgier, att de dansades, samt af flere omständigheter, som att komikern Cratinus nämnes och att Aristophanes sist bland dem, som borde aflägsnas, nämner den, som

Τες μισθες των ποιητων ῥητωρ ὠν, εἰτ᾽ ἀποτρωγει, κωμῳδηθεις ἐν ταις πατριοις τελεταις ταις του Διονυσου.

Efter denna till åskådarne rigtade chorsång, följer en lyrisk uppmuntran till löje och muntert skämt, efter hvilken åter en uppmaning gifves, att besjunga την καρποφορον βασιλειαν, Δημητρα θεαν, den fruktbringande herrskarinnan Demeter. Lofsången till Demeter lyder sålunda;

Δημητερ ἁγνων ὀργιων
Ἀνασσα, συμπαραςατει,
Και σωζε τον σαυτης χορον·
Και μ᾽ ἀσφαλως πανημερον
Παισαι τε και χορευσαι,
Και πολλα μεν γελοια μ᾽ εἰ-
πειν, πολλα δε σπεδαια, και
Της σης ἑορτης ἀξιως
Παισαντα και σκωψαντα, νι-
κησαντα ταινισθαι.

Demeter, helga orgiers
Beskydderska, o statt oss bi
Och skydda sjelf din egen chor:
Och låt mig gladt den hela dag
I lek och dansar fröjda mig,
Och säga mycket allvarsamt,
Och mycket löjligt samt till slut,
Då jag har värdigt gjort din fest
Med lek och skämt, som segrare
Med helga bindeln krönas!

Här fästar åter vår uppmärksamhet, att choren utaf Demeter utbedjer sig att få hela dagen leka och dansa, παισαι τε και χορευσαι, samt, hvilket är det märkvärdigaste, att kunna säga mycket löjligt och mycket allvarsamt, εἰπειν πολλα μεν γελοια πολλα δε σπουδαια, och slutligen att, efter att värdigt hennes fest hafva lekt och skämtat, såsom segrare bekransas med bindlar. Man ser utaf dessa ställen, att sådana fester, der skämt och löje under Sånggudinnornas beskydd firades, äro från långt äldre tider och af mera betydelse än de tvetydigt öfverlopade Bacchiska vinfesterna, som bära allt utseende af att vara en tillämpning från en äldre och ursprunglig Bacchus-dyrkan, på dyrkandet af den Thebanske Bacchus; likasom uppfinningen af sorgespelet och lustspelet, som har sin upprinnelse ur en äldre Bacchus-dyrkan, blifvit öfverförd på den sednare Bacchus, Heroën, Semeles son [1]). Man behöfver ej taga sin tillflykt till de af A-

[1]) "Ceux qui ont paru sous le nom d'anciennes divinités reçurent les honneurs divins, et on confondoit dans leur culte leur nouvelle attribution de héros et leur ancienne puissance. Dans ce système on reconnoît la grossièreté d'un peuple barbare, qui aime à diviniser ses chefs; c'est ainsi qu' Hercule et Bacchus, deux grands divinités de l'Egypte, furent reduits, l'un à l'état d'un fils d'Amphitrion, et l'autre fut confondu avec un enfant de la fille de Cadmus. De cette manière, plusieurs des plus anciens et des plus grands dieux de l'E-

thenæus omtalade dryckes-gillen, för att förklara den dramatiska chorens uppkomst, då man här af Aristophanes kan se, att grundläggningen till densamma, alldeles sådan, som den af de gamle beskrifves, såsom bestående af dans, sång och skämt, finnes i den gamla Dionysos-dyrkan, som uppenbarar sig i de Eleusinska mysterierna. Uttrycket, *ειπειν πολλα μεν γελοια πολλα δε σπεδαια*, tillåter oss icke mera något tvifvel om ett sådant dramatiskt skämt, ännu i sin linda; det påminner oss till och med om sorgespelets och lustspelets gemensamma ursprung. Det vore måhända för långt gånget, att vilja bevisa detta gemensamma ursprung ur dessa rader; men så mycket är säkert, att, hvad *σπεδαια* beträffar, de Eleusinska mysterierna ligga sorgespelet närmare än de sednare Bacchiska vinfesterna, som icke hysa det ringaste allvar, då deremot allt, som har gemenskap med de Eleusinska mysterierna, bär stämpel af det högsta allvar bredvid skämtet. Uti den omnämnda belöningen af en hufvudbindel ser man äfven en anledning till de sedermera utsatta prisen för dramatiska konststycken.

Sedan sången till Demeter slutat, åkallar åter choren Iacchos:

Ἰακχε πολυτιμητε, μελος ἑορτης
Ἡδιστον εὑρων, δευρο συνακολουθει
Προς την θεον, και δειξον, ὡς
Ἀνευ πονε πολλην ὁδον περαινεις.

---

gypte devinrent les plus nouvelles et les plus petites des divinités des Grecs, qui reçurent leur culte dans des temps différens, et qui, sans observer l'ordre qu'ils avoient entre eux, fixèrent leur naissance au temps de leur admission: cette manie de diviniser les mortels ne paroît pas néanmoins avoir appartenu aux Grecs anterieurs à Cadmus: car s'ils avoient eu ce goût, ils auroient mis au nombre de leurs dieux leurs premiers fondateurs." Rolle, *Rech. sur le culte de Bacchus* Vol. III. sid. 310.

Här säger skalden uttryckligen, att Iacchos är den, som uppfunnit den sköna festsången (μελος ἑορτης ἡδιστον εὑρων). Här kan ej vara frågan om någon annan festsång, än den, kring hvilken ett fullständigt drama sedermera utbildat sig. Sedan det är bevist, att Iacchos och den i lustspelet införda Dionysos äro helt olika personer, blir det ej svårt att afgöra, hvilkendera bör anses såsom dramatikens beskyddare. Du Iacchos är den, säger choren, hvilken vi hafva att tacka, för att vi kunna ostraffadt leka och dansa:

ἐξευρες ὡστ' αζημιυς
παιζειν τε και χορευειν.

Iacchos anropas äfven trenne särskilda gånger af choren såsom φιλοχορευτης eller chordansens vän.

Om vi gifve akt på allt detta, blir det oss klart, hvarföre Aristophanes i lustspelet *Βατραχοι* infört choren af mysterna, då den förut uppträdande choren af grodorna utgör den hufvudsakliga choren, utaf hvilken ock sjelfva lustspelet bär sitt namn. Mysternas chor vore helt och hållet öfverflödig, och borde till och med af konstdomaren i högsta grad ogillas, såvida den icke i ett skådespel, der dramatikens innersta mysterier borde uppenbaras, tjenade att höja åsigterna öfver de lägre, vanligtvis gällande. Aristophanes är, huru paradoxt det än må låta, ingen pöbelskald. Att han haft full mening med hvad han sagt, synes af den innerligt sköna slutsången till Demeter, som är ett bevis till hvad höjd af andakt och poësi den komiske skalden kunde höja sig. Vi kunna ej neka oss det nöjet att öfversätta den.

Första Halfchoren.

Till dans i Gudinnans heliga ring
I blomsterrika lunden,
Med lust och fröjd J alle, som
Till gudafesten samlats!

Med jungfrur och med qvinnor jag
Går till det helga rummet,
Att bära den heliga facklan der
I natten Gudinnan till ära.

Andra Halfchoren.

Upp till den blomsterdoftande,
Den ljufva rosenlunden,
I lekande och herrlig dans,
Som heliga bruket är,
Af saliga Moirers tropp
Oss årligen förnyadt.
Ty oss allena solens glans
Och himlens klarhet lyser,
Oss vigda i heliga bruk,
Och vandrande fromt vårt lif
Så väl med alla främlingar
Som ock med egna medborgsmän.

Om man på detta sätt förklarar den dramatisl rens uppkomst ur en äldre Dionysos-dyrkan, hvil minstone har flera skäl för sig än den vanliga föı gen af dramatikens uppkomst, undviker man de svårigheter, som annars nödvändigt skulle möta for Man kan derigenom otvunget förklara den helt ocl olika anda, som råder i den episka och den draı skaldekonsten, hvilken sednare också icke fö måtte hafva fått sig en särskild beskyddande gu het. Vi hafva redan sett, huru vi, genom en så förklaring af förhållandet emellan Dionysos-Iaccl Dionysos Semeles son, vinna mera tillfredställaı grepp om de vilkor, under hvilka den komiske kunde förlöjliga Gudarne, och ändå ej stöta ett fol var ganska finkänsligt, när det rörde deras Guda och slutligen hafva vi af Aristophanis egen mu Dionysos-Iacchos nämnas såsom chordansens upj

och beskyddare. Dessutom har allt, som i den af mysterna uppförda choren nämnes, enligt Scholiastens uttryckliga vittnesbörd, afseende på de innersta mysterierna uti de gamles Bacchus-dyrkan. Det är icke utan mycken märkvärdighet, att se Dionysos, som med facklan i natten följer sin sörjande moder Demeter, för att uppsöka Proserpina, vara upphofsmannen till den dramatiska choren. Men detta blir oss ännu mera påfallande, om vi jemnföra honom med den i ett dylikt ärende stadde Dionysos uti lustspelet *Βατραχοι*. Det kan ej vara utan afsigt, som skalden framställer sin Dionysos just i den situation, som skall väcka den lifligaste jemnförelse med den i mysterierna firade Iacchos, i synnerhet som i lofsången till den sednare ständigt alluderas på den mystiska, nattliga festen, till minne af hans nedstigande med facklan till underjorden. Sagan om Dionysos, Semeles son, har ingenting sådant att berätta om sin heros; men Aristophanes låter honom derföre, för jemnförelsens skull med Iacchos, stiga ned till underjorden, för att upphämta — Euripides.

Att här närmare utveckla, i hvad afseende Demeter och Iacchos, i liket med Isis och Osiris, dyrkades såsom chthoniska eller underjordiska gudomligheter, tillåta ej de inskränkta gränsorna för detta försök; ej heller att utförligare beskrifva de ceremonier, som voro brukliga vid firandet af deras nattliga fester. Vi vilja blott anföra det, som närmast rörer vårt ämne [1]). Vi hafva, med anledning i synnerhet af Scholiasten till Aristophanis *Βατραχοι* och af Pausanias, i förbigående berättat, huru en bild af Iacchos, till minne utaf dennes nedstigande till underjorden, fördes myrtenkrönt och med en fackla i handen, i procession från Ceramicus till Eleusis. Nära Eleusis lågo tvenne källor, kallade *ῥειτοι*,

[1]) Om dessa ceremonier har Meursius vidlyftigt skrifvit i sina Eleusinia.

utaf hvilka den ena var helgad Demeter, den andra Pro serpina: den förra hade sitt utlopp åt hafvet, den andra rann åt staden till. I dessa källor hade mängden, som åtföljde tåget, tvått och renat sig. Vägen, hvilken processionen tågade, kallades ἱερα ὁδος, och denna tillryggalades under utropande af Ἰακχ' ω Ἰακχε. På återtåget, hvilket enligt Creuzer skulle hafva för sig gått på den sjunde dagen, hvilade sig processionen vid det heliga fikonträdet [1]), som enligt sagan fått sitt namn deraf, att på detta ställe Phytalus, som gästvänligt emottagit Demeter, af henne blifvit belönad genom skänken af ett fikonträd. Tåget började åter. Då de invigde kommo till bryggan öfver Cephissus, skedde ett stort tillopp af den kringliggande nejdens innevånare, som på det friaste sätt gäckades och skämtade öfver den framtågande processionen. Man svarade i samma ton. Den, som utmärkte sig uti denna lek, blef belönad med den af Aristophanes omtalade bindeln. Ett sådant skämt på bryggan (γεφυρα) kallades γεφυρισμος, och ordet γεφυριζειν har äfven i Grekiska språket fått bemärkelsen utaf skämta. Dessa upptåg påminna ovillkorligen om det skämt, som de Egyptiska qvinnorna, enligt Herodotus, förde med hvarandra under resan till Bubastis [2]). I en sådan γεφυρισμος se både Creuzer och Bentley [3]) rigtigt det första upphofvet till den dramatiska konsten.

Att ett sådant skämtande nära ingriper uti den gamla mythen om Iacchos och Ceres, kan man öfvertyga sig om, när man jemnför de olika författares vittnesbörd som skrifvit om Ceres-mythen, ur hvilken de Eleusinska mysterierna utvecklat sig. Att ett sådant skämt icke allenast tåldes bredvid det mystiska allvaret, utan äfven uppträdde tillsamman med den djupaste sorgen, är någ

---

[1]) Pausanias, Lib. I. c. 337. [2]) Herod., Lib. II. c. 60

[3]) Respond. ad Boyl. sid. 313. ed. Lips.

som just charakteriserar denna myth och ger vigt åt vårt påstående. Än är det Baubo, än den unge Iacchos, som med löjliga och till och med oanständiga åtbörder kommer den sörjande Ceres att le. Enligt en annan saga, är det den unge Ascalabus, som, då hans moder Misma ger den törstande Ceres att dricka, ler, medan den försmäktande gudinnan tömmer bägaren i ett andedrag. Ett sådant leende framträder öfverallt i Ceresmythen, men den märkvärdigaste berättelsen i den betydelsefulla sagan om Ceres, är den, som berättas oss af den Homeriske författaren af Hymnen till Ceres, om qvinnan Iambe [1]). Sedan Proserpina, så berättas det, under det hon på en äng vid Nysa plockade blommor, blifvit af Pluto bortröfvad, sökte henne Ceres i nio dagar. Genom Hecates biträde får hon veta, att Pluto är den, som med Jupiters begifvande begått detta rån. Ceres öfvergifver då i vredesmod Gudarnas församling och begifver sig i djupaste sorg, under en gammal qvinnas skepelse, att söka sin förlorade dotter. Utmattad af sin tröttsamma vandring, kommer hon till Eleusis och sätter sig att hvila på en sten nära vägen. Denna stenen kallades ἀγέλαστος, den på leende fattiga, sorgens sten. Här anträffas hon utaf konungens i Eleusis, Celei, dotter Metanira. Hos konung Celeus finner Ceres ett gästvänligt emottagande och åtager sig skötseln af Metaniras lilla son, Demophon. Under det Ceres i konung Celei hus sitter försänkt i sin djupaste sorg och betänker sina olyckor, nalkas henne en Metaniras tjensteqvinna Iambe, och förmår henne genom löjliga åtbörder och tal att le. På samma sätt berättar Apollodorus [2]) denna saga, och tillägger: "Härutaf kommer det, att qvinnorna i Thesmophorierna ständigt skämta." Redan Salmasius [3]) har anmärkt, hvilken nära slägtskap råder emellan Thesmophorierna och

---

[1]) Homeri hymn till Ceres v. 209.
[2]) Apollodorus, Lib. I. c. 5. [3]) *Exercitt. Plin.* sid. 752.

de Eleusinska mysterierna, i hvilka båda Ceres och Iacchos dyrkades, och samma offer och ceremonier af ungefär samma betydelse användes. Meursius ser anledningen till stiftandet utaf de Eleusinska mysterierna i denna saga. Åtminstone kan man med någorlunda säkerhet antaga, att den uti Eleusinska mysterierna brukliga γεφυρισμος var uppkommen för att fira minnet af Iambes skämt med Ceres [1]). I anledning utaf ett ställe hos Hesychius, drager Creuzer den slutsats, att denna γεφυρισμος skulle hafva varit fullkomligen dramatisk, och att en maskerad qvinnoperson, som skolat föreställa Baubo eller Iambe, uppträdt på bryggan och dramatiskt framställt den i sagan omtalade händelsen. En omständighet, på hvilken en granskare här ej kan lägga nog vigt, är den omtalta tjensteqvinnans namn, Iambe. Att denna Iambe, som enligt sagan kommer den sörjande gudinnan att le, har ett namn, som så tydligt påminner om den versart, som ursprungligen varit satiren egen och som städse utgjort grundvalen för den dramatiska konsten, kan ej vara utan sin betydelse. Sådana smädliga jamber, som utströ sina pilar till höger och venster bland åskådarne, har äfven Aristophanes infört i lustspelet *Βατραχοι*, då de båda halfchorerna af mysterna, efter slutad lofsång till Iacchos, förena sig och upptaga sången, som börjar:

Βουλεσθε δητα κοινῃ
Σκωψωμεν Ἀρχεδημον, m. m.

Denna sång skall, enligt utläggarne, vara en efterbildning af de utaf de invigde, på bryggan öfver Cephissus, brukliga nidvisor.

Man ser således, att ursprunget till den dramatiska konsten kan sökas i betydelsefullare fester än de, som vid vinskördarna firades till vinguden Dionysos' ära. Det

---

[1]) Jfr. Diod. Sicul. V. 4.

ej förvilla oss, att Grekerne uteslutande helgade den atiska konsten åt Dionysos, då man betänker, huru ade det var för dem, att på sin nationale Heros fytta, hvad som egentligen tillhörde en djupare lyrkan och en gudomligare Dionysos. Att antaga, ythen om Ceres och Iacchos ligger till grund för ligiösa i den Grekiska dramatiken, är det enda på hvilket man kan förklara sorgespelets och lust-s gemensamma ursprung, likasom man utur denna myth kan förklara sorgens och glädjens mysterier.

Carl August Hagberg.

OM
DET BYZANTINSKA RIKETS STATSFÖRFATTNING [1]).

Det Byzantinska rikets statsförfattning grundade sig hufvudsakligen på den form, hvilken Constantin den Store gaf det Romerska riket genom dess indelning i Præfecturer [2]). Af dessa, som voro fyra till antalet, den Orientaliska, den Illyriska, den Italienska och den Galliska, omfattade det Byzantinska eller Öst-Romerska riket de tvenne förstnämnda. Med denna omkrets sträckte sig rikets gränsor under Arcadii och

---

[1]) Utdrag ur Akademiska Föreläsningar.

[2]) De underrättelser, vi äga om det Byzantinska rikets statsförfattning, finnas, utom på flera spridda ställen, hufvudsakligen i *Notitia utriusque imperii Orientis et Occidentis, ultra Arcadii Honoriique tempora, cum comment.* G. Pancirolli (i Grævii *Thesaurus Antiquit. Roman.* T. VI), hvilken anses vara författad under Theodosii II:s regering; samt *Codex Theodosianus, cum commentariis* Jac. Gothofredi, T. I—VI. Lugd. 1665. — För den sednare tiden finnas åtskilliga upplysningar hos Codinus, *de officiis et officialibus Magnæ Ecclesiæ et Aulæ Constantinopolitanæ.* Parisiis, 1625 samt i Constantini Porphyrogeniti *Imper., de Ceremoniis Aulæ Byzantinæ Libr. II. ex rec.* T. F. Reiskii. Bonnæ 1829 (i *Corpus Scriptt. Hist. Byzant.* Voll. I, II. ibid. e. a. Hit höra dessutom du Fresne's bägge förträffliga verk: *Glossarium ad Scriptt. mediæ et infimæ Latinitatis*, T. I—V. Paris. 1733; och Ejusd. *Glossarium ad Scriptt. med. et infimæ Græcit.* Lugd. 1688.

hans närmaste efterträdares tid, i vester till öster, från Ioniska hafvet till det Persiska rikets gräns; i norr till söder, från Ister, nu Donau (ofvanföre låg Hunnernas land) till gränsen af Æthiopien i Afrika. Den Orientaliska Præfecturen var fördelad i fem; den Illyriska i tvenne så kallade Dioeceser, af hvilka de förra innehöllo fyratiosex, och de bägge sednare elfva särskilda Provinser[1]).

---

[1]) Det Byzantinska rikets geographiska indelning var, enligt *Notitia utr. Imperii*, följande: Den Orientaliska Præfecturen innefattade fem Dioeceser: 1. den Ægyptiska Dioecesen, med sex provinser, nemligen Neder- och Öfver-Libyen (Cyrenaica, Pentapolis); Thebais (Öfver-Ægypten); Arcadien (Heptanomos); Ægypten (Neder-Ægypten eller Delta); och Augustanica (mellan Delta och det steniga Arabien); 2. Den Orientaliska Dioecesen, med femton provinser, neml. Arabien, Palæstina, utan vidare bestämning (hufvudstad: Cæsarea); det andra Palæstina (hufvudst. Scythopolis); Palæstina med tillnamnet salutaris (sannolikt "ob aquarum salubritatem", med hufvudst. Jerusalem); Phoenicien, utan binamn (hufvudst. Tyrus, Sidon, Berytus); Phoenicien vid Libanus (hufvudst. Damascus); Syrien, utan binamn (hufvudst. Antiochia); Syrien med tillnamnet salutaris (hufvudst. Apamea); Provinsen Euphrat (Euphratensis, Syria Commagene); Osroene; Mesopotamien; Cilicien utan tillägg (förmodligen Cilicia campestris); det andra Cilicien (förmodl. Cilicia aspera); Isaurien; Cypern; 3. Dioecesen Pontus med elfva provinser, neml. första och andra Armenien; första och andra Cappadocien; Pontus Polemoniacus; Helleno-Pontus; Paphlagonien; Galatien; Galatien, med tillnamnet salutaris; Honorias (östliga hälften af Bithynien, så kalladt efter kejsar Honorius); samt Bithynien sjelf; 4. Dioecesen Asien med tio provinser, neml. Phrygia Pacatiana, Phrygien med tillnamnet salutaris; Lycaonien; Pisidien; Pamphylien; Lycien; Carien; Lydien; Hellesponten; och de Ægeiska öarne; 5. Dioecesen Thracien med sex provinser, neml. Europa (en smal landsträcka längs utåt Propontis med staden Perinthus); Thracien; gebitet Rhodope och Hæmus; det andra Mösien (Mysia secunda l. inferior); samt mindre Scythien. Den Illyriska Præfecturen innefattade tvenne Dioeceser: 1. Dioecesen

En så stor massa af länder, bebodda af de mest olikartade folkslag, omfattade det Byzantinska riket under de första Öst-Romerska kejsarnes tid. Herrligt strålade, i spetsen af dem, rikets hufvudstad, det gamla Byzantium, åter uppbyggdt och förherrligadt af Constantin den Store, och af honom i dopet kalladt — Constantinopel. Det berättas, om Athanarich, en af Göthernes furstar, att, när han första gången fick se Constantinopel med alla dess kyrkor, palatser, krigsskepp och härar, han förundrad utropat: "ja, i sanning, det måtte vara en Gud, som regerar här; allt hänger här så noga tillsammans, som om menniskorna hade blott en själ" [1]. Constantin den Store älskade ej Rom och var sjelf ej älskad der. Han insåg nödvändigheten, att i anseende till Göthernes ständigt förnyade infall från Donau-sidan, förlägga rikets hufvudstad ifrån Italien, till en punkt, der han kunde äga ett vakande öga på Perserne i öster och på de barbariska folkslagen i norr. Länge umgicks Constantin med denna plan, då på en gång det gamla, till större delen förfallna, Byzantii läge föll honom i sinnet [2]. För ett rike, som omfattade A-

Macedonien, med sex provinser, neml. Macedonien (hufvudst. Thessalonica); Thessalonien (hufvudst. Larissa); Epirus antiqua (hufvudst. Ambracia och Nicopolis); Epirus nova, med en del af Macedonia salutaris (hufvudst. Dyrrachium); Achaja (Hellas jemte Peloponnesus), och Creta; 2. Dioecesen Dacien, med fem provinser, neml. Kust-Dacien, längs utmed Donau (Dacia ripensis); Medel-Dacien (Dacia mediterranea); det första Moesien (Mysia prima l. superior); samt Dardanien och Prævalitana (hufvudst. Skodra), med en del af Macedonia salutaris.

[1]) Johannes Müller, *Allg. Gesch. der Europ. Menschheit.* T. I. sid. 586 (ed. Upsal.).

[2]) Du Fresne, *Historia Byzantina, c. dupplici comment. s. Familiæ Byzantinæ et Constantinopolis Christiana.* Par. 1680. T. 2. sid. 23.

siens vestra länder och de förnämsta delarna af Europa med hela kusten af Medelhafvet, tycktes Byzantium af naturen vara bestämdt till hufvudstad. Redan i äldre tider hade man insett Byzantii lyckliga läge, i anseende till det milda klimatet, den fruktbara jorden, den herrliga hamnen och den säkerhet naturen sjelf gifvit staden, hvilken utgjorde nyckeln till Pontus Euxinus.

Constantin utförde med skyndsamhet sin plan. Han började med att anlägga ett torg, der den gamla staden slutade; lät sedan, efter Roms mönster, uppföra en stor Circus eller Hippodrom, samt uppbygga kyrkor, palatser och många andra herrliga byggnader för de förnäma Romare, som åtföljt honom på hans krigståg. Asiens och Greklands städer beröfvades sina yppersta minnesmärken, ja sjelfva det gamla Roms förskonades ej för att förskönа det nya. Staden erhöll redan i början en utsträckning, som var tre gånger större, än det gamla Byzantium [1]). Från alla trakter lockades menniskor dit. Det talrika Hofvet, de många Stats-collegierna, mängden af tillströmmande handlande, nya kyrkors och klosters anläggande, gjorde snart stadens första vidd för inskränkt. Tid efter annan anlades nya qvarter, husen påhöjdes, gatorna hopträngdes, och dock ville utrymmet ej räcka till för den ständigt växande folkmassan. Ändtligen inträffade under kejsar Theodosii den yngres regering en häftig jordbäfning, hvaraf stadens murar nedstörtades. Theodosius lät då uppföra nya, hvilka innefatta-

---

[1]) De förnämsta hithörande källor äro: Eusebius, *Vita Constantini Imperat.* Libri IV. Par. 1544; Zosimus, *Hist. nova.* Libri VI. Zitzæ 1679; Gyllius, *de Topographia Constantinopol.* (i Gronovii *Thesaur. Græc. Antiqu.* T. VI); Anonymi *descriptio Urbis Constantinop.* (i Banduri *Imperium Orientale*, Par. 1711), samt du Fresne, *Constantinopolis Christiana s. descr. Urb. Constant.* i andra Delen af hans ofvan anförda *Hist. Byzant.*

de äfven alla förstäder, och gåfvo staden den utvidgning den ännu i dag äger. Gyllius och du Fresne an gifva stadens nya omkrets till 2⅔ geogr. mil [1]). En sednare tids resande, Lechevalier, har bekräftat dessa äldre uppgifter [2]). Staden var belägen på sju kullar och indelad i fjorton regioner eller qvarter, hvaraf det trettonde, Sycena, låg på norra sidan om hamnen, der nu Pera är beläget. Constantinopel skulle vara en copia af Rom; i omfång och befolkning öfverträffade det sitt mönster, men ej i mängden och skönheten af offentliga byggnader. Innevånarne kallade staden Constantinopel, efter Constantin den Store; men vanligtvis benämndes den af folket, som bodde i trakten omkring, blott för staden [3]).

Hamnen, belägen på norra sidan om staden, der Bosphoren bildar en djup vik, blef kallad för sin skapnad hornet (το κερας l. χρυσοκερας). Den är vid sjelfva mynningen 500 famnar bred och vidgar sig på sina ställen till öfver 4000. Herrligast bland byggnader strålade Sophia-Templet, numera Hagia Sofia. Constantin den Store grundlade det i sitt tjugonde regeringsår, samma år som Nicæiska mötet öppnades. Sedan kyrkan tvenne gånger nedbrunnit, lät kejsar Justinianus uppföra densamma på nytt i en ännu större scala. Byggnaden varade i sju år; dertill användes hvit, röd, spräcklig marmor från Phrygien, grön från Laconien, blå från Libyen. "Hundrade byggmästare", säger en författare, "ledde arbetet"; "femtusende arbetade på den högra, lika många på den venstra flygeln" [4]), och Ju-

---

[1]) l. c.

[2]) *Voyage de la Propontide*, öfvers. af E. Bergste[dt]. Sth. 1802—5. 3:e Delen.

[3]) Gyllius, du Fresne, l. c.

[4]) Paulus Silentarius, *Descr. magnæ Ecclesiæ Sophiæ*. Par. 1670.

ñonen år 538 invigdes det nya Templet. — Hippodromen, hvilken Constantin den Store lät uppföra i likhet med den i Rom, är för det närvarande af Turkarne förvandlad i ett torg. Inom densamma skedde i fordna tider de berömda kapplöpningarne. Från den thron, der de Byzantinske kejsarne åskådade öfningarne, förde en ringtrappa ned till det stora palatset, som med sina trädgårdar och pelargångar intog en betydlig del af Propontis' stränder, mellan Hippodromen och Sophia-kyrkan [1]). Genom Decimus-porten gingo kejsarne från palatset ut på Hippodromen, och genom den så kallade Döds-porten körde de täflande in, hvilka genom de olika färgorna på sina kläder snart föranledde de särskilda partier, som under namn af Albati, Russati, Veneti och Prasini (de hvita, röda, blå och gröna) vunno en betydande politisk vigt i den Byzantinska Historien [2]). Den föreställning, som hos de gamle låg till grund för dessa spel (Ludi Circenses), kappkörningarne på Circus eller Hippodromen, var hämtad från begreppet om verlds-regeringen genom solens och de sju kända planeternas rörelser. Jorden och hafvet hade sina symboler i banans sand och vatten-reservoir (phiala); vagnarnas framkörande från skranken, deras svängning kring målet, föreställde solens upp- och nedgång; det sjufaldiga kringfarandet hade afseende på planeternas rörelser; och jord, eld, luft och

---

[1]) Du Fresne, Const. Christ. l. 2. sid. 104.

[2]) Nic. Alemannus berättar efter en okänd Grekisk författare, att en vid namn Enomaus först uppfunnit de olika färgorna på de kappkörandes vagnar, hvarigenom han velat föreställa jordens strid med hafvet. Man kastade nemligen vid först lott. Den, som fick på sin lott att föreställa jorden, klädde sig i gröna kläder; den, som föreställde hafvet, blå. "Då den gröna färgen", tillägger denne Förf., "segrade, hoppades man på jordens fruktbarhet; då deremot den blå fick öfverhanden, gjorde man sig förhoppning om en god sjöfart." Vid. Ejusd. not. in Procopii Hist. Arcan. s. 24, 25.

vatten afspeglade sig i de fyra kämpande partiei hufvudfärgor [1]).

Byzantii alla gamla tempel för Gudar och Hei förvandlades redan till större delen under Constantin Stores tid i christna kyrkor. Men ännu länge stodo gra af dess herrligaste byggnader qvar och glänste i stjernor i hvar sitt hörn af staden, nemligen Acropo eller kejsarborgen, på udden, der nu Seraljen ligg Hebdomon, vid ändan af hamnen, der murarna landsidan vidtaga, och Cyclobion, der Sju-tornen stå. I Hebdomons palats emottogos vanligtvis utländ sändebud, och flere blefvo här utropade till kejs Straxt utanför Hebdomon låg Mars-fältet och den kallade Tribunal Hebdomi, der kejsarne krön Detta palats skall, enligt en resandes intyg, ännu i befinna sig i det närmaste i samma yttre skick, som befanns i kejsar Johan Palæologi tider [2]).

Constantinopel uppstod, liksom genom ett trollsl i all sin prakt och herrlighet. Inom några få år det med alla sina kyrkor, palatser, theatrar, fulländа och invigdes den 11 Maji 330 till det Romerska rik hufvudstad [3]). Hvarje år, när stadens födelsedag åt kom, kringfördes på en segervagn Constantin den Sto bildstod, bärande i högra handen ställets Genius. blott en ny, förtrollande omgifning, äfven en ny, i verld, en ny själ i det stora Hela, föddes med Const

---

[1]) Berggren, *Resor i Europa och Österländerna.* I I. sid. 97. De underrättelser, Hr. Berggren meddelar Constantinopel och dess omgifvelser, äro, enligt hans e uppgift, till större delen hämtade ur von Hammers berö da verk: "*Constantinopolis und der Bosporos, örtlich und schichtlich beschrieben.*" T. 1—4. Pesth 1822—1831.

[2]) Berggren, l. c.

[3]) Codinus, *Selecta de Originibus Constantinop.* I 1655. sid. 8.

tinopel, — och allt det gamla förvandlades i ett tomt namn, utan betydelse. Men det gamla går igen och hämnar sig, då man tror sig med något nytt på en gång kunna begrafva dess anda lefvande. I den nya statsförfattning och statsförvaltning, som infördes af Constantin den Store och med få förändringar bibehöll sig under Arcadii och hans närmaste efterträdares tid, bör man söka den egentliga grunden till rikets undergång. Det Romerska rikets statsförfattning var väl, långt innan hufvudstadens flyttning till Constantinopel, despotisk; men den blef i närheten af Orienten, der man var skild från alla forntids-minnen, despotisk på ett alldeles eget sätt, derigenom att man lånade blott det yttre från de Orientaliska styrelse-formerna (i synnerhet Persiens), utan att tillika uppfatta det inre, den patriarchaliska anda, som utgör själen i dem. Den urartade derföre snart i en begrepps-despoti, som i majestätet såg intet annat, än viljan i dess högsta all- och enhet, ställd utom allt personligt förhållande. Vi anse öfverflödigt, att här upprepa, hvad som ej blott en, utan hundrade gånger blifvit sagdt, att den egentliga orsaken till det Öst-Romerska rikets undergång icke bör sökas deruti, att det ifrån början tillät så många barbariska folkslag att bosätta sig i dess inre. Detta var väl också en orsak, men ej den närmaste: denna låg i sjelfva väsendet af den Byzantinska staten såsom sådan, hvilken ville vara stat utan menniskor, eller, hvad som är detsamma, utan all personlig frihets vexelverkan. Den hvilade ytterst på en egenskaps-princip, som, i det den betraktade hvarje enskild medborgare såsom en slaf i kejsarens och hofvets tjenst, ansåg sig först vara säker på personen, då den i egentlig mening tagit lifvet af den. Men intet lif tager lifvet af lifvet, och den hämmade menniskokraften, när den ej får utveckla sig till sin bestämmelse, en förnuftig frihet, går andra vägar och blir dæmonisk. Det är denna dæmon, som smyger sig hemskt genom hela

det Byzantinska rikets historia, och som slutligen med den sista kejsaren stötte svärdet i eget bröst.

Vi ha sagdt, att den Byzantinska statsförfattningen grundade sig hufvudsakligen på den nya politiska indelning, som Constantin den Store gaf det Romerska riket, hvarigenom det Öst-Romerska eller Byzantinska blef fördeladt i tvenne Præfecturer, den Orientaliska och den Illyriska. Den förra af dessa innefattade Ægypten, Öfre Libyen, hela det Romerska Asien, jemte Cypern och Cycladerna; i Europa: Thracien, med undantag af öarne Lemnus, Imbrus och Samothrace, samt Mœsien (Mysien) längs utmed bergen Hæmus och Rhodope [1]). Den sednare omgafs af det Ægeiska och Ioniska hafvet och begränsades i norr af Donau och den deruti fallande Drinus [2]). De högsta civila statsembetena, inom det Byzantinska riket, innehades, till följe af denna indelning, af de bägge Præfecturernas ståthållare eller, såsom de egentligen kallades, de Prætoriske Præfecterne (Præfecti Prætorio). De stodo i spetsen för hela den borgerliga förvaltningen, ägde högsta ledningen och handhafvandet af den lagskipande makten, jemte uppsigten öfver finanserna, näringarna, post-väsendet och polisen. I alla rättegångsmål kunde man appellera till dem, men ej från dem till kejsaren. I egenskap af kejsarens omedelbara ombud, grepo de in i allt, straffade och afsatte af egen makt och myndighet. Till sitt biträde ägde de ett betydligt antal rättslärde, som dels förklarade lagar och förordningar, dels emottogo klagomål och ledde undersökningarne dervid [3]).

Näst efter de Prætoriske Præfecterne följde Vicarierne, eller styresmännen inom Dioeceserne, hvilka vi,

---

[1]) Zosimus, *Hist.* Lib. 2. cap. 32, 33.
[2]) *Notitia utr. imp.* sid. 1335.
[3]) Pancirolus, *in comment. ad Notit. dign. utr. imp.* §. 8.

efter vår tids begrepp, skulle kunna kalla för *Landshöfdingar*. Att de delade sin verkningskrets med Præfecterne, upplyses af flera ställen hos de gamle[1]; mindre, hurudant deras förhållande till desse var. Så mycket är emellertid klart, att ehuru de kallades Præfecternas vederlikar, stodo de likväl i fullkomligt beroende af dem och innehade en vida lägre makt, än deras namn tillkännagifver. Den Österländska *Dioecesen* (Dioecesis Orientalis), som innefattade Cilicien, Mesopotamien, Syrien och Arabien, lydde under en egen ståthållare, som ej kallades Vicarius, utan *Comes* (Comes per Orientem), hvilken, enligt flere författares intyg, utöfvade en nästan oinskränkt makt[2]; detta var äfven händelsen med Ægyptens *Præfectus Augustalis*. Den utmärkelsen, att förvaltas af en egen ur Riddarståndet vald ståthållare, hvilken detta land — Roms, sedan Constantinopels, förnämsta *kornkammare* — ända ifrån Augusti tider åtnjutit, häftade liksom genom arf vid stället och upphöjde den, som beklädde denna ståthållar-plats, till högre rang och anseende[3]. Dessutom gjorde äfven, inom den Österländska Præfecturen, Dioecesen Asien i inskränktare mening, eller *kuststräckan* ifrån Pergamum till Carien, och inom Dioecesen Macedonien, *Achaja* (Hellas jemte Peloponnesus) ett undantag ifrån de öfriga. Bägge dessa länder, redan ifrån urgamla tider behandlade med ett slags utmärkelse, lydde under egna såkallade *Pro-Consuler*, som egde det företrädet, att ifrån dem ej appellerades till den Prætoriske Præfecten, utan omedelbart till kejsaren sjelf[4].

Såsom Vicarierne förhöllo sig till Præfecterne, så förhöllo sig till de förra, provinsernas *Rectorer*, hvil-

[1]) Gothofred., *Notit. dign. de Vicariis in genere.*
[2]) Panciroll-us, l. c. c. 105, sid. 1620.
[3]) Id. c. 118, sid. 1637. [4]) Id. c. 102, sid. 1608.

ka förekomma under en trefaldig benämning; några af dem kallas Consularer, andra Correctorer, de flesta Præsidenter (Præsides). Ännu en fjerde benämning för dem, som ej sällan förekommer, är den af Cognitores och Judices Provinciarum. Deras befattning var, såsom lätt kan inses, ingen annan, än Vicariernas i inskränktare scala. I anseende till rangen, följde de näst efter dem [1]).

Oafhängig af de Prætoriska Præfecterne och lika med dem i rang och anseende, var Præfecten i Constantinopel (Præfectus urbis Constantinop.). Hans verkningskrets var staden och närmaste trakten deromkring, hvarest han i många fall utöfvade en nästan oinskränkt makt och ägde högsta inseendet öfver den civila och criminella lagskipningen; blott i ett afseende stod han efter de Prætoriska Præfecterna, nemligen deruti, att man ifrån honom kunde vädja till kejsaren [2]).

Hvilken mängd af lägre Embetsmän (Officium, såsom de gamle kallade det, eller, såsom vi skulle kalla det, Canzli,) en så vidsträckt verkningskrets, som den ofvannämnda fordrade, är lätt att inse. Arcadius förbjöd Comes per Orientem att hålla mer än sexhundrade tjenstemän, eller, såsom de på den tidens språk kallades, Adparitorer. Justinianus förordnade åt Præfecten i Afrika trehundrade, och åt hvar och en af de under honom lydande Consularer och Præsidenter femtio Officianter [3]). Främsta rummet ibland tjenste-personalen innehade den så kallade Princeps eller Primicerius, hvilken kunde anses såsom ett slags Canzli-Director. Ifrån och med honom delade sig tjenstemännen i trenne klasser. De bägge förnämsta i den första klassen voro: Cornicularius, som utfärdade domar i civila mål och bekant-

---

[1]) Id. c. 100, sid. 1599. Gothofred., *Notit. dign. de Rectoribus in genere.* [2]) l. c. [3]) *Codex Justin.* XII. 57.

gjorde de kejserliga förordningarne; samt Commentariensis, med sina bisittare, som handhafde alla brottmåls-saker. I spetsen för den andra klassen, eller Finans-afdelningen, stodo tvenne Numerarii, eller, som vi skulle kunna kalla dem, Räntmästare. Deras göromål voro så vidsträckta och mångfaldiga, att de icke allenast hade ett betydligt antal ständiga medhjelpare (Adjutores), utan äfven lånade biträde från andra embetsverk. Den tredje, eller skrifvande klassen, utgjordes af Epistolarer, Regendarier, Notarier, Chartularier och Exceptorer m. fl., hvilkas olatinska benämningar ofta äro lika svåra att minnas, som att förklara[1]).

Hvad krigsförfattningen beträffar, så var, efter den organisation, som redan Constantin den Store infördе, hela rikets krigshär indelad i tvenne klasser, i Fält-trupper (Legiones l. numeri Palatini) och Garnisons-trupper vid gränsorna (limitanei l. ripenses)[2]). De förra indelades vidare i Palatini, Comitatenses och Pseudo-Comitatenses[3]). De egentligen så kallade Palatini, hvilka utgjorde kejsarens liftrupper, kallades äfven Milites Prætoriani och ägde stora företrädes-rättigheter framför de öfriga[4]). Vid uppbåd till krigstjenst var hvarje jordägare förpligtad att antingen sjelf gå i tjenst eller leja man i sitt ställe, eller och friköpa sig från denna skyldighet genom en viss penningesumma. Oviljan för krigstjenst blef slutligen så stor, att många till och med stympade sina kroppar, för att så mycket säkrare kunna undvika den.

---

[1]) Pancirolus, *Comment.* c. 18, sid. 1383.

[2]) Gothofredi *Paratitlon ad Cod. Theod.* T. 2. sid. 249.

[3]) *Notit. utr. imp.* c. 34, sid. 1416. Gothofredi *Parat. ad Cod. Theod.* T. 2. sid. 86. [4]) Ib.

I spetsen för hela krigshären stodo tvenne Öfverfältherrar, af hvilka den ena hade befälet öfver fotfolket och den andra öfver cavalleriet[1]). De bibehöllo ännu det gamla namn, som hördes under frihetens äldsta tider: Magister peditum och Magister equitum[2]). Bägge hade en dubbel verkningskrets; de voro på en gång anförare och domare. Såsom högste befälhafvare tillkännagåfvo de genom deputerade sina befallningar och uppdrag till underbefälhafvarne i provinserna och vid gränsorna, och åtnjöto öfverallt stor aktning och stora privilegier[3]). I egenskap af domare, utgjorde de den högsta krigsrätten och dömde i alla rättegångsmål, äfven brottmål[4]). Det var dem likväl strängt förbjudet, att inblanda sig i någon gren af den borgerliga förvaltningen[5]). Deras Officium eller betjening var, i anseende till deras många och särskilda göromål, ungefär lika stor, som de Prætoriska Præfecternas. Öfverbefälhafvarne voro till antalet sex, af hvilka tvenne beständigt uppehöllo sig vid hofvet och de öfriga i provinserna[6]). Näst efter dem följde i ordningen de så kallade Fält-Öfverstarne och Fält-Capitenerne (Comites och Duces), hvilka hade befälet öfver de särskilda afdelningarne af krigshären i provinserna samt garnisons-trupperna. Äfven de voro på en gång anförare och domare öfver sitt manskap och biträddes af en mer eller mindre stor tjenste-personal[7]). Skillnaden emellan Fält-Öfverstar och Fält-Capitener synes ha varit obetydlig; ehuru de förra blott voro tvenne, men de sednare tretton[8]) till antalet.

---

[1]) Zosimus, lib. 2, sidd. 33—39.
[2]) Gothofred, T. 2, sid. 250. [3]) Ib.
[4]) Zosimus, l. c. [5]) *Codex Justin.* l. 29.
[6]) *Notit. utr. imp.* capp. 47, 51, 55.
[7]) l. c. c. 140, sid. 1678.
[8]) Ammianus Marcellinus, *Rerum gestar. libri c. not.* Gronovii, Lugd. Bat. 1693. Lib. 23. 3, 5.

Lif-trupperna ägde många företräden framför fältregimentena, hvilket gaf anledning till en ständigt fortfarande söndring inom hären. En ny organisation undergick krigsväsendet efter år 641, då hela riket indelades, efter krigstjensten, i sjutton så kallade **thema ta** [1]). Äfven främmande krigsfolk togs i sold, till och med Araber och Perser, mest under Grekiska anförare. I Justiniani tid räknades hären knappt till 150,000 man, fördelad i 132 legioner, hvilkas styrka efterhand blifvit nedsatt till 1500, ja snart till blott 1000 man [2]). Den gamla andan hade försvunnit. Forntidens stora belöningar upphörde. Triumftåg stötte presterskapets ögon. Legionen upplöstes till sin gamla form fullkomligen; och slagtordningen blef i kejsar **Mauritii** tider indelad i **tvenne** corpser (μερη), af hvilka hvar och en innehöll tre μοιραι, och dessa åter flera ταγματα [3]). Commandoorden voro grekiska, men benämningarne på officerarnes rang och truppernas afdelningar latinska. De lätta trupperna kallades **Cursores**, hvilka understöddes af **Defensores**; för de sårade drogo **Deputati** omsorg [4]). Öfverbefälet bestod i sednare tider af **Strateger**, Hy-

---

[1]) På de l'Isles charta i Banduri *Imp. Orient.* finna vi riket indeladt i **themata**; en indelning som härledde sig deraf, att vissa trupper af krigshären voro fördelade på vissa provinser. "Olim et ab initio", säger **Constantinus Porphyrogenitus** i sina böcker *de Thematibus Orientis et Occidentis* (i **Banduri** *Imp. Orient.* T. I.), "turmæ quædam et legiones per singulas provincias distributæ erant, quæ ducibus et præfectis subditæ erant; atque hæc quidem, olim quum Imperatores una cum populo expeditiones facerent. Quum vero Imperatores expeditionibus interesse desierunt, tunc demum Prætores et Themata constituta."

[2]) **Rühs**, *Handbok i Medeltidens Hist.* D. I. sid. 76.

[3]) **Mauritius**, *Imper. de arte militari*, *ed.* **Schefferus**. Ups. 1664.

[4]) Vid. **du Fresne**, *Glossarium ad Scriptt. mediæ et infimæ latinitatis.*

perstrateger, Merarcher, Moerarcher eller Drungarii [1]), hvilka svarade emot de fordna Duces [2]). Ehuru mycket en sjömakt behöfdes, och ehuru gynnande i detta hänseende rikets läge var, så tyckes allt härvid blifvit försummadt; likväl blef sjömakten såvida fruktansvärd, som grekisk eld utkastades äfven ifrån skeppen.

Interessanta äro de underrättelser vi äga om det kejserliga Hofvets organisation, emedan statsförvaltningens alla strålar här likasom sammanträffa i en enda ljuspunkt. — Af de sju Hof-embetena, innehades det förnämsta af Föreståndaren för det heliga gemaket (Præpositus sacri cubiculi), den kejserlige Öfverste-Kammarherrn [3]). Hans närmaste befattning var, som namnet tillkännager, att ständigt omgifva kejsarens person och betjena honom; men man förstår först hela vidden af hans verkningskrets genom de öfriga personernas befattningar, hvilka lydde under honom. Dessa kunna indelas i fyra klasser. Till den första hörde Cubicularierne eller Kammarherrarne, med deras Primicerius eller Öfver-Kammarherre, hvilka uppvaktade den kejserliga familjen i dess rum på hofvet [4]). Den andra klassen intages af den så kallade Fält-grefven eller Öfver-Hofmästaren (Comes castrensis sacri palatii) med sitt Canzli, bestående af tvenne Tabularii (en för kejsarens och en för kejsarinnans räkning), hvilka förde bok öfver utgifterna för den kejserliga taffeln; och en Chartularius med sitt Secreteriat, som förde inventarium öfver hofvets alla husgerådssaker [5]). Den förnämste i den tredje

---

[1]) Drungarius dicitur, qui *drungo* l. *turmæ* præest. Du Fresne, l. c. — Om ordets upprinnelse, se Codinus, *de officiis Aulæ Constant.* sid. 187. [2]) Rühs, sid. 78.

[3]) *Notit.* c. 61, sid. 1491. c. 28, sid. 1861. Codinus, sidd. 17, 32.

[4]) *Notit.* sidd. 1567, 1888. Codinus, sidd. 33, 33.

[5]) Pancirolus, *Comment.* sid. 1572.

klassen var Föreståndaren för den kejserliga klädkammaren. Den fjerde klassen bestod af trettio Silentiarii, hvilkas åliggande det var att bibehålla stillhet och lugn kring kejsarens person [1]). Man märker i hela denna anordning af det Byzantinska hofvet en fullkomlig upplösning af den fordna enkelheten och ett tydligt bemödande att efterapa det Persiska hofvets vidlyftiga ceremoni-väsende.

Den andra Hof-värdigheten beklädde Befallningshafvanden öfver Hof-personalen (Magister Officiorum). Under hans särskilda befäl stodo åtta trupp-afdelningar, sju beväpnade och en obeväpnad [2]). De förre utgjorde Lif-compagnier, som hade vakttjensten vid det kejserliga palatset och åtföljde kejsaren såsom betäckning på dess resor. De, som hörde till det åttonde eller obeväpnade compagniet, skildes derigenom ifrån de öfriga, att de vanligtvis skickades i kejsarens enskilda angelägenheter omkring i provinserna och utgjorde der ej sällan hans spioner. De kallades derföre i äldre tider Agentes in rebus, eller Curiosi [3]). Ofvannämnda betjening var likväl ej den enda, som tillhörde den andra Hof-platsen; innehafvaren deraf var tillika kejsarens Canzler — en förmedlare mellan honom och folket, och hade under sig fyra Scrinier eller Canzlier [4]), hvil-

---

[1]) *Notit.* c. 62, sid. 1494; c. 64, sid. 1500. Codinus, sid. 200. [2]) *Notit.* c. 63.

[3]) Magisteriani etiam appellati, quod sub *Magistro officiorum* militarent. Du Fresne, *Glossar. ad Scriptt. med. et inf. latinitatis.*

[4]) 1. Scrinium *memoriæ* (annotationes omnes tractat et emittit et precibus respondet). 2. Scrinium *epistolarum* (legationes civitatum, consultationes et preces tractat). 3. Scrinium *libellorum* (cognitiones et preces tractat). 4. Scrinium *epistolarum Græcarum* (epistolas, quæ Græce solent emitti aut dictat aut latine dictas transfert in Græcum). I sednare tider ökades dessa fyra Scrinier med ett femte, nemligen Scri-

ka tillsammans räknade 150 arbetare, hvart och ett under sin egen föreståndare. Alla bönskrifter, förfrågningar och appeller till kejsaren emottogos af dessa, hvilka tillika utfärdade svaren derpå. Utomdess tillhörde denna beställning uppsigten öfver krigsskolorna och de talrika verkstäder, der anfalls- och försvars-vapen af alla slag förfärdigades [1]).

I ordningen näst efter Magister Officiorum följde Quæstorn; hvarvid vi likväl alldeles måste aflägsna det gamla begrepp, som var fästadt vid detta namn. Quæstorn hade numera ingen befattning med penninge-förvaltningen; han var helt och hållet att betrakta såsom kejsarens Cabinetts-Råd [2]). Allt, hvad som i egenskap af lag och förordning skulle utfärdas, meddelades först Quæstorn, hvilken sedan ordnade och utarbetade det samma. Derföre kallar honom en sednare skriftställare träffande för "emottagaren af kejsarens tankar och hans muns ord" [3]).

Den fjerde vigtiga tjenste-befattningen vid hofvet innehades af Riks-skattmästaren, eller rättare Finans-Ministern (Comes sacrarum largitionum). Han hade icke allenast öfverallt i rikets provinser uppsyningsmän under sig, som sorgfälligt vakade öfver indrifvandet af alla utskylder till kronan, utan hade äfven särskild uppsigt öfver kronogodsen och alla verkstäder, der det arbetades för hofvets och arméens räkning [4]). I bredd med honom kan man ställa den femte Hof-värdigheten, eller kejsarens enskilde Skattmästare (Comes rerum pri-

---

nium *dispositionum* (supplicum desideria aut judicum consultationes Principi insinuabat). *Notit.* sidd. 1498, 1591.

[1]) l. c. sid. 1507.

[2]) Gothofredi *Paratit. ad Cod. Theod.* T. 3. sid. 551.

[3]) Cassiodorus, *Variar. libri.* Lugd. 1595. Lib. 6. sid. 5.

[4]) *Notit.* sid. 1541.

rationum divinæ domus), som förvaltade kejsarens privata egendom (Arca Principis), hvaraf en betydlig beståndsdel utgjordes af landtgods, skogar m. m. I provinserna hade han räkenskaps-förare, som besörjde kejsarens fördel och vid hofvet fyra Scrinier eller Secreteriater, hvilkas skyldighet det var, att noga föra bok öfver alla inkomster och utgifter [1]). Dessa fem Hof-embeten utgjorde, i egentlig mening, kejsarens Ministrar.

De tvenne sista Hof-värdigheterna beklåddes af de högre Befälhafvarne öfver Lif-trupperna till häst och fot (Comites domesticorum equitum et peditum). Det är svårt att bestämma, hvaruti dessa trupper skilde sig ifrån de ofvannämnda åtta lif-compagnierna. Sannolikt är det likväl, att de höllo vakt i det inre af palatset, närmast kejsarens person, under det att de andre innehade posterna utanföre borgen. Hus-trupperna eller, som man företrädesvis kallade dem, Protectorerne (Drabanterne) utgjorde den mest ansedda krigarkasten och bildade en plant-skola för blifvande befälhafvare. De tio förnämsta bland dem åtnjöto många företrädes-rättigheter, såsom t. ex. att skickas till provinserna för att afhämta statsfångar, att tjenstgöra såsom adjutanter åt de högre befälhafvarne m. m. [2]).

En särskild uppmärksamhet förtjenar kejsarens Consistorium, eller såsom vi skulle öfversätta det, det kejserliga Stats-Rådet. Denna inrättning var icke ny. Redan kejsar Marcus Aurelius hade inrättat ett så kalladt Auditorium, eller kejserligt Råd, i hvilket, i händelse af kejsarens frånvaro, den Prætoriska Præfec-

---

[1]) l. c. sid. 1559.

[2]) Gothofred *ad Cod. Theod.* T. 2. sid. 130. *Notit.* sid. 1562. "Erant *protectores* urbis non alii quam stipatores Imperatoris", heter det i Meursi *Glossarium Græco-Barbarum.* Lugd. Bat. 1614, sid. 457.

ten förde ordet. Under Constantin den Stores tid erhöll detta Råd benämningen af Consistorium och kallades i sednare tider med sitt grekiska namn: θεῖον συνέδριον. De bägge Prætoriska Præfecterne, de fem kejserliga Ministrarne och de bägge Öfverbefälhafvarne voro ledamöter deraf, hvilka sammanträdde, pröfvade och förberedde alla stats-ärender och beslöto allt hvad som skulle eller icke skulle förordnas [1]).

Till en fullständig kunskap om den Byzantinska statsförfattningen, fordras äfven att lära känna den redan af Constantin den Store införda och sedan allt mer och mer utvidgade rang-ordningen. Alla Embetsmän voro, i afseende på deras rang, indelade i fyra klasser: Illustres, Spectabiles, Clarissimi och Perfectissimi [2]). Till den första klassen räknades de Prætoriska Præfecterne, de fem Ministrarne och Öfverbefälhafvarne öfver arméen. Spectabiles kallades Vicarierne, Comes per Orientem, Præfectus Augustalis i Ægypten, Pro-Consulerne, Fält-Öfverstarne och Fält-Capitenerne, samt vid hofvet Öfver-Kammarherrn, Notariernas Primicerius, Comes Castrensis, samt Canzli-föreståndarne (Magistri Scriniorum). Till Clarissimi räknades Provinsernas Rectorer, Consularerne, Correctorerne samt Silentiarii. Titeln af Perfectissimi erhöllo de mindre provinsernas Præsidenter samt föreståndarne för de mindre Scrinierne. — Utom dessa funnos ännu trenne värdigheter, som i rang öfverträffade äfven den förnämsta af de ofvannämnde, nemligen Consulatet, Nobilissi-

---

[1]) "*Consistorium* appellaverunt generatim locum, in quo Princeps de rebus publicis consultabat cum suis Consistorianis (κονσιστόριον, βασιλικὸν σέκρετον)." Du Fresne, *Gloss. ad Scriptt. med. et inf. lat.* En särskild afhandling är häröfver utgifven, under titel: *De Consistorio Principum Dissert.* Spec. I. II. Lips. 1788.

[2]) Pancirolus, *Comment.* sid. 1342.

natet och Patriciatet [1]). Vid det första af dessa namn få vi ej tänka på den gamla betydelsen; det hade sjunkit ned till en ihålig skugga, en tom titel, som likväl begärligt söktes och afundades. I början utnämndes väl ännu årligen af kejsarne tvenne Consuler, hvilka invigdes med stor pomp och ståt den första dagen i året; men de valdes af dem helt och hållet efter godtycke, och ej sällan antogo kejsarne sjelfva Consulat-titeln eller bortgåfvo den åt sina söner, då desse ännu voro helt unga. Justinus II förordnade år 567, att Consulatet endast kunde tillhöra kejsaren sjelf, och ifrån denna tid upphörde de årliga Consulernes utnämnande; hvilket förut blott tjenat till att beteckna tideräkningen. Nobilissimatet utgjorde blott en utmärkande äre-titel för det kejserliga husets anförvandter. Äfven Patriciatet hade upphört att vara en ärftlig utmärkelse; det bortgafs efter behag af kejsarne såsom en nåde-titel åt deras gunstlingar, och öppnade för dem tillträdet till deras person [2]). En oräknelig mängd af titlar och äre-benämningar inblandade sig allt mer och mer äfven i dagligt tal och skrift. När personer af bestämd rang tilltalades, skedde det med tillägg af "Magnificentia tua", "illustris Auctoritas tua", "Spectabilitas tua" o. s. v. Sjelfva kejsaren benämnde alltid Præfecten i Constantinopel: "illustris Auctoritas tua" [3]).

---

[1]) Gothofred, *ad Cod. Theod.* T. 2. sid. 100.

[2]) Nobilissimi Cæsares initio appellabantur, postea Nobilissimi dignitas diversa a Cæsarea, eàdemque donati non solum Imperatorum filii vel fratres, sed etiam alii e proceribus. Du Fresne, *Gloss. ad Scriptt. med. et inf. latinit.* Sedebant Patricii supra Præfectos prætorio et in ecclesia Episcopis quoque præponebantur; immo ipsis Patriarchis pares censebantur, utpote proximi ab Imperatoribus. Meursi *Glossar. Græco-Barbarum.*

[3]) Pancirolus, *Comment.* sid. 1354.

Märkvärdiga voro äfven de yttre sinnebilder, som betecknade graden af hvarje särskild värdighet. Dessa signa eller symbola codicillorum, som prydde hvarje högre embetsmans fullmakt, tillkännagåfvo såväl hans offentliga charakter, som vidden af den befattning, honom tillhörde. Det förnämsta af dessa tecken (symbola) föreställde ett med en guldbroderad duk betäckt bord, hvarpå lagboken syntes med kejsarens bild midtpå och på ömse sidor brinnande ljus i gyllene stakar Detta var sinnebilden för de Prætoriske Præfecterne. Det närmaste tecknet i ordningen föreställer äfven ett med en hvit duk betäckt bord, hvarpå ses en bok i jernfärgadt band, på hvars vals en guldskifva hänger med tvenne graverade furste-ansigten. Detta var sinnebilden för Öfverbefälhafvarne, som tillika voro högsta domare öfver krigshären. Ett bord med rödt öfverdrag och en bok i grönt läderband med kejsarens bild bakpå ryggen och rundt omkring bordet guld och silfver i gjutna stänger, flera käril fyllda med guldstycken samt fyra hopknutna säckar, utgjorde Finans-Ministerns symbol. En förgyld pelare med tvenne furstliga porträtter upptill, och nedtill på ett bord en bok i purpurrödt band och rundtomkring detsamma femton qvinnliga gestalter med skänker i händerna, var sinnebilden för Comes per Orientem, som befallde öfver femton provinser. En tafla, som föreställde Nilen, flera befästade städer, palmer och pyramider samt der bredvid på ett rödt bord en i grönt band inbunden bok, var den Ægyptiska Præfectens symbol [1]). De med ofvannämnda sinnebilder försedda fullmakterna utfärdades af en egen embetsman, Notariernas primicerius. Honom tillhörde det äfven att föra ett noggrannt register (laterculum) öfver alla såväl civila som militära tjenstemän efter deras olika rang och vär-

---

[1]) *Notit.* sidd. 1397; 1413; 1525; 1621; 1683 etc., på hvilka ställen dessa sinnebilder äfven finnas aftecknade.

ghet [1]). Dessa exempel torde vara tillräckliga att visa, hvilket förhållande värdigheterna stodo till de yttre tecknen. Men det gafs äfven andra särskilda utmärkelser. De högre embetsmännen utmärkte sig genom sin utmärkande drägt, förnämligast genom ett gehäng, hvilket betydde på verklig tjenst och tjenstförrättning [2]). De omgåfvos, liksom fordom Consulerne, af ett talrikt följe. Framför dem bars kejsarens bild, och tillhörde de krigsståndet, så buros äfven fanor, med de underlydande krigsfolkens namn på, i spetsen för dem.

För att erhålla en någorlunda fullständig bild af den Byzantinska statsförfattningen, måste vi äfven kasta en blick på det allmänna beskattningssättet inom det Byzantinska riket.

Afkastningen af hela rikets jordegendom var värderad efter vissa grundsatser, och hvarje provins indelad i ett antal hvarandra lika besittningar, hvilka väl såsom sådana ej exsisterade i verkligheten, men som man antog sig, efter en för giltig erkänd måttstock, böra antaga. På denna värdering och indelning grundade sig den allmänna skatt, som, under benämning af indictio, utgafs dels i penningar, dels in natura, och hvarvid tillgick på följande sätt. En af kejsaren med purpurbläck undertecknad förordning bestämde för hvarje år (ty denna summa vexlade årligen efter kejsarens verkliga eller imaginära behof), huru mycket landet öfverhufvud borde lemna i afkastning. Då denna förordning kommit till de praetoriske Praefecterne, skickade dessa den till Rectorerne i provinserna och anmärkte, huru mycket som belöpte sig på hvarje provins. Rectorerne kungjorde derpå, sextio dagar före den första September, genom ett

---

[1]) Pancirolus, sid. 1574.

[2]) "In *cingulo* esse", säger Pancirolus, "dicebantur, qui certas provincias administrabant, ad aliorum differentiam, qui *honoraria* dignitate fungebantur, quae cingulo carebat."

offentligt anslag, den summa, som skulle indrifvas, och underrättade alla såväl större som mindre corporationer, huru stort bidrag hvar och en af dem borde lemna till summans fyllning. När det hela på detta sätt blifvit ordnadt, skred man till utförandet. Städernas Decurioner eller Rådmän sammanträdde med de kejserliga Tabularierne, hvilka förde provinsernas jordböcker, och utskrefvo och fördelade efter de uppgifter, dessa innehöllo, de bidrag, som hvarje enskild jordägare skulle inbetala. Derefter lemnades förteckningarne till Executörerne, som uppvisade dem för de skattskyldige och erinrade dem om deras pligt. Sedan började indrifningen. Mensorer och Ponderatorer pröfvade hvad som erlades in natura, Defensorer (myntproberarne) hvad som erlades i penningar, och Susceptorerne emottogo det lemnade. De, som betalt, erhöllo qvittenser (apochæ, cautiones) för att legitimera sig hos Tabularierne; de försumliga straffades med indragningen af deras egendom. De såväl in natura som i klingande mynt aflemnade bidragen fortskaffades genom egna formän, som dertill voro förpligtade, de förra till förrådshusen i provinserna och hufvudstaden, de sednare till Hof-cassorna, för att sedan användas till hofvets, embetsmännens och krigshärens underhåll [1]).

Den andra allmänna skatten, hvilken upptogs hvart femte år, kallades Chrysargyrum (Collatio auri lustralis). Den utgjordes af beskattningen på näringar, handel och handtverk, och utkräfdes med den yttersta stränghet af alla, som handlade med hvad slags varor som helst, de måtte vara af aldrig så ringa värde; äfven af de offentliga glädje-flickorna, som derigenom köpte sig rättigheten att ostraffadt drifva sitt skändliga yrke [2]). Efter hvilka grunder man för öfrigt värderade

---

[1]) Gothofred., *ad Cod. Theod.* T. IV. sid. 2.

[2]) Du Fresne, *Glossar. ad Scriptt. med. et inf. Græcitat.* Zosimus, Lib. 2. sid. 108.

na enskildes inkomster, och hvarigenom rättigheten för hvem att drifva sitt näringsfång var försäkrad, är ej bekant.

Utom dessa bägge allmänna skatter, som räknades till de omedelbara, fanns det äfven flera andra, t. ex. tull-afgifterna (portoria), accisen (vectigal l. centesima rerum venalium), hvilka erlades för alla lifsmedel, som till salu infördes på torget; den tjugonde penningen (vigesima manumissionum et hæreditatum), en afgift, som stats-cassan erhöll för frigjorda slafvar, för hvarje betydligare arf, som tillföll sido-förvandter, samt för indragningen af förfallna eller förverkade gods och egendomar. Denna afgift utgjorde ifrån äldre tider en rik inkomstkälla för kronan [1]). Äfven det så kallade krongulldet (aurum coronarium), som ifrån början bestod i verkliga guldkronor, hvilka af städerna och provinserna gåfvos såsom frivilliga skänker åt de nyvalda kejsarne, för att bevisa dem sin hyllning, förvandlades efterhand till en beskattning i penningar, som utkräfdes af kejsarne, icke blott vid deras uppstigande på thronen, utan äfven vid hvarje annat lyckligt tillfälle; t. ex. då en prins blifvit född, vid en segers förkunnande o. s. v. [2]).

Hvad Kyrkans förhållande till staten beträffar, så kan det här blott angifvas i dess yttre form. En djupare undersökning af detta ämne skulle leda oss in i den stora brytningen mellan tvenne verldar; mellan den gamla verlden, från hvilken vi genom vårt eget inre för evigt äro skilda, och den nya, i hvars anda äfven de lefva, röra och hafva sin varelse, hvilka blott till namnet äro kristne. Här må det vara tillräckligt att anmärka, att

---

[1]) Bosse, *Grundzüge des Röm. Finanzwesens.* T. 2. sid. 108.

[2]) Gibbon, *Hist. of the decline and fall of the Roman Empire.* London, 1783. T. 3. sid. 96.

det var genom Constantin den Store, som Chri domen blef i egentlig mening folks- och stats-r gion. Han befriade de andlige ifrån alla offentliga beten och göromål, på det de endast måtte tillhöra kall [1]). Derigenom försäkrades deras sjelfständig genom rättigheten att emottaga skänker och testame riska dispositioner ökades deras inkomster; genom ke rens förtroende och aktning och genom det stigande talet af kyrkor i städer och på landet växte deras flytande. Den högsta makten äfven i andliga sa tillhörde likväl alltid kejsaren sjelf. Kyrkans beslut färdades i hans namn och behöfde hans bekräftelse att blifva gällande. Att han ibland tillät Biskop sjelfve afgöra i religions-frågor, skedde mer af särs nåd, än af erkännande af deras rättighet dertill [2]). dan ifrån början fanns inom det Byzantinska riket mindre än ettusende Biskopar [3]). Biskoparne till tes genom val. Efter en Biskops död tillförordnade tropoliten en af sina lyd-biskopar, att förvalta det le embetet och att inom bestämd tid foga anstalt om val; vid hvilket rösträttigheten tillkom det lägre pres skapet. Biskoparne kunde endast dömmas af sina lik De utöfvade en nästan oinskränkt makt öfver det anförtrodda biskopsdöme. Dem tillkom icke allei jurisdictionen öfver alla ecclesiastika, utan äfven öf många civila mål. Från Biskoparnes domstol ku vädjas till Patriarchernes, af hvilka Patriarchen i C

---

[1]) "Nominationibus seu susceptionibus, quæ publicus exposcit, Clerici non prægraventur", heter det i en af Co stantin den Store sjelf utfärdad förordning. Se *Cod. Th* T. VI. sid. 244.

[2]) Planck, *Gesch. d. christl. kirchlichen Gesellscha verfassung.* T. I. sid. 264. Enligt Eusebius (T. IV. sid. 5 kallade sig Constantin sjelf för den af Gud utom kyr tillsatte Biskop.

[3]) Gibbon, l. c. sid. 283.

ntinopel var den förnämste[1]). I de oupphörliga reli-
ons-tvister, som beständigt söndrade det Byzantinska
reciet, bör orsaken sökas, att hierarchien der aldrig
t hann utbilda sig. Genom Påfven Nicolai och Pa-
archen Photii strider verkställdes omsider den Latin-
a och den Grekiska kyrkans fullkomliga söndring. Tid-
ls försökte väl Patriarcherne förmå kejsarne, att vid
ras anträde till regeringen afgifva en skriftlig försä-
an, att ej tillåta sig några ingrepp i Kyrkans angelä-
nheter, — men alltid förgäfves[2]). Patriarcherne anså-
s för ingenting mer och ingenting mindre än kejsarens
dersåtare, och bestraffades och afsattes af dem efter
dtycke.

I ecclesiastiskt afseende var det Byzantinska
ket indeladt i Dioeceser, som lydde under Patriarcher.
I dessa var Patriarchen i Constantinopel Primas Re-
ni och hade till sitt biträde en Syncellus (σύγκελ-
λος) och fem Exocatacoeli (ἐξωκατακοιλοι), hvilka
dare kunna jemnföras med Cardinalerne i den Romer-
a kyrkan[3]). Den förnämsta ibland dem var Magnus
oeconomus (μεγας οἰκονομος), som hade kyrkans
nomiska förvaltning om händer; dernäst följde Ma-
nus Sacellarius, Magnus Scevophylax, Ma-
nus Chartophylax samt Curator sacelli[4]). För
igt var landet i ecclesiastiskt afseende indeladt i Ex-
chier under Metropoliter eller Erkebiskopar, samt i
aroecier under Biskopar, hvilka utnämndes af Patri-

[1]) Thomassin, *Discipline de l'Eglise.* T. II. Lib. 2.
d. 673—721. [2]) Rühs, l. c. sid. 81.

[3]) *Syncellus* antiquitus proximus Patriarchæ erat eique
cessurus. *Exocatacoeli* vero secretorum ecclesiasticorum
fecti, quasi *Cardinales* fuere in Ecclesia Græcanica. Co-
nus, l. c. sidd. 147, 279.

[4]) Om deras särskilda förrättningar, se Codinus, l. c.

det var genom Constantin den Store, som Christedomen blef i egentlig mening folks- och stats-religion. Han befriade de andlige ifrån alla offentliga eibeten och göromål, på det de endast måtte tillhöra skall [1]). Derigenom försäkrades deras sjelfständighegenom rättigheten att emottaga skänker och testamentriska dispositioner ökades deras inkomster; genom kejsrens förtroende och aktning och genom det stigande atalet af kyrkor i städer och på landet växte deras iflytande. Den högsta makten äfven i andliga saktillhörde likväl alltid kejsaren sjelf. Kyrkans beslut ufärdades i hans namn och behöfde hans bekräftelse föatt blifva gällande. Att han ibland tillät Biskoparsjelfve afgöra i religions-frågor, skedde mer af särskilnåd, än af erkännande af deras rättighet dertill [2]). Rdan ifrån början fanns inom det Byzantinska riket imindre än ettusende Biskopar [3]). Biskoparne tillsates genom val. Efter en Biskops död tillförordnade Metropoliten en af sina lyd-biskopar, att förvalta det ledigembetet och att inom bestämd tid foga anstalt om nyval; vid hvilket rösträttigheten tillkom det lägre presteskapet. Biskoparne kunde endast dömmas af sina likaDe utöfvade en nästan oinskränkt makt öfver det demanförtrodda biskopsdöme. Dem tillkom icke allenajurisdictionen öfver alla ecclesiastika, utan äfven öfvemånga civila mål. Från Biskoparnes domstol kundvädjas till Patriarchernes, af hvilka Patriarchen i Con

---

[1]) "Nominationibus seu susceptionibns, quæ publicus mexposcit, Clerici non prægraventur", heter det i en af Constantin den Store sjelf utfärdad förordning. Se *Cod. Theo*. T. VI. sid. 244.

[2]) Planck, *Gesch. d. christl. kirchlichen Gesellschaftverfassung*. T. I. sid. 264. Enligt Eusebius (T. IV. sid. 53) kallade sig Constantin sjelf för den af Gud utom kyrktillsatte Biskop.

[3]) Gibbon, l. c. sid. 283.

stantinopel var den förnämste [1]). I de oupphörliga reli-gions-tvister, som beständigt söndrade det Byzantinska clereciet, bör orsaken sökas, att hierarchien der aldrig rätt hann utbilda sig. Genom Påfven Nicolai och Patriarchen Photii strider verkställdes omsider den Latinska och den Grekiska kyrkans fullkomliga söndring. Tidtals försökte väl Patriarcherne förmå kejsarne, att vid deras inträde till regeringen afgifva en skriftlig försäkran, att ej tillåta sig några ingrepp i Kyrkans angelägenheter, — men alltid förgäfves [2]). Patriarcherne ansågos för ingenting mer och ingenting mindre än kejsarens undersåtare, och bestraffades och afsattes af dem efter godtycke.

I ecclesiastiskt afseende var det Byzantinska riket indeladt i Dioeceser, som lydde under Patriarcher. Af dessa var Patriarchen i Constantinopel Primas Regni och hade till sitt biträde en Syncellus (σύγκελλος) och fem Exocatacoeli (ἐξωκατακοιλοι), hvilka sednare kunna jemnföras med Cardinalerne i den Romerska kyrkan [3]). Den förnämsta ibland dem var Magnus Oeconomus (μεγας οἰκονομος), som hade kyrkans ekonomiska förvaltning om händer; dernäst följde Magnus Sacellarius, Magnus Scevophylax, Magnus Chartophylax samt Curator sacelli [2]). För öfrigt var landet i ecclesiastiskt afseende indeladt i Exarchier under Metropoliter eller Erkebiskopar, samt i Paroecier under Biskopar, hvilka utnämndes af Patri-

---

[1]) Thomassin, *Discipline de l'Eglise*. T. II. Lib. 2. sidd. 673—721. [2]) Rühs, l. c. sid. 81.

[3]) *Syncellus* antiquitus proximus Patriarchæ erat eique successurus. *Exocatacoeli* vero secretorum ecclesiasticorum [illegible], quasi *Cardinales* fuere in Ecclesia Græcanica. Codinus, l. c. sidd. 147, 279.

[4]) Om deras särskilda förrättningar, se Codinus, l. c.

archerne, men icke sällan förkastades af församlingarne [1]). Någon egentlig hierarchisk subordination kunde ej äga rum, då Patriarchen i Constantinopel var i beständig rangstrid med de öfriga Patriarcherne, i synnerhet Patriarchen i Alexandria och då vissa Biskopar ej sällan genom synodal-beslut blefvo förklarade oberoende (αὐτοκεφαλοι) af Patriarchens makt. Kejsarne sjelfva förstodo dessutom alltid att till sin fördel begagna kyrkomötena, hvilkas oinskränkta makt öfver Patriarcherne aldrig varit bestridd [2]). Den stora mängd af kloster, som funnos i riket, stodo dels under Hegumener, dels under Archimandriter. Munkarnes antal var oräkneligt. De måste lefva af sina händers arbete; somlige sysselsatte sig med måleri, andra antogo till och med krigstjenst för att kunna lifnära sig [3]). De utöfvade alltid ett stort inflytande på folket. Lagen tillät kyrkan att förvärfva egendom, hvilken var befriad från alla pålagor; men vid kyrkans fasta egendom häftade en viss afgift under namn af crustica (ἀγροστικον), och i större, ovanligare beskattningar måste äfven presterskapet deltaga [4]).

Hela den andliga och verldsliga, hela den lagstiftande och lagskipande makten var förenad i kejsarens person. Han var, i egentlig mening, hvad hans titel utsäger: Αὐτοκρατωρ και Βασιλευς [5]) των 'Ρω-

---

[1]) "The absolute monarchs respected the freedom of ecclesiastical elections; and while they distributed and resumed the honours of the state and army, they allowed eighteen hundred perpetual magistrates to receive their important offices from the free suffrages of the people." Gibbon, T. 3. sid. 287.

[2]) På Kyrkomötet år 809 förkunnades högtidligen den grundsatsen, "att kejsaren var öfver all lag." Rühs, l. c. sid. 81.

[3]) Ib.

[4]) Du Fresne, *Glossar. ad Scriptt. med. et inf. Graecit.*

[5]) I de sista tiderna gjordes skillnad i betydelsen mellan αὐτοκρατωρ och βασιλευς, i det den regerande kejsaren en-

μειων. Han ansågs och benämndes helig (ἅγιος [1]). Han antog efter behag med-regenter, Cæsarer, hvilka äfven buro namn af Augusti (Σεβαςοι). Men att denna värdighet blott utgjorde en titel, bevisas deraf, att de kejserliga sönerne ej sällan upphöjdes till Cæsarer, då de ännu knappt voro årsgamla. Före denna upphöjelse kallades de blott nobilissimi. Skillnaden emellan Augustus och Cæsar var i fordna tider betydlig, då den förra benämningen endast tillkom den regerande kejsaren sjelf. Huru stort detta afstånd varit, bevisa tillräckligen Cæsarernes oafbrutna bemödanden att ernå titeln af Augusti, och kejsarnes fortfarande sträfvande att hindra detsamma. De Byzantinska kejsarne uppfunno tid efter annan nya titlar och hofvärdigheter, hvilkas namn och betydelse fullständigt uppräknas af Codinus. Cæsars-värdigheten nedflyttades i sednare tider till den tredje i ordningen bland Honores palatini och ställdes under tvenne nya: Despota och Sebastocrator [2]). Det blefve här för vidlyftigt att namngifva alla

---

som behöll den förra titeln och tillät de till medregenter utnämnde kejserliga sönerne endast bruka den sednare. Codinus, sid. 87. Du Fresne, l. c. sid. 156.

[1]) Tidigt på morgonen samma dag, som en krönt kejsare skulle hyllas i hufvudstaden, utropade särskilda dertill utkorade sångare (κραυται) med väldiga röster: "*oriatur divina majestas*" ("ἀνατειλον ἡ ἐνθεος βασιλεια"), hvarpå folket svarade trefallt: "*oriatur*" ("ἀνατειλον"). När kejsaren intagit thronen, utropade folket: "*sanctus, sanctus, sanctus*" (ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος), hvarpå sångarne svarade: "*gloria in excelsis Deo et in terra pax*" (δοξα ἐν ὑψιστοις Θεῳ και ἐπι γης εἰρηνη). Constantini Porphyrogeniti *de Ceremoniis Aulæ Byzant.* libri ex recens. Reiskii. Bonnæ, 1829. T. I. sid. 280.

[2]) Kejsar Alexius Comnenus var den förste, som inrättade denna värdighet och begåfvade dermed sin broder, Isaac Comnenus, för att derigenom upphöja honom en grad öfver Cæsars-värdigheten, som dittills varit den andra i

de. öfriga äre-benämningarne vid det Byzantinska ho hvilka ökades och ej minskades, ju närmare riket kades sin upplösning. Det är just denna yttre p och ståt, som bildar en så rörande contrast emot inre eländet, hvars kräfta allt mer och mer grep kring sig. Det var, som om man med dessa bländ i det längsta velat förvända synen, för att slippa se i den djupa afgrund, som låg så tätt bredvid.

De Byzantinske kejsarne voro ej bundne vid af gemål. Kejsarinnan erhöll, sedan hon blifvit k sin bestämda rang och kallades Augusta (αὐγουστ De kejserliga prinsessorna benämndes endast Nobi simæ. Thronen ansågs för ärftlig, och vanligtvis trädde den under fadrens tid till medregent utnäi sonen. Det hände likväl ofta under de sednare tide att krigshären, senaten och folket sjelfva tillvällade rättigheten att välja och utnämna kejsare. Den m vanvördnad för kejsarens auctoritet straffades med den sta grymhet, och tillträdet till hans person måste k genom den mest slafviska förnedring. Äfven främm folkslags sändebud, på hvilka man sökte göra ett intryck genom en prålande, skenbar prakt, måste u kasta sig dessa förödmjukelser. Allt hvad som utf des i kejsarens namn erhöll tillägget: "heligt", blott ett bref (sacra missa Imperatoris). So kejsare tillade sig de mest öfverdrifna titlar. Justin lät kalla sig: "vår Evighet"[2]. Den kejserliga

---

ordningen af *Honores palatini*. Sjelfva ordet utgör en of lig sammansättning af *Sebastus* (σεβαστος) och *Autoc* (αὐτοκρατωρ).

[1]) När kejsarinnan, efter skedd kröning, inträdde latset, helsades hon med följande ord: "*bene*, *bene*, *Aug pulchre venisti Augusta!*" ("βαινε, βαινε, ἡ αὐγουστα λῶς ἦλθες, ἡ αὐγουστα." Constant. Porphyrog l. c. sid. 212. [2]) Rühs, l. c. sid. 68.

ı var ytterst praktfull och noga bestämd. Den bestod liademet (το ςεμμα), purpur-skorna (τα ζαγ-a) samt purpurpungen (ἡ ἀκακια [1]). "Kejsaren", jer Chrysostomus, (som var Patriarch i Constanti-pel under Arcadii regering,) "bär en krona, hvari de sbaraste stenar äro infattade. Hans klädnad är af si-a med instickadt guld. De mulåsnor, som draga hans gn, äro af en bländande hvithet. Sjelfva vagnen är prydd ed ädla stenar och guldplåtar. Mattan, som ligger un-r kejsarens fötter, är hvit som snön. Lifvakten, som öljer honom, skimrar af guld. Deras sköldar äro för-llda och hafva midtpå mindre förgyllda bucklor, lik-nde mennisko-ögon. Consulerne och de högsta em-tsmännen bära likaledes kläder af siden, med inslag guld, och skimrande bälten. De äga äfven sin lif-kt och lictorer, som gå framför dem för att rödja lan folkhopen, samt en härold, som förkunnar deras komst. De omgifvas tillika af ett stort antal Eunu-r och Clienter, hvilka sednare bära halsband och arm-nd af guld [2])."

"Inom Palatset", fortfar han, "herrakar en så-a lux, att ifrån långt aflägsna ställen guldsand (ψαμμιτις) sjöledes hemföres, hvarmed golfvet be-rös, på det kejsarens fötter ej måtte ohelgas genom t vidröra bara stenarna [3]). Äfven de förnämare em-tsmännens enskilda palatser öfverstiga i praktfullhet l beskrifning. Sjelfva taken äro förgyllda; dörrarne e af elfenben, och på sidorna om dem stå marmor-lare med förgyllda capiteler. Inuti rummen äro väg-ne belagda med marmor; golfven äro förgyllda, med agda stenar af oberäkneligt värde. Alla rum äro upp-da med bildstoder, målningar och mosaik-arbeten. lerträd växa inuti dem i sådan mängd, att man tror

---

[1]) Du Fresne, *Glossar. ad Scriptt. med. et inf. Græcitat.*
[2]) Chrysostomus, O. O. T. 8. sid. 67. [3]) Ib.

sig vandra i en grönskande lustpark. Fönsterna skimma klara som dagen. Sängarna äro af elfenben eller förgylldt träd; ja några finnas, som äro af bara silfver. Dessutom omgifvas dessa palats af stora, herrliga portiker, som intaga flera plogland i omkrets: der äro badinrättningar, alléer och aquæducter. Vid de förnämas måltider nyttjas bord af silfver, som sträcka sig i en half-cirkel och till formen likna ett Grekiskt sigma; de äro betäckta med ett slags bolster, som tjena till att hvila sig emot under måltiden. Bredvid bordet står en stor vatten-reservoir af guld, och en mängd urnor af samma metall, uppställda i ordning. Uppassningen förrättas af ynglingar af den utmärktaste skönhet och växt, i skimrande kläder. Flöjt- och harp-spelare, Indiska och Persiska konstmakare förnöja gästerna under måltiden. En stor mängd parasiter äro ock der församlade, hvilkas enda göromål det är, att smickra de förnäma, för att derigenom erhålla tillträde till deras bord" [1]).

Denna tids öfverdrifna yppighet, hvarpå vi ofvanföre anfört några exempel, hade ett förderfligt inflytande på Litteraturen och Konsten. Man försmådde det naturliga, såsom för mycket naturligt, och ville i allt blott se det granna och konstlade. Mennisko-gestaltens idealiska form behagade ej mera såsom sådan: man ville helst se den insvept i en grann drägt, prydd med pärlor och ädla stenar [2]). I målarkonsten älskade man intet annat, än färgornas brokiga mångfald. Endast byggnadskonsten bibehöll sig [3]) genom den omsorg, man använde såväl på offentliga som enskilda byggnaders yttre och inre structur, i hvilken det gamla sammansmälte med det nya och gaf namn åt den Byzantinska byggnadskonsten. — Juri-

[1]) Chrysostomus, T. 6. sid. 295.

[2]) Müller, P. E., *De genio, moribus et luxu ævi Theodosiani.* Havniæ, 1797. T. 2. sid. 161.

[3]) Winckelmann, *Gesch. d. Kunst.* sid. 423.

dikens studium var ett slags mode-studium. Lagfarenheten lärdes i rikets alla förnämsta städer. Den från gammalt mest berömda skolan för detta studium var i Berytus på Phœniciska kusten. Undervisningen varade der i fem år; derefter spridde sig de studerande i provinserna för att söka lycka och befordran. Det första prof, man förelade blifvande domare, var att låta dem sjelfva uppträda som advocater; hvarefter de ofta befordrades till ordförande i det Tribunal, vid hvilket de utfört andras klagan[1]). Den Prætoriske Præfecten i Orienten berättas ensamt vid sin domstol kunnat skaffa bergning åt etthundrafemtie advocater. Ehuru Juridikens studium vid denna tid drefs med mycken ifver, bestod det dock hufvudsakligen i compilationer ur de lagar, man redan ägde: någon lefvande forskning i sjelfva källorna för dessa lagar, någon närmare granskning af de grunder, på hvilka de hvilade, var icke mera fråga om. Derföre beklagar sig också redan Theodosius den Yngre i en utgifven förordning: "quod in tanto lucubrationum tristi pallore vix unus aut alter receperit soliditatem perfectæ doctrinæ" [2]).

Ungdomens undervisning var uteslutande öfverlemnad åt Rhetorerne, i hvilkas skolor de lärde sig att hufvudsakligen lägga vigt på declamationen och på konsten att uttrycka sig i en vidlyftig ordpomp af tomma phraser och floskler. Philosophien behandlades endast sophistiskt. Redan hos Themistius finner man mera rhetorik än philosophi. Skalden Claudianus, som tillhör början af denna tid, saknar snillets skapande genius. Man träffar enskilda vackra stycken i hans skrifter, men det hela är misslyckadt. Han röjer ett ständigt bemödande att framvisa sin lärdom; i skildringen af charakterer är han ej pålitlig; ofta hänföres han af sitt begär att öfverdrif-

---

[1]) Rühs, l. c. [2]) Ex *Cod. Theodos.*

vet smickra eller lasta. En historieskrifvare får ej lita på honom. Äfven de öfriga skalderne: Prudentius, Ausonius, Sidonius Apollinaris m. fl. röja en sjunken smak. Det latinska språket utslocknade så småningom alldeles och ansågs för barbariskt. Det språk, som i Constantinopel nu blef rådande, var en förskämd Grekiska (ἡ κοινη), uppblandad med många från de barbariska folkslagen lånade ord och ordformer[1]). "Video os Romanum non modo negligentiæ sed pudori esse Romanis", klagar redan Claudianus i ett bref till en vän[2]). Skalden Sidonius Apollinaris förespår språkets undergång med sig sjelf. "Nobiscum", säger han, "omnes sermonum purpuræ, hominum negligentiâ, decolorabuntur"[3]). Det ligger någonting djupt sorgligt deruti, att tänka sig ett helt språks utdöende, medan ännu det folk lefver, som talat det. Liksom en hastig skugga, en tidig ålderdom inbryter ifrån denna tid öfver det Byzantinska rikets historia, af hvars inre skådespel vi här sökt framställa några drag. Framdeles torde tillfälle yppas, att gifva dessa en större fullständighet. Här var egentligen blott fråga om, att gifva en kort, men så vidt ske kunde, trogen teckning af det Byzantinska rikets statsförfattning; hvarvid äfven andra ämnen måste vidröras, hvilka vid ett annat tillfälle torde förtjena en särskild, mera odelad uppmärksamhet.

---

[1]) Rühs, sid. 80.

[2]) *Epist. ad Sapaud. rhetor. in Bibl. Patr. Gall.* T. 10, sid. 457.

[3]) Sidonius Apollin. Lib. 2. epist. 10.

— F Z —

Utländsk Litteratur.

I.

Essai sur la Statistique morale de la France, précédé d'un rapport a l'Académie des Sciences; par M. M. Lacroix, Silvestre et Girard; par A. M. Guerry, Avocat a la Cour Royale. Paris, Crochard. 1833. XI och 70 sidd. in folio. Med 7 plancher.

Detta arbete blef af Förf. 1832 ingifvet till Kongl. Franska Vetenskaps-Akademien, hvilken uppdrog åt Hrr. Lacroix, Silvestre och Girard, att deröfver afgifva det utlåtande, som finnes tryckt framför sjelfva afhandlingen, och hvilket, efter en kort sammanfattning af de förnämsta resultaterne, slutar med följande omdöme: «La Statistique morale, dont il (Mr. Guerry) traite, se place au premier rang parmi les autres branches de la Statistique générale, tant à cause de la difficulté de coordonner entre eux les faits moraux dont elle exige la recherche, que par la haute importance des résultats, auxquels cette recherche conduit. La connaissance exacte de ces faits et l'assurance acquise de leur retour dans les circonstances déterminées peuvent seules, en effet, éclairer le gouvernement sur le choix des moyens les plus efficaces pour, créer ou pour améliorer toute institution susceptible d'exercer une influence quelconque sur les moeurs nationales publiques ou privées. . . . . . . Nous pensons en conséquence que M. Guerry doit être invité à persévérer dans la carrière où il est entré, et que son ouvrage est digne d'obtenir l'approbation de l'académie.» — Detta omdöme gillades äfven af Akademien.

Uti en tidpunkt, då den offentliga uppmärksamheten så allmänt är rigtad på förbättringar uti brottmåls-lagarne och deras handhafvande, torde det icke vara utan interesse att taga kännedom om ett arbete, som, ehuru rörande ett främmande land, sysselsätter sig med ämnen, hvilka öfverallt böra anses såsom ytterst vigtiga, och som genom sin method och

sina resultater kan gifva anledning till jemnförelser och forskningar, hvilka kunna tjena till ledning vid bedömmandet icke blott af hvad som är, utan äfven af hvad som kan och behöfver blifva gjordt till de sociala inrättningarnes fullkomnande.

I enlighet med det från Baco (Nov. Org. lib. 1. aph. 1) lånade motto: «*Homo naturæ minister et interpres de naturæ ordine tantum scit et potest quantum observaverit, nec amplius scit aut potest*», anmärker Förf. uti inledningen till sitt arbete: «l'observation et l'étude des faits sont la base de nos connaissances»; men beklagar, att denna sats, erkänd uti naturvetenskaperna, icke alltid synes gillad, eller åtminstone i praktiken använd, uti de moraliska och politiska. «Au lieu d'observer on disserte; . . . de là tant d'opinions qui n'ont aucun fondement solide.» Hans syftemål är derföre att hufvudsakligen inskränka sig till framställningen af facta, grundade på authentika documenter och uppgifter, med undvikande af alla vågade hypotheser och slutsatser till stöd för något visst system. «L'étude des causes est lente, difficile, et féconde en erreurs; pour être faite avec fruit dans des matières si délicates et si complexes, elle exigerait que le travail que nous publions aujourd'hui fût renouvelé périodiquement après un certain nombre d'années.» — För att göra de resultater, till hvilka han kommit, mera åskådliga, har Förf. begagnat sig af åtskilliga graphiska medel, bestående dels uti chartor, på hvilka särskilda förhållanden, såsom folkupplysningens tillstånd, brottens antal, mängden af sjelfmord m. m., genom ljusare och mörkare färgor för hvarje departement utmärkas; dels uti tabeller, hvilka genom färgade krok-lineer eller colorerade och efter en viss scala afmätta columner för ögat framställa en lättfattlig bild af hvad som på andra ställen genom siffror vidlyftigare utredes. För öfrigt har han genom uppgift af de källor, utur hvilka han hämtat, velat lemna en borgen för sin noggrannhet och pålitlighet.

Sjelfva arbetet fördelas uti 5 hufvud-afdelningar under följande öfverskrifter: *Statistique Criminelle*, *Instruction*, *Enfans naturels*, *Donations et Legs*, *Suicides*; hvarefter följer, såsom *Appendice*, en tabell, som utvisar departementernas ordning i afseende på särskilda statistiska förhållanden, såsom *Richesse*, *Commerce et industrie*, *Distribution du clergé*, *Crimes contre les ascendans*, *Infanticide*, *Donations au clergé*, *Loterie*, *Desertion*. Det hela åtföljes af 7 colorerade plancher,

hvilka i det följande närmare skola beskrifvas, samt en *Table des matières*. Af denna korta innehållsförteckning inses det begrepp, Förf. fästat vid benämningen »Statistique morale», hvarom uti det till Vetenskaps-Akademien afgifna utlåtandet säges: »Les actions humaines étant toujours innocentes ou coupables par rapport à la societé, la recherche des lois numériques, suivant lesquelles les unes et les autres se répartissent dans un pays quelconque, est l'objet essentiel de la Statistique morale.»

Första afdelningen, *Statistique criminelle*, begynner med »Considerations générales», sidd. 5—15, hvarur följande må anföras. Såsom källor för sina uppgifter har Förf. begagnat de authentika redogörelser, hvilka innehållas uti den »Compte général de l'administration de la justice criminelle», som årligen officielt utgifves, grundad på de tabeller, hvilka efter vissa fastställda formulärer för hvarje qvartal ingifvas af »les procureurs généraux» till Sigill-bevararen, och sedan uti ministeren granskas och controlleras. Som de offentliga documenterna rörande brottmåls-lagskipningen först 1825 började att publiceras, så går Förf. icke heller längre tillbaka med sina undersökningar än till nämnde år, och slutar med 1830 inclusive.

Till grund för sina beräkningar öfver brottens antal tager han icke antalet af sakfällde, utan af anklagade, hvilket kan synas underligt; men skälet dertill hämtar han ifrån Franska criminal-processens beskaffenhet. Innan nemligen en sak kan underställas juryns pröfning, företages först en undersökning af »le procureur du roi» och »le juge d'instruction», som derom inger berättelse till »la chambre du conseil»; om då tillräckliga anledningar finnas, och sakan är af svårare beskaffenhet (»crime»), öfverlemnas protocoll och handlingar till »procureur général» vid »la cour royale.» Denne föredrager saken för »la chambre d'accusation», hvilken, om den icke finner spår till brottet eller tillräckliga anledningar mot den misstänkte, försätter honom i frihet. I motsatt fall åter uppställer Procureur général anklagelse-acten, och den angifne förvisas till Assise-domstolen. Svårligen kan derföre hända, att genom en undersökning, till hvilken så många personer medverka, och som räcker åtminstone tre månader, icke den verkliga beskaffenheten af det factum, som dertill gifvit anledning, skall upptäckas; också har man anmärkt, att utaf 1000 mål, som upptagas vid Assise-domstolarne, det knappt

är 20, uti hvilka, äfven då den anklagade blifvit frikänd, i verkligheten af ett «crime» eller «délit» är ådagalagd. Lå ifrån att antaga, det hvarje anklagad är skyldig, eller den, som genom dom blifvit frikänd, är brottslig, utsät man sig dock för mindre misstag, då man lägger de ankla des antal till grund för beräkningen, än om man toge sakfälldes: ty anklagelsen kan möjligen träffa orätt person, (denne frikännes då; men ett brott måste i allmänhet anta vara begånget, innan ens någon anklagelse kan uppkomm då man betänker de många formaliteter, som enligt den fr ska criminal-processen skola iakttagas, innan en sådan får : ställas. Dessutom är de anklagande och undersökande m digheternas verksamhet bunden vid vissa reglor, hvilka öfv allt med lika stränghet iakttagas; då deremot jury-männens låtande ofta bestämmes af helt andra grunder än öfvertygel om den anklagades brottslighet, t. ex. af opinionen, om lag rättvisa eller straffets alltför stora stränghet. «Dans tout royaume les mêmes charges suffiraient 'pour conduire un cusé sur les bancs de la cour d'assises; mais les chances d' quittement varieraient suivant la nature du crime et le lieu il serait jugé.» Förf. anför såsom exempel härpå, att tre fj dedelar af dem, som anklagas för mordbrand, årligen : kännas, oaktadt nästan aldrig något tvifvel är om brott verklighet.

Rörande den frågan, huruvida det i allmänhet är rätt tillräkna invånarne i en provins de brott, som der beg uppgifver Förf., att, sedan denna omständighet ifrån och n 1828 blifvit anmärkt uti den årliga «compte général de l' ministration de la justice criminelle», finnes förhållandet i ı deltal vara, att af 100 anklagade tillhöra 72 genom födsel (hemvist det departement, der de dömmas. Särskildt i afse de på brott emot personer stiger denna proportion till 84 100, men faller i afseende på brott emot egendom till 69 100; hvilket medelförhållande vid sistnämnde slags b likväl stiger betydligt, om man utesluter departemente Rhône och Seine, i anseende till städerna Paris och Ly Utländningar räknas endast 3 på 100 anklagade.

Granskningen af de genom sin noggrannhet och fullst dighet utmärkta, authentika criminal-tabellerna i Frankri föranleder Förf. till följande interessanta anmärkning rörar criminal-statistiken: «Ses resultats généraux se présentent a une si grande régularité, qu'il est impossible de les attrib

au hasard. Chaque année voit se reproduire le même nombre de crimes dans le même ordre, dans les mêmes régions; chaque classe de crimes a sa distribution particulière et invariable, par sexe, par âge, par saison; tous sont accompagnés, dans des proportions pareilles, de faits accessoires, indifferens en apparence, et dont rien encore n' explique le retour.»

För att göra bevisen för denna sats mera påtagliga och bindande, har Förf. indelat Frankrike uti följande 5 regioner, bestående hvardera af 17 till hvarandra gränsande departementer: den Norra med en folkmängd af 8,757,700; den Södra med 4,826,493 invånare; den Östra med 5,840,996; den Vestra med 7,008,788; den Mellersta med 5,238,905; hvartill ytterligare kommer Corsica med 185,079 invånare, som för hela riket gör en folkmängd af 31,857,961. Uti trenne tabeller upptager han vidare för de 6 åren 1825—30 antalet af brott i hvarje region i förhållande till 100, som anses beteckna alla inom riket begångna brott, och han finner deraf följande medeltal:

Brott mot personer.

		Medeltal.
För den	Norra regionen	25.
—	Södra —	24.
—	Östra —	19.
—	Vestra —	18.
—	Mellersta —	14.
		100.

Brott emot egendom.

		Medeltal.
För den	Norra regionen	42.
—	Södra —	12.
—	Östra —	16.
—	Vestra —	18.
—	Mellersta —	12.
		100.

Af de speciella uppgifterna för hvarje år visar sig, att i hvar region skiljer sig antalet af brott emot personer ifrån det uppgifne medeltal högst med $\frac{4}{100}$, och antalet af brott emot egendom högst med $\frac{2}{100}$. Samma stabilitet i förhållandet emellan de anklagades antal af olika kön äger äfven rum: t. ex. bland 100 anklagade för stöld i hela riket äro i medeltal 78 män och 22 qvinnor; och för de särskilda åren skiljer

sig antalet aldrig öfver $\frac{4}{100}$ ifrån detta medium. På samm sätt förhåller sig äfven med de anklagades ålder: bland 10 anklagade för stöld är medeltalet af dem, som äro mellan 1 och 25 år, 37; och af dem mellan 25 och 35 år, 31; proportion, som för hvarje år ej varierar mera än högst $\frac{1}{100}$. Äfven årstidernas inflytande visar samma regularitet: bland 100 brott, som våldföra blygsamheten, begås under de sommarmånaderna i medeltal 36; under samma tid förekomma såramål per medium 28; och den största differencen för något år är $\frac{2}{100}$ öfver dessa medeltal.

Om man ännu förgäfves söker att förklara en sådan o formighet uti förhållanden, hvilka tyckas bero utaf en mängd dels yttre tillfälliga, dels helt och hållet subjectiva orsaker: så torde man med Förf. åtminstone kunna antaga, att criminalstatistiken, i samma mån dess resultater, genom noggrannheten och fullständigheten af de uppgifter, hvarpå de stödja sig vinna uti säkerhet och omfattning, allt mer och mer skall blifva ansedd som en oumbärlig ledning vid de bemödanden hvilka hafva till syftemål förbättring af brottmåls-lagarne och den allmänna sedligheten. Man inser äfven lätt, af hvilken vigt jemnförelsen mellan olika stater i criminal-statistiskt hänseende skulle vara; men nästan oöfvervinneliga hinder försvåra ännu en sådan jemnförelse, hvars resultater derföre endast med största försigtighet böra antagas. Redan genom en flygtig blick på den stora olikheten uti särskilda länders brottmåls lagar och criminal-process kan man härom öfvertyga sig. Om än vissa handlingar, såsom dråp, mord, förgiftning o. d. öfverallt anses som brott; så gifves dock en mängd andra hvilka icke allenast äro uti olika lagstiftningar olika qualificerade, utan äfven af några alldeles icke finnas upptagna, då de deremot i andra äro belagda med svåra straff. Sjelfva den olika classificationen af förbrytelser i olika lagstiftningar är äfven af stort inflytande vid jemnförelsen af de statistiska resultaterna. För öfrigt upprättas icke uti alla stater sådana tabeller, och olikheten uti methoderne för deras uppgörande ökar äfven svårigheten af deras jemnförande. Uti en not sid 6 anför Förf. följande stater, der authentika uppgifter af denna art årligen samlas, ehuru de icke i alla från trycket utgifvas; nemligen England, Österrike (mscr.), Belgien, Storhertigd. Baden, af hvars criminal-statistik Mittermaier äger ett märkt förtjenst, Bäjern, Danmark, Spanien, Genève, Ost-Indien, Lombardo-Venet. riket (mscr.), Milano (mscr.), Preussen Ryssland (mscr.), Sverige, Canton de Vaud, Würtemberg, Mecklenburg.

Efter dessa «Considerations générales» öfvergår Förf. uti en följande underafdelning till betraktande af Beskaffenheten och antalet af brott, begångna i Frankrike under hvartdera af de 6 åren 1825—1830. Uti en Tabell, som här för dess egna interesse och för möjligheten af jemnförelser meddelas, upptager Förf. i 2 särskilda columner Brott mot personer och Brott mot egendom, i den ordning de mer eller mindre talrikt förekomma.

N:o d'ordre	*Crimes contre les Personnes.*	Nombre des Crimes	
	Nature des crimes.	par an	sur 1000
1	Blessures et coups	368	197
2	Meurtre	298	160
3	Assassinat	255	137
4	Rebellion	196	105
5	Viol et attentat à la pudeur sur des adultes	173	93
6	Viol et attentat à la pudeur sur des enfans	133	71
7	Infanticide	118	63
8	Faux temoignage et subornation . .	87	47
9	Coups et blessures envers ascendans .	85	46
10	Empoisonnement	40	21
11	Association de malfaiteurs	22	12
12	Crimes envers des enfans	20	11
13	Parricide	13	7
14	Avortement	12	7
15	Bigamie	11	5
16	Voies de fait envers des magistrats ou fonctionnaires publics	9	5
17	Mendicité avec violence	9	5
18	Crimes et délits politiques	6	3
19	Menaces sous conditions	6	3
20	Évasion de détenus	1	
21	Contravention aux lois sur la police sanitaire	1	
22	Castration	1	
23	Faux temoignage en matière civile .		2
24	Outrage à la morale publique . . .	1	
25	Forfaiture		
26	Traite des noirs		
	Totaux =	1865	1000

N:o d'ord.	*Crimes contre les Propriétés.* Nature des crimes	Nombre des Crimes par an	Nombre des Crimes sur 1000
1	Vol (autre que les suivans) . . .	3219	610
2	Vol domestique	1043	198
3	Faux, autre que les suivans . . .	255	48
4	Vol sur un chemin public	159	30
5	Faux en écriture de commerce . .	106	20
6	Banquerbute frauduleuse	105	20
7	Incendie d'édifices	87	16
8	Vol dans les églises	54	10
9	Faux par supposition de personnes .	48	9
10	Fausse monnaie	46	9
11	Concussion et corruption	39	7
12	Extorsion de signatures	27	5
13	Destruction de propriétés mobilières ou immobilières	24	5
14	Pillage et dégât de grains	23	4
15	Incendie de divers objets	18	3
16	Contrefaçon de sceaux et marteaux .	9	2
17	Pillage et dégât d'objets mobiliers .	6	1
18	Soustraction et suppression de titres ou actes	4	3
19	Contrefaçons de billets de Banque .	3	
20	Détournement et soustraction de deniers publics	3	
21	Contrebande	2	
22	Bris de scellés	2	
23	Perte d'un navire par négligence du pilote		
24	Baraterie		
25	Importations de marchandises prohibées		
26	Abus d'un blanc seing		
	Totaux —	5282	1000

Följande allmänna resultater anmärkas[1]): **Brotten mot personer** utgöra mera än ¼ af alla brott, som begås, och

[1]) Uti den anförda tabellen äro icke de brottmål upptagne, som förekommit vid krigsdomstolarne. I en not upplyser Förf., att ankla-

uppgå till vid pass 1900 för hvarje år. Af detta antal utgöras åter vid pass $\frac{1}{4}$ af sårämål («coups et blessures»). De särskilda slagen af viljadråp («assasinat, meurtre, infanticide, parricide» m. fl.) uppgå tillsammans till mer än 700, och af dessa äro endast 298 enkla dråp, men alla de öfriga af svårare art, t. ex. 255 försåtliga och premediterade, 118 barnamord, 40 förgiftningar o. s. v. Närmast i antal till dessa slags brott kommer det, som benämnes «rebellion» och vanligen består uti väpnadt motstånd mot de offentliga myndigheternas agenter, vid tillfällen af öfverträdelser utaf skogslagarne, och andra åverkans mål å landet samt slagsmål och förstöring af växande gröda. I sednare åren (från 1830) hafva dessa brott antagit en mera politisk charakter och mycket ökats. Rigtigt anmärker Förf., att man uti de offentliga uppgifterna vid de under benämningen rebellion förekommande brott, äfvensom vid dråp, borde göra skillnad emellan sådana, som härleda sig från politiska orsaker, och sådana, som härröra blott från enskilda interessen; emedan de förra naturligen böra tillskrifvas mera tillfälliga och öfvergående orsaker, och deras sammanblandning med de sednare således skulle göra jemnförelsen mellan criminal-tabellerne för särskilda år och särskilda departementer ganska opålitlig, samt störa den regelbundenhet, som uti resultaterne af en sådan jemnförelse varseblifves, så länge man endast gör afseende på de mera allmänna och jemnt verkande orsakerna till brott. Våldsamt och brott, som såra blygsamheten («viol et attentats à la pudeur»), utgöra vid pass $\frac{1}{6}$ af samtliga brotten emot personer; och nästan hälften af dessa våldsamheter (133 bland 306) begås emot barn under 15 år. Sedermera följa, i aftagande proportioner, barnamord, falskt vittnesbörd, hugg och slag å föräldrar och ascendenter, för hvilket sistnämnda brott öfver 80 anklagade årligen inställas för domstolarne.

Brotten emot egendom, hvilka utgöra nästan $\frac{3}{4}$ af hela summan utaf begångna brott, uppgå årligen till nära 5500, och bestå ungefär till $\frac{85}{100}$ af stölder utaf särskilda slag. Af återstoden förekomma talrikast åtskilliga förfalsk-

---

gade för militär-brott under de 10 åren 1818—1827 varit 27,446, samt bland krigsstaten tilltalade för allmänna brott 2884, eller tillsammans 30,330, af hvilka 17,724, således blott något mer än hälften, blifvit fällda.

ningsbrott, bedräglig banqueroute, sedermera mordbrand, co cussion m. m. uti allt ringare mängd.

Man har ofta påstått, att de gröfre brotten i Frankril vore i ett fruktansvärdt tilltagande. Hvad tillståndet före 18 beträffar, saknar man alla authentika documenter, hvarpå sådan beräkning skulle stödja sig. Förf. anser dessutom sådan mening äfven kunna vara en följd deraf, att genom la skipningens nuvarande offentlighet och den periodiska press nästan alla, i synnerhet märkvärdigare, criminal-actioner ko ma till allmänhetens kunskap; då deremot under förra sekl brottmålen behandlades hemligt, och kännedomen om der detaljer för det mesta stannade inom domstolen, der de dömdes. Å andra sidan har man icke heller underlåtit att på stå, det brottens antal i det hela skulle efter restauration betydligt hafva aftagit. Man har velat stödja en sådan sk sats på flera särskilda grunder, hämtade dels från antalet dem, som blifvit dömde till arbetsstraff, dels från förminsk ningen i kostnaderne för fångars underhåll. Förf. har reda i det föregående ådagalagt, att antalet af sakfällda icke ä en tillförlitlig måttstock på antalet af brott; och anför i af seende på det sednare skälet, att förminskningen i fångkost naderne egentligen härrör ifrån en bättre administration, oc införande af productiva arbeten i fängelserna. Utaf Förf:s upp gifter för åren 1825—1830 visar sig bestämdt, att brotte emot personer varit i jemnt aftagande; deras antal har fall ifrån 2069 till 1666. Hvad åter brotten emot egendom a går, så har deras antal egentligen ifrån 1828 stigit, nemlige ifrån 5018 till 5552. Ibland orsaker härtill anföres det stä digt växande förhållandet af itererade brott ibland ungt fol «En France», säger Förf., «presque le tiers des condamn tombe en récidive, et, ce que l'on aura peine à croire, da nos maisons centrales, où la philanthropie s'occupe presque e clusivement d'adoucir le sort matériel des détenus, le nomb des récidives est aujourd'hui plus considérable q dans les bagnes.» Endast genom att samla stora mass af väl constaterade facta rörande fångvården och underkas dem en noggrann och från abstracta theorier fri pröfning, ti lägger han, kan man komma till ett bättre resultat, och mö ligen undvika att med stora kostnader anställa försök, hvilk man sedermera måste öfvergifva.

Uti nästa underafdelning afhandlas «l'influence d sexe.» Här upptages först, på Tab. II., förhållandet af

särskilda brottens antal sinsemellan hos olika kön. Hos mankönet förekomma de i afseende på talrikheten i samma ordning, som på Tab. I., så att högst stå »blessures et coups», dernäst »meurtre, assassinat, rebellion, viol sur des adultes, viol sur des enfans, faux et subornation, blessures et coups envers ascendans, association de malfaiteurs, empoisonnement» etc.

Hos qvinnkönet åter är barnamord det, som oftast förekommer, och utgör $\frac{2}{7}$ af alla förbrytelser mot personer, som af qvinnor begås. Derefter följer dråp, som, i proportion till hela antalet, förekommer dubbelt så ofta hos qvinnan, som hos mannen, churu visserligen flera dråp begås af män än af qvinnor. Likaså utgör förgiftning 6 utaf hundrade bland qvinnans brott, då det är endast 1 på 100 af mannens. — Ibland brott emot egendom förhålla sig stölder af särskilda slag hos mankönet som 84 till 100, hos qvinnkönet som 90 till 100, och af dessa äro $\frac{2}{7}$ hustjufnader.

På Tab. III upptages de för hvarje brott anklagades antal utaf båda könen. Total-resultatet deraf är, att ibland 100 brott emot personer begås 86 af män och 14 af qvinnor; och ibland 100 anklagade för brott emot egendom äro 79 män och 21 qvinnor; men vid särskilda brott är detta förhållande naturligtvis mycket olika, emedan flera förbrytelser äro af den beskaffenhet, att de mer eller mindre uteslutande kunna sägas tillhöra det ena eller andra könet. Så t. ex. förekomma inga eller högst få qvinnliga anklagade för negerhandel, embetsfel, förolämpningar emot allmänna sedligheten, öfverträdelser af sundhets-polisens anordningar, falskt vittnesbörd i civila saker, våldtägt, tvegifte, våld mot embetsmän, hotelser, politiska brott, lurendrägeri, förfalskningsbrott o. s. v.; då deremot förhållandet är omvändt vid sådana brott, som förgiftning, brott emot barn, fosters fördrifvande, castration och barnamord. Det större antalet af manliga anklagade, i jemförelse med det af qvinnliga, anser Förf. likväl icke böra tillskrifvas någon starkare böjelse för brott hos de förra än hos de sednare; utan bero af deras olika ställning i samhället, och deras större physiska styrka och djerfhet, understundom äfven större insigter (t. ex. vid brott, som förutsätta skrifkunnighet och kännedom af hvarjehanda civila transactioner), hvarigenom icke allenast tillfällena och anledningarna utan äfven medlen att utföra brottsliga företag för dem mångdubblas. Hos qvinnan synes felaktig rigtning af hennes naturliga ömhet och lifligheten i känslor vara den förnämsta källan till förbrytelser

emot personer; förbrytelser, hvilkas charakter åter bestämme af hennes svaghet. Derföre, då slagsmål, mord och dråp o tare hos mankönet förekomma än slägtmord och förgiftning så är förhållandet omvändt hos qvinnkönet. Då på det sednar räknas endast $\frac{1}{20}$ af de enkla viljadråpen, och $\frac{1}{25}$ af sårami len, så falla deremot detsamma till last $\frac{1}{10}$ af försåtliga oc premeditcrade mord, $\frac{1}{4}$ af våld å föräldrar, mer än $\frac{1}{3}$ af släg mord, och nästan hälften af alla förgiftningar. Mera än $\frac{3}{4}$ förgiftningar makar emellan begås af qvinnan mot mannen. allmänhet gäller, att ju mindre faran vid brottets begåend är, desto oftare är det qvinnan, som dertill gör sig skyldig.

Tab. IV med öfverskrift: «Influence de l'âge», inne håller en märkvärdig framställning utaf förhållandet af de sär skilda brottens talrikhet under olika åldrar, på det sätt, at uti särskilda columner för hvarje tiotal af år brotten i ord ning efter deras talrikhet finnas införde, och färgade lineer som följa hvarje brotts namn tvärtigenom alla columnerne utvisa genom deras höjning och sänkning till- eller aftagande Skillnaden i afseende på de olika könen är här icke upptagen men Förf. anmärker derom, att maximum af brott, för bägg könen särskildt, infaller emellan 25 och 30 år; nästan $\frac{1}{5}$ alla brott begås under denna korta period af 5 år. För öfri synas de brottsliga böjelserna tidigare utveckla sig hos ma nen än hos qvinnan, men aftaga också hastigare, synnerlig efter 35 år. Till 25 års ålder är under hvarje quinquenni antalet af mannens brott större än qvinnans; efter 25 och synnerhet ifrån 30 till 50 år ökar sig antalet åter för de sednare; efter denna period och till lifvets slut är förhålla det ungefär lika hos bägge könen. Fästar man nu blott up märksamheten vid förhållandet af särskilda brotts talrikhet u der olika åldrar, utan afseende på olika kön, så utvisar de ofvannämnde tabellen följande resultater. Ibland brott em personer förekomma Såramål talrikast under perioden för 21 år, från 21—30, och från 30 till 40; ifrån 40 ända till 7 aftager dessa brotts talrikhet, men stiger åter något efter 7 år. «Viol sur des adultes», som intager andra rumme under perioden före 21 år, aftager beständigt under de följa de perioderne och visar sig såsom det 11:e i ordningen und åldern från 60 till 70; deremot förhåller sig «Viol sur de enfans», som före 21 år står i 4:e rummet, så, att det ifrå 21 till 40 år väl sänker sig till det 7:e, men sedermera åt beständigt stiger och visar sig under perioden från 60 till 7

år såsom det andra och efter 70 år såsom det första i ordningen. Försåtligt och premediteradt mord («assassinat») förekommer under åldern före 21 år i 5:e rummet, från 21—30 i det tredje, derifrån till 40 uti det andra, och från 40—50 uti det första, hvarefter det åter sänker sig nästan i samma proportion. Förgiftning förhåller sig nästan stationärt, men stiger dock något under tilltagande ålder, så att det från 11:e rummet under perioden före 21 år, mellan 60—70 år intager det 8:e och efter 70 det 7:e. Dråp å föräldrar och ascendenter («parricide») visar sig före 21 år såsom det 15:e i ordningen, från 21—30 såsom det 13:e, från 30—40 likaså, från 40—50 såsom det 16:e, men stiger sedermera åter och intager under perioden mellan 60—70 det 9:e rummet. Då skillnaden i ålder mellan fader och son i allmänhet antages vara 25 år, så skulle häraf följa, att dessa brott till största delen skulle föröfvas mot 90 års gubbar; men förhållandet förklaras derigenom, att uti dessa uppgifter barnens ålder sammanblandas med deras, som äro medhjelpare till brottet, och hvilka vanligen äro äldre.

Ibland brotten mot egendom är stöld det allmännaste under alla åldrar; de öfriga aftaga för det mesta någorlunda jemnt med åren, endast falsk myntning uppstiger något under perioden mellan 30—40, och efter 70 år; och «concussion» (egennyttigt förfarande hos embetsmän), som under åldern före 21 år står i 17:e rummet, visar sig under perioden från 30—40 i det 11:e, från 40—50 i det 8:e, från 50—60 i det 6:e, och ifrån 60—70 i det 4:e, hvarefter det åter sänker sig till det 7:e. Ännu en Tabell, N:o V, är egnad åt ålderns inflytande på brottsligheten och upptager de brott, som förnämligast tillhöra de bägge yttersta lifsåldrarna, nemligen före och efter 25 år, samt före och efter 60. Den upplyser i likhet med den föregående, att bland brott emot personer är «Viol sur des enfans» det talrikaste och kyrkostöld det sällsyntaste under den högsta ålders-perioden. I afseende på det förra yttrar Förf.: «il est pénible, assurément, de voir se reproduire ainsi, toujours aux premiers rangs, un attentat si contraire aux sentimens de respect, que doit inspirer la vieillesse; mais il est marqué d'ailleurs d'un tel caractère de sottise et de faiblesse, que bien souvent il pourrait être considéré comme un signe de démence sénile.» Rörande det sednare åter, som näst efter andra stöld är det talrikaste af brotten emot egendom hos ungdom,

men nästan upphör hos de ålderstigne, gör han följande anmärkning: «à quoi faut-il attribuer une pareille opposition? Peut-être à ce que les idées religieuses ont plus de puissance dans la vieillesse. Mais s'il en est ainsi, comment les attentats, au lieu de devenir moins graves, prennent-ils alors un caractère de dépravation, de perversité plus prononcé qu'auparavant? C'est que souvent, affaibli par les années, et frappé de vagues appréhensions de l'avenir, l'homme peut respecter tout ce qui se rattache au culte, et même se livrer à des pratiques exterieures de religion, sans pour cela réformer en rien sa conduite.»

Rörande årstidernas inflytande på brottens talrikhet, har Förf. uppdragit en Tabell, N:o VI, som utvisar, att af brott emot personer är antalet störst under sommarmånaderna, Juni, Juli och Augusti, minst under vintern, December, Januari och Februari, samt under vår och höst ungefär lika; brotten mot egendom visa deremot det största antalet under vintern och det minsta under sommaren. Af alla brott emot personer äro de, som såra blygsamheten, tydligast underkastade årstidernas inflytande; af 100 brott af detta slag förekomma 36 under sommaren, 25 på våren, 21 om hösten, och under vintern endast 18. Förf. anmärker vidare, att maximum af brotten mot personer synas för öfrigt följa dagarnas längd; att barnamord tätast förekomma under våren och vintern, hvilket sammanstår med den observation, att under Februari och Mars är antalet af födda störst; att den tid af året, då de flesta brott begås, nemligen sommaren, äfven är den, under hvilken de flesta personer intagas på dårhuset i Charenton. De statistiska uppgifterna rörande vansinnige, hvaraf Dr. Esquirol, i afseende på Charenton, Bicêtre och la Salpétrière har stor förtjenst, äro efter hans eget erkännande dock icke fullständiga; men om de det vore, och en ännu större öfverensstämmelse mellan de vansinniges och de brottsliges antal under vissa årstider derigenom bekräftades, anser Förf. dock ett sådant förhållande ingalunda tillräckligt för upplösningen af den frågan, huruvida förståndets rubbning och viljans förderf böra tillskrifvas samma orsaker.

Den följande underafdelningen har till öfverskrift «Motifs des crimes capitaux.» Denna del af criminal-statistiken är, såsom Förf. yttrar, utan tvifvel den vigtigaste, men tillika den svåraste och minst bearbetade. Uti särskilda Tabeller, N:o VII A. B. C., äro de vanligaste orsakerna upptagne till följan-

de 4 brott, nemligen förgiftning, dråp, mord, mordbrand. Utan afseende på brottens särskilda natur, befinnes det allmännaste motivet vara hat och hämd, som åstadkomma ungefär 26 på 100; dernäst osämja inom hus och slägthat, som förorsaka 14 på 100; trätor vid spel och på allmänna ställen, svarande mot 11 på 100. I öfrigt förekomma följande orsaker i ordning efter talrikheten af de brott, som deri hafva sitt upphof: stöld (dels för att föröfva, dels för att dölja den); tillfälliga trätor och slagsmål; osämja mellan grannar och collisioner af interessen; otrohet i äktenskap; utsväfning; förförelse och concubinat; begär efter arf eller befrielse från lifräntor; begär att åtkomma assecurance-premier på lif eller egendom; försmådd kärlek; afslag på äktenskaps-anbud; svartsjuka. Skiljer man emellan de särskilda slagen af brott, så befinnes att t. ex. af förgiftningar härleda sig 35 på 100 från otrohet i äktenskap; 32 på 100 från osämja inom familjerna; 12 på 100 från begär efter arf eller befrielse från lifräntor. Det skulle blifva för vidlyftigt att här ingå uti någon närmare redogörelse af dessa uppgifter, ehuru interessanta de visserligen äro. I synnerhet utvisa de tvenne Tabellerna N:o VIII, IX högst märkvärdiga resultater rörande antalet af förgiftningar, mord och dråp, som härleda sig från otrohet i äktenskap, utsväfningar, förförelse och concubinat. Här må endast anföras, att ibland 100 stämplingar emot endera makans lif, som härleda sig från otrohet, äro, tvärtemot hvad man skulle förmoda, 86 rigtade mot den förolämpade och ej mot den otrogna makans lif; och när någon gång det sednare äger rum, så är det ej den otrogne mannen utan hustrun, som dödas, och det af sin egen medbrottslige i otroheten, åtminstone hälften så ofta, som af den förolämpade mannen. Det är för öfrigt äfven en sällsam motsägelse, att den bedragne mannen, som genom sårande skämt ofta får umgälla detta brott, hvaraf han sjelf närmast förorättas, tillika derigenom skall hafva mest att frukta för sitt lif. Stämplingarne emot honom i följd af qvinnans otrohet utgöra $\frac{3}{5}$ af hela antalet, då de emot hustrun utgöra endast $\frac{2}{5}$. Näst efter den oskyldiga makan är det den otrognes medbrottslige, som till sitt lif är blottställd, dock i vida mindre proportion; och af dem är qvinnans medbrottslige tre gånger så ofta, som mannens, föremålet för en hämd, hvilken vanligen utöfvas af mannen, men någon gång äfven af qvinnan sjelf eller hennes släg-

tingar. Då slägtingar blanda sig uti dylika förhållanden, tag de alltid parti af den oskyldiga makan, men vända sig ick mot sin egen otrogna frände, utan mot dess medbrottslig Icke blott makarne och deras medbrottslige falla offer för följ derna af otrohet; äfven barnen drabbar icke sällan ett lik öde, och i första rummet dem, som äro frukten af brottet, det andra de äkta barnen. Rörande följderna af utsväfning förförelse och concubinat anmärker Förf., att, om vid äkten skapsbrott det är mannen, som har mest att frukta, så är för hållandet här omvändt. Begäret att undgå skammen och fa ran af en criminal-process är det allmännaste motivet till för gripelser emot den förförda qvinnans lif, och ligger till grun för vid pass $\frac{1}{4}$ af dessa brott; $\frac{1}{6}$ härleder sig från hämd, d hon visat sig otrogen; $\frac{1}{6}$ från begäret att göra sig af med e öfvergifven älskarinna, såsom ett hinder för äktenskaps i gående; en ringa del härröra från ofrivilliga förgiftningar och åtgärder till brottets fördöljande genom fosters fördrifvand Men vi kunna icke längre följa Förf. uti dessa undersökni gar, som, med noggrannhet utförda, utan tvifvel sprida ett ny ljus öfver följderna af förhållanden, hvilka närvarande ti civilisation vant sig att se i en mildare dager, men hvilka l visa sig lika så förderfliga, betraktade ur blotta nyttans, s ur moralitetens synpunkt.

Den sista underafdelningen af criminal-statistiken innehålle uppgifter rörande brottens geographiska fördelni som upplyses af tvenne chartor öfver Frankrike (pl. I och I af hvilka den ena utvisar förhållandet af brott mot perso den andra af brott mot egendom. För att göra dessa förh landen åskådliga, har Förf. utmärkt hvarje departement m mörkare eller ljusare färgor, allt efter den större eller mi talrikheten af der förekommande brott i förhållande till fo mängden. Vi kunna deraf endast anföra följande allmänna sultater, och få härvid återkalla i minnet den i det föreg de omnämnda indelning af Frankrike uti 5 regioner. Me talet af anklagade för brott emot personer befinnes de 6 åren 1825—1830 vara.

i den Södra regionen	. . .	1 på 11,005	invånare
i den Östra —	. . . . .	1 på 17,349	—
i den Norra —	. . . . .	1 på 19,964	—
i den Mellersta —	. . . . .	1 på 20,984	—
i den Vestra —	. . . . .	1 på 22,168	—

Af de särskilda departementerna förekommer det ofördelaktigaste förhållandet på Corsica, der 1 anklagad räknas på 2199 invånare, dernäst uti departt. Lot, Arriège, Pyrénées orientales, hvilka bägge sistnämnda ligga på gränsen mot Spanien; i ordning derefter följer Haut Rhin på gränsen mot Tyskland, samt sedermera de flesta södra och några af de östra departemerterna. Märkligt är, att depart. Seine et Oise blott är det 13:e i ordningen, med 1 anklagad på 12,477, och sjelfva depart. Seine först kommer i 22:a rummet och räknar 1 anklagad på 13,945. Minsta antalet af anklagade i förhållande till populationen visar sig uti depart. Creuse, der 1 anklagad räknas på 37,014 invånare, dernäst uti flera af de i mellersta och yttersta vestra samt nordliga delen af riket belägna departementer. Rummet tillåter oss icke här några utförligare utdrag. Vi inskränka oss derföre blott till följande, sid. 40 förekommande, anmärkning. Vid hvarje epoch har det varit vissa allmänna orsaker, med hvilkas tillhjelp man trott sig kunna förklara allt. På detta sätt har man i Frankrike, allt efter de för tillfället rådande idéerna, uteslutande tillskrifvit de olikheter man anmärkt uti folkens moraliska charakter, plägseder och fördomar, än åt klimatet och temperaturen, än åt födoämnenas beskaffenhet, och, i senare tider, åt elementar-undervisningen, industrien, prestskapets inflytande, åtnjutandet af politiska rättigheter. För närvarande i synnerhet är man böjd att uti folkens moraliska charakter icke se annat än resultatet af de politiska institutionerna. Vissa naturliga inflytelser, hvilka man knappt synes ana, verka dock lika så kraftigt och förtjena äfven så mycken uppmärksamhet. Ibland orsakerna till brottens olika geografiska fördelning torde den ursprungliga eller förvärfvade olikheten uti organisation, som utmärker liksom särskilda nationer inom Franska riket, vara af större vigt, än man hittills tyckes hafva erkänt. «Dans des circonstances pareilles», säger Hr., «le Basque ou le Languedocien n'agira point comme le Normand, ni le Bas-Breton comme l'habitant de l'Auvergne ou du Berry. Ces diversités de caractère, dans plusieurs de nos anciennes provinces, sont même si frappantes, qu'elles sont depuis longtemps consacrées par des proverbes populaires.»

I afseende på brott emot egendom är förhållandet i medeltal för åren 1825—1830 följande:

Uti Norra regionen räknas en anklagad på 3924 invånare
uti den Östra — . . . en . . . på 6949 —

uti den Vestra	. . . . . en	. . . på 7554	invånar
uti den Södra	. . . . . en	. . . på 7945	—
uti den Mellersta	. . . en	. . . på 8285	—

Maximum faller således här på Norra regionen, som i afseende på brott mot personer stod i 3:e rummet; och minimum på den mellersta, hvilken i afseende på sistnämnda brott var den 4:e i ordningen. Efter depart. Seine, som räknar en anklagad på 1368 invånare, är förhållandet ofördelaktigast uti en del af Normandie, 1 på 2906; Seine et Oise, 1 på 3879 o. s. v. I allmänhet befinnes, att i de delar af riket, der brotten emot personer äro talrikast, begås det minsta antalet af brott emot egendom, dock med undantag af Alsace, samt departementerna Corse, Seine et Oise, Moselle och Losère, hvilka äfven i afseende på de sednare stå ganska högt. Äfvensom å andra sidan depart. Creuse, med en anklagad på 20,235, jemte flera af den mellersta regionens departementer, visa ett nästan lika fördelaktigt förhållande i afseende på brott emot egendom, som emot personer.

I förhållande till folkmängden äro brotten emot egendom mera allmänna uti folkrika städer, än i sådana som äga ett mindre antal invånare. Man har derföre trott sig finna orsaken dertill uti sammanhopandet af en större population på ett ställe. Denna slutsats är dock alltför allmän och motsäges af det förhållande, som Förf. här uppvisar, att uti de departementer, som äga städer af första ordningen, såsom Nantes, Bordeaux, Nîmes, Toulouse, Montpellier, Marseille, begås verkligen proportions-vis färre brott emot egendom, än i vissa af de nordliga departementerna, hvilkas förnämsta städer äro Troyes, Châlons, Arras, Evreux, Chartres. Icke endast folkmängdens sammanpackning får man derföre tillskrifva den större mängden af brott; andra orsaker medverka utan tvifvel äfven dertill, hvilka, ehuru de ofta liktidigt med folkmängdens stigande utveckla sig, likväl icke dermed äro oskiljaktigt förenade, men hvilkas andel uti det allmänna resultatet man derföre icke lätt kan urskilja. Mera än folkmängdens sammanhopande, synes förmögenhetens storlek (enl. Tab. XI A.) stå i sammanhang med talrikheten af egendomsbrott, till hvilka den derföre kan betraktas som en indirect orsak. Dermed nekas icke, att ju fattigdomen är den förnämsta källan till detta slags brott; ty ofta händer, att antalet af behöfvande proportionaliter verkligen är mindre uti departementer, der förmögenhetens total-belopp icke står så högt, som uti andra

hvilka dock räkna en större mängd fattige. Det torde här mindre bero på summan af den i en ort befintliga förmögenheten, än på beskaffenheten af dess fördelning. Stora rikedomar och stor fattigdom träffas ofta hvarannan ganska nära, och befordra brottens tillväxt mer, än en mindre men allmän välmåga. För öfrigt anmärker Förf., att man i Frankrike ännu saknar authentika och pålitliga uppgifter rörande förhållandet af behöfvande och tiggare till den öfriga folkmängden. Till följe af en annan uppgift, stödd på en »Compte rendu de l'administration des finances» 1830 af Chabrol, visar sig jemväl, att uti de departementer, som hafva den största handel och industri, merändels äfven det största antalet af egendomsbrott förekommer. Åtskilliga undantag härifrån äga dock rum, såsom i en del af Bretagne, som har ringa industri, men der stölder äro ganska allmänna, och tvärtom i departt. Ardennes, Meuse och Côte-d'or, hvarest få egendomsbrott begås, oaktadt industrien der är ganska liflig. Antalet af tjufvar af profession uppgifver Förf. för hela riket till 30 eller 40,000, bland hvilka finnes en mängd ungt folk af bägge könen, som uti »les maisons de correction» haft [illegible] tillfälle att lära sig konsten. Sjelfva galerslafvarne, hvilka anses som en skräck för samhället, göra sig likväl sällan för sin befrielse skyldige till några gröfre brott än stöld o. d. »Comme ils connaissent parfaitement les lois pénales, ils evitent avec soin de commettre les actions, qui pourraient les conduire à l'échaffaud, et leurs attentats ne sont plus alors dirigés contre les personnes, mais contre les propriétés. Ils entrent au bagne assassins ou meurtriers, ils en sortent voleurs et faussaires.»

Förf. slutar denna afdelning med den anmärkningen, att han icke instämmer uti deras tanke, som anse brotten emot personer såsom de svåraste af alla. De äro det, säger han, i afseende på den, som är föremål för brottet, men icke alltid i afseende på den, som begår det. Vissa af dessa brott härleda sig från motiver, hvilka ofta äro förlåtliga, någongång till och med grundade på en känsla af heder, visserligen missförstådd, men som af våra fördomar understödes; då deremot brotten emot egendom, länge öfverlagda, ständigt upprepade, ådagalägga en bedröflig ihärdighet i det onda, och förutsätta icke mindre förderf än feghet, samt aldrig uppväcka någon sympathi.

Den nästföljande afdelningen har till öfverskrift *Instruction*, och börjar med dessa ord: « L'ignorance est, dit on la principale cause des crimes, et pour rendre les hommes meilleurs et plus heureux, il suffit de leur donner de l'instruction. Cette opinion a été soutenue devant les chambres et dans la société royale des prisons; elle est généralement adoptée en France. Depuis la publication du compte de l'administration de la justice criminelle, on l'a reproduite avec tant d'assurance et sous des formes si variées, qu'elle est devenue aujourd'hui une verité vulgaire, un lieu commun, qui ne demande plus de preuves. Sur quoi s'est on fondé particulièrement pour établir cette opinion? Sur cette observation, que les départemens, où l'instruction est le moins repandue, sont ceux où il se commet le plus de crimes. En est-il ainsi? Voilà toute la question.»

För att besvara denna fråga fordras att kunna bestämma upplysningens förhållande, likaså väl som brottens, uti särskilda delar af riket. Förf. uppgifver, att den skillnad, som äger rum emellan hvad man kallat « la France obscure et la France eclairée », först 1823 af Malte Brun blifvit anmärkt och som ett ämne, värdigt den allvarligaste undersökning. De uti allmänna skolor antagne lärjungarnes antal var då den enda grund, man hade att bygga en sådan beräkning på, och har äfven sedermera varit den enda man begagnat. Med erkännande, att man äfven sannolikt härigenom kunde komma till ett någorlunda rigtigt resultat, anmärker Förf. dock, att, utom den mindre noggrannheten uti de uppgifter, som i detta hänseende inlemnas till ministeren, saknar man härvid kännedom om deras antal, hvilka erhålla undervisning inom hus, eller af icke auctoriserade lärare. En säkrare utväg till lösningen af detta problem anser Förf. derföre vara gifven genom den undersökning, hvilken allt sedan 1827 på krigsministerns föranstaltande ägt rum, och hvarigenom med fullkomlig visshet utrönes antalet utaf conscriberade af hvarje års klass, som kunna läsa och skrifva. Efter de härigenom vunna upplysningar har Förf. upprättat en charta, på hvilken han, i likhet med de föregående bägge öfver brottens talrikhet, medelst ljusare och mörkare färgor betecknat upplysningens förhållande i de särskilda departementerna. Den förtjenar, säger han, ett mycket större förtroende, som den omfattar alla klasser af medborgare utan åtskillnad, och som den icke är grundad på förhållandet af hela folkmängden, hvilken ofta är ofullständig

kind, utan på de vida säkrare tabellerna öfver de conscriberade. Det första, som vid en blick på denna charta faller i ögonen, är den ljusare färg, hvilken allmänt utmärker de 30 nordöstra departementerna till höger om en linea, dragen från depart. de la Manche till depart. de l'Ain. Ibland dessa visa departt. de la Meuse, du Doubs, du Jura, de la Haute-Marne och du Haut-Rhin, belägna åt Tyska och Schweiziska sidan, det fördelaktigaste förhållandet. Bland 100 conscriberade räknar man här 71 à 74, således omkring $\frac{3}{4}$, som kunna läsa och skrifva. I de vestra och mellersta departementerna, men icke, såsom man påstått, uti de södra, råder den största okunnigheten. Af 100 conscriberade räknas i depart. du Finisterre blott 15, i Morbihan 14, i Cher, Haute-Vienne och Allier 13, samt i Corrèze endast 12 läs- och skrif-kunnige. Några departementer i vestra regionen göra dock härifrån ett undantag och visa ett förhållande, som är öfver medeltalet, (38 på 100) för hela riket. Äfven på Corsica, som man skulle förmoda stå långt tillbaka i upplysning, befinnes nära hälften af de conscriberade (49 på 100) kunna läsa och skrifva; 60 af de öfriga departementerna komma icke upp till detta förhållande. Enligt den i det föregående antagna indelningen af Frankrike uti fem regioner, blifver förhållandet följande.

Bland 100 conscriberade var deras antal, som kunde läsa och skrifva:

i den Östra regionen	år 1827	— 51
	— 1828	— 56
	— 1829	— 58
i den Norra —	— 1827	— 48
	— 1828	— 53
	— 1829	— 55
i den Södra —	— 1827	— 32
	— 1828	— 33
	— 1829	— 34
i den Vestra —	— 1827	— 26
	— 1828	— 27
	— 1829	— 27
i den Mellersta —	— 1827	— 24
	— 1828	— 25
	— 1829	— 25

Genom en annan calcul, som utvisar, huru många ibland de anklagade under åren 1828, 1829 och 1830 kunde åtmin-

stone läsa; visar sig förhållandet uti de särskilda regionerna i det närmaste enahanda med ofvanstående uppgift, endast med den skillnad, att vestra regionen här för år 1827 kommer i sista rummet; men olikheten emellan den vestra och mellersta är så obetydlig, blott en på 100, att den icke kan anses göra någon förändring i det ofvan gifna resultatet. Förhållandet är för de 3:ne åren 1827—1830 så nära lika, att vi endast behöfva upptaga det sista. Af 100 anklagade räknades då

i den Östra regionen	. . . . . .	32
i den Norra —	. . . . .	47
i den Södra —	. . . . . .	30
i den Vestra —	. . . . . .	24
och i den Mellersta —	. . . .	23, som kunde läsa.

Fullkomligt öfverensstämmande härmed är äfven förhållandet af de i skolorna upptagne ynglingars antal till hela folkmängden, hvarom Förf. likväl blott för ett år, nemligen 1829, lemnar följande uppgift:

I den Östra regionen räknades en lärjunge på	14	invån.
i den Norra —	. . . . —	16	—
i den Södra —	. . . . —	43	—
i den Vestra —	. . . . —	45	—
och i den Mellersta —	. . . . —	48	—

Enligt den antagna meningen skulle, till följe af dessa uppgifter, brotten vara talrikast uti mellersta regionen, men detta motsäges på det mest bestämda sätt utaf de ofvan införda resultaterna rörande brottens antal; och origtigheten af detta påstående ådagalägges ögonskenligt vid jemnförelsen af de 3 chartorna öfver brotten mot personer och mot egendom, samt öfver upplysningen. Hvad det förstnämnda slaget af brott angår, så faller största antalet deraf på Corsica, de sydöstra provinserna och Alsace; men det är långt ifrån, att största okunnigheten der är rådande. Corsica står, såsom redan är anmärkt, öfver medeltalet i afseende på upplysningen, och Alsace förekommer ibland de första numrorna på denna rangordning. På andra sidan visar sig minimum af dessa brott uti vestra och mellersta regionerna; men det är der, som, enligt de sammanstämmande resultaterna af de tre på särskilda grunder byggda calculerne öfver upplysningens tillstånd, denna står på den lägsta punkten.

Förhållandet af brotten mot egendom gifver ett ännu starkare bevis på origtigheten af det påstående, att der upplys-

ningen är minst, brottsligheten skall vara störst; tvärtom befinnas brotten af detta slag i allmänhet vara talrikast uti de departementer, som i frågan om upplysning stå högst, hvilket väl också är naturligt, då en mängd af dessa brott förutsätta förmågan att kunna läsa och skrifva och i flera fall en ännu högre intellectuell bildning.

»On sera peut-être tenté», säger Förf., «de conclure de ce qui précède, que la culture de l'intelligence, loin d'affaiblir les penchans criminels, tend plutôt à les fortifier. Ce serait sans doute une nouvelle erreur. L'instruction est un instrument, dont on peut faire bon ou mauvais usage. Celle qu'on va puiser dans nos écoles élémentaires, et qui consiste seulement à savoir, d'une manière assez imparfaite, lire, ecrire et calculer, ne peut suppléer au défaut d'éducation, et ne semble pas devoir exercer une grande influence sur la moralité. Nous pensons qu'elle ne rend ni plus dépravé ni meilleur.» Och i en not tillägges: «La distinction entre l'instruction et l'éducation, qui semble par fois être méconnue, a souvent été rappellée par quelques-uns de nos meilleurs publicistes, entre autres par M. M. Degérando et Royer Collard. Voici comment ce dernier s'exprimait à ce sujet, dans un discours prononcé en 1817: «« Sans l'éducation, l'instruction ne serait qu'un instrument de ruine. . . . Les moeurs naissent de l'éducation, l'éducation seule les crée et les perpétue, parceque seule elle enseigne véritablement le devoir en le reduisant en pratique.»»

För öfrigt är Förf. långt ifrån att bestrida värdet och förtjensten af deras bemödanden, som ifra för nyttiga kunskapers utspridande bland folket. Om också icke alla de fördelar vinnas, hvilka man deraf stundom väntat sig, så bidraga de dock till skadliga fördomars utrotande, till vana vid ordning, och till förbättrande af de arbetande klassernas tillstånd.

Den nästföljande afdelningen afhandlar förhållandet mellan antalet af *äkta* och *oäkta barn*, och upplyses på samma sätt, som de föregående, genom en med ljusare och mörkare färgor, efter det olika förhållandet i hvarje departement, belagd charta. Vi inskränka oss till anförande af följande uppgifter. Departementerna Seine, Rhône, Seine inferieure, Nord, Bouches du Rhône och Gironde äro de, uti hvilka proportionaliter det största antalet af oäkta barn födes. Uti det förstnämnda är förhållandet såsom 1 till 2,66 och särskildt i Pa-

ris som 1 till 1,77, således ett oäkta barn på något mindre än 2 äkta, eller de oäktas antal ungefär en tredjedel af samteliga föddes. I hela riket räknas en oäkta född på 13,5 äkta. Det, som förklarar det ofördelaktigare förhållandet uti de ofvan uppräknade departementerna, är icke allenast den sammanträngda folkmängden uti de stora städerna Paris, Lyon, Rouen, Lille, Marseille och Bordeaux, utan äfven den lätthet man äger att insätta sådana barn uti offentliga barnhus. Enligt Dr. Villermé's undersökningar för åren 1817—1821 öfvergifvas nästan $\frac{3}{5}$ bland de oäkta barnen af deras mödrar, och 67 af 100 dö, innan de uppnått andra året; bland dem, som intagas uti de offentliga inrättningarne, lefver icke mera än 1 ibland 3 efter första året. I afseende på de öfverblifnes öde och uppförande säger Förf.: »Une statistique générale des prisons nous l'apprendrait sans doute, mais l'administration, qui seule en possède les élémens, n'a rien publié sur ce sujet. Relativement aux filles illégitimes, des recherches récentes ont constaté, que dans les grandes villes elles sont, en général, vouées à la prostitution. A Paris, sur sept prostituées, il s'en trouve au moins une qui est fille naturelle; et l'on doit remarquer d'ailleurs, que cette proportion, conclue de près de 4000 observations, ne concerne que les filles dont on a pu recueillir les actes de naissance. . . . On sait ensuite quelle est, dans la capitale, la destinée de ces filles: abruties par les mauvais traitemens, la débauche, l'ivrognerie, la misère, impliquées dans des affaires de rixe, de vol et d'escroquerie, jetées tour-à-tour de la prison à l'hôpital, quand elles ne succombent pas de bonne heure à de honteuses infirmités, elles vont terminer leur triste existence dans les hospices ou dans les maisons d'aliénés.»

Förf. gör slutligen den anmärkningen, att de departementer, uti hvilka antalet af oäkta födde är störst, i allmänhet äro de, hvarest minsta antalet af barnamord förekommer; och tvärtom de, uti hvilka de flesta barnamord begås, hafva minsta antalet af oäkta födde. Det tyckes derföre, som de orsaker, hvilka verka förhöjning i antalet af oäkta födde, skulle bidraga att göra barnamorden sällsyntare: ett förhållande, som synes svårt att förklara.

Uti den fjerde afdelningen, *Donations et Legs*, har Förf. samlat några uppgifter rörande gåfvor och dispositioner till förmån för de fattige, andliga inrättningar och undervisningsverken; hvarvid han äfven bifogat en charta i

ikhet med de förut omnämnda. Då ändamålet varit att söka upplysning rörande välgörenhetens större eller mindre allmännelighet uti särskilda delar af riket, så upptages här icke beloppet af de summor, hvilka blifvit gifne, utan antalet af dispositioner, vare sig genom gåfva eller testamente. Ungefär hälften af dessa dispositioner, eller 52 på 100, tillfalla de fattige och offentliga barmhertighets-inrättningar; 61 af 100 göras af män, och resten af qvinnor, en proportion, som nästan oförändradt ägt rum ända sedan 1802. Ibland 16 personer, som gifva åt de fattige, är vanligen en anonym; ibland gifvare till de andlige, endast hvar fyrationde. Gåfvor med varm hand till de fattige förekomma endast hälften så mycket som testamenten; i afseende härpå anmärker Förf. det egna förhållande, att ibland qvinnor gifva hustrur mest med varm hand, dernäst flickor, och minst enkor; genom testamente åter gifves mest af enkor och minst af hustrur. De sydöstra departementerna, eller de, som ligga sydost om en linea dragen ifrån depart. de la Côte-d'Or till Arriège d. v. s. Languedoc, Provence, Bourgogne och Dauphiné, utmärka sig mest i afseende på detta slags välgörenhet. Man räknar der på 10 år, från 1815 till 1825, en disposition på 1246 à 2286 invånare. Uti de vestra och mellersta provinserna samt Corsica är antalet minst; på sistnämnda ställe belöper, under sagda tid, endast en disposition på 37,000 invånare. Jemnför man dessa förhållanden med uppgifterna öfver brottens antal (pl. 1), samt katholska presterskapets talrikhet (tab. XI), så befinnes, att, med undantag af Corsica, dispositionerna till de fattige i största mängd förekomma i de departementer, der presterskapet är mest utspridt och brotten emot personer äro allmännast. Man finner äfven, att, med undantag af Bretagne, Alsace, Lorraine och Vendée, i samma departementer födas de flesta oäkta barnen. I de provinser, der upplysningen är minst, såsom i de vestra och mellersta, gifves också minst åt presterskapet, och ännu mindre åt de fattige.

Gåfvor till andliga inrättningar (établissemens religieux) utgöra icke fullt hälften af hela antalet utaf välgörande dispositioner; äfven här gifves mera af män än af qvinnor, oaktadt man ofta sagt motsatsen; äfvensom det är ett misstag, då man påstått, det välgörenheten mot de andlige skulle förnämligast yttra sig genom testamenten och oftast vara en följd af det inflytande presterne utöfva på de döendes vilja. Förhållandet är, att de flesta gåfvor till de andlige ske med varm hand.

Ville lagstiftaren lägga hinder i vägen för detta slags gifmildhet, vore det således mindre testaments-friheten än rättigheten att med varm hand gifva, som skulle inskränkas. En annan anmärkning, som ofta blifvit gjord, nemligen att der presterskapet är talrikast och upplysningen minst, skulle gifmildheten till andliga inrättningar vara störst, befinnes af här anförda facta likaledes vederlagd. De departementer, hvilka äro de första i afseende på presterskapets talrikhet, komma ibland de sista i frågan om välgörenhet mot de andliga inrättningarna; och med undantag af några departementer i Bretagne och i den södra regionen, förekommer största antalet af sådana dispositioner uti de delar af Frankrike, hvilka hafva den största rikedom, den allmännaste upplysning, och som länge varit utmärkta för sina liberala val och sin industri, såsom Lorraine, Normandie, Artois och Champagne. Tillika anmärker Förf., att mängden af dessa välgörenhets-yttringar mot de andlige är i ett sådant tilltagande, att, då de ifrån 1815 till 1820 utgjorde endast 2000, antalet under de följande åren nästan fördubblats; men under samma period har antalet af donationer till de fattige endast stigit 45 procent eller hälften mindre.

Minsta antalet af donationer egnas åt skolorna; de utgöra icke mer än $\frac{1}{30}$ af det hela, och dessa förekomma förnämligast uti de provinser, der upplysningen är mera allmänt utspridd, såsom Franche Comté, Normandie, Champagne, Lorraine och Bourgogne. Uti 17 departementer, af hvilka 15 ligga uti vestra och mellersta regionerna, och för det mesta gränsa intill hvarandra, har man under 10 år icke räknat en enda donation till läroverken; det är också der, som upplysningen är minst. Vissa departementer, hvilka äfven i detta hänseende stå ganska lågt, och för det mesta tillhöra södra regionen, hafva dock börjat täfla med de mest upplysta uti frikostighet mot undervisningsverken; kanske har detta varit en verkan af den kännedom om folk-undervisningens bedröfliga tillstånd i dessa orter, hvilken genom utgifna statistiska arbeten i de sednare åren blifvit vunnen. Hvad som hittills blifvit anfördt, har hufvudsakligen afseende på förhållandet ibland katholikerne. Förf. har likväl icke alldeles förbigått hvad som angår protestanterne; ehuru de af dem gjorda dispositioner endast uti ringa antal förekomma, och förhålla sig till katholikernes såsom 1 till 150. Förf. anmärker, att de gifva mera till sina andliga inrättningar än till de fattige, men att

att de visa sin välgörenhet mot dessa sednare, de ofta äfven tillkomma de katholska barmhertighets-inrättningarna; samt att det är ibland dem, som skolorna proportionaliter finna de bästa välgörare.

Den sista afdelningen af förevarande arbete handlar om *sjelfmord.* Ibland de ämnen, som moral-statistiken omfattar, är utan tvifvel detta ett af dem, som mest ådragit sig uppmärksamhet, och hvaröfver man mest ordat. Till slutet af förra seklet, säger Förf., inskränkte man sig dock i följd af de rådande idéerna, endast att deröfver framställa abstractioner, allmänna philosophiska satser, och framför allt att undersöka, huru vida det vore menniskan lofgifvet att afhända sig lifvet. Med uppsökande af de motiver, som vanligen bestämma henne dertill, sysselsatte man sig föga, och ännu mindre med utredandet af den frågan, till hvad grad hon kan vara underkastad inflytelsen af yttre eller inre orsaker, då hon verkställer ett sådant beslut. De factiska uppgifterna i detta, såsom i de flesta hithörande ämnen, äro ganska färska, och man är derföre än i dag i okunnighet icke allenast om de vanligaste orsakerna till sjelfmord i Frankrike, utan äfven om hvad som vore vida lättare att styrka, nemligen de sjelfmördades ålder och kön. »Le compte de la justice criminelle» angifver endast för hvarje departement antalet af de sjelfmord, i afseende på hvilka officiell undersökning ägt rum; och det är på dessa uppgifter för åren 1827—1830, som Förf. grundat sina beräkningar för särskilda delar af riket. De öfriga statistiska resultaten äro hämtade utur ännu outgifna undersökningar rörande de i Paris begångna sjelfmord ifrån 1794 till 1832, hvaröfver Förf. utlofvar ett arbete, som, enligt den i en not uppgifna planen, skulle blifva af den största fullständighet i afseende på alla factiska uppgifter, hvilka på något sätt kunde tjena till upplysning i ämnet.

Enligt de officiella tabellerna skulle under hvartdera af de fyra ofvannämnda åren sjelfmordens antal hafva varit omkring 1800. Sannolikt är denna uppgift mycket för låg, emedan den endast upptager de sjelfmord, som genom undersökning vid domstol blifvit constaterade. En mängd af dessa brott, ehuru kända, blifva icke föremål för en sådan undersökning; och man kan antaga, att ett icke obetydligt antal helt och hållet fördöljes. Oaktadt denna ofullständighet, finner man blott af den antagna uppgiften af 1800 sjelfmord om året, att antalet af detta slags brott utgör vid pass tre gånger så mycket

som alla mord och dråp tillsammantagna. Man kan häraf dra den slutsats, att när i Frankrike någon omkommer genom våldsam död, som dock icke förorsakas af våda eller vållande, är det i allmänhet två gånger sannolikare, att det skett genom egen åtgärd, än af andras handaverkan. Ehuru sjelfmord, säger Förf., i Frankrike redan längesedan upphört att anses som ett brott, och **sannolikt äfven för framtiden icke bör blifva föremål för någon lagstiftningsåtgärd**, är det icke desto mindre för statsmannen och moralisten ett ämne af lika vigt, som något ibland dem, hvilka för närvarande tillhöra criminal-statistiken.

Om man antager 100 att beteckna alla sjelfmord i Frankrike, så blifver förhållandet i medeltal för åren 1827—183 för de särskilda regionerna följande:

i den Norra	51
i den Vestra	13
i den Östra	16
i den Mellersta	11
i den Södra	9
	100.

Detta förhållande har äfven varit så stabelt, att det ingenstädes för något år afvikit mera än $\frac{3}{100}$ från de uppgifna medeltalen.

I förhållande till folkmängden begås

uti Norra regionen	1 sjelfmord	på	9,853	invånare
— Östra —	. . . . .	—	21,734	—
— Mellersta —	. . . . .	—	27,393	—
— Södra —	. . . . .	—	30,499	—
— Vestra —	. . . . .	—	30,876	—

Uti särskilda departementer blir skillnaden naturligen mycket större; så förhålla sig sjelfmorden i depart. de la Seine, som 1 till 3500, i Seine et Oise som 1 till 5800, deremot Haute Loire som 1 till 214,000 och i Hautes-Pyrenées som 1 till 222,000. Departementet Seine, der antalet af oäkta födde utgör $\frac{1}{7}$ af summan af sådana för hela riket, ingår äfven för $\frac{1}{6}$ i total-summan af sjelfmord. Inflytelsen af hufvudstadens grannskap är i afseende på sjelfmord mera påtaglig än i afseende på något annat brott. Ifrån hvilken punkt af Frankrike som helst man utgår, tillväxer antalet af sjelfmord i förhållande till folkmängden, i samma mån man närmar sig Pa

ris. Den öfver förhållandet af sjelfmord upprättade chartan utvisar detta på det mest ögonskenliga sätt. Att icke folkmängdens sammanhopande på ett ställe härtill är orsaken, tyckes bevisas deraf, att förhållandet icke är detsamma omkring de öfriga bland Frankrikes mest folkrika städer. Flera sjelfmord begås proportionaliter till folkmängden uti de departementer, hvilkas hufvudorter hafva sju till tretton tusende invånare, än i dem, der städer finnas såsom Montpellier med 35,000, Toulouse med 53,000, Bordeaux med 93,000 inbyggare. Endast i afseende på Marseille anmärkes, att det synes i vissa fall för Provence och Dauphiné vara, hvad Paris är för det öfriga Frankrike. I anseende till den råhet i seder, samt liflighet och våldsamhet i lynnet, som i de södra provinserne förorsaka så talrika brott emot personer, skulle man kunna tro, att sjelfmorden äfven der äro vanliga; men detta vore ett misstag. Med några undantag, särdeles för Alsace och Provence, finner man vid anställd jemnförelse, att de departementer, der man oftast förgriper sig emot andras lif, äro de, hvarest man minst gör våld på sitt eget, och tvärtom.

Såsom en ibland de allmännaste orsakerna till sjelfmord har man i Frankrike uppgifvit passion för lotteri. Förf. är likväl af annan tanka, emedan lotteriet sällan förorsakar sådana hastiga och oförmodade olyckor, som på en gång föra till förtviflade beslut; dess verkan är att mera småningom förstöra den spelandes tillgångar och försvaga dess charakter samt slutligen bringa honom att taga sin tillflykt till den allmänna välgörenheten. Vida mera förderfliga anser Förf. i detta hänseende spelhusen, ehuru man derå fästat mindre uppmärksamhet. För att utröna de verkliga och mest gängse orsakerna till en dylik själsförvirring («égarement de la raison), äro de hittills samlade uppgifterna alldeles otillräckliga. Man är föga belåten med att i allmänhet få veta, att sedeförderf, husliga olyckor, fattigdom, sjuklighet m. m. förorsaka en större eller mindre del af de sjelfmord, som begås, då man icke kan bestämma graden af verksamhet för hvardera af dessa orsaker i förhållande till de öfriga, eller deras olika inflytande på personer af olika ålder, kön, upplysning, förmögenhet och ställning i samhället. Grunderna för en sådan bestämning torde visserligen vara svåra att finna. Förf. anser icke obetydlig upplysning kunna hämtas af de skriftliga uppsatser, som sjelfmördare lemna efter sig, och hvaruti vanligen de verkliga bevekelsegrunderna för deras beslut kunna upptäckas. Länge

fortsatta och till ett högst betydligt antal af fall utsträckta forskningar i detta hänseende skulle möjligen kunna leda till någorlunda bestämda resultater. För att gifva exempel på en sådan undersökning, har Förf. samlat uppgifter rörande de känslor och tänkesätt, som finnas uttryckta uti efterlemnade papper af en mängd sjelfmördare i Paris, och i en tabell uppställt dem ungefär i den ordning de förekomma. Följande är ett utdrag deraf: »qu'ils jouissent de leur raison; qu'on peut se délivrer de la vie quand elle devient un fardeau; qu'ils ne se déterminent qu'après de longues hésitations; angoisses de leur esprit; que leurs idées se troublent; horreur que leur inspire l'action qu'ils vont commettre; préoccupation des souffrances qu'ils vont endurer; crainte de manquer de courage; aveu d'un crime secret; regret d'avoir cédé à la séduction; prière qu'on leur pardonne leurs fautes; désir d'expier une faute; qu'ils sont désormais inutiles sur la terre; injures aux personnes dont ils croient avoir à se plaindre; paroles bienveillantes aux personnes dont ils croient avoir à se plaindre; prière de ne pas donner de publicité à leur suicide; invitation de publier leurs lettres dans les journaux; réflexions sur la misère des destinées humaines; croyance au fatalisme; indifférence sur ce qu'on pensera de leur action; prière à leurs fils pour en obtenir le pardon de leur suicide;» m. m. Förf. slutar denna afdelning med följande anmärkningar. Ingenting synes vid första påseendet vara mera tillfälligt och godtyckligt än valet af de medel, genom hvilka man utför sjelfmord. Likväl befinnes detta val, oss ovetande, bestämdt genom ålder, kön, olika ställning i samhället, och en mängd andra orsaker; så att, allenast observationerne omfatta ett tillräckligt antal fall, man här återfinner samma regelbundenhet, som i det föregående blifvit visad äga rum i afseende på åtskilliga andra criminal-statistiska förhållanden.

Under olika åldrar väljer menniskan olika utvägar att afhända sig lifvet: i ungdomen tager hon sin tillflykt till repet, som dock snart utbytes emot skjutgevär; och i mån som åldern försvagar henne, återkommer hon till det förstnämnda medlet. En planche, innehållande särskilda columner, hvilkas olika höjd betecknar den större eller mindre talrikheten af de fall, då det ena eller andra af dessa medel användes, enligt observationer gjorda i Paris, utvisar, att antalet af sjelfmord genom skjutgevär är störst emellan 20 och 30 år, och aftager nästan beständigt derifrån; hvaremot förhållandet

med hängning är omvändt, så att största antalet deraf förekommer under åldern emellan 50 och 70 år. Besynnerligt tyckes det vara, att endast dessa tvenne utvägar att afhända sig lifvet blifvit af Förf. anmärkte; skulle det möjligen i Frankrike vara alldeles ovanligt att skära halsen af sig eller dränka sig?

Den såsom appendix bifogade Tabellen N:o XI öfver de särskilda departementernas förhållande i afseende på rikedom, handel och industri, presterskapets fördelning, brott emot föräldrar och ascendenter, barnamord, gåfvor till presterskapet, lotteri och rymningsbrott, tillåter icke väl något utdrag; och Ref. får derföre härmed sluta denna uppsats, hvars hufvudsakliga ändamål varit, mindre att meddela kännedom om speciella förhållanden tillhörande ett främmande land, än att fästa uppmärksamheten på de allmänna för statsmannen äfvensom för philosophen vigtiga resultater, till hvilka criminal-statistiken, bragt till möjligaste fullständighet och rätt begagnad, skulle kunna leda.

B.

Innehåll.

Skandia.

FJERDE BANDET.

ANDRA HÄFTET.

HISTORISK BLICK ÖFVER DEN SVENSKA NÄRINGSFLITENS UTVECKLING.

Det är ej min afsigt att skrifva Svenska Handelns och Näringarnas historia: det är blott min afsigt, att deröfver försöka en kort teckning. Dess ofullständighet torde finna någon ursäkt i egenskapen af en tidskrifts-artikel, der vidlyftighet är förbjuden; dess ofullkomlighet, hvilken ingen bättre än författaren inser, i ämnets svårighet och invecklade beskaffenhet. Dessa underrättelser göra ännu ett annat anspråk på billigt undseende: det gifves hittills inom vår litteratur blott ett enda åt dessa ämnen uteslutande egnadt arbete [1]); och äfven detta, utom att det upphör med år 1769, lemnar dock jemväl i hänseende till de äldre tiderna åtskilligt öfrigt att önska. Hos våra häfdatecknare upptagas, i följd af deras arbetens natur, dessa föremål endast styckevis, afbrutna af de yttre händelserna under hvarje särskild regent; så att läsaren finner svårighet att följa stegen af statens inre gång och de productiva krafternas utveckling. Med undantag af Lagerbring, Rühs och Geijer, hafva dessutom de öfriga ej heller deråt lemnat särdeles stor uppmärksamhet; men

[1]) Modéer, Historia om Svea Rikes Handel. Stockholm, 1770—72. I Patriotiska Sällskapets Handlingar, af hvilket denna skrift belöntes med ett pris.

olyckligtvis äro deras och allá andras, med någon utför lighet bearbetade, tideböcker öfver Sveriges historia icke fortsatta till det sednast förflutna århundradet, till hvars skildring råämnena ännu ligga begrafne i acter, som i allmänhet numera icke läsas, eller i conjunctur-skrifter, som längesedan äro glömda. Äfven i vår tid, då kännedomen af fosterlandets öden hos nästan alla klasser af läsare vunnit ett ökadt deltagande, har denna vanligtvis nästan endast sträckt sig till historiens utanverk; samhällets grundval, och innanbyggnad, välståndets fram- och återsteg, dess skiften och brytningar, lofva ännu forskaren ett omätligt fält och läsaren ett icke mindre märkvärdigt skådespel, än det krigens blodiga taflor erbjuda.

Vår teckning skall ej gå längre tillbaka än till Gustaf I:s regering. Vi välje till vår utgångspunkt tvenne vä ligen redan länge kända, men ännu kanhända icke utvecklade documenter, bestående i tvenne mellan derna träffade vigtiga öfverenskommelser[1]): den huru hela rikets handel skulle bedrifvas 1559; den dra, huru Stockholms seglation året derpå skulle idk Man ser såväl deraf, som af en å samma ställe inf lista på "inlendska pertzeler" (persedlar), hvilka under ett visst pris skulle säljas åt utländningen, Sveriges exporter den tiden bestodo i osmundsje stångjern, ved, spiror, master, läkter, bräder, fisk (som lax, ål, strömming, gäddor), skälspäck, tran, dar och skinn af elgar, oxar, kor, kalfvar och får, vensom af uttrar, bäfrar, räfvar och harar, vi kött, talg, smör, ister, kökenfett (flott?) och hästar

---

[1]) Bergii Tal i K. Vet. Akad. 1758 om Stockholm 200 år sedan, sid. 16.

[2]) I 1560 års lista nämnas äfven bockar, men i bockskinn; i 1569 års lista, som är utförligare, nämnas inga bockar, men väl bockskinn. Jag förmodar derföre, att

ögger man härtill koppar, beck, tjära, samt i vanliga r jemväl spannemål, så är detta i det närmaste allt, rad Sverige den tiden ägde att erbjuda utländningen, utbyte mot hans varor, hvilka hufvudsakligen bestodo salt, humla, kläden, lärft, vin, kryddor, saltpetter, ..n, bly, plåtkoppar, jern och messingstråd.

Mest vigtig är den förstnämnde af dessa uppsatser: den har till titel: "Ordningh på alle Siöstäders Skiep här i Rijket, små och stoora, och på huad orther the i thense tillstundande Sommar (efter som Städerne belefwadt hafwe nu uthi Samtingz marcknadt) segla skole, doch stelt på Kongl. Maij:tts nådige behagh A:o 1559." För att göra denna lista mer upplysande samt öfversigten klarare och åskådligare, uppställa vi den i tabellarisk form, hvarvid vi dock måste tillåta oss att vid de fartyg, hvilkas laddning varit af blandadt slag, fördela den i en viss på ..mp antagen proportion under särskilda rubriker. Dessa ..tyg äro märkta med *.

Från	Till	Skeppens antal.	Skeppens lästtal	Laddningen. Jern.	Laddningen. Trädvaror.	Laddningen. Diverse.
				Läster	Läster	Läster
Stockholm	Bråwassze [1])	4	600	—	600	— —
d:o	Amsterdam	*2	140	—	130	10 Bockskinn.
d:o	Danzig	4	180	140	—	40 Smör, tran.
d:o	Lübeck	4	150	ej	an-	gifvet.
d:o	Rostock	1	30	30	—	— —
d:o	Kiil eller Flensburg	1	30	30	—	— —
d:o	Narva	1	18	—	—	18 Salt, masur.
	Transp.	17	1148	200	730	68

..n stället med bockar menas skinnen deraf; ty svårligen ..de bockar, vare sig lefvande eller slagtade, utgöra någon ..ydlig handelsvara.

[1]) Hvilken stad med detta namn menas, skall nedanföre klaras.

	Transp.	17	1148	200	730	68	.
tockholm	Köpenhamn	1	30	30	—	—	—
d:o	Wiborg	10	—	—	—		Ryssvaror [1]).
Gefle	Bråwassze	3	280	—	280	—	—
d:o	Amsterdam	*3	170	—	160	10	Bockskinn.
d:o	Lübeck	*2	76	60	16	—	—
d:o	Danzig	*4	120	50	50	20	Späck, bocksk
d:o	Straalsund	*2	36	20	16	—	—
d:o	Königsberg	1	30	30	—	—	—
d:o	Kiil	*1	16	8	8	—	—
d:o	Wiborg	3	—	—	—		Salt.
Öregrund	Holland	1	50	—	50	—	—
d:o	Danzig	*1	20	10	—	10	Tran, späck, sm
d:o	Stralsund	*3	42	21	21	—	—
d:o	Kiil	1	10	10	—	—	—
d:o	Wiborg	3	—	—	—		ej angifvet.
Elfsborg	Frankrike	6	830	—	—		Lasta i Norrige.
d:o	Holland	8	526	—	—		
d:o	Wiborg	3	—	—	—		Salt.
Nyköping	Lübeck	*1	20	5	—	15	Smör, hudar, j bockskinn.
d:o	Wiborg	1	—	—	—		ej angifvet.
derköping	Lübeck	*1	36	18	—	18	Talg, ister, kök fett.
d:o	Danzig	*1	20	10	—	10	Smör, ister.
d:o	Rostock	1	16	—	16	—	—
d:o	Wiborg	2	—	—	—		Ryssvaror.
rrköping	Lübeck	*1	20	10	—	10	Jern, tran, spä bockskinn.
d:o	Danzig	*1	12	6	—	6	Talg, späck, sm ister.
d:o	Wiborg	3	—	—	—		ej angifvet.
Vestervik	Rostock	*1	18	—	10	8	Talg, hudar.
d:o	Skånsk.fisket	1	8	—	—	—	—
d:o	Wiborg	1	—	—	—		ej angifvet.
Vesterås	Wiborg	2	—	—	—		Ryssvaror.
Arboga	d:o	2	—	—	—		d:o
Köping	d:o	2	—	—	—		d:o
	Summa	94	3334	488	1337	175	

[1]) I originalet heter det "varor, som Ryssarne tjenliga äro." Meningen dermed skall nedanföre förklaras.

Nästföljande år skulle från Stockholm utredas 20 fartyg af tillsammans 1790 lästers drägtighet; af dessa skulle 4 gå till Frankrike och Brouage, 5 till Amsterdam, 1 till England, 7 till Danzig, 1 till Lübeck, 1 till Rostock samt 1 till Königsberg. Detta visar, huru starkt inom ett år hufvudstadens handel förkofrat sig, dock egentligen i lästetalet, som 1559 blott utgjorde 1178. Deremot funnos år 1557 "tillstädes bådhe vidh bron och i Skähren vid Stocholm" "12 stora Skiep, som tiena till Holland", "7 små Skiep eller Skutor", "5 små skutor, som pläga löpa till Norbotn", samt dessutom 13 andra, som gingo i Östersjön. Endast Elfsborg ägde 1559 fartyg af 200 lästers drägt; Stockholm ägde endast 1 verkligen stort fartyg och detta ej öfver 180, Gefle 1 om 120; i de öfriga städerna bar intet öfver 50 läster.

Dessa uppgifter kasta ljus ej blott öfver vår handels dåvarande beskaffenhet, utan äfven öfver åtskilliga andra förhållanden.

Svenska Handelsflottan bestod alltså året 1559 af 62 fartyg, som gingo på utrikes orter, inberäknad den till Skånska fisket afgående skutan, af tillsammans 3534 lästers drägt [1]): dessutom gingo 32 skutor utan uppgifvet lästetal till Wiborg med varor för ryska handeln. Jemnföres förhållandet med det närvarande, var fartygens antal och drägtighet omkring 11 gånger ringare än nu för tiden [2]); deremot var örlogsflottan mer än dubbelt starkare än vår nuvarande stora flotta. Betraktad såsom en skapelse ur intet, eller såsom Konungen uttryckte sig, ur ett blott "prackeri", är en så stor sjöstyrka för-

[1]) Geijer (Sv. Folkets Hist. II., sid. 135), som åberopar samma källa, har sammanräknat drägtigheten till blott 3150.

[2]) År 1832 hade våra städer 650 till utrikes sjöfart bestämda fartyg om 42,502 läster. Commerce-Colleg. Berättelse för samma år.

vånande. Ändock tyckes ofvanstående lista, som blott innehåller de skepp, som det året skulle utredas, icke fullständigt upptaga alla de fartyg, som den tiden funnos; ty man saknar deri ett ej obetydligt antal namn, som förekomma dels året förut dels det nästföljande, så att en del fartyg den tiden måtte hafva legat året om stilla antingen hemma eller i utrikes hamnar.

Man ser vidare, huru olika sjöfarten den tiden var delad mellan sjöstäderna. Först kom Stockholm med 18 större fartyg af 1178 lästers drägt jemte 10 Wiborgs-skutor. Dernäst Elfsborg med 14 fartyg om 830 läster och 3 Wiborgs-skutor. Nya Lödese, som låg öppet för fiendens anfall, hade omkring 1545 blifvit flyttadt [1]) till Gamla Elfsborgs Slott, och först sedan Elfsborgs Stad, som låg 1 mil från Nya Lödese i sydvest längre ut åt hafvet, år 1563 blifvit bränd af Danskarne och slottet intaget, uppmuntrades invånarne 1587 att flytta tillbaka till sina gamla tomter i Nya Lödese. Tredje rummet intages af Gefle med 16 fartyg om 728 läster och 3 Wiborgs-skutor; det fjerde af Öregrund med 6 fartyg om 122 läster och 3 skutor. Denna stad var den tiden hufvudstapelorten för Dannemora-jernet; ändock finna vi, att den utskeppade mer skogs-effecter än jern hvilket redan ger oss en aning om, att bergsbruket der ej kunde vara betydande. Aderton år förut var det i lägervall: en borgare [2]) i Stralsund, Joachim Piper, som begifvit sig in i riket "till atth försökia sina konster i

---

[1]) Girs, Hist. om K. Gustav I, sid. 209; densammes Sv. Crönika om K. Erik XIV, sid. 34. Tegel, Hist., sid. 214. Cederbourg, Beskrifn. om Götheborg 1739, sid. 8 f. Gamla Lödese en af Sveriges största handelsstäder under medeltiden, låg 4 mil från Nya Lödese, högre upp vid elfven; den förstörde omkring 1306 af Hertigarne Erik och Valdemar, enligt Ericu Olai. Gamla Elfsborgs Slott lärer blifvit anlagdt af Birger Jarl

[2]) Bilagan N:o 26 till Gr. Bjelkes Tal i K. Vet. Akad. 1776.

bergwerk", hade "gjort en svår bekostning på Danemora berg", men hade dermed kommit "myckit till achters"; så förunnades honom "frie vägar till wattn och land, till att flottje och före inrikes och uthrikes till Tyskland thenn malm han der finnande warder; till atth lathe honom probera och förarbeta så myckit honom sielff tyckis." Ännu 1552 hade jerntillverkningen i Upland kommit sig så litet för, att Dannemora [1]) blott gaf 87 skppd 3 lpd 15½ ℔, och Wattholma 64 skppd stångjern och harnesk-plåtar. — Dernäst följer i ordningen Söderköping; men att denna förut så mäktiga stapelstad redan var i aftynande, synes deraf, att den utom 2 skutor blott hade 3 fartyg om 72 läster. Först nu kom dess granne Norrköping med endast 2 fartyg och 3 skutor; dernäst Vestervik med 2 fartyg om 26 läster och 1 skuta; sedermera Nyköping med 1 tjugelästigt fartyg och 1 skuta, samt slutligen Vesterås, Arboga och Köping, hvardera med 2 skutor. Oväntadt är att på denna lista sakna Visby och Kalmar: deraf bör dock ej bestämdt dragas den slutsatsen, att dessa städer ej ägt egna skepp: det tyckes blott bevisa, att från dem inga ombud infunnit sig vid det föregående herredagen.

Beträffande de utgående skeppens lossningsort finner man, att den största handeln idkades med Bråwassze, Holland och Danzig. Hvilken ort menas med det första namnet, hafva Dalin, Modéer m. fl., som hämtat ur samma källa, lemnat oförklaradt. Jag förmodar, att det är samma namn, som i 1560 års skeppsordning kallas "Brouage", en fransysk, numera högst obetydlig stad i det fordna landskapet Aunis; denna nejd är ofruktbar, men rik på vin och hafssalt, och dessa varor voro de man i Frankrike mest eftersökte. Den tid var nu förbi,

---

[1]) Svedenstjerna, Tal i K. Vet. Akad. 1810, Om Svenska Jernhandteringen i Äldre och Nyare Tider, sid. 19.

då Lübeck nästan ensamt var i besittning af all h
i Sverige: sedan denna, tid efter annan, undergått å
liga inskränkningar, hade till och med Rikets b
skap vid Samtinget 1550 på Konungens anmodan l
tat att alldeles icke besöka någon enda af de Ver
städerna, utan i stället segla åt Vesterhafvet. Kort
efter, 1552, förlorade de också sina handelsfrih
England, i anledning af de missbruk, som de äfve
gjort deraf.

Man torde förundra sig, att se hufvudstader
tiden hafva utskeppat sådana varor, hvaraf den n
höfver tillförsel, såsom ved, master, spiror, läkter,
hudar, tran, hästar, hvilka uppräknas bland 156
exporter. Men dessa voro utan tvifvel till störst
len förut nedhämtade på de "skutor, som plägade
till Norbotn", ett landskap, hvarest ännu icke fan
enda stad. Detta [1]) oaktadt hade likväl fordom Nor
ningarne sjelfve skeppat sitt beck, sin tjära och
trädvaror utrikes; men i afsigt att bibehålla Lübeck
och Stockholms stads vänskap, hade Sten Sture
nödgats förbjuda deras sjöfart, så att dessa var
antingen fördes till hufvudstaden, der Lübeckarne
ägde rika handelshus, eller af Hanseaterne sjelfve i
land afhämtades: en handel, som nu mera blifvit d
mycket angelägnare, sedan Ryssarne, uppäggade af
mark, gjort handeln i Finska viken osäker.

Mera märkligt är, — hvad vi snart skole finna
att fäderneslandets handel den tiden icke hufvudsak
var grundad på jern, grundpelarn i den sednare
export, icke heller på koppar, som blef det i Gus
Adolfs tid, utan förnämligast på trädvaror, samt
näst ladugårds-producter och fiskvaror.

---

[1]) Clasons (förra) Tal i K. Vet. Akad. 1751, Om
ges Handels Omskiften, sid. 17.

Vi börja med jernet. Af export-listan se vi 135 läster af denna metall varit påtänkta att utgå å skepp, som uteslutande medförde denna laddning. Detta gör 1620 skppd; och detta är det enda man med visshet känner om quantiteten af den tidens jern-utförsel. Att bestämma den öfriga, beror af lösningen af tvenne problemer; det ena: huru mycket jern befanns på de skepp, som medförde en blandad last; det andra: hvad var ändamålet med de från Elfsborg till Frankrike och Holland bestämda stora fartyg, om hvilka det heter: "theras uthförning anamma the i Norgie." Dessa frågor hafva sålunda blifvit besvarade [1]): "Huru stor utskeppningen vid början af detta tidehvarf varit, är svårare att säga; likväl när man räknar de utgående skeppens lästetal år 1559, och hvar läst järn till 12 skeppund, och man tillika vet hvilka varor, som då exporterades, som ungefärligen är gifvet, kan man i det närmaste sluta, att hela export-summan icke stigit öfver 20,000 skppd, hvaraf det mesta lärer gått till Norrige, emedan der vidare af Elfsborgs stad intogs last till Frankrike och Holland." Att Elfsborgs fartyg utgått med jern, anser jag, för min del, föga troligt. Hvarifrån skulle några betydliga quantiteter ditkomma, då Vestergöthland aldrig haft något betydligare bergsbruk och Nerikes liksom Vestmanlands jern sannolikt den tiden tog vägen åt Vesterås? Svarar man: från Vermland, så glömmer man att någon större bergsrörelse der icke fanns före Carl IX:s tid. När sedan denna begynte, gick en stor del af dess jern till Fredrikshall; en smygväg, som förböds af Gustaf II Adolf [2]); Carl XI ledde denna handel till Uddevalla. Dessutom strider ofvannämnde mening rakt emot ordalydelsen: att skeppen skulle taga sin utförning i Norrige. Troligare synes alltså, att de Elfsborgska fartygen gingo i det närmaste tomma till Norrige, för att der intaga fisk, träd-

---

[1]) Modéer, 1:a Del., sid. 62. [2]) Hallenberg, Hist. V., sid. 210.

varor och jern, och sedermera sälja dessa varor i H land och Frankrike. Det var således en art transi handel. Men om således dessa laddningar till det me böra utgå ur räkningen, så bör man å andra sidan i glömma, att riket äfven då ägde en passif handel, att den jern-quantitet, som utländningen på egna sk afhämtade, väl torde hafva motsvarat den förmenta skeppningen från Elfsborg. Sammanlägger man de 1356 läster med de förut uppgifna 488, samt anta att de 32 till Wiborg afgående skutorna hvardera m fört 10 läster stångjern, så blir lästetalet 2164 skeppundtalet 29,968. Vi medgifva likväl gerna, denna uträkning hvilar på nog hypothetiska grunder.

Hos en annan äldre författare [1]) ser jag följa uppgift: "1200 skeppund jern eller inemot nionded af hela den tidens jerntillverkning gick ut för huml hvaraf följer, att denna skulle varit öfver 10,000 sk Saken vore afgjord, om denne författare för sin upp åberopat någon säker källa; men då en sådan sakn äge vi derföre ingen annan borgen än honom sjelf; oc skole nedanföre finna, att hans uppgifter icke öfver äro pålitliga, ehuruväl hans Tal genom de många rikhaltiga Bilagorna, som åtfölja det, äger ett gan stort värde.

Hos andre författare finna vi uppgifter, som en bestyrka den ovisshet, som i dessa ämnen råder. gre [2]) anse utskeppningen mot slutet af Konungens gering hafva föga öfverstigit 12,000 skppd; andre h

[1]) Grefve Nils Bjelkes Tal i K. Vet. Akad. 1776, det första lyckliga Tidehvarf för Sveriges allmänna Husl ning under K. Gustaf I:s regering, sid. 19.

[2]) Sandels Tal i K. Vet. Akad. 1782, Om förhålla af Varors In- och Utförsel till och ifrån Sverige i särsk tid-hvarf, sid. 34.

upptagit 16,000. Men dessa uppgifter beträffa endast stångjernet. Ännu en annan forskare [1]) yttrar sig på följande sätt: "när man sammanräknar tillverkningarne af Osmund, Tackjern och Stångjern, blifver det mer än sannolikt, att de uppnått 30 till 40,000 skppd, eller mycket öfver hvad Osmundssmidet ensamt under dess fördelaktigaste period hade frambringat."

Det synes mig förunderligt, att hittills ingen gifvit uppmärksamhet åt ett document, infördt bland Bilagorna till nyssnämnde Gr. Bjelkes Tal, hvilket synes mig vara egnadt att i detta ämne leda vårt omdöme. Det är ett Konungens öppna Bref af år 1559 till Hammarsmederne i Lindesbergs och Nora Bergslager, och deruti förekomma följande ord: "utaff the Ahrton hambrer, som der nu i bruk ähre, schall åhrligen (Oss till een behageligh tidt) utgöres en stadge, nempligen Etthundret skepund Stångejärn." Nu för tiden (1832) utsmida [2]) rikets 707 hamrar 382,064 skppd stångjern; år 1695 utsmidde [3]) rikets 550 hamrar 223,147 skppd; det förra gör vid pass 540, det sednare 406 skppd efter hvar hammare. Vi antage den sista beräkningen, men nedsätta den mer för jemnhetens än för den ännu ouppöfvade skicklighetens skull till 400 skppd; efter detta antagande skulle ofvannämnde 18 hamrar åstadkommit 7200 skppd, hvilket vi anse för en i det hela säker product. Nu för tiden belöper sig den smidesskatt, som Kronan uppbär, till hvart 85:e skppd; Konung Gustaf åter fordrade efter denna räkning hvart 72:a, hvilket å ena sidan visar, att han äfven här ej föll i det felet att taga för litet, men deremot å andra att tillverkningen ej gerna kunde vara mindre. Svårare blir det visserligen att utleta, huru denna bergslags production förhöll sig till hela rikets;

---

1) Svedenstjerna, sid. 21. 2) Forsell, Statistik, s. 114.
3) Ders. sid. 123.

men det torde dock ej vara omöjligt att deruti komma till någon approximatif visshet. År 1832 [1]) tillverkade hela Örebro Län 51,847 skppd stångjern, ägde 104 hamrar och skattade 532 skppd. Om man derifrån afskiljer Carlskoga samt Nya Kopparbergs, Hjulsjö, Grythytte och Hellefors bergslager, hvilka ej engång producera en niondedel [2]) af ofvannämnde smidesbelopp, så återstå i rundt tal 46,000 skppd. Dessa 46,000 skppd göra $8\frac{1}{7}$ af hela rikets stångjerns-tillverkning; hade nu förhållandet den tiden varit detsamma, så skulle smidet utgjort 58,400 skppd. Men en sådan slutsats vore mycket förhastad; man måste till en början afräkna Vermlands och förmodligen äfven de nordliga Länens production. Dessa göra dock ej fullt $\frac{1}{4}$ af det hela; men detta är icke nog, ty ifrågavarande bergslag utgjorde då kärnan af rikets så kallade jernberg; men sannolikt bör ej mer än $\frac{1}{2}$ borttagas, och ändock återstå 28,000 skppd, osmunds- och tackjernet oberäknadt. I fall detta utgjorde $\frac{1}{7}$ af nyssnämnde quantitet, (och mera lärer det väl svårligen utgjort, emedan dess utförsel den tiden var förbuden), så går denna beräkning temligen nära till Svedenstjernas; och torde, till dess man finner andra grunder, till att derpå uppföra en säkrare, denna uppgift tills vidare få anses som den sannolikaste. Under den föregående perioden af Gustaf I:s regering var förhållandet utan tvifvel annorlunda, och torde väl då knappt öfverstigit 20,000 skppd.

Om således den tidens jerntillverkning, ehuru större än man i allmänhet hittills antagit, ändock knappt utgjort $\frac{1}{16}$ af den närvarande, så var den dock fördelaktig så väl för den enskilde, i följd af jernets höga

[1]) Forsell, Statistik, sid. 114.

[2]) Före 1828 tillverkades i Nora och Lindesbergs Bergmästardöme 55,000 skppd i medeltal, i Carlskoga och de öfriga blott 8952 skppd. Örebro Läns Femårs-Ber. för 1828 s. 31.

[illegible]s i förhållande till [illegible]dens och andra inhemska varors, — som för riket, i följd af dess höga pris i allmänhet. [illegible]ckså var Sverige den tiden nog lyckligt att i hela nor[illegible]en ej finna någon enda mäktig medtäflare[1]) i denna [illegible]andel. Om priset träffe vi följande uppgift. År 1553 [illegible]fverenskom nemligen Konungen[2]) med Stockholms Bor[illegible]erskap, att man ej på ett år skulle utföra något jern, "efter de främmande ej ville gifva ett skäligt pris derföre", och icke låta någon utländning hemma i landet köpa det under 120 mark för lästen osmund och 22 mark för skppdet stångjern. Mellertid vanns ändamålet icke helt och hållet, ty 1559 lät man sig nöja att för det [illegible]ande taga blott 20 mark. Vid denna tid[3]) gällde 4 mark lika med 1 Rdr sp., eller, enligt pari-curs, var 1 mark lika med 1 Rdr Rglds i vårt sedelmynt; 1 skppd stångjern gällde alltså 5 Rdr sp., hvilket pris, ehuru något [illegible]re än det nu gällande, är mycket högt, om man dels [illegible]raktar myntets eller silfrets högre värde den tiden, [illegible] de öfriga svenska producternas vanpris samt dere[illegible] de utländska varornas dyrhet. Bergsmannen kunde [illegible] för 1 skppd stångjern köpa sig 5 t:nor råg, hvaremot [illegible] sedermera gifvits perioder, då det i förhållande till [illegible]mmålen knappt haft hälften, ja vissa år blott sjette[illegible]delen af detta värde, t. ex. 1808[4]), då 1 skppd stång[illegible]ern såldes för 4/5 t:na råg.

---

[1]) Norriges jernverk, hvilka i alla fall aldrig varit sär[illegible]deles gifvande, upptogos till större delen i nästa århundrade. Om Ryssalands och Englands skole vi framdeles tala.

[2]) Clasons förra Tal, sid. 26.

[3]) Hallenberg, Histor. Afhandl. om Mynt och Varors [illegible]ärde under K. Gustaf I:s regering, sid. 341. Jag har öfver[illegible]allt antagit en svensk och tysk specie-riksdaler samt 1 Rdr Rbg B:co för lika; den skillnad, som är dem emellan, är för obetydlig för att här komma i fråga.

[4]) Granberg, Statistik, I. sid. 83.

Man torde i sammanhang härmed böra erinra sig att Dannemora, Sveriges yppersta jerngrufva, endast ha de varit känd ungefär 50 år före Gustaf I:s anträde til regeringen. Den upptäcktes nemligen 1470 och gaf den tiden 24,000 skppd malm, som mestadels rå utfördes, så att största delen af vinsten stadnade i Tyskarnes händer. Vi hafva ofvanföre sett, att ännu 1532 malmen från denna grufva utgick rå, och att den ännu flera år derefter lemnade en högst obetydlig afkastning. Hela landets tillverkning för öfrigt bestod ända till år 1533 i smältningen af Tackjern och Osmundsjern. Med det sednare förstås sådant, som [1]) blott genomgått en enda smältnings-process vid en eld af ved, och sedan, hugget i smärre, men i kanten sammanhängande stycken, utfördt i fat om 20 lpd.

Denna art af tillverkning, som endast fordrade den aldra enklaste process (egentligen ett slags vallon-smide minut), lärer redan under hedendomen varit bekant; och under medeltiden har Osmundet, enligt Rinmans gissning, blifvit begagnadt såsom mynt. Kronan använde det dessutom ofta under 14:e och 15:e århundradet, då tillverkningen anses hafva uppgått till 20 à 30 tusen skppd, till att betala sina utländska skulder. Så liquiderade [2]) Drottn. Margaretha år 1402 med 200 fat Osmund den skuld af 2000 mark silfver, för hvilken hon häftade hos Capitlet i Roskild. Ett skppd af detta half-förädlade jernslag skulle alltså kostat 8 marker silfver, hvilket förekommer ganska besynnerligt, så vida dessa 2000 mark silfver ej voro mark penningar. Sedermera tyckes jerntillverkningen i riket kommit i lägervall,

---

[1]) Geijer, Sv. Folkets Hist. II., sid. 132. Svedenstjerna, sid. 18 o. f.

[2]) Ångman, Prisskrift i K. Vitt. Hist. och Antiqu. Akad., sid. 235.

II, ända till dess Konung Gustaf I med hittills ovanlig ift åtog sig denna handtering.

Från detta osmund öfvergick jernförädlingen till tyskjernsblåsningen, hvilken ännu vid detta tidehvarfs början var en nyhet i norden. Nästa steget var Rännarsmidet (Blaufeuer-, Zerrenfeuer-Arbeit), hvilket Konungen ock lät införa på flera ställen i riket. Men han stannade ock derid, ty sistnämnde år, 1533, lät han inkalla "gode och välförfarne bergsmän", hvilka i flera delar af riket skulle anlägga hyttor och hamrar; och sedan detta smide hunnit till någon stadga, förböds utförseln af osmundsjern. Men dessa anläggningar hunno väl icke nog snart sprida sig, så att man på 1560 års skeppslista finner, att osmundsjerns-handeln blifvit idkad i bredd med stångjerns-handeln. Många af de redan gjorda hamrarna blefvo förmodligen också förstörde under de följande oroligheterna, så att Carl IX år 1604 nödgades utgifva en sträng författning om ett allmännare stångjernssmide. Men dermed upphörde ändock icke den gamla, af okunnighet och vana skyddade osmunds-tillverkningen; den fortfor under hela Gustaf II Adolfs regering i bredd med det ädlare smidet i Vermland, Vestmanland, Östergöthland o. fl. [1]); den förböds ytterligare 1639, men förekommer ändock — hvad man knappt skulle anse för möjligt — ännu [2]) år 1739, då den vid hög plikt förböds.

Andra metaller nämnas ej på våra ofta åberopade utskeppningslistor. De förtjente det ej heller. Om den nu som rika Garpenbergs koppargrufva yttrar väl år 1554 Konungen [3]), att "brytningen der hafver ett godt

[1]) Hallenberg, Gustaf II Adolfs Hist., på flerfaldiga ställen. Jfr. Skandia IV: 1, sid. 18.

[2]) Burén, Åreminne öfver L. DeGeer, sid. 4.

[3]) Bilagan N:o 19 hos Bjelke. Ännu visste ej Konungen, han bad Hertig Erik efterspörja det, om grufvan skulle kom-

gagn med sig"; men om hufvudgrufvan, Stora Kopparberget, lyder det deremot [1]), att "det står vid sitt gamla lag och ej lönar omkostningen." Väl blef grufvan en gång på Kronans bekostnad bottenöst, men 1563 stod den åter full af vatten. Att K. Johan III lät [2]) anställa tacksägelse i alla rikets kyrkor, när brytningen en gång uppgick till 3000 skppd koppar, förutsätter, att denna afkastning måtte blifvit ansedd såsom en alldeles ovanlig välsignelse; och när man vidare tillägger, att Åtvidabergs grufva, nu den andra i riket, först 1552 blef åter upptagen, kan man deraf draga den slutsatsen, att rikets koppar-tillverkning, som ännu blott bestod i råkoppar, icke ens uppgått till hvad den nu utgör, än mindre till hvad den blef i nästa århundrade.

Helt annorlunda förhöll det sig den tiden med silfver-afkastningen. Upptäckten af "Sala silfverberg synes ej ha skett förrän i Svante Stures tid vid år 1510", säger den ypperste af våra häfdatecknare [3]). Denna uppgift lärer väl i första handen, ehuru en utländsk, mig obekant källa åberopas [4]), grunda sig på dessa Rim-Chrönikans ord [5]):

Tusende Femhundrade och Elfva åhr
Strax effter Julen thet var,
. . . .
Jag . . . om Juletijd till Vesterås drog
. . . .

---

ma att gifva 1400 eller 600 skppd koppar, således i hvilket fall som helst en obetydlighet.

[1]) Geijer, anf. st.

[2]) Nauclerus, Delin. Fodin. cuprimont. Dissert. Upsal. 1703, sid. 93, anförd af W., Skandia anf. st. sid. 8.

[3]) Geijer, Sv. Folk. Hist. I, sid. 321.

[4]) Langebek, Om de Norske Bergverker, sidd. 140, 148.

[5]) Scriptt. Rer. Suecic. T. I, sid. 202.

Några Bergmän kommo thå til min,
Them skänckte iag både Miöd och Vijn;[1]
Effter Jula Högtid siuende dag,
Giorde iag med them ett lag
Om ett Silffbärg som funnit var,
Ther Malmen var både fijn och klar.

"Detta silfververk kan väl intet vara annat än det vid Sala", yttrar i anledning deraf Lagerbring [1]), ehuru han straxt ofvanföre anmärker, att "man kanhända intet vet tiden när det först blifvit upptaget", hvarefter han tillägger: "och kan väl vara att något silfver blifvit uppkommadt af ålder vid Salberget." Sådant lär ock vara verkliga förhållandet; ty enligt en af våra mest pålitlige författares försäkran [2]), finnes det öfver Salas silfvertillverkning ända "från år 1506 dels gamla säkra handlingar i Kongl. Kammar- och Bergs-Collegiernas archiver, dels documenter och räkenskaper, som i Sala äro att tillgå. Men tillförene eller på 1400-talet är vigten antecknad efter framledne Bergmästaren Renies uppgift, sådan han den kunnat erhålla ifrån Lübeck." Enligt den sistnämnda utgjorde från år 1400 till 1500 årliga tillverkningen vid pass 17,276 lödiga marker; under de följande femtio åren steg den till 18,141, under hvilken tid minsta afkastningen, som inträffade 1547, ej gick under 8852 marker; den största [3]) inföll 1506,

[1]) Statskunskap sid. 42.

[2]) Hülphers, Om årliga Tillverkningen vid Sala Grufva, i K. Vet. Akad. Handl. för år 1767, sid. 68. Sandels säger sid. 9 bestämdt, jag vet ej på hvad grund, att "Sala silfververk på 1180-talet varit i full drift."

[3]) Geijer anför (II, sid. 130), att "silfvertillverkningen vid Sala efter 1539 års räkenskaper steg till 47,894 mark." Detta strider helt och hållet mot uppgiften hos Hülphers, enligt hvars tabeller detta års tillverkning blott utgjorde 11,644 marker; under hvilket år grufvans afkastning just var ringare än nå-

då grufvan gaf 35,266 marker, eller mer än den någonsi både förut och sedermera afkastat. I hennes annal finnas för öfrigt åtskilliga luckor: en sådan infaller eft 1551, då tillverkningen utgjorde 14,272 marker; nä anteckningarna åter vidtaga, eller 1560, hade den ne fallit till 5215, sannolikt i följd af något bergras. Ifrå denna tid har grufvan aldrig mera återvunnit sin fordn gifmildhet; dess högsta afkastning har blott tvenne å (1564—65) uppgått till något öfver 9500 marker, me vanligen vida derunder, hvilket vi framdeles skole an märka. Under den förra rikare perioden gaf Sala gruf va, om vi för jemnhetens skull skatta den bergfina mar ken till 9 Rdr sp., en afkastning af öfver 162,000 Rd sp., motsvarande efter tidens priser lika många tunne spånmål, eller 32,000 skppd stångjern, och i värde upp gående till 1½ gång mer än hela stångjerns-tillverknin gens i riket. Nu för tiden, då grufvan nyligen förs upphunnit 3000 markers afkastning, ger den 27,000 Rd sp. i värde, motsvarande vid pass 14,000 tunnor span mål, eller 4500 skppd stångjern, och utgörande ej myc ket öfver $\frac{1}{100}$ af vår årliga stångjerns-tillverknings värde Hvilka förundransvärda skiften hafva ej sjelfva grundva larna i vår allmänna hushållning inom mindre än tre år hundraden undergått; hvilka hjelpkällor hafva ej förs nat, under det å andra sidan nya öppnat sig! De tide äro förbi, och torde väl icke så snart återkomma, d Sverige kunde — såsom det skedde under Gustaf I: tid[1]) — försträcka England silfver till fortsättandet a myntningen, hvilken af brist på denna metall i flera å varit inställd. I Sturarnes och Kon. Gustafs tid måst sannolikt silfret ha fått hjelpa till att betäcka undervig

gonsin tillförene, med undantag af år 1403. Vi anse denn uppgift för vida trovärdigare än Grefve Bjelkes, från hvilke (sid. 43) jag ser den ofvannämnda vara hämtad.

[1]) Sandels, sid. 35.

ten i rikets handel, emedan man både förut och efteråt ofta hörde klagas öfver utförsel af rikets redbara mynt. Dessutom nämner Gustaf sjelf, då han skulle ingå sitt handelsförbund med Frankrike, silfver bland de varor, som Sverige hade att aflåta.

Af export-listan ser man, att skogs-producterna utgjorde en högst betydlig del af utförseln. Äfven inom detta område hade Kon. Gustaf gjort en välgörande revolution, i det han lät bygga de första sågverk i riket, hvarigenom plank och bräder, eller, såsom de kallades, "sågedelar", först kunde tillverkas och utskeppas. Ved hade hittills utgjort den vanligaste och drygaste delen af de utgående skeppens last: den fortfor att vara en export-vara ända till 1696, då den blef förklarad[1]) att icke dertill böra räknas.

Det förundrar oss, att spanmål icke i de båda skeppslistorne nämnes bland utgående varor; den förekommer likväl både i Köpenskaps-Ordningen af år 1560 och i Vadstena Ordinantz af år 1555, der den upptages som en utgående vara; men förekommer icke bland förteckningen på de inkommande. Sverige ansågs verkligen under medeltiden såsom ett kornland, och var det ännu i sednare tider; under Gustaf II Adolfs tid beräknades af RiksCanzleren spanmåls-utskeppningen "allena från Sverige" utgöra 7000 läster[2]), och han tillägger, "att uti de förra tider större poster voro utgångne." Hålla vi oss vid den uppgifna quantiteten, gör den 84,000 skppd, och om hvarja tunna anses i vigt utgöra 10 lpd, blir tunntalet 168,000. En sådan production för den ut-

[1]) Comm. Colleg. Bref 15 Sept. 1696.

[2]) Gr. Bjelke, sid. 42. Geijer (II, sid. 129) anser likväl spanmåls-exporten för tillfällig. Fråga är dock, om ej importen var tillfällig. De år, som åberopas, kunna ha varit missväxtår, och bevisa i sådant fall intet.

ländska marknaden tyckes förutsätta ett temligen blomstrande åkerbruk, ehuru det icke ändock tillfredsställde Konungen, som klagade öfver "then menige mands stora försummelser, otrifuenhet och oskicklighet." Det är sannt, att utförseln af säd vissa år måste förbjudas, att säd stundom till och med från Lifland [1]) måste efterskrifvas; det är sannt, att i en tid, då få städer, få bergsmän och andre näringsidkare funnos att försörja, de ensamt tärandes antal ej ännu var betydligt; det är slutligen sannt, att i en tid, då bränvinet ännu hos oss blott ansågs som ett medicament, brännerierna ej uppslukade dessa stora sädes-quantiteter, utan hvilkas förvandling till denna dryck landet i vanliga år nu skulle kunna utskeppa vida större spanmåls-partier. Deremot bör å andra sidan besinnas, att vi den tiden icke ägde Skåne, äfvensom att den tidens starka öl-bryggerier sannolikt förstörde fullt opp, ja, som jag tror, ännu mer säd än våra brännerier. En "Hofmand" d. ä. ryttare skulle nemligen i förtäring årligen [2]) erhålla 10 tunnor (förmodligen bättre) öl; legofolket (drängarne) åter hvardera 12. Nu åtgick till 5 tunnor spis-öl (hvilket förmodligen var ämnadt till tjenstefolkets dagliga bruk), 1 tunna malt; hvar arbetskarl förtärde således i öl årligen 2 $\frac{2}{5}$ tunnor malt eller inemot 2 tunnor korn. I fall dessa skulle blifvit förvandlade till vår nuvarande national-dryck, skulle de gifvit 30 kannor bränvin, eller vid pass 3 supar om dagen. Om man besinnar, att öl-drickningen fordom var allmän i alla klasser och till och med bland fruntimmer, som åtminstone i högre stånden skulle hafva vin eller öl till sin nattdrick, och ansedd såsom en nödvändighetsvara, hvaremot allmogen nu, vanligen större delen af året, får alldeles umbära bränvinet; så torde det

---

[1]) Dalin, Svea Rikes Hist. III. sid. 406.

[2]) Enligt Konungens Ordning och Undervisning, Bjelk sidd. 61 och 63.

satsen ej kunna betviflas, att vår tids bränvinssupande, ehuru vida mera skadligt för helsa och sedlighet, snarare kräfver en mindre än större åtgång af spanmål. Om det hos oss visserligen gifves ett icke obetydligt antal supare, för hvilka 30 kannor bränvin om året på långt när ej förslå, så läto deremot den tidens herremän, "hofmän", borgare och förmögnare utan tvifvel sig icke nöja med detta svaga spis-öl, utan drucko starkare och således mera sädesödande slag, såsom Svenne-öl eller Fogde-öl: till 5 tunnor öl af det förra slaget åtgingo 2 tunnor malt; till 2 tunnor af det sednare slaget 1 tunna malt. De förnämare nyttjade likväl den tiden Tyskt öl, så väl i Sverige som Danmark.

I hänseende till spanmålens dåvarande låga pris, betydde ofvannämnde export mindre, än man kunde förmoda. En tunna råg kostade nemligen den tiden 4 mark = 1 Rdr sp., hvilket visserligen ansågs för dyrt mot fordna tider, då t. ex. 1470 [1] 1 tunna råg gällde 10 hvitar eller blott 7 $\frac{1}{2}$ sk. sp., så att Kon. Gustaf med skäl kunde berömma sig af att hafva bragt bondens producter i pris. Om vi antaga spanmåls-exporten till 168,000 tunnor och jern-exporten till 20,000 skppd, så utgjorde ändock den förra i värde mer än hälften af den sednare. Huru mycket hafva äfven häruti icke förhållandena ändrat sig!

Den stora mängden af ladugårds-producter tyckes deremot bevittna ett öfverflöd på beteshagar och ouppodlad jord, liksom rikedomen på bockar eller bockskinn ett öfverflöd på skogar; ty det torde ej få förutsättas, att denna ymnighet på victualier den tiden, liksom förhållandet nu är i Nederländerna och England, grundat sig på ett till fullkomlighet bragt jordbruk. Men hvad vi redan anfört, torde å andra sidan berättiga oss

---

[1]) Hallenberg, Afhandl. om Mynt m. m., sid. 24.

att dervid ej fästa alltför låga begrepp; endast att folk, som stödjer sin exsistens hufvudsakligast på jorden, kan utan fullkomlig förstörelse genomgå så många och långvariga olyckor, som efter Gustaf I:s död hemsökte fäderneslandet. Någon national-rikedom fanns visserligen icke, men frånvaron deraf kan ganska väl stå tillsammans med en viss individuell välmåga; och att under de sista åren af denne Konungs regering god tid fanns i landet, det intyga alla våra handlingar. Detta förvärfvade slutligen den gamle Konungen hans undersåtares kärlek och erkänsla, ehuru han ofta, stundom bittert, stundom vemodigt, klagar öfver deras otack: sällan dog någon förmögen bonde, som ej testamenterade honom något silfverstycke; och i den tidens räkenskaper finnes en artikel, som kallas testaments-silfver [1]). Till denna enskilda välmåga bidrog också betydligt den gamla svenska tarfligheten, som i det hela ännu bibehöll sig till Fredrik I:s regering. Man bör ej låta förvilla sig af beskrifningar på den tidens gästabud, vid hvilka rådde ett öfverflöd på matvaror, drycker och kryddor, för hvilket vi nu häpne. Det var våra fäders grundsats, att vid sådana tillfällen slå stort på; men dessa tillfällen inskränkte sig i det enskilda lifvet nästan blott till bröllopp och begrafningar, och förekommo således en eller ett par gånger under ett helt menniskolif. Till de dermed förknippade utgifter hade man ganska länge förberedt sig: det var icke ovanligt, att lemna en förnämare persons lik ett helt år obegrafvet, för att hinna insamla medel till grafölet; ja, det gifves exempel, att begraf-

---

[1]) Så förmäler åtminstone Gr. Bjelke sid. 44. Om detta, såsom jag förmodar, är grundadt, så är likväl den anmärkningen icke rigtig, att derpå "intet exempel på något annat ställe i verlden och på någon annan tid gifvits." Hans Excellens har dervid icke påmint sig Tacitus. Men motivet för denna frikostighet var, som jag hoppas, ett helt annat än i Rom.

ningen, liksom ännu sker i China, blifvit uppskjuten ända till tre år efter dödsfallet. Forntiden älskade också vid sådana tillfällen mycken prakt i kläder; dessa voro väl i allmänhet vida dyrare än våra, men deremot af ett fastare slag och tillika mindre underkastade modets nycker. Den tid är icke längesedan förbi, då, inom medelklassen, en sidenklädning kunde lemnas i arf åt dottern, för att sedan kanske tjena en tredje generation till praktsängtäcke. Fordomdags ägde furstar och adel mera smycken, juveler och andra klenoder, och i allmogens och medelståndens hus fanns kanhända äfven mer silfver, än förhållandet är nu; men dessa rikedomar voro vanligen ett arf från fäderna, hvilket under välmågans tid blott behöfde förökas och i behofvets stund kunde förvandlas till penningar. Med ett ord, våra förfäders lux var af ett mera redbart och solidt slag, och man kände ej då dessa utgifter, som nu liksom droppvis men dagligen utflöda från våra hushåll, och som derföre i längden äro så mycket mer tärande.

Men vi återgå till vårt egentliga ämne. Vi vilje först anföra de förnämsta svenska varornas pris och sedan de ingåendes jemte stället, hvarifrån de hämtades. I förbigående anmärkes, att svenska eller göthska hästar fordom voro af en så förträfflig afvel[1]), att Norrmännen lika gerna köpte dem, som vi nu handla sådana från Norrige. Om deras pris saknas all uppgift. Stångjernets och rågens känna vi redan. Korn och malt kostade lika med rågen; 1 tunna hvete 5 mark. Läsaren erinrar sig, att 4 mark då motsvarade 1 Rdr sp., så att 1 mark kan anses lika med 1 Rdr rglds. Talgen[2]) kostade 2 mark pundet; 1 skppd ister 32 mark; 1 tunna smör 36 mark; 1 tunna lax 26 mark; 1 skppd gäddor 25, 1 skppd stål 35 mark o. s. v.

---

[1]) Sandels, sid. 27. [2]) Bergius, sid. 17. Lagerbring, Sv. Rikes Hist., III, sid. 81. Jfr. Hallenberg, Om Mynt och Varor.

Riga och Revel hade hittills varit de orter, der mellanhandeln med Ryssarne hade drifvits; men under det krig, hvarmed Czar Iwan hemsökte Lifland, hade, såsom vi redan förnummit, denna handel dragit sig till Wiborg. Gustaf I hade, för att dit leda den, byggt Helsingforss, men ändamålet vanns icke. Till Wiborg fördes från vår sida följande "för Ryssarne tjenlige varor": läder, jern, salt, koppar, utter-, bäfver-, räf- och har-skinn. Dessa utbyttes mot zobel, gråverk, hampa, lärft, vadmal, kameloter, äfvensom vax à 160 mark per skppd, talg à 35 mark d:o, lin à 65 mark d:o, torra hudar, rysshudar à 60 mark per 100 st., kalfskinn à 15 mark per d:o.

Från Tyskland hämtades Brüggiskt kläde à 120 mark stycket, Engelskt d:o à 100 mark d:o, salt à 70 mark lästen, plåtkoppar à 150 mark per skppd, kittelkoppar à 190 mark d:o, bly à 40 mark d:o, tenn à 140 mark d:o, jerntråd à 150 mark d:o, messingstråd à 200 mark d:o, sill à 150 mark lästen, honung à 40 mark tunnan. För öfrigt värjor, harnesk, saltpetter och allahanda kramvaror.

Från England förságs riket med kläde, yllevaror, bly och tenn; från Danmark med saltpetter och humla. Denna sistnämnda vara tyngde, såsom vi ofvanföre anmärkt, starkt på den tidens handelsvåg, ehuru inhemsk humle-plantering redan under Unions-tiden blifvit anbefalld och äfven kommit sig före i Finland. Den mesta, känd under namnet "Prysk", hämtades sannolikt från Danzig, och var starkare än den Finska. I brist deraf användes Pors, hvilken ännu för 50 år sedan stundom brukades af allmogen i vissa orter. Från Frankrike infördes vin och salt; från Nederländerna Untzeguld (sämre arbetsguld), silfvertråd, lärft, sidentyger, socker och kryddor. Enligt 1555 års förordning, der man utsatt priser för främmande varor, ville man gifva 8 mark

för 1 aln sammet af bästa slag, 4 mark för 1 aln damast, 65 mark för 1 åm spanskt vin, 28 till 32 för 1 åm rhenskt, 20 mark för 1 ℔ saffran, 5 ½ för 1 ℔ muskot, 1 mark för 1 ℔ canarie-socker, 4 öre för 1 pund mandel, 1 öre för 1 pund russin o. s. v.

Vi öfverlemna åt läsaren att jemnföra dessa priser sinsemellan och med de närvarande. Det är märkvärdigt, att Lübeckaren lät betala sig för jerntråden 37 gånger mer än stångjernets värde. Lika öfverdrifvet, i förhållande till sädens, var speceriernas pris: 1 ℔ socker hade då, såsom man ser, samma värde som ¼ tunna råg, 1 ℔ muskot gällde mer än 1 tunna hvete, och 1 ℔ saffran lika med 5 tunnor råg.

Dessa priser hade dock på de sednare åren betydligt ändrat sig till Sveriges förmån. Hittills hade man låtit Lübeckarne gifva, hvad de ville, för de inhemska varorna; och begära, hvad de ville, för sina egna. Till bevis derå må nämnas, att Hanseaterne läto betala sig 1 tunna salt med ett skppd koppar, och 1 tunna morötter med 1 skppd tackjern. Derjemte voro Svenskarne så enfaldige, att de bortgåfvo sitt eget mynt för ett vida ringare värde än som motsvarade dess godhet, men deremot emottogo utländningarnes sämre mynt till ett vida högre, än det rätteligen bort gälla. Desse införde ock olika vigter för de varor de köpte och sålde, och åstadkommo derigenom skillnaden mellan Bergs-, Uppstads- och Stapelstads-vigten, en oreda, som, i lag fästad, ända till våra dagar bibehållit sig. Gustaf öppnade först sitt folks ögon, sönderbröt Hanseaternes ok, skapade en inhemsk handelsflotta, lärde köpmännen att hämta varorna ur första handen, och att för detta ändamål utskicka sina skepp utom Sundet, såsom, tillägger han, af ålder brukligt varit [1]), till England, Nederländerna och Frankrike,

[1]) Redan Erik af Pommern hade uppmuntrat underså-

sedan han förut genom fördrag dit banat väg för handeln. Han föregick också de handlande sjelf med exempel, i det han utredde fartyg, som gingo efter salt ända till Lissabon. Visserligen innehåller hans Stadga af år 1546 åtskilligt, som skulle förekomma vår tids köpmän odrägligt, men den var förmodligen noga lämpad efter omständigheterna. Deremot fanns det måhända en och annan inrättning, som äfven i vår tid kunde förtjena efterföljd. Så var det sed bland de handlande, att de sjelfva eller deras ombud samlades på Samtingsmarknaden, liksom på en Riks-beurse, eller liksom nu för tiden Vermlands Brukspatroner och Götheborgs köpmän samlas på Christinehamns marknad för att öfverenskomma om årets jernpris. Detta Samting hade likväl en vidsträcktare syftning, ty man träffade der ej allenast öfverenskommelser om de inhemska varornas pris, utan uppgjorde också en plan för nästkommande sommars sjöfart, i följd hvaraf man undvek, hvad nu för tiden ofta händer, att främmande hamnar öfversvämmades med svenska producter, och att å andra sidan riket alltför mycket på en gång öfverhopades med samma slags utländska varor, hvargenom i båda fallen vanpris och förluster för de handlande äro en oundviklig följd.

Äfven detta hade man lärt af Konungen, hvars omsorger sträckte sig till allt, och ända intill de minsta angelägenheter. Han måste till och med undervisa menigman om rätta tiden att så och berga sitt hö och sin säd [1]), emedan hittills "halffparten af Rogh och Korn icke haffwer kommett till nytta"; han visade dem fördelen af oxars nyttjande vid landtbruket i stället för hästar; han påyrkade, hvad som ännu blott är en from önskan

---

tarne att sjelfva åtminstone med 5 eller 6 skepp besöka Flandern, och äfven Sturarne utgåfvo sådana förmaningar. Clasons förra Tal, sidd. 15, 16.

[1]) Bilagan N:o 5 till Gr. Bjelkes Tal.

-naska hushållningen, sädesriors anläggning; han måste gifva ordningar för brygg, bak, slagt, korfgöring, bo-skapens rätta utfodring och legofolkets årliga förplägning; han måste gifva bergsmännen föreskrifter om grufvornas brytning och smidets rätta handtering. Hans egna af-velsgårdar tjente allmänheten till en föresyn; ty han var lika stark i den enskilda som allmänna hushållningen, liksom Carl den store, med hvars charakter och hvars ställning till sitt folk vår förste Gustaf för öfrigt har mången likhet. Dock tyckes den sednare stått än mera ensam, och bildningen åtminstone bland den andliga klassen snarare varit större i Tyskland vid den tiden än 7 hundraden derefter i Sverige. Gustaf I måste tänka och handla för hela sitt rike, och tyckes, snart sagdt, varit den ende bland sina landsmän, som dertill ägt förmåga: allt utgick från honom personligen. "Therigenom" [1]) — klagar han redan 1540 i ett Bref till Häraderna omkring Upsala — "haffue Wij så förarbetet och besvägt (besvagat) Oss at Wij haffue thz nu hoss Oss dageligen händer röön, och följer Oss (utan tuill) så länge Wij lefue." Det gafs kanhända blott en enda man i hans tid, som skulle kunnat delat dessa bördor och bistått honom i omsorgerna för rikets inre förkofran, jag menar Biskop Brask, — men från denne man var han ohjelpligen söndrad genom skiljaktigheten i de religiösa intressena.

Genom dessa och andra bemödanden, rastlöst fortsatta under en nära fyratioårig regering, hade den gamle konungen ändtligen lyftat riket, från en djup inre och yttre förvildning, till en förut obekant höjd af trefnad och välmakt; handeln, hvilken särdeles låg honom om hjertat, hade han bragt ända derhän, att Stockholm samma år, han dog, räknade 209 köpmän [2]). Af deras namn

[1]) Bilagan N:o 37.
[2]) Desse hade så delat handeln sinsemellan, att 72 det

ser man, att alla i det närmaste varit infödde [1]): bla dem funnos äfven några, som kallas "schrifware" och "badstugkarl."

Emellertid stodo dessa resultater utan tvifvel låı under hvad den store Konungen önskat och velat. Í

året skulle handla med Osmundsjern, Stångjern, Plåt- c Kettil-koppar, 22 med Smör, Tran, Späck, Lax, Gädd Ox- och Kohudar, samt Bockar, och 114 med Sill, Ton Strömming, Kött, Spanmål, Getskinn, Samfång, Klockev och Kalfskinn. Bergius, sid. 25.

[1]) Hr. Forsell säger, sid. 131, i sin Statistik: "att je föra Sverige med det mäktiga och rika England, anses n hända af många för olämpligt, men man bör ihågkomma, för 300 år tillbaka ägde London blott 327 köpmän och Sto holm 209." Ett starkt misstag! Rätta förhållandet är det, a London vid början af Dr. Elisabeths tid, redan funnos tvåt sende köpmän, af hvilka blott 327 voro infödde Engelsm Nordencrantz, Arcana Oecon., sid. 32. Hr. Forsell har, som han säger, hämtat denna uppgift ur en (af Protok. Sekret F. Hyckerts) år 1815 utgifven skrift om Sveriges Styrka, Fo mängd och Tillgångar, och denne har förmodligen åter hä tat ur företalet till Modéers Handelshistoria, men der ı "327 infödda köpmän." Dessutom hade England ett stort fi steg framför oss genom sina ylle-manufacturer, som redan 1404 der infördes, i stället för att man dittills sålt sin ull rå Nederländerna och återköpt den förädlad till kläde, likson länge sålde vårt osmundsjern och vår råkoppar till Hansestäde och emottogo dem förädlade. Det är sannt, att den engel klädes-fabricationen vid början af samma Drottnings reger ännu var så ofullkomlig, att klädesstyckena måste utskic till Holland för att der färgas och appreteras, liksom v Carl XI:s tid i samma ändamål sände våra hemmagjorda sid tyger till Tyskland. Det var först genom de Nederländs som efter 1570 invandrade i England, som man der lä sig rätta konsten, och som ylle-manufacturerna började drif i stort. Å andra sidan är det deremot grundadt, att vår s makt vid den tiden var den engelska vida öfverlägsen: denna ännu blott bestod af 13 örlogsskepp, ägde vi 35. Ber Tal i K. Vet. Akad. 1766, sid. 16.

illiga af sina afsigter hade han ej kunnat utföra: det le lyckats honom att, åtminstone till en stor del, nna införa stångjerns-smidet; han ville äfven genom rmakeriet spara fosterlandet den kostnaden och skamm, att till utländningen sälja en vara, som man sedan rköpte förädlad, — men denna omsorg måste han mna åt sin sonson. Att tänka på någon finare induri var mycket förtidigt, då man ännu från utrikes or- måste införskrifva de enklaste och aldranödvändigaste ndtverkare, såsom stenhuggare, murmästare, snickare. är man nämnt, att Biskop Brask lät anlägga de första ltpannor — dem Konungen sedan efterhand lät föröka - och det första pappersbruk [1]), så torde man nämnt t, hvad i denna väg blifvit åtgjordt. Väl hann Kongen så långt, att Stockholm i slutet af hans regering de 113 handtverksmästare [2]); men en del af desses någar hunno på lång tid ej slå fast rot i deras nya fämesland, så att man ända till 1660 måste tillåta [3]) örseln af skor, stöflar och tofflor.

Det var ännu mindre tid att göra något för den tenskapliga bildningen. Vi hade väl ej varit bland de ta nationer, som tillegnat oss boktryckeriets uppfinning, n en bland de sista som deraf drogo någon betydligare st. Riket hade redan länge ägt en högskola, men som kunde tilldana mästare i någon onda af vetenskama, i följd hvaraf K. Gustaf i sin sista sjukdom måe äfven i lekamligt hänseende öfverlemna sig åt en yrkoherde [4]), som, i bästa välmening, genom kalla om-

---

[1]) Att just en sådan fabrik skulle anses för den riksligaste af alla, charakteriserar den bokälskande upphofsnnen.

[2]) Det är märkvärdigt, att deribland funnos 11 guldsme-r, men endast 10 skräddare, 2 snickare och 5 bagare.

[3]) Lagerbring.

[4]) Denna Magister Johannes har efterlemnat en i Bergii l aftryckt Dagbok öfver Konungens sista sjukdom, hvilken en kan läsa utan djup rörelse.

slag och genom sina "kyliga constringentia, consti|
och frigidantia" beredde honom outsägligt lidande
kanhända förkortade hans lif, så att ingen räddning
återstod, då Prins Erik sände honom en utländsk
centiatus." Ej heller kunde han till embetsmän e
personer med "något förstånd, ingenium och schic|
het", utan de fleste, som skickades honom från "s
stugerne", befunnos [1]) vara "drinckere och ölehunder,
ächtige och plumpe bänglar, som bättre tjänte gå
plogen och en trädes stock, ähnn udi Riksens hög
wårdende saaker brukede bliffwe."

Gustaf I torde bland alla christna furstar på s
varit den rikaste på jordagods, på silfver och dyrb
ter, hvaraf han efterlemnade flera hvalf fulla. Hans
tiding, Drottn. Elisabeth, följde den utan tvifvel rig
grundsatsen, att, såsom hon uttryckte sig, göra sin
dersåtares gömmor till kronans skattkamrar, för att
i behofvets stund uttaga, hvad som kunde behöfva
rikets nödtorft. Emellertid nedlät hon sig, att af sin
ske friare, hvars hand hon likväl försmådde, emo
kistor med silfver och klenoder, som denne af det
arfvet sände henne. Genom sådana föräringar, g
yppighet och flärdfulla utrustningar, hade Erik XI
tömt den faderliga skattkammaren, under det han t
på andra sidan Östersjön började ett eröfringskrig, l
lockelser hans fader hade emotstått [2]), och som, e

[1]) Bilagan N:o 38 till Gr Bjelkes Tal.

[2]) Gustaf I skref den 1 Sept. 1558 varnande till I
Johan: "Oss synes rådeligt, att vi icke förhasta oss och
ga uti het kål, der vi förbränna oss, liksom flugan
göra. . . . Det skickar sig icke väl, är ock alldeles farli
skadligt, att uppå en ringa och liten botten föra en hö
tyning och stort vindfång: det är belasta en mindre f
med för stor tyngd och taga en starkare vind än den kan

nåå korta afbrott fortfor i mer än sjuttio år, under det man på samma tid hade möda nog att skydda rikets landsändar på en annan sida från en lurande grannes härjningar.

Sedan de ärfda silfverhvalfven voro uttömda och hela silfvertillverkning nedfallit till 6 högst 7 tusen marker om året, började Konung Erik finna svårighet att upprätthålla rikets stat och finna medel till krigens utförande. Man begynte, såsom naturligt, med att beskatta undersåtarne. Men när desse icke tålte mer, när inga capitaler funnos inom riket att upplåna, ingen särdeles stor credit hos utländningen att påräkna, och när slutligen hemligheten att förvandla papper till penningar ej än var upptäckt, så återstod blott en nödhjelp — myntförsämringen. Gustaf I sjelf hade dertill visat vägen. Då han emottog styrelsen[1]), gällde 1 Rdr sp. $1\frac{1}{2}$ mark; 1526 steg den till $2\frac{2}{3}$, 1542 till 3, och slutligen 1560 till 4 mark. Till denna myntfotens förändring hade han dock sannolikt blifvit föranledd af det svenska, hittills gängse myntets öfverdrifna godhet i förhållande till de utländska myntsorterna, hvilka Unionskonungarne jemte de utländska köpmännen då och sedermera påförde oss, under det att de med sig bortsopade vårt inhemska. Oaktadt denna försämring, gällde[2]) Gustafs mynt i Danzig 10 proc. utöfver det åsatta värdet. Under Erik XIV steg Rikdalern ej öfver 7 mark; men Johan III dref denna rörelse ända till sådan öfverdrift, att hans mynt nästan föll i samma vanvärde, som assignaterna under franska revolutionen, så att Rikdalern under en viss period ej kunde köpas under 30 mark[3]). Förgäfves försökte man hjelpa myntbristen

[1]) Hallenberg, Afhandl. om Mynt och Varor m. m., sidd. 1, 104, 147, 341. [2]) Clasons förra Tal, sid. 28.

[3]) Skandia IV, sidd. 36 o. f.

och hejda det redbara myntets utströmmande ur riket genom utförsel-förbud af guld och silfver (hvilket ganska oförståndigt äfven utsträcktes till lefvande kreatur, victualier, fiskvaror och åtskilliga slags hudar och skinn) samt genom öfverflöds-förordningar. Konung Johan var af den tanken, att fruntimmerna borde åtnöja sig med den gamla borgerliga drägten af yllekamlott, eller kläde och skarlakan, samt påböd [1]), att för hvarje sidenkjortel eller kappa, och för hvarje sammetskrage eller mössa som en hustru ägde, skulle en landsknekt inqvarteras i huset.

Under sådana omständigheter och under sådana regenter [2]) måste allt vida mera gå tillbaka än framåt. K. Gustafs stångjerns-anläggningar började förfalla; Lübeckarne slogo under sig den ryska handeln, som nu flyttade sin stapel till Narva, och förde krigsförråd dit till Sveriges fiender [3]). Att svenska handeln i Österhafvet äfven upphört, ser man af K. Johans Mandat af den 7 Sept. 1583, hvaruti [4]) han befaller borgerskapet, vid Konungens högsta onåd, att skaffa sig skepps-parter uti goda, starka skepp, och hjelpas åt, att, liksom i K. Gustafs tid skedde, bruka den vestvartska sjöfarten och sjelfva, ifrån rätta handelsplatser, hämta hvad riket behöfde, emot byte af trälast och andra till utförsel lof gifna varor. Men sannolikt medförde detta påbud föga verkan, så att Carl IX, emedan han tyckte "sig förmärka att den ingående tullen stötte utländningarna för hufvudet", 1604 och 1605 såg sig nödgad att upphäfva all tull på varor från utrikes orter. Deremot bibehölls

---

[1]) Sandels, Tal i K. Vet. Akad. 1782, sid. 38.

[2]) Under början af Erik XIV:s styrelse utgåfvos visserligen några goda ekonomiska författningar; men de hunno väl knappt bära någon frukt, förrän deras verkan förqväfdes af de snart inträdande olyckorna.

[3]) Clason, sid. 26. [4]) Sandels, sid. 38.

tvärtemot vår tids grundsatser, tullen på alla utgående varor; dock skulle de inhemska få anstånd med dess erläggande, tills fartygen kommo tillbaka.

Sveriges oblida öde ville, att Carl IX, född till lagstiftare, till ordnare eller skapare af fredens yrken, äfven skulle instörtas på krigets tummelplats. Och ändock, hvilka minnesmärken har han ej efterlemnat! Religionens befästande, stångjernssmidets utbredande, manufactur-smidets införande, Vermländska bergslagens nyskapelse, grundläggningen af 10 städer[1]), Carls Grafs öppnande — första steget till Trollhättan — myntets stadgande, svenska jordens refning, den första Rättegångsstadga jemte en myckenhet cameralistiska och ekonomiska stadgar, för hvilkas vishet man mer genomtränges af beundran, ju mer man lär känna dem; sådana äro de minnesvårdar, som denne ovanlige man efterlemnat, de flesta tillhörande hans sjuåriga, af bekymmerfulla krig uppfyllda regering. Likväl härledde sig hans anläggningar i Vermland, numera den på stångjern rikaste af alla rikets bergslager, till större delen redan från hans furstliga tid. Der lågo, alltsedan[2]) digerdöden, stora landsträckor öde, och hela Carlskoga var då en 4 mil lång och 3 mil bred ödemark. Den röjdes, och snart uppstodo der Boforss och Ahlqvittern; Carls förnämsta uppmärksamhet rigtades dock på det så kallade Vermlands Berg, eller Fernebo bergslag, der han valde Kroppa kungsgård till sitt hufvudsäte; efterhand anlades Storforss bruk, Henninge hytta, Femsjö, Bro kungsgård med kringliggande hyttor och hamrar i Varnums elf; hvarjemte Säby, Nynäs, Carlsborg med flera

[1]) Carlstad och Mariestad 1586, Umeå, Torneå, Kemi, Uleåborg och Mustasari (Wasa) 1605, Cajaneborg och Götheborg 1607 samt Philipstad 1611.

[2]) Svedenstjernas Tal, sid. 23.

af hans hertigsäten bära vittne om hans omsorger oc hans kännedom af landet. Flyktingar, som 1596 oc 1597 öfverkommo från Cajana och andra finska län hvilka voro ett mål för Sigismundska partiets ströfverier blefvo vänligt emottagne och erhöllo bostäder, dels såsom skogsrödjare och colonister i de stora skogarna vid landska pets nordliga gränsor, dels såsom medbjelpare vid bergs bruket. Vigtigare var ankomsten af de främlingar, som nu började inflytta från de katholska Nederländerna, för at söka skydd mot Spaniorernes förföljelser: men den äldr perioden, då utvandringarna derifrån voro vida starkar och som försåg England, Preussen, Sachsen och Hollan med tusentals idoge och till en stor del förmögne hand lande, manufacturister och handtverkare, hade för Sve rige gått förlorad. En [1]) af de mest namnkunnige, som då inflyttade i fäderneslandet, var en Hugenott, vi namn Chenon, hvars efterkommande ännu finnas qvar i Vermland; genom hans biträde inkommo en mängd Va loner, som dels köpte eller anlade jernbruk, hvarvid d införde sina förbättrade processer, dels såsom masmästare styckgjutare, smeder m. m. fördeltes på hyttorna i denn bergslag. Genom dessa anstalter kom Vermländsk bergsbruket i full gång, så att det omkring 1630 rä tade 5 till 6 tusen skeppund stångjern [2]).

Den sjuttonårige Gustaf II Adolf hade i a emottagit trenne krig och de dermed förenade bekymmer som hade öfverväldigat sjelfva hans faders jernstarka sj och störtat honom i en förtidig graf. Den första fred var dyrköpt: Elfsborgs lösen kostade riket 1,000,00 Rdr sp. [3]), som inom 6 år och i 3 terminer skulle be

---

[1]) Svedenstjerna, sid. 26.

[2]) Stjernmans Riksdags-Beslut, sid. 695.

[3]) Icke sex tunnor guld, såsom Lagerbring sid. 74 skri

talas i blanka tyska Rdr. Denna summa bortsopade ej allenast det redbara mynt, som fanns i riket, utan man måste äfven uppköpa sådant utrikes. Man skulle kommit i ännu större förlägenhet om medel dertill, man skulle sannolikt alldeles saknat utvägar till de båda andra krigens fortsättande, och riket skulle blifvit alldeles utan mynt, om ej Försynen dertill beredt en opåräknad hjelp.

Sedan Salas silfverådror upphört att flöda[1]), öppnade det förut så njugga Stora Kopparberget sin hittills föga bekanta rikedom. Detta hade redan inträffat i Carl IX:s sednare år, då afkastningen steg till 12 à 15,000 skppd[2]), hvarföre han 1607 befallte, att grufvan skulle kallas Sveriges Lycka. Under åren 1623—28 steg medel-afkastningen[3]) till 10,734 skppd, och emedan grufvan från 1633, — då Fahlu våg blef inrättad och från hvilken tid man har noggranna tabeller[4]) öfver dess afkomst, — ända till år 1690, sällan gaf under 10,000 men oftare deröfver, t. ex. 1650, då afkastningen var 20,321, den högsta, som någonsin både förr och sedermera inträffat; så torde man få förutsätta, att medel-

---

ter, utan tio; med en tunna guld menades då icke 100,000 daler silfvermynt, utan 100,000 hårda riksdaler. Hallenberg, Gustaf II Adolfs Hist., II, sidd. 626, 629.

[1]) Grufvan hade från 1560 till 1582 gifvit mellan 3 till 9 tusen marker, sedermera till 1606 mellan 500 och 1600 marker, åren 1607—09 nästan intet, men sedan den med krigsfolkets biträde blifvit bottenöst (Lagerbring, III., sid. 64), steg afkastningen öfverhufvud till 1500 marker, höjde sig sedermera år 1634 till öfver 2000 marker, höll sig åren 1643—61 mellan 3 och 4 tusen marker, hvarefter åter en bättre period vidtog, hvartill vi i vår teckning af Carl XI:s tid skole komma. Hülphers i Vet. Akad. Handl. 1767, sid. 70.

[2]) Hülphers, Resa i Dalarne, sid. 409.

[3]) Skandia IV, sid. 24.

[4]) Hülphers, Resa, sid. 410 o. f.

afkastningen under K. Gustaf II Adolfs tid måste utgjort 10,000 skppd. Ett skppd råkoppar såldes 1614[1]) af Kronan till inländska köpmän än för 44 än för 50 Rdr sp.; samma år, då Kronan öfvertog kopparhandeln, erhöllo Bergsmännen derför endast 50 dlr (omkr. 30 Rdr), och dervid förblef det äfven i Koppar-Compagniets tid, ehuru priset (på gårkopparn?) i den inhemska handeln 1624 var[2]) 69 till 72 dlr (omkr. 42 Rdr). På samma tid gällde gårkopparn i Lübeck 50 till 55 Rdr, hvilket ansågs som ett vanpris, helst som man erfor, att skeppundet i Hamburg stigit till 85. För plåtkopparn betalte köpmännen 148 dlr ($91\frac{1}{11}$ Rdr). Om vi anse 42 Rdr för gårkopparns medelpris i inhemska handeln, så beredde denna metall riket en årlig inkomst af 450,000 Rdr sp., vida öfverstigande den, som Sala lemnat under dess rikaste period (se ofvanf. sid. 192), samt Kronan[3]) en direct inkomst (år 1624) af 1362 skppd, värderade till 95,231 dlr (nära 60,000 Rdr sp.) i afrad samt 154,000 dlr (ungefär 95,000 Rdr sp.) i tull. Salberget gaf 1623 i arrende endast 932 lödiga mark, som i penningar värderades till 12,118 dlr (ungefär 7500 Rdr). I enlighet med vårt paralleliserande behandlingssätt, vilja vi sammanställa inkomsterna af dessa båda metaller, med den som jernet under samma tid gaf. År 1624 var hamrarnas antal[4]) 176, hvilket, efter den af oss förut antagna beräkningen, borde berättiga oss att antaga stångjernssmidet till vid pass 70,000 skppd; men af skäl, som nedanföre skola blifva synliga, torde vi böra nedsätta denna quantitet till 60,000. Dess inrikes pris[5])

---

[1]) Hallenberg, Hist. III, sid. 318. År 1613 emottogs 1 lisp. koppar af Kronan till $1\frac{1}{2}$ Rdr. Ders. II, sid. 670.

[2]) Ders. V, sidd. 186, 194. [3]) Ders.

[4]) Forsell, sid. 123.

[5]) Hallenberg, sid. 185. I uppbörden för Elfsborgs lösen 1613 emottogs 1 skppd stångjern endast till 4 blanka Rdr,

var denna tid 9 dlr, hvarföre, stångjerns-productionen då motsvarade nära 340,000 Rdr sp., så att den således ännu icke i värde uppgick till kopparens, hvilken metall dessutom hade den fördelen att å utrikes ort vara vida lättsåldare.

Men för att rätt draga nytta af denna "den ädlaste vara[1]), hvilken Sveriges Krona gifver och kan berömma sig af", fattade Konungen 1625 det beslutet, att upphöja den till rikets hufvudmynt. På hans befallning utslog Koppar-Compagniet hvart skeppund till 150 dlr; vinsten derå tillföll bolaget, mot det, att det betalte 60 dlr för hvart skppd i tull, och 126 dlr för Kronans afradskoppar.

Svårigheten bestod nu uti att i rörelsen införa ett mynt, som till sitt ämne var i norden så alldeles ovanligt och så beroende af handelns omskiften, och till sitt satta värde betydligt högre än dess metalliska innehåll, enligt det inhemska priset. Visserligen fanns i Johan III:s penningar mer koppar än silfver, men de hade dock åtminstone heder och värdighet af silfvermynt. För att nu bereda väg för det nya myntet, förböd Konungen på samma gång Compagniet att föryttra plåtkopparn för ringare pris än 150 dlr. Mynt-operationen hade varit förträfflig, om det hade kunnat lyckas Konungen att så högt upptvinga priset: men skillnaden var nog stark. I början gick det dock temligen väl, ehuru han dertill behöfde hela sitt personliga och kungliga anseende, och både hotelser och list. Men emedan Varu-priset är en

---

hvarje riksdaler räknad till 2 lod 1 qu. godt silfver. Ders. I, sid. 670. Då var dess värde lika med 4 tunnor råg; nu, då rågen gällde 1 Rdr 40 sk. sp. (Schwerins Bidrag, sid. 27), något öfver 3. Ett lyckligt förhållande för denna rörelse, men dock vida mindre fördelaktigt än under K. Gustaf I:s tid.

[1]) Oxenstjernas uttryck. Skandia, IV, sid. 38.

en jätte, som hvarken af makten eller snillet på längden låter beherrska sig, så kunde dessa konstlade medel omsider ej hafva framgång. Cursen steg från 6½ mark, redan 1629, till 10, och slutligen, i sista året af hans regering, ända till 14, under det att Konungen, som annars gerna tog råd, enständigt [1]) vägrade att nedsätta kopparns värde och än mer att förändra myntfoten, hvarigenom mångfaldig förlägenhet och stagnation i rörelsen och handeln uppkom. Först efter hans död skedde, hvad ej mera kunde undvikas, eller rättare, hvad bruket redan infört stadfästades genom lag. Genom kungörelsen af d. 26 Aug. 1633 förordnades, att 150 koppardaler endast skulle gälla 75 dlr i silfvermynt och i specie 50. Hittills hade svenska myntet varit ganska enkelt: den gamla räkningen i Mark, Örtug och Penningar hade under Johan III:s tid mer och mer kommit ur bruk, och man började räkna efter det vanliga tyska sättet i daler, förmodligen derföre, att den tiden mer utländskt än svenskt silfvermynt var spridt i rörelsen. Ursprungligen voro en daler och en blank riksdaler detsamma; men genom det svenska myntets svaghet, i det att 1 lödig mark fint silfver utpräglades till 11¼ dlr (smått myntet var ännu svagare), blef den svenska dalern mer än ⅕ sämre, så att 1⅕ daler motsvarade 1 Rdr sp. För att utmärka denna skillnad, betecknades i Gustaf Adolfs tid med ordet riksdaler alltid en tysk blank Rdr, gällande, under större delen af hans regering, 6½ mark. Numera, efter 1633, infördes en bestämd skillnad mellan silfvermynts och kopparmynts räkning, eller med andra ord, ett agio erkändes mellan dessa båda myntslag. 1 Rdr fortfor [2]) att efter förra räknesättet gälla 1 dlr 16 öre eller rättare 1 dlr 20 öre; men efter det sednare

[1]) Det bevis på motsatsen, som i Skandia IV, sid. 65, anföres, var ett undantag för tillfället.

[2]) Schwerin, Bidrag till Fädernesl. Kännedom, sid. 26.

s den till värdet af 3 dlr eller 12 mark. Sådant
irhållandet till 1638.

För att undvika att på lång tid återkomma till detta
, vilje vi fullfölja myntets historia ända till år 1715,
så kort vi kunna, uppställa den i tabell-form,
genom en hastig öfversigt på en gång kan vinnas. Vi
a., att 1 dlr s:mt år 1649 höjdes till $2\frac{3}{4}$ dlr k:mt,
1666 till 3 dlr, vid hvilket inbördes förhållande
sedan förblifvit.

År	utmyntades 1 skppd koppar	ansedde i Rdr sp.	i värde till i dlr s:mt	1 Rdr sp. gällde i K:mt inrikes	efter Curs
1638	till 165 dlr k:mt	55	?	3 dlr = 12 m:k	15 m:k
1649	— $187\frac{1}{2}$ »	50	75	$3\frac{3}{4}$ = 15 »	16 »
1661	— 225 »	60 [1])	90	lika	18 à 21
1666	— 270 »	li-	ka	$4\frac{3}{4}$ = 18 »	21 »
1674	— 300 »	? 50	100	6 = 24 »	25 »
1681	— 300 »	50	100	6 = 24 »	24 »
1710	— 360 »	60	?	6 = 24 »	24 »
1715	— 540 »	?	?	9 = 36 »	36 »

[1]) Eller enligt König $55\frac{5}{11}$ Rdr sp., beräknad till 52 öre i stället för 48.

Till vidare upplysning kan följande tilläggas. Enligt [1]) 1664 års myntordning, som legat till grund för alla följande silfver-utmyntningar, skulle 1 Carolin eller svensk daler (som den egentligen skulle heta) hålla i fint 11 lod 2 grän; $10\frac{1}{8}$ dlr gå på 1 mark brutto (d. v. s. allieradt silfver), alltså marken utmyntas till 14 dlr, 18 öre, $13\frac{11}{25}$ penn., som à 4 mark svenska gör dlr s:mt $14\frac{29}{50}$. 1 Rdr borde hålla i fint 14 lod, 1 grän, $7\frac{1}{3}$ stycken gå på 1 mark brutto, och fina marken således utmyntas till $8\frac{248}{1263}$ Rdr [2]), som à 52 öre eller $1\frac{5}{8}$ dlr s:mt gör $13\frac{403}{1263}$. — Tvåörsstycken höllo 7 lod, 2 grän, och 120 gingo på 1 mark brutto. — Enörsstyckena skulle hålla 5 lod i fint, och 171 gå på 1 mark brutto. — Häraf följer, att 100 Caroliner, betalda i Rdrstycken, innehöllo lika mycket fint silfver, som $109\frac{49}{104}$ verkliga Carolinstycken, och som $126\frac{877}{1248}$ Caroliner, betalda i tvåörestycken; eller ock som $128\frac{367}{936}$ Caroliner betalda i ettörestycken; äfvensom att 100 Caroliner, betalda i Carolinstycken, hade lika silfvervärde med $117\frac{23}{81}$ Caroliner betalda i ettörestycken.

År 1681 blef silfver åter rikets hufvudmynt. Likväl [3]) myntades koppar ehuru obetydligt, emedan denna metall utrikes stod i högt pris, i plåtar af 6 marks, 3 dalers, 6 dalers och 24 dalers värde, svarande i värde mot $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, 1 och 4 Rdr sp. En sexdalers-plåt höll 6 marker i vigt. Enligt 1664 års myntordning skulle 1 Carolin svara mot en sexmarks-plåt eller $\frac{1}{2}$ dlr s:mt, men kom nu att gälla 7 mark k:mt eller $18\frac{2}{3}$ öre s:mt. 1 dlr i Caroliner, tillförene lika med 1 dlr s:mt, blef nu svarande mot $1\frac{1}{6}$ dlr s:mt. Men år 1686 bestämdes åter Carolinens värde till 20 öre s:mt, och 3 Caroliner och 4 öre svarade mot 1 Rdr, såsom framställdt var i 1664 års myntordning. 1 dukat gällde 12 dlr k:mt.

---

[1]) Königs Lärdoms-Öfningar, VI, sid. 149.
[2]) Den Köllniska Marken utmyntades till $10\frac{2686}{3423}$ Rdr.
[3]) Schwerin, sid. 32.

Då[1]) man 1710 fann, att medeltalet af kopparns försäljningspris under de sista 12 åren varit 339 dlr, 13½ öre efter k:mts-räkning, blef skeppundet utmyntadt till 60, i stället för 50 stycken 6 dalers-plåtar. — År 1715 förordnades, att dessa 6 dalers-plåtar skulle gälla 9 dlr, och skeppundet utmyntades nu till 90 6-dalers-plåtar. Riksdalerns pris steg följaktligen till 9 dlr eller 36 mark. Men i inhemska handeln uppsteg den ej det året högre än till 26 mark, men höjdes 1716 redan till 27, 1717 till 28 och ändtligen 1718 ända till 40 mark. År 1716 höjdes Carolinens värde från 20 till 25 öre s:mt; mot slutet af 1717 aflystes de till gångbarhet och utbyttes följande år mot nya Caroliner, sedermera kallade Görtzens dalrar, som icke gällde fullt ⅔ mot de gamla.

Med Gustaf II Adolf börjar ett nytt tidehvarf för alla rikets näringar utan undantag. De flesta af Gustaf I:s goda inrättningar hade, såsom vi redan sett, under hans båda äldre söners odugliga regeringar gått förlorade, så att i allt, hvad Carl IX icke medhunnit, det nu var fråga om att börja ånyo. Men utom det att Gustaf Adolf byggde på förut lagda grundvalar, satte han andra, förut obekanta driffjädrar i rörelse, och öppnade förut aldrig anade hjelpkällor. I hans faders och farfaders hushålls-författningar beundra vi med rätta den vishet och lugna öfverläggning, som kunna väntas af den mognade älderns bepröfvade erfarenhet. Den ungdomlige Gustaf Adolf kunde icke äga denna erfarenhet, men han ägde det slags snillets instinkt, som vanligen träffar det rätta: i hans ekonomiska lagstiftning fanns, liksom i hans krigskonst, äfven så mycken omfattning, rörlighet och djerfhet, som det tillika fanns förstånd, beräkning och försigtighet. Skapare af den nya krigskonsten, vågade han aldrig, ehuru hans personliga mod något

[1]) Schwerin, sid. 34.

litet närmade sig till öfverdåd, oinskränkt anförtro sig åt lyckan, och tog aldrig ett steg framåt, utan att förut hafva för sig tryggat återvägen. Denna försigtighet fanns i mindre mån hos hans store lärjunge Torstenson och hos dennes lika stora lärjunge, Carl Gustaf, hvilka deremot än mera utbildade den ljungeldslika hasten, det förkrossande i anfallet, under det de, förtröstande på den ännu ej svigtande svenska vapenlyckan, ofta satte allt på ett enda kast. Samma system, förenadt med mindre skonsamhet för soldatens lif, antogs sedermera af Turenne — också en lärjunge af Torstenson — och Carl XII; det utbildades i en sednare tid ytterligare af Fredrik II och Napoleon, och utgjorde, understödt af folkrikare staters tillgångar, själen af deras krigskonst. Liksom de båda sednare, förenade Gustaf Adolf krigarens håg och skicklighet med de regent-egenskaper, som fordras för att bereda samhällets inre lycka och välstånd: men han är i detta hänseende så mycket mer upphöjd öfver dem, i samma mån de materiella krafter, hvilka han kunde använda, voro underlägsna och ouppöfvade. Hans eröfringar vände sig ej blott *utåt* utan äfven *inåt*: på samma gång han gaf sitt fädernesland, hvars namn sällan nämndes i Europa och ännu ansågs alldeles främmande för dess politiska system, ett rum bland denna verldsdelens hufvudmakter, stödde han dess anseende på en fast inre grundval, tillegnade det andra nationers industriella och vetenskapliga civilisation; och tio år efter, sedan det icke i hans hufvudstad, som tillika var rikets förnämsta handelsstad, fanns ett enda utrikes gående skepp, försökte han med framgång att för Sverige öppna en väg till de aflägsnaste verldsdelar, och gaf det ett rum på sjelfva verldshandelns omätliga bana. Ehuru Gustaf Adolf njöt den fördelen framför sin farfader, att icke stå ensam, så utgick dock en större del af dessa inre skapelser från honom sjelf personligen, än man måhända i allmänhet förmodar. I fall ödet sänkt honom i en lägre

sphär, så skulle han utan tvifvel blifvit en högst utmärkt statsman och lagstiftare, eller en skald eller en — köpman i den stora stilen. Hans själ hade rum för allt, hvarmed menniskan är fästad vid himmelen, fosterlandet och timligheten; och man dröjer lika gerna vid hans bedrifter, antingen man tecknar religionens eller culturens, krigets eller näringarnas öden.

Det har på intet vis varit min afsigt att falla in i äreminnets språk; men Gustaf Adolfs historia är af den egna beskaffenhet, att äfven den nakna berättelsen, den enkla charakteristiken ovillkorligt antager detta skaplynne.

En fiende gafs det dock, som den store Konungen aldrig annat än ögonblickligt kunde öfvervinna, — det var penningenöden. Den förföljde honom från den första dagen, han tog spiran, ända till den sista, åtminstone ända till den stora dagen vid Leipzig; och knappt var den besegrad, förrän den i nästa ögonblick med ny kraft återvände. När man besinnar, att, redan vid början af hans styrelse, riket redan ägde en sedan Erik XIV samlad, ej obetydlig gäld; att det redan då var utmattadt af flerfaldiga krig; att en stor del af de södra landskapen var förhärjad af fienden; att nästan intet redbart mynt fanns i landet; att de krig, som Konungen fortsatte eller började, fordrade ofantliga utgifter, helst de fördes på utländsk botten och voro förenade med underhållet af en stor flotta; att Konungen med en frikostighet, liksom hade intet krig, ingen nöd funnits, fortfor att med betydliga anslag understödja både näringar och vetenskaper jemte alla för riket gagneliga eller hedrande företag; — när man besinnar allt detta, så förtjenar Gustaf Adolfs snille, att finna utvägar för alla dessa behof, kanhända en nästan lika stor beundran, som hans krigiska lycka. Utan tvifvel har i nyare historien aldrig någon furste med så ringa tillgångar på folk och pen-

ningar fört ett så långvarigt, för att icke säga segerrikt, krig mot så mäktiga fiender.

Visserligen måste större delen af behofven fyllas genom bevillningar. Näst Konungens rådighet att bryta sig väg genom armodet, är svenska folkets förmåga, att bära dessa nästan år från år förnyade och vanligen ökade gärder, af hvilka åtskilliga ej mindre i häuseende till beloppet än till beskattningssättet voro lika tryckande som förhatliga, och dess förmåga att uthärda alla dessa många utskrifningar på folk, utan att alldeles förarmas och digna under sina bördor, det mest förunderliga skådespel. Visserligen läse vi, att dessa skatter ofta icke utgingo utan svårighet, att städerna icke utan knot underkastade sig dem, och att till och med flockar af menniskor, särdeles från Finland [1]), strömmade ur riket. Deraf skulle man kunna tro, att riket den tiden var i ett högst utblottadt tillstånd; likväl intygas motsatsen af Fransmannen Ogier, som några år efter Konungens död besökte riket: han fann ett större välstånd inom landtmannens bostäder, än i hans eget fäderneslând, intet tiggeri och inga trasor [2]), som i andra länder stött hans öga, men deremot i de gästfria presthusen ett öfverflöd på spanskt, rhenskt och franskt vin, hvari han fruktade att dränkas. Med honom sammanstämmer Whitlocke, som ankom sedan riket genomgått ännu 16 andra krigsår. Hos högre och lägre, på värdshusen och på de storas herresäten, byggda af timmer och täckta med näfver och torf, fann han väl en stor brist på alla slags beqvämligheter och lifvets förfiningar, men ingenstädes saknad af dess nödvändigaste behof.

Hvilka voro orsakerna till ett sådant förhållande? Detta är en fråga, hvilken ännu aldrig blifvit besvarad,

---

[1]) Hallenberg, V, 225.

[2]) Ceterum plebs ista rusticana neque lacera, neque je-

och hvilken äfven jag ej vågar hoppas kunna utreda. Den förnämsta af orsakerna låg dock förmodligen i den förut omtalta tarfligheten och i frånvaron af en mängd konstlade behof. En annan orsak torde böra sökas i egendomens sammanhållning i en tid, då grundsatsen att genom hemmansklyfningar skapa förhungrande jordbrukare, långt ifrån att befordras, tvärtom kraftigt motarbetades. Åtminstone hade Kon. Gustaf I, åberopande Sveriges lag, befallt [1]), "att hvilken then mest äger uti eth heman och best är tilfallen ath besittadt, then same skall haffue loff och minne ath lösa the andre utt, för skjelige peng:r", hvilket de öfrige ej skulle "haffue magt eller våld ath stå emott, på thet ath hwert och ett heman må blifua tilhopa och thess bettre besittid, och icke så många skole rifvas eller slitas therom." Deremot skulle å de orter, "der jorden, som nu brukas och uptagen är, them alle icke väl föde kan, utan nödgas så folkett att liggie och trengies then ene in opå then annen, i somme gårder Otte eller Tye starke eller unge drengier och qvinfolk, ... uppsökje sig beqweme och leglige bosteder in på Skogarna, eller store Allmenningar, ther the kunne rödja och brenna skogen ifrå sig." Att Gustaf II Adolf gjorde några afvikelser från detta system, är mig ej bekant. Då vi läse, att i hans tid en bonde dömdes att plikta femtio oxar och dertill en ej obetydlig summa penningar, utan att sjelfva detta belopp anmärkes såsom något utomordentligen högt, skulle man vara frestad till den öfvertygelsen, att bönderne då för tiden ägde en förmögenhet och ett anseende, som vi fästa vid namnet Odalman; ty huru många af vår tids possessionater skulle väl förmå utgöra sådana böter? Å andra sidan voro böterna fordomdags mycket höga, och

---

jam est, ut apud nos. An ergo est clementiore ac beatiore situ Suecia, quam nostra Gallia? Ogerii Iter, sid. 195.

[1]) Bil. 3 och 4 till Gr. Bjelkes Tal.

många måste, för att kunna betala dem, lemna sina hemman, ehuru detta här icke synes varit händelsen. Frågan om storleken af ofrälse-ståndets possessioner är af stort interesse och förtjente grundligt utredas.

I alla fall, om denne Konung tungt beskattade sina undersåtare, så visste han också att bereda dem och riket nya hjelpmedel. Vi börja med bergsbruket. Vi hade kanske redan bort anmärka, att han, innan kopparmyntningen beslöts, lät införa gårmakeriet, ett företag, hvilket af Gustaf I redan var tillämnadt. Redan 1619 eller 1620 hade Koppar-Compagniet börjat gårningen, men till verkets ytterligare fullkomnande inkallades Govert Silentz [1]), som genom list införskaffade sig arbetare från Lübeck, och nu vid Säter 1621 anlade en gårhytta med brännugn, hvilka inrättningar 1636 flyttades till Avesta. Messingsbrukens uppkomst är något äldre, ty redan 1617 var Messingsbruket i Nyköping i full gång [2]) för Hertig Carl Philips räkning, och likaså Skultuna i Vestmanland, hvilket lärer blifvit anlagdt redan 1611; nu lemnades detta bruk åt Tysken Toppengiesser i arrende [3]) jemte egendomen Wällinge i Södertörn, med villkor, att han der skulle anlägga ett messingsbruk; mot denna egendom och en mellangift af 100 skppd koppar afstod denne till Sveriges Konung och Krona för evärdliga tider sitt hus, Die Müntze, i Aachen samt sitt kopparverk Norttberg i furstendömet Jülich; en ganska märkelig omständighet, då detta skedde redan 1623. Nacka messingsbruk anlades 1625 af Abraham

---

[1]) Förf. i Skandia IV: 1, sid. 31, gör honom till "Lübeckare", och Hülphers, Resa, sidd. 13, 14, 427, låter honom komma "från Holland." Ingendera af dessa uppgifter torde vara rigtig. Mannen var sannolikt född Nederländare, men var bosatt i Lübeck, der han lärer ägt en kopparqvarn.

[2]) Hallenberg, IV, sid. 612. [3]) Ders., V, sid. 230.

Vehrden [1]), och år 1627 påbörjades [2]) Norrköpings messingsbruk af Welam Gilliusson (de Besche, en Nederländare [3]), som förut hade Finnspång på arrende), hvilken anläggning sedermera fullbordades af Louis de Geer. Sednare, 1661, följde den af Gusums bruk i Östergöthland [4]) och Bjurforss messingsbruk. Vid år 1666 räknades 6 sådana bruk i riket. Dylta svafvel-, victriol- och rödfärgsverk anlades [5]) redan i Gustaf I:s tid, i början tillverkades der äfven alun.

Om koppar-förädlingen var en ny, af Gustaf Adolf skapad näringsgren, så fann han deremot för jernhandteringen en fast, redan före sig laggd grundval. Äfven jernmanufacturen hade så vida framskridit, att redan i Carl IX:s tid [6]) något spjäll-, rör- (bösspip-) och harnesk-plåtar,

---

[1]) Skandia IV: 1, sid. 32.

[2]) Sandelii Norrköpings Minne, sid. 655.

[3]) Icke "Holländare", såsom står i Skandia anf. st., och hvilket sjelfva namnet vederlägger. Han och hans broder voro Lütticharé, inkallade af Carl IX, för att uppbygga Upsalas afbrända domkyrkotorn. Sedan detta skett, iståndsatte de Forsmarks bruk. (Hallenberg IV, sid. 878. Franzén, Minne af Louis De Geer, i Sv. Akad. Handl. XIII, sid. 310). Att förblanda Holländare och Nederländare är så mycket origtigare, som de ej blott politiskt voro åtskilde, utan äfven talade olika språk. Deremot har denne Förf. rätt, då han tillskrifver Gilliusson anläggningen af Norrköpings bruk, hvaremot Hallenberg (V, sid. 231) genom misskrifning sätter Nyköping.

[4]) Ett styckgjuteri och en stångjernshammare funnos der redan förut, anlagda 1653 af de Try och dess svåger Hybbert de Besche. Sedan messingsbruket var byggdt, erhölls 1663 Kronangens frihetsbref, att mot lindring i tullen få utföra 500 Skpd af dess messings-arbeten. Knappnålsmakeriet anlades 1742 och utvidgades 1757. Broocman, Beskrifning öfver Östergöthland.

[5]) Sandels, sid. 34. [6]) Ders., sid. 40.

äfvensom spik och, hästskor kunde utskeppas. Men d var Gustaf Adolf förbehållet, att bringa också denna han tering till en förut icke anad höjd. Äfven här mås utländningars hjelp anlitas. Under hela denna tid i strömmade en flod af främlingar från Skottland, fr Hansestäderna och det öfriga Tyskland, från Förenta o Österrikiska Nederländerna. Skottland var då än armare Sverige och fortfor att länge vara det: det var den den det nordliga Europas värfningsplats, liksom Schw var det för det sydliga. Samma förhållande ägde ut tvifvel rum med de flesta icke-hanseatiska Tyskarne; fa tige såsom vi sjelfve, ingingo de till större delen i krig hären och bidrogo icke litet till svenska vapnens ä Men de öfriga utländningarne införde med sig hv vi mest behöfde, capitaler och industriella insigter, o funno för sig hvad de behöfde, en stor rikedom på n turens hjelpmedel, skydd och uppmuntran från throne ingen medtäflan inom deras verkningsfält, och ett lan der deras penningar gällde mycket och kunde på mån faldigt sätt högst fördelaktigt användas. De blefvo kö män, brukspatroner, förpaktare, och, hvad den tiden v särdeles vigtigt, på sätt och vis Kronans bankierer, s kunde lemna ansenliga penninge-försträckningar. Viss ligen medförde detta system sina olägenheter: de frä mande väckte afund, deras försträckningar voro ofta g ska dyrköpta och de behandlade, såsom arrendatorer bruk och gods, sina underhafvande icke alltid på det l sta sätt; men detta onda var af en förbigående art, hv emot de tjenster de gjorde näringarna, särdeles ber bruket, ännu i dag fortlefva i sina verkningar. S kom äfven den tid, då Dr. Christinas hof blef en s lingsplats för Europas mest utmärkte lärde och vet skapsidkare, som belönades med slösande frikostigl Men detta hörer ej till vår tafla.

Bland dem, som bidrogo [1]) till Tysksmidets

---

[1]) Svedenstjerna, sid. 28.

stålsmältningarnas förbättring, nämna vårt bergsbruks annaler en Angerstein, Hänzel och Steffens med mycket loford. En särdeles namnkunnighet vann den sistnämnde genom sina träbelgor, en uppfinning, som åstadkom en stor förändring ej allenast i den svenska, utan äfven i den utländska jernhandteringen. Det prof af sina belgor, som han på sin uppresa verkställde i Nyköping, väckte en stor förundran; sedermera satte han vid Fahlun tillverkningarna i högre drift än hittills med de bästa läderbelgor kunnat åstadkommas. Vid samma tid inflyttade åtskilliga tyska bruksidkare, såsom Jedeur, Schulze, Hülphers m. fl. Men främsta rummet bland alla utländningar tillhör dock Louis De Geer, med hvilken ett nytt tidehvarf i vår jernberednings historia, så i qualitatift som quantitatift hänseende, begynner.

Denne af Sverige högt förtjente man [1]) var född i Lüttich, och härstammade från den urgamla friherrliga ätten De Hamale. En af hans förfäder hade med sådan tapperhet stridt för Frankrike, att dess Konung tillät honom att insätta de franska liljorna i sitt vapen, hvartill han fogade den stolta devisen n o n s a n s c a u s e. Då Louis var vid pass 9 år gammal, beslöt hans fader att öfvergifva sitt fädernesland, der de reformerte ännu voro ett mål för Papisternes förföljelser: räddningen verkställdes på en från Maastricht till Rotterdam gående torfskuta, der den gamle De Geer med tvenne söner och sex döttrar samt en trogen tjenare suto gömde i en under torfven hvälfd kammare. Vid mognade år öppnade Louis handel i Amsterdam, der hans contor

[1]) Stjernmans Matrikel. Archenholtz, Mém. de la reine Christine. Gezelii Biograph. Lex. Burén, Äreminne. Linköping 1790. Franzén, Minne i Sv. Akad. Handl. Del. XIII. Sundelii Norrköpings Minne, sid. 656 o. f. Detta sednare arbete upptager åtskilliga underrättelser af vigt, som ej anföras af hans biographer.

innan kört blef ett af de mest ansedda köpmanshuse Redan länge hade han med Gustaf II Adolf stått i han del och penningeförhållanden; detta, jemte de underrä telser han erhöll af sin landsman, Welam Gilliussor rigtade hans uppmärksamhet på Sverige, såsom ett land der det fanns ännu ymnigare tillgång på jern samt tje ligare vattenfall än i hans förra fäderneslaud. Konunge sjelf bjöd honom att inflytta, och "caresserade den mai nen nog, innan han fick locka honom in i riket" [1]). D Geer antog detta råd, men verkställde det endast sm ningom och med all en köpmans varsamhet. Han bö jade med att år 1622 i Gilliussons namn förpakta Fin spång, och sedermera äfven Dannemora-bruken; vi Koppar-Compagniets stiftelse tog han äfven deruti en b tydlig lott. År 1627 påbörjade han genom nyssnämnd Gilliusson Messingsbrukets anläggning i Norrköping; sje kom han dock 1628 för första gången till Sverige, de han vistades trenne år; sedermera tyckes han vexelvi hafva uppehållit sig här och i Holland, ända till des han år 1641 blef svensk medborgare. Under tiden ha de hans furstliga förmögenhet fortfarit att tjena svensk Kronan till bank: år 1641 utgjorde hans fordringar öf ver 118,000 Rdr. I afräkning på en af dem öfverläto honom samma år till egendom [2]) Finnspångs landt- oc bruks-egendomar $79\frac{1}{2}$ hemman, samt $5\frac{1}{2}$ hemman i Danne mora socken, värderade till 50,557 Rdr sp., och ble köpeskillingen uträknad efter godsens ränta halffemte pro cent. Samma år blef De Geer svensk adelsman; ick utan svårighet [3]) — och endast genom Drottningens pe sonliga mellankomst — fick han behålla sitt anborn vapen, emedan de regerande herrarne ej ville veta a något gammalt adelskap hos den holländska köpmanne

---

[1]) Riks-Drotset Pehr Brahes ord till Råds-Protocollet de 10 Mars 1661.

[2]) Burén, sidd. 110, 306.   [3]) Franzén, sid. 316.

År 1643 erhöll han, till ersättning för tvenne förskotter, det ena å 56,952 Rdr, det andra å 10,704 Rdr, Leufsta, Österby och Gimo bruk, 50½ hemman. I kriget med Danmark gjorde De Geer sitt nya fädernesland så stora tjenster, att ej "hela riket var capabelt att them prestera" [1]). Han lät i Holland för sina enskilda penningar och på sin credit genom private utrusta en flotta af ett och tjuge fartyg [2]), hvaribland tolf linieskepp: dessa, förenade med svenska flottan, som vid krigets början var 30 skepp stark, vunno utanför Laaland den stora sjöseger, som bröt Christian IV:s välde öfver Östersjön och hans stolthet att förut hafva kufvat Lübeck och tvungit Hamburg till afbön. Sålunda var det De Geer, genom hvilken "Gud halp oss till en reputerlig fred"; äfven vid fredsunderhandlingarna begärdes hans utlåtande, och han rådde, att "göra fred, förrän man mera hazarderar, på det icke flere interessenter inkomma och göra verket svårare." Men enigheten försvann, då liqviden skulle uppgöras. Räkningen för flottan steg till 2 millioner Rdr: man fann den öfverdrifven; De Geer erböd sig att efterskänka hälften, men allt hvad han fick, bestod i några halländska gods, värderade till 50,000 Rdr [3]). Flera gånger förnyade De Geer, och efter hans

[1]) Riks-Drotsets uttryck vid ofvannämnda tillfälle.

[2]) Vanligen uppgifves skeppens antal till 30; hvad vi anfört i texten, grundar sig på Brahes uttryck i Råds-Protocollet. Sundelii Norrköpings Minne, sid. 656. Kanhända att utom dessa 21 fartyg några mindre äfven blifvit utredda.

[3]) Ännu råder mycken dunkelhet öfver denna liqvid. Jag har hufvudsakligast följt Franzén; i Råds-Protocollet den 10 Mars 1668 heter det likväl, att "sluträkningen med De Geerska Sterbhuset blifvit godkänd", men att "Kammar-Collegium ville rifva opp den igen." För öfrigt antaga Burén, Sundelius, Franzén m. fl. liksom a priori, att svenska regeringen bemött De Geer med otack. Jag vågar ej bestämdt motsäga det; men erinrar dock att man redan i Gustaf Adolfs tid fann hans tjenster något dyra, att Riks-Drotset G. Oxen-

död 1652 hans Sterbhus, anspråk på vidare ersättning men i stället att erhålla en sådan, ålades familjen för Finnspångs och Leufstas strömfall betala en årlig skatt.

Under De Geers skapande hand antogo nyssnämnda egendomar en helt annan gestalt. Vid Finnspång inrättades det första stora kanongjuteri i Sverige [1]); vid Godgård, som hörde till samma bergslag, infördes det Lüttichska smidet; genom Messingsbrukets anläggning och rörelsen från Finnspång, kom Norrköping till ett förut obekant flor [2]); konsten att gjuta gevär förbättrades ansenligt; och colonier af kolare, masmästare, smältare och hammarsmeder, inkallade från Lüttich och utplanterade på de särskilda bruken, införde med sig en förut här föga bekant konst, det så kallade Wallon-smidet. Genom det nya arbetssättet bragtes Dannemora jern till den

---

stjerna 1636 anmärkte, att "det fanns discrepancer i hans räkningar", men rådde att ej "bringa honom uti discontautement och consequenter hädan ur riket, i den staden man eljest kan hafva af honom god assistance med försträckningar." Louis De Geer var utan tvifvel en gudfruktig och redlig man, mot fattiga välgörande, mot enskilda frikostig, en köpman i den stora Mediceiska stilen; men detta system uteslöt ej den önskan, att i stora transactioner väl låta betala sig. Man kan vara ärlig, utan att vara ädelmodig. Visserligen fanns intet skäl för De Geer att ångra sin bosättning i Sverige, och sina capitalers förflyttning från holländska handeln till svenska bergsbruket. Köpet af Finnspång och Dannemora-verken var utan tvifvel för honom högst fördelaktigt, oaktadt de först genom honom erhöllo sitt betydligaste värde: äfven ägde han uteslutande rätt att utskeppa kanoner. Denna handel var icke obetydlig, då endast Whitelocke hade i uppdrag att uppköpa 1550 stycken.

[1]) Svedenstjerna, sid. 28.

[2]) Också ålades Louis De Geer 1643 att låta förbygga och underhålla en del af Nya eller Sältängsbron, emedan han mer än någon genom forslor och resetyg emellan sina verk häfdar och brukar stadens broar. Sundelius, sid. 302.

fullkomlighet, hvarigenom det för stål-förädlingen och vissa andra ändamål blifvit det yppersta i verlden och sedermera alltid blifvit högre betaldt än annat stångjern. Äfven tackjerns-blåsningen blef genom dessa Walloner bragt till en höjd, hvarom man förut ej haft något begrepp: i stället att man förut på sina ställen högst kunde blåsa 8 veckor, och 6 till 7 skppd i dygnet, kunde utländningarne på samma ställning blåsa 20 à 30 veckor med erhållande af 7 till 11 skppd i dygnet.' Den stat eller ekonomiska inrättning, De Geer vid sina bruk införde, är ett mästerstycke, som tjenat till allmän föresyn, som trotsat handelns och varuprisernas skiftning, och som, om jag ej misstager mig, med föga förändringar, ännu i dag vid dessa bruk äger bestånd.

De Geers föredöme föranledde andra till en lönande täflan i samma väg. Ett gevärs-factori var redan 1626 anlagdt i Norrtelge; sedermera uppstodo Wira klingebruk 1635, Jäders, Vedevågs, Qvarnbacka, Stjernsunds, samt Carl Gustafs stads manufactur-verk, utom åtskilliga andra verk, hvilka nu blifva så många, att vi ej mer kunna följa dem. Carl Gustafs stad med dess svart- och fin-smiden anlades af den bekante Rademacher under den Konung, hvaraf den fick sitt namn.

Redan innan dessa inrättningar, hvarigenom jerntillverkningen i Sverige ungefär erhöll det skick, hvilket sedan ej undergått betydlig förändring, hunnit fullt stadga sig, hade jern-productionen uppnått en i jemnförelse med fordna tider högst betydlig höjd. Den uppgifves [1]) före reductionen hafva stigit till 150,000 skppd, eller enligt andre [2]) till 145,323 skppd. Då år 1639 hamrarnas antal utgjorde 451 (hvilken ofantlig tillväxt blott på 15 år, då antalet år 1624 endast utgjorde 176!), så tyckes tillverkningen bort stiga till 180,000 skppd.

---

[1]) Svedenstjerna, sid. 32. [2]) Forsell, Statistik, sid. 123.

Men låtom oss hålla oss vid den förstnämnda uppgiften, och efterse i hvad värde jern-productionen nu stod till kopparns. Jag känner icke detta årets priser på dessa metaller; men om vi för båda antaga samma priser, som vid vår sista jemnförelse 1624, med någon liten förhöjning, nemligen kopparns till 50 Rdr och stångjernets till 6 Rdr, så gaf den förra riket en inkomst af 450, högst 500 tusen Rdr, något högre än 1624, men jernet åter en inkomst af 900,000 Rdr, eller dubbelt mot den förra. Kopparn hade således numera upphört att vara "rikets förnämsta export", och jernet trädde i dess ställe; likasom utan tvifvel under Unions-tiden jernet stod högst, åtminstone före den stora silfverperioden.

Till inseende öfver bergshandteringen inrättades 1630 ett Bergs-Amt, hvars första författningar vittna om mycken kännedom af yrket. Det omskapades 1649 till ett Bergs-Collegium. För öfrigt tillhör, såsom allmänt bekant är, stiftelsen af Krigs- och Kammar-Collegium, samt sannolikt äfven Amiralitets-Collegium [1]) jemte inrättningen af Svea och Åbo Hofrätter Gustaf Adolfs, samt stiftelsen af Commerce-Collegium, af Postverket jemte den af Götha och Dorpts Hofrätter Dr. Christinas tidehvarf.

Äfven de öfriga näringarna blefvo ej förgätna. I Upsala, på Sandviksängen, befalldes, 1613, anläggningen af ett Vandtmakeri d. ä. Klädesfabrik; ett annat inrättades 1614 i Jönköping; ett tredje [2]) fanns i Nyköping redan i Enkedrottningens tid, hvilken interesserade sig för allt hvad som gaf henne inkomst, och äfven så deruti lyckades, att hon ofta mot 12 procents ränta med penningar bistod sin Son, Konungen. Dock bör nämnas att den vanliga räntan den tiden ända in i Carl XI:s

---

[1]) Årtalet, då detta, äfvensom Krigs-Collegium inrättades är obekant. v. Hartmansdorff, Förslag till inrättningen af Sveriges Statsförfattning, II, sid. 98. [2]) Hallenberg, IV, sid. 61.

var 8 till 10 för hundradet; Koppar-Compagniet tog stundom af Kronan 18 till 20; allt bevis på rörelse-capitalets utomordentliga ringhet. En stor del af kronoutskylderna utgingo ännu i naturalier af allahanda slag, för hvilka man måste bygga särskilda varuhus. Då Elfsborg skulle inlösas, togs till penningarnas anskaffande en lång omväg. För de ingående varorna jemte de svenska dalrarna uppköptes koppar; denna utfördes till Holland och förvandlades der till fullhaltiga Riksdalrar, hvilka sedan levererades till Danmark. Ofta måste dock Konungen tillgripa den till detta ändamål insamlade skatten.

De öfriga vid den tiden gjorda fabriks-anläggningar, så vidt de äro mig bekanta, voro följande: en sidenfabrik, sannolikt den första i sitt slag, inrättades [1]) 1624. Samma år [2]) funnos 26 saltpetterverk, hvilka levererade 130 skppd årligen; men dessa räckte dock ej till för krigets behof, utan mycket utländskt krut införskrefs. I Jönköping [3]) inrättades en fabrik för linne- och ylletyg, dit allmogen ålades att för billigt pris sälja sitt linnegarn; i denna stad, hvars upphjelpande var ett stort föremål för Konungens omsorger, fanns äfven tidigt ett grytgjuteri; Kalmar, Arboga och Ulfsund (Kungsör) hade också hvar sin klädesfabrik, och handeln med utländska kläden lärer nu redan blifvit förbjuden. Äfven den inhemska ölbryggningen uppmuntrades [4]), "emedan Gud begåfvat fäderneslandet med sådan korn och kärna, som ej allenast var jemngod, utan bättre än främmande lands säd." De vigtigaste friheter för fabrikers anläggningar, som i den följande tiden utgåfvos, voro dessa [5]): 1641 åt Melchior Jung på ett Glasbruk; 1643 åt Severt Indebethou på ett Stärkelsebruk i Norrköping; åt

[1]) Hallenberg, V, sid. 229. [2]) Ders., sid. 128.
[3]) Ders., sid. 219. [4]) Ders., III, sid. 357.
[5]) Clasons (förra) Tal, sid. 45. Jfr. Rühs, IV, sid. 576.

J. och P. Dankwardt på ett Vandtmakeri dersammastädes 1647 åt M. Wasserberg och A. van Eyck på Sockerbruk i Stockholm; till J. van Utenhoven på Siden- och Yllefärgeri samt Sidenväfveri, samt åt C. Neumann på Vandtmakeri, allt i Stockholm; 1650 till Robert Edslie på Lack- och Tryckvaxmakeri, och åt J. Fåchen och I. Visberg på Silkes-, Florett-, Ull-, Linne- och Kamelhårsband, jemte Pometter, Snören och Knappar, samt åt Gerdt Sterning på Vandtmakeri i Norr- eller Nyköping; 1651 till Melchior Jung på Kimröksbruk i Stockholm. Vi förbigå de nu förlorade provinserna.

När vi läsa [1]), att man såsom mästerstycke ville fordra af en urmakare, att han skulle göra ett ur, som slog hvar timma, med två klockor öfver hvarandra, och som ej allenast skulle visa timmarna, utan äfven de s... planeternas rörelser samt månens upp- och nedgång; s... skulle man förmoda, att Handtverkerierna hos o... stått på en hög punkt. Det är ock ganska möjligt, ... man i detta och andra förnämare yrken framskridit tem... ligen långt, under det man å andra sidan ej ännu kun... de erhålla ett par försvarligt gjorda stöflar af inhems... tillverkning; ty i vårt fäderneslând hafva ofta det ko... stiga och den finaste förädlingen gjort stora framste... under det man stannat långt efter i de yrken, so... äro ämnade att uppfylla lifvets vanligaste och allmän... ste behof [2]). Mellertid införskrefvos handtverkare frå... Tyskland, Holland och andra länder; en Fransos [3]) va... Konungens snörmakare; men när utländningar ej funn... för handen, togos infödingar: en bonde från Smålan...

---

[1]) Hallenberg, V, sid. 223.

[2]) Bland 1612 års importer förekomma bland annat ko... gar, spinnrockar, stolar, hattar, borstar, kammar, knifvar, kort, lås, vågskålar, mungigor, fingerborrar, nålar, knappar m. m. Rühs, IV, sid. 604.

[3]) Hallenberg, II, sid. 792.

Hof Konungens sadelmakare, och en knekt fanns skicklig nog, att blifva pastejbagare i Åbo [1]).

Nu, liksom i hela denna teckning, finna vi ganska litet att anföra om Jordbrukets öden. Dess framsteg ske vanligen tyst och obemärkt, och äro således svåra att följa. Det är dock att förmoda, att den Konung, hvars uppmärksamhet ingenting undföll, för denna modernäring gjorde allt han kunde. Spanmål fortfor att vara en export: enligt Riks-Cancelleren Oxenstjernas bref 1620, kunde riket i utgående tull för spanmål från Sverige och Finland påräkna en årlig inkomst af 108,000 Rdr, och 56,000 Rdr i tull för den säd, som utfördes från Lifland och Ingermanland [2]). Mera bekant är den omvårdnad, som togs för boskapsskötselns upphjelpande. Från Holland införskrefvos kreatur och bönder, som satte sig ned vid Jönköping. Vid Ulfsund [3]), vid Svartsjö, i Upsala, på Åland och i Finland fanns en stogång d. v. s. stuteri; och allmogen befalldes, att till bibehållande af god hästafvel låta vallacka sina hästar. Redan [4]) Carl IX hade förskrifvit herdar och får från Tyskland; schäferier funnos på ganska många kungsgårdar och kungsladugårdar som måste hafva varit ganska talrika, då det talas om schäferdar öfver 500 får. Gustaf Adolf hade [5]) till och med den afsigten, att småningom utrota den svenska fårafveln; och bönderne i Östergöthland, Vestergöthland

---

[1]) Konungens omtanka sträckte sig äfven till anstalter, som förekomma oss löjliga. Så utgafs 1621 kunglig fullmakt för en Rotteskrämmare, hvars syssla var att resa till alla kungsgårdar i Sverige, Finland och Lifland, för att fördrifva råttor och ohyrer"; han erhöll fri resa kring landet med en häst och skulle af fogden på hvar kungsgård undfå sex daler, när rottorna blifvit fördrifna. Hallenberg, V, sid. 242.

[2]) Gr. Bjelkes Tal, s. 42. [3]) Hallenberg, V, s. 220. II, s. 791.

[4]) Ders., II, sid. 791. IV, sid. 609. V, sid. 221.

[5]) Ders., V, sid. 221.

och Småland befalldes vid straff att utbyta sina inhem gumsar mot tyska. — Äfven vidtogos åtskilliga åtgä för trädgårdsskötselns förbättrande [1]), men kungsträd darna så väl i Stockholm som Upsala voro både och fattiga.

Då vi sist vidrörde Handeln, sågo vi, att Sve i de sista åren af Gustaf I:s regering var på vägen erhålla en vacker handelsflotta, att redan då med Fr rike idkades en liflig köpenskap, och att Stockholm 20 större fartyg. Sextio år derefter, år 1614, ägd Stockholm intet enda fartyg; Holland och England del mellan sig nästan all Sveriges handel; främmande männ och deras utliggare drefvo inom landet sin kö skap och uppköpte i synnerhet koppar och jern i be bygden; "många borgare" — så klagades 1614 [3]) — " togo främmandes penningar och låto för en bettle ning sig bruka för deras drängar." Sveriges städer, trade Konungen sjelf, "lågo handelslösa, ruttna och k rifna", — vägarna [4]) voro (ännu 1620) så trånga steniga, att de snarare måtte kallas gångstigar än männa landsvägar o. s. v. När en köpman [5]) i Sto holm — det var en Holländare — utsände egna sk med jern, beck m. m. på Frankrike och Spanien, han adlad, och för lika ovanligt ansågs det, att så borgare i Vestervik utrustade ett fartyg till Spanien råg och bräder. Med ett ord: man hade i det närm återkommit till samma punkt, som 1520; och nä samma arbete förestod nu Gustaf Adolf som hans s farfader.

Konungen angrep också saken med sin vanliga och ifver. Till sjöfartens upphjelpande utgafs 1614

[1]) Rühs, Sv. Hist., IV, sidd. 189 och 563. Hallenb II, sidd. 788 o. följ.
[2]) Hallenberg, III, sid. 310. [3]) Ders., sid. 1
[4]) Ders., IV, sid. 867. [5]) Ders., sid. 2

ndelsordning, hvilken, sedermera förbättrad 1617, af man af yrket [1]), hvilken annars är temligen njugg i t beröm öfver den och den följande tidens anstalter för adeln, prisas som ett mästerstycke; den hvilar på sam- grundsatser, som den namnkunniga Navigations-acten, för alltid grundlade Englands handelsöfvervigt. Han ser för ganska sannolikt, att Cromwell dertill hämtat rebilden från Sverige; härtill må den andra märkvär- gheten tilläggas, att vi sjelfve, ungefär 120 år derefter, porterade genom Alström från England, i stället för hämta den ur vår egen historia, idéen till vårt Pro- ct-placat, som gaf lif åt den åter förfallna svenska sjö- ten. — För öfrigt inrättades 1629 ett Skeppsbyggnings- , som skulle skaffa skepp både till Kronans och han- s tjenst; men vi skole snart finna, att det ej vann framgång.

Om man läser Clasons båda tal, skulle man tro, Gustaf Adolfs och Christinas bemödanden för svenska fartens upphjelpande icke blifvit krönta med särdeles ka. Det lär dock väl ej alldeles varit förhållandet; minstone var svenska flottan 1629 talrikare, än den var 59. När svenska krigsmakten 1629 skulle öfverföras Tyskland, förbundo [2]) sig städernas fullmäktige att lla ett visst antal skepp till Kronans begagnande, mligen Stockholm 10, Götheborg 12, Kalmar, Norr- ping och Gefle hvardera 6, Åbo och Hudiksvall (hvar- ra?) 4, Vestervik, Nyköping och Nystad (hvardera?) 3, erköping, Telge, Öregrund, Norrtelge, Hernösand och mo (hvardera?) 2, samt Björneborg och Helsingforss rdera 1. Således 71 segel, hvilka förmodligen dock

---

[1]) Grosshandlaren Clasons förra Tal om Handeln, sid. 35, senare Tal, sid. 7. Detta sista, hållet i en tid (1769) köpmännen, i följd af cursens rasande, beskylldes för att s fäderneslandets blodiglar, är uppenbart skrifvet i ett t lynne. [2]) Modéer, sid. 79.

icke utgjorde alla. Äfven Gustaf II Adolf hade här i börja med "prackeri"; endast örlogsflottan befanns hans anträde till regeringen i ett försvarligt skick.

Nyssnämnda uppgift visar äfven städernas inbö sjöstyrka den tiden. Vill man veta förhållandet af ras ömsesidiga välstånd öfverhufvud, så kan detta te gen noggrannt upplysas [1]) af deras bevillningsbelopp 1620 och 1624: Stockholm betalte nemligen förstnän år 2000 daler, Kopparberget 1000, Vesterås 400, boga 400, Upsala 350, Norrköping 400, Söderkö 300, NorreMalm vid Stockholm, då ansedd som en skild stad, 231 [2]), Linköping 150, Köping 130, E ping 120, Hedemora 100, Vadstena 100, Vestervik 1 Bogesund nu Ulricehamn 100, Ekesjö 100, Sigtuna Skenninge 80, Vexiö 50, Vimmerby 50, Lidköping Sköfde 50, Falköping 40. Sistnämnde år erlade St holm 4750 dlr, Gefle och Åbo hvardera 2090, Veste Arboga och Norrköping hvardera 1520, Upsala, Ör och Wiborg hvardera 1425, Nyköping 1330, NorreM 1187, de öfriga mindre än 1000, och bland dem talde Köping och Södertelge mest, Ekenäs och Trosa m

Då ingendera af dessa gärder var särdeles hög, jag ej, om man deraf får draga den slutsatsen, att städe ställning på de sista fyra åren blifvit särdeles förbätt Sjelfve klagade de nästan hvarenda riksdag under Gu Adolfs tid öfver medellöshet och svag rörelse; de f ännu i Christinas tid och allt framgent samma kla och torde väl komma att så klaga beständigt, ty fr dom tyckes en gång för alla vara våra flesta svenska ders arfslott [3]).

---

[1]) Hallenberg, IV, sid. 837. V, sid. 137.

[2]) Sannolikt ett tryckfel. Månne 230?

[3]) Forsell, Statistik, sid. 175, anför att värdet a enda bruk, Leufsta, år 1828 var högre uppskattadt ä

Mellertid var regeringen af den tanken, att vi ännu de för få af detta slag, och derföre uppkommo under istaf Adolfs och hans dotters tid ej mindre än tjuge- städer [1]), af hvilka nästan alla voro alldeles nya an- ggningar, och de få öfriga från bruk, köpingar eller ınnar upphöjdes till städers rang, värdighet och privi- gier. De flestas lyckliga läge bevisar mycken insigt om den tidens styrelse. Hastigast uppblomstrade Göthe- org, anlagdt i sitt nuvarande läge, sedan Carl IX:s Gö- heborg, som var byggdt på ön Hisingen, jemte Nya Lö- se 1611 hade blifvit förstörda af Danskarne. Men medan dessa båda städer" — säger Konungen i sina rivilegier [2]) — "hvarannan fast när äro belägna, så att e båda tillika icke väl till någon växt komma kunna, n sig inbyrdes mera förhindra", befalldes bådas borger- kap flytta tillsammans i en stad. Den anlades, liksom t Hisingska Götheborg, efter den holländska köpman- n Cabeliaus ritning, och befolkades innan kort af venskar, Holländare, Skottar och Tyskar, af hvilka na- mer Rådet också sammansattes; enligt privilegierna ulle dömmas efter Kejserlig och Nederländsk lag, men i utländningarne sjelfve ej tillräckligt kände den, följ- s tills vidare svenska stadslagen. Redan 1624 stego adens inkomster till 7000 dlr; sednare, då Whitelocke

---

ljer tillsammans räknade, nemligen det förra till 602,000 dr, de sednare till 591,000 Rdr.

[1]) Dessa voro under Gustaf Adolfs tid: Nystad 1617, ötheborg och Alingsås 1619, Söderhamn, Torneå, Gamla h Nya Carleby 1620, Piteå och Luleå 1621, Norrtelge, la, Umeå och Borås 1622, samt Sundsvall 1624. En- st anläggningen af staden Torpa i Vestergöthland misslycka- s. Under Dr. Christina: Åmål 1640, Säter, Venersborg och ristinehamn 1642, Nora och Linde 1644, Grenna 1652, mt i Finland genom Gr. Brahe Christinestad och Brahestad 549, Tavastehus 1650, Kajana 1651 och Jacobsstad 1653.

[2]) Cederbourg, sid. 26. Hallenberg, V, sid. 204.

besökte Sverige, uppgafs de inskrifne borgarnes an till 4000.

Under Grefve Pehr Brahe (sedan 1637) uppstod nästan alldeles nytt Finland, der han jemte den e nomiska culturen ej mindre nitiskt befordrade den terära. Invånarne [1]) kallade honom Landsfader och l de sina barn välsigna sin välgörare.

Till handelns upphjelpande utgåfvos nu och fr gent många författningar. De utgingo alla från grundsatsen, att hvarje klass af städer, så väl Uppstä som Stapel- och Bergstäder, skulle hålla sig inom s skarpt och strängt uppdragna gränsor och ej blanda i hvarandras yrken, så att t. ex. den ena klassen städer ej fick bevista den andras marknader; likaså sk hvarje stånd, hvarje enskild hafva sin bestämda ve samhetskrets, hvilken de ej fingo öfverskrida; skarpa märken voro äfven satta mellan landtmannens och bor rens rörelse. Deremot skyddades hvart och ett närin fång med fördelaktiga privilegier, i ändamål att hvart ett skulle så långt som möjligt upparbeta sig och gen samhälliga krafter bryta sig sin egen väg till trefr och välmåga. Så t. ex. hugnades handtverkarne m hvarjehanda rättigheter, men måste sälja sina arbe efter en viss taxa och för deras godhet vara ansvari

Handels-inskränkningar eller fri handel — sk tvång eller obegränsad näringsfrihet — hemmanens sa manhållning, i motsats mot jordens oändliga delbarh — äro i grunden en och samma fråga, endast upp stad på hushållningens särskilda territorier. Den ti var åtminstone deruti consequent, att den samfälldt hy de alla dessa principer.

---

[1]) Rühs, Finland, bearbetad af Arwidsson, sid. 92. G well, Sv. Bibl., III, sid. 15.

Vår tid har sedan Adam Smith, ehuru icke så enälligt, som man i allmänhet tror i Sverige, afkunnat ödsdomen öfver detta system, ehuru de flesta icke vågat till handeln utsträcka denna obegränsade frihet. Hvad ker näringsfriheten angår, så består en sådan i all den tvångslöshet, som den varmaste philanthrop kan önska, i Preussen sedan 1807. Man har således der haft tid att insamla erfarenheter. Hvilka hafva frukterna deraf blifvit? Magistraten i Berlin har i en nyligen utgifven skrift[1]) besvarat denna fråga: och svaret lyder i få ord sålunda. Sedan skråförfattningarna upphäfdes, hafva skaror af menniskor störtat sig på den industriella banan, särdeles in om Berlin; derigenom har folkmängden och husens antal betydligen tillväxt, men i synnerhet fabrikaternas tilltagit i alldeles oerhörd progression. Genom den deraf föranledda varu-öfversvämningen hafva prisen fallit lika oerhördt, och deras fall har sänkt större delen af stadens näringsidkare i den yttersta fattigdom: de obetänksamma nybyggarne hafva i sin undergång dragit med sig ett stort antal äldre familjer, hvilka hittills funno bröd och bergning. Alla dessa olyckliga falla nu fattigförsörjningen till last och öfverlemna sina barn åt barmhertigheten eller hungersnöden. Osedligheten har inom dessa klasser i samma mått tilltagit, och barnens uppfostran i familjerna vårdslösas på det mest bedröfliga sätt. De offentliga inkomsterna hafva väl tillväxt, men de äro endast skenbara; ty endast en femtedel af Berlins befolkning

[1]) Janke har i sin tidskrift "Preussisches Städtewesen" upptagit den och sökt vederlägga Magistraten. Men Magistraten stödjer sig på data och facta, hvilka såsom sådana ej kunna vederläggas; Janke åter på theorier och den vackra, men reellt af Jacobinerne missbrukade satsen om menniskans rättigheter, det fria personliga bruket af alla hennes physiska och moraliska krafter o. s. v., hvilka redan den preussiska lagstiftningen af 1807 sjelf åberopar.

kan numera betala några communal-utskylder; af dess 50,000 familjer voro 1815 blott 2122 i detta förhållande: år 1830, således inom 15 år, hade antalet stigit till 10,000! De förmögnare Berliner-boarne köpa nu inhemska fabrikater af alla möjliga slag för mindre än halfva värdet; men vinsten af denna besparing åtgår mångdubbelt till ökade fattig-afgifter. Då år 1820 för detta ändamål sammanskötos 13,500 Rdr, steg denna utgift 1828 till 95,000 Rdr; äfven denna sista summa räckte icke till för de båda följande åren, utan måste fyllas ur andra cassor med ett tillskott af 57,000 Rdr [1]).

Sådana äro de resultater, som det nya systemet lemnat i en stat, hvilken temligen allmänt erkännes så som den bäst styrda och den mest intelligenta i Europa. Ändock är tillståndet i Preussens hufvudstad blott en miniatur-bild af de stora phänomenerna i manufacturernas nuvarande hufvudsäte, England. Särdeles under det sista årtiondet har der varu-productionen och varu-prisens fall, och i bredd dermed de arbetandes elände årligen tilltagit i ett förfärligt stigande. Det är mindre riks-skulden, än fattigtaxan, som lik en kräfta uppfräter landets merg; och nöden är der så mycket farligare, som den redan angripit jordbruket. Ett enda exempel [2]) är nog att visa den dervarande ställningen. När 1830

---

[1]) Denna framställning bekräftar på det mest authentiska vis, hvad Geijer under sin resa (Minnen, sid. 199) hörde flera röster af vigt på ort och ställe försäkra, nemligen att ”det fria närings-systemet gjorde flera varor och flera fattige.” — På andra ställen i Tyskland, der man följt Preussens exempel, hafva i de sista åren flera författare såsom en räddning för samma olycka tillstyrkt skrånas upplifvande.

[2]) Great Britain for the last forty years. By Thomas Hopkins. London, 1834. Denna bok (jag känner den blott genom recensioner) visar också det mörka i engelska industriens historia, hvilken man på fasta landet föga annorlunda känner än på dess solsida.

en viss egendomsherre åt sina daglönare betalte 900 pd sterl. och i fattigtaxa 300 pd, så affordrades honom nästa år 500 pd för den sistnämndas behof. Hvad var att göra? egendomen tålte ej en större utgift: han måste afdraga det erfordrade tillskottet, 200 pd, af arbetarnes dagspenning. Efter ett eller annat år blifva äfven de förmodligen förvandlade till tiggare, och bidraga i sin mån att öka fattigtaxan och att för andra sina likar ännu mer nedsätta dagspenningen. Ännu rysligare är förhållandet i fabrikerna, som derjemte tryckas af concurrensen och det låga priset för sina tillverkningar. I slafstater är det husbondens egen fördel att sörja för sina trälars lif och helsa: i det fria England åter är hungern fabriksherrns bästa och enda bundsförvandt; det är den, som tvingar arbetarne att ständigt mer och mer nedsätta sin veckolön; om tjuge omkomma af svält, så finner husbonden lätt tjuge andra, som mot samma eller en ännu lägre penning kunna tjena honom några år, ända tills äfven dessa mognat för tiggarstafven. Om de moraliska sidorna vilja vi icke ens tala: de falla genast i ögonen [1]).

Man ser häraf, att det så högt och så ofta prisade industri-systemet, uppdrifvet till en onaturlig höjd, äfven medför sina stora olägenheter, och att ett land kan lika väl lida af öfverproduction som af öfverbefolkning. Hos oss är förhållandet visserligen helt annorlunda: om man i andra Europas hyfsade länder gjort för mycket för konstfliten, så vore det i vårt land högst obilligt att klaga öf-

---

[1]) Bulwer har i sitt nya arbete om England meddelat utdrag ur en Comités berättelser, hvilka visa, huru barnen redan i 13:e året liksom fastsmidas vid ångmaschinerna, hvarvid de hela sitt lif förblifva, i det sömn och hvila för dem möjligast förknappas, hvarigenom deras kropp efter få år alldeles förderfvas. Deras enda förströelse består i supande, icke af rent finkel, utan af bränvin med — opium, ty Orientens pest har redan vunnit inträde vid de britiska fabrikerna.

ver någonting dylikt; ty hvad hos oss i detta ändamål skett, sväfvar på gränsen emellan något och intet. Det kan alltså synas obehöfligt, ja skadligt, att framställa sådana varnande förebilder för oss, som snarare behöfva uppmuntras än afskräckas från näringsflit. Men det hör till vår nations egenheter, att man på samma gång, som man vill befrämja våra inhemska fabriker och näringar, hotar dem med införandet af fri handel[1]) och upphäfvandet af skråtvånget, — och det i en tid, då i andra länder, der corporationerna redan blifvit upphäfda, många röster höjt sig för deras införande ånyo.

Äfven enligt min öfvertygelse är en bunden handel och en bunden industri ett ondt, men ett ondt, som förekommer ett ännu större. Ingen inskränkning bör vidtagas annat än så vida nödvändigheten så bjuder. Denna nödvändighet kan vara olika i olika tider och olika länder. Att finna när en sådan åtgärd bör vidtagas, huru långt den bör gå, och när bandet åter, såsom obehöfligt, bör borttagas, — se der proberstenen på en god styrelse: att rätt afväga jordbrukets, slöjdernas och handelns skenbart stridiga fördelar, så att det ena näringsyrket ej befordras på det andras bekostnad, och således intetdera uteslutande, — se der en af de vigtigaste, men svåraste

[1]) Det är i mer än ett afseende oväntadt, att höra Svenska Minerva förena sig i det allmänna ropet om den fria handeln. Hon inser och erkänner likväl, att en sådan åtgärd ofelbart skulle döda våra fabriker; men, menar hon, de äro sin undergång värda, om de ej förmå uthärda concurrensen med utländningen. Detta är åtminstone consequent. Principen kunde tagas i öfvervägande (jag säger icke: gillas), om våra fabriker stode på samma punkt som 1730 eller 177[illegible], om nemligen frågan vore att skapa af intet; men då våra näringar numera hunnit, åtminstone inom vissa grenar, till en icke alldeles föraktlig grad af utveckling, så vore det en [illegible] rättvisa, om staten, sedan den engång framlockat dem, skulle öfverlemna dem åt förstörelsen.

delarna af regeringskonsten. Det är nödvändigt att följa en fast och bestämd plan, grundad på omständigheternas kraf och sakernas egen natur, utan att likväl drifva den till sina yttersta gränsor. Den stränga, ensidiga consequensen kan döda endera af statslifvets rörelsekrafter: det gifves på detta fält ingen ofelbar, öfverallt och alltid gällande princip. I religion och moral är förhållandet annorlunda: hvad som i dag är orätt, var det äfven i tidens begynnelse och blir det vid dess slut; men i den allmänna hushållningen kan mycket vara nyttigt för England, som är skadligt för Sverige, mycket i Gustaf Adolfs tid, ja blott för tio år sedan helsosamt, som för vår tid ej mer medför samma verkan. Den abstracta theorien måste hämta råd af erfarenheten och låta sig af omständigheterna oupphörligt justeras: krafternas rigtning får ej framdrifvas i en oafbrutet rak linea. Likasom seglaren ej alltid vågar hålla rakt lopp, så måste statsskeppet rätta sina rörelser efter vindarna, efter mötande klippor och strömdrag: men styrmannen måste framför allt vakta sig, att så hastigt förändra dem, att fartyget kantrar. Våra näringars historia bär vittne om dessa våldsamma vändningar, dessa brådstörtade öfvergångar från det ena systemet till det andra, hvilka störtat mången redan blomstrande näringsgren; hvarefter man, häpen öfver en sådan verkan, skyndat att åter upphjelpa den, hvilket skett på det sättet, att man förstört en annan, utan att derföre den förra kommit fullt på fötter.

Då jag sade, att jordbruket, slöjderna och handeln hade stridiga interessen, tillade jag ordet skenbart. Det är nemligen min öfvertygelse, att i en väl inrättad stat böra dessa yrken, i stället för att betrakta hvarandra såsom hvarandras naturliga fiender, tvärtom ömsesidigt stödja och upprätthålla hvarannan. Om landtmannen måste af sin landsman dyrare köpa en fabriksvara, och fabrikanten af landtmannen dyrare köpa sin säd, än båda

kunde af utländningen erhålla sina olika behof, så t vinst och förlust å båda sidor ut hvarandra. Det är vinst för dem båda, att de inom landet kunna pårä afsättning för sina producter; skulle de ensamt eller l vudsakligast söka den hos utländningen, så kunde hända, att ingendera finge sälja, och båda skulle i dant fall blifva beroende af handelns alltid ovissa skif Och, hur skulle det dessutom gå i ett krig mot en öfverlägsen sjömakt! Den enskildes uppoffring i sn kan vara en vinst för honom i det hela.

I ett samhälle åter, der skillnaden mellan de hemska och utländska varu-prisen är alltför stark, föi leder visserligen denna till klagomål, som förtjena hjertande. Det är utan tvifvel hårdt för den engel fabrikanten att betala sin quarter hvete två eller tre g ger mer än en fransysk eller siciliansk skulle kosta nom; men i det ögonblick korn-billen upphäfdes, stö de på en gång Englands jordbruk jemte den derpå l lande aristokratiska luxen, som är en af manufacturei vigtigare näringskällor: ja, kanhända fölle äfven ı denna grundpelare hela den konstrikt sammansatta b ska statsbyggnaden. Eller månne Englands landtbruk bestå, utan dess högt uppdrifna slöjder, som förtära (spanmål; och kunna dessa åter bestå, utan en lika : handel, som till alla verldens marknadsplatser krin deras alster? Och utan alla dessa trenne näringsfä gemensamma blomstring — hvad vore England? Mel tid är den tyngd, som korn-billen lägger på fabrikei utan tvifvel öfverdrifven och onaturlig: den bör un rödjas, men långsamt och varsamligen: en alltför hi brytning i dieten är lika vådlig för stats- som för n niskokroppen, äfven om förändringen bestod i en i gång från en osundare till en sundare lefnads-ordı Denna regel är för enkel, för att i vårt fäderneslaı allmänhet begripas. Hade ifrågavarande klagomål k

mit inför en svensk riksdag, så skulle den utan långt besinnande uppryckt det onda med roten: den skulle straxt frigifvit spanmåls-handeln och — begrafvit åkerbruket. Fabrikanten skulle då kunnat äta sitt bröd för godt pris, men det hade kunnat hända, att han nu icke haft några penningar till att begagna sig af det goda priset.

Det är lika litet min mening, att uppställa det gamla tvångssystemet i sin helhet såsom en föresyn för oss. Gustaf Adolfs handels-ordning var af en sådan natur. Så t. ex. fingo [1]) i Norrland inga andra hamnar besökas än städernas; några af dem, nemligen Hudiksvall, Hernösand, Uleåborg och Vasa, förbjödos att utföra victualier och gråverk: endast under vissa villkor fingo bönder och kustboar drifva omedelbar handel med hvarandra. Uppstäderna voro utestängda från all köpenskap med utländningen, men hade deremot uteslutande rättighet att förse bergverks-orterna med deras förnödenheter. Borgerskapet i Stockholm tilläts icke handla med en bergsman, utan mellanhandeln skulle gå genom uppstäderna: likaledes förbjödos invånarne i Stockholm och sjöstäderna, att med sina gods och varor besöka uppstädernas frimarknader. Allt detta kändes högst tryckande och öfverklagades med rätta äfven den tiden: sista punkten måste också ändras genom Förordningen af den 12 Oct. 1616. Lika hårdt var det, när Konungen [2]) befallte Vestgötherne, som redan då drogo omkring "med skällor, skålar, sporrar, [illegible]ar, lärft och andra små varor, att antingen sätta sig i någon stad, eller ock upphöra med sin köpenskap." Detta torde dock ursäktas Konungen, då vi 150 år derefter se Commerce-Collegium gå ännu längre i sin förföljelse mot Vestgötha-idogheten.

---

[1]) Rühs, Sv. Hist., IV, sid. 578.

[2]) Hallenberg, IV, sid. 866.

De många Handels-Compagnier, som höra till detta tidehvarf, voro också en länk i systemet. Ej sällan hafva äfven de blifvit betraktade såsom en oförståndig varm hos våra förfäder, såsom skadliga för den allmänna handeln, emedan de nästan alltid hvilade på monopolier. Hos oss kunde dock de bolag, som hade den stora handeln i sigte, ej ännu i sin början hafva denna verkan, emedan en sådan större handel då än icke fanns. De voro tvärtom nödvändiga, emedan i ett land, der inga capitaler funnos, omöjligen några större företag kunde påtänkas utan förenade krafter. Först när sådana capitaler hunnit samlas, och när den enskilda handeln nått en viss utveckling, är det rådligt, att småningom afkläda dessa samfund deras exclusiva rättigheter, på det sätt, som i England också skett med det Ostindiska Compagniet. Hos oss lefde dock de flesta af denna tidens föreningar ett kort lif och slutade vanligen med förluster för interessenterne; orsakerna till denna ringa framgång voro mångfaldiga. Först Svenskens lynne, hvilken, näst Fransosen, af alla Europas nationer kanske är den oskickligaste till den stora handeln; dernäst Regeringen, som oupphörligt blandade sig uti dessa angelägenheter; slutligen och förnämligast de oupphörliga krigen. Vill man efterräkna, skall man finna, att under det tidehvarf af 158 år, som ligger emellan Gustaf I:s och Carl XII:s död, riket endast i 51 år har åtnjutit fredens hvila. Hade det i stället vändt sina krafter inåt och inskränkt sig blott till sjelfförsvar, så hade det visserligen icke ägt dessa ärorika minnen af en försvunnen politisk och krigisk storhet, som utgör föremålet både för vår stolthet och vår saknad; men vårt fosterland hade möjligen kunnat blifva ett England eller Holland. Dock låtom oss återgå till verkligheter.

Redan Carl IX hade i Götheborg inrättat ett Handels-Compagni, som hade sjelfva Persien i sigte. De

måste upphöra, då staden blef ett rof för fiendens härjning. Sedermera uppstodo så många, att vi om hvartdera endast måste anföra det vigtigaste. Det Handelsbolag, som år 1615 octroyerades i Stockholm, lärer varit detsamma, för hvilket nya privilegier utgåfvos 1619, och detta sista åter var intet annat än det bekanta Koppar-Compagniet. Detta trädde likväl först i verksamhet 1622, upplöstes 1628; inrättades ånyo 1636 men måste åter upplösas 1638, då Kopparhandeln alldeles frigafs. Vi förbigå det alldeles, då dess öden i denna Tidskrift utförligt blifvit skildrade, kanhända endast med nog ljusa färgor, derföre att man förut nyttjat nog mörka.

Det icke mindre bekanta Södersjö-Compagniet, som spelte en glänsande men kort rôle i vår handelshistoria, kunde ock förtjena en egen monographi. Förslaget dertill uppgjordes af en från Antwerpen ankommen Nederländare vid namn Usselinx, hvilken Svenskarne vanligen kallade Ussling, en betydande man, som varit förnämsta upphofsmannen till det Holländskt-Vestindiska Compagniet, men som ansåg sig af General-Staterna hafva blifvit belönad med otack. Enligt de utfärdade privilegierna skulle detta bolag [1]) drifva handel i "Asia, Africa, America och Magellanica eller Terra asturali", men inskränkte likväl sin handel endast till Amerika, der, vid Delaware-floden, sedermera colonien Nova Suecia anlades, hufvudsakligen befolkad med missdådare och löst folk. Colonien begynte 1631 och var hufvudsakligen beräknad på tobaks-plantering. Götheborg skulle blifva det nya Compagniets stapelort: att dertill välja en stad, som ännu ej var mer än 5 år gammal, är ett prof af den djerfhet, som utmärker den tidens företag. Bolaget försågs med vidsträckta rättigheter, hvartill äfven

---

[1]) Hallenberg, V, sid. 213.

hörde den, att i Kronans namn få sluta förbund med alla folkslag i nämnde verldsdelar. Det saknade icke heller fonder. Konungen hade tecknat sig sjelf för 400,000 dlr, och infödingar och utländningar uppmuntrades att deltaga deruti. Derigenom [1]) sammanbragtes stora capitaler; men emedan det redan nämnda Skepps-Compagniet derpå led brist, förenades bägge, hvaraf följden blef bådas obestånd, kort efter Konungens död. Södersjö-Compagniets actie-ägare påstodo nu ersättning af Kronan; en sådan beviljades dem också på visst sätt 1642, derigenom att dem tillerkändes rättigheten att få deltaga i det Vestindiska Compagni, hvilket byggdes på det förras ruiner. Detta varade till 1661, då det måste upphöra, i följd af Holländarnes öfvervåld, som under det sista kriget förorsakat Compagniet och Kronan en förlust af 262,246 Rdr.

Ett annat Compagni, som skulle handla på Guineakusten, föreslogs 1645 af Louis De Geer [2]), och blef 1649 octroyeradt. Det skulle handla på Asia, Africa och America. Året derefter inköptes Cabo Corso af Konungen i Futu på Guldkusten, och handeln drefs i synnerhet på Afrika. Äfven detta Compagni hade samma ära, som Södersjö-Compagniet, att ådraga sig Holländarnes afund, och samma olycka att för dem falla ett offer, sedan Directeurens egennytta redan undergräft bolagets välstånd. Slutligen måste Sverige 1667 formligen alldeles afsäga sig denna handel.

Det återstår att omnämna det 1648 inrättade Tjäru-Compagniet, hvilket med det i en nyare tid upprättade Ostindiska Compagniet täflar om den äran, att vara det mest långlifvade af alla svenska handels-sällskaper;

---

[1]) Modéer, I, sid. 89. Clasons (förra) Tal, sid. 37 o. f.

[2]) Loenbom, Hist. Märkvärd., I, sid. 25.

emedan det, endast med ett afbrott af tiden mellan 1682—89, varade ända till 1715. Det hade, liksom Koppar-Compagniet, den egenheten att vara grundadt på ett export-monopolium; i det att alla orter norr om Stockholm och Nye (i nejden af det nuvarande Petersburg) voro förbundna att till detta bolag aflåta hela sin tillverkning af tjära och beck, den förra till 15, den sednare till 30 Rdr lästen. Denna inrättning gaf de norrländska och finska städerna täta anledningar till klagomål, särdeles deröfver, att Compagniet vägrade emottaga hela deras tillverkning, hvaremot bolaget å sin sida klagade öfver öfverproduction. Detta gaf 1682 anledning till Compagniets upplösning; men då det kort derefter 1689 förnyades, fastställdes det högsta beloppet, som Compagniet var skyldigt att årligen af dessa båda varor emottaga, till 8000 läster. Dess förtjenst var vissa tider ganska ansenlig, särdeles 1691, då tjärans pris i Holland från 9 livres hade stigit till 23, hvarigenom vinsten utgjorde minst 150 procent.

Bränvinsbrännerier hade redan[1]) från 1494 funnits i riket; i Gustaf I:s tid funnos sådana vid en eller annan kungsgård; men tillverkningen lärer varit obetydlig, då utländskt bränvin i Erik XIV:s ännu infördes. Gustaf II Adolf lät i ryska kriget dermed en och annan gång förpläga sina soldater; sedermera blef smaken för denna dryck olyckligtvis mer och mer allmän. Bland varor, som fördes till Ryssland, förekommer också denna redan 1648. — Tobaken hade redan vid denna tid blifvit ett behof för en stor del af rikets invånare. Såsom en vestindisk product[2]) blef den öfverlåten till ensalu först åt Södersjö- och sedan åt Vestindiska Compagniet, och slutligen 1662 bortarrenderad för 145,000 dlr k:mt, dock

[1]) K. Vitt., Hist. och Antiqu. Akad. Handl., Del. IV.
[2]) Modéer, sid. 91 o. f.

mot villkor, att de virginiska bladen skulle säljas för 2 dlr och de sämre franska för 5 m:k k:mt. Ändtligen blef handeln med denna vara frigifven, 1686, likväl så, att införseln af den fabricerade var förbjuden till förmån för de inhemska tobaks-spinnerierna, af hvilka ända till 1719 föga fler än 20 blifvit privilegierade. Sällsamt nog, förbjöds 1677 och 1688 tobaks-planteringen inrikes, på det att allmogen ej derigenom skulle försumma sitt åkerbruk.

Under slutet af Dr. Christinas tid inträffade, genom Sveriges neutralitet under det år 1651 började kriget mellan de båda stora sjömakterna, en för Sverige särdeles förmånlig handels-conjunctur. Den afbröts väl genom Carl X:s fiendskap med Holland, men återkom efter freden. Rikets skeppsvarf räckte icke mer till för byggnaden af de många fartyg, som nu erfordrades: sådana byggdes [1]) för svensk räkning, ehuru till en del på utländskt förlag, i Lübeck, Holland och England. Skeppet ställdes i underpant, men frigjordes med dess första last af 3 till 5 tusen skppd jern. Ett Convoy-Commissariat upprättades 1653, och så kallad helfrihet, eller $\frac{1}{4}$ lindring i tullen, beviljades åt dessa half-utländska fartyg, i följd af deras storlek, hvaremot de egentligen inhemska, som voro mindre, blott njöto $\frac{1}{6}$ eftergift [2]).

---

[1]) Modéer, sid. 81.

[2]) Principen för en sådan lindring har varit olika i olika tider. Enligt TullOrdningen af d. 16 Maj 1552 och 1 Juni 1581 bestämdes den efter godsägarens egenskap af gift, bofast man, eller, enligt K. Brefvet af d. 7 Nov. 1584, efter hans egenskap af bofast borgare. TullOrdn. af d. 25 Febr. 1637 §. 2 grundade bestämningen på fartygets, TullOrdn. af d. 9 Mars 1638 §. 2 derjemte på godsägarens nationalitet, hvartill TullOrdn. af d. 8 Dec. 1645 fogade det villkor, att skeppen skulle vara monterade och med svenskt sjöfolk besatta. Så uppkom skillnaden mellan större och mindre svenska skepps frihet. K. Brefven af d. 17 Jan.

Denna skillnad hade dock till följd, att några få rika handlande drogo till sig de betydligaste frakterna och delade vinsten deraf med utländningen. Detta slags monopolium upphörde 1677 i följd af de öfriga handlandes "oförgripliga Remonstration", men upplifvades ånyo 1683, och sedan har skillnaden mellan hel- och halffrihet, ehuru med olika modificationer, fortvarat ända till våra dagar. Att tull-inkomsten under denna period varit i ett beständigt stigande, bevisas [1]) bäst af Adelns påminnelser vid 1680 års riksdag, hvarigenom upplyses, att 1645 års tull-inkomster öfversköto 1643 års med 141,696 dlr (hvilket dock härledde sig från det af Adeln året förut ingångna bytet af rättigheten till tullfrihet emot vissa räntor), samt att öfverskottet 1663 utgjorde 629,391 dlr s:mt.

Det torde måhända roa läsaren att se några af den tidens varupriser [2]), uträknade i vårt nu gällande banco-medelmynt, dalern antagen till 1 Rdr 32 sk. (egentligen gällde den 1 Rdr 30$\frac{10}{13}$ sk.), marken till 20 sk. Bokstafven *a* utmärker året 1612, enligt det värde, som sattes vissa af en spårrmakare erhållna varor; *b* året 1617, enligt det värde, som bestämdes vid kröningsgärdens utgörande; samt *c* året 1624, enligt det värde, hvarefter Uplands Rörsmeder skulle emottaga de persedlar dem lemnades. De i parenthes stående uppgifterna höra till året 1621 [3]), gällande i Skara Län.

1 skppd Stångjern *a* 16 Rdr 32 sk.; *c* 11 Rdr 32 sk. — 1 tunna Spanmål *a* 2 Rdr 44 sk.; *b* 3 Rdr 36 sk.; *c* 3 Rdr 16 sk. (3 Rdr 36 sk.; 1 t:a Hafre 1 Rdr 42 sk.). — 1 t:a Lax *a* 16 Rdr 32 sk. — 1 t:a Krammsill *c* 1 Rdr 32 sk. — 1 d:o Strömming eller Torsk *a* 6 Rdr 32 sk.;

...sk. 1 Febr. 1681 skilja mellan fartyg byggda på krafvel och klink. Dessa äro de författningar, hvilka först föranledt skillnaden mellan hel-, half- och ofri tull.

[1]) Loenbom, Samlingar till Carl XI:s Hist., VIII, sid. 98.

[2]) Hallenberg, II, sid. 539; IV, sid. 624; V, sid. 127.

[3]) Loenbom, Hist. Märkvärd., I, sid. 37.

c 6 Rdr 12 sk. — 1 Oxe *a*, *b* 16 Rdr 32 sk., *c* 13 Rdr 16 sk. (20 Rdr). — 1 Ko *c* 6 Rdr 32 sk. — 1 Får *b* 1 Rdr 12 sk. (1 Rdr 12 sk.). — 1 Gås *b* 30 sk. (30 sk.) — 1 lispd Smör *a* 1 Rdr 42 sk.; *b* 2 Rdr 34 sk.; *c* 2 Rdr 4 sk. (2 Rdr 34 sk.). — 1 lispd Kött *b* 1 Rdr 32 sk.; *c* 1 Rdr 12 sk. — 1 lispd Talg *b* 2 Rdr 24 sk. — 1 lispd Fläsk *b* 1 Rdr 32 sk. — 1 tjog Ägg *b* 7 sk. — 1 Höns *b* 7 sk. — 1 lispd Humle *b* 2 Rdr 24 sk.; *c* 3 Rdr 16 sk. (3 Rdr 36 sk.). — (1 Dagsverke 10 sk.).

Carl XI:s regering skulle kunna indelas i trenne perioder, hvilka hvardera hafva sin särskilda, bestämdt olika charakter. Den första omfattar tiden från 1660 till 1672, Minderårigheten, en fortsättning af Christinas sorglösa slöseri, utan att i någon mån utmärka sig genom de många visa anstalter, som hade sitt upphof från hennes Senat. Den andra, från 1672 till 1680, innehåller Krigstiden, och tillika Konungens läroår, under hvilka hans insigter småningom mognade och hans förtroende i samma mån öfverflyttades från de fordna Rådgifvarne till — hvad man kallade — "det mindre folket." Den tredje perioden, från 1680 till 1697, innehåller den egentliga frukten af denna lyckliga regering, med dess storverk, begrundandet af Sveriges militära, politiska och ekonomiska organisation.

Det krig, som ändades genom fredssluten i Roskild och Köpenhamn, var, i verklig vinst, det lyckligaste som Sverige någonsin utfört, det enda, hvars frukter vi ännu åtnjuta. De köptes likväl icke alldeles utan förluster: detta krig beröfvade fäderneslandet dess colonier i Afrika och Amerika, och med dem hoppet, att kunna lyfta sig till en verldshandlande sjömakt af första ordningen; det ökade den skuld af 5 millioner Rdr[1]), hvil-

---

[1]) Rühs, V, sid. 337, enligt Pufendorff.

ken Carl Gustaf emottagit, till 16,030,975 dlr s:mt [1]), och föranledde dessutom en årlig brist i rikets vanliga stat.

De trenne första åren af Förmyndar-regeringen gåfvo ännu ingen anledning till tadel. Man afslutade ärofulla freder med Sveriges många fiender, och drätseln leddes af Riks-Skattmästaren, Gustaf Bonde, en man, som grundligen förstod sitt yrke, och som på sin enskilda credit åt Carl X upplånat penningar till Polska krigets begynnelse. Efter sin herres död uppgjorde han en stat, som bar sig på 260,000 dlr s:mt när, till hvilkas betäckande dock funnos utvägar.

Men efter 1664 togo sakerna en helt annan vändning, då det lyckades Riks-Cancelleren, Grefve Magnus Gabriel De la Gardie, att förvärfva sig en nästan uteslutande inflytelse i Rådet. Det var en man [2]), utmärkt af många lysande egenskaper: tapper, ärelysten, högsinnad, välgörande, vetenskapernas beskyddare, förenade han med dessa ridderliga dygder, lättsinnighet, flärd, ytlighet, ostadighet och kärlek till nöjen och hvila. Nära befryndad med Konungahuset, och uppväxt med Carl Gustaf, blef han tidigt van vid ett kungligt lefnadssätt och förde sedermera sjelf en furstlig hofhållning: sedan han förslösat sina stora inkomster, som öfverstego 80,000 Rdr, förstörde han riket, och han var verkligen "en man, som kunde förtära ett helt konungarike." Redan 1668 upptäcktes en årlig statsbrist af 8 tunnor guld,

---

[1]) Loenbom, Saml. till Carl XI:s Hist., X, sid. 9.

[2]) "Mycket vältalig, bienfaisant, stora gåfvor, att vinna folks affection, lärd" (deremot säger Grefve Stahrenberg, Österrikiska ministern, Loenboms Saml., I, sid. 38: "non possiede gran dottrina"), "qvick, kunnig i Potentaters interessen." Grefve Bondes Svenska Anekd. Loenbom, Hist. Märkv., IV, sid. 74. Archenholtz, Mém. de la reine Christine. Von Berch, Svenska Herrars och Fruars Skådepenningar.

och år 1672 var, efter ett trettonårigt fredslugn, den gamla skulden ökad med 4,345,810 dlr s:mt. Frankrike tillhörde denne minister genom sin börd och sina tänkesätt: likväl biträdde under hans styrelse Sverige Triple-Alliancen, men Rådet hade hastigt afslutat detta förbund, medan Riks-Cancelleren förlustade sig på sina gods. Men snart slöt sig Sverige, genom hans bedrifvande, till Frankrike, och invecklade sig derigenom i ett krig, hvilket ådrog riket förlusten af en landsträcka, som årligen inbragte 70,000 Rdr, och störtade det i en utgift af 50 millioner, hvaraf blott 3 ersattes genom de franska subsidierna; det kostade 40 örlogs-fartyg [1]) och 100,000 man; det satte en fläck på svenska vapnens glans. Sedan dessa förut ställt en gräns för Habsburgska husets herrsklystnad, segrande genomflugit det bestörta Polen och skiljt Danmark från trenne bland dess skönaste provinser, måste den unge Konungen se sig förödmjukad af en hittills föga ansedd tysk furste, som svurit hans fader läns-ed. Redan vid krigets utbrott voro fästningar, flotta och alla förråder tomma och utblottade; och i det Brandenburgska samt början af det Skånska kriget hade vida flera omkommit af hunger och brist på anstalter, än genom fiendens svärd. Oaktadt Ständerna vid 1675 års riksdag åtogo sig en gärd, större än man hittills hört omtalas, hade den nya skulden 1682 stigit till 21 tunnor guld, under det att den gamla utgjorde 75. Man hade nu kommit till den öfvertygelsen, att det ej stod i rikets makt, att den någonsin afbörda.

Reductionen kom. "När en furste skänker något bort af sitt arf, skall det gå tillbakas vid friåret", säger propheten Ezechiel 46: 17, och detta skäl stod främst bland dem, som Bondeståndet vid 1680 års riksdag åberopade uti sin "mycket svåra skrift mot Adeln." Den

---

[1]) Lagerbring, IV, sid. 13.

gård, som deraf var en följd, hade länge varit påyrkad de trenne ofrälsestånden, länge förutsedd af de klore bland sjelfva det stånd, emot hvilket den rigtas, men svårligen hade någon kunnat ana, att den skulle utföras med en stränghet, från hvilken hvarken största, ärfda eller förvärfvade, förtjenster emot fäderneslandet, laga köp, eller andra välgrundade rättigheter kunde skydda kronogodsens innehafvare. Den förmyndeliga Commissionen, stödd på den kungliga viljan, gick sin väg fram med oföränderlig consequens, liksom ödet, fullkomligt känslolös för allt det lidande och alla olyckor, hvaruti den störtade tusentals enskilda; — och när den slutade sina arbeten, befann sig Kronan rik, och den högre Adeln mer eller mindre utblottad.

Men denna förändring var icke den enda: vår historia antager från denna tid en helt annan charakter. Sverige hade under medeltiden ej haft någon egentlig riddertid: landets fattigdom och vanmakt, dess politiska beroende af en utländsk makt, det tryckta men aldrig underkufvade bondeståndets motsträfvighet, för hvilket mäktiga folkvänner, Engelbrekt, Torkel Knutson och Sturarne, ställde sig i spetsen, hade hindrat chevaleriet att här slå några fasta rötter. Icke heller voro regeringar, sådana som Gustaf I:s och Carl IX:s, hvilka på sitt och vis herrskat såsom kungliga demokrater, gynsamma för dess uppkomst. Dess egentliga tidehvarf begynte med 1630, och med det bragdernas och ärans. Trettioåra-kriget var Svenskarnes korståg; i dess spets stod en Konung, den förste af sin tids riddare och prydd med de kungliga dygder, hvilka aldrig sedan en Gottfried af Bouillon och Ludvig den heliges[1]) dagar blifvit

[1]) Med honom hade Gustaf II Adolf, med afdrag för tidens olikhet, mer än en likhet: gudsfruktan parad med ödmjukhet och tillika stora regent-egenskaper, striden för re-

sedda på en thron. Han bildade och lemnade efter sig en hjelteskola, som efter hans död utförde det påbegynda värfvet, som under Christina bekläddes med en mäktig feodal-adels rikedomar och rättigheter, och som genom sina verkliga förtjenster nedtystade de andra ståndens afund. De svaga ljud deraf, som yttrade sig under denna Drottnings och under Carl Gustafs tid försvunno åter under dånet af de nya segrar, hvartill den sist nämnde förde svenska härarna, och hvilkas glans återföll på rikets första stånd. I bredd med fäderneslandets växande ära och politiska lycka steg äfven Adelns stolthet till en höjd, som jemväl förolämpade utländningar [1]) och förödmjukade de "vanbördiga stånden", från hvilka man till och med ville skilja sig genom en egen drägt. Men äfven inom sjelfva ståndet hade uppkommit en söndring och afund, som förberedde dess fall. Grefvarne tillerkände sig sådana rättigheter, att de väckte hela "det mindre folkets" förtrytelse; de betraktade sig såsom furstars likar, med hvilka de genom giftermål flerfaldt befryndade sig, och af hvilka många i svenska krigshären, liksom de, sökte ära och lycka, och hvilka till en del de öfverträffade i rikedomar. Svenska Riks-Rådern ville i rang ej ge vika för andra furstar än Churfurstar och trettioåra-kriget hade gjort våra ädlingar bekant

---

ligionen, martyrdöden, ja, till och med den svagheten (i fall de var någon), att i sonlig eftergifvenhet för en sträng och sjelfrådi moder gå något för långt. I bredd med desse ställer jag e Henrik IV. Med alla sina stora egenskaper, saknade han tvenne väsendtliga, för att vara en chevalier sans reproche — religion och seder. Strängt taget, var han endast en förbättrad — visserligen mycket förbättrad — upplaga af Frans

[1]) "Sono di natura superba ... Pretendono esser gli al bitri della Christianità, e particolarmente dell' Alemagna. Stahrenberg, anf. st., sid. 40. Jean de Witt skref: "La natio suédoise est terriblement brusque." Rudawski: "Insolens Suecorum natio vel ipsum Jovem summo deturbare credidit coe lo.". Rühs, sid. 289.

med luxen i ett rikare land. De anspråkslösa, torfbetäckta herresätena, dem Whitelocke såg, hade småningom förvandlat sig i göthiska borgar — till en del byggda med tyska spolier, till en del, såsom Carl XI bevistade, med svenska kronodagsverken — inom hvilkas murar en Wrangel, en De la Gardie med många andra lefde omgifne af en talrik drabant-skara och en talrik betjening, bland hvilken man äfven, liksom i Polen, såg mången adlig småsven. Den sednare hade, för att öka sitt anhang, till ståndets missnöje, ehuru ganska rättvist, genomdrifvit den talrika skånska adelns upptagande på Riddarhuset: en åtgärd, som i sin mån förminskade ståndets anseende, i samma mån den förökade dess antal.

1680 års Regeringsform afklädde Adeln en del af dess företrädesrättigheter [1]) och glans, som skymde kunglighetens; och förvandlade till stor vinst för de trenne lägre stånden mångväldet till envälde. Reductionen afklädde den sina rikedomar. Carl XI blef en borgar- — eller om man vill — en bonde-konung, sådan som Gustaf I och Carl IX varit det. Han gynnade uppenbart medelståndet och den lägre Adeln, och dolde icke sin glädje att se magnaterne fattige och förödmjukade. De öfrige märkte sällan att han var envåldig: men de märkte tydligt, att aristokratien i Sverige var fallen, för alltid fallen.

En hel annan anda ingjöt sig sedan 1680 i styrelsen, och utbredde sig till alla dess särskilda verkningskretsar. Krigs-systemet var endast inskränkt till sjelfförsvar, men den annars hushållsaktige Konungen visste att göra sin neutralitet fruktansvärd; de krig, hvartill

[1]) Adeln hade till och med trängt sig in i Magistraterne och kufvade borgerskapet på flerahanda sätt, äfven deruti, att den tvang köpmännen gifva sig högre credit än desse ville, hvaröfver klagades på 1672 års riksdag. Clasons sednare Tal, sid. 14.

han rustade sig, kostade tillsammans nästan så mycket, som ett verkligt fälttåg, men hade den fördelen för undersåtarne, att icke blifva af. Sådana dristiga, halft äfventyrliga, men vanligen af lyckan krönta försök i näringar och handel, som utmärkte tiderymden mellan 1611 och 1660, vågades nu mera sällan, men man sökte mera än förr grunda rikets välstånd, som hittills på intet sätt stått i något förhållande till dess politiska anseende, på en så mycket säkrare grundval. Till och med handeln hade förut blifvit drifven med en viss poesi, med ett slags romantiskt sinne, liksom förhållandet var i det södra Europa, straxt efter de båda Indiernas upptäckt; nu trädde i dess ställe lugn, beräkning, säkerhet och fasthet: man gick i allt vida mera långsamt, mera betänksamt, men derföre icke mindre driftigt tillväga. Europa bäfvade väl icke för Carl XI, som för dess fader, men den valde honom till skiljedomare i sina tvistigheter: under det Carl Gustaf upprörde hela Norden, och man i södern ej gjorde sig säker för en ny göthisk öfversvämning, ägde han icke så mycken credit, att han i London eller annorstädes utom sitt rike kunde få låna 100,000 pd st. Deremot ägde hans son det bäst inrättade finans-system i Europa; i stället för sin faders snille och ljungelds-natur, sällsamt förenad med en i Sverige hittills osedd politisk slughet, hade Försynen begåfvat Carl XI med den organiska skaparförmåga, som framkallade nya bildningar på alla statens fält, och med det lugn, det ordningssinne och det praktiska förstånd, som icke alltid äro förenade med geniet, alltför ofta benäget att räkna för mycket på sin egen kraft och på den framtid det vill skapa.

Man känner lika litet i detta, som i de föregående tidehvarfven, något bestämdt om åkerbrukets tillstånd. Det torde varit den näring, som undergått de minsta förändringar, kanske emedan de der minst behöfdes.

Spannmål fortfor att vara en utförsvara; och emedan riket efter 1679 hade att glädja sig öfver ett långvarigt fredslugn, stördes ej handeln genom export-förbud. Priset var lågt: tunnan gällde sedan 1666 oftare [1]) under än öfver 2 Rdr sp.; men då riket 1695—97 hemsöktes af treårig missväxt, steg den till 3 Rdr à 3 Rdr 24 sk. Oaktadt Konungen från Estland och Lifland införskref 160,000 tunnor, som till billiga villkor lemnades åt allmänheten, var nöden ganska stor. Mest led Finland [2]); folket nödgades taga sin tillflykt till sådana näringsmedel som häst- och hundkött; på några orter åto föräldrarna sina barns lik. I Åbo stift omkommo från Michaëli 1696 till midsommarn 1697 omkring 60,370 personer; i Nyland och Tavastehus län blefvo 857 hemman öde. Förut var i detta land ymnigheten så stor, att bönderne flera dagar måste hålla med sina lass på torgen, innan de till det lägsta pris kunde få sälja sin säd. Bränvinsbränning af råg blef i följd häraf för första gången förbjuden 1696.

I Finland befrämjades lin-odling och linneväfnad: sedan [3]) 1673 uppmuntrades svenska och finska colonister, att sätta sig ned i Lappmarken och der drifva åkerbruk och boskapsskötsel. Humlegårdarna [4]) hade nu hunnit så långt, att många landsorter hade ansenliga förråder att aflåta, hvarföre tullen förhöjdes från 4 till 12 Rdr.

Carl XI drog, liksom Gustaf I och Johan III, omsorg om skogarna. Det skadliga svedjandet förbjöds; äfvensom pottaske-bränningen i Småland och Blekinge, "helst som man ändock lemnade dåliga varor." Annars

---

[1]) Schwerin, Bidrag, sid. 31.
[2]) Rühs' och Arwidssons Finland, I, sid. 116.
[3]) Rühs, Sv. Hist., V, sid. 413.
[4]) Commerce-Coll. Ber. hos Loenbom, IV, sid. 59.

fanns vid Wernanäs i Södermöre ett pottaske-verk [1]), i förening med ett såpsjuderi och oljeslageri, och en annan fabrik af samma art inrättades sedermera i Rönneby, "vid hvilka verk så myoket af de persedlar. tillarbetas, som icke allena kunna göra tillfyllest till landsens tarfvor, utan jemväl att försörja andra land." Uti Bohuslän förläntes en Engelsman privilegium att anlägga ett Terpentin-bruk. Privilegium [2]) på "åker-gevär" och oljeslageri på Tyresö uttogs 1665 af Grefvinnan Maria De la Gardie. Utförseln af inhemskt ekvirke hade redan Johan III förbjudit, hvilken författning nu åter skärptes: ja, man införskref till och med utländskt virke för flottans behof. Mellertid var tjäran, skogarnas förnämsta afkastning, ännu, i de nordligare provinserna, öfverlemnad åt det redan omtalda Tjäru-Compagniet, hvars monopolium gaf anledning till ständiga klagomål.

Sillen [3]), som sedan 1587 hade alldeles öfvergifvit våra kuster, började åter visa sig 1662. Ännu var man så oerfaren, att den sill, som här i landet saltades, måste utskickas till Holland för att omsaltas. Snart, 1666, inkom dock en Holländare, som undfick privilegium för sillfångst och saltning, vid Götheborg; men knappt hade man kommit sig i ordning dermed, förrän denna flyktiga gäst, omkring 1680 [4]), ånyo aflägsnade sig från svenska Nordsjökusten. I skånska sillfisket förunnades 1664 Lübeckarne rättighet att deltaga. Huru indrägtigt detta fiske den tiden var, är mig icke bekant; men svårligen lärer det i ymnighet kunnat jemnföras med hvad det sjuttio år derefter blef. År 1697 utreddes svenska fartyg, som deltogo i grönländska hvalfiskfångsten. Perlefiske-

[1]) Commerce-Coll. Ber. hos Loenbom, IV, sid. 37. Detta eller ett annat Pottaske-bränneri ägdes af Hugo Hamilton, som derpå erhöll frihet 1655. Clasons förra Tal, sid. 48.

[2]) Clason, sid. 15. [3]) Modéer, Hand. Hist., I, sid. 65.

[4]) Rühs, sid. 416.

tierna [1]) blefvo ställde under uppsigt, och förklarade för regala, emedan man funnit att allmogen, särdeles i norra provinserna, der "rena och goda perlor till en ansenlig quantitet hafva varit till fångs", sålt sådana åt kringstrykande Ryssar "till ett förakteligt och liderligt pris." En utländsk juvelerare försågs annars med privilegium, att bringa oäkta perlor till mognad, en hemlighet, som Linné sedermera trodde sig hafva upptäckt och hvilket särdeles i England gjorde så mycket uppseende.

Metallerna voro och förblefvo mellertid stödet för Sveriges utländska handel. Sala [2]) visade sig under åren 1651—1700 mer än dubbelt gifmildare än den varit under det förut förflutna half-seklet, i det den i medeltal gaf 4202 marker. Från 1652 till 1673 gaf grufvan från 5 till 6 tusen marker; sistnämnde år 8251 marker, eller mer än hvad den lemnat sedan år 1565; året derpå erhöll man 7080 marker, men från denna tid föll afkastningen till 3 à 4 tusen. En förmånligare smältningsprocess infördes af Balthasar Grill. — Helleforss grufvor

1) Ders., sid. 60.

2) Hülphers, Vet. Akad. Handl. 1767, sid. 73. Dessa uppgifter skilja sig något från den "Specification på det Sölfver, som ur Sahlbergs Grufvor tillverkadt och af Bergslagen till K. Myntet försåldt är." Bergs-Coll. Ber., i Loenboms Saml. till Carl XI:s Historia. XIII, sid. 142. Hvad här om bergverken anföres, är, då inga andra källor anföras, hämtadt derifrån. Collegium åberopar ofta sin Relation af år 1666, såsom upplysande grufvornas tillstånd i äldre tider. Kunde ifrågavarande Berättelse i Riks-Archivet eller i Bergs-Collegii Archiv igenfinnas, så skulle derigenom falla mycket ljus öfver denna del af vår historia. För öfrigt afgåfvo nästan alla Rikets Collegier, straxt efter Carl XII:s uppstigande på thronen, berättelser om de under dem ställda sakernas skick. Dessa äro tryckta i Loenboms Samlingar, med undantag af Kammar-Collegii, som, enligt Warmholtz, 1768 särskildt är utgifven af Lydhenius.

vor [1]) i Vermland lemnade från 1686 till 1696 årligen från 960 till 1136 marker. — Löfås urgamla silfverbruk, som då och då legat öde, upptogs ånyo, och vattnet utpumpades 1690 genom en ny konst. Centnern gaf 3 till 4 lod silfver, samt 18 till 20 lispd bly [2]); men huru stor afkomsten var, är obekant, emedan den deröfver meddelade Tabellen gått förlorad. Alckie och Kiedkewarri silfververk i Lappmarken kunde "för den omilda landsorten och den vida aflägse situationen" endast med svårighet begagnas. Flera andra silfverstreck upptäcktes och äldre grufvor upptogos ur ödesmål, men afkastningen fanns icke lönande. Något mer vinstgifvande var det företag, som på Grills förslag vidtogs, att i Holland uppköpa silfvermalm från Sumatra och smälta den i Sala.

Stora Kopparberget ansågs ännu såsom rikets förnämsta skattkammare. Grufvan [3]), som då ännu blott var 80 till 90 famnar djup [4]), gaf från 1650, då afkastningen var 20,321 skppd, den största, som både förr och sedermera inträffat, ända till år 1687 aldrig under 10,000, men vanligen vida deröfver, t. ex. 1676, då den gaf 16,038 skppd, så att medel-afkastningen utgjorde vid pass 12,000 skppd; i de vanliga åren steg afradskopparn till 800 à 900 skppd och tullkopparn till omkring 3000. Men år 1687 den 25 Junii inträffade i Fahlu grufva en grufstörtning, som förstörde och igenfyllde de bästa öppningarna, hvarigenom hela bergslaget råkade "i stor häpenhet." Denna olycka afhjelptes likväl till större delen genom Konungens understöd och andra

---

[1]) Loenbom, ders.

[2]) Icke "mark", såsom står i svenska öfversättningen af Rühs, sid. 418.

[3]) Bergs-Coll. Ber., Loenbom, XIII, sid. 143. Hülphers Resa i Dalarne. Bådas uppgifter äro här fullt öfverensstämmande.

[4]) Leyonmarck, Intr. Tal i K. Vet. Akad. 1775, sid. 20.

ämpliga åtgärder, ehuruväl grufvan aldrig återfick sin förra rikedom: dock understeg tillverkningen i Carl XI:s lifstid, till och med ej samma år raset inträffade, aldrig 9000 skppd. Till afradens betalande påfanns ett för bergsmännen fördelaktigare sätt: i stället för att denna tillförene utgått efter fjerdeparterne, blef nu den uppfordrade malmen slagen i vissa högar, om hvilka sedan lottades på det sättet, att Kronan skulle taga den 9:e och 10:e hopen, hvilken sedan på auction försåldes, hvarefter inroparen, efter skedd smältning, skulle lemna koppar in natura i betalning för afrads-malmen. År 1697 voro här 131 hytteugnar i gång, och 6 ödestående. Nya machiner till arbetets lättande infördes af Polhem; men åtskilliga utländningar, som ville lära nya och "mera profitable manér uti koppar-smältningarna", uträttade intet, ehuruväl en och annan lemnade efter sig "några små, icke alldeles onyttiga vetenskaper." Smältningarna kräfde årligen 150,000 stigar kol, och på det att skogarna ej alltför starkt skulle medtagas, blefvo 1689 åtskilliga jernverk i denna bergslag utdömda.

Gårmakeriet i Avestad hade af Myntmästaren Marcus Kock "blifvit bragt uti fullt esse", sedan han af Koppar-Compagniet tillhandlat sig hela verket. År 1667 kom det från hans arfvingar under Kronan, som bortlemnade det i förpaktning. År 1696 bestod verket af 6 gårmakar-verkstäder, hvardera med 2 härdar, nya[1]) kopparhamrar, 1 hammarsmedja, 1 myntverk med allt tillbehör o. s. v. En del af gårmakar-verkstäderna hvilade efter det stora fallet i kopparberget: likaså myntet tidtals, emedan man fann större fördel uti att sälja kopparen än mynta den.

De öfriga kopparverken befunno sig i ett svagt tillstånd, i trots af alla Collegii deröfver företagna "com-

[1]) Rühs har läst nio, hvilket kanske är rigtigt.

missioner", "deliberationer" och "remonstrationer." Det fordom temligen indrägtiga Garpenberg i Hedemora Socken sysselsatte nu blott 7 suhl-ugnar och 2 koppar-ugnar, men förtärde ändock 8000 stigar kol och 6000 stafrum ved. I Nya Kopparberget eller Ljusnars bruk hade malmen sedan 1652 märkligt aftagit och tycktes nu nästan vara utgången. Lika otacksamma voro Riddarbyttan [1]) i Skinnskattebergs Socken, Swappawarri i Torneå Lappmark, hvilket de första åren gaf några hundra skeppund, men aftog innan kort och låg nu öde; och Ljusnedal i Herjedalen, hvilket verk anlades 1685. Utom dessa uppräknas många andra, bland hvilka man likväl förgäfves söker Åtvidaberg.

Messingsbruken, om hvilka vi förut sid. 220 något handlat, voro följande: Skultuna med 9 ugnar, som Kronan tillerkände sig genom reductionen, var utarrenderadt mot 1000 Rdr; Wällinge, också sedan 1690 Kronans egendom, utarrenderadt mot 600 dlr s:mt, tillverkade 1696 blott 55, och 1697 blott 100 skppd messing; Nacka, utan skog och med en obetydlig tillverkning; Norrköpings bruk, det betydligaste af alla, med 21 ugnar, 30 trådbänkar, gaf Kronan 1000 dlr s:mt årligen endast i ströms-afrad; Nyköpings, med 18 ugnar och 30 trådhyttor, gaf Kronan 8000 [2]) Rdr årligen i ströms-afrad; Gusum, med 12 ugnar och 26 trådbänkar; Bjurfors, anlagdt 1669, hade 6 ugnar, och tillverkade 4 à 500 skppd, utom i de år, då verket led af vattenbrist. Allas sammanlagda tillverkning [3]) steg till 4000 skppd messing; prisen voro dock så höga, att Lübeckarne kunde lemna denna vara för bättre pris. Införseln af gallmeja var, under de förra krigsåren, ej sällan förenad med stora svå-

---

[1]) Dess högsta afkastning åren 1680 till 1696 var 128 skppd. De öfrigas tillverkning uppgifves också af Collegium i Bilagorna, som ty värr gått förlorade. [2]) Månne 800?

[3]) Rühs, sid. 419, enligt Adlersparre, IV, sid. 154.

righeter; men äfven under fredstider drefvos dessa bruk "med svårighet", och messingstråd var den enda af deras producter, som utskeppades.

Jernverken voro ej mindre ett föremål för Konungens och Bergs-Collegii omtanka. Man utlofvade belöningar för dem, som påfunno nya malmstreck, och till och med Lapparne uppmuntrades dertill genom små silfverbägare och silfverskålar. Skogarnas utödande förebyggdes genom tjenliga författningar; en jernvräkeri-ordning utgafs, hvaruti befalldes, att hvarje hammare skulle förse sig med en egen stämpel, det dåliga jernet vid utskeppningen utskrädas och mot någon ersättning öfverlemnas åt Kronan till barlast. Vattenkonster dels af en ny construction, dels af förökad kraft, af Pohlhammar (Polhem), De Geers arfvingar samt andre infördes; genom brefvexling med svenska ministrar å utrikes orter eller genom särskilda på offentlig bekostnad utsända resande gjorde man sig underrättad om främmande länders upptäckter. Man inrättade ett Laboratorium mechanicum till förfärdigande af mångfaldiga modeller, som af Pohlhammar uppfunnos, äfvensom ett Laboratorium chemicum [1]), och "qvicke ingenier" uppmuntrades att begagna sig af dessa bildnings-anstalter. Handels-tvånget lättades i bergslagerna; och när några verk stannade genom ägarnes medellöshet, erhöllo de understöd eller måste afträda dem åt andre. Dock styrkte Bergs-Collegium alltid Konungen, att sjelf icke omedelbart befatta sig med bergsbruket, ehuru det icke alltid kunde undvikas, då hugade entrepreneurer saknades.

Genom dessa och flera andra anstalter kom stångjerns-tillverkningen på en sådan höjd, att man redan 1681 började befara, att svenska jernet genom en allt-

---

[1]) Bergmans Åminnelse-Tal öfver Bergs-Rådet Brandt, sid. 7 o. f.

för stor production skulle falla i vanpris. Derföre erhöll Bergs-Collegium befallning att gå sparsamt tillväga med privilegiers utgifvande på nya jernverks upptagande; och Assessor Odhelius utsändes [1]), för att i större delen af Europa höra sig före, hvad man i denna väg ägde att hoppas eller befara.

Mest tillväxte jernhandteringen i Vermland. Då år 1666 denna provins blott hade 58 masugnar och 66 stångjerns-hamrar, voro 1696 de förras antal 67, de sednares 84. Hammarskatten i hela riket, hvilken år 1683 utgjorde 1153 skppd, steg 1695 till 2164. Denna tillväxt hade likväl icke ensamt uppstått genom stångjerns-smidets förökande, utan hufvudsakligen derigenom att de förut skattfria frälse-ägarne af dylika verk måste åtaga sig half hammarskatt. För öfrigt kan denna näringsgrens då varande tillstånd någorlunda bedömmas genom följande, efter Bergs-Collegii uppgifter, sammandragna tabell:

	Masugnar.	Hamrar.	Härdar.
Östra Bergslagen	30	33	36
Vestra	73	27	41
Norbergs	47	54	84
Skinnskattebergs	13	43	73
Uplands	23	31	59
Gestriklands	29	46	84
Medelpads	2	5	9
Ångermanlands	1	2	4
Nora	53	13	19
Linde	57	46	86
Leke	20	29	46
Lerbecks	19	18	31
Vermlands	67	84	132
Transp.	416	431	726

[1]) Hans lefnad finnes i Gjörwells Sv. Bibl., Del. I.

Transp.	416	431	728
Dalslands	—	6	12
Grythytte	15	4	6
Södermanlands	7	29	15
Hellestads	13	13	25
Wånga	7	7	?
Finnspångs [1])	1	2	?
Jönköpings	10	9	?
Kalmar	6	6	?
Kronobergs	5	5	10
Gottlands	1	2	2
Nylands	7	17	29
Österbottens	1	1	2
Summa	489	532	827

Bergs-Collegium har äfven uppgifvit sjelfva tillverkgens belopp; men de tabeller, hvaruti de innehållas, ås icke mer. Mellertid träffa vi på ett annat ställe [2]) bestämd uppgift deröfver, hvilken vi anse för pålitlig, stångjerns-hamrarnas dersammastädes äfven angifna

[1]) Finnspångs Bruk och Län, ehuru köpt under frälse De Geer, hade 1685 åter blifvit vederkändt till Kronan. nbom, XII, sid. 31. Reductions-Commissionen hade äfstycken lust att tillegna sig alla familjens jernbruk, och m använda det präktiga hus, som Louis den yngre låtit bygga, till öfverste-boställe. Men då Konungen, vid sitt ik på Finnspång, hörde dessa förslag, svarade han kort tvärt, "allt är köpt och bygdt med deras egna penjar", hvarpå han med mulen uppsyn steg till häst och red väg, till stor harm och förvirring för sina rådgifvare, d hvilka var en viss Momma, som bar ett personligt hat igaren af Finnspång. Franzéns Minne, sid. 326. Annars stamfadern till Momma-familjen (sedan adlad och kallad sstjerna) i vänskaps-förbindelse med Louis den äldre, ty se hade före sin död befallt, att om Messingsbruket skulle s, borde det först hembjudas Mommarne, som ock 1666 s det för 52,000 Rdr. Sundelii Norrköpings Minne, s. 657.

[2]) Forsell, Statistik, sid. 126.

antal (550) temligen nära[1]) sammanstämmer med vår tabell. Enligt ifrågavarande uppgift utgjorde stångjernstillverkningen 1683 ännu blott 145,323 skppd[2]), men var 1695 uppdrifven till 223,147. Låtom oss nu efterse hvad de trenne svenska hufvud-metallerna vid denna tid afkastade, och sammanställa dem med deras productions-värde under de äldre tidehvarfven, på sätt vi först beräknat dem. Det återstår blott att finna stångjerns-prisets belopp under Carl XI:s tid, hvarom flera till en del högst afvikande uppgifter möta. Enligt den första[3]) skulle år 1678 skppdet gällt 24 dlr s:mt, som à 28 markers curs[4]) motsvarade $9\frac{2}{7}$ Rdr Hbr B:co. En annan pålitlig författare[5]) yttrar, att Sverige efter trettioåriga kriget, då de tyska jernverken till en stor del förstördes, hade den lyckan att få stångjernet väl betaldt, med 8 till 10 Rdr. En tredje[6]) uppgifver, att före 1689 de bruk, som stodo i skuld, måste sälja sitt jern för 22 till 24 dlr k:mt, hvilket gjorde dem en skada af 4 till 6 dlr på skeppundet. Det egentliga priset (30 dlr à 24 m:ks curs) var alltså 5 Rdr. Åter i en annan skrift[7]) läsa vi: "Man ansåg det alldeles icke för önskansvärdt, att priset på de svenska producterna steg allt för högt, emedan andra nationer derigenom skulle kunna uppsporras, att äfvenledes söka frambringa sådana; när 1 skppd jern kostade 6 Rdr, kunde de svenska bru-

---

[1]) Hr. af Forsells uppgift är kanhända nogare än Bergs-Collegii egen, ty det nämner väl Carlskoga bergslag, men angifver ej hamrarnas antal, så vida de ej äro inbegripna bland Lekes eller Lerbäcks..

[2]) Detta tyckes likväl vara nog knappt angifvet, då redan 1660 ensamt från Stockholm utskeppades 148,702 skppd stångjern, och året derpå 140,272. Elers, Stockholm, III, sid. 310.

[3]) Canzler, Mémoires, sid. 274.

[4]) Schwerin utsätter den detta år blott till 25 mark.

[5]) Sandels, sid. 59.

[6]) Clasons (förra) Tal, sid. 57.

[7]) Pufendorff, Hist. Car. Gust., s. 492 hos Rühs, s. 436.

ken drifvas med vinst, intet folkslag kunde lefverera jern till detta pris: men steg det till 7 eller 8 Rdr, så var man i stånd, att med framgång äfven bearbeta grufvorna i Biscaya, Lüttich och Berg." Med alla dessa uppgifter är det omöjligt att förlika ett yttrande af Bergs-Collegium [1]), hvilket nemligen tillstyrkte Hans Maj:t att ej försälja sitt Tionde-jern under 10 dlr k:mt, då det vissa år "med vanligt auctionerande allenast med 5 à 6 (dlr per) skppd betaltes." Det vanliga priset skulle alltså gjort 1 Rdr och Kronans ej fullt 2, hvilket icke tyckes vara rimligt, då endast i bryteslön för hvart skppd malm betaltes 16 öre (sid. 24). Vi torde således, i stället för 10 dlr kopparmynt, böra läsa 10 dlr silfvermynt, hvilket efter den tidens curs gör 5 Rdr. Jernpriset måste således varit högst ombytligt; kanske torde vi minst misstaga oss, om vi sätta medelpriset till 6 Rdr. — Kopparns pris antaga vi till 50 Rdr, då vi ofvanföre sett, att det åtminstone ej var lägre än myntplåtarnas [2]). Förhållandet blir alltså följande:

	Omkr. 1560.	Omkr. 1624.	År 1639.	År 1695.
Silfver	18,000 # a) à 9 Rdr 162,000 Rdr	1,200 # b) à 9 Rdr 10,800 Rdr	2,283 # à 9 Rdr 20,547 Rdr	3,649 # à 9 Rdr 32,841 Rdr
Koppar	? 2000 Sk# à ? 50 Rdr 100,000 Rdr	10,000 Sk# à 50 Rdr 500,000 Rdr	11,021 Sk# à 50 Rdr 551,050 Rdr	8,742 Sk# à 50 Rdr 437,100 Rdr
Jern	? 25,000 Sk# à 5 Rdr 125,000 Rdr	60,000 Sk# à 5⅔ Rdr 340,000 Rdr	150,000 Sk# à 6 Rdr 900,000 Rdr	223,147 Sk# à 6 Rdr 1,338,882 Rdr

1) Loenbom, XIII, sid. 99.

2) År 1665 fick kopparmynt utföras emot en afgift, räk-

a) Året 1560 gaf Sala, redan i aftagande, blott 5215 marker. Vi ha uppgifvit afkastningen under den ymnigare tiden.

b) Året 1624 gaf Silfverberget ovanligt litet, eller blott 624 marker. Den uppgifna quantiteten är ett medeltal af de närmast föregående och efterföljande årens.

Vid ankar-smidningen hade Assessor Anckarström påfunnit en förbättrad method, i det att han under vattuhamrar både fastare och bättre lätt smida ankaren, som förut blifvit tillverkade med släggor och handkraft. Ett sådant "nobelt manufactur-verk" anlades af honom 1676 vid Söderforss. Hela svenska flottan var 1697 ej allenast försedd med dylika ankaren, utan ock stora partier upplagda i alla större Östersjö-hamnar: ja, hela Europa hade dermed kunnat förses, "der icke främmande Potentater af en stats-jalousie expresse hade deras undersåtare förbudit att betjena sig af de ankare här göras."

Styckgjuterierna hade, såsom redan är anmärkt, genom De Geer blifvit satta på en fullkomligare fot, och hela det nordliga Europa förseg sig härifrån med kanoner. Men [1]) då regeringen, af vänskap för Cromwell, låtit förbjuda utförseln af 100 st., som Holländarne under kriget med Protectorn beställt, anlade de sjelfva jerngjuterier, och Sverige gick sedermera miste om de millioner, som nämnde nation hittills för denna vara betalat. Mellertid voro kanoner i Carl XI:s tid den mest lönande af alla förädlade jern-exporter; och styckgjuterier kommo allt mer och mer i gång, sedan de upphört att drifvas för Kronans räkning. Vid dessa och andra bruk tillverkades också annat gjutgods, såsom klockor, grytor, kittlar m. m. Äfven Bleckssmidet var "i temmeligt flor"; bleckplåtar förfärdigades i Säter, vid Österby och Garphyttan. I riket funnos nu äfven 6 Stålbruk,

nad efter utmyntnings-värdet, som år 1661 var 75 dlr s:mt ($47\frac{7}{19}$ Rdr efter 19 marks curs), och år 1665 var 90 dlr s:mt (54 Rdr efter 20 m:ks curs); sju år derefter gällde skeppundet gårkoppar 81 dlr (46 Rdr efter 21 m:ks curs). Clasons sednare Tal, sid. 15. Då Rühs, sid. 362, skrifver, att kopparns pris efter 1660 stegrades från 675 dlr s:mt (hvilket skulle gjort 405 Rdr), till 684 dlr, så är väl detta tryckfel, i stället för 75 och 84 dlr.

[1]) Lettres de Jean de Witt, IV, s. 272, hos Rühs, s. 424.

med tillsammans 11 ugnar och 10 hamrar, hvilka förfärdigade mer stål, än hvartill i riket funnos afnämare.

Spikhamrar funnos nu i icke obetydligt antal. En af de större hörde till Jäders Kronobruk, hvarest andra jern-manufactur-varor också tillverkades. Deremot hade Carl Gustafs Stad kommit på obestånd, men blef nu mot slutet af denna regering genom tvenne köpmän åter upprättad [1]). Der tillverkades stål och allahanda "grannt smide." Beträffande sådana grannlåts-tillverkningar, läser man, att Assessor Utterclou redan vid denna tid erhöll privilegium att låta gjuta statuer och bröstbilder af jern; Kongl. Rådet Gr. Pontus De la Gardie, att låta förfärdiga "åtskilliga curieusa sorter af gjutningar", samt bruksförvaltaren Chr. Geijer, att "inrätta ett nytt curieust Jern-manufactur af åtskilliga husgeråd och bohags-saker, dem han af jern efter guldsmeds-, messings- och kopparslagare-arbete förfärdigar och sedan förtennar, som redan vid dess första begynnelse är så vida bragt, att afgången är starkare än tillverkningen deraf."

Detta oaktadt, beklagar Collegium sjelft, att den [illegible]are jern-handteringen ej hann till den höjd man önskat och förmodat. Till sådana slags anläggningar saknades nödvändiga capitaler; tillverkningarne måste blifva [illegible]ande i flera år, innan de hunno blifva kända in- och [illegible]ikes. På en annan orsak häntyder Collegium blott [illegible]märkt: den härrörde från presterskapet, hvars intolerans ur riket hade förjagat alla de Walloner De Geer [illegible]kallat, hvilka vägrade att förändra religion.

Af Sveriges öfriga mineralier var Alun den förnämsta. Andrarums verk hade blifvit iståndsatt af en Joakim Beck, som likväl derpå blef ruinerad. Priset var

[1]) Commerce-Coll. Ber. hos Loenbom, IV, sid. 46.

lågt, den engelska alunen något bättre, brist på ved (höga utskylder betungade inrättningen. Mellertid funı här 20 pannor, som hvardera ansågos lemna, i behål inkomst, 1000 Rdr: sedermera nedsattes taxatioı värdet till 1200 dlr s:mt. Kronan drog deraf i inkoı hvar 30:e tunna, 1½ dlr accis per tunna, 12 öre pc tull i städerna och 36 öre för hvar t:a, som utskeppad

Dylta Svafvelbruk gaf under åren 1683—96 t sammans 2691 skppd svafvel, 10,355 skppd victri 183 skppd alun samt 6608 tunnor rödfärg. Deraf skeppades jemväl något.

Höganäs stenkolslager upptäcktes omkring 1668, (Bergs-Collegium gjorde försök att inkalla förmögne 1 skar till deras brytning, emedan ingen Svensk der fanns benägen. Marmorbruket på Kolmorden blef ocl vid denna tid upptaget; på Öland och Gottland bräm mycket kalk; tegelbruken anbefalldes, att stenarna öfv allt skulle slås af lika storlek. Man ville gerna gi sig oberoende af utländningen i hänseende till den oı bärligaste af alla importer: salt, hvarpå under de si åren af Carl X:s regering och äfven sedermera tidt uppstått stor brist. Redan 1639 hade Otto Krug, m titel af Saltgrefve, blifvit tillsatt öfver saltsjuderierna. I italiensk Marquis [1]) förmente sig hafva i Sverige up täckt bergsalt, och fick också privilegium, men sak befanns ogrundad; en annan speculant erbjöd sig att l ligen lefverera 30,000 tunnor genom solhettan ur ha vattnet afdunstadt salt, men han hade missräknat sig (den nordiska solens kraft. Mellertid funnos saltsjuderier redan från äldre tider på Orust och i Bohuslän; nu anlac andra på Åland och Ösel, men vinsten svarade på in sätt mot vedförödelsen. Man känner [3]) resultatet

[1]) Rühs, sid. 421. Hans källa är mig obekant.
[2]) Commerce-Coll. Ber., sid. 45. [3]) Sandels, si

tvenne försök, som anställdes under Saltgrefven Krugs tid: enligt det ena gaf en panna läckeverks-suda, hvartill åtgick 1 ½ stafrum ved i dygnet, 6 t:r salt; enligt det andra behöfdes till en panna sjövatten 10 stafrum ved, och tillverkningen steg till 6 t:r salt i veckan. En viss Hervein erhöll i Christinas tid [1]) frihet på saltsjuderi, hvar han ville i riket, af saltbrunnar och saltvatten, och på salt-raffinerier vid Visby och Vestervik, hvarjemte införseln af Lüneburger- och annat raffineradt salt förbjöds.

Fabrikerna tillväxte. Styrelsen, högst nitisk för allt som kunde lända till det allmänna och enskilda statas förkofran, byggde dels på gamla grundvalar, dels sökte den öppna nya utkomstkällor. I alla inre organisationer rådde en drift, en raskhet, en säkerhet, som kontrasterar med den moderna lagstiftningens feghet och lamhet. Man blygdes, den tiden, icke att lära af utländningen; man kände ingen farhåga att begagna främmande capitaler till de inhemska näringarnas upphjelpande. Visserligen försökte man någongång det omöjliga och lät förleda sig af svärmare och i synnerhet utländska project-makares lockelser; men de derpå bortslösade penningarna voro ett intet emot det, som verkligen lyckades.

I allt detta öfverensstämde regeringen under Carl XI med hvad som redan skett under det förflutna tidehvarfvet: i annat åter afvek man från dess grundsatser; i allmänhet hade erfarenheten öfvertygat styrelsen om nyttan af liberalare principer än de, som i Gustavianska tiden användes i hänseende till näringarna, ehuruväl redan Axel Oxenstjerna i ett bref af 1633 talar derför. Bergs-Collegium [2]) uttalade inför thronen den grundsatsen, att "handeln ju mer han är fri, ju mer han ock förkofras"; på dess tillstyrkan afskuddades en del af det

---

[1]) Clasons (förra) Tal, s. 43. [2]) Loenbom, XIII, s. 68.

tvång, hvaruti Uppstäder och Bergstäder fjettrade rörelsen i bergslagerna; vid Stora Kopparberget anlades 1686 ett fritt nederlag på allahanda ätande och nötande varor, så att "man der å orten fick handla med främmande så mycket eller litet man ville, och ur första handen upphandla sin nödtorft", i stället att hittills de handlande hade måst till borgerskapet försälja hvad som inom en viss tid ej kunnat till bergsmännen afyttras. Genom denna lättnad hände, att man nu mera stundom i Fahlun kunde få köpa spanmål till bättre pris än i den nedre landsbygden. När en knapp äring åstadkom sädesbrist, lät K. Carl ej förbjuda spanmåls-exporten, utan införskref i stället utländsk säd; då Landshöfdingen i Bohuslän en gång förbjöd [1]) utskeppningen af denna vara, ogillades det, med förklaring, att detta lände landtmannen till största förfång, i thy att han skulle få ganska litet af borgarn för sin säd, om denne visste att utförseln vore förbjuden. Handeln med kanoner, som hittills en tid varit ett regale, frigafs, och Garphytte-verkets privilegium exclusivum på takplåts-smide blef äfvenledes upphäfvet. Man [2]) började till och med hysa tvifvelsmål om nyttan af det förut så mycket gynnade "stadsväsendet", emedan man fann att bergstädernas invånare, i stället för att idka bergshandtering, befattade sig "med föga annat än skacker, mångleri och skadeligt krögande." Derföre blef den redan påbegynda staden vid Avesta bortflyttad; när 1688 Linde till någon del, samt 1694 Philipstad till största delen afbrunno, befalldes ägarne till de afbrända tomterna begifva sig till Carlstad, Christinehamn eller hvart de för godt funno. Man insåg ock, att varuprisen icke genom kungliga författningar låta beherrska sig: då fråga var att föreskrifva en viss taxa för salt, svarade regeringen, att detta just skulle tjena till att än mer uppstegra priset. År 1672 gjorde

[1]) Sandels, sid. 62. [2]) Bergs-Coll. Ber. ders., sid. 70.

tt försök till skrånas upphäfvande; man utsåg nemligen (unklägret invid Stockholm såsom ett ställe, hvarest de andtverkare, som der bosatte sig, utom andra förmåner, fven åtnjöto den, att vara frie från skråtvång [1]). För öfrige gällde den år 1669 utgifna allmänna Skrårdningen. Visserligen betungades ännu rörelsen genom skilliga privilegier och monopolier. De förra öfverflytdes 1668 till en del från personer till vissa manufacturtiklar, som bearbetades [2]) genom så kallade handtverkss med gemensamma capitaler och under en Directors seende; producterna fingo blott säljas i gross. För rigt blefvo samtliga handtverkerierna och fabrikerna 168 ställde under uppsigt af en Embets-Commissarius, hvars befattning hörde allt, som kunde lända till jdflitens befordran.

Vi gå nu att redovisa [3]) för de vigtigaste bland retaterna af alla dessa anstalter, sedan vi redan förut ldrat jern-manufacturernas tillstånd. Klädes-fabrikerna le nu hunnit så långt, att hela arméen 1686 kunde d svenskt kläde förses. De flesta af dessa fabriker mos i Stockholm, Norrköping och Nyköping. Med n gingo de närskyllda stofts-fabrikerna i bredd [4]), och made så goda varor, att den inhemska rasken föregs den utländska. — På siden-manufacturernas uppntrande, hvilka alltid legat svenska styrelsen särdeles hjertat, användes "all ärfintlig flit." Det råa silket [5]) ptes i Ryssland, men hade hittills mest skickats utomlds för att färgas och beredas. Nu bragtes denna

---

[1]) Clason, sid. 52. [2]) Rühs, sid. 422.

[3]) Det följande, der inga andra källor åberopas, är ttadt ur Commerce-Collegii Berättelse, aftryckt i Loenboms sl., Del. IV.

[4]) Redan 1662 inrättade H. Kruse ett Fris- och Raskkeri i Stockholm. Clason, sid. 149.

[5]) Modéer., sid. 120. Jfr. Lagerbring.

handtering till större fullkomlighet och levererade så mycket varor, att man deraf 1691 måste påtruga Stockholms köpmän för 12 till 13 tusen Rdr. Detta skedde i följd [1]) af det påbudet, att ingen krämare skulle få hålla till införsel lofgifna sidentyger eller kläden till salu, med mindre han ej sjelf ägde väfstolar i gång eller deltog i någon fabrik; var sådant ej förhållandet, måste han köpa af de inhemska fabrikerna en så stor quantitet, som svarade, enligt skedd uträkning, mot ortens behof. Att denna näring drefs i stort, skönjes utomdess deraf, att en enda fabrik [2]), först anlagd för Kronans räkning, men sedermera öfverlåten åt andra, ägde ej mindre än 50 stolar. För att erhålla silket ur första handen, skickades den bekante Fabricius trenne särskilda gånger till Persien: den andra gången åtföljdes han af ett stort antal Armenianer, som medförde silke för 40,000 Rdr, och som för en del af sin fordran togo svenskt kläde. Då mellertid vägen gick genom Ryssland, var den underkastad politiska vanskligheter. Till skydd för de inhemska väfstolarna belades franska tyger och "bagateller" först (1667, 1672 och 1680) med dryg tull, och förbjödos slutligen (1692) alldeles. Gazer, florsband, galloner, snören, fransar och spetsar förfärdigades jemväl till nödtorft.

Linneväfnad såsom husslöjd idkades redan den tiden temligen betydligt i Helsingland, Vestergöthland och Finland; såsom fabriks-näring drefs den på Kungsholmen, på Södermalm (fabriken ägdes af ett Compagni, som en gång undfick 2000 dlr s:mt på 2 år), och annorstädes. Dräll- och Damast-väfvare efterskrefvos från Schlesien; ett Kattuns-tryckeri anlades i Stockholm, ett annat i Götheborg. Ett buldans-väfveri fanns redan på Kolmorden och ett vid Barnängen; ett nytt privilegierades i Nyköping. Repsla-

---

1) Sandels, sid. 66. 2) Ders., sid. 66.

ier inrättades i Riga och Narva, emedan man der haden närmaste tillgången till hampa.

Juftmakerier, Saffians-fabriker [1]) och Garfverier funs redan från äldre tider på åtskilliga orter, men blefvo erligare tillökade. Ett af de största garfverierna var Malmö, anlagdt 1668 af Arnold van der Hagen. Ett dant hade ock funnits i Kalmar, men gått ut, så att småländska hudarna utfördes råa; för att förekomma tta, blef ett der ånyo inrättadt. En förnäm Engelsan [2]), Harwood, erhöll 1662 privilegium på ett garfri,. efter en ny method, hvarigenom garfningen gick yndsammare och ingen ekbark behöfdes (månne hvitrfveri?). — En Fransos, de la Fasse, införde konsten t tillverka skinn, som liknade blommerade tyger; en nan, Boudet, att förfärdiga gyllenläders-tapeter.

Skåne var i synnerhet Glasbrukens säte. Man ha dock hittills tillverkat hvarken fönsterglas eller buljer. Det första fönsterglas-bruket [3]) anlades 1672. dermera lefvererade de skånska glasbruken hvar vecka kistor fönsterglas och buteljer, hvarföre införseln dessa varor, med undantag af de franska, blef förden. Italienaren Guagnini tillverkade äfven kristalls, till fönster, speglar och drickskärl. En annan glasuksägare inrättade tillika en manufactur af stärkelse och aks-pipor.

Sedan Tobaks-Compagniet upphörde, kom man på n lyckliga tanken, att 1687 förbjuda införseln af rullak och karduser, och i stället anlägga egna tobaksiker. Sådana uppstodo nu i stor mängd i nästan a rikets stapelstäder, och till lättnad för inköpet i mif anlades ett nederlag af tobaksblad, som i synnerhet

[1]) Den första anlades af Zach. Gamoiski 1663. Clason, l. 49. [2]) Rühs, sid. 425.

[3]) Ders. Jfr. Commerce-Coll. Ber., sid. 40.

infördes från Bristol. Kronan tog af denna vara 75 procent i tull, och ändock kunde tobaken säljas för bättre pris än i Compagniets tider.

År 1661 utfärdades åt Gillis Simons[1], som sedermera i bolag upptog Wasserberg och van Eyck, privilegium för ett Socker-raffineri på 10 år. Sedan tiden tilländalupit, anlades flera sådana bruk, hvilka hugnades med någon lindring i tullen. — Pappersbruk anlades på åtskilliga orter, äfvensom Vaxblekerier, Lack-fabriker, samt Borst- och Kam-makerier m. fl. Äfven förfärdigades flöjter, skallmejor jemte andra musikaliska instrumenter.

Intet bevisar mer Handtverkeriernas ofullkomliga skick, än 1667 års Tull-Ordning, i hvilken man finner[2] såsom ingående varor de enklaste handtverks- och hushålls-arbeten, såsom ylle, filt, trådstrumpor, strumpeband, yllekjortlar, sko-rosor, nattmössor, grofva och fina hattar, hattband, gehäng, bleckskedar, kammar, borstar, bläckhorn, trätappar, ljusgarn, hästtäcken, hästskrapor, hoftänger, stegbyglor m. m.

Man träffade åtskilliga anstalter för att bringa dessa yrken i ett bättre skick. Man inkallade främmande arbetare och försökte uppmuntra de inhemska till täflan med dem. Huru detta lyckades, känna vi ganska ofullständigt. Det heter blott, att hattarna kunde göras så goda som utomlands; en castors-hattfabrik anlades redan 1670. Om bildhuggar-konsten, hvarmed lär menas den finare snickarkonsten, försäkras, att den i Stockholm "till den perfection var kommen, att ock från främmande land dess arbete sökt och förskrifvet varder." Derföre förbjöds också införsel af alla slags snickar-arbeten, med undantag af engelska stolar och andra af utländska trädslag gjorda arbeten. Från Tyskland inflyttade ett ovan-

[1]) Clasons förra Tal, sid. 49. [2]) Sandels, sid. 55.

ligt antal håndtverkare af skräck för Turken: man höll i Breslau[1]) en Commissarius, som skulle inlocka så många han kunde. I allmänhet klagades ändock öfver de inhemska tillverkningarnas dålighet och höga pris.

Vi komma nu till Handeln[2]), hvilken vi redan mot slutet af förra tidehvarfvet, då Sverige betraktade sig såsom herre öfver Östersjön och genom Roskildska freden erhållit vidsträckta rättigheter i Sundet och i Belterna, funno i en förmånlig ställning. Man fortfor i sitt bemödande, att vilja ställa den på en actif fot och att hindra de främmande "att klarda och utsegla de Svenske, som nu ju längre ju mer till seglationen sig hafva vant, och derigenom åtminstone några handgrepp lärt." Framför allt uppmuntrades byggnaden af stora, bevärade fartyg, hvilka både i krig och fred kunde användas. Denna princip hade väl under någon tid varit öfvergifven, under hvilken helfriheten för dessa slags fartyg borttogs, men man återkom innan kort till det gamla systemet. Skeppsbyggerier voro anlagda i flera af rikets handelsstäder; äfven i Österbotten[3]) uppmuntrades detta yrke, och Finnarne anmodades att årligen sända några af sina timmermän till Stockholm, för att lära sig denna konst. Vid Carl den XI:s död[4]) hade man kommit så långt, att Stockholm hemma "i farvattnet" ägde 62 stora monterade fartyg samt 142 mindre, men hela antalet steg

[1]) Clason, sid. 50.

[2]) Comerce-Coll. Ber. af år 1697 (i Loenboms Saml., V, sid. 1 o. följ.) är på långt när ej så fullständig och upplysande, som Bergs-Collegii af samma år, men Rühs har med stor flit hopsamlat alla hithörande uppgifter, hvilka vi, i det vi begagnat dem, sökt rikta med ett och annat bidrag.

[3]) Finland af Rühs, bearbetadt af Arwidsson, I, sid. 111.

[4]) Berättelse om rikets inhemska tillstånd 1693, i Loenboms Saml., XIV, sid 215.

till 79 [1]) värbara samt 150 halffria. De öfriga städerna ägde tillhopa 32 [2]) af förra samt 514 af sednare slaget; således tillhopa 775 segel; varande alltså svenska handelsflottan, i fall alla dessa skepp gingo utrikes, den tiden talrikare än vår nu till utrikes sjöfart bestämda. De hembyggda Coopvardie-fartygens antal var ändock icke tillräckligt för behofvet, så att flera måste köpas utrikes. Handeln sysselsatte öfver 4000 båtsmän: nu (år 1832) 4449. Frakt-förtjensten, som före 1668 beräknades till 3 tunnor guld om året, hade hunnit till 4 à 500,000 Rdr. Oaktadt de många införsel-förbud, hvarmed den utländska handeln besvärades, stego [3]) dock inkomsterna af stora sjötullen i Sverige och Finland under de tio sista åren af Konungens regering till 19 tunnor guld mer, än de förut utgjort; och licenterna (tullintraderna) i Ingermanland, Estland och Lifland inbragte 11 tunnor guld i Riksdaler mer än hittills. Bland andra [4]) inflöto 80,000 dlr s:mt i recognition för tjära och beck, à 10 dlr lästen. Redan 1678 och 1680 gåfvo städerna [5]) en fyrdubbelt högre bevillning än år 1665; hvilket likväl torde mera vara ett bevis på Kronans växande behof, än på stadsmanna-näringarnas förkofran.

Sjöfarten och handeln befordrades genom en mängd goda anstalter och stadgar, såsom inrättningen af en ordentlig Convoy-anstalt 1665, utgifvandet af en allmän Sjö-Lag, som 1667 trädde i stället för den föråldrade Visby Rätt, Vexel-stadgan 1671, åtskilliga lyckliga för-

---

[1]) Så läses i Loenboms aftryck af Commerce-Coll. Ber., (sid. 6). Men König, Lärdoms-Öfn., VI, sid. 186, har 97; ettdera är ett tryckfel. Lagerbring har följt König, jag med Rühs, Loenbom, hvars uppgift, äfven ur inre grunder synes sannolikare.

[2]) Icke "42", såsom läses i Rühs, sv. öfvers., sid. 433.

[3]) Commerce-Coll. Ber., sidd. 23, 52.

[4]) Ders., sid. 17. [5]) Modéer, sid. 139.

fattningar till creditens befordrande 1675, inrättandet af postjakten mellan Ystad och Stralsund 1685, Lots-ordningen 1696. Mäklare funnos i Stockholm och Götheborg, men för beurser voro inga "expresse byggningar ännu upprättade." Redan 1662 hade tvenne enskilda personer erhållit privilegium på inrättandet af ett General-Factori-Contor, hvilket, bland mycket annat, åtog sig, att genom brefväxling underrätta sig om de utländska varu-prisen, samt derom meddela våra handlande kännedom; dess hus tjente Stockholms köpmän i stället för beurs, och tillika till upplag för varor och härberge för främmande resande. Denna inrättning blef dock snart af handelsståndet sjelft öfverklagad, och upphörde efter icke lång tid. Nederlags-rättigheter för salt och andra "grofva och för landet mest tarfveliga varor" beviljades i de större stapelstäderna.

Den inrikes sjöfarten befrämjades genom den år 1692 påbörjade, men först år 1701 fullbordade ombyggnaden af Hjelmare Slussverk samt Arboga ås upprensning [1]), hvilket verkställdes under inseende af en tysk Directeur och en holländsk Byggmästare. Det norra Vermlands jern och Dalslands trädvaror hade hittills till en stor del tagit vägen åt Fredrikshall; detta blef nu förbjudet, och handeln leddes till Uddevalla, hvarföre en ny farled öppnades från Edsbotten [2]) till Nordsjön, och lastage-platsen Saltkällan, 2 mil från Uddevalla. Denna farled var dock endast en "flottled" till timmers nedflottan-

---

1) Hårleman, Dagbok öfver en Resa, II, sid. 220. Kostnaden beräknades af Holländarn Tilleman de Mole till 5790 dr, af svenske Architekten Samuel Örn till 10,000 dlr: den förra ville ha 9, den sednare 13 slussar. Rühs, sid. 435. Jfr. K. Brefvet till Kammar- och Commerce-Coll af den 13 Mars och Instruct. af den 2 Maj 1691.

2) Commerce-Coll. Ber., sidd. 20, 35. Jfr. Berättelsen om rikets tillstånd 1693, sid. 221.

de, ingen fullkomlig canal. Kanhända skulle dock en sådan mellan Venern och Uddevalla blifvit både kortare och enklare, och tillika vida mindre kostsam, än den sedermera anlagda Trollhätte-canalen, emedan, såsom en i år på enskild bekostnad företagen undersökning visar, inga särdeles stora natur-hinder här äro att besegra; men måhända var det just derföre, som denna plan mindre behagade Carl XII:s och Polhems djerfva snille. Emellertid tog man redan nu åter ett steg till på Trollhätte-vägen genom öppnandet af grafven vid Edet.

Emedan capitaler och credit äro drifhjulen i all rörelse, kunna vi ej undgå att nämna några ord [1]) om den redan under Carl X år 1656 inrättade Banken. Den hade för sitt upphof att tacka Commissarien i Commerce-Collegium Palmstruch, och förenade uti sig den tvåfaldiga, ganska olikartade bestämmelsen af en Låne- och en Växel-bank, eller af en Lombard och en Giro-bank. I egenskap af den förra, öppnade den sig för lån å lösörepanter mot 6 proc. å större (öfver 400 Rdr.), 8 proc. å mindre, samt $10\frac{5}{12}$ proc. å små (mellan 8 och 100 Rdr) summor. I egenskap af den sednare, emottog den penninge-insättningar. I början medförde denna inrättning god nytta, och dess credit-sedlar, som 1661 först kommo i omlopp, njöto ett allmänt förtroende. Men den tog snart en betydlig knäck, då många af interessenterne föranleddes af kopparns i handeln stegrade pris, att ur banken uttaga denna metall, hvarpå den hufvudsakligast var beräknad. I ännu större trångmål kom inrättningen, då De la Gardie inblandade sig i dess styrelse och förmådde den att inom 4 år, eller mellan 1661—64, utgifva sedlar till ett belopp af 1,080,000 dlr s:mt eller 27 tunnor guld, utgörande dubbla beloppet af dess metalliska capital. Sedlarnas värde föll hastigt och ban-

---

[1]) Närmare upplysning kan inhämtas hos Rühs, sidd. 361 o. f.

ken blef oförmögen att inlösa dem; balancen steg omsider till öfver 200,000 Rdr. Regeringen ville dock icke låta inrättningen falla, utan organiserade 1668 en annan Bank, som likväl i det hela hvilade på samma grunder, men hvars säkerhet förstärktes derigenom, att alla i reda penningar inflytande medel från sjö- och landttullen jemte accisen m. m. åt den anslogos, äfvensom till densamma anförtroddes dispositionen öfver Kronans koppar, myntväsendet och handeln med kanoner. Under krigsåren, då den gjorde Kronan försträckningar till ett belopp af 1,300,000 dlr s:mt, kom visserligen den nya Banken i förlägenhet, men denna hjelptes derigenom, att Konungen för sin skuld gaf anvisningar på de till böter dömde Riks-Råden; och sedan jemväl Kronan högtidligt afsagt sig all befattning med denna inrättning och helt och hållet öfverlemnat den åt Ständerna, vann den småningom allmänhetens förtroende och blef från denna tid svenska statskroppens stora pulsåder, som gifvit fart och rörelse åt så väl Kronans som de enskildes flesta kraftyttringar inom det ekonomiska området. Så vidt jag känner, har ingen Bank i Europa varit mera sammanvecklad med näringarna och på dem haft en större inflytelse: om till deras vinst eller skada, är en annan fråga. En mild och oegennyttig förmyndare har den åtminstone blott sällan varit.

Mellertid bidrog denna anstalt i förening med provincial-cassor, som kort derefter upprättades, och i förening med en förmånlig handel, att förminska den hos oss alla tider öfverklagade bristen på capitaler och redbart mynt. Detta skönjes bland annat af den nedsatta räntan. Banken sjelf tog från 1686 ej mer än 6 procent för större summor: följande året nedsattes också den lagliga räntan mellan private från 8 till 6 procent [1]). Banken

---

[1]) I England var vanliga räntan före Dr. Elisabeths tid

gaf sjelf[1]) på insatte penningar endast $4\frac{1}{2}$, men måste 1700 höja dem till 5 procent. Det allmänna rörelse-capitalet har blifvit ansedt[2]), att omkring 1696 hafva varit vid pass dubbelt så stort, som Sveriges och Finlands stat, hvilken då utgjorde 4,473,391 dlr s:mt; hvaraf följer, att penninge-stocken bestigit sig till ungefär 4,500,000 Rdr. Det capital, som i den Stockholmska handeln var i omlopp, beräknades[3]) åren 1658 till 1663 att årligen hafva utgjort 20 till 33 tunnor guld, utom år 1659, då denna handel blott satte $12\frac{1}{4}$ tunnor guld i omlopp. Silfver var nu rikets hufvudmynt, ty sedan 1691 hade inga kopparplåtar blifvit slagne, och man behöfde nu mera inga utförselförbud, för att qvarhålla de ädla metallerna inom riket.

Derigenom att Banken sedan 1689 också gaf lån åt bergslagerna, hvilkas förläggare utländningen till en stor del hittills varit[4]), kommo dessa i en något friare ställning, ehuru den gamla olägenheten derigenom icke helt och hållet hjelptes.

De vigtigaste af utgående varor, upptagne i 1667 års Tull-Ordning, voro följande[5]): Jern och Stål, Koppar och Messing, Victriol, Alun, Svafvel och Rödfärg, Pelsvaror, Skinn och Läder, Trävirke, Tjära och Beck, Lin och Hampa, Spanmål, salt och torrkad Fisk, Skälspäck och Tran, allahanda Stensorter, rå, huggna och polerade m. m. Af Victualier, Hästar och Kreatur var införseln lika så betydlig som utförseln; i vissa landsorter gick allmogen i exporten af ungboskap och hästar så långt, att man måste förbjuda utförseln af oxar under

---

10 procent; den föll derefter till 6 proc., och omkring 1686 till 4. Königs Lärdoms-Öfningar, V, företalet.

[1]) Sandels, sid. 70. [2]) Schulzenheim, Bref, sid. 305.

[3]) Elers, Stockholm, III, sid. 310, hos Rühs, sid. 435.

[4]) Clasons (förra) Tal, sid. 57. [5]) Sandels, sid. 58.

9 år och af rustningshästar, på hvilka sednare redan den tiden var sådan brist, att de måste hämtas utifrån. Hvad spanmålen åter beträffar, behöfde Sverige visserligen i knappare år anlita sina Östersjö-provinser om bistånd; men af åtskilliga omständigheter vill synas [1]), som hade sädes-behofvet den tiden varit vida mindre, än hvad det sednare blef. Att tjäru- och tobaks-handeln befann sig i privilegierade sällskapers händer, är redan i det föregående anfördt.

Bland ingående varor, som uppräknas i samma års Tull-Ordning, förekomma bland annat Bly, Tenn, Stenkol, Krut, allahanda arbeten ej blott af guld och silfver, utan äfven af jern, stål, koppar och messing, åtskilliga Siden-, Halfsiden-, Ylle-, Linne- och Bomulls-tyger jemte Kläden, samt Lärfter och Dräller; vidare Specerier, Frukter, 8 slags Viner, 13 Öl-slag, Mjöd, Drogerier, Färgor, Bökar-varor jemte en mängd äfven de enklaste handtwerks-varor (ofvanf. s. 276). Men vi hafva redan sett, att förhållandet sedermera i många hänseenden förändrade sig, samt att landet mer och mer sökte göra sig oberoende af utländningen. Efter trettio-åriga krigets slut hade luxen [2]) och smaken för utländska njutningar börjat utbreda sig; särdeles hade begäret efter bränvin och tobak märkligen tilltagit. Af alla främmande varor, lära, som det vill synas af ett Commerce-Collegii uttryck, Vin

[1]) Sandels, sid. 62. Under de svåra missväxt-åren 1695—97 utgjorde undsättnings-spanmålen blott 110,682 tunnor för de båda förra, samt blott 58,600 tunnor för det sista året. Stats-Contorets Ber. hos Loenbom, V, sid. 43.

[2]) Under Minderårigheten utgåfvos 1664 flera kungliga påbud om oordningars och "excessers" afskaffande i klädedrägt, gästabud m. m., aftryckta så väl i Smedemans Justitiæverk, som i Stjernmans Comm.-, Politie- och Ekonom.-Förordningar. De sprida ljus öfver den tidens seder, och utmärka sig dessutom genom sitt särdeles naiva språk. Vi beklaga, att de äro för långa, att äfven i utdrag här meddelas.

och Salt varit de, som den tiden mest betyngt handelns vågskål.

Nöden hade hittills tvungit Styrelsen att belägga den utländska handeln med dryga tull-umgälder, hvilka i synnerhet hvilade tungt på utgående varor. Då[1] år 1638 tullen för går- och plåtkoppar var 1 Rdr skeppundet, för arbetad koppar och messingstråd 24 öre, för stångjern 1 öre; ökades den 1645 för går- och plåtkoppar till 5 Rdr å svenska och 6 Rdr å främmande skepp, för arbetad koppar och messing till 1 Rdr 32 öre å svenska samt 2 Rdr å utländska skepp, för stångjernet till 40 öre å de förra samt 1 Rdr å de sednare. Sedermera stegrades koppartullen till 14 Rdr, nedsattes väl 1656, i följd af bristande afsättning, till 8 Rdr, men förhöjdes 1667 till 31 dlr 24 öre s:mt å svenska samt till 38 dlr 3¼ öre å främmande skepp. År 1658 lades på messingen en tullförhöjning af 6 Rdr skeppundet. I följd af Commerce-Collegii yttrade öfvertygelse, att måttliga pålagor och drägliga tull-afgifter befrämjade handeln och såmedelst äfven gagnade riket, skulle man tro, att någon lindring i dessa dryga umgälder blifvit vidtagen, men jag har ej kunnat uppdaga något spår dertill[2]. Man började redan då ordentligt beräkna handels-balancen, men resultatet är ej bekant, annat än så vida, att man[3] fann af sjötulls-acterna, att "för tiden landets inkomst af dess inrikes fallande kosteliga metaller, samt andre reala samt för de främmande nationer omisteliga varor mera indraga, än hvad man till inlösandet af främmande varor

---

[1]) Sandels, sid. 57.

[2]) Åtminstone finnes hos Stjernman intet tecken dertill; endast ett Konungabref af d. 17 Jan. 1681 medgifver Gårkoppain full helfrihets-tull, då den utfördes på svenska skepp; men äfven denna lindring återtogs till en del genom Kongl. Förklaringen af d. 2 Maj 1689.

[3]) Berättelse om Rikets Tillstånd, sid. 215.

öfver att utgifva." Lurendrejerier voro äfven då icke kanta, men fintligheten i detta slags näringsfång var nu så litet uppöfvad, att Konungen[1]) ej skattade onans förlust på tullförsnillningar högre än till 30 el-40 tusen Rdr om året.

Emellertid led sjöfarten af Holländarnes, Engelsmännens och Spaniorernes kaperier, mot hvilka inga andra anstalter vidtogos än remonstrationer. Endast de förstnämnde läto deraf förmå sig att betala något skadestånd.

Låtom oss nu kasta en hastig blick öfver svenska handelns förhållande till främmande nationer under detta tidhvarf.

Ryssarne ägde ännu ingen annan hamn, än Archangel, som, ehuru så vidt aflägsen både från deras lyckligare provincer och från utländningarne, samt tillika halfva delen af året otillgänglig, icke dess mindre den en var ett nederlag ej blott för allahanda ryska varor, utan äfven för Persiens silke och Indiens kryddor, hvilka alltsedan Elisabeths tid derifrån i synnerhet afhämtades af Engelsmännen. Det var således naturligt, att svenska regeringen skulle använda allt sitt bemödande, att till sina hamnar i Estland och Lifland leda den ryska handeln; och i detta ändamål erhöll[2]) Narva 1667 nederlags-frihet på salt och svensk sill; i Riga samt andra städer uppmuntrades transito-handeln genom en lindrig tull. Också äskade redan Carl Gustaf af Protectorn, att hans undersåtare skulle öfvergifva den archangelska handeln och i stället förse sig med sina behof af österns varor från Östersjö-hamnarna. Men dessa försök hade icke mycken framgång; åtminstone fortfor archangelska handeln att stiga; mellan 1691 till 1700 utfördes årli-

[1]) Sandels, sid. 65.

[2]) Rühs, sid. 438; Clasons (förra) Tal, sid. 51.

gen varor derifrån [1]) till ett värde af 5 à 600,000 Rd och deruti ingick en stor quantitet ryskt stångjern, sc oaktadt den långa transporten ändock kunde säljas t bättre pris än det svenska. Ryssarne hade för öfrigt s egen gård i Stockholm, och Svenskarne sina handelsh i Pleskow, Novgorod och Moskwa. Annars klagad mycket öfver Ryssarnes benägenhet att förfalska sina v ror, skinna vid myntvexlingarne, samt pålägga sve ska varor dryg tull, från 16 till 30 proc., då derem Ryssarne i Sverige ända till 1692 fingo sälja sina e dast mot erläggande af 2 procents afgift. Dessutom h de de hittills fortfarit att fara omkring i riket med si varor, idkande minut-handel till förfång för svenska han lande, hvarjemte de påstodo sig öfverallt vara fria fr den lilla Tullen; men detta missbruk blef nu [2]) "på e manerligt sätt redresseradt."

Den i Gustaf I:s tid betydliga handeln på Dans och Lübeck hade nu till en stor del upphört, och r geringen sökte i stället att draga handeln i södra Öste sjön till Wismar, som i detta ändamål hugnades m åtskilliga friheter.

Med Holland [3]) var köpenskapen lifligast, oakta detta land betraktade med sneda ögon Sveriges försö att vilja intränga på den stora verldsmarknaden, oakta det uppenbart kämpade emot Carl Gustafs plan att grun lägga en fullkomlig Östersjö-monarchi, oaktadt det hei ma hos sig hade belagt alla Östersjö-varor med en h tull, samt oaktadt det protesterade mot den tullförhå ning, som främmande skepp i svenska hamnar voro u derkastade, emot Handelsbolager, mot begreppet af co traband, hvilket Svenskarne ville inskränka till egentli

---

[1]) Svedenstjerna, sid. 34.

[2]) Commerce-Coll. Ber., sid. 55.

[3]) Rühs, sid. 440 o. f. Clasons (förra) Tal, sid. 60.

raförnödenheter, men Holländarne utsträcka äfven till i, tjära, beck och koppar. Dessa tvistigheter afgjorändtligen genom tractaten i Nimvegen 1679, då fri idel och lika tullafgifter ömsesidigt medgåfvos, hvarvid lländarne uppenbart voro de vinnande. Det blef dem och med tillåtet att i Sverige hålla upplag af sina varor a sälja dem i bodar, liksom Lübeckare gjort före Guf I:s tid. Mellertid var sämjan med denna nation Svee mycket angelägen, dels emedan den gaf mer credit, nöjde sig med en ringare vinning och i allt var medgörgare än de stolte Briterne [1]), dels emedan den var vår mämsta afnämare af kopparn, becket och tjäran. Desssom drefvo Holländarne stark handel med hamnarna i veriges östliga provinser, så att före kriget 1658 ända ll 600 nederländska skepp årligen besökt Rigas hamn.

Med England hade Carl Gustaf stått i godt politkt förstånd, och vänskapen utsträcktes äfven till könaskapen, genom fördraget af 1656. Sedermera blef ndeln med England ännu betydligare, i det att engelki jernverkens förfall efter Cromwells död [2]) föranledde t större behof af svenskt jern, och Londons återbyggnde efter den stora eldsvådan 1666 gjorde åtgången Nordens skogs-producter ännu större. För öfrigt utppades dit mycket jern, tjära och hampa. Man hämte tillbaka kläden, stenkol, tenn, sill, tobak, socker, ter; värdet af dessa varor [3]) utgjorde blott $\frac{1}{7}$ af de, som från Sverige ditfördes, hvarföre återstoden beles med penningar.

Med Frankrike var handeln förut icke betydlig, blef det under kriget, då Holländarne upphörde att

---

[1]) Man lät äfven Hamburgarne öfver Lübeck och Wisar sända sig engelska varor, hvilka måste betalas dyrt, men rarföre credit erhölls. Clasons (förra) Tal, sid. 53.

[2]) Svedenstjerna, sid. 33. [3]) Rühs, sid. 443.

besöka dess hamnar. Sedan [1]) de svenska fartygen intagit en underladdning af jern, begåfvo de sig till Riga, för att der lasta hampa, lin, trädvaror, vax och jufter, och seglade sedan till Frankrike, Spanien och Portugal. För att mellertid bespara sig den "krokota" resan härifrån till Lifland och sedan till Vestersjön, införskrefvos dessa varor i förväg till Stockholm, hvarefter vid deras utförande tull och tolag restituerades. Importen från Frankrike bestod mest af sidentyger, lux-varor och andra "bagateller." Med salt, hvaraf det årliga behofvet beräknades till 120 à 150 tusen tunnor, försåg man sig nu mera hufvudsakligast från Portugal. Dessa resor företogos aldrig utan örlogs-skeppens convoy, och innom Gibraltars sund vågade man sig temligen sällan, af fruktan för de afrikanska sjöröfrarne; med dessa erbjöd sig Juden d'Azzeveda, att mot en belöning af 20,000 Rdr, sluta ett fördrag, hvilket likväl aldrig kom till verkställighet.

Om försöket att öfver Ryssland förskaffa sig råämne från Persien för de svenska sidenfabrikerna hafva vi redan talat. — Efter förlusten af colonierna i Afrika och Amerika upphörde sjöfarten till dessa verldsdelar. Likväl bildades ett bolag, som hade för afsigt att handla på Ostindien; detta upplöstes dock 1674, utan att hafva hunnit till sitt mål, men Konungen förbehöll sig mellertid, att vid ett lägligare tillfälle stifta ett Ostindiskt Compagni. För öfrigt erhöll [2]) en köpman i Stralsund, och sedermera en annan i Carlskrona privilegium på den grönländska hvalfiskfångsten; en tredje i Hamburg, privilegierades 1669 på upptäckts-resor i norr till Nova Zembla, Tatariet, Japan och China, och Konungen förbehöll sig herraväldet öfver de länder, som kunde upptäckas.

[1]) Commerce-Coll. Ber., sid. 11. [2]) Rühs, anf. st.

Vi sluta detta tidehvarf med en öfversigt öfver rikets ekonomiska ställning.

Vid Carl X:s emottagande af Kronan, voro dess inkomster så kringskurna, att hela uppbörden[1]) ej steg till mer än 800,000 Rdr. Redan förut hafva vi sett, att Carl XI af sina Förmyndare emottog styrelsen i det mest ömkliga skick, riket veckladt i krig med flera makter, alla cassor och alla förråder fullkomligt utblottade. År 1682[2]) var det ordentliga stats-behofvet 38, inkomsten 33 tunnor guld, således en årlig brist af 5 tunnor guld. Genom de utvägar Reductionen, utvidgade näringar och en sträng hushållning beredde, hade man 1686 hunnit så långt[3]), att i Sverige med alla underlydande provinserna

Ordinarie och extraordinarie Utgifterna på stat utgjorde	4,389,193 dlr s:mt.
Alla Stats-inkomsterna	4,736,303 — —

Man hade således ett öfverskott af 347,110 dlr s:mt, hvilket likväl icke räckte till att betäcka utgifterna utom stat. År 1697 stego väl Stats-utgifterna till 6,251,295 dlr s:mt, hvartill kommo 72,000 dlr, anordnade till Slottsbyggnaden och till Hjelmare slussverk, jemte 33,243 dlr till åtskilliga skuldfordringars afbetalning; men sedan dessa summor blifvit betalde, återstod ändock ett öfverskott af 529,586 dlr s:mt. Sveriges och Finlands enskilda Stat utgjorde samma år 4,473,391 dlr[4]) s:mt.

Utom de vanliga utgifterna hade Konungen bestridt åtskilliga dryga utgifter utom stat, nemligen till:

---

[1]) Rühs, sid. 330. [2]) Ders., sid. 368.

[3]) Kongl. Maj:ts och Riksens Stats-Contors Berätt. om Statsverkets tillstånd och förvaltning, af år 1697. I Loenboms Saml., V, sid. 10 o. f. Till upplysning nämnes, att 1 Rdr då beräknades lika med 2 dlr s:mt.

[4]) Schulzenheims Bref, sid. 305.

Åtskilliga Commissioner från 1680 till 1697		1,699,363
Krigsrustningar: till Holstein 1688, 1689 .	1,741,770	
12 Örlogsskepp utrustade till de Förenta Staternas bistånd . .	155,650	
till Rhenströmmen 1690—92 . .	489,818	
— Värfningarna i Hamburg 1695	62,455	2,449,693
Inlösen af förpantningar:		
Ön Crudsandt i Bremen, pantsatt till Danmark	40,000	
Amtet Goldenow i Hinter-pommèrn, pantsatt till Brandenburg	100,000	
Amtet Wildeshausen, pantsatt till Biskopen i Münster för 100,000 Rdr, till hvars betalning voro samlade 70,000	140,000	
Hus, skatterättigheter m. m.	528,536	
Dr. Christinas juveler, pantsatte i Holland	161,581	970,117
Byggnader:		
Slottsbyggnaden	371,811	
Hjelmare Slussverk	143,357	
Militär-boställens byggnad	70,086	
Andra byggnader	405,176	990,430
Afbetaldt å Riksskulden	3,442,646	
Drottningens begrafning	103,411	3,546,057
Tillkommer difference å här utelemnade ören och penningar		4
	Dlr s:mt [1]	9,655,664

Oaktadt alla dessa ansenliga utbetalningar funnos vid Konungens död i reda penningar först 145,000 dlr s:mt i särskilda provincial-cassor; samt vidare ett så kalladt Reserve-Capital, uppkommet genom en afgift af 6 dlr s:mt å hvart rusthåll, och bestämdt att i krigstider underlätta rustningskostnaderna, hvilket capital nu steg till 526,919 dlr s:mt. Utom dessa medel funnos i an-

[1]) Stats-Contoret upptager summan till 9,515,664 dlr, emedan det ej inberäknat de till Amtet Wildeshausens inlösen afsatta 140,000 dlr.

dra besparda medel samt öfverskott å Staten i reda penningar 1,849,413 dlr s:mt i verklig behållning, hvartill slutligen kommer hvad i "förrådshvalfvet här uppå Slottet är insatt i förvar." Denna skattkammare utgjorde en "secret förråds-cassa under Hans Maj:ts egen disposition", uppkommen af de medel, som blefvo öfver på staten och efter skedda, särskilda anordningar. Huru stor denna skatt var, är icke med säkerhet bekant: Stats-Contoret yttrar blott, att den "till ett ansenligt sig bestiger"; enligt en sednare författare [1]), skulle den hafva utgjort 60 tunnor guld eller 6 millioner dlr s:mt. Denna uppgift kan endast stödja sig på ryktet, till hvars natur hör öfverdrift. Vi hafva ofvanföre sett, att 1697 års besparingar utgjorde 529,986 dlr s:mt; om vi antaga lika mycket för 1695, som också var ett missväxtår, samt halfannan gång mer för hvartdera af de båda åren 1693 och 1694, då denna hemliga skatt började samlas, så hinner summan ändock ej till 3 millioner dlr.

Sålunda stod rikets finance-väsende på en högst lysande fot; för första gången, sedan Gustaf I:s tid, fanns nu ett öfverskott å årets inkomster, i stället för att man förut lefvat af anticipationer, lån, myntförfalskningar och andra vinglerier. Alla löntagare erhöllo på dagen sin visserligen knappa [2]) aflöning, och Kronans erkända fordringsägare afspisades ej nu, såsom under minderårigheten, med ett på räkningen tecknadt *deficit* eller *differ*. Detta oaktadt bör man icke tro, hvartill annars våra häfdatecknares tystnad kunde förleda en, att hela rikets skuld vid Konungens död var afbetald [3]), men väl

---

[1]) Elers, Stockholm, I, sid. 333, hos Rühs, sid. 360.

[2]) Konungen yttrade sjelf, att hans tjenare, om de ej blefvo salige, åtminstone ej blefvo rike, tilläggande likväl, att han beklagade att rikets behof ej tillät att bestå dem högre lön. Loenbom, Hist. Märkvärd., IV, sid. 5.

[3]) Motsatsen skönjes tydligen af Stats-Cont. Ber., sid. 41.

var den minskad med ett vida betydligare belopp än som ofvanföre upptogs, dels genom Reductionen, hvarigenom många af Kronans fordringsägare till sin egen förundran förvandlades till gäldenärer, dels genom accorder, i det att många afslogo hälften af sin fordran, för att genast erhålla återstoden. Å andra sidan indrefs uppbörden med stränghet; en noggrann redovisning fordrades af Fogdarne; Konungen reste ofta sjelf omkring, undersökte deras räkningar, och de, som ertappades med underslef eller balance, befordrades utan omständigheter till galgen[1]). I collisionen mellan Kronans bästa och den enskildes tillslöt K. Carl sina öron för böner, ja, han förbjöd dem till och med att nalkas thronen: utan tvifvel handlade dervid Konungen efter sitt begrepp om rättvisa, ehuru detta icke i alla delar öfverensstämde hvarken med samtidens eller efterverldens.

Men denna räfst träffade endast antingen de oredlige eller ock de högt uppsatte; "det mindre folket" befann sig väl deraf. Det var under de sednare åren af Carl XI:s regering ej mer fråga om nya bevillningar; den hushållsaktige Konungen hade till och med — hvad hittills aldrig händt — låtit begrafva sin Drottning, utan att derför låta utskrifva någon gärd. Riket blomstrade; alla näringar skredo raskt framåt; kopparmyntet hade i allmänna rörelsen helt och hållet lemna rum åt silfret och cursens fallande bevittnade svenska handelns öfver-

---

[1]) En af mina förfäder på mödernet var under K. Carl XI Kronofogde i Småland och ägde, enligt en tradition i slägten, tolf döttrar och lika många rusthåll. Konungen, som förnummit något om dessa fastigheter, stämde under en resa honom sig till mötes med sina böcker till Säthälla gästgifvaregård; och gaf i förväg befallning om uppresande af en galge. Räkenskaperna genomgingos, befunnos rigtiga, och galgen blef obegagnad: Konungen talade sedan med honom en kort stund, vred under samtalet alla silfverknapparna ur hans rock, och kastade dem, då han gick, mulen på golfvet.

vigt. Det var således intet smicker, då Riksdrotset Gr. Pehr Brahe kallade detta tidehvarf ett "vere aureum seculum", ehuru detta loford, yttradt i en tidpunkt [1]), då rikets ekonomiska ställning var nära förtviflad, blott hade det felet att komma tjuge år för bittida. Mellertid hade Konungen, vid gränsen af sin bana, den smärtan, att se eländet och hungersnöden, uppkomna genom en treårig missväxt, breda sina hemska skuggor öfver den annars så glada taflan. Döden sparade honom dock skådespelet af en annan olycka, som inträffade medan han ännu stod lik, jag menar den eldsvåda, som förtärde den kungliga Borgen; när spetsen på tornet Tre Kronor nedföll, hämtade man deraf dystra förebud för framtiden.

Svenska monarchiens folkmängd anses [2]) under Gustavianska tidehvarfvet hafva utgjort vid pass 2,100,000 menniskor. Sedan Skåne, Halland och Blekingen tillkommit, torde den, förkofrad genom fredens och idoghetens trefnad, mot slutet af Carl XI:s tid, kunna uppskattas till minst $2\frac{1}{2}$ millioner.

Efter en tjugeårig hvila följde ett tjugeårigt krig. Redan innan rustningarna började, var Carl XII:s både offentliga och hemliga skattkammare uttömd, så att han redan 1698 måste utskrifva en dryg gärd, hvilken redan gaf en försmak af hvad som vidare skulle följa. Det är visserligen sannt, att han, utan nationens betungande, hade bestridt kostnaderna till sin faders begrafning och sin egen kröning, samt inlöst Amtet Wildeshausen. "Dessa omständigheter", säger en af våra häfdatecknare [3]), "lära

---

[1]) Nemligen d. 22 Mars 1671, vid Konungens inträde i Rådet. Loenbom, Saml., V, sid. 57.

[2]) Modéer, Undersökning om Svea Rikes Folkmängd.

[3]) Silfverstolpe, Sv. Hist., sid. 311.

de ej hafva betänkt, som beskyllt Carl XII för misshushållning." Men dessa utgifter kunde icke ens medtaga en fjerdedel af den skatt, som vid hans inträde till regeringen förefanns, och dessutom hade Carl XI, såsom vi ofvanföre anmärkt, redan insamlat och i Bremen låtit nedsätta 70,000 Rdr af de 100,000, som erfordrades till Wildeshausens inlösning, så att Carl XII blott behöfde tillägga 30,000 Rdr. Nej, den aflidne Konungens sparpenningar försmälte väl till större delen i de nöjen, ystra lustbarheter och den prakt, hvaraf det nya hofvet intill krigets utbrott lyste.

Påbuden om nya krigsgärder förnyades alla år ända till 1704, då dess belopp fördubblades, hvilket åter skedde 1710. Redan 1707 var genom undervigten i handeln myntbristen stor: silfverperioden upphörde, och kopparåldern trädde i dess ställe. Såsom skäl till kopparmyntets återinförande åberopades, att Kronans kopparränta ej kunde utföras i följd af kriget med Danmark och den deraf hämmade segelfarten. Redan år 1709 inkommo klagomål till regeringen, att skatterna i brist på redbart mynt ej kunde indrifvas, och att penningar ej ens mot silfver stodo att erhålla. Man måste då bevilja enskilda och bergslagerna rättigheten, att sjelfve mot vissa villkor slå mynt.

Intill år 1710 hade till extraordinära utgifter [1]) åtgått 25 millioner dlr s:mt; den årliga statsbristen utgjorde 8 och steg snart till 10 tunnor guld. För att fylla de ständigt växande behofven, förskrefs från Turkiet (d. 30 Maj 1713) ett alldeles nytt contributions-sätt, i följd hvaraf hvars och ens fastigheter, lösören, capitaler, privilegier m. m. taxerades, af hvilket allt en viss procent skulle betalas, lämpad efter nästa års utgifter, som

---

[1]) Rühs, sid 622. Af dessa medel hade 204,753 dlr åtgått till Slottsbyggnaden.

skulle uträknas af Rådet, dock så, att ett betydligt öfverskott alltid skulle bli öfver. Deremot upphörde alla slags andra directa krigsgärder [1]). Denna, till utseendet så enkla finance-plan hade dock att kämpa mot tvenne svårigheter, den ena, bristen på redbart mynt, den andra, undersåtarnes oförmåga att bära en sådan börda.

Efter Konungens återkomst trädde Görtz i spetsen för financerna. Slugheten förenade sig nu med Envåldsmakten, för att alldeles utarma landet. De vanliga kronoinkomsterna voro så otillräckliga, att de icke ens upptogos i räkningen; Banken, som från 1702 till 1712 förskjutit 5 mill. Rdr, vägrade nu mera allt bistånd, sedan de capitaler, som der blifvit insatta, 1713 blefvo underkastade bevillning; ett nytt försök, som Görtz i Juli 1716 gjort, att åtkomma Bankens egendom, afvisades genom list. Allt skulle nu fyllas genom lån, nödmynt och stats-obligationer. I början gick man ännu tillväga med en vis måtta. Af myntteck̈net Kronan, hvars utgifvande redan före Görtziska planen var beslutadt, utgåfvos för 1 million dlr s:mt, och af myntsedlarna d. v. s. räntefria stats-obligationer — en uppfinning af von der Nath — för 2 millioner dlr s:mt. Dermed bestriddes 1716 års krigskostnader.

---

[1]) Rühs skrifver, sid. 624, "alla andra directa skatter och contributioner afskaffades." Ett betydligt misstag. I nyssnämnde Förordning heter det: "Sedan Contributionen på detta sätt är inrättad, blifva alla andra contributioner upphäfne och afskaffade, såsom Durchtågs-gärden, Tionde Penningen af Löner, Legefolks-Contributionen, Fjerde Penningen af Hushyror och Capitaler, Eldstads-Contributionen, Fem och Två Dalers-Contributionen af hvart Hemman, Prästerskapets Contribution af Helgärdshemman, med mera sådant, som af alla Stånden i gemen eller af hvart stånd serskildt äro vordne utgjorde, ehvad namn de hafva kunna." — Det var således endast alla slags andra krigsgärder, som upphäfdes.

I början åtnjöto dessa nödpenningar ett sådant förtroende, att uppgälden mellan dem och det redbara myntet blott utgjorde 4 till 5 procent. Man litade på Konungens redlighet och hans löfte att i bättre tider invexla dem, och hoppades en förändring i hans lycka. Den, som säkrast derpå förtröstade, var utan tvifvel Carl sjelf, som för öfrigt utgick från den grundsatsen, att, liksom han sjelf, borde äfven undersåtarne för det allmänna bästa uppoffra sitt lif och sin yttersta skärf. Om det lidande, som öfvergick de betalande, och om de bördor, han genom sitt nödmynt-system kastade på framtiden, tyckes han knappt haft något begrepp. "Memini me esse Alexandrum, non mercatorem", hade han förut vid ett annat tillfälle yttrat; men Sveriges olycka ville, att Carl XII lika litet var Alexander [1]) som köpman. Långt ifrån att, såsom denne, afväga det möjliga och det omöjliga, behandlade han kriget såsom ett lyckspel och satte allt på ett enda kast. Derföre var en enda dag — dagen vid Pultava [2]) — tillräcklig att ohjelpligen störta Sverige från middagshöjden af dess politiska anseende ned till det yttersta djupet af politisk vanmakt [3]). Han förstod icke heller, såsom denne, att göra kriget fruktbärande för culturen och vetenskaperna, eller, såsom vi sett den store Gustaf Adolf handla, med den ena handen mottaga undersåtarnes penningar, under det han med den andra

---

[1]) "Il n'était point Alexandre, mais il aurait été le meilleur soldat d'Alexandre." Montesquieus omdöme.

[2]) En stor häfdatecknare yttrar sig sålunda om detta slag: "Vida större slagtningar hafva blifvit lefvererade, men ingen på följder rikare." Heeren, Handbok uti europ. Statssystemets Historia, sid. 325.

[3]) Dertill bidrog visserligen, att Sveriges lycka var så ny. Gamle ansedda stater — såsom Rom, Byzantium, eller sednare Venedig och Holland, eller i våra dagar Turkiet — njuta vanligen den fördelen, att i sekler få lefva af den fordna reputationen.

r dem öppnade nya näringskällor. Carls sätt att föra iget förökade dess vanliga olyckor. Endast soldatea ide sitt nödvändiga, var Carl XII fullkomligt känslolös r sättet, huru ändamålet vanns; de plundringar och krjningar, som soldaten straffslöst begick, gjorde svenka nannet i det östra Europa förhatligt: de anbefallda quisitionerna voro mångfalt drygare än behofvet kräfde; Sr emottagna penningar gjorde embetsmännen ganska saligt redo. Den af Carl antagna Wallensteinska grundtsen, att kriget måste föda sig sjelft, undergick föga brändring, då det omsider flyttades på svenska botten. le lefveranser, som utskrefvos för armeen, voro lika yckande som de oerhörda utskylderna, och när han reirerade proviant för 60,000 man, utskref han långt er [1]) än de kunde behöfva för två hela år. Bland de ånga besynnerligheter, som för öfrigt tillhöra det norska kriget, är den icke den minsta, att Peter I i en vensk provins grundlade en ny hufvudstad just i en punkt, då hans fiende stod i fullaste loppet af sina grar; och nästan än förunderligare är det, att Carl i intet sätt bekymrade sig derom, och blott vidtog lama vågar för att hindra sina egna provinsers öfversvämande, utan i stället uppoffrade sju år, för det för svenska teresset likgiltiga ändamålet, att flytta polska Kronan ån ett hufvud på ett annat, och, sedan detta syfte var innet och åter förloradt, uppoffrade 5 andra år vid Aens gränsor för att från denna sida bereda undergång en fiende, som han sjelf låtit växa sig öfver hufvut [2]). Carl var utan tvifvel högt älskad af sina soldater,

---

[1]) Rühs, sid. 633.

[2]) Det är ej min mening, att neka rättvisa åt Carl XII:s ra och beundransvärda egenskaper, men det ligger i arten mitt ämne, att endast de motsatta här kunna framträda. n Görtz, i hvars bedömmande Lagerbring och Rühs äro anoder, vore mycket att säga. Med alla sina talenter var han dock, liksom hans vän och själafrände, Alberoni, en ving-

troligtvis äfven af andra, som väntade allt af mannamodet och kraften; men man behöfde ej vara en förrädare, om man kände sig tryckt af en militär-despotism, — den enda af detta slag, som någonsin funnits i Sverige. Visserligen är det medborgarens pligt, att för fäderneslandets räddning offra blod och egendom; men patriotismen framräcker mindre villigt sina håfvor i en tid, då man börjar ana ett skeppsbrott, då kriget blifvit ett spel, hvaruti undergången är sannolikare än frälsningen, och då man för lidande och uppoffringar ej mer ser någon gräns [1]). Mellertid var den gamla kärleken för Konungen ännu mäktig i svenska bröst; Carls rättvisa sak, — ty han kämpade nu mera endast för fosterlandets sjelfförsvar — hans sällsynta ståndaktighet, förenad med hans öfvertygelse om Försynens bistånd, utkräfde sin gärd af beundran och aktning; men hatet föll i stället på hans gunstling, — utländningen — som stod emellan Konungen, och Nationen, som retade den sednare genom sin stolthet och sitt förakt, som lärde den förre att systematiskt utsuga sina undersåtares merg och kärna, hvarvid man visserligen förbisåg, att de flesta af dessa åtgärder voro nödvändiga, så länge man ville fortsätta

---

lare till profession, hans element trassel och ränkor. Derigenom hade han redan bragt sin förra herre i förderfvet, och det felades icke anledning till farhåga, att han skulle bereda sin nya ett lika öde. Allt noga öfvervägdt, felades det svenska nationen icke skäl till att hata honom.

[1]) Om det än hade lyckats att sluta freden på Åland, så innehöll öfverenskommelsen, att, sedan Norrige var eröfradt, öfverflytta kriget till Skottland och afsätta Hannoverska huset. Om detta än hade lyckats, så skulle det föga hafva båtat Sverige: men vida sannolikare var, att detta icke skulle lyckats, och en svensk armée skulle åter blifvit uppoffrad, utan att Sverige deraf haft hvarken ära eller fördel. Visserligen skulle Sverige i sådan händelse fallit med ära och med tragisk storhet; men denna undergång hade lätt kunnat blifva total i stället för partiel, såsom den sedermera blef.

denna förtviflans kamp på lif och död, i stället för att sluta den med uppoffring af några provinser.

Förtrycket visade sig först egentligen, när den år 1716 hemskickade Görtziska finance-planen sattes i verket. Den föregicks af en förordning af d. 20 Jan. 1716, hvaruti till säkerhet för dem, som ville gifva Kronan försträckningar, anslogs en fond, bildad af 100:e penningen å alla lösa och fasta capitaler, hvarjemte all svensk jord och annan egendom pantförskrefs på det sätt, att det stod fordringsägaren fritt att, om han ej ville låta sig nöja med det generella hypotheket, taga inteckning för 1 procent af egendomens värde, i hvilken fast egendom han ville. Derefter följde Förordningen af d. 10 Nov. 1716, hvaruti alla öfverflöds-, egentligen nästan alla utländska varor på det öfverdrifnaste sätt beskattades. I följd af ett från Contributions-ränteriet eller Städernas fullmäktige utgånget och af Konungen d. 7 Dec. 1717 bekräftadt påbud, skulle enhvar, efter råd och lägenhet, vara förpligtad att lemna försträckningar till Kronan mot erhållande af räntebärande Stats-obligationer à 6 proc., till säkerhet för hvilka alla Svea rikes inbyggare pantförskrefvo hela sin fasta och lösa egendom. Redan vid första ryktet om detta tvångslån, föllo myntteeknen och myntsedlarne så, att då en aln fint kläde [1]) förut kunnat fås för 4 dlr s:mt, måste den betalas med 50 dlr i myntteckén. Visserligen förbjöds, vid varans förlust och fyrdubbla böter, genom de Kongl. Brefven af d. 26 Oct. och d. 19 Nov., ett sådant "missbruk" och ratande af Kronans mynt; men dessa påbud medförde samma verkan, som alla andra af detta slag.

Befallningen om tvångslånet var åtföljd af en kungörelse (d. 7 Dec. 1717), som påbjöd en krigsgärd, dryare än nationen någonsin burit. Genom ett sednare

---

[1]) Lagerbring, V, sid. 89.

tillägg (d. 26 Mars 1718) gjordes hela socknen ansvarig för äfven de hemmans utskylder, hvilka lågo i ödesmål. Redan förut (1715) hade blifvit befalldt, att kopparplåtarnas pris skulle höjas från 6 till 9 dlr, — en förordning, som ensam var tillräcklig, att åstadkomma en fullkomlig rubbning i hela penningeväsendet, — och sedermera (d. 20 Dec. 1717) förbjöds att i handel och vandel nyttja gamla Caroliner, hvarefter (d. 7 Mars 1718) påbjöds, att alla Caroliner, allt främmande mynt, allt ihopsmält eller oarbetadt silfver skulle aflemnas till Upphandlings-Deputationen, för att invexlas mot underhaltiga Caroliner, som af det ingående silfret skulle slås. Det blef nu ett brott att äga fullgodt mynt eller silfver. Enhvar sökte då undangömma sitt redbara mynt eller skyndade, om han möjligen kunde, att, oaktadt det stränga förbudet, utrikes sätta det i förvar.

Undertiden fortfor präglingen af mynttecken ända till orimlighet. Från 1715 till 1718 blefvo inalles 126? skppd koppar [1]), hvilkas metalliska värde (om vi till och med antaga skeppundet till 70 Rdr) utgjorde 88,270 Rdr eller à 27 m:ks curs 198,608$\frac{1}{3}$ dlr s:mt, till 36,420,000 dlr s:mt, och till Juli 1718 hade stats-obligationer till ett belopp af 67 millioner dlr blifvit utgifne. Visserligen funnos icke alla dessa på en gång i rörelsen, utan hade blifvit invexlade med andra mynttecken eller sedlar. Mellertid steg [2]) vid Görtz' arresterande beloppet af ut-löpande mynttecken, enligt hans försvarares egen utsago, till 29 mill. dlr s:mt, och stats-obligationerna till 2 mill. Enligt en annan uppgift [3]) utgjorde vid reductionen 172? beloppet i mynttecken 60 mill. dlr k:mt, och i mynt-sedlar 67 mill. dlr s:mt. Visserligen var denna ofantlig

---

[1]) Stjernman, Historia om Mynttecken, i Loenboms Hist. Märkvärd., III, sid. 100. Nordencrantz, Bekymmerslösa Stunder, sid. 106. [2]) Lagerbring, sid. 96.

[3]) Schwerin, Bidrag, sid. 36.

utmyntning långt ifrån att höra till Görtz' planer; men Konungen, som nu trodde sig hafva upptäckt en rigtig guldåder, lät den flöda allt hvad den kunde, och hushållade för öfrigt på intet sätt med sitt dåliga mynt.

Emedan bedrägerier af flera slag derjemte ökade behofvet, så blef den kungliga skattkammaren en bottenlös afgrund, som aldrig kunde fyllas. I Nov. 1718 måste man tillika skrida till den nödvändigheten, att påbjuda en förmögenhets-afgift af 16⅔ proc. (sjette penningen) af alla capitaler, af allt silfver och guld, med undantag af mynttecknen och stats-obligationerna. Men icke nog härmed. Konungen fastställde[1]) ett visst pris för landets redbaraste producter, såsom jern, stål, koppar, messing, alun, victriol, svafvel, beck, tjära, brunrot och slutligen (Aug. 1718) äfven för spanmålen, hvilka varor ej fingo köpas och säljas hvarken öfver eller under det åsatta priset. Infann sig ingen köpare, så skulle varorna deponeras, och vågsedlarna deröfver gå som mynt; och på det spanmålens pris ej skulle undergå någon förändring genom bättre eller sämre årsväxt, skulle förrådshus inrättas, dit landtmannen emot så kallad rigsbetalning skulle få inlemna sin spanmål och i svåra år derifrån förse sig med samma vara till samma pris. Genom dessa åtgärder förlorade ägande-rätten sin helgd; enskildes egendom blef sålunda förklarad för Statens, som var identisk med den enväldige Konungen, och Konungen hade, hvad dessa angelägenheter angick, gifvit en oinskränkt fullmakt åt Baron Görtz och andre utländningar, under det att Svenskarne dels icke rådfrågades, dels i de commissioner, hvari de än voro besittare, icke ägde någon inflytelse. Hela förvaltningen sattes på krigsfot; egna embetsmän, under namn af Ordningsmän, sändes kring i provinserna, dels såsom fiscaler, dels för att

[1]) Rühs, sid. 641. Lagerbring, sid. 129.

utöfva Landshöfdingarnes vigtigaste functioner; de l ga Collegierna omstöptes eller inskränktes i sina be ningar, och hela drätsel- och kammar-verket öfve åt en Upphandlings-Commission, i hvilken väl Sven voro medlemmar, men hvilkas meningar Görtz, så dess president, ej behöfde följa.

Den annars så samvetsgranne Carl XII var sí tet öm om Banken, att han, i ett egenhändigt föı tadt "Project" af d. 12 Febr. 1716, gjorde ett föı att på ett listigt sätt åtkomma dess egendom. D Förslag, som ej nämnes af någon bland våra häfdatı nare [1]), lyder sålunda: "Kammaren bör i tysthet lånı viss post penningar utaf Banquen, för densamma Kammaren inlösa Banco-sedlar och således procedı neml. t. ex.: Kammaren tager 60 Riksdal. af Banq till låns, köper en Banco-Sedel för 60 Dal. som gälla 100 Daler, den Sedlen ger Kammaren åt Banqu och betalar dermed de 60 Dal. som äro länte utaf E quen, och för de 40 Riksdal. som äro på Banco-Seı öfver, tager Kammaren Credit-Sedlar utaf Banquen i talning, som äro delte 10 Riksdal. hvar Sedel och a 4 Sedlar, hvardera af 10 Riksdal. för beqvämlighe skuld. Desse 10 Riksdalers-Sedlar äro stälde at hı år eller 2 år riktigt betala utan interesse, då vid ı fallo-tiden Banquen dem riktigt bör betala, hvilket med fördel utan sin skada kunna göra, efter de iı interesse för dem gifva, och hafva bekommit sin Se af 100 Dal. fullkomligt utlöst med 60 Riksdal. Ban vinner härmed et helt eller 2 års interesse, och Kı maren tager Credit-Sedlar och betalar dermed löninga på sådant sätt, att en hvar kan vara helt säker at bli riktigt betalt på förfallo-tiden etc."

---

[1]) Det läses i Nordencrantz' Märkvärdiga Jämförelser 1672 års Berättelse om Sveriges Finance-Värks tillstånd m. sid. 24.

Man kan, efter dessa uppgifter, göra sig ett beepp om landets ställning vid Carl XII:s död. Alla ovinser vid Östersjöns södra och östra kuster inneba-s af fiender: den derigenom minskade stats-inkomsten drog i sin mån att öka bördorna i den återstående halfn af den sönderstyckade statskroppen. Kärnan af rits befolkning låg på slagtfälten: redan 1709 hade[1]) rerige uppställt 400,000 krigare, Åbo län ensamt öfver 1,000 man. Nästan all den återstående delen af den llvuxna manliga befolkningen bar vapen. I brist på nar kunde jorden icke odlas; man såg nästan inga an- a än gubbar, minderårige eller qvinnor. De, hvilka riget förskonat, hade fallit offer för pesten, mot ars härjningar vår tids Cholera är ett intet. Man g[2]) hustrur och flickor gå för plogen: i hela Vesterås n[3]) funnos år 1712 bland alla stånd endast 6290 män h 2718 gossar. Efter en sannolik beräkning, utgjor-[4]), med undantag af arméen, samt Stockholms, Göthergs och Carlskronas invånare, folkets antal i det egent- Sverige vid Konungens död knappt 1 million, af lken blott 800,000 voro öfver 15 år; och[5]) när Fin-d, vid freden, återficks, hade folkmängden der nedkit till 200,000 själar. Sålunda hade under K. Carl I hälften af svenska monarchiens befolkning antin- omkommit eller erhållit andra herrar. I följd häraf de, oaktadt de bemödanden, som användes för att hin- det, en stor mängd hemman råkat i ödesmål: man de stundom få köpa ett rusthåll för en häst eller för tunna hvete. Spanmålen, i stället för att förut vara vanlig export-vara, blef från denna tid en ständig in-

---

[1]) Lagerbring, Sv. Hist., IV, sid. 131.
[2]) De la Mottraye, Voyages, II, sid. 276, hos Rühs, sid. 687.
[3]) Stenbocks Lefverne, III, sid. 32.
[4]) Lagerbring, Statskunskap, sid. 19.
[5]) Finland, af Rühs och Arwidsson, I, sid. 137.

förs-artikel. Tullen[1]) gaf endast 7 tunnor guld årli
I Görtziska Finance-planen, der för öfrigt alla tillgån
äro mycket högt beräknade, upptagas de i riket år 1
roulerande reda penningarna till 2 millioner dlr s:
så att således, om äfven denna uppgift varit enlig
verkliga förhållandet, penningestocken ändock icke sk
stigit till mer än $\frac{1}{4}$ af hvad den var 1696 (se ofv. sid. 2

Å andra sidan torde icke kunna nekas, att
nya tid, som begynde med 1718, i åtskilligt för
skuggorna i denna målning. Åtminstone visar La
boken i Stora Kopparbergs Län[2]), att hvarken folk
sten eller eländet i den orten voro så stora, eller ål
bruket i så djupt förfall, som man skulle förmoda.
talet af mantalsskrifne personer i Länet uppgick 1
till 32,204, och 1718 hade det ej minskat sig mer,
att det ännu utgjorde 31,394; år 1719 var det
29,195, men denna skillnad förmodas hafva härrört
den eftergifvenhet, hvarmed den nya styrelsen bemöd
sig att vinna popularitet. Restantierna å 1718 års Kro
räntor uppgingo till icke mer än 1834 dlr s:mt, hvil
bevisar, att folket der ännu ej var så fullkomligen u
madt, som vi af det föregående skulle tro. Kronoti
den utgjorde 4164 tunnor, och ännu 1757 hade den
stigit till mer än 4352 tunnor. — Dertill kan lägg
att många enskilde[3]) ägde stora capitaler i inländskt
utländskt guld- och silfvermynt, hvilka, sorgfälligt do
under mynttecken-perioden, derefter snart framträdd

---

[1]) Berättelse om Tull-Arrendet. Stockh. 1765, sid.
Dock torde denna uppgift ej vara mera pålitlig, än en an
i samma skrift förekommande, att stora sjötullen i Carl
tid gifvit 15 tunnor guld, hvilket, såsom sid. 278 enligt o
ciella uppgifter blifvit meddeladt, är mycket för litet.

[2]) Järta, Bihang till Första Häftet af Tidskriften Od
mannen. Fahlun, 1824, sidd. 51 o. följ.

[3]) Bekymmerslösa Stunder å flera ställen.

[...]en. Äfven Görtz var icke okunnig om detta förlande.

Bland alla näringar var Bergsbruket den, som [...]st led. Silfverberget [1]) höll sig mellan 2 och 3 tusen [...]rker; högsta afkastningen var 1699, då det gaf 4246 [...]rker, den minsta 1717, då det blott gaf 603 marker, [...] denna minskning var tillfällig, ty redan året derpå [...]g tillverkningen till 3055. — Kopparbergets [2]) afkast[...]g gick ända till år 1712 sällan under 8000 skppd, [...] också ej mycket deröfver: den högsta, 1708, var [...]67 skppd; under de 3 följande åren föll den till 6 à [...]00, och hann åren 1716—18 ej öfver 6800 skppd. [...] aftagande härrörde dock mindre af en försummad [...]-drift, än af en förminskning i bergets naturliga skat[...]; ty äfven sedermera, under bättre tider, aftog grufvan [...] ytterligare. Under de sista åren af Carl XII:s re[...]ring måste Fahlu bergslag [3]) till Kronan afstå all sin [...]ppar, hvilken 1717 betaldes med 360 och 1718 med [...]5 dlr s:mt, med en tillökning af 90 dlr för det förra [...] 30 dlr för det sednare året för den delen af till[...]kningen, som öfversteg 6000 skppd. Detta skulle, [...]om Konungen tillkännagaf, vara en välgerning för [...]rslagen, och den hade i sjelfva verket varit det, i [...] betalningen erhållits i godt mynt.

Hvad jern-tillverkningen angår, upptogs den på [...]tziska Finance-förslaget till 200,000 skppd à 10 dlr [...]t = 2,000,000 dlr. Vi känna ingen annan säker [...]ttstock för bedömmandet af denna handterings produc[...]n, från århundradets början till 1720, än Götheborgs [...]keppningslista. Enligt medeltalet af stångjerns-expor[...] från denna hamn steg [4]) den under de 10 första

[1]) Hülphers, i K. Vet. Akad. Handl. 1767, sid. 71.
[2]) Hülphers, Resa, sid. 410.
[3]) Sandels, sid. 72. [4]) Svedenstjerna, sid. 36.

åren, eller från 1701 till 1710, till 54,889 skppd årligen; men det följande tiotalet, eller från 1711 till 1720, till 62,708 skppd: hvaraf tyckes följa, att jernproductionen just under de svåraste åren var i stigande. Likväl var den årliga oscillationen i Götheborgska jernskeppningen inom hvart och ett af dessa tiotal ganska föränderlig. Under åren 1703—09 utfördes föga öfver 45,000 skppd, men 1705 uppgick skeppningen till mer än 70,000. I nästa decennium steg den 1713 till nära 90,000, åren 1717 och 1718 till något öfver 70,000 skppd, men föll 1720 till 40,000 skppd. Finge man nu draga en slutsats från Götheborgs export till det hela, så vore ofvannämnde Görtz' uppgift ej för hög, ty under åren 1738—47, då stångjerns-tillverkningen utgjorde vid pass 330,000 skppd, utfördes från ifrågavarande stad ej öfver 72 till 80,000 skppd. Men den författare, från hvilken vi lånat ofvanstående uppgifter, anmärker sjelf, att en sådan slutsats kunde vara felaktig, emedan skeppningen från Stockholm och andra Östersjö-hamnar säkert var mera tvungen under krigsåren. Detta var också, enligt min tanke, ofelbart rätta förhållandet: detta tvång blef ännu starkare 1709, då vi råkade i krig med Danskarne, Sundets herrar, och detta, och icke jernproductionens stigande, var utan tvifvel den orsak, som föranledde, att Götheborgs skeppning under det sednare årtiondet så mycket tilltog. Vi anse således den uppgift, som vi träffat hos en nyare författare [1]), enligt hvilken 1715 års export uppgifves till 255,000 skppd, som skulle inbragt 1,083,000 Rdr, såsom mycket för hög, helst ingen källa blifvit åberopad. Deremot strider en annan uppgift [2]) åter, enligt hvilken jern-exporten under denna period blott utgjort $\frac{1}{3}$ af hvad den var vid slutet af förra århundradet, men denna uppgift var nog låg. Emedan årliga jern-tillverkningen i Carl XI:s sednare tid

---

[1]) Canzler, Mém., sid. 275. [2]) Modéer.

gjort vid pass 223,000 skppd, torde den väl svårligen kunnat uppgå till 200,000 skppd, och exporten knappt öfverstigit 160, högst 180 skppd.

Stångjernet[1]) betaldes från år 1703 till 1711 med 4¼, 4½ till 5 Rdr, 1711 och de följande åren med till 4½ Rdr, men föll 1718 till 3 Rdr skeppundet, derefter det 1719 steg till 6 Rdr, och förblef i det närmaste på denna höjd till år 1725. — För öfrigt[2]) af myrmalm 1708 förklarad för ett regale. Med sorgfällighet vakades öfver jern-tillverkningens godhet, och man ville till och med confiscera oklanderligt gods, som var stämpladt.

Slöjdernas tillstånd straxt efter Konungens död kan ej mera träffande skildras, än med dessa ord af en samtidig patriot[3]): "högstbeklageligt är det, att manufacturernas trefnad varit så kort här i Sverige, således de under det förflutna seculo äro påbegynte, fortsatte så till undergång igen komne, att år 1720 var här knappt annat tecken efter de många här förut nämnde allmänlige inrättningar än en hop förderfvade väfstolar och annan redskap, men deremot hade den utländska kramhandeln öfver hela riket tagit öfverhanden." Om också något annat varit slöjderna till hinder, så var det redan bristen. Derföre utfästade man 1718 belöningar och frihet från värfning för så väl handtverks-gesäller, som andra främmande friska menniskor, som i riket ville bosätta, för att upptaga och bruka öde hemman. Väl funnos från 1702 till 1718[4]) 17 yllefabriker, 3 silkesfabriker och 2 buldans-väfverier, men detta betydde väl

[1]) v. Stockenströms Tal om Sv. Jernbruks-näringen, i K. Vet. Akad. 1767, sid. 23. [2]) Rühs, sid. 609.

[3]) Alström, Tal i K. Vet. Akad. 1745, sid. 24.

[4]) Clasons (förra) Tal, sid. 62. Grills Tal i K. Vet. Akad. 1749, §§. 8, 12.

ej mycket emot dem, som gått under. Mellertid länder det Görtz till förtjenst, att han sökte uppmuntra den inhemska klädes-tillverkningen. Då förut mycket utländskt, särdeles engelskt kläde, årligen införskrefs till krigshärens beklädnad, kunde, de trenne sista åren af Carl XII:s regering, detta behof fyllas genom inhemskt kläde. För öfrigt [1]) erhöll Polhem 1700 rättighet att inrätta én jernmanufactur för mechaniska redskaper, och Stenbock, som hade fallenhet för allahanda konstarbeten, privilegium på ett tapet-tryckeri, hvilket han anlade på sitt gods Vapnö. Genom den nya tull-taxan 1715, hvarigenom ofantliga afgifter lades på utgående råämnen, skulle de inhemska fabrikerna uppmuntras; men detta hade blott den följden, att handeln än mer försvårades, utan att landets fabriker ändock förmådde komma till någon trefnad.

I ett än mera tvunget skick befann sig **Handeln**, då Sverige på alla sidor var omgifvet af mäktiga fiender. Den var under de första 9 åren af detta århundrade inskränkt till de neutrala hamnarna, men upphörde sedan nästan alldeles, då riket åter råkade i fejd med Danmark, som för oss tillspärrade Sundet. Skeppen [2]) ruttnade i hamnarna och utländningen förde varor till och ifrån oss, ända till dess, under de sista åren, äfven den passiva sjöhandeln nästan alldeles afstannade och riket kom i stor förlägenhet om sina nödvändigaste behof. För att tvinga sjömakterna till bistånd och tillika göra sina fiender skada, hade Konungen låtit uppmuntra kaperierna och gifva detta system en utsträckning [2]), som i en christlig stat hittills varit oerhörd. Då utländningarne snart betalde lika med lika, återföll detta system med allt sitt förderf på det svagare fäderneslandet, och bidrog mer än allt annat att alldeles förstöra svenska sjöfarten. Görtz talade förgäfves emot dessa anstalter, men förmådde en-

[1]) Rühs, sid. 692.

[2]) Clasons (förra) Tal, sid. 62. Sandels, sid. 71.

ıst öfvertala Konungen till ett slags licent-system, hvari-
ınom fartyg, försedde med pass ifrån denna minister,
ıgo fara fritt. Götheborg och hamnarna vid vestra ku-
erna voro de enda, hvarest något slags rörelse nu
era var möjlig. Under allt detta hvälfde man digra
ındelsförslag i sinnet: Götheborg skulle bli medelpunkt
r en stor utländsk handel, — en sjöfart öppnas på Le-
ınten, i hvilket ändamål Silfvercrantz utskickades till
urkiet, — en coloni anläggas på Madagaskar, i hvil-
m afsigt en mängd fribytare, som på denna ö hade
tt tillhåll, försågos med Konungens skyddsbref, samt
tt Indiskt Handels-Compagni inrättas.

Man ser, att det icke felades K. Carl XII god vilja
ll handelns och sjöfartens främjande. Trollhätte Canal,
åbegynd under rikets mest förtviflade tid, är derpå ett
ınat bevis, ehuru det kan vara ovisst, om ej det stor-
ade i företaget, dess svårighet och djerfhet lika myc-
et verkade på Konungen som dess nytta. Förslaget om
erbindelsen mellan Vesterhafvet och Östersjön hade re-
an blifvit uppgjordt af Biskop Brask, samt till någon
el förberedt genom öppnandet af Carls Graf vid Veners-
org under K. Carl IX och genom grafven vid Edet un-
er Carl XI. Men den vida längre och svårare delen
ıerstod. Denna gamla plan, som hvilat i tvenne sekler
ıder Sveriges största och driftigaste Konungar, väck-
s[1]) ånyo 1716 af den bekante Svedenborg, och stad-
stades i Jan. 1718 af Konungen: utförandet uppdrogs
: Polhem. Men det tyckes, som denne utomordentlige
an lika litet förstått sig på penningar som Konungen,
:h ej heller att på minsta sätt bedömma den tid, som
t sådant arbete fordrade. Hela detta storverk, till hvilket
dermera erfordrats inemot nittio år, ehuruväl arbetet un-
:r en del af denna tid dels hvilade, dels lamt bedrefs,
:ulle utföras på fyra år och med ett årligt anslag af

---

[1]) Lagerbring, Sv. Hist., sid. 130.

blott 40,000 dlr samt. Lineen mellan Venern och Östersjön, med Norrköping till utgångspunkt, — ett arbete, som i våra tider upptagit 22 år och kostat 9 millioner Rdr, — skulle fulländas inom tvenne år, och således blott kosta 40,000 Rdr.

Påbörjandet af ett annat storverk, ehuru handeln ej egentligen deraf drog någon omedelbar fördel, är anläggningen af Skeppsdockan i Carlskrona. Planen dertill uppgjordes 1716 af Skeppsbyggmästaren Sheldon; arbetet fulländades 1724 och ansågs länge som det yppersta i sitt slag i Europa.

Den inre handeln blef genom ofvannämnde år 1712 inrättad, Contributions- och Upphandlings-Deputation alldeles lagd i fjättrar. Den dref ett slags byteshandel[1]) med jern, spanmål, salt och andra vigtiga varor, allt efter åsatt taxa och markegång. Innan man fick exportera kopparplåtar och andra varor, måste man till Deputationen ingifva en antaglig säkerhet, att silfver eller andra varor derföre skulle införas, och varan fick ej uttagas förr än man derå erhållit Deputationens frisedel. Än fingo contributionerna erläggas i varor, än blef detta hastigt förbjudet; än blefvo städerna ålagda, att inom en viss tid anskaffa ett visst quantum spanmål, vid bot af 1 Rdr för hvar tunna, som felade.

[1]) Modéer, I, sid. 149 o. följ.

TILLÄGG.

Sid. 190. Då jag i anseende till Sala grufvas ålder vågat afvika från den nyare meningen, försvarad af Langebek, Lagerbring och Geijer, bör jag nämna, att äfven en annan forskare [1]), sedan han vägt skälen mot och med, stannat i den öfvertygelse, "att om Sala Grufva icke är det Silfverberg, hvarom bergsmännen med Svante Sture på Vesterås slott 1511 sammanträdde, har den dock icke förrän vid denna tiden blifvit upptäckt." — Ett af de skäl, som hos honom stadgat denna mening, är dock mycket svagt, nemligen det, att i fall grufvan sedan 1400 varit i gång, och i fall den blifvit så starkt arbetad och gifvit så mycket silfver, som det angifves, så skulle den "ännu i våra dagar icke kunna äga bestånd och lemna föremål för ytterligare brytning." Man behöfver ej vara bergsman för att veta, att en grufvas rikedom på intet sätt kan uppskattas, att denna inom vissa århundraden måste upphöra, och aldraminst kan här en åtskillnad i 150 år betyda det minsta. Deremot äro visserligen de andra skälen mera talande, men de kullkastas, enligt min tanke, alla af Hülphers' bestämda försäkran, att grufvans afkomst ända från 1506 kan bestämmas genom säkra handlingar, som förvaras i Kammar- och Bergs-Collegii samt i grufvans egna archiver. Då Hülphers i alla uppgifter alltid ådagalägger den största noggrannhet och pålitlighet, så finnes, såsom mig synes, intet skäl att här sätta hans uppgift i fråga.

Sid. 195. Den inskrift, som man för mer än 250 år sedan fann tecknad i Linköpings Domkyrka: "Öl legger Riket öde", saknade således icke all grund. (Broocman, Beskr. af Östergöthland, I, sid. 55).

[1]) Ångman, Om svenska Bergverkens Tillstånd och Öden före K. Gustaf I:s tid, i K. Vitt. Hist. och Antiqu. Akad. Handl., VIII, sid. 175.

Sid. 264. I en skrift, benämnd "Opartisk Jemförelse emellan Sveriges Rikes tillstånd och derpå grundade Realisationer för de tvenne åretalen 1665 och 1765, Stockholm, Salvius. 1768 [1])" finnes den uppgiften, att svenska jern-tillverkningen 1665 utgjorde 114,174 skppd. Om denna uppgift är rigtig, så kan den sid. 227 efter Forsell meddelade uppgiften, att jerntillverkningen år 1639 redan hunnit till 145,000 skppd, svårligen vara rigtig.

(Forts. följer).

---

[1]) Citerad af Nordencrantz i dess Jämnförelse emellan äldre och sednare Tiders förelupne Förändringar i Mynt och Drätsel-Wärk i Sverige. Stockholm, 1771, sid. 14.

P.

RECENSION *).

1. Svenska Folkets Historia, af ERIK GUSTAF GEIJER. Första Delen, till Gustaf Wasa. Örebro, Lindh. 1832. 348 sidd. 8:o (utom tillegnan, företal och innehålls-förteckning). Andra Delen, till Gustaf II Adolf. Örebro, Lindh. 1834. 392 sidd. 8:o.

2. Svenska Folkets Historia från äldsta till närvarande tider. 1 Bandet (äfven med särskild titel: Skandinavien under Hednaåldern, Förra Afdelningen). Stockholm, Hörberg. 1834. 619 sidd. 8:o (utom en af A. M. STRINNHOLM undertecknad tillegnan och företal).

Att Svenska Folkets Historia, af GEIJER eller STRINNHOLM berättad, äger ett högre interesse än den, i DALINS, BOTINS och LAGERBRINGS framställning, hade; att dess behandling, med de tvenne förstnämndes skrifter, tagit ett steg framåt, ett steg af dessa som, chvad nya forskningar och nya talenter må lägga till det vi nu om våra fäder känna, äro tagna för århundraden; detta är, utan någon recensents åtgärd, redan så bekant, att ingen läsare här lär vänta eller behöfva någon ny försäkran derom. GEIJER och STRINNHOLM höra båda till de författare, som, redan vid sitt första uppträde, att ej tala om deras äras middagshöjd, utan recensenternas för-

*) Denna recension, som blifvit företagen för att införas i Litteratur-Föreningens Tidning, torde i hänseende till så väl dess utförlighet som dess behandlingssätt af sitt ämne hafva en tjenligare plats i denna Tidskrift. Redactionen.

ord, gjort sig väg till folket, och vid hvilkas bedömmande det för recensenter alltid vore bäst att aflägga den förnäma minen, och erkänna att de här hafva att sjelfve lära, ej att undervisa.

Den, som icke destomindre ännu behöfver en auctoritet, för att veta, hvad han om dessa så bekanta namn bör tänka och säga, hänvisar Rec., hvad Hr. Geijer angår, till sådana män, som Heeren och dess likar; och förmodar, att den utan tvifvel i Nordiska Historiens kritik, fullt competente Molbechs, för Rec. dock endast berättelsevis kända, anmälan kan tillfredsställa samma önskan i fråga om Hr. Strinnholm. För sin del vill Rec. försöka att, i stället för ett omotiveradt beröm, som från hvar och en, och mest från honom, vore alldeles öfverflödigt, lemna en öfversigt af den ståndpunkt, som de här anmälda arbetena bland våra Historiska verk, dels genom sin anda, dels genom sin kritiska halt, intaga. Han önskade att på detta sätt kunna, åtminstone för någon läsare, bereda tillfälle att sjelf afgöra, hvad Svenska Historien genom dessa bidrag verkligen vunnit.

Det gifves ingen menniska, som ej äger en historia — sin egen; och få äro de olycklige, som ej känna eller vilja känna ännu en — deras, till hvilka de stå i skuld för sitt lif. Historien är således årsbarn med menniskan och familjen, och vidgas af samma interesse, som förenar de enklaste samhällena, familjerna, till större. Men endast långsamt växer samhället. Huru mycket blod, hvilka ansträngningar af mensklig tanka och verksamhet har det ej kostat, att i höjden föra dessa herrliga kronor, i hvilkas skugga vi nu verka, och som sannerligen äro för dyrbara att lemnas till pris, vare sig åt oförståndets klippningsförsök, eller åt lättjans vanvård? Så länge samhällsförfattningen ännu bibehåller sin största råhet, gifves ingen annan historia än individens; ty endast han utvecklas. Folket, om man så vill kalla en oorganisk förening af slägter, står stilla. Men all Historia talar om utveckling — af godt eller ondt — om stigande eller förfall. Derföre hafva många stammar i främmande verldsdelar, först efter sin beröring med Europeerna, fått en historia — om sin undergång genom främlingarna från hinsidan det stora vattnet; likasom många asiatiska nationer upphört att äga en historia — ehuru de kunna hafva chronologier — sedan deras utveckling upphört. Det gifves för menniskans utgång ur det råhets-tillstånd, som nyss är nämndt, enligt all erfarenhet, blott en väg: den lyftning,

som en, till viss grad, utbildad, positif religion gifver; och den första Historia, som bevaras i ett folks minne, är Gudarnes. Ett, genom en sådan progressif princip, som en dylik religion innebär, lifvadt folk öfvergår, under ostörd utveckling, snart till en hjelteålder. Det gamla, på slägtskap och religion grundade bandet, knytes då fastare genom gemensamma faror, bedrifter och ära; folket utvecklar mångfaldigare anlag, och den enskilde, om han ock gäller mer än som, i ett längre framskridet samhällsskick, blir mångas lott, måste dock allt mer grunda sitt anseende på sin betydelse för det hela.

Under denna hjelteålder blir nu olikheten mellan ej mindre de samtida individerna, än de hvarannan följande generationerna, för skarp, att den enas historia kan sättas i stället för den andras. Sången om en lefvande hjeltes bragder uttränger ej mera så lätt dem, hvilka förherrligat de äldres; de kunna tvärtom alla i minnet bevaras och sammanknytas till en skildring af hela det framsträfvande folkets bedrifter. Rec. nämnde sången; ty den blir, likasom först Gudarnes, sedan deras ättlingars, hjeltarnes och hela hjelteålderns historia. Huru litet en sådan kan tillfredsställa forskare, som ej erkänna någon annan historia, än den, deri hvarje händelse kan till år och dag bestämmas, är väl lika tydligt, som att den äfven äger väsendtligare brister än chronologisk obestämdhet. Vid sitt nedstigande från Gudarna till menniskorna, måste den mellan båda åvägabringa ett, visserligen icke historiskt, sammanhang. Vid behandlingen af rent menskliga förhållanden, tvingas den af sin natur att dels med inbildningskraftens tillhjelp fylla de i berättelsen uppkommande luckor; dels ock förbigå många, men deremot med alla diktens färger förherrliga andra, bedrifter; och dessa egenheter bidraga visserligen icke till historiens pålitlighet.

Likväl har intet folk annorlunda än i sången bevarat åtminstone det interessantaste af sin ungdoms äfventyr. Och hvilken vill ej lyssna till dessa, så framt folket under sina manna-år utfört något, som förtjenar uppmärksamhet? I sången lefde hos Hellenen, hos Romaren, hos Skandinaven, fädrens minnen. Men ynglingen blir man; och folken öfvergå r hjelteåldern i den historiska, då äfventyret utbytes mot en noget öfverlagda och med lugnt mod utförda mannabragen. Då måste ock sången ge rum för den noggrannare prosaiska berättelsen. Så företog sig i Hellas Herodotus att, i stället för den bundna form, i hvilken Trojas eröfring och an-

dra, Hellas i allmänhet interesserande, äfventyr blifvit åt minnet öfverlemnade, till beskrifningen af Hellenernas ärorikaste hjeltebragd, använda prosa. Men, ehuru våra nyare undersökningar allt bättre ådagalagt, att han var skäligen god kriticus, och att de lärdas förbättringar af hans berättelser i allmänhet varit fuskerier, var dock den förnäma kritik, som alldeles försmår de poëtiska källorna för kunskapen om folkens äldsta öden, för honom främmande. Och såsom han bedömde dem, så hafva de ock af alla tiders historiska snillen varit bedömda. Man måste tvifvelsutan lemna många, ja de flesta, enskildheter derhän; men det vigtigaste vi i all Historia söka, folkets lif, tänke- och handlingssätt, framträder här så mycket mera oförställdt, som målningen deraf är, utan afsigt att derom undervisa, lemnad endast såsom en grund för de uppträdande hjeltarnes figurer. Vi få ej några detaljerade beskrifningar af statsförfattningen; men den är, i denna period, sjelf så obestämd, att tystnaden derom kanske snarare är en vinst än en förlust. Man undgår då åtminstone att missledas af falska och inskränkta åsigter; och de spridda dragen äro för oss vida dyrbarare, än en bristfällig och anspråksfull beskrifning. Hvad åter angår den fruktan, att man, vid begagnande för historien af dessa poëtiska minnen, skulle löpa fara att taga det rent poëtiska för rent historiskt; torde den i allmänhet svårligen delas af någon, som läst Niebuhrs, P. E. Müllers och Geijers arbeten, och gjort sig reda för den fara, som, efter dylika genomgripande undersökningar, kan återstå att se en äldre tids missförstånd i denna väg återvända. — Lika litet som Hellenen, vid öfvergången till Historiens prosaiska framställning, lösryckte sig från sambandet med den äldre poëtiska, lika litet skedde detta i Norden; der de gamla sångerna, först på det från Skandinavien byggda Island, ersattes med sagor, med först muntliga, sedan (från början af 12:e årh.) skriftligen uppsatta berättelser, om frejdade inhemska slägters, äfvensom Skandinaviska, helst Norska, dock någon gång också Danska och Svenska, Konungars och utmärkta mäns öden. Sången hade Isländarne medtagit från moderlandet; dess ombildning till Saga tillhör uteslutande dem; under det i Skandinavien folkvisan fortfor att vara det enda medel, hvarigenom folket bevarade stora mäns och handlingars minne; och det är först i sednare tider, som ett lyckligt försök hos oss skett att i taflor, ingifna af och beräknade för det sympathetiska interesset, efterbilda den Isländska sagan. Detta försök har blifvit missförstådt, lika mycket af dem, hvilka klaga att

ej uppfyller de anspråk man gör på en historia, som af
enfaldiga beundrare, hvilka ansett det för en »djupsinnig
oria» eller ock ansett det företrädesvis böra vara hvarje
dad mans handbok» i Fosterlandets historia. Bedömdt
r den måttstock man nu äger för en historia, är stafven
r det genast bruten. Men Rec. kan ej inse, med hvad rätt
, tvärtemot Förf:s uttryckliga förklaring, använder en så-
. Och om man bedömmer det efter den afsigt, i hvilken det
örfattadt, tror Rec. sanningen nödga till erkännande deraf,
få länders litteratur kan uppvisa en för mängden af läsare
re beräknad Inledning till ett lands historia, än
Berättelser ur Svenska Historien, genom hvilka
Fryxell, oaktadt den af honom sjelf erkända bristen af
från början conseqvent fullföljd plan, kanske mer än våra
erste Historieskrifvare, bidragit att bland den icke ve-
skapligt bildade delen af sina landsmän, väcka kärle-
till fosterlandets historia; en kärlek, som nog lär sig att
söka de verk, der en högre vetgirighet kan tillfredsställas.

Likasom sången och sagan äro de äldsta former, i hvilka
et bevarar sina älsklingsminnen, så är Chrönikan, det
rungligen nakna, sedan med allt större utförlighet skrifna
stret på händelser, det medel, hvarmed ett från folket sön-
lt lärdt stånd, i fråga om försvunna tider och hvad det
dem tror sig behöfva känna, hjelper sitt minne. Den Is-
lska sagan bildades ej af de egentligen lärda. Om desse,
n den redan antagit en stående form, ej höllo sig för för-
a att dermed taga befattning, låg skälet deri, att de dels
ve [1]) ofta voro mäktiga slägters ättlingar, som, skilda från
fäders gamla jord, af dem endast ägde minnet, som de
örc så mycket kärleksfullare vårdade, dels ock både ge-
landets fattigdom och genom den i ett litet samhälle na-
igen starka samhälls-andan närmare sammanhöllos med det
ga folket.

I Skandinavien var deremot clerkeriets afsöndring från
öfriga folket redan skedd, före de första försöken att i

[1]) Som exempel på det Isländska Presterskapets anor torde Rec.
rinra, att Isleif Gissursson var slägt med HladeJarlarna, att Are
gilsson härstammade från Svensk, och Sæmund Sigfusson från Dansk
ngaätt.

dra, Hellas i allmänhet interesserande, äfventyr blifvit åt minnet öfverlemnade, till beskrifningen af Hellenernas ärorikaste hjeltebragd, använda prosa. Men, ehuru våra nyare undersökningar allt bättre ådagalagt, att han var skäligen god kriticus, och att de lärdas förbättringar af hans berättelser i allmänhet varit fuskerier, var dock den förnäma kritik, som alldeles försmår de poëtiska källorna för kunskapen om folkens äldsta öden, för honom främmande. Och såsom han bedömde dem, så hafva de ock af alla tiders historiska snillen varit bedömda. Man måste tvifvelsutan lemna många, ja de flesta, enskildheter derhän; men det vigtigaste vi i all Historia söka, folkets lif, tänke- och handlingssätt, framträder här så mycket mera oförställdt, som målningen deraf är, utan afsigt att derom undervisa, lemnad endast såsom en grund för de uppträdande hjeltarnes figurer. Vi få ej några detaljerade beskrifningar af statsförfattningen; men den är, i denna period, sjelf så obestämd, att tystnaden derom kanske snarare är en vinst än en förlust. Man undgår då åtminstone att missledas af falska och inskränkta åsigter; och de spridda dragen äro för oss vida dyrbarare, än en bristfällig och anspråksfull beskrifning. Hvad åter angår den fruktan, att man, vid begagnande för historien af dessa poëtiska minnen, skulle löpa fara att taga det rent poëtiska för rent historiskt; torde den i allmänhet svårligen delas af någon, som läst Niebuhrs, P. E. Müllers och Geijers arbeten, och gjort sig reda för den fara, som, efter dylika genomgripande undersökningar, kan återstå att se en äldre tids missförstånd i denna väg återvända. — Lika litet som Hellenen, vid öfvergången till Historiens prosaiska framställning, lösryckte sig från sambandet med den äldre poëtiska, lika litet skedde detta i Norden; der de gamla sångerna, först på det från Skandinavien byggda Island, ersattes med sagor, med först muntliga, sedan (från början af 12:e årh.) skriftligen uppsatta berättelser, om frejdade inhemska slägters, äfvensom Skandinaviska, helst Norska, dock någon gång också Danska och Svenska, Konungars och utmärkta mäns öden. Sången hade Isländarne medtagit från moderlandet; dess ombildning till Saga tillhör uteslutande dem; under det i Skandinavien folkvisan fortfor att vara det enda medel, hvarigenom folket bevarade stora mäns och handlingars minne; och det är först i sednare tider, som ett lyckligt försök hos oss skett att i taflor, ingifna af och beräknade för det sympathetiska interesset, efterbilda den Isländska sagan. Detta försök har blifvit missförstådt, lika mycket af dem, hvilka klaga att

t ej uppfyller de anspråk man gör på en historia, som af enfaldiga beundrare, hvilka ansett det för en »djupsinnig storia» eller ock ansett det företrädesvis böra vara hvarje ildad mans handbok» i Fosterlandets historia. Bedömdt ter den måttstock man nu äger för en historia, är stafven ver det genast bruten. Men Rec. kan ej inse, med hvad rätt an, tvärtemot Förf:s uttryckliga förklaring, använder en såa. Och om man bedömmer det efter den afsigt, i hvilken det författadt, tror Rec. sanningen nödga till erkännande deraf, t få länders litteratur kan uppvisa en för mängden af läsare ittre beräknad Inledning till ett lands historia, än e Berättelser ur Svenska Historien, genom hvilka r. Fryxell, oaktadt den af honom sjelf erkända bristen af a från början conseqvent fullföljd plan, kanske mer än våra pperste Historieskrifvare, bidragit att bland den icke veenskapligt bildade delen af sina landsmän, väcka kärleen till fosterlandets historia; en kärlek, som nog lär sig att ppsöka de verk, der en högre vetgirighet kan tillfredsställas.

Likasom sången och sagan äro de äldsta former, i hvilka lket bevarar sina älsklingsminnen, så är Chrönikan, det rsprungligen nakna, sedan med allt större utförlighet skrifna egistret på händelser, det medel, hvarmed ett från folket sönradt lärdt stånd, i fråga om försvunna tider och hvad det a dem tror sig behöfva känna, hjelper sitt minne. Den Isändska sagan bildades ej af de egentligen lärda. Om desse, edan den redan antagit en stående form, ej höllo sig för förjma att dermed taga befattning, låg skälet deri, att de dels elfve 1) ofta voro mäktiga slägters ättlingar, som, skilda från na fäders gamla jord, af dem endast ägde minnet, som de erföre så mycket kärleksfullare vårdade, dels ock både genom landets fattigdom och genom den i ett litet samhälle naurligen starka samhälls-andan närmare sammanhöllos med det riga folket.

I Skandinavien var deremot clerkeriets afsöndring från t öfriga folket redan skedd, före de första försöken att i

1) Som exempel på det Isländska Presterskapets anor torde Rec. erinra, att Isleif Gissursson var slägt med HladeJarlarna, att Are orgilsson härstammade från Svensk, och Sæmund Sigfusson från Dansk nungaätt.

dra, Hellas i allmänhet interesserande, äfventyr blifvit åt minnet öfverlemnade, till beskrifningen af Hellenernas ärorikaste hjeltebragd, använda prosa. Men, ehuru våra nyare undersökningar allt bättre ådagalagt, att han var skäligen god kriticus, och att de lärdas förbättringar af hans berättelser i allmänhet varit fuskerier, var dock den förnäma kritik, som alldeles försmår de poëtiska källorna för kunskapen om folkens äldsta öden, för honom främmande. Och såsom han bedömde dem, så hafva de ock af alla tiders historiska snillen varit bedömda. Man måste tvifvelsutan lemna många, ja de flesta, enskildheter derhän; men det vigtigaste vi i all Historia söka, folkets lif, tänke- och handlingssätt, framträder här så mycket mera oförställdt, som målningen deraf är, utan afsigt att derom undervisa, lemnad endast såsom en grund för de uppträdande hjeltarnes figurer. Vi få ej några detaljerade beskrifningar af statsförfattningen; men den är, i denna period, sjelf så obestämd, att tystnaden derom kanske snarare är en vinst än en förlust. Man undgår då åtminstone att missledas af falska och inskränkta åsigter; och de spridda dragen äro för oss vida dyrbarare, än en bristfällig och anspråksfull beskrifning. Hvad åter angår den fruktan, att man, vid begagnande för historien af dessa poëtiska minnen, skulle löpa fara att taga det rent poëtiska för rent historiskt; torde den i allmänhet svårligen delas af någon, som läst Niebuhrs, P. E. Müllers och Geijers arbeten, och gjort sig reda för den fara, som, efter dylika genomgripande undersökningar, kan återstå att se en äldre tids missförstånd i denna väg återvända. — Lika litet som Hellenen, vid öfvergången till Historiens prosaiska framställning, lösryckte sig från sambandet med den äldre poëtiska, lika litet skedde detta i Norden; der de gamla sångerna, först på det från Skandinavien byggda Island, ersattes med sagor, med först muntliga, sedan (från början af 12:e årh.) skriftligen uppsatta berättelser, om frejdade inhemska slägters, äfvensom Skandinaviska, helst Norska, dock någon gång också Danska och Svenska, Konungars och utmärkta mäns öden. Sången hade Isländarne medtagit från moderlandet; dess ombildning till Saga tillhör uteslutande dem; under det i Skandinavien folkvisan fortfor att vara det enda medel, hvarigenom folket bevarade stora mäns och handlingars minne; och det är först i sednare tider, som ett lyckligt försök hos oss skett att i taflor, ingifna af och beräknade för det sympathetiska interesset, efterbilda den Isländska sagan. Detta försök har blifvit missförstådt, lika mycket af dem, hvilka klaga att

:t ej uppfyller de anspråk man gör på en historia, som af : enfaldiga beundrare, hvilka ansett det för en »djupsinnig istoria» eller ock ansett det företrädesvis böra vara hvarje bildad mans handbok» i Fosterlandets historia. Bedömdt fter den måttstock man nu äger för en historia, är stafven fver det genast bruten. Men Rec. kan ej inse, med hvad rätt ian, tvärtemot Förf:s uttryckliga förklaring, använder en sålan. Och om man bedömmer det efter den afsigt, i hvilken det r författadt, tror Rec. sanningen nödga till erkännande deraf, tt få länders litteratur kan uppvisa en för mängden af läsare ättre beräknad Inledning till ett lands historia, än le Berättelser ur Svenska Historien, genom hvilka Ir. Fryxell, oaktadt den af honom sjelf erkända bristen af n från början conseqvent fullföljd plan, kanske mer än våra pperste Historieskrifvare, bidragit att bland den icke veenskapligt bildade delen af sina landsmän, väcka kärleen till fosterlandets historia; en kärlek, som nog lär sig att ppsöka de verk, der en högre vetgirighet kan tillfredsställas.

Likasom sången och sagan äro de äldsta former, i hvilka lket bevarar sina älsklingsminnen, så är Chrönikan, det rsprungligen nakna, sedan med allt större utförlighet skrifna gistret på händelser, det medel, hvarmed ett från folket sönradt lärdt stånd, i fråga om försvunna tider och hvad det n dem tror sig behöfva känna, hjelper sitt minne. Den Isindska sagan bildades ej af de egentligen lärda. Om desse, edan den redan antagit en stående form, ej höllo sig för förjma att dermed taga befattning, låg skälet deri, att de dels elfve [1]) ofta voro mäktiga slägters ättlingar, som, skilda från na fäders gamla jord, af dem endast ägde minnet, som de erföre så mycket kärleksfullare vårdade, dels ock både gem landets fattigdom och genom den i ett litet samhälle narligen starka samhälls-andan närmare sammanhöllos med det riga folket.

I Skandinavien var deremot clerkeriets afsöndring från t öfriga folket redan skedd, före de första försöken att i

[1]) Som exempel på det Isländska Presterskapets anor torde Rec. erinra, att Isleif Gissursson var slägt med HladeJarlarna, att Are orgilsson härstammade från Svensk, och Sæmund Sigfusson från Dansk nungaätt.

prosaisk form skrifva historien; och Presteståndet bestod ej heller här i allmänhet, och minst i början, af lika lysande slägters ättlingar, som det Isländska. Af dem kunde man således ej vänta något dylikt. De öfrige synas, om de ock länge, med Isländsk kärlek, muntligen bibehållit gamla minnen, hvarken ägt förmåga eller gifvit sig tid att skriftligen förvara dem. Så gingo Svenska hjelteålderns minnen under i de vilda strider, med hvilka den slutade. Om historiens äldsta öden i Skandinavien säger Hr. Geijer: »Sedan förbindelsen med Romerska Kyrkan af sig födt bekantskapen med dess lärdom och språk, användes dessa här, som i det öfriga Europa, af de Andliga, i författande af Latinska krönikor. I sådana bemödanden står Danemark främst — Saxo ensam gäller för många.»

Han gör det, men ej såsom egentlig Chrönikeskrifvare, i den betydelse Rec. antagit för detta namn, utan derigenom, att han i kärlek för de i folkets mun lefvande fornsägner och i berättelsens lifligbet liknar de Isländska sagoberättarne. Hufvudsakligen skiljer han sig från dem genom ett mindre historiskt sinne (skrytet är ej kännetecknet på ett sådant); genom utbyte af deras ädla, enkla stil mot prålande vältalighet[1]); genom bruket af kyrkans, icke landets, språk; och sist derigenom, att han, i stället att, som de, endast gifva hvad han hört berättas, företog sig att med medeltidens lärdoms tilltagsenhet »till en ordentlig Rikshistoria från äldsta tider sammanfoga» de i chronologiskt afseende fullkomligt obestämda sägnerna, »hvilket ock», säger Hr. Geijer, »lyckats derefter.»

Tvenne orsaker beredde den ära Danmark njuter, att i Saxo kunna visa en i Skandinavien, under medeltiden, oupphunnen historieskrifvare: Den första och vigtigaste: Saxos personlighet; den andra, att hans beskyddare, Absalon, ehuru en Romersk hierarch, dock sjelf både härstammade från en af Danmarks ädlaste slägter, och jemte sin broder, Asbjörn Snare, var bland de verksammaste återställarne af det då hårdt tryckta Danmark, och således i många afseenden hade skäl att nitälska för detta lands gamla minnen.

Öfver Sveriges äldsta historia hvilade ett oblidare öde. Och likväl synes, vid den tid, då Sagan på Island bildade sig, omsorgen att åt efterverlden bevara de aflidnas minne

---

[1]) Detta torde ock upplysa, med hvad rätt han blifvit kallad sin tids Walter Scott.

ippt derstädes varit allmännare än i Sverige. De i det ala Sveavälde befintliga 1400 runstenar må vittna derom. n när, för att ej tala om de mindre bekanta runeristarne, TR, ARBIURN och TIÞKUMI i Upland, SVAIN i Upland och strikland, och AMUNTI i Södertörn m. fl., UBIR, BALI och MUNTR vandrade omkring, för att åt minnets förevigande stenen låna sin konst, en konst, som äfven Skalder (THOR-ÖRN och KIRIMR (Grimr)) i samma ändamål öfvade, hvad haf-de lärt oss om dessa namn, hvilkas värf oåterkalleligen mfallit åt glömskan? De villkor, under hvilka Sagan på land utbildades, funnos ej här, och det Latinska språket synes m här vid, och länge efter, Saxos tid antingen ej varit nog äktig att i omständligare historiska arbeten deraf göra bruk, ler ock mindre intagen af lärd fördom derför. Det begag-ades derföre, i historisk väg, helst till kloster-diarier och le-ander samt några chronologier; hvaremot våra äldsta, så rim-ade som orimmade, Chrönikor, märkvärdigt nog, äro på odersmålet, och den äldsta utförligare Latinska Chrönika rst omkring 300 år efter Saxo författades af en bland det ns stiftade Upsala-Universitetets första lärare, ERICUS OLAI.

Då det lärda ståndet genom reformationen åter trädde hamman med folket, borde denna förening verka på histo-ns lärda behandling. Det skedde ock. OLAUS PETRI, sjelf af svenska kyrkans ifrigaste reformatorer, inledde förän-ingen, dels genom återtagande af modersmålet, dels genom t synbara och äfven uttryckligen angifna bemödandet att rifva historien så, att läsaren «måtte se hvarutaf Land och ider växa till, eller huru the förlagde varda», och veta, ej dast «huru fromme Furstar hafva varit i verldene, utan ock ad sätt the thertill hafft hafva.»

En från allt antiqvariskt skryt renad fosterlandskärlek, t djupt religiöst allvar, och fast öfvertygelse om en högre ikts ledning af menniskans öden, dessa egenskaper, förenade, r ingen svensk Historieskrifvare, före Hr. GEIJER, ägt i sam-a grad som OLAUS PETRI. Och de skulle, utan tvifvel, haf-fört denna utmärkta man ännu högre, ja på historiens hög-a ståndpunkt, om han med dem förenat poëtiskt sinne och ilosophisk blick, samt tiden för en historia i högsta mening rit mogen. Men föreställningen om mensklighetens allsidiga veckling, och den enskildes förhållande till denna, var nom ännu alltför dunkel, att han deråt företrädesvis ulle egnat sin uppmärksamhet och i den förra egenteligen

sökt en evig Försyns uppenbarelse. Verlden var honom »altijd sig sielfvom lijk, altijd bullersam och mödosam att vara uthij», och för denna tidernas ensidigt uppfattade likhet öfversåg han, nära nog, deras olikhet. Derföre blef hans historia visserligen något högre, än hvad det blygsamma namnet Chrönika angifver, men måste han dock stanna på den pragmatiska ståndpunkten, för att utur händelsernas empiriska, yttre sammanhang för empiriska ändamål abstrahera vissa klokhetsreglor, utan att ens fullt lösa problemet att skrifva en pragmatisk historia, då han ej, såsom Wilde, inskränkte sig till en enda, lättare öfversedd, sida af det skiftande lifvet; en inskränkning, som i så hög grad underlättar den pragmatiska forskningen och framställningen. Men han hade dock visst målet, och detta blef, ända till våra dagar, det högsta som en svensk Historieskrifvare uppnått. Blotta Historieforskare eller ock Pragmatici [1]) äro, med få undantag, alla de i öfrigt, till en del, högt förtjente män, som emellan Olaus Petri och Geijer arbetat i Svenska Historien. De, som närmast följde Olaus Petri, togo ett verkligt återsteg, då de dels, till större delen, återvände till det Latinska språket, dels i det Chrönikeskrifveri, hvartill de inskränkte sig, med mindre bejd än någonsin öfverlemnade sig åt det, af Olaus Petri, så allvarsamt tillrättavisade, tomma skrytet om Sveriges höga ålder och anseende. — Endast Historieforskare, voro alla, efter Olaus Petri, följande författare i Svenska Historien under 16:e och 17:e århundradena; samt, churu, genom fördomsfri och skarpsinnig forskning, ärofullt utmärkte och verklige återställare af Olai Petri anda, Erik Benzelius och, i anmärkningarna till Pufendorff, Jac. Wilde.

Genom sin Historia Pragmatica upptog den sednare äfven ånyo det af Olaus Petri, för Historien, uppgifna syfte; och lika stort företräde honom i lärd kritik, såsom historieforskare, måste tillerkännas för sin värdiga föregångare, lika myeket har han ock för honom, genom skarp uppfattning och conseqvent genomförning af begreppet om en Pragmatisk hi-

---

[1]) För vetenskapligen bildade läsare, i fall denna recension finner sådana, är den erinran öfverflödig, att en pragmatisk historia är den, som främst går ut på att visa, icke Guds kraft i menniskan, utan den yttre mechanismen af orsak och verkan, såsom af sig sjelf uppburen och åsyftande ett visst förstånds-ändamål, t. ex. en i Historieskrifvarens tanka absolut fullkomlig Statsförfattning.

oria: en väg, på hvilken han sedan i Schönberg funnit a värdig efterträdare, ehuru dennes arbete lemnades ofullndadt.

Botin och Lagerbring kalla väl ej sina arbeten Pragmaiska, och hafva ej heller med en Wildes klarhet tänkt ch fasthållit det mål, dit de hänförde alla föregående orsaker; men deras pragmatiska anda låter sig ej misskänna. Den Andliga och Verldsliga Aristokratiens utveckling och tillgrepp voro, i en tid då en Aristokrati ännu i vårt fosterland sökte, emot den växande Demokratien, försvara återstoden af sina, n gång åtkomna, prærogativer, deras älsklings-ämne; ett mne, hvars framställning den tiden ännu ägde en national igt, och fordrade sann frimodighet [1]). Huru genom denna ristokratis förvållande, Svenska Folkets gamla rätt och dygd ndertryckts, och Svea rike blifvit något helt annat, än det, tan detta ogräs, skulle blifvit, upprepas i mångfaldiga variaioner; och under denna synpunkt ses hela vår historia.

Men de råkade, under uppräknandet af dessa Aristokraens missbruk af sin makt (missbruk, dem ingen skoningslöre än Hr. Geijer anmärkt), oaktadt sitt bemödande att bibehålla Historiens lugn, mer än en gång att falla i stridsskriftens n; och äfven att från sin synpunkt se många saker ganska eft. Lagerbrings royalism och Botins mer än protestantiska it mot Katholicismen fördunklade åtminstone rätt ofta dessa, så många afseenden, förtjenta forskares blick.

---

[1]) En Referent af Hr. Strinnholms här anmälda arbete, hvilkens undran för den utmärkta Författaren Rec. fullkomligen delar, har vid ringen om närvarande Constitutions-Utskotts utlåtande i representans-frågan, råkat i en ekstas, hvarunder han förkunnat verlden, att Hr. Strinnholm är nära den förste Svenska Historiska Författare, som skrif: Folkets Historia, hvaremot Aristokratiens makt och herrlighet, r Ref:s förmenande, varit det, med hvars teckning öfrige Historieifvare oss undfägnat. Denne Ref. har dock, Rec. vet det, studerat Svees Historia, men, i ifvern, alldeles glömt Botin och Lagerbring, hvilväl knappt kunde ana, att de en gång skulle beskyllas för partiskför Aristokratien. Troligen sväfvade för Ref:s tanka, vid detta till-e, främst Hr. Fryxell, hvilken genom sitt biographiska framställningsblifvit förd till en, äfven med Rec:s åsigt, oförenlig förkärlek för talentfulla Aristokrater. Rec. har ansett sig skyldig att åtminstone ett ord till de dödas försvar emot alldeles ogrundade beskyllnin-Ett försvar för Hr. Geijer vore deremot fullkomligen öfverflödigt.

Sist återstå *), bland Hr. Geijers föregångare, att nämna tvenne män, i öfrigt sinsemellan ganska olika, den ene en sinnrik, men nog flyktig betraktare, den andre en af de flitigaste och trognaste forskare, men samfäldt utmärkte genom en allsidigare åsigt af historien, och sin frihet från den bland 18:e århundradets Svenska Historieskrifvare så allmänna Pragmatiserings-manien.

Bland alla 18:e århundradets Historieskrifvare synes Dalin bäst hafva anat historiens innersta väsende, men i Historien som i Skaldekorsten saknade han djup, och offrade i båda åt ytligheten; och hans historia blef, — hvad den kunde blifva, då stilen blef hufvudsak, icke blott form. Klarare insågs historiens egentliga betydelse af den genom sin börd, väl ej svenska folket, men svenska väldet, tillhörige Rühs; som, för att lösa sin uppgift, saknade hvarken insigt eller god vilja; men väl Historieskrifvarens högsta och egentligaste naturgåfvor. I brist af dem blef han, i sin Svenska Historia, mer en aktningsvärd forskare med en icke ringa stilistisk skicklighet, än en Historieskrifvare af första rangen; och, om hans historia ock i flera afseenden måste tillerkännas företrädet för de äldre, återstod ännu alltid att eröfra priset för en Svensk Historia, som uppfyllde Vetenskapens fordran.

Det Evigas uppenbarelse i tiden önska vi i historien se framställd, icke genom försäkringar om Försynens styrelse, men genom verkligheten sjelf, »i all sin höghet, litenhet, ljufhet, bitterhet», uppfattad utan väld och fördom och återgifven så, att att det *verkligen* stora och betydelsefulla ej undanskymmes af det, som endast i vissa afseenden och ur vissa synpunkter äger betydelse. Vi vilja ej se allt hänfördt till vår tids älsklingsbegrepp, liksom denna vore det *yttersta* målet för alla bortgångna slägtens arbete; en åsigt, än hvilken det ej gifves en säkrare utväg, att ur historien utplåna det Gudomliga. Ett recept för författandet af en äkta historia gifves lika litet, som för att dikta ett skönt skaldestycke.

---

*) Rec. kan här icke upptaga alla de mer eller mindre förtjenta författare af special-historier, från stora Rim-chrönikans rimmare till författaren af Carl X Gustafs ofulländade historia. Deras classification torde, efter det anförda, icke möta svårighet; och någon ny ståndpunkt för historiens behandling har ingen af dem, oaktadt andra erkända förtjenster, bemäktigat sig.

an philosophisk blick, religiöst allvar och poëtiskt sinne tadkommer det ihärdigaste arbete i denna väg — intet. essa egenskaper utgöra den historiske författarens kallelse; t beror sedan på honom sjelf att, genom otröttad forskning, stsvara den.

Religiöst allvar ägde i fullt mått OLAUS PETRI, hos hvilken svenska folket står i fullkomligen så stor förbindelse, som mom den snillrikaste historia kunnat åläggas; hans naturlia skarpsinne ersatte ock ofta bristen af en philosophiskt klar widsåskådning; men det poëtiska sinnet, om han ägde såant, var åtminstone alldeles öfverväldigadt af förståndet. Han lef, med mången hög och sann åsigt, t. ex. af det ethiskas ide, derföre högst en pragmatisk författare med ren, om ock icke vidsträckt, blick; och denna ära må vara nog för en man, som endast i förbigående egnade detta fält sin verksamt. Efter honom har ingen man med sådana naturgåfvor krifvit Sveriges Historia — (den snillrike OLOF RUDBECKS arte vill man väl ej så anse [1]), — förrän Hr. GEIJER uppträdde. religiöst allvar täflande med OLAUS PETRI (och det är ingen amp, att de båda män, som, hvar för sig öppnat ett nytt dehvarf i vår historieskrifning, häri likna hvarandra); i philophiskt och poëtiskt snille öfver alla sina föregångare, med arm känsla för vidden af historieskrifvarens pligter, var Hr. [illegible] just den man, hvilken, gynnad af det ljus, som Europas förste tänkare spridt öfver historiens egentligaste betydelse, ch af det han ur sitt eget snille och hjerta hämtat öfver det maste af Svenska Folkets skaplynne, berättigade oss att af mom vänta en historia, på en gång tillfredsställande det menska hjertat och de strängaste fordringar Vetenskapen, på n närvarande ståndpunkt, af en historia kan göra. I de nu meddelda tvenne delarna af Svenska Folkets Historia är ck denna väntan uppfylld på ett sätt, som knappt lemnar m för någon annan önskan, än att Försynen måtte skänka honom tid och krafter, att med samma mästarhand fullända de detta och det för 9 år sedan, under namn af Svea Rikes Häfder, började större arbetet, deri han, med samma ille, om ock ej med samma fasta, den fulländade mästaren

[1]) En bestående förtjenst har dock denne utmärkte man om vår toria förvärfvat sig. Det var han, som lärde Svenskar den vigt, som wedomen af naturen och dess förhållanden äger för historien; en läran, som sedan icke gått förlorad.

ensam utmärkande, hållning, utförligen granskat vår sagoålders så ofta missförstådda minnen.

Den, som vill lära känna **Svenska Folket**, och huru det från sin spädaste politiska barndom, genom med- och motgång, dygder och förvillelser, utbildat sig till hvad det nu är: den, som vill se, i hvilken mån de stora hvälfningar och de långsammare, men icke mindre djupt ingripande, förändringar, hvilka detta folk genomgått, kunna tillskrifvas individer, hvilkas förtjenster och brister, dygder och brott aldrig med samvetsgrannare oväld blifvit framställda: den, som vill lära känna den högre nödvändigheten i de menskliga sakerna och den dem genomgående nemesis, — den må läsa Hr. Geijers bok.

Men, om Hr. Geijer bland sina föregångare saknar någon, som på hans egen ståndpunkt med honom kan täfla, tror dock mången, och Rec. erkänner sig tillhöra detta antal, att han bland sina samtida funnit en icke ovärdig medtäflare.

Hr. Strinnholm är, så vida, Hr. Geijers efterföljare, som han uppträdde först efter det Hr. Geijer dels bland oss återväckt kärleken till Nordens gamla minnen, dels ock, äfven utom det läroverk, som, vid hans uppträde såsom offentlig lärare, ej mera bland sina lärjungar räknade Hr. Strinnholm, gifvit oss begrepp om historisk konst; och äfven så vida, som Hr. Strinnholms här anmälda arbete öfverallt visar, huru väl han förstått värdera och huru sorgfälligt han begagnat Hr. Geijers snillrika ledning. Likväl hade redan, förrän Hr. Geijer utgaf sitt första stora historiska verk, Hr. Strinnholm, genom de trenne utkomna delarna af Svenska Folkets Historia under Konungarne af Wasa-ätten, äfven förvärfvat ett aktadt namn, hvars frejd visserligen icke genom den nu lemnade början af ett arbete, som är ämnadt att i 12 delar teckna Sveriges öden från äldsta till närvarande tider, minskats. Delande Hr. Geijers åsigt af historien, har han, anspråkslös och arbetsam, äfven lemnat sin gärd till ett älskadt fosterlands minnen; och Rec. är viss, att den med fägnad blifvit emottagen af hvar och en, för hvilken dessa minnen äga ett värde.

Innerligare kärlek för ett lands stora minnen, än den Hr. Strinnholm ådagalägger, kan ej framlysa i en historia. Han synes född att älska och beundra. Och att det är hjertat, som ingifvit de varma uttryck, i hvilka aldrig ett tomt skryt, ett krystadt ordprål upptäckes, derom öfvertygas vi af hvarje rad. Om någonsin en historia kan sägas skrifven med e

ıgels penna», är det denna, med det för allt stort och önt så varma sinnet, som, utan att öfverskyla eller bemantla got brott eller någon låghet, dock mot menniskan icke äger . gnista af hat. Jemnföra vi härmed Hr. Geijers målning af mma tider och personer, upptäckes lätt, att taflans färg hos mom är mindre ljus, men ock — verkligheten likare. En äl af eld och lågor, för hvilken fosterlandet är den första h sista jordiska tanke, är Hr. Geijer dock nu en af de lugste, skarpast pröfvande män, som någonsin fört historiens lan. Man igenkänner vid läsningen af Hr. Geijers historia verallt ett med alla menskliga förhållanden, med alla histoens hemligheter förtroget snille, som här öppnat utsigter, ilkas fulla innehåll kanske först af framtiden kan rätt upptas. Och så djupt tränger detta snille ofta i svenska histoins innersta, att man, vid tanken att intet lif förr, än vid t slut, synes i fullständigt ljus, och att ett folk, hvars inrsta så klart kan genomblickas, torde vara sitt slut nära, rkligen behöfver erinra sig, huru mycket Hr. Geijer ännu mnat outredt.

Denna snilleblick saknar Hr. Strinnholm; och af Rec:s rut gjorda anmärkning, att förmågan att utfinna det verkgen stora och betydelsefulla utgör den historiska konstens persta väsende, följer således, att Hr. Strinnholm ej kan illas i bredd med Hr. Geijer, som dock bland svenska hirieskrifvare är den ende, med hvilken han i detta hänseen- ej kan mäta sig. Om han ej med sitt religiösa allvar förer de ofvannämnda snillets egenskaper i samma mått, som . Geijer, äger han dock tillräckligt att försvara platsen närst denna sin föregångare. Han har ock fullkomligen rigtigt dömt sin ställning, och framstår i berättelsen vida mindre alf, än Hr. Geijer, som, åtminstone i första delen af sitt här mälda arbete, oftare träder emellan de handlande och läsa- n: ett försök, på hvilket de fleste författare ohjelpligen förlyckas, men som kan vågas af en Geijer, som, ehvad han ll eller ej, nog märkes af läsaren, och ej heller framträder, m för att i en brännpunkt samla de spridda strålar, af hvilen individs, ett tidehvarfs bild upplyses, och derefter, m uppehåll, åter ila till berättelsen.

I manlig hållning med Hr. Strinnholms fullt jemngod, gem sina talrika snilleblixtar, hvilka ej tillhöra Hr. Strinnlm, utan jemnförelse, står Hr. Geijers stil dock i jemnhet

efter Hr. Strinnholms. Hos Hr. Geijer synas idéernas rike och storhet stundom öfverväldiga hans eljest så stora stil ska förmåga. Hr. Strinnholm målar, med en honom eg manligt naif, språksamhet, handlingen fullständigt i hela längd och bredd. Hr. Geijer tecknar den i några få dje drag, afbryter ofta berättelsen, för att hasta till ett ämne, ej endast der hans plan fordrar mer korthet, u som det synes, lika ofta drifven af en naturlig otålighet, länge dröja vid de särskilda föremålen, dem han heldre, att på en gång gifva intrycket af det hela, i massor saml

Men jemnheten utmärker ej ensam Hr. Strinnho framställning. Så national, som Hr. Geijers stil är, s denna egenskap tillhöra Hr. Strinnholms i ännu strängare ning. Hans stil synes enkom danad för Svenska Histo och för ingen annan, — ej ens, såsom förut af en Ref. bl sagdt, för Nordens i allmänhet. Den fasta, allvarsamma, lugna än rörliga tonen igenkännes af hvarje svensk ögonbl ligen såsom dess egen naturliga. Hvad den snillrike Gru vig med sin öfversättning af Saxo ville lemna sina lands har Hr. Strinnholm utan buller och bång, och i en ännu lare mening, verkligen lemnat oss. Hr. Geijers stil äger, att i samma uteslutande mening vara national, för ken synbar individualitet, för många spår af den mäktiga dan, och framför allt för mycken eld. Vi älska, och beu den, såsom ett äkta uttryck af den ädle författarens per lighet. Men vi känna deri en öfverlägsenhet, med hvilke ej äro så hemmastadda, som med Hr. Strinnholms föred som åtminstone ej synes lika oefterhärmligt. Också till redan Geijers namn och arbeten, så många vittnesbörd de nare inom sig bära, att vara skrifna för Svenskar, ej e svenska litteraturen; hvaremot Hr. Strinnholm väl alltid l mer att mera uteslutande tillhöra oss. Om Rec. slut skulle yttra sig om förhållandet mellan Hr. Strinnholm anmälda arbete och Hr. Geijers äldre: Svea Rikes Häf hade han, till det ofvan sagda, ännu blott att till det Hr. Strinnholms arbete i allmänhet synes mera vara ten af, före dess början, till slut genomtänkta forskni hvilka Förf. utan vidare betänkande nedskrifvit; hvaremot Rikes Häfder äga, bland de hela verket genomgående ge ska åsigterna och upptäckterna, flera spår att Förf., unde betet, allt djupare inträngt i sitt ämne, eller att han s som han sjelf på ett annat ställe sagt, »lärande lärde.»

enom har detta oskattbara verk, i det hela, ett mera kritiskt-agmentariskt utseende än Hr. Strinnholms, lika snillrik orinalitet saknande, men mera helgjutna, symmetriskt ordnade bete. Detta företräde grundar sig i väsendtlig mån derpå, t Hr. Geijer måste bryta den väg, som Hr. Strinnholm fann ll större delen af mästaren banad; förringas ock genom inlandningen i Hr. Strinnholms historia, af åtskilligt dit ej alles hörande, och går för Hr. Strinnholm alldeles förloradt id jemnförelsen med Hr. Geijers nu anmälda arbete, som, ven i detta afseende, är den mognade mästaren i allo värgt, och, sin korthet oaktadt, säkert för våra förflutna tiders ännedom kommer att både nu och i framtiden bära frukter, m vida större och utförligare arbeten ej kunnat eller kunna ambringa.

Den, som önskar lätt öfvertyga sig om rigtigheten af den ir mellan våra tvenne samtida frejdade häfdatecknare anställa jemnförelsen, torde Rec. få hänvisa till Hr. Geijers Inledng till Svenska Folkets Historia, der Skandinaviska historiens förhållande till Europas, och den Svenskas till de öfriga kandinaviska rikenas, tecknas i drag, som väl aldrig gå ur nåm läsares minne; eller till den majestätiskt enkla beskrifning ver landet, som öppnar Svea Rikes Häfder, med t. ex. början Hr. Strinnholms Inledning, der han tecknar det fordna Eupa Norr och Söder om Alperna, eller hans sköna beskrifng om Asarnes invandring i vår Nord.

Men historieskrifvarens åsigt af sin konst och deraf beämda ståndpunkt må tillerkännas all den vigt, som för den m yrkas, — den är dock ej det enda, som vid domen öfver mom kommer i betraktande. Hans kritiska förtjenster, i mnförelse med hans föregångare, äro ett lika vigtigt ämne; ch denna jemnförelse för Rec. till den speciella kritiken af r anmälda verk; hvarvid han, då Hr. Strinnholms Svenska olkets Historia, föga mindre än Hr. Geijers, hänför sig till en sistnämndes Svea Rikes Häfder och de der genomföra undersökningar, torde i detta förhållande finna en ursäkt r det han ej sällan måste fästa läsarens uppmärksamhet på rskilda delar af sist omtalda arbete.

Rec. har redan nämnt Olaus Petri såsom den, hvilken rst upphöjde svenska historieskrifningen öfver Chrönikan; en har dermed ännu icke gjort hans förtjenster om vår hitoria full rättvisa. Det är dock för Rec. en glädje, att denna

rättvisa blifvit Olaus Petri gjord af en ojemnförligen compe-tentare domare, — Hr. Geijer sjelf. Med sträng sanning har han i Svea Rikes Häfder utmärkt sin värdiga föregångare så-som den, hvilken först med opartiska ögon betraktat vår forn-tid; och Rec. kan således spara sitt intyg härom.

Den, genom Luthers angrepp på föråldrade fördomar, väckta pröfningslusten gjorde sig hos Olaus Petri äfven i historiens behandling gällande. För äldre tider är han opålitlig, em-dan han inga pålitliga källor ägde; och det var först ef-upptäckten af sådana för Olaus Petri obekanta, som Messe-nius, i början af 17:e årh., kunde i vår äldsta historia ta-ett nytt steg, hvars förtjenst dock genom åtskilliga, ur vidsträckt, men icke alltid kritiskt grundlig, lärdom, hämt-villfarelser förringades. Men hvad ett skarpt förstånd och af fördomar oskymd blick kunde, med våra i hans tid ti-gängliga källor, uträtta, gjorde Olaus Petri. Under 17:e å-blef Isländska Litteraturen allt mera bekant, och, sedan T-faeus visat hvad ljus den spridde öfver Norriges historia, u-stodo i början af 18:e årh. Erik Benzelius (den förste ord-ren af äldre chronologien) och Jakob Wilde (som först s-klarare och fullständigare ljus öfver hednatiden), såsom -rare för dem, hvilka i vår äldsta historia, med förkastande a-Saxos sägner, tillade Isländarne en nog oinskränkt trovärdig-het. Den Isländska Litteraturen blef således en, vår häfdefors-ning egen, klassisk grund; men då den Grekiska och Romers-Litteraturen redan blifvit, åtminstone i allmänhet, underkast-granskning, ägde deremot den Isländska ännu för Skandi-viens lärda samma hänförelse, som den Grekiska under 1-årh.: en sinnesstämning, af hvilken man visserligen ej ku-vänta all önsklig stränghet i kritik. Till denna skola hör-Dalin, Botin och Lagerbring, hvilken för den katholska tid-blef hvad Wilde (så vidt hans förkärlek för Isländarne till-varit för den hedniska [1]); och hvad vår förevigade Hallenb-för en del af de trenne sista seklerna blef, och för hela de-tid kunnat blifva: den förste, som i Riks-historien sökte ful-ständigt begagna alla tillförlitliga upplysningar om land o-folk. Samtidigt med och efter dem, underkastade emellerti-i Danmark, Suhm och Schöning Grekernes och Romarnes, -det södra Europas lärda, mindre vigtiga underrättelser om No-den ny pröfning; och sedan Islands historiska Litteratur i

[1]) Rosenhanes Inträdestal i K. Vitt. Hist. och Antiqv. Acad. 1792.

Danmark blifvit närmare känd, underkastades äfven den i sin ordning en ypperlig kritik af den, till hela Nordiska historiens kännbara förlust, alltför tidigt aflidne P. E. Müller, som egentligen först bland Skandinaviens lärda afskaffade det långvariga afguderi, de gerna drifvit med allt Isländskt, ehuru icke alltid af den pålitligaste beskaffenhet.

Sedan på detta sätt Danmarks lärde i alla rigtningar spridt nytt ljus öfver de källor, som man lagt till grund för Nordens äldsta historia, och den återvaknade kärleken till fosterlandets häfder äfven inom Sverige i dagen frambragt en mängd nya urkunder, var en ny bearbetning af Sveriges, redan af denna orsak, nödvändig; och det var med hjelp af sådana förarbeten, som Hr. Geijer företog en ny granskning af vår dunkla forntids minnen. Med mästerlig fortsättning och utveckling af Müllers kritik, har Hr. Geijer nu äfven för oss visat den betydelse Isländarnes efterrättelser för vår historia äga; men ock derjemte i sin misskända rätt återställt åtskilliga inhemska, af Islandomanien åsidosatta vinkar, en väg, den äfven Hr. Strinnholm beträdt, och på hvilken vår historia i verklig halt vunnit vida mer, än den förlorat af skenbar lärd kritik.

Men till bevisen! De svenske Andlige, som tidigast försökte att åt efterverlden bevara sitt folks fornminnen, ägde ej Saxos anda. Det äldsta bibehållna af dessa försök är en, omkring 1333, således 1½ århundrade efter Saxo, och 1 århundrade efter Sturleson, skrifven Konungalängd. Vid denna tid synes Odens namn såsom anförare för en asiatisk invandring i Norden, hunnit att i Sverige alldeles bortdö; sedan dessa minnen länge, såsom Saxos berättelse visar, varit ytterst förvirrade. I spetsen för vår Konungaföljd sätter den ofvannämnda längden en Inge, hvilken, under namn Yngvi Tyrkjakonúngr, äfven börjar det langfedgatal, som den år 1148 aflidne, från Ynglinga-ätten härstammande Isländaren Are Thorgilsson uppsatt. Om Ritters, i hans Vorhalle Europäischer Völkergeschichten vor Herodotus, framställda påstående, att Yngve (Inge, Inka) är ett allmänt namn på solen (hvilken betydelse utan tvifvel tillhör ordet Oden), kunde för vårt urspråk bevisas, hade man i denna Yngve igenfunnit Oden, och kunde då för enheten mellan dessa bägge ur den gråaste forntid framskymtande gestalter fana ett nytt stöd både i benämningen Tyrkjakonung (som så mycket sannolikare betecknar invandringens anförare, som

den nästföljande Njördr, i tydlig motsats emot den förra I las Svía konúngr); och i Eddans företal, der Yngve I las Odens son (hvilket lätt kan syfta på identiteten af mythiska begreppen, som dessa namn uttrycka). Rec. våg ej härom fälla något bestämdt omdöme; men måste dock än anmärka, att Ynglinga-ättens stamtafla i 10:e årh. och synes bl vit börjad från den sednare Yngve Frey, och Oden sa Njord således redan då synas varit temligen dunkelt erinra Så berättar företalet till den anonyma Sagan om Olof den h lige, tryckt i Köpenhamn 1829, att det af Thjodolf fr Hvine, i nyssnämnda århundrades början, författade Ynglinga talet, hvars ord Ynglinga-sagan först vid Fjolner åberopa gått till Ingunar Frey, som hedniske män kallade sin Gu och den äfven af Ynglinga-talets skald diktade Höstlån kallar Gudarne áttir Ingifreys. Det sista kunde det jemte jemnförelsen mellan Eddans företal, som gör Sæmi till Odens, och Konunga-sagornas företal, som gör hon till Yngvifreys son, gifva anledning att misstänka, det sednare hedniske skalderne på grund af Oden's identitet m en Yngve, förblandat honom äfven med Ingifrey; och Yngve af Eddans företal liksom Ingfreir af Rimbegla [1]) Yngvifreyr af Skaldskaparmal 75 st. kallas Odens son; man huru Yngve Tyrkjakonúngr, Yngvi Freyr o Oden sins emellan varit förblandade; det vore således de mindre orimligt, att misstänka det vi i Ares Yngve Tyrkj konúng återfinna Oden, ehuru något bevis derföre svårlig lär kunna gifvas.

Men, ehvad man må dömma om denna gissning, Od namn var dock, såsom anförare för en invandring, för al våra äldsta häfdaforskare okändt, och blef det ända till s tet af 16:e årh. Deremot fanns i folkvisan bibehållen en gen om en Götisk utvandring under en Konung Erik Denna sägen motsvarades af en dylik hos den i 6:e årh. l vande italienska Göten Jordanes; och fann, troligen end derföre, bland många, utan tvifvel, då ännu hos folket lefva minnen, ensam uppmärksamhet hos de lärda författarne af vi tvenne äldsta, omkring medlet af 15:e årh., författade s Chrönikor. Denne Konung Erik, ehuru både i sången (

---

[1]) Cit. af Geijer.

[2]) Johannes Magnus, Gothorum Sveonumque Historia I c. 8. Hervarar-Saga Ed. Ver., sid. 113.

Chrönikorna uttryckligen kallad Konung i Götaland, ansågs nu, på en tid då Svear och Götar[1]) visserligen ännu ej kunnat förlora allt minne af forna strider, icke destomindre af mindre Rimchrönikan[2]) såsom Konung öfver hela Sverige, och, i stället för en plats jemte Upsala-Konungarna, måste således åt honom finnas en bland dem; och denna ansågs, då folkvisan kallade honom första Konung i Götaland, ej kunna utstakas bättre, än derigenom, att han sattes i spetsen för vår Konungalängd; en plats, som Ericus Olai deremot så vida tillerkände en af honom, i denne Konungs ställe, från Saxo hämtad, och af denna såsom den första svenska Konung af detta namn angifven, vältalig Norrman, Erik, som denne gjordes till den första, väl ej bland alla, men likväl, jemte Alrik och Gestablind, bland minnesvärda Svenska Konungar. Lilla Rimchrönikan hade ock hos Jordanes funnit, att en bland de från Scanzia under Berik (Erik) uttågade Götarnes Konungar varit Filimer, Gadariks son. Nu måste ock åt dessa Eriks efterträdare finnas ett rum, hvilket naturligtvis lättast fanns före Inge, efter hvilken den gamla Konungalängden lade mera band på den construerande inbildningskraften. Samma plats anviste hon ock åt fyra andra Konungar, hvilka hon ur en svensk öfversättning af Thidriks af Bern Tyska Saga[3]) uppsnappat, och med inbegripande af hvilka början af vår gamla Konungalängd nu ökats med ej färre än nju Konungar, af hvilka de ur Thidriks-sagan hämtade (den ene, besegrad af en Rysk Konung, de öfrige, Segraren och hans söner,) just ej ökade Sveriges ära. Desse upptogos derföre ej heller, jemte Goderik och Filimer, af prosaiska Chrönikan, men trenne af dem erkändes dock af Ericus Olai, som ersatte den fjerde med den utur Saxo, dock ej utan tvekan, föreslagna Halfdan; hvarförutan han utur samma källa hämtade tvenne andra, nemligen en i Svea, och en i Göta rike, under

---

[1]) Detta svenska, i Öst- och Vest-Götar allmänt bibehållna, skrifsätt har Hr. Schlyter, i Uplands-Lagens Glossarium, på goda grunder antagit, i stället för de af det dansk-tyska Gother, Gothen, härledda: Göter eller (alldeles oriktigt) Göther.

[2]) Den nämner väl endast Götarike, men innefattar derunder ock Svearike. Prosaiska Chrönikan synes deremot med Götaland endast mena det egentliga Götarike, och låter Eriks sonson Philemer draga in i Svearike ofvan Tiveden och Kolmården, och vinna det under sig.

[3]) Geijer, Svea Rikes Häfder, I, sidd. 118—120.

Filimers frånvaro, regerande Konungar. Olaus Petri följer Ericus Olai, så vidt denne följer Saxo, och upptager ifrån den sednare ännu en Göta- och fyra Svea-Konungar; hvaremot han bestämdt förkastar fyra bland de återstående af Ericus Olai erkända Konungarna och äfven synes böjd att utplåna en femte. Man märker Saxos stigande inflytelse på framställningen af vår historia: en inflytelse, som naturligen föranleddes, icke endast af hans poëtiska målningar, utan ock af den omständighet, att han, bland alla då tillgängliga författare i Nordens historia, ägt och begagnat det utan jemnförelse rikaste förrådet af underrättelser.

Om den äldsta tidräkningen hade våra små, i medlet af 15:e årh. skrifna, Chrönikor förmodligen af Thomas Gheysmers år 1431 utur Saxo gjorda utdrag lärt, att Götarnes första invandring i Danmark skett *tempore Saruch, proavi Habrahe*. Då den äldsta i Svensk fornsägn kända Götiska utvandringen skett under en Konung Erik, var det naturligt att denne nu ansågs samtida med Saruch. Thomas Gheysmer tillägger ock, att Danska folket fått sitt namn af Dan, Humbles son, som i den Israëlitiska Konungen Davids tid från Sverige ankommit och besatt Seeland, Möen, Falster och Laaland, som då kallats Withesleth[1]). Äfven detta antogs af våra Chrönikor, utom hvad angick Dans fader, hvilken de ej kunde finna i Humble, som de väl ej nämnde, men visste af Svenska fornsägnen vara satt i förbindelse med den äldsta Erik. De upptogo derföre ur de till 1307 gående, sednare i 14:e årh. skrifna, *Annales Esromenses*, det der uppgifna namnet på Dans fader, Ypper, hvilket förvandlades till Urbar; och denne Urbar gjordes nu till den tredje Svenska Konungen efter Inge, och samtidig med David. Den sista af dessa tidsbestämningar gjorde föga lycka; den förra antogs deremot af Ericus Olai, för Götarikes uppkomst. Men, då sistnämnde författare utur Saxo (omedelbart, eller närmast ifrån Thomas Gheysmer) jemväl upptagit Erik den vältaliga, måste hans uppmärksamhet ock fästas på uppgiften, att Christi födelse inföll på den med denna Erik samtidiga Frode Fredegodes tid. Denna sista, på en combination af den vid Christi födelse, under Augustus, herrskande freden, med den, som Frode

---

[1]) Gheysmer hämtade både den ena och den andra af dessa underrättelser utur det nära slutet af 15:e årh. gående *Chronicon Erici Regis*.

fredegode, efter fornsägnerna, i Norden stadgat, bygda tidsbestämning antogs sålunda af honom och vidare af Olaus Petri, och blef hos dessa författare så mycket vigtigare, som båda egentligen med Erik den vältaligas regering började Svenska Historien.

Detta tillfredsställde likväl alldeles icke den sista katholska Erkebiskopen, JOHANNES MAGNUS, som, efter att hafva antagit de små Chrönikornas tidsbestämning för den äldsta Konung Erik, företog sig att med svenska Konungar fylla icke allenast denna tid, utan ock, hvad emot det förra var en lek, tiden mellan Saruch och Syndafloden. Utom de förut i vår historia utur Saxo upptagna Konungarna, infördes nu ytterligare från samma författare 22, och ur obekanta, troligen, till en del, inga [1]) källor hämtade 16 svenska Konungar före honom; utom hvilka ett betydligt antal Göta Konungar likaledes dels från Saxo, dels från alldeles outgrundliga källor upptogos, bland hvilka endast må nämnas Othen, emedan han här första gången i svenska historien omtalas såsom Konung; då han förut både af Svenskarne och Saxo endast varit känd såsom en Afgud eller med Gudomlig dyrkan hedrad bedragare. De af Johannes Magnus utur Saxo upptagne Konungarne erkändes ock af LAURENTIUS PETRI och bibehöllo sig i vår historia under hela 17:e århundradet. Det var perioden för dennes välde. Men ehuru sent hans anseende föll, inträffade dock snart hotande förebud om detta fall. Vi närma oss den store Gustaf Adolfs tidehvarf, hvilkens sjelfva födelseår i vår häfdateknings årböcker utmärkes, utom genom Rune-litteraturens första bearbetares, JOHAN BURÆI, upptäckt af runornas läsning, äfven derigenom, att den första Isländska källan för vår historia i Danmark då utgafs. Af den bekanta danska historieskrifvaren Arild Hvitfeld, erhöll hans då varande amanuens, sedan presten i Slangerup, JENS MORTENSEN och öfversatte: Norske Kongers Krönike og bedrifft, indtil Konge Kong Hagens tid, hvilken 1594 tycktes i Köpenhamn, och som MÜLLER väl ej vet om han bör, i hvad den

[1]) Svenno, efter hvilken Svearne, Gethar eller Gog, efter hvilken Götarne, Ubbo efter hvilken Upsala och Siggo, efter hvilken Sigtuna fått namn samt Godstag, äro mer än sannolikt af honom sjelf diktade. Hvilken diktat de öfriga, kan vara temligen likgiltigt.

rörer äldre tider, anse för ett utdrag af Heimskringla eller en sjelfständig Konunga-chrönika, men som i alla fall innehöll, ehuru i förkortning, samma berättelse om Asarnes ankomst till Sverige, som utförligare läses i den bland Sturlesons sago-samling upptagna Ynglinga-sagan. 16 år derefter, 1610, utgaf Isländaren Arngrim Jonsson sin *Crymogæa*, der han, enligt Fundinn Noregr, omtalar en ännu äldre, från Finland till Norrige kommen invandring under Nor och Gor, hvilkens soneson, enligt Arngrims mening, var den Gylfe, under hvilkens tid Oden till Sverige anlände. Under det Johannis Magni afskrifvare om dessa nya upptäckter icke togo någon kännedom, skyndade den, på sin tid, för lärdom och flit verkligen utmärkte Johan Messenius att af de erhållna upplysningarna draga nytta och uti sin, i fängelset, författade *Scondia illustrata* införa ej mindre Fornioters ättlingar Snore (så kallas af Messenius Snær), Thor och Gylfe, än äfven, såsom anförare för en tredje och sista invandring, Oden. Den närmast ur den falska Berosus, ytterst ur Tacitus hämtade och af Messenius i spetsen för vår historia satte Tuiscon, öfverlemnades åt en förtjent glömska. Äfven Fornioterska ätten fick ej straxt någon fast fot. Sjelfve Oden nämnes väl af Verelius i hans Svenska Historia såsom från Tanais inkommen, men beskrifves för öfrigt alldeles efter Saxo; och det var först Loccenius, som, efter Messenii exempel, upptog honom bland Konungarna. I öfrigt bibehöll sig det från Saxo lånade föreställningssättet. Väl begagnades Peder Claussons 1599 skrifna, 1633 genom Worm utgifna öfversättning af de, likasom i Jens Mortensens Utdrag, till Håkan Håkansons död fortsatta Konunga-sagorna, af Baazius i hans 1642 tryckta *Historia Ecclesiastica;* men först sedan man dels 1651 inköpt (åtminstone en del af) Stephanii Bibliothek i Soröe, dels under Carl X Gustafs krig, i Soröe och Ringsted, bemäktigat sig der samlade litterära skatter, bland hvilka äfven utan tvifvel befunnos Isländska handskrifter, af hvilka Arngrim Jonsson till Cancelleren Friis och Ole Worm förärat åtskilliga, fick man i Sverige närmare kännedom om denna Litteratur, som för Stephanius, enligt hvad hans 1644 utgifna upplaga af Saxo visar, var jemnförelsevis väl bekant. För dessa vunna skatters begagnande var det ock en vigtig omständighet, att Isländaren Jonas Rugman 1658 under en resa från Island till Danmark uppsnappades och infördes till Göteborg, hvilken händelse föranledde dels hans försändning till Island, att der samla handskrifter; dels Verelii åt detta håll rigtade ar-

eten; dels den ädla Grefve Pehr Brahe den yngre, som ɜmte M. G. de la Gardie lifligt interesserade sig för de, af ekantskapen med Isländska litteraturen, åt vår historia öppade utsigterna, att på sin bekostnad i Wisingsborg 1670 låta tgifva ett genom Rugman öfversatt utdrag af Sturlesons Kounga-sagor jemte Sverres Saga; hvarefter Sverige 1697 hale den tillfredsställelsen, att se Sturlesons Konunga-sagor här örsta gången, om än felaktigt, utgifna i fullständig text samt vensk och latinsk öfversättning.

Sedan på detta sätt Isländska literaturen, ehuru ej alltid sina yppersta alster, blifvit bekant, och Scheffer, i *Upsalia ntiqua*, tr. 1666, 2 år sedan Verelius börjat här utgifva sländska Sagor, och året efter det, då Resen i Köpenhamn emte Snorra-Edda utgifvit en del af den genom Brynjolf Svensson 1639 upptäckta Sæmunds-Eddan, gjort mångfalligt bruk både af Claussons Sago-öfversättning och Resens Edda, utbytte man, vid behandlingen af vår äldsta historia, len Danska sagan emot den Isländska. Pufendorffs 1686 utjifna Inledning till Svenska historien är den sista af någon aedd författare skrifna Svenska Rikshistoria, der man ännu töter på de Danska fornsägnerna med sina förvirrade geneagiska och locala bestämningar. Men att den kritik, som ur veriges historia förviste alla de utur Saxo lånade Konungarna ch äfventyren, för att vända sig till de med våra torftiga inemska källor bättre öfverensstämmande Isländarna, likväl ännu ir långt ifrån vuxen en grundlig pröfning af alla de nya illornas verkliga halt, har Rec. redan anmärkt.

Väl visade redan Torfæus, att jemnförelsen mellan Fornterska och Odinska ättlederna bestämdt ådagalade omöjligten deraf, att Odens samtiding kunde vara en Forniotiers, som flera led aflägsne, ättling. Väl inskränkte sig Erik enzelius, i det 1762, långt efter hans död, utgifna utkaɜt till hans före 1726 hållna föreläsningar, att börja Svenska storien med Gylfe och Oden. — Olof Trygvasons, år 389 i Skalholt utgifna, Saga hade, genom den der ingna uppsatsen om det funna Norrige, ånyo upplifvat bekantapen med den natur-myth, hvilkens, af Arngrim Jonsson gifna, innehåll redan förledt Messenius; och, då samma psats äfven i Björners 1737 utgifna Nordiska Kämpadater k ett rum, erhöllo nu, jemte Gylfe och Oden, äfven de de för vår inhemska Konungalängd och Ynglinga-sagan

främmande Gor och Beiter en plats i vår historia; hvaruti både Wilde, Dalin och Lagerbring öfverensstämde.

Redan innan kunskapen om Forniotersska ätten, genom den allmänt lästa *Crymogæa*, blifvit utspridd, hade den i Fundinn Noregr derom gifna berättelsen af en Dansk lärd, Venusinus, både blifvit känd och i en 1605 tryckt skrift: *De fabula, quæ pro historia sæpissime venditatur*, förklarad såsom allegori. År 1772 utgafs Brefvet till Lagerbring af Ihre, som deri, utan att veta af Venusinus, utredde den missförstådda natur-mythen. Sedan i våra dagar Torfæi mening af Hallenberg, och Ihres af Müller, blifvit försvarade, har Hr. Geijer slutligen med så klara skäl understödt den sistnämnda meningen, att ej allenast Sveriges historia, hvari endast ett dubbelt missförstånd kunnat införa den, utan äfven Norriges, synas vara för alltid befriade från denna utväxt. Att Hr. Strinnholm biträdt Hr. Geijer mening, behöfver knappt nämnas.

Men hvad Venusinus och Ihre upptäckt i den Forniotersska, har en ganska högt ansedd lärd, nyss nämnde Müller, trott sig upptäcka i den Odinska invandrings-sagan. Sedan han uppkastat den frågan, hvarifrån hämtade Ynglinga-sagans författare, 1300 år efter det Odins invandring skulle skett, denna för Islands öfriga goda historiska författare okända berättelse? utföll hans svar så: att Sturleson, hvilkens åtgärd, vid de öfriga Konunga-sagorna, inskränkt sig till samling och ordnande af det redan under föregående århundradet skrifna, vid Ynglinga-sagan tillagt de 13 första kapitlen: att dessa innehålla, dels äldre underrättelser, som äro antingen hämtade från Eddorna, eller, såsom icke hörande till de i det sednare skalde-språket upptagna mytherna, i Eddorna förbigångna, och från andra källor tagna, och dels nya tillägg för att sammanbinda och närmare bestämma de ursprungligen mythiska, men af Sturleson såsom historiska behandlade, underrättelserna: och att således hvarken de ur Eddan eller de ur andra källor hämtade underrättelserna äro något annat, än missförstådda myther, under det tilläggen endast vittna om Sturlesons egna åsigter, men sakna allt motsvarande både i mythen och i verkligheten.

Föga fattas att man, efter genomläsningen af Müllers förträffligt förda bevisning, är färdig att, med honom, ur Svenska historien förvisa både Gylfe och Oden. En ny undersök-

ning var åtminstone nu mera nödvändig för hvar och en, som ej genast ville biträda denna mening; och Hr. Geijer var ej den man, som för sin beqvämlighet uppoffrade någon del af vår historia, som med skäl kunde försvaras.

Efter att hafva utredt, att de 13 första kapitlen af Ynglinga-sagan icke äro af Sturlesons, ehuru väl af en annan hand, än den, som författat det öfriga, visar han först: att Müllers påstående, det intet minne om en sådan invandring i Norden kunnat till den tid, då Ynglinga-sagan skrefs, bibehållas, så mycket mera saknar grund, som, detta icke endast i yngre, utan ock åtminstone i en af de äldre, Isländska skrifterna förekommande, minne, hvad angår folkets invandring, redan i 10:e, och, hvad Odens vistande i östra Europa angår, redan i 8:e [1]) årh:t af främmande författare under lärd förklädning omtalas, med tillägg, att folk-invandringens minne lefde i Norden: vidare, att Nordens Gudalära inom sig sjelf bär ojäfviga intyg om ett ursprung utom Norden (hvarigenom dock ett omedelbart bevis endast vinnes för en från Södern skedd invandring; för den Odinska deremot blott ett medelbart); och sist, att sammanstämmande historiska omständigheter, äfven sådana, som för Isländarne varit okända, jemväl styrka Ynglinga-sagans berättelse.

Möjligheten för dessa historiska omständigheter, ej mindre än för bevisen om invandrings-minnets fortlefvande, att komma i öfvervägande, har Hr. Geijer nödgats bereda genom upptagande af Müllers allmänna påstående, att Asarne, likasom de flesta andra folkslags Gudar, ursprungligen icke varit historiska personer, utan personifierade Natur-gudar, hvilkas flesta bedrifter endast äga symbolisk betydelse, och att Sturleson, hvilken, såsom Christen, måste betrakta dessa Gudar antingen såsom menniskor eller såsom onda andar, endast gifvit oss en origtig tolkning af Eddans m. fl. myther. Emot dessa påståenden, hvilka, som man ser, alldeles afskära den historiska undersökningen, har Hr. Geijer, i Rec:s tanka, fullkomligen [illegible]grande anmärkt, först: att man, genom denna åsigt, befinner sig i strid med sjelfva mythologien, der Oden ostridigt ej blott är en Gud, utan ock en gudomlig hjelte och profet bland folken, samt (hvilket synes fullkomligen häfva hvarje ännu

---

[1]) 9:e säges här, tydligen genom tryckfel, såsom ses af andra ställen, der Warnefridi alldeles rigtigt sättes i det 8:e,

på Müllers ståndpunkt återstående betänklighet,) att Asarne i sjelfva Sagan uppträda såsom prester och representanter af redan erkända Gudomligheter; hvarföre Hr. Geijer ock ej mindre än Müller ogillar den mening, som i de historiska Asarna ser de menskliga urbilderna till Nordens Gudar.

Bland de sammanstämmande omständigheter, som Hr. Geijer, till styrka för Odinska invandringen i Norden anför, förekommer först: att de af gammalt förbrödrade Saxarne och Frankerne, hvilkas Konungaslägt i Norden härleddes från Oden, som på sitt tåg också skulle ankommit till deras land, äfven af Frankiska, troligen redan i 5:e årh:t upptecknade, underrättelser sägas, liksom i Pros. Eddans företal Oden, hafva invandrat från Troja, hvarifrån Frankernes tåg af sednare berättelser föres förbi Mæotis: att Saxarnes egna författare, som i 10:e [1]) årh:t erkände Nordiska uppgiften om Saxiska Konunga-ättens härstamning från Oden, äfven i samma årh. angifva såsom sägn att deras landsmän kommit från Grekland (en variation af Trojanska fabeln, — båda antyda östern); och att både Frankerne i det 9:e, och Saxarne i det 10:e årh:t, ansågo sig tillhöra Nordmanna-ätten. Det är lätt anmärkt, att dessa underrättelser, såsom långt sednare än de tilldragelser, som de förtälja, ej äga den trovärdighet, som samtida intyg. Sägnens öfverensstämmelse hos de nämnda sydvestliga och de nordiska folken, står dock fast. För alla dessa, af hvarandra oberoende, underrättelser måste då funnits en samfäld grund, som bäst bibehållit sig i Nordens saga och som vi sålunda ej hafva rätt att, utan vidare omsvep, förkasta.

Men då måste ock i Norden sjelf finnas andra spår till en sådan invandring och dess följder, än en Isländsk Sagoskrifvares ord. I våra samhällsförhållandens historia måste de sökas; och Hr. Geijer har ej förbisett denna, den vigtigaste delen af sin undersökning. Hvilka stammar på samma eller olika tider herrskat i Norden, denna fråga vidröres af våra äldre historieskrifvare blott lösligen. Ericus Olai nämner, att Sverige ursprungligen bestått af fem riken, bland hvilka Götarnes var äldst och Svearnes det förnämsta; men utan att dermed bringa i något sammanhang skillnaden mellan de af Japhets ätt komna stammar, som han låter från Skythien

[1]) Till och med af den i slutet af 7:e och början af 8:e århundradet lefvande Beda.

hit anlända. Tvärtom nämner han längre fram, då landskapsmenigheternas bildning omtalas, endast en enda gens, af hvilken dessa särskilda nationer utgrenat sig. Olaus Petri nöjde sig med att härleda Sveriges befolkning från Tyskland, obekymrad om den bestått af en eller flera särskilda stammar, ehuru han, med förkastande af Erici Olai mening, att Finland varit ett bland de fem gamla svenska rikena, och lemnande derhän, huruvida Norrland samt Vermland med Dalarne utgjort tvenne andra, likväl biträdde dennes tanka, att Svea och Göta riken af ålder varit skilda, och först i en sednare tid förenade. Isländaren Arngrim Jonsson ansåg det vara en med Mosis böcker bekant Christen otillständigt att antaga autochthoner, och då han rigtigt insåg, att den af honom kända Odinska invandringen ej steg så högt upp i tiden, som Skandinavien, efter hans tanka, måste hafva ägt inbyggare, återstod för honom endast att antaga flera invandringar, bland hvilka den första, efter hans mening, bestått af Giganter, eller utur Palestina, af Josua och Caleb, fördrifna Cananeiter[1]). Otto Sperling den yngre antog ock i *Boreas ejusque laudes*[2]), att Jotner eller Jättar varit Nordens äldsta inbyggare, af Thor fördrifne ur Norrige och Svearike, medan Oden från Jutland och Götarike fördref Joterna eller Gotherna. I den förvirrade framställningen igenkännas dock de tre hufvudstammar, nemligen Jötnar, Götar och Odens folk, som alla våra fornskrifter angifva såsom deltagande i Skandinaviens hvälfningar; och hvilkas ordning närmare och riktigare bestämdes af Torfæus. Han tyckte sig hafva upptäckt att, likasom kropparne bestå af 4 elementer, Norska folket ock hade sitt ursprung af lika många menniskoslag, nemligen 1:o Giganter, hvilka han ansåg i sagorna vara betecknade med namnen Risar, Bergrisar, Bergbuar, Jötnar och Thursar, och alternatift härledde antingen (enl. Arngrim Jonssons och Stillinghams mening), från fördrifna Cananæer eller ock från de af Herodotus först nämnda Thyrsagetarna; 2:o Getar, Gother; 3:o Skyther eller Asar och 4:o Yngre Götar eller Fornioters ättlingar. Lemnar man utan afseende det misslyckade infallet om de 4 elementerna, Giganternas härledning från Cananæerna, och de yngre Götarna, hvilka, med

---

[1]) Några svenske Författare förbättrade denna gissning så, att Giganterne härstammat från Israëliterna.

[2]) Tryckt i Köpenhamn 1707.

Fornisterska ätten, ur historien måste utplånas, återstår d för Torfæus den äran att bättre än sina föregångare hafva u fattat de särskilda Nordiska stammarnas inbördes förhålla och de tremne första af honom angifna stammarne borde, än icke alla i nog bestämda uttryck beskrifna, dock ej, e honom, kunnat förblandas.

Redan i Nordens myther träffas bestämdt två, och ä bland dem, äldre än **Gudar och deras folk**, äro de oförsonliga fiender, **Jötnarne**, **Thursarne**, **Rimth sarne**. Att de i dessa myther omtalade Jötnar i allmä ej äro i sträng mening historiska, är klart. Mythen spel helt andra rymder, än dem, som tillhöra historien. Men visst är, att man ofta i mythen finner folkens historiska ö efterbildade; och i sådan mening kan ock, för de tider, d historien ej hinner, mythen hafva historisk vigt. Om m med sådan öfvertygelse, medgifver att åtskilliga af de strid som i mythen förekomma, verkligen motsvaras af sådana på jorden varit förda, måste man visserligen medgifva S och Schöning, att dessa i allmänhet icke tillhöra Norden, de länder, der våra fäder, före sin hitvandring, uppehöllo men lemna åt deras arbeten att, bäst de kunna, försvara stående, att dessa Thursar varit Massagetar, Thyrsagetar ler Tyrigetar. Att namnet **Jötnar**, ehvad folk det ä sprungligen betecknat, efter våra fäders ankomst till Nord blifvit öfverflyttadt på här befintliga stammar, styrker Sc ning sjelf. Bjowulfs-Dråpan, på goda grunder antagen vara århundraden äldre än våra Isländska historiska berätte omtalar Jättar (**Eotnas**) såsom befintliga i Sverige 5:e årh., då Hengest der mot dem stred; och att **Jötnar** funnits före Asarnes ankomst, blir äfven slut-resultatet af Suhms och Schönings vidlyftiga undersökningar; enligt hv de ock anses vara ett med Jotarna, en egen afdelning Götarna, egentligen på den grund: att den, i 14:e årh. s na Fundinn Noregr, troligen genom okunnighet, kallar land Jotland i stället för Jötunheim [1]). Denna mening dock emot sig, utom den ofvannämnda, troligen en gång alla i glömskans haf nedsunkna om Jotarnas Cananeiska sprung, en annan, som först framställdes af Leibnitz: att N dens äldsta inbyggare tillhört den finska folkstammen; en

---

[1]) Äfven Sögubrot af nokkrum Fornkonúngum i Dana- ok S velldi (FornaldarSögur, I, sid. 374) omtalar **Jotland** tvetydigt.

ing; som Erik Benzelius, Lagerbring, Ihre, Botin och Neikter, samt sist Rask och (i den mening, som nedanföre skall utförligare bestämmas,) Geijer biträdt; hvaremot Suhms och Schönings sist blifvit försvarad af Hallenberg och Arwidsson, hvilka den förstnämnde med sin vidsträckta och grundliga lärdom öfverändakastat en mängd för Finnarnes forna vistande i Sverige anförda[1]) linguistiska skäl; den sednare åter ist och grundligast uppställt alla de inkast, som mot den honom bestridda meningen kunna anföras. Finn Magnusen h, ännu bestämdare, Strinnholm antaga, att dessa Nordens älsta innebyggare varit dels Finnar, dels Celter[2]), hvilka sistnämnda, i förening med de äfven af honom för Götar förklarade och såsom identiska med Jotarna antagna Jötnarna, Hr. Sjöborg synes vilja i nämnda egenskap erkänna.

Alle desse författare komma dock derom öfverens, att namnet Jötnar i våra äldsta underrättelser tillägges det emot våra fäder fiendtliga folk, om hvars invandring hit vi sakna några underrättelser, och som vi derföre antaga såsom det äldre. Den första anvisning för bestämningen, hvilken stam dessa Jötnar tillhört, är den, af Thjodolf från Hvine, i ...de århr., skrifna Höstlånga[3]), der Thor just i en strid mot Jötnar säges klufvit Finnhöfdingens hjessa. Vidare hafva Wilde, Neikter och Geijer anmärkt, att Harald Hårfagers saga nyttjar Jotun och Finne såsom synonyma namn, likaså Hr. Geijer ock gör sina läsare uppmärksamma derpå, att Sveriges nordliga gräns, som i Olof den heliges, bland Sturlesons samling, upptagna Saga antages stöta till Finnmarken, deremot i Fundinn Noregr går längs Jotunheim, hvilkа som således måste vara liktydiga; hvilket då ock måste vara fallet med namnen Jotun och Finne. Emot den förra af dessa tvenne sistanförda anmärkningar har man påmint,

[1]) Att han ej i alla sina hithörande försök lyckats, har ock blifvit anmärkt af Rask i Udsigt over de Lappiske og Finniske Stammers Historie, införd i Samlede til dels forhen utrykte Afhandlinger af R. K. Rask, udgivne efter Forfatterens Död af K. Rask. Kiöbenh. 1834, ett arbete, som Rec., först i det detta skulle läggas under pressen, fått tillfälle att läsa.

[2]) Till hvilken stam Hr. Strinnholm hänför Kimbrer och Teutoner.

[3]) Äfven cit. af Hr. Geijer i Svea Rikes Häfder.

att Finne läses i texten, Jotun endast i kapitlets, kanske långt yngre, öfverskrift; ett förhållande, som har sin fulla rigtighet, men ej kullkastar det factum, att öfverskriftens författare, lika med den i 10:e årh. lefvande Thjodolf af Hvine ansåg Finnar och Jötnar för samma folk; en tanka som, enligt det sednare af de anförda bevisen, äfven var rådande i 14:e årh. Att denna mening jemväl delades af Ynglinga-sagans författare, anser Rec. dessutom kunna slutas deraf, att denna saga, då den omtalar Vanlands och Agnes giftermål med finska fruntimmer, ger ej mindre åt dessa än åt deras anhöriga namn, hvilka egentligen tillhöra den, ej mindre af Odens Korpasång, Ynglingatalet, Eilif Gudrunssons Thorsdråpa (från 10:e årh.) samt Nordsetudråpan, än af Fundinn Noregr omtalda Fornioterska ätten, och således äro Jötna-namn!

Rec. har, genom denna anmärkning, erkänt att dikt ingår i berättelsen om Vanlands och Agnes giftermåls-olyckor; och torde derigenom hafva besvarat det inkast, man velat emot Finnarnas så tidiga närvaro i Norden hämta från Ynglinga-sagans tystnad om språkens skiljaktighet (hvars anmärkande i öfrigt synes vara en nog sträng fordran på en så kort och flyktig berättelse), eller från den oafbrutna, endast ur stamfrändskap förklarliga gemenskapen man i Ynglinga-sagan velat finna mellan Sverige och Finland: en gemenskap, som Rec. för ingen del förnekar; men, ehuru äfven han tror den hafva sträckt sig utom Vanlands fredliga och Agnes våldsamma frierier (hvilka båda med en främmande folkstam ingångna förbindelser, märkvärdigt nog, fingo en olycklig utgång), anser, att sluta af beskrifningen om dessa, hafva varit af en ganska tvetydig beskaffenhet.

Emellertid gå dessa bevis ej högre upp i tiden än till det 10:e årh. Och likasom namnet Thursar och Jötnar tydligen förut en gång blifvit öfverflyttadt från andra vilda stammar, med hvilka våra fäder i sina sydligare hemvist kämpat, på sådana, som gjorde dem Skandinaviens besittning stridig, så vore det alldeles ej omöjligt att de härstädes blifvit gifna åt flera stammar efter hvarandra, allt efter som de af våra fäder blifvit kända; och att således de Jötnar, som ur Skandinaviens aflägsnaste forntid framskymta, antingen alldeles icke, eller åtminstone icke endast, utgjorts af finska stammar. Hvad om denna fråga här kan anföras, är följande.

I 6:e årh. omtalar Procopius i Skandinavien Skrithfinnar, hvilkas namn hos Paulus Warnefridi härledes af ett ord,

som betyder hoppa, och ovedersägligen förklaras af det i Heidarvigasögubrots 3 Kap. förekommande Trygdareds-formulärets ord: Finnr skridr á skidum, och Orkneyinga-sagans ord i 8:e Kap.[1]): skrida kan eg á skidum. I samma årh. omtalas ock af Jordanes Crefennæ, Finni och Finnaithæ, i hvilket sista namn Hr. Geijer, som Rec. tror, rigtigt igenkänner Fineydi, Finheden; och i sammanhang hvarmed en mängd i Sverige förekommande, med Finn- eller Lapp-sammansatta namn, både af Hr. Geijer och andra, som före honom varit af samma tanka, blifvit åberopade såsom bevis på finska folkslags ålder och talrikhet härstädes. Emot detta sista bevis i allmänhet har väl Hallenberg anmärkt, att det första af de anförda, i sammansättningar, förekommande namnen kan härledas från det i Norden ej ovanliga mans-namnet Finnr; och om Finhedens namn särskildt har Hr. Liljegren, deruti biträdd af Hr. Strinnholm, antagit, att det härledes från Fin, kärr. Vid Hallenbergs förklaring af de med Finn sammansatta namnen, förtjenar det dock ännu att betänkas, huruvida ej mans-namnet Finnr sjelft härstammar af folknamnet, äfvensom att det första gången, då det, så vidt Rec. känner, förekommer, tillägges en Jötnakonung (Bjowulfs-dråpan). Man kunde således, under medgifvande deraf, att flera orters namn torde böra härledas från mans-namnet, väl omvända Hallenbergs bevisning, och påstå, att just talrikheten af de Finnr kallade personer, bestyrker våra fäders tidiga bekantskap med detta folk[2]). Hvad åter Hr. Liljegrens förklaring af namnet Finheden beträffar, erkänner Rec. sin okunnighet derom, att stamordet Fen, kärr, hvarifrån vi ännu, efter Stjernhjelms förslag, härleda namnet Fenni, såsom det af Tacitus, eller Finnar, såsom det af Isländare eller Skandi-

[1]) Cit. af Rask i anmärkn. till Ottars och Ulfstens Resebeskrifn.

[2]) Så har ock Rask i nyssanförda Udsigt dömt. Han anmärker ock, att Saxi, Aungull knappt finnas i ett par säkra exempel använda såsom person-namn; men att både det ursprungliga lappska folknamnet Sabme eller Same under formen Sámr, ehuru sällan, dock någon gång, förekommer som menniskonamn och äfven återfinnes i namnet Samsö (samt i forntiden, då det Odens (eller Yngve Freys) son gifna namnet Sæmingr deraf bildades, måtte ägt mer anseende än när det, såsom Njálss. visar, var ett hundnamn), och det af det finska folknamnet Suomi bildade Sómur eller Sómir i Edda uppräknas bland Jötnanamn.

naver skrifves, sjelft förändrat sitt *e* till *i*; en förändring, hvilkens möjlighet visserligen kan uppvisas i vårt fornspråks lynne, likasom en analogi i det anförda folknamnet; men hvilkens verklighet Rec. dock ej här finner sig tvungen att antaga.

Lagerbring och Ihre anförde ock en mängd uti Sverige förekommande ort- och person-namn; hvilka, efter deras mening, endast utur finska språket kunde förklaras: en förklaring, som blifvit, för de flesta fall, af Hallenberg förkastad. Rask och Geijer hafva väl uppgifvit andra namn, som synts dem finska eller lappska [1]); men i öfrigt har, emot Hallenbergs påstående att vida flera finska ort-namn, än de, som verkligen kunna uppvisas, fordrades för att styrka en finsk folkstams vistande i Skandinavien, Hr. Geijer med rätta anmärkt, att Svenskarne öfverallt i Sverige voro det åkerbrukande folket, som, äfven der de haft andra föregångare, med sitt arbete döpt sin jord [2]), och att till och med verkliga

---

[1]) Rask anför sådana ännu i sitt i föregående not nämnda arbete. Gården Eggja måste enligt hans mening härledas från det lappska Eggie, en vidt utsträckt sumpig mark, och är således ren Lappska. Rec. kunde tillägga, att Lisma, som, enligt Hr. Geijers anmärkning, på Lappska betyder kärr, ännu bibehålles såsom namn på ett Säteri i Södertörn. Person-namnen Nor, Gór, Jókull, Þjazi, Svasi anser Rask, Hallenbergs inkast oaktadt, för finska.

[2]) Rask säger härom: "Den eneste Måde, hvorpå Nordboerne (hvilka han dock, emot Rec:s tanka, anser hafva utan all strid bemäktigat sig sin jord) kunde erfare de gamle Navne, var ved Trælle og ved Giftermål; men ved begge Tilfælde måtte de vel enten alt forud have kjendt og navngivet Stederne af deres eget Sprog eller og forandret dem til Ord, som de kunde udtale og forstå. Således måtte det gå og er det gået i ethvert Land under lignende Omstændigheder; man skulde derfor på samme Grund næsten kunne bevise at Britterne eller Kymrerne aldrig have beboet England; ti snart alle Landes, Steders, Söers, Bækkers, Byers Navne ere angelsaksiske eller engelske: uagtet Kymrerne vare et langt mere dannet Folk end Jötnerne, og efterlode sig langt varigere og uudsletteligere Spor." Ett undantag från det af Hr. Geijer anmärkta förhållandet, gör kanske till en del Lappland och Vesterbotten; men dels hade Christendomen, innan dessa landskaps allmänna odling af Svenskar, mildrat occupations-sättet och, genom religionen, småningom gjort Lapparna till våra bröder; dels torde väl ock detta undantag ännu mera inskränkas, när Svenskarne fått tid att ombilda de främmande ljuden.

ınbyar i Vermland af de svenska grannarna nämnas med lt andra än de finska namnen (ett förhållande, som omvändt inträffa i Finland med flera svenska namn bärande ställen[1]).

Genom dessa nu upptagna inkast har man dock just ej lat neka, att folk, som talat ett till den finska språkfamilı hörande tungomål, här funnits redan från äldsta tider; ın man har velat göra dessa till endast Lappar, och äfa inskränka dessas forna område till de närmast det nu vaade Lappland belägna landskapen. Nyssnämnda, troligen i 8:e eller 9:e årh., från jägare- till nomad-lifvet öfvergångna, rst i det 12:e årh. med sitt nu varande namn (som Hr. Læadius med stor sannolikhet härleder från lappa, klyfta, la[2])), omtalda stam skulle, enligt denna mening, ensam gjort de horder, som i vild frihet kringströfvat både i Skannavien och Finland, till dess de å ömse sidor om Bottniska ken blifvit allt längre undanträngda, å vestra sidan af Götia, å den östra af egentliga finska stammar. Dessa sistnämnı skola nemligen till sitt innehafvande land anländt både ed en vida högre cultur-grad, än Skandinavernes berättelser lägga Jötnarna, och vid en så sen tidepunkt, att Sverige i redan varit af de götiska stammarna till största delen inget, och således ej ägt rum för Finnarna. Att Lapparne utort en stor del af de i Skandinavien nämnda Finnar, och : de i Finnland likasom i Sverige blifvit af mera odlade ımmar undanträngda, — detta medgifver ock Hr. Geijer. De il, som Hr. Arwidsson med vanlig noggrannhet anfört för styrka de egentliga finska stammarnas tidigare, än man ıligen tror, upphunna odling, synas deremot Rec. betydlia försvagade ej mindre genom de äfven förut kända och af . Geijer anförda bevisen, att verklige Finnar ännu i sedre hälften af 17:e årh., under vissa förhållanden, i den gsta Norden fört ett från Lapparnes föga skiljaktigt lefnadst[3]), än af det Hr. Arwidsson sjelf om språket anfört. ad tiden för deras ankomst till Norden angår, har Hr.

---

[1]) Rec. vill erinra sig, att han sett det för Svenskar och Finnar ärorika namnet Svensksund skrifvet Ruotzensalmi.

[2]) Hr. Geijer nämner ock denna derivation; ehuru han synes föreja den från Loppu: *finis, extremitas.*

[3]) Äfven det finska svedjandet, som Hr. Geijer träffande kallar nomadiskt åkerbruk, kunde väl antyda en sednare odling.

Geijer visat, att Taciti och Ptolemæi uppgifter om deras hemvist söder om Östersjön alldeles icke stå i strid med den tanken, att de på samma gång kunnat sträcka sig till den yttersta Norden, derom Romarne ägde så ytterst inskränkta kunskaper: en mening, som Rec. så mycket heldre biträder, som allmänt erkännes, att finska stammarne redan från äldsta tider varit mer spridda och kringkastade än kanske någon annan.

Att bland de af våra fornhäfder, i Skandinavien, omtalade aldraäldsta Finnar eller Jötnar, äfven, i motsats mot Lapparna, egentligen finska folk kunnat finnas, torde således vara tillfredsställande ådagalagdt. Att de så tidigt verkligen funnits här, låter sig ej med samma visshet säga. Dessa stammar äro ännu i det egentliga Finland 3:ne: den Österbottniska, i äldre tider af Norrmän och Isländare kallade Kvener; Kareler, och de af sig sjelfva Hämelaiset, af Ryssarna (enligt deras språks natur, som ej känner *h*-ljudet) Jämer, kallade Tavasterne eller Tavesterne. Af dessa nämner Olof Trygvasons, omkring år 1200, skrifna Saga, i kamp mot Sigurd Ring, således redan i början af 8:e årh., Kvenerna och Karelerna (Kurer). I slutet af det 9:e berättade Norrmannen Ottar för Alfred den store, om Kvenernes ströfverier i Norrige, och Egils-sagan omtalar dem under samma tid, såsom Norrmännens grannar. I 11:e årh. nämner Adam af Bremen en, norr om Svenskarna (dit också Ottar förlägger Kvenland) belägen *terra feminarum*. I denna uppgift igenkände redan Messenius en, genom förblandning af Qvener och qvinnor, förvirrad efterrättelse om Kvenland, hvars namn han äfven igenfann i det nuvarande Kajana. Jemnförd med de åtminstone från 8:e årh:s slut bibehållna berättelserna om Amazoner vid Norra Oceanen eller Germaniens yttersta gränser, leder den oss, såsom Ihre redan anmärkt, till ett visserligen dunkelt, men i fråga om så aflägsna tider icke förkastligt spår, att Kvenerne funnits i Skandinavien redan före Tacitus. Denne berättar nemligen, att efter Svionerna följa Sithonerne, i allt annat de förra lika, men styrde af en qvinna. Väl synes häraf, som Tacitus ansett dem för ett götiskt, icke ett finskt folk; men det är ej endast hans tystnad om de i Skandinavien bosatta Götarne och deras fiender Jötnarna, som visar att hans kunskap om vår halfö [1]) var bristfällig; och bland de rykten han derom

[1]) Inom denna måste Sithonerne, ehuru af Tacitus ej nämnde förr än han öfvergått till andra sidan af Östersjön, troligen s[illegible]

rt, var det, att ett vildt och krigiskt folk styrdes af en inna, just af det slag, som lättast fäster uppmärksamhet, ehuru deri lätt misstänka samma missförstånd, som troligen i sin sprunglighet träffas hos den 1000 år yngre Adam af Bre-n, som i Skandinavien känner ett helt qvinnoland. Det synnerliga namnet Sithoner härleder Ihre från Sigtuna, i ars grannskap de måtte ströfvat, en förmodan, som öfver-sstämmer med hvad man naturligtvis kan vänta: att Oden, m, enligt Ynglinga-sagans berättelse, åtagit sig att skydda ndet för ofrid, troligen just af dessa ströfvande vildar, må e nedsatt sig i deras grannskap. Om Kvenerne någonsin rit betecknade med detta namn, har det derföre endast varit a af deras fiender gifven local-benämning, som derföre ock, i de sjelfve blifvit till andra nejder bortträngde, ej vidare erfinnes [1]). En omständighet, som i sin mån kan styrka venernas ålder i Skandinavien, är slutligen den: att de Lapp-ka fornsägnerna fullkomligen öfverensstämma med de Isländ-ka uppgifterna om Kveners och Lappars vänskapliga förhål-lande, som således tyckes hafva varit urgammalt, och göra minstone för den, som medgifver att Lapparne här äro ur-amla, troligt att samma förhållande ägt rum med Kvenerna.

När Hr. Geijer öfvergår till den 3:e af de egentligen fin-ka stammarna, Tavesterna eller Tavasterna, åberopar in, för att styrka deras, med stamförvandternas, jemnhöga ål-er i Finland, äfven naturen. Rec. anser ock sannolikt, att inlands sydligare, bördigare nejder ej kunnat vara obesatta, ir de nordligare redan af de omtalda Lapparna och Kvenerna ifvit intagna. Men mindre afgjordt synes Rec., att ej dessa, a ock blott för en kort tid, i södra Finland kunnat föregå na, som det synes, redan då mera hyfsade stamförvandter; uru de sedan lemnat dessa rum. I allt fall står dock Hr. eijers uppgift fast: att Finnar (hvarunder troligen inbegri-s Tavester) i Finland omtalas, så långt Nordiska minnen i tillbaka; och att deras uråldriga samfärd med Roslagen

---

tydiga i Taciti berättelse, som på en gång sätter Sithonerna bredvid ionerna och likväl nämner dem först på andra sidan hafvet, torde hända gifva ett ytterligare stöd åt den tankan, att de äro Finnar, ilka han hört omtalas på båda sidor om Östersjön och således ej rätt ste hvart de borde föras.

[1]) Hr. Geijer har i öfrigt i Svenska Folkets Historia icke gjort uk af de här nämnda uppgifter hos Adam och Tacitus.

sakens natur vara grundadt. Äfven de i Åbo Tidningar sidd. 222—223 nämnda ättehögarne i Finland, förklara om den ännu blott yttrade förmodan om deras natur närmare undersökning, bekräftas, vida naturligare såsom af enskilda till det redan af Finnar i allmänhet intagna land öfvergångna, slutligen kanske till Finnar förva svenska colonier, än såsom spår af en genom de sedna lända Finnarna fördrifven götisk urbefolkning.

Hr. Geijer anmärker sist, att allt hvad af egentliga har i Skandinavien funnits, från östra sidan af Bottniska och från Finland invandrat, hvilket blott till en del k gas om Lapparna; och afhåller sig i öfrigt, i Svenska F Historia, från allt yttrande, huruvida han anser dessa före Götarna, eller ibland dem hit inflyttade.

Då hypotheser så sorgfälligt blifvit undvikna, och facta, som ej kunna bestridas, lagda till grund, li Geijers åsigt af Finnarnes ströfverier härstädes nu kunna förklaras för, i sin helhet, ovederläggelig. Rec till och med, att man kan gå ett steg längre, och er att äfven den mening, som bestämdt anser ej mindre eg Finnar än Lappar såsom Skandinaviens äldsta inby ehvad man deremot kan invända, åtminstone äger afgjord träde framför den, som med upptagande af Schöning Suhms, längesedan af Rask ådagalagda misstag, i Jöt ser den götiska stammen Jotar: en mening, för hvar gande man måste åsidosätta både den grammatikaliska ligheten, att sing. Jóti i plur. kan öfvergå till Jötnar, i hela den Eddiska myth-kretsen spridda bevisen på e lan Götar och Jötnar lika djupt inrotadt stam- som gionshat; samt dessutom neka möjligheten, att de, så tillbaka, som historien går, vidt kringkastade finska marne på en gång kunnat innehafva de dem af Tacitu sta hemvisten och de nordligare nejder, der åtminston

sägner eller andra fornminnen den tiden anvisa någon annan stam sin bostad. Det vigtigaste inkast Rec. funnit emot Hr. Geijers åsigt, att de i Skandinavien omtalda Jötnarne tillhört den finska stammen, är det som Hr. Arwidsson gjort och Hr. Strinnholm äfven upptagit: att Finnarne icke just utmärkas af den resliga kroppsväxt, som sägnerna tillägga Jötnarna. Afgörande kan Rec. dock icke finna det. Fiender föreställas, enligt nationernas barndoms-begrepp, såsom vidunder; följaktligen af större eller mindre kroppsväxt, än den vanliga. Om nu resligare Jötnar en gång, i andra land, blifvit af Götarna kända, huru lätt kunde ej detta kännemärke traditionelt bibehållas, äfven sedan namnet blifvit öfverflyttadt på de kortare, men starkt bygda finska stammarna. Detta vore väl ej det enda exemplet, hvad inbildningskraften, äfven mot sinnenas intyg, förmår; helst när sjelfbedrägeriet äger en sådan hjelp, som här fanns i sägnerna om dvärgarna, till hvilka man kunde taga sin tillflykt, så ofta orimligheten att anse sina fiender som jättar blef för synbar. I öfrigt synes en opartisk kritik ej kunna efter orden taga uppgifter, som endast förekomma antingen i myther eller sednare berättelser, hvilka en af ingen sjelfåskådning bunden inbildningskraft fått utmåla. Denna inbildningskraft har ofta gjort nationernas egna förfäder till jättar; hvad under att ett främmande folks blifvit på samma sätt förvandlade? Att Jötnarne haft ett från våra fäder skildt utseende, torde väl vara allt hvad man af Isländarnes yttranden kan sluta. Och då Hr. Geijer redan i Svea Rikes Häfder gifvit denna förklaring, torde nämnda inkast redan på förhand varit besvaradt.

Hr. Strinnholm har ej kunnat låta sig förleda till ofvannämnda förblandning af Jotar och Jötnar. Han har således ock skonat Jotarna från det dem af Schöning och Suhm onödigtvis ålagda tåget före de öfriga Götarna. Deremot har han, i anledning af Porthans och Arwidssons skäl, längre ned i tiden, än vanligen antages, framflyttat de finska stammarnas invandring i Norden. Då likväl Svearne först sent och långsamt besatte Norrland, har han med nämnda åsigt kunnat förena den, att detta landskaps tidigaste kände inbyggare varit Lappar och Finnar; men ser likväl icke i dem utan i Kimbrer, Teutoner och andra Vest-europeiska stammar de af våra fäder omtalda Jötnarna. I anledning af den af Hr. Sjöborg anmärkta likheten mellan åtskilliga, endast i Götarike,

men hvarken i Svearike eller Norrige funna, med dylika, i vestra Europa, under namnet Celtiska monumenter, kända fornlemningar, antager Hr. STRINNHOLM nemligen nyssnämnda folk för det södra Sveriges äldsta, sedan af Götarna fördrifna inbyggare. Och, ehuru Rec. anser Hr. GEIJERS tanka, att Götarne redan i södra Sverige stött på finska stammar, af hvilka ock Finnheden fått sitt namn, ännu ovederlagd, hindrar detta honom ej att så vida ingå på Hr. STRINNHOLMS mening, att han åtminstone finner möjligt, det jemväl andra, med det vestligare Europas då varande folk beslägtade stammar kunnat utsträcka sig till södra delen af vår halfö och deraf intaga åtskilliga delar, under det andra fritt genomströfvades af Finnar och Lappar. De, som deremot invända, att de i dessa nejder befintliga minnesmärkena kunna förklaras genom den der varande tillgång på lösare stenarter, synas hafva glömt, att ej mindre vissa af Svearikes landskap t. ex. Nerike, än Christiania-fjordens ena kust, äga samma fördel, utan att man der veterligen träffat några spår af en enda dylik lemning. På den ofvan uppkastade frågan: om namnet Jötnar blifvit inom Skandinavien tillagdt flera folk efter hvarandra, af hvilka Finnarne då kunnat vara ett sednare, har Rec. således gifvit det svar han kan gifva: att nemligen efter hans öfvertygelse med detta namn troligen varit betecknade, både Vesteuropeiska och finska stammar, hvilka sednare hvar för sig möjligen varit utmärkta med de olika namnen Troll, Resar o. s. v.

Finska folkets utmärktaste författare vilja ej erkänna sina landsmäns tidiga ströfverier inom Skandinavien. De i det södra Europa uppträdande Götarnes äldste, till oss komne, historieskrifvare Jordanes, gör deremot alla dessa Götar till utvandrade Skandinavers ättlingar; och Hr. GEIJER har, i Svea Rikes Häfder, visat huru bestämdt de äldsta, på Island, bibehållna poëtiska och prosaiska framställningar af den Gudalära, hvars utbredning och hyllning i Norden de skarpsinnigaste forskningar alltmera styrkt, angifva Götarna, såsom denna läras egentliga bekännare. Till Godars folk (Godþiod) såg den hemlighetsfulla Valan Valkyriorna färdiga att rida. Och, om häri ligger någon tvetydighet, finnes ingen sådan i uppgiften, att Gotarnes (Gotna) Thronföljare uppfostrades af Oden; och att det var bland Gotarnes hästar, som Solens Skinfaxe ägde företrädet. Men Gotland var, efter den prosaiska Eddan, detsamma som Gautland, således ock Gotar

detsamma som Gautar, Götar, hvilkas namn oförändradt bibehållas af inbyggarne i tvenne af våra största landskap, och med en dialekt-förändring af inbyggarne i ett tredje (Gottland), äfvensom af Jutarna. Dessa Götar omtalas ock i Skandinavien under andra århundradet, af Ptolemæus, med namnet Γοῦται, och ingen tradition omtalar bestämdt deras invandring. Goda skäl tala dock för den meningen, att denna stam ej i Skandinavien haft sitt ursprungliga hem, utan från sydligare, mildare klimat hit anländt, och att svårligen så talrika skaror, som de i södra Europa uppträdande götiska, kunnat endast från Skandinavien utgå. Söker man då utom Skandinavien denna stams äldre kända hemvist, mötes man först af de så kallade *Orphei Argonautica*, med underrättelsen om Getar bland de Mæotiska folken, och af Herodotus med berättelsen om samma Getar, såsom 500 år före Christus boende söder om Donau, norr om hvilken de omkring år 336 af Alexander den store träffades, och ännu på Strabos tid (omkr. år 17 e. Chr.), efter täta flyttningar, än till ena, än till andra sidan, bodde [1]), i norr gränsande till Sveverna, hvadan hela landet mellan Donau och Dnepr nämndes Getarnes ödemark. De uppehöllo sig närmast Donaus utlopp och voro bättre kände af Grekerna, än deras, närmare Tyskland boende, förvandter Dakerne, hvilkas namn Romarne, enligt Plinii berättelse, äfven gåfvo de för dem mindre bekanta Getarna, som i hans tid (omkring år 79 e. Chr.) bodde på båda sidor om Donau, der ock Dakerne, enligt Dio Cassius, funnos, ehuru de södra räknades till och äfven, ehuru ej af landets infödingar, kallades Myser. Sjelfve kallade desse sig, såsom de af Romarne nämndes, Daker, ehuru Grekerne fortforo att kalla dem Getar, till hvilka Dio Cassius lemnar derhän om de hörde. De verklige Getarne bodde deremot, enligt nämnda författare, ofvan Balkan vid Donau.

Kämpande mot Darius Hystaspis, Alexander den store, Lysimachus (286 f. Chr.) och Brenni eftertroppar (278 f. Chr.), stego Getarne till sin största makt un-

---

[1]) Hr. Strinnholm säger, efter Suhm, att de bodde på båda sidor. — Strabo säger i början af 7:e Boken, 3:e cap., att Getarnes land mot söder sträckte sig längs floden; hvarefter han längre fram endast säger: *Παρὰ τοῖς Ἕλλησιν γνωρίζονται μᾶλλον, διὰ τὸ συνεχεῖς τὰς μεταναστάσεις ἐφ' ἑκάτερα τοῦ Ἴστρου ποιεῖσθαι.* — *Ὤκουν δ' ἐφ' ἑκάτερα τοῦ Ἴστρου* är förut i samma cap. sagdt.

der Boirebistas, af hvilken styrelsen omkring 80 år f. Chr. emottogs, utbredde sig snart åt flera sidor, eröfrade, år 56 f. Chr., det gamla, blomstrande Olbia och höllo sig, jemte Dakerna, någorlunda uppe, till dess Trajanus år 106 e. Chr. för alltid bröt Dakernas makt.

De ljuslette[1]) Getarne talade Thrakiska och räknades till Thrakerna; men skilde sig likväl, enligt den tillförlitliga Herodoti försäkran, från dem genom flera egna seder och bruk. Om våra fäder erinra deras tro på odödligheten och det hos deras fränder, Dakerna, antagna bruket att de frie männen nyttjade långt hår, presterne hattar (Hr. Geijer erinrar om Odens benämning: Sidhöttur). I öppenhet för högre bildning utmärkte sig bland Barbarerna lika de äldre Getarne och de yngre Gotherne, hvilka sistnämnde, i Getars och Dakers gamla hemvist, börja visa sig omkring 60, och under sitt sedan så fruktade namn uppträda, omkring 100 år efter Dakers och Getars slutliga underkufvande. Skulle man ej af alla dessa skäl, jemte en mängd hos Romerska och Byzantinska författare förekommande, i Sheringhams, år 1670, utgifna arbete: *de origine Anglorum*, samlade uttryckliga intyg om Getars och Gothers identitet[2]), finna sig böjd att lemna dem, hvilka med Jordanes antogo denna identitet, till hvilka äfven Botin hos oss hör, mera uppmärksamhet, än de lärde en tid ville egna dem?

År 1616 uppträdde nemligen Cluver, med sin *Germania antiqua*, deri han, med en lärdom, oändligen öfverträffande allt hvad Sverige, ja Norden, ännu hade att uppvisa, och emot hvilken den store Gustaf Adolfs året derpå, till försvar för satsen om Götarnes uttåg från Skandinavien, tornerande riddares tapperhet intet förmådde, sökte förherrliga sitt fosterland Preussen, och särskildt sin födelseort Danzig, derigenom att han från Sverige på dem öfverflyttade den äran, att vara de gamla Götarnes vagga. Som han väl trodde sig kunna afhända Sverige, men icke tillvinna Preussen denna ära, så länge Getarne fortforo att anses såsom Götarnes stamfäder,

---

[1]) Claudianus, rapt. Proserp., 2: 65.

[2]) Deribland förtjenar det särskild uppmärksamhet, att Spartianus, som skrifvit historien om Caracalla, under hvilkens regering Gother, med detta namn, först nämnas, uttryckligen säger att de ock kallades Getar.

r han rätt glad att, med förkastande af denna härledning, stället upptäcka Götarnes fäder bland de Guttoner, Gotoer o. s. v., som på södra sidan om Östersjön af Romerska rfattarne omtalas. Då denna mening alltifrån Cluvers tid rit den allmänt rådande, förtjenar den redan af detta skäl, ven om den ej ägde så mycken inre vigt, som den verklia äger, här en kort granskning.

I sin fjerde bok berättar Herodotus, att på hinsidan Don åsom det synes ofvan det ställe, der denna flod böjes mot Wolga), bodde Budiner, ett ljuslett (γλαυκὸν τε πᾶν ἰσχυῶς καὶ πυῤῥὸν), nomadiskt folk, som förtärde kottar. Hunlrade år sednare omtalar Pytheas, att i Norden, en bernteaskust beboddes af ett folk, kalladt Guttoner. Dessa uttoner anser, uti en interessant, i Wiener Jahrbücher der itteratur N:o 63, införd recension, på hvilken Hr. Professor [illegible] sjelf fästat Rec:s uppmärksamhet, Halling vara samma lk, som de af Herodotus omtalda Budinerna. Beviset kall vara utfördt i en dissertation: *De flava gente Budinorum*, m hvilken Rec. likväl ej ens vet huruvida den af trycket kommit. Emellertid torde det tillåtas Rec. att nämna de onom bekanta vigtigare skälen för denna mening. Budierne omtalas icke af Strabo, hvilken deremot, bland de lk, som voro underkastade den i det inre östra Tyskland errskande Marbods välde, känner Butonerna (hvilket namn luver ändrar till Gutoner). Dessa Butoner har Rec. ej ett nämnda af någon annan författare. Men Tacitus vet dermot i sina Annaler omtala, att Catwald, en ädel yngling land Gotonerna, hvilka han (i *Germania*) sätter i det inre f Tyskland, år 19 e. Chr. störtade Marbod. Att Gotoerne äro desamme som de af Pytheas vid Östersjön omtalda utonerne, och de af Ptolemæus, omkring år 175 e. Chr., ster om Weichseln kända Gythonerne, synes föga tvifvel unerkastadt; likasom identiteten af namnen Gotoner och Butoner, vid den lätta förvexlingen af *G*, *Gw*, *W* och *B*, åtminstone icke är osannolik. Tvetydigare torde man finna hyothesen, att Budinerne mellan Don och Wolga äro desamme om Butonerne eller Guttonerne. Namnens olikhet torde ej äcka några oöfvervinneliga betänkligheter, då, till hvad om örvexlingen af *G* och *B* redan är nämndt, kan tilläggas, att mskifte af *I*, *U* och *O*, äfven i accentuerade stafvelser, ej aknar exempel[1]). Märkvärdigt är ock, att Budinerne, hvil-

[1]) Så omvexlar Vandili med Vanduli, Varini med Viruni

kas utrotning icke omtalas, och hvilkas utseende visar att de tillhörde den Germaniska stammen, försvinna ur historien just vid samma tid, då Guttonerne der uppträda. Väl omnämnas äfven sednare dels Kottätare, dels ock Budiner i dessa sistnämndas gamla hemvist; men de förra voro väl, ehuru Herodotus tillskref de sista ensamma detta lefnadssätt, ej nödvändigt Budiner; desse sednare nämnas endast af samlare, såsom Plinius, Pomponius Mela och Stephan från Byzanz [1]), som alltför ofta utan kritik afskrefvo mycket, som ej mera på deras tid i verkligheten fanns. Men man kan godkänna deras uppgifter, och, det oaktadt, med goda skäl påstå, att en stor förändring föregått med Budinerna. Ännu vid Darii tåg, ut- gjorde de i Don-trakten ett ganska betydligt folk [2]). I sednare tider nämnas de så lösligen, att man om dem erfar intet annat, än namnet just i de trakter, som de fordom gjort bekanta, men som nu beherrskades af helt andra folk. Man erinrar sig dervid lätt, att Budinerne, som Herodotus kallar autochthoner, och hvilka således, före den af Herodotus väl kända skythiska invandringen i 7:e årh. f. Chr., måste innehaft sitt land, redan af denna rörelse kunnat föranledas till en mindre utvandring, och att de af Darii, år 513 f. Chr., företagna ... fall våldsamt oroades. Orimligt vore det således ej, om större delen af nationen skulle af denna sista hvälfning förmåtts, att på en gång eller småningom efter Dnepern och dess biflod- draga sig åt Weichseln, och vidare åt Östersjön samt der redan före år 300 f. Chr. bildat en betydligare stam, som äfven derifrån kunnat utbreda sig åt sydvest. Det må vara förti- digt att, såsom en bevist historisk sanning, antaga denna Budinernes, Butonernes och Guttonernes identitet, helst man torde känna frestelse att söka de förstnämnda bland de, likväl sednare än Guttonerna och i Krakau-nejden omtalade, Gothinerna, hvilkas namn ock blifvit läst Bothini; men de skäl, som för denna identitet kunna anföras, synas åtminstone fullt kunna uthärda jemförelsen med dem, som ligga till grund för den, under 200 år, på Cluvers auctoritet antagna satsen, ...

Taciti Opera, recognovit G. A. Ruperti. Vol. IV. Hanoverae 1832; och i Artemidori Kossiner (Suhm tror: Kothiner), som Stephan af Byzanz gör till Ostioner, ser Suhm, troligen rigtigt, Guttonerna.

[1]) Ptolemæus nämner dem i Polen; men äfven han afskrifver ofta äldre författare.

[2]) Ἔθνος ἐὸν μέγα καὶ πολλόν. Herodot. IV, 108.

sse Guttoner ensamme voro de, 500 år sednare, uppträ-
ande Gotherne. Att Guttonerne deremot, genom sitt fram-
ångande söderut åt Donau och Svarta hafvet, förorsakat, och
fven sjelfve deltagit i, de Gothiska krigen, — detta måste
ian visserligen så mycket heldre medgifva Hr. Geijer och
en med honom häruti instämmande Hr. Strinnholm, som bå-
la bestämdt anse dem icke hafva kunnat åstadkomma så stora
örelser, om de ej i Donau-nejden före sig träffat stamför-
andter, till hvilka de nu åter slöto sig. Hvilka voro dessa
tamförvandter? Om läsaren erinrar sig, att Getarne, i Ar-
mautica, således före skythiska invandringen, omtalas vid
Meotis, följaktligen ej långt ifrån Budinernas hemvist, och
dessutom i minnet återkallar de mångfaldiga intygen, att de,
Getarnes forna land, uppträdande Götarne af sina sam-
tida ansågos för Getar, torde han medgifva att skäl ej sak-
nas till den förmodan, att ett mellan Budiner, Butoner,
Guttoner och Getar, redan från längre tider, bestående,
troligen på stamfrändskap grundadt, och genom detta nya
sammanträffande upplifvadt, förbund skapade den för Rom så
aktansvärda Götiska makten. Denna åsigt, att Getarne,
förstärkte af Guttonerna, utgjorde den egentliga kärnan af
Gotherne, hyser ock Hr. Strinnholm; och såsom endast den
Pontiska, aldrig den Baltiska, Norden tillhörande Götiska
stammar, anför Hr. Geijer Bastarner, Alaner och Getar;
hvarvid han tillägger, att så mycket åtminstone kan historiskt
styrkas: att Götarne, i synnerhet med de 2 sistnämnda stam-
arna, lefvat i långvarig och nära gemenskap; men utan att
han inlåter sig i frågan, om någon och, i detta fall, hvilken
af dessa må anses såsom den egentliga hufvudstammen.

Efter att hafva nämnt, hvad om de södra Gothernes ur-
sprung kan anses sannolikast, återstår ännu för Rec. den frå-
gan obesvarad: om de i Skandinavien tidigast invandrade Gö-
tarne voro Guttoner eller Getar, en fråga, hvarpå Hrr.
Geijer och Strinnholm utan betänkande svara: Guttoner
(hvilka Hr. Strinnholm anser såsom Getarnes ättlingar, under
det Hr. Geijer lemnar deras härkomst derhän). Rec., som
väl erkänner Getars och Guttoners frändskap, men icke
med Hr. Strinnholm vågar från de förra rakt härleda de sed-
nare, ehvad de äro de gamle Budinerne eller icke, tyckes
sig ha mer af denna fråga, utan att känna några säkra data för
ett med full tillförsigt gifvande svar. Om Guttonerne voro
de gamle Budinerne, voro både Guttoner och Getar i

Europas gamla folk; och träffades båda, ej mindre af Skyt
nes invandring, än af Darii fälttåg, — de enda, före Ale
der den stores tid (kort hvarefter Guttonerne funnos vi
stersjön), bekanta hvälfningar, som kunnat föranleda någo
vandring. Om Getarne till Östersjön i äldsta tider ka
hade den kortaste vägen, synes deremot mindre troligt, at
som alltid kämpade vid Pontus, skulle, framför de derifrå
lägnade Budinerna, sökt den höga Nordens haf. Doc
identiteten af Budiner och Guttoner må lemnas der
så är i alla fall visst, att Guttoner, men icke, att Ge
funnits på Östersjöns södra strand; och Rec. tror sig af d
skäl rättfärdigad, derföre att han, åtminstone så länge i
nytt ljus blifvit kastadt på detta dunkla ämne, med Hrr. G
och STRINNHOLM anser säkrast, att antaga de norr om sa
haf, i Skandinavien bosatta Götar, för en gren ej af Get
na, utan af Guttonerna.

Men så ostridigt våra äldsta minnen jemnförda med
fortfarande förhållanden bevisa, att Götar i Skandinavien
uråldrigt, ehuru ej ursprungligt hemvist, hafva likväl icke
utan Svearne gifvit vårt fosterland namn; och äfven d
äga således grundade anspråk att i Svensk Historia erhåll
dem särskildt egnad undersökning. Om Götars och Svears
tiva ålder och skillnad, lemna våra äldsta urkunder föga
Den prosaiska Eddan härleder bådas namn från Oden. E
Olai gaf visserligen en, redan anförd och af Olaus Pet
öfversedd, märkvärdig vink om det sanna förhållandet;
sedan våre historieskrifvare, å ena sidan, fästat sig vid I
nitz's mening, att Finnarne voro Nordens äldste inbyg
och, å en annan, mera började rådfråga främmande förfa
och derigenom ofta inleddes i undersökningar, som för S
ska Historien voro jemnförelsevis mindre vigtiga, öfver
de snart den nämnda, likväl af äldre författare icke f
sedda frågan, som dessutom alldeles förrycktes af Wilde.
lade, vid dess besvarande, till grund satsen om Sveriges
äldsta tider härstammande enhet och odelbarhet. «*Una*»
ger han, «*ab initio fuit Scandinaviæ civitas, generali no*
Gothia dicta, deinde in Odini honorem Sviþiod, Svedia
non conjuncta tantum, sed innexa fuit Gothia, quam fili
Gotho regendam dedisse traditur æque ac alia regna septe
nalia, quæ aliis concesserat filiis, licet ea mox a Suedia
thiaque fuerint subjugata. Gothia tum australis tum oc
talis, æque ac aliæ provinciæ suos Reges seorsim, Sma

gar, conjunctim universi Monarcham regni, Yfirkong, elegerunt et observarunt», och på ett annat ställe: «*Ita quidem Gylfonem Regno Sveciæ Gothiæque tam orientalis quam-occidentalis defraudatum et emunctum fuisse — perspicue ostendimus. — Neque — tutus erat ab incubatoris injuriis, nisi ad interiora Regni, ab Odino intacta, se recepisse dicitur, sc. ad septentrionalis Gothiæ provincias, aut si mavis ad Fidos i. Finnos et Scritofinnos, avitum Thori regnum. — Tum autem Odinus, Monarchiam consecutus, Regno populoque nomen Swithiod Svediæ et Svedorum tribuens, politioris disciplinæ vitæque encomio semet ipsum commendare, Giotis autem Gylfoni addictis, velut barbaris, contemtum, odium et invidiam conflare voluisse videtur, eodem usus arcano politico in distinctione mythico-mystica, quæ ab eo tradita et mox a Scaldis, dehinc ab omnibus recepta fuit inter Gudheim, Manheim et Jotunheim. Patriam enim suam Asiaticam — sedem Deorum, Virorum autem Sveciam ipsam appellabat. Plaga autem Septentrionalior, quam Gylfo retinuit, dicta videtur Jotunheim vel Jetteheim.*»

Botin afvek, ibland förra århundradets historieskrifvare, [illegible] från denna af Wilde införda åsigt om Svea- och Göta-[illegible]ens ständiga förening (en åsigt, hvari dock en sann tanka [illegible]kommer, den, att det af Gylfes folk burna Göta-namnet [illegible] äldre än Svea, och att detta sista med Oden inkom i [illegible]andinavien), och utsade, med stöd af de i Landslagen, hos [illegible]o, Ericus Olai samt Johannes Magnus innehållna antydnin-[illegible], den öfvertygelsen, att nämnda riken, åtminstone näst [illegible] Odens tid, varit åtskilda, och att Götarike först sednare [illegible]it under Upsala-Konungars välde.

Det var Hr. Geijer förbehållet, att på ett, enligt Rec:s [illegible]vertygelse, för alla tider, tillfredsställande sätt utreda denna [illegible]tiga fråga; och detta är den första bland de odödliga för-[illegible]ter han, såsom historieforskare, förvärfvat sig om [illegible] fosterland. Genom den i Iduna införda mästerliga afhand-[illegible]gen om den gamla Svenska Förbundsförfattningen, och de [illegible]terligare vigtiga upplysningar, som han i Svea Rikes Häfder [illegible] Svenska Folkets Historia lemnat, är ådagalagdt, att Svear [illegible] Götar, af vår äldsta utförligare historieskrifvare i 15:e [illegible]. omtalas såsom, i äldre tider, inbyggare i olika riken; [illegible] de äfven af den i 11:e årh. lefvande Adam af Bremen, [illegible] särskilda folk, och af den, troligen kort efter Ingiald

Hrådas fall författade, Bjowulfs-Drâpan, såsom sinsem fiendtliga stammar, beskrifvas: att denna beskrifning bekr af gamla lagar och af underrättelser om; mellan Götar Svear, efter Christendomens införande, utbrutna strider, ge hvilka Götarne småningom upphäfde och med jemnlik rätt satte det företräde, som Svearne, enligt Saxos och Sturle samt de gamla lagarnas underrättelser, ja såsom ock af sj Taciti berättelse kan slutas, tillegnat sig: att detta företr endast kunnat äga religiös grund; och att en sådan åter kan finnas i något annat, än deri, att Svearnes land var herrskande Gudstjenstens hufvudsäte. Men om så är, Upsvea-ätten, den Konunga-ätt, som Upsvearne ansågs som sin, var den förnämsta i Nordlanden och räknade anor från sjelfva Gudarna; om sjelfva det utom Skandin belägna land, hvarifrån Isländarne härledde den enda af omtalda invandringen, kallades stora Sviþiód; om en Svearne, enligt Ynglinga-sagan, kunna anses såsom Up Konungens omedelbara undersåtare, af hvilka äfven den G ne Olof Sköt-Konung, vid bortläggande af den gamla, tog nya titel: så måste ock Svearne, som af Ynglinga under detta namn först vid Odens död anföras, af ålder med Upsala-Konunga-ätten stått i närmaste förbindelse, troligen äfven vara det med Oden invandrade folket, e dess af Tacitus vitsordade makt gör troligt, att det, som invandringen knappt kunnat vara synnerligen talrikt, b ansenligen förstärkt af närgränsande Götar, kanske till med Jötnar, hvilka antagit den herrskande stammens n Men nu är det, såsom vi sett, icke Svearne utan Göta som Edda-sångerna uttryckligen nämna [1]. Icke var så Edda-läran uteslutande eller företrädesvis Svearnes; den åtminstone lika mycket, Götarnes national-religion. kunde de förre då derpå bygga sitt företräde? Våra for der svara: genom en förfalskning, i det Odens Dia gåfvo sig för de gamla Asarna och tillade sig de Gudarnes namn, och för Gylfe och hans Götar berättade och märkeliga saker från Godhem (Göta-Gudarnes, och gen äfven Götarnes eget gamla hem). Derifrån måste des Oden och hans följe utvandrat sednare än Götarne,

---

[1]) En syftning åt dem finnes dock, enligt Hr. Geijers n sannolika mening, i den mythiska beskrifning, som Rigsmål inn om ståndens bildning i Norden (hvarom mera längre fram). S nämnes i Gylfaginning.

s trike i Skandinavien Ericus Olai visste vara äldre, och ilka nu villigt, jemte sig, inrymde dessa ankomna religions-å stamförvandter, som snart tillvällade sig anspråk, dem rst Christendomen kunde fullkomligen utplåna [1]).

Namnet Svear tillägger emellertid Ynglinga-sagan väl älardalens inbyggare; men uttryckligen säger den ej, att den ed Oden invandrade stammen så hetat. Denna nämnes derstä-es Asar, ehuru dess hembygd kallas stora Sviþiód. Denna embygd sätter samma Saga öster om Don, der Asarne skola nchaft en hufvudborg: Asgård. Sheringham fästade uppärksamheten på huru lätt denna uppgift lät sig förenas med trabos berättelse om det vid Kimmeriska Bosporen belägna udet *Asia*, samt samma Strabos och Stephans af Byzanz efrättelse om folket Aspurgianer [2]), hvilka, enligt den rstnämnda, bodde vid Kimmeriska Bosporen emellan Phanaoria och Gorgippia. Sextiosex år derefter samlade, i *Acta itteraria et Scientiarum Sveciæ*, för 1736, Olof Celsius den dre, de i Munkarna Jean du Plan Carpin's och Wilhelm de ubruquis' berättelser öfver sina, åren 1246 och 1253, föregna resor, äfvensom i Venetianaren Josaphat Barbaro's berifning om sin, år 1436, företagna resa, förekommande unerrättelser om de i Kaukasus boende Alanernas benämning ças, Açias, Asses, As, och drog deraf den slutsats, att dens folk måtte varit beslägtadt med dessa, under århundrana näst efter Christi födelse, så mycket omtalda Alaner [3]). enna vigtiga anmärkning vidrördes flyktigt i Dalins; i Lageringს historia alldeles icke; men upptogs med så mycket era värma af Suhm, ehuru dennes åtgärd dock stannade

[1]) Ett slags, ehuru blott politiskt, motstycke härtill erbjuder Atens historia, der de, såsom vänner och försvarare emot vildare Nordar (äfven Oden öfvertog, emot näs-skatten, landets försvar, förmodlin emot de nordliga Jötnarna), emottagne Jonerne slutade med att lägga hela landets inbyggare sitt namn.

[2]) Af Ἀσπουργος = Asgård.

[3]) Äfven af Chineserna under namnet Yan-tschai tidigt kända, som boende norr om Kaspiska hafvet, (Ritter, Erdkunde, 2:er Theil. es Buch. 1 Bd. Berlin 1832, sid. 434); och af både Klaproth och bel Remusat räknade till den i det inre Hög-Asien talrika Indo-germaniska stammen, eller, som den sistnämnde, i Journal des Savans 1822 L. 597, uttrycker sig: *les nations hindo-gothiques.*

vid ordnandet af de strödda underrättelserna om Alanerna utan att han, för deras benämning Asar, fann några andra bevis, än dem Celsius redan anfört. Hr. Geijer, hvilkens uppmärksamhet denna vigtiga upptäckt icke kunde undgå, har deremot icke allenast deraf dragit vigtiga slutsatser, utan och i Svea Rikes Häfder ökat de för Alanernas benämning: Asar, redan lemnade bevisen med den ur Karamsins Ryska Historia hämtade upplysningen: att de, af Carpin och Rubruquis, nämnda Asses elles Açias i ryska Chrönikor förekomma under namnet Jassi. Då dessa Jassi, i nämnda Chrönikor, åtminstone redan år 966 omtalas, uppflyttar denna underrättelse benämningens ålder nära 300 år, och närmar i samma mån till visshet vår förmodan, att densamma äfven vid den tid, då Odens invandring i Skandinavien inträffade, tillhörde Alanerna (ett bevis, som dock i Svenska Folkets Historia saknas [1])).

Om Alanerna berättar Ammianus Marcellinus: »*Proceri pæne sunt omnes et pulchri, crinibus mediocriter flavis, ocu-*

---

[1]) Der anför Hr. Geijer i stället endast Friherre D'Ohssons *Histoire des Mongoles* till bevis för det likaledes i Svea Rikes Häfder på samma grund bygda påståendet, att arabiske Geographer redan från 10:e seklet i Kaukasus omtala Alaner eller Asar; ett citat, som Rec. fruktar grunda sig på missförstånd. Friherre D'Ohsson säger nemligen, sid. 693 af nämnda arbete i början af en lång not, att tvenne Araber från 10:e årh. om åtskilliga nordliga, sednare af Mongolerna kufvade, folk gifva underrättelser, dem Frih. D'Ohsson anser nyttigt att meddela, och fortfar derpå bland annat med följande:

»*Ases ou Alans*

Les Ases ou Alans habitaient la partie septentrionale du Caucase vers l'occident. Ce peuple, dit Massoudi, embrassa le Christianisme» &c., men i det följande citatet ur Massoudi kallas de endast Alaner. I 1:a Tomen af Klaproths *Magazin Asiatique* finnes hela 15:e Cap. af Massoudis skrift (hvarur D'Ohssons citat är taget) öfversatt. Äfven der nämnas blott Alaner, utan någon antydning det de kallats Asar. I Frih. D'Ohssons sednare arbete: *Des peuples du Caucase* förekomma också, så länge den diktade Abu-el-Cassim talar, Alanerne endast under detta namn; och det är i sitt eget, som Frih. D'Ohsson säger: »*Dans le moyen âge, on les appelait Ases.*» Hvad Frih. D'Ohsson, i *Histoire des Mongoles*, tillägger om namnet Ases, är således troligen hämtadt ur Europeiska, icke Arabiska källor. — Men hela anmärkningen har mindre vigt, då de, dock något sednare skrifna, Ryska underrättelserna föra benämningen lika långt tillbaka.

lorum temperata torvitate terribiles et armorum levitate veloces; Hunnisque per omnia suppares, verum victu mitiores et cultu. — Utque hominibus quietis et placidis otium est voluptabile, ita illos pericula juvant et bella. Judicatur ibi beatus, qui in proelio profuderit animam, senescentes enim et fortuitis mortibus mundo digressos, ut degeneres et ignavos conviciis atrocibus insectantur: nec quidquam est quod elatius jactent quam homine quolibet occiso: proque exuviis gloriosis, interfectorum avulsis capitibus detractas pelles pro phaleris jumentis accommodant bellatoriis. Nec templum apud eos visitur aut delubrum, ne tugurium quidem culmo tectum cerni usquam potest: sed gladius barbarico ritu humi figitur nudus, eumque ut Martem — colunt — Servitus quid sit ignorabant, omnes generoso semine procreati; Judicesque etiam nunc eligunt, diuturno bellandi usu spectatos.» Hvilken igenkänner icke i denna teckning, jemte flera för alla krigiska halfvilda folk samfälda drag, mycket som närmare erinrar om våra ättfäder? Så mycket högre interesse får då frågan, af hvilken stam och hvarifrån voro desse Alaner, och hvar träffas nu deras i hemmet qvarstannade lemningar?

Herodotus omtalar på hinsidan Wolga och norra samt östra sidorna om Kaspiska hafvet, Massagetarna, hvilka, i 7:e årh, f, Chr., jagade Skytharna öfver Wolga, och 529 f. Chr. under sin Drottning Tomyris, lyckligt kämpade emot Persiska härarna, anförda af den segerrika Cyrus. Dio Cassius påstår, att Alanerne [1]) voro dessa gamla Massagetars ättlingar; en uppgift, som Ammianus Marcellinus, den författare, som om Alanerna lemnat oss de utförligaste efterrättelser, på tvenne särskilda ställen bekräftar. Halling anmärker, att flera af de folknamn, hvilka Plinius H. N. 4: 18 uppgifver såsom hemmastadda vid Balkan, anf. st. 6: 18, 19, återfinnas vid Kaspiska hafvets östra strand, och slutar deraf, att från de vid Kaspiska hafvet boende moderstammarna, i långt aflägsna tider, utgått de skaror, hvilka, af de mellankomna Skytharna undanträngda, slutligen fästat sig söder om Donau och vid Balkan. Om Rec. ock ej vågar, med denna lärda och djerfva författare, antaga att man hos Plinius bör i stället för Moesi, Getæ läsa Moesigetæ, och derigenom göra detta folk till Massagetar, anser han dock den anmärkta motsvarigheten förtjena mycken uppmärksamhet. Massagetarnes identi-

[1]) Genom ett bevisligt misstag kallas de hos honom Albaner.

tet med Alanerna bestrides, bland andra stora lärda, af Suhm och förbigås med tystnad af Hrr. Geijer och Strinnholm. Rec., som hvarken äger tid eller kunskaper till frågans fullständiga utredning, har dock ej kunnat alldeles förbigå den; och erkänner likväl, att han, för sin del, ej känner några giltiga skäl att förkasta Dios och Ammiani Marcellini vittnesbörd, eller den derpå grundade förmodan om Massagetars och Getars nära frändskap; en frändskap, som äfven Suhm, ehuru på andra grunder, erkänt.

Alanerne nämnas bland Greker och Romare med detta namn, som, enligt Ammiani Marcellini och Eustathii intyg, betecknar Bergsboar, först af Dionysius Periegetes, Josephus och Plinius, samtliga[1]) från 1:a årh. efter Christi födelse. Den förste sätter dem ofvan den Tauriska halfön; den andre vid Don och Mæotis, och berättar, att de under Tiberii och Vespasiani regeringar gjorde tvenne infall i länderna söder om Kaukasus. Att de ej länge kunnat finnas i dessa trakter är klart, då Skytharne i vester, och Sarmaterne i öster om Don bibehöllo sig ända till Mithridatis tid. Men kort förut hade stora rörelser förefallit både i det inre af Asien och i östra Europa. Genom de Turkiska Hiongnu hade den, från det snöbetäckta Nan-schan ända till Hoanghos öfra lopp bosatta, Tibetanska stammen Yue-tschi blifvit lössprängd från sina grannar, de norr om Nan-schan, vid öfra Etzina och Boulounghir lefvande, blåögda och rödskäggiga U-sun eller Ou-siun. De sistnämnde (i hvilkas namn Ritter till och med förmodar Svionernas möjligen kunna återfinnas), drogo sig åt Ili. Der träffade dem de år 165 f. Chr. ånyo af Hiongnu angripna Yue-tschi, som då, för att ej störa Ou-siun, drogo sig söderut, och undanträngde Szu, hvilka nu vid år 126 f. Chr. störtade Baktriska riket. I sina nya bostäder stego deremot både de södra Yue-tschi och de Nordliga Ou-sioun till en betydande makt (Ritter, anf. st. sidd. 186—194, 430—437), som troligen blef äfven de vestliga grannarna och stamförvandterna till dessa Ou-siun besvärlig. Då Mithridates, 14—16 år efter Baktriska rikets fall, bröt Skytharnes makt, och de folk, som ett halft årtusende förut trängt Skytharna öfver Wolga, derigenom fingo utrymme i vester, voro dessa således genom sin ställning icke endast uppmanade, utan tvungna att kasta sig in i öppningen.

---

[1]) Den förstes tid är dock twifvel underkastad.

Vi erfara ock, att så verkligen skett. Efter omkring ett hundrades förlopp höra vi i det gamla Skythien nya folk, laner, Aspurgianer omtalas; och efter ännu ett århun-ade finner man hos Tacitus underrättelser om de för Py-eas alldeles obekanta Svionernas samhällen i Skandina-en, der de nämnas på ett sätt, som, enligt Hr. Geijers an-ärkning, tydligen visar, att de här voro åtminstone ett år-ndrade äldre. Efter de redan, enligt Josephus, berättade fallen i nejderna söder om Kaukasus, förde de qvarstan-ade, i 2:a årh. e. Chr., först ett krig mot Romarne i Kap-docien, deltogo derpå, såsom Hr. Geijer anmärkt, i Marko-anniska kriget, och det följande århundradet i det Götiska ot Valens. I det fjerde årh. störtades deras makt af Hun-erna, hvilka en del af Alanerne sedan följde, under det en man åtföljde Vestgötarna till Spanien, till och med Vanda-rna till Afrika, och ännu en annan qvarstannade vid Kauka-s, der de i 6:e årh. af Procopius, i det 10:e af Constanti-s Porphyrogennetos, af Araber och Ryssar, och, under den dnare medeltiden, af flera författare omtalas, samt der Klap-th, på sätt Hr. Geijer anför, återfunnit dem i det, af Gru-erna, Ossi, Owssi, af Lesghierna, Otzi eller Otz, af ogayska och andra Tatarer Oss, i allmänhet, efter landets rusiska namn, Osseter (idel namn, i hvilka det gamla Nor-ska A'ss (Åss) genljudar), kallade folk, som sjelft nämner g Iron[1]). Det bebor Kaukasi högsta spetsar, men påstår g hafva i forna dagar bott vid Don; talar ett språk, i hvars Klaproth anförda prof Hr. Geijer, ännu efter så mycken pblandning, som under de många i dessa nejder förefallna xlingar ägt rum, funnit en femtedel vara Götiska. Utom dan anförda benämningar, kallas det äfven af Tatarerna auli och af Tscherkesserna Kusch'ha, båda, likasom A-a, betecknande Bergsboar, och skiljer sig, äfven i ansigts-ldning, hårens och ögonens färg, från sina Kaukasiska gran-r och närmar sig Européen, så vida, att blåa ögon, blondt ler rödbrunt hår ofta bland detsamma förekomma, hvaremot llkomligen svart hår är en sällsynthet[2]).

---

[1]) *Arius Massagetes* (Lucanus).

[2]) Djupt måste Svenska Historiens vänner beklaga, att den man, n i alla afseenden var bäst utrustad för att pröfva Klaproths uppgif-om dessa Osseters språk, den till Skandinaviens och Europas, tro-n på långa tider, oersättliga förlust så tidigt bortryckte Rask icke,

Emot Alanernas Massagetiska ursprung synes, utom Suhms skäl, ock det strida, att Georgiska Chrönikor omtala, att Ossi redan i Alexander den stores tid, samt näst derefter, bott på Kaukasus; på grund hvaraf ock både Hr. Geijer och, efter honom, Hr. Strinnholm dit förlägga Alanernas gamla hemvist. Vi hafva visserligen häri en ny varning, att ej såsom bevista facta antaga sannolikheter, som till stor del stödja sig på sena underrättelser; men kullkastadt synes tillförlitligare källors intyg icke härigenom vara. Man kunde väl till och med erkänna de Georgiska Chrönikornas historiska halt, och icke destomindre med dem förena Ammiani Marcellini och Dio's underrättelser. Så hindrar ju intet, att särskilda Alaniska eller Massagetiska stammar, i de tidigare vesterut tågade Getarnes sällskap, anländt till dessa berg, och af sednare anlända fränder blifvit förstärkta; eller att Asar varit ett äldre namn för de Getiska folken, som kunnat bibehållas af en del bland de stammar, som i allmänhet antogo namnet Getar, Götar?

Det om Alanernas aldraäldsta hemvist och förvandtskap med Getarna nu anförda, må gälla hvad det kan, — men att Alanerne ägt förbindelse med och äfven varit inbegripna ibland Götarna, har Hr. Geijer i en sid. 374 af Svea Rikes Häfder införd not fullständigt bevisat [1]); och detta bevis är tillräckligt

som en gång var i fråga, tillbragte sommaren 1820 bland Osseterna, hvilkas språk han, enligt Petersens företal till hans afhandlingar, endast på resan från Mosdok till Terek den 24 Oct. — 8 Nov. 1819, synes hafva studerat. Kunna vi hoppas några upplysningar om resultatet af denna bekantskap? Någon visshet i frågorna, om hvilka större folkstammar Svear och Götar före sin hitkomst tillhört, lär knappt på annan väg än språkforskningens kunna väntas.

[1]) Tvenne anmärkningar, som dock ej häfva beviset, måste Rec. härvid göra. Rec. kan ej med säkerhet finna, att Jordanes, som, enligt egen utsago, var af Götisk härkomst, i 50:e Cap. uppger sig vara af Alanisk börd. Han berättar blott, att hans faderfader varit en Alanisk anförares Notarius — ej att han var Alan. Hr. Geijer nämner vidare Alaniska furstedöttrars förbindelse med Amaliska Konunga-ätten. Jordanis ord i 50:e Cap. *ejusque germanæ filius* synas Rec. säkrast tolkas så, att *ejus* hänföres till *Peria*, ej till *Candax*; då uppgiften förfaller. Hr. Strinnholm härleder ock Jordanis egen ätt från den Amaliska; men Jordanes omtalar blott giftermål mellan medlemmar af dessa ätter.

mot inkast, hämtade från stamskillnad, försvara nolikheten af den mening han antagit, att man (förutsatt, Odinska invandringen ej är fabel) i Alanerna träffat den m, som, under namnet Asar (hvilket troligen, likasom Gor, Gotar, på en gång betecknat Folket och dess Gudar, h sedan, inskränkt till de sednare, för folket ersatts med namt Svear), uppträdde i Mälardalen.

Äfven Hr. Strinnholm har antagit denna tanka, men derd sökt förena Botins, att Oden hit infört Getar. Han tfärdigar denna synkretism dermed, att Isländarne såsom lens följe nämna Äsar och Tyrkjamän, och att således Ame blott utgjorde en del af de folk, som Oden hit medde. Bland de öfriga utmärker han Getarna af följande anbing. Herodotus omtalar, att Getarne trodde de döda kom till Zalmoxis, hvilken några ansågo vara Gebeleizis. ligt de vid Hellesponten och Pontus boende Grekers uppter, hade Zalmoxis hos Pythagoras varit en Getisk slaf, n förvärfvat först friheten och derefter rikedom, hvarmed n återvändt till fosterlandet. Der hade han gästfritt emotgit förnäma landsmän, dem han sagt att hvarken han sjelf, ns gäster eller deras efterkommande skulle dö, utan, samle, njuta allt godt; derefter begifvit sig i en underjordisk ning; efter 3 år derifrån återkommit och då blifvit af Gena ansedd såsom uppstånden från de döda och derigenom nd dem grundlagt läran om själens odödlighet. Zalmoxis, n Herodotus sjelf dock ansåg äldre än Pythagoras, omta- ock Strabo, under namn af Zamolxis, och berättar t han, återkommen från Grekland och Egypten, för sin spåmskonst bland höga och låga vunnit högt anseende, samt tligen öfvertalt Konungen att antaga honom, såsom en Gurnes förtrogna, till medregent; att han derpå först blifvit n högste Gudens prest, sedan sjelf förklarad för Gud. Innetten i en för andra otillgänglig håla i berget Kogaionon, de han sällan umgåtts med andra, än sin uppassning och nungen, som nu ansågs genom Zamolxis inhämta Gudarnes l och i följd deraf fann villigare lydnad än någonsin. Han ät derföre gerna Zamolxis fortfara med detta lefnadssätt, lket sedan, ända till Strabos tid, blifvit fortsatt af en kedja miter, hvilka, likasom Zamolxis, kallades Gudar, och voro tiska Konungarnes rådgifvare. Då Boirebistas, emot hvilken sar förberedde krig, beherrskade Getarna (omkring åren

30—40 f. Chr.), innehades denna värdighet af Dekain en Mag (γόης), hvilken besökt Egypten och der lärt den kentydning, hvarigenom han kunde gifva orakelsvar, och sådant anseende, att han förmådde Getarna att alldeles n sina vinstockar och umbära vin. Jordanes beskrifver änn förligare denna, af honom Diceneus kallade, mans kunsl och inflytande bland Getarna. Den af hela Nordens, men deles de Pontiska folkens, historia högt förtjente Bayer[1] stade sig vid Ynglinga-sagans, och företalets till Prosaiska E uppgift, att Oden dragit sig undan för Romerska höfdingar enligt Eddans företal, bland dem, särskildt för Pompejus uppgift, som visserligen till en god del har sin grund i i mande, illa förstådd lärdom. Bayer tog den emellertid för stafligen sann, och fann att just vid den tiden de förn mäktige Getarne plötsligen råkat i stor vanmakt. Han s detta bäst kunna förklaras genom en utvandring, och då l Getarna vid samma tid fanns en man, sådan som Dekai hvilkens egenskaper äga en träffande likhet med Odens, modade han dessa tvenne namn beteckna samma person att Oden således vore just Dekaineos. Båda dessa gissni har Hr. Strinnholm antagit och med sin vanliga talent u stödt. Hvad den sednare angår medgifves, att, om man gon för Grekiska eller Romerska författare känd man vill finna Oden, så goda grunder visserligen ej kunna anföra någon, som för Dekaineos. Men med hvad rätt gör nämnda förutsättning? Religions-lärare och krigare, så som Oden, äro ej bland Asiens nationer så sällsynte, att af likheten mellan Dekaineos och Oden med säkerhet sluta till deras identitet. Getarnes iråkade svaghet tillski deremot Strabo uttryckligen deras delning; och utvandri är således misstänkt.

Men Hr. Strinnholm har ej stannat härvid. Eddan våra fäder, likason de Frankiska Chrönikorna deras från Troja; och Hr. Geijer har, emot den mera lärda än i tygande förklaring, som förra seklets Danske forskare sökte, goda skäl till den tankan, att Are Thorgilsson, nä kallar Oden Tyrkjakonúngr, med Tyrkjar troligen nat Teukrer; och att man således torde, i flera af i ländska historiska skrifterna, der Tyrkjar nämnas, åte denna Trojanska härledning, som för mycket erinrar om

[1]) F. 1693, † 1738.

nes fabler, att man deri ej skulle igenkänna dem. I Svea es Häfder yttrar emellertid Hr. Geijer äfven, i anledning en bibehållen berättelse om Skamandrios, att man e frestad att i den Trojanska härstamningen af Odens folk endast se en fabel. Fullföljande detta yttrande äfvensom annat, om likheten mellan det Trojanska Ida och Eddagernas Idavall, samt med stöd af de i Suhms Forsög et Udkast over Folkenes Oprindelse i Almindelighed samlade traditioner om Trojanska och Asiatiska intningar i Thrakien, yrkar Hr. Strinnholm[1]), att de i Ed förekommande berättelser om Trojanska härstamningen nolikt stödja sig på verkliga fornsägner, dunkla minnen de tider, då Teukriska Colonier, Prest- och Furste-slägter Thrakiska fränder och stamförvandter för sig och sina dar sökte en fristad. Således skulle icke endast, såsom Geijer antager, en dubbel, dels Orientalisk, dels Grekisk, r, utan en trefaldig, nemligen Orientalisk, Grekisk och ojansk, genomgå våra förfäders äldsta erinringar och Gudaa. Hr. Strinnholm har visserligen uppvisat en tidig gemenp mellan Trojaner och Thraker samt dessas slägtingar tarna; och om Getarnes deltagande i invandringar på halfö ägde större sannolikhet, vore Rec. ej obenägen erkänna möjligheten, att några dunkla minnen kunnat lätta Trojanska fablernas införande i Isländarnes berättelser. Nu remot hindras han, dels af ovissheten om Getar deltagit i rdiska tåg, dels af omständligheten och den genealogiska nogmmheten i Eddans Trojanska berättelser, ifrån att här snae förmoda 2000-åriga förklädda traditioner, än ett rent dt försök att tillegna Norden den af Romarne länge njutna n af Trojanska anor; och Rec:s tvifvel har icke heller af bifogade interessanta underrättelserna om Trojenborg, Trojatt, Trojamåla och Troja skog i Småland blifvit skakadt; rföre han, utan att finna Alaners och Svears identitet uppjd öfver allt möjligt tvifvel, eller neka det äfven andra än ner kunnat göra Oden sällskap på hans äfventyrliga tåg, n anser dessa vara de enda, som med högre grad af sannohet dervid kunna anföras. Men om Hr. Strinnholm hvar-

[1]) Han begår härvid ett misstag, då han till hvälfningarne efter jas fall hänför Teukrers och Mysers, af Herodotus omtalda, inflytt- till Europa. Suhm säger dock rigtigt, att Herodotus hänför den tiden före Trojanska kriget.

ken genom Dekainei eller Trojanernas införande, enligt Rec:s tanka, riktat vår historia, har han likväl genom den skicklighet och ärlighet, hvarmed han framställt och försvarat äfven dessa meningar, vetat fullkomligen försvara sitt anseende såsom en af Sveriges utmärktaste häfdatecknare.

Om genom det nu anförda medgifves vara styrkt, att i Nordens gamla samhällsförfattning och historia spår finnas till invandringar: och om vi, i sammanhang dermed, i Asiens och det sydöstra Europas, någon tid före Christi födelse, förefallna hvälfningar funnit med berättelsen om en Odinsk invandring i Skandinavien sammanstämmande historiska omständigheter, så återstår ännu blott att i det vestliga Europas historia undersöka, om ej, utom den redan nämnda traditionen, äfven andra öfverensstämmelser träffas. Då förekommer först, att vid samma tid, som Mithridatis skythiska krig, inträffa Kimbrers och Teutoners stora rörelse mot Vestern och Södern — sannolikt föranledd af andra stammars framträngande från öster och norr. — 300 år sednare uppträda, i det stora Markomanniska kriget, de just i första seklet af Romarne första gången nämnde Alanerne tillsamman med Vandalerna och en mängd andra folk, bland hvilka särskildt kunna nämnas de, enligt sin egen utsago, från Skandinavien uttågade Longobarderne. Under dessa 3 århundraden hade således dessa stammar blifvit framskjutna från öster och norr mot vester och söder, och år 211 e. Chr. höres, i Getarnes gamla bygder, Gothernes namn, hvilkas historieskrifvare $3\frac{1}{2}$ århundraden sednare ville härleda dem från Skandinavien. I samma årh., som Gotherne i öster, framträda i vestra Tyskland Alemanner, Franker, och, år 286[1]), de redan af Ptolemæus norr om Elben kända Saxarne, stora folkförbund, af hvilka de båda sistnämnda anor, såsom redan är anmärkt, i sednare dagar af inhemska författare leddes från de Nordiska folkens ätt, likasom tidigare från Troja. Nordiska Sagan låter deras Konungar härstamma från Oden; och Angelsaxarnes egna underrättelser instämma för sina Konungar, deri. Hr. Geijer, som anser dessa in- och utvandrings-sagor oftast angå, icke hela folket, ehuru detta nämnes, utan anförarne och deras följen, anser dem äga ett ehuru stundom under förklädnad[2]) höljdt, likväl i hufvuddra

---

[1]) Hr. Geijer säger, att desse först i 4:e seklet uppträda i vestern

[2]) Så antager Hr. Geijer visserligen med rätta, att namnen Grekland och Troja endast i allmänhet antyda ett österländskt ursprung.

n grundadt innehåll; och erkänner således ej mindre Saxa-s och Frankers, genom från östern anlända anförare, skedda ldning till stora folkförbund, än det Götiska förbundets upp-vande genom från Skandinavien komna anförare, som, i följe en dit skedd invandring, funnit sig föranlåtna att söka nya lt för sin verksamhet. Alla dessa från så många håll be-räftade underrättelser visa till öfverflöd, att, under dessa tider, enomgripande förändringar i det östra och norra Europa ägt m, och att deras ursprung af mera än ett folk söktes i en dinsk invandring; och Hr. Geijer har slutligen äfven hos 'acitus trott sig finna ett spår till kunskap om Oden, i den, edan af Ramus, om denna förklarade berättelsen, att Ulysses Odysseus) varit i Germanien och der vid Rhen anlagt ett sciburg (Asburg).[1]). Lägger man nu härtill de bevis Hr. Geijer tur sjelfva Edda-läran anfört om dess sydliga ursprung, och tt denna Götarnes gamla lära sjelf innehåller flera vinkar, att en undergått en förändring, hvilken ej kan med större sanno-lkhet tillskrifvas någon annan, än den historiska Oden; att nnes dyrkan också förnämligast synes herrskat bland Svear-a, under det bland Norrmännen och södra Sveriges Götar, hor, Jötnarnes gamle besegrare, synes varit företrädesvis yrkad: så torde Hr. Geijer, till den förtjensten att hafva un-nröjt Müllers allmänna inkast emot författarens af Ynglinga-gan kunskap och begrepp om de i de 13 första kapitlen rekommande ämnena, böra erkännas äfven hafva lagt den, t hafva positift understödt den betviflade berättelsen med en visning, som ingen oförekommen läsare lär frånkänna en ig grad af bindande kraft; helst trenne särskilda stammars pträdande [2]) efter hvarandra i Skandinavien på ett högst in-

[1]) En annan ur Malbergska glossan till Saliska lagen hämtad de-ation från Ask = skepp besvarar Hr. Geijer med den anmärkningen, den i Nordens Mythologi heliga Asken här kunde återfinnas.

[2]) Rask gjorde, i anmärkningarna till Ottars och Ulfstens Resebe-ifning, ett, äfven i hans Udsigt over de lappiske og finniske Stam-rs Historie förnyadt, försök att skaffa Sverige en eljest okänd folk-n. Han ansåg nemligen Godheimar och Mannheimar icke be-a Gudars och Menniskors, utan Götars och Manners land. desse Manner här före Odens tid funnits, slöt han deraf, att nnheimar i Hervor-Sagan omtalas före Odens ankomst. Han dgaf, att de icke i historien förekomma, men fann för sin tanka en räftelse i Taciti berättelse om en Germanisk Gud, Mannus, som

teressant sätt bekräftas af tvenne mythiska berättelser. I 12:e årh. berättade nemligen Saxo, att, i äldre tider, i Norden oerhörda underverk blifvit utförda af tre slags konstmästare (mathematici). Det första slaget utgjordes af vidunder, kallade Giganter, med öfvermensklig kroppsstorlek; de andre, som han kallar Mager, voro de förra lika underlägsna i kropps- som öfverlägsna i själs-egenskaper, ägde siare-förmåga och tillvunno sig icke endast högsta makten, utan ock Gudomligt anseende, hvilket äfven tillföll det tredje, från de båda föregående härstammande slägtet, ehuru dem vida underlägset, det ena i kropps- det sednare i själs-styrka. Denna af Ericus Olai i 15:e seklet till en del och med föga förändring upprepade, ehuru icke förstådda, Saga uppfattade, så mycket Rec. vet, första gången Suhm och Schöning så vida rigtigt, att de deri funno en antydning om de trenne särskilda, efter hvarandra, i Norden herrskande stammarna. Hr. Geijer, som först klart insett och utredt, hvilka dessa stammar äro, har dessutom fästat uppmärksamheten på det i Eddan förekommande gamla qvädet Rigsmål, hvars mythiska beskrifning af ståndens uppkomst i Norden lifligt erinrar om de tre stammar, af hvilka den första, enligt hvad af beskrifningen kan slutas, tillhörde en egen, de tvenne sednare samma mennisko-race, och af hvilka den första blef undanträngd och kufvad, den andra fri, men den tredje tillade sig högsta väldet. Guden Rig, berättar det gamla qvädet, hade tre söner, nemligen af Edda (Mormorsmoder), Träl, mörk, med skrynklig hud på händerna, krumpna knogar, tjocka fingrar, fult anlete, lutad rygg och långa hälar; af Amma (Mormoder), Karl, röd och blomstrande, med tindrande ögon; och af Moder, Jarl, med

---

nu gjordes till dessa Manners stamfader. Mannerna ansåg han då för ett af Gylfe styrdt, från Götarna skildt folk, vid Mälaren, der Södermanland och Vestmanland skulle erinra om deras namn, som de dock sjelfve aflagt och utbytt emot det äldre: Svear, hvilket han ansåg hafva ursprungligen tillhört de finska stammarna härstädes. I hufvudsaken är samma mening upptagen af Hr. Rydberg, i den utläggning, som han, öfver Geijer: Om den Gamla Svenska förbundsförfattningen, utgifvit under titel: Om Svearnas och Göthernas Strid om Konungavalet. Då Rec., med all vördnad för Rasks stora namn, för sin del ej kan antaga hans förklaring af namnen Godheimar och Mannheimar; följer, att han ej anser sig skyldig att inlåta sig i det öfriga.

ust hår, bjerta kinder och hvassa ögon. Så räcka mythen ch historien hvarandra handen; och få äro de, hvilka i det sått, som Hr. Geijer, förenat den skarpsinnighet, som ur historien kan afskilja det mythiska, med den snilleblick, som äfven i mythen igenkänner de historiska dragen.

Hr. Geijer, som emot nya inkast försvarat Odinska invandringen, har ej heller öfversett de berättelser, som våra äldsta inhemska Chrönikor, hvilka om Oden och hans sällskap ingenting veta, innehålla om utur Skandinavien gjorda utvandringar, dessa utvandringar, som man, efter ett temligen envist försvar emot Cluvers stora auctoritet, i sednare tider, trott sig, sanningen till ära, böra utur vår historia utesluta.

Den Svenska Chrönika, som först nämner den Götiska utvandringen, åberopar Jordanes, ett vittne, hvars uppgifter det en tid bortåt hörde till goda tonen att förakta, såsom en äfventyrlig sammanblandning af folksägner och illa förstådd lärdom. Äfven Hr. Geijer låter den sednare fara; men anför deremot flera bevis på en, hos Jordanes omisskännelig, endast genom underrättelser ur sjelfva Skandinavien förklarlig, kännedom om denna, under den äldre medeltiden, så föga kända halfö, dess förhållanden och händelser; och egnar särskild uppmärksamhet åt den öfverensstämmelse, som finnes mellan flera af Jordanis efterrättelser och våra egna medeltids-minnen. En sådan visar sig äfven för en mindre öfvad blick mellan de Götiska Konungarnes, af Jordanes anförda och med halfgud öfversatta, benämning Ans[1]) och det, endast genom Nordiska uttalet derifrån skilda A'ss: ett nytt exempel är stiftarens af Amaliska Konunga-ätten namn, Amal[2]), som otvunget återför tankan till den af Saxo kända Humble, hvilken den förut nämnda *Chronicon Erici Regis* uttryckligen angifver såsom Svensk, och som, under namnet Humel, såsom de utvandrade Götarnes Konung nämnes i en gammal svensk folkvisa, som Johannes Magnus i sin historia öfversatt: ännu ett annat den Konungs namn, som förde Getarna utur Scanzia, hvilket hos Jordanes skrifves Berik; hvarvid man erinras om hvad nämnda folkvisa talar om en Götisk Konung Erik,

---

[1]) Pfister deriverar det i sin Teutsche Geschichte temligen olyckligt från det Ulphilanska Hans, en kamrat.

[2]) Hr. Strinnholm anmärker, att dess faderfader hette Halmal.

som först låtit befolka Danmark. Denna visa var trolige samma, utur hvilken Verelius, ett århundrade sednare, anmärkningarna till Hervor-Sagan, upptog de tre förste zerna, hvilka ock besjunga en Götisk Konung Erik, s Söderlanden utsändt Götar och först plöjt i Vitalum af Dalin omtalad, förbisågs nämnda visa alldeles af vår nare historieskrifvare; till dess Hr. Geijer ånyo ur gl framdrog detta interessanta fornminne. Synnerligen i får väl ej byggas på dessa öfverensstämmelser. Att de ska Chrönikorna hämtat ur Jordanes, har Rec. redan Huruvida berättelsen i det Danska *Chronicon Erici* är nom oafhängig, måste lemnas derhän. Den Svenska, relius på modersmålet till en del meddelade, folkvisan äg i språket flera spår af hög ålder; men de gamla former behöllo sig naturligtvis längst bland allmogen, och Rec. derföre ej af former draga någon bestämd slutsats. innehållet åter angår, så nämnas Viter af Geog från Ravenna, och Vidivarier (Vidverjar), öster om V seln, af Jordanes. Den Svenska folkvisans Vitalum laundom), der Konung Erik först införde åkerbruk, ka des, ej mindre än den Danska Chrönikans Witesleth hämtadt utifrån. Men att Saxo lånat underrättelser utu ma vandrings-saga, förtjenar, ehuru han af egna skäl f utvandringen, särskild uppmärksamhet. Bland hans sv dor är nemligen, såsom P. E. Müller anmärker, icke att genom främmande berättelser upphöja sitt land Man kan således af det han deraf hämtat, äga anledni sluta, att den i Svenska folkvisan bibehållna folksägnen stone redan vid Saxos tid fanns. Rec. anser derföre Hr. på goda skäl hafva ånyo fästat uppmärksamheten på gamla Nordiska minnen, som visserligen i någon mån bära vittne om Jordanis trovärdighet i de uppgifter d honom äga likartade. Så länge Jordanes ej kan öfv om uppsåtlig dikt, hvilar denna trovärdighet dock trygg hans egen försäkran, att utvandringen från Skandinavien på hans tid, i Götarnes sånger nästan på historiskt s männeligen erinrades. Hr. Geijer påminner härvid, a danes visserligen misstager sig, då han från denna utva vill härleda alla de i södern uppträdande Götarna; men Jordanes sjelf motsäger denna uppgift genom underrät att utvandringen skett på endast tre skepp: en mots som för honom doldes genom utvandringens uppflyttnin från honom långt aflägset tidehvarf, men genast faller o

chronologiska kunskaper, som åtminstone äro hans öfverlägsna, i ögat. Hela vår gamla historia bevisar nemligen, såsom Hr. Geijer ytterligare erinrar, att Skandinavien i äldre tider ägt en relatif öfverbefolkning, som af nöden tvungits att i andra länder söka sin utkomst och, under anförande af Konunga-ättlingar, lätt kunnat ankomma till beslägtade stammar, och gifva dem nya vapenbröder och nya anförare. En Konung Erik eller Berik kan ock med ett sådant uttåg stå i förbindelse, utan att derföre äga anspråk på ett rum i vår gamla Konungalängd, dit endast Upsala Drottar och Konungar höra; äfven om man med Hr. Geijer anser denna utvandring af en ny invandring vara föranledd, och först en tid derefter företagen; ett antagande, som Rec. fullkomligen biträder, och hvarigenom den Odinska vandrings-sagan erhåller nytt stöd. Om utvandringen för öfrigt gått, såsom af de äldsta underrättelserna vill synas, till Preussen, dit äfven, derstädes, inhemska sägner föra en Skandinavisk anförare Widewut (Witernas Oden), eller, såsom den Danska och efter henne de Svenska Chrönikorna uppgifva, till Danska öarna (hvarifrån den sedan kunnat fortsättas), eller kanske till Jutland, som af ingendera omtalas, lär nu svårligen med någon visshet kunna afgöras. Säkrast synes att, såsom Hr. Geijer ock gjort, lemna derhän, om ej tvenne[1]) särskilda utvandringar här sammanblandats. Detta antagande är ock så mycket lättare, som dessa vandringar ej äro de enda, hvilka från Skandinavien härledas. Redan högt upp i tiden infalla Longobardernas och Burgundernas, den förra berättad af en Longobard, efter hans landsmäns egna sägner. I 6:e årh. beskrifves af Procopius en högst märkvärdig vandring af Heruler till Skandinavien (af honom kalladt Thule); och huru de i söder qvarstannade sedermera sände till detta Thule, för att till Konung derifrån erhålla en Konunga-ättling. I Bihanget till Gottlands-lagen förekommer en, af Hr. Strinnholm anförd, saga[2]) om denna ös första bebyggande; men som dock icke nämner, hvarken tiden eller orten hvarifrån den förste nybyggaren kom. Båda delarne äro

---

[1]) Kanske till och med trenne, om Jotarne, efter Rasks mening, till Jutland öfvergått från Vestergötland.

[2]) Ett märkvärdigt bevis, att man äfven i hemlandet någon gång försökt, hvad Isländarne så mästerligt utförde. Men äfven detta svaga försök till en Landnámabok skedde på en från moderlandet fjermad ö.

deremot temligen noggrannt bestämbara vid tvenne andi vandringar, som Hr. Geijer i Svenska Folkets Historia i ger; men Hr. Strinnholm, efter sin plan, måst spara ti dra delen. Dessa äro de, som gingo till Ryssland och Scl

På grund af den, i Bertiniska annalerna, af Bayer sökta underrättelsen om de år 839 till Kejsar Ludvig fromma från Kejsar Theophilus i Constantinopel skickade s buden från folket Rhos, hvilka befunnes vara Svensk Nestors uppgift att de till Nowgorod ankomna Varägerne des Rus och att landet efter dem benämndes Ryssland, af den finska benämningen på Svenskarna, Ruotsalaiset tager Hr. Geijer [1]) de år 862 på Nowgorods thron upp Varäger hafva varit Svenskar; och, efter jemnförelse hos Karamsin och Strahl [2]) för och emot denna mening förda grunderna, synes man knappt kunna komma till någ nat resultat. Minst lär den mening, att de kommit vest ver Östersjön, men varit egentlige Norrmän, i stället för skar, uthålla pröfningen. Den är tydligen endast byg okunnighet derom, att Svenskarne i Vikinga-tågen spela gon roll. Mera osäker anser Hr. Geijer deremot fråga den länge omtalda, äfven af Neikter behandlade men fö Hr. Geijer, i en år 1828 utgifven Dissertation, till slut 9:e årh. utsatta, Schweiziska, i Ober-Hasli Land-Urbar besk för två århundraden sedan besungna, invandringens ursp ehuru han finner den Schweiziska uppgiften, att den här sig från Sverige, så förenlig med hvad vi om Norrmanna- känna, att den åtminstone äger lika mycken sannolikhet, de gissningar man deremot kan uppställa.

Rec. har kanske nog länge tröttat läsarens tålamod redovisningen för dessa mödosamma och, oftast, blott sta eller svagare sannolikhet lemnande undersökningar om de dringar, genom och i följd af hvilka de stammar, som, nade, utgöra det Svenska folket, småningom ordnat sig bostäder. Han tror dem dock förtjena den här gifna kri mindre derföre, att han anser vigtigt att uppmärksam stundom fästes på de frågor, som ännu, efter det så m

---

[1]) Med hvilkens utveckling förtjenar att jemnföras den i Hr. zéns Inträdestal i Vet. Hist. och Antiqu. Akademien gifna.

[2]) I dennes bland Heerens och Ukerts Samling upptagna Historia.

nille och forskning på dessa undersökningar blifvit nedlagda, terstå, eller derföre, att man i allmänhet af det sätt, hvarpå denna äldsta del af ett folks historia behandlas, kan erhålla en, emligen säker måttstock på en historisk författares kritiska förmåga och oväld; än emedan Hr. Geijers snille, under dessa, hos en vanlig författare, så litet interessanta antiqvariska forskningar upptäckt och på det mest tillfredsställande sätt uppvisat ursprunget till det vigtigaste förhållandet, som vår äldre medeltid företer, nemligen Svearnes och Götarnes söndring.

I stället vill Rec., utan att dela en utmärkt Dansk recensents tvifvel om den, ej minst genom sin enkelhet, utmärkta framställning af Nordens Gudasaga, som Hr. Geijer i Svea Rikes Häfder lemnat och Hr. Strinnholm med få afvikelser upptagit, tillhör historien, dock förbigå den för att straxt komma till historien om de redan i Skandinavien bosatta stammarna. Från Wildes tid har man till grund derföre lagt Ynglingasagan, som Grundtvig, med sitt förakt för Svenska folkets ohistoriskhet, kallar: Snakket om Upsals Ynglinger. Att Hr. Geijer såsom en sednare tillsats erkänner de 13 första kapitlen af denna saga, är förut nämndt. Oaktadt sitt redan anförda försvar för den Odinska invandringens sannolikhet, skiljer han derföre, i Svenska Folkets Historia, emellan Gudarna: Oden, Njord, Frey och Freija, om hvilka något ur Thjodolfs Ynglingatal icke är anfördt, och som ännu åtminstone lika mycket tillhöra mythen, som den egentliga sagan, och de öfriga Drottarna och Konungarna, hvilka i ännu bibehållna stanzer äro besungna: en skillnad, som Rec. önskat det Hr. Strinnholm skarpare, än som skett, bibehållit. Om än den äldsta historien löper in i mythen, och mythen tvärtom länge blandar sig i historien, är det dock för begreppets klarhet en icke ringa vinst, att känna gränsen, der hvardera med öfvervägande välde herrskar.

Hr. Strinnholm, som förstår att med stor skicklighet gifva sina kritiska undersökningar nästan hela behaget af en oafbruten berättelse, har, kanske för detta behag, här uppoffrat den skarpa uppdragningen af nämnda gräns; och i stället uppbjudit all sin konst, att förherrliga minnet af Odens ankomst, bosättning och lagstiftning; och, ehvad den nyktra kritiken än må hafva att dervid erinra, öfverlemnar sig det svenska hjertat utan tvifvel gerna åt den obeklade enthusiasm, som talar i hvarje rad af denna berättelse.

dolfs Ynglingatal eller sång om Rögnvald den hö-
grundas den ursprungliga Ynglinga-sagan, och
s dragit alla Nordens historieskrifvares uppmärk-
ısländska litteraturen, antogs, på de af Sturleson
grunder, Thjodolfs auctoritet för fullgod. Det var
P. E. Müller, som med sin kritik skakade äfven Yng-
talets sednast njutna hundraåra anseende. Hr. Geijer med-
ock: att de ej mindre i denna sång än i den, jemväl
andra sägner, utbildade Ynglinga-sagan innehållna min-
nen, ehuru de angå den förnämsta ätten i Nordlanden, nöd-
vändigt varit underkastade all erinrings lott att friskare skåda
de närmaste föremålen, medan de aflägsnare allt mera sjunka
tillbaka i dunkelhet: att, om ock sjelfva slägt-registret kunnat
bibehållas, de dermed förknippade historiska omständigheter
måste för fjermare tider hafva bortbleknat och lemnat inbild-
ningskraften så mycket friare rum att fylla bristen, som ej
det genealogiska och historiska, utan det poëtiska interesset
mest öfverensstämmer med Sångens och Sagans naturliga lynne;
och att tidsföljden således lätt kunnat förvirras, samt skiljak-
tighet och ovisshet uppstå om de äldre slägtlederna.

Huru inbildningskraften på historiens område inblandat
mythen, har Hr. Geijer i berättelsen om Fjolners, Svegders,
Vanlands, Dygves och Agnes lefnadsöden uppvisat, och der-
med fulländat Müllers bemödande att, en gång för alla, göra
slut på den lyckliga säkerhet, hvarmed man afskref Ynglinga-
sagan, såsom en ojäfvig kritisk historia. Men hans vigtigaste
förtjenst vid Ynglinga-sagans behandling är dock ej, som Mül-
lers, förstöringen; utan den, att hafva upptäckt den i Yng-
lingatalet liggande poëtiska grundtankan, och just derigenom
hafva lemnat på en gång det bästa, det enda af ingen histo-
risk kritik omkullstötliga, beviset för Ynglinga-sagans trovär-
dighet i det hela och en giltig förklaring af det förhållandet,
att i Ynglinga-sagan, såsom Grundtvig yttrar, flera grifter
än bedrifter uppräknas. P. E. Müller fästade, i afhandlin-
gen "om Snorros Kilder", uppmärksamheten derpå, att Yng-
linga-sagans berättelser icke kunna anses såsom någon fullstän-
dig historia, utan endast om hvarje nämnd person meddela
ett eller flera sådana drag, som sednast förlora sig ur menni-
skors minne. Nöjd med att hafva gifvit denna vink, öfver-
lemnade Müller, som med utmärkt skarpsinnighet genom
nästan hvarje af Saxo berättad saga, åt Sveriges histori-
skare den vidare utvecklingen af Ynglinga-sagans innehåll

Och att vi derpå intet förlorat, derföre tacka vi Hr. Geijer, som icke blifvit oss den af Müller flyktigt antydda utvecklingen skyldig. Med den honom egna klarhet, har han visat att Ynglingatalet utgör berättelsen om en från Gudarna sprungen hjelteslägts olycksöden och blodiga oenigheter, framkallade af en gammal förbannelse, som här är lagd på den guldkedja, hvilken Wisburs söner, på sin förskjutna moders vägnar, förgäfves af sin fader återfordrade; och hvilken först blef verktyg för Agnes död, hvarefter Alrik och Erik, likasom Alf och Yngve, föllo för hvarandras hand, Aune offrade nio söner för en lång lifstid och det blodiga skådespelet slöts med ett stort slägtmord, branden i Upsala, der de i allmänhet, såsom Hr. Geijer, utur Ynglinga-sagans 40:e kapitel, visar, från Ynglinga-ätten härstammande Fylkes-Konungarne omkommo. Hvad ljus denna utredning af den hela Ynglingatalet genomgående grundtankan öfver den gamla sången sprider — behöfver ej sägas. Men i hvad mån den bestyrker sagans trovärdighet i det hela, derpå har Hr. Geijer sjelf fästat läsarens uppmärksamhet genom den anmärkningen, att den genealogiska formen för Thjodolfs qväde är så litet tjenlig för uttrycket af något slags poëtisk enhet, att, om denna icke destomindre genomlyser, det snarare måste vara derföre att den icke kunnat helt och hållet utplånas, emedan den fanns i de sånger, ur hvilka skalden hämtade sitt ämne; och att således Ynglingatalet, såsom ett poëtiskt helt, måste vara ett verk af vida äldre skalder. Hr. Geijer har dessutom af särskilda uttryck i Ynglingatalet bevist, att Thjodolf begagnat äldre sagor och sånger. Öfvertygad om vigten att i en sådan fråga samla alla möjliga bevis, erkänner Rec. tacksamt Hr. Geijers förtjenst att hafva dem anmärkt, om han ock förmodar få läsare behöfva sistnämnda bevis för att öfvertygas om vigten af det förstnämnda, ur sångens innersta hämtade, att vi i Thjodolfs qväde och Ynglinga-sagan endast äga en historisk-genealogisk ombildning af gamla sånger, som utan tvifvel i Sveriges skogar och dalar genomlefvat århundraden, innan de slutligen af en främling samlades till förherrligande af en främmande furstes anor, och derigenom räddades undan den glömska, som dem i hemlandet hotade. Svea-Konungars historia erbjuder, äfven i sednare tider, ej sällan tragiska ämnen; men här är det detta tragiska element, som ensamt fästat skaldens uppmärksamhet, då allt annat hemfallit åt den glömska, som begrafver så mycket stort och herrligt på jorden. Och så svagt var det egentliga historiska interesset hos

dessa gamla sångare, att, såsom Hr. Geijer anmärkt, folkets och landets historia, i Ynglinga-sagan, först med denna Sagas två sista Svenska Konungar griper in i Konunga-ättens, hvilket med andra ord vill säga: att desse Konungar äro de förste, hos hvilka man upptäcker en egentlig politisk verksamhet.

Men Ynglinga-sagan är, ehuru i sednare tider nästan uteslutande begagnad, hvarken den enda eller äldsta källan för vår historia. Äldre än Sturlesons, kanske samtidig med den äldsta redactionen deraf, är den under sextonde och sjuttonde årh., äfven för vår historia, flitigt begagnade Saxos Danska Historia: ännu vida äldre den, redan flera gånger nämnda, af Thorkelin 1815 på Angelsaxiska och Latin, samt 1820 af Grundtvig, i en själfull dansk öfversättning, utgifna Bjowulfs-Dråpan. Det för vår äldsta historia vigtigaste hos båda är den bekräftelse de gifva de af Hr. Geijer i Ynglinga-sagan funna bevisen, att Ynglinga-ättens politiska välde egentligen blott sträckte sig till Svearike, hvaremot Götarike, endast genom religionen, med detta Asa-lärans hufvudsäte stod i gemenskap. I både Bjowulfs-Dråpan och Saxos historia uppträda särskilda Svenska och Götiska[1]) Konungar. De förra förekomma i Bjowulfs-Dråpan under det äfven i Hyndlas sång och Skalda träffade namnet Skilfingar, hvilka Skalda berättar utgöra en i Österlanden utbredd stam; men som troligen fått sitt namn af Odens benämning Skilfing. Grundtvig tror, såsom det synes Rec., på goda skäl, att Ynglingarne i Hyndlas sång med detta namn betecknas; och hvarken deremot eller emot den förmodan, att några bland Saxos, för Isländarne okända, Svenska Konungar tillhört Svearike kan invändas, att inga Konungar, som af Bjowulfs-Dråpan, och få af dem, som af Saxo omtalas, träffas i vår Konungalängd. Ty man kan alldeles ej antaga, att alla Konungarne i Svearike voro Upsala-Konungar, då tvärtom äfven der, enligt Ynglinga-sagans eget intyg, funnos många Fylkes-Konungar.

---

[1]) Hr. Geijer har anmärkt, att man i de hos Saxo förekommande, för Isländarna okända, Svenska Konungarna träffar Götiska. Och Hr. Strinnholm förmodar ock att de många, för öfriga Nordiska fornhäfder obekanta strider mellan Svenska och Danska Konungar, som hos Saxo omtalas, torde, så vidt de i fornsägnerna haft grund, hänsyfta på förfallna krigiska oroligheter mellan Götarna och de till dem i söder gränsande folken.

Att bringa dessa Bjowulfs-Dråpans och Saxos, i chronologiskt och genealogiskt afseende, lika obestämda underrättelser i noga öfverensstämmelse med Ynglinga-sagan, återstår ännu; — och någon utsigt, att ett sådant försök med rimligt hopp kan ske, gifves ej, så vida ej flera Angelsaxiska sånger kunna uppdagas och i dessa dunkla rymder sprida nytt ljus. Rec. kan således icke emot någondera af de här recenserade författarne göra det till en anklagelse, att de lemnat ett sådant försök derhän. Icke utan saknad har han deremot sett, dels att Hr. Strinnholm alldeles icke fästat något afseende på Bjowulfs-Dråpan, som likväl genom Hr. Geijers historia varit honom bekant; dels att hvarken hos Hr. Geijer eller Hr. Strinnholm något försök träffas att begagna den rikedom af historiska[1]) sägner, som Saxo äfven om Sverige bevarat. De sakna visserligen det sammanhang, som Ynglingatalet äger, och kunna således hvarken sinsemellan eller med Upsala-Konungarnes öden bringas i någon säker förbindelse. Men Rec. förmodar icke destomindre, att Götarike, som Hr. Geijer först återgifvit sin gamla, länge glömda, historiska betydelse och som dessa sägner till större delen angå, skulle, genom upptagande deraf, hafva kunnat erhålla en kedja af minnen, låt vara osammanhängande, men hvart för sig till en vida större fullständighet, än Ynglingatalets, utbildadt. Den förmåga, som både Hr. Strinnholm och, i ännu högre mått, Hr. Geijer äga, att ordna våra häfder, är ej många gifven; och vår historia torde, när den en gång förlorat dem, länge nödgas vänta den hand, som af Saxos chaotiska berättelser kan bilda något för Svenska Historien användbart[2]).

Denna önskan gäller dock, så vidt den kan anses såsom något slags anspråk, egentligen Hr. Strinnholm, hvilken bestämdt företagit sig att lemna en fullständig framställning af vår forntids sägner; icke Hr. Geijer, som, i Svea Rikes Häfder, mest sysselsätter sig med de nödvändiga kritiska undersökningarna, och i Svenska Folkets Historia af den äldsta tiden endast kunde samla resultaterna, hvilka visserligen ej från Saxos här åsyftade sägner kunde väsendtligen berigtigas.

---

[1]) De mythiska äro fullständigt begagnade.

[2]) Ett poëtiskt försök att i historien om Asarnes invandring uppgå och såsom historiska behandla Saxos berättelser om Oden, Hother m. fl., har den snillrike Ling gjort i Asarne.

I Ynglinga-sagans behandling anger för öfrigt Hr. Strinn holm, vid Wisbur, flyktigt den synpunkt, hvarur Hr. Geijer lärt oss att se denna saga; till en trogen framställning a hvars innehåll Hr. Strinnholm eljest inskränkt sig, endast me den, af Lagerbring godkända och äfven af Hr. Geijer under stödda förklaring, att de i berättelsen om Hugleiks äfventy nämnde Hake och Hagbart äro desamme, som af Saxo om talas, och således tillhöra den vidt utbredda sagan om Signe kärlek i döden. Deremot förbigår Hr. Strinnholm alldeles Hr Geijers, i Rec:s tanka, fullkomligt grundade påstående, at Hugleik blifvit i Ynglinga-sagan origtigt införd.

Vår historia till Ingiald Illråda är torftig nog. Änn torftigare blir den under den tid, som närmast derefter följe Här afviker vår inhemska Konungalängd fullkomligt från Islän darna, och Saxo synes ej passa tillsamman med någondera Den förstnämnda vet ej af någon dynasti-förändring, utan låte Olof Trätälja i ro styra Sverige och der, under det en a hans söner, Halfdan Hvitben, blir Norriges Konung, efterfö das af en annan son Inge, hvars son är Erik Väderhatt och sonson Erik Segersäll. Alla dessa äro ock för Islän darna bekanta, Olof Trätälja och Inge (Ingiald) såsom Vermlands, Erik Väderhatt (förmodligen Isländarnes Eri Emundsson) och Erik Segersäll såsom Sveriges, me från annan ätt härstammande, Konungar. Sedan nära blin vördnad för Isländarna efterträdt den gamla för Saxo, trodd sig våra historieskrifvare böra afvisa allt, som stred emo den nu antagna högsta auctoritetens uppgifter; och det vi äfven här förbehållet Hr. Geijer att, genom en skarpare gransl ning af dessa källors halt, visa huru litet vi om dessa tid med visshet veta, och äfven, i frågan om de närmast eft Harald Hildetand följande Konungarnes ättledning, påmin om den gyllene regeln att dömma ingen ohördan, samt op tiskt meddela de olika källornas särskilda uppgifter. H Strinnholm har, med begagnande af de erinringar Hr. Geij gifvit, ännu omständligare upptagit och mästerligen ordnat olika underrättelserna.

Iwar Vidfamne, af Skånsk Konunga-ätt, utkrafde, e ligt Ynglinga-sagan, af Ingiald Illråda och dess dotter Ås hämnden för sin, genom nämnda Åsas förvållande, ihjälslag faders död. Äfven de svenska Konungalängderna veta, såsom Hr. Geijer anmärkt, att fruktan för denna Iwar, om hvilk Saxo deremot vet intet, förmådde Ingiald till sjelfmord. I

han, såsom Isländarne uppgifva, genom Ingialds undanrödjande blifvit Konung, först i Sverige, och sedan äfven i Danmark, är både Svenska och Danska författare obekant; som väl kan gifva anledning till tvifvel, icke om att han här vunnit välde, men väl om detta välde varit så vidsträckt och säkert, som Isländarne tyckas anse det. Ett väl sent, men, enligt P. E. Müllers intyg, troligen efter äldre goda källor skrifvet, Isländskt Sögubrot af nokkrum fornkonúngum í Dana ok Svía veldi[1]), underrättar oss ock, att hans dotterson var den för de svenska Konungalängderna obekante[2]), men eljest i Nordens häfder allmänt kände Harald Hildetand, hvilken Saxo gör till Halfdans son med Alfs och Alvildas dotter Gyritha. Müller har redan anmärkt, att Saxo, i förlägenheten att fylla historien om detta tidehvarf, om hvilket han ägde få underrättelser, hit sammanfört flera romantiska berättelser. Troligen antog han den uppgifna ättledningen hufvudsakligen derföre, att han ej kunde finna en mera lysande, sedan han förut förklarat den högsinnade Gyritha för dotter af den ridderliga Götiska Sköldmön Alvilda och brorsdotter af den, i Nordens Sång, odödliga Signe. Den Isländska uppgiften häröfver förtjenar således utan tvifvel företrädet. Betänkligare synas de derefter förekommande olikheterna. Harald Hildetand lemnade styrelsen öfver Sviþiod och Vestergötland åt Ring (Isl. Hríngr), hvilken det nämnda Sagobrottet, ända till slutet af berättelsen om Bråvalls-slaget, icke ger något annat namn än detta, som likaledes är det enda hos Saxo[3]), på Blekings runamo och i þattr af Ragnars sonum förekommande. Först efter denna berättelse kallas han i Sagobrottet, såsom det synes, till minne af segern, Sigurdr Hríngr[4]), under hvilket dubbla namn han ock i allmänhet

[1]) Vanligen kalladt Sagobrottet om Bråvalla slag.

[2]) Detta minne synes dock, såsom äfven bevaradt i den, detta år, af Finn Magnusen lästa runeskriften på Mörtjuks ägor i Hoby Socken i Blekinge, bort vara företrädesvis skyddadt för glömskan.

[3]) Som deremot sednare nämner en helt annan Sivardus Ring, såsom Ragnar Lodbroks fader.

[4]) Redan anmärkt af Finn Magnusen i Tidskrift for Nordisk Oldkyndighed 2: 2. Hr. Strinnholm anmärker ock att Ring endast under detta namn omtalas af Saxo och Sagobrottet, men har dervid ej anmärkt den namnökning, som Sagobrottet efter slaget på Bråvallen ger honom.

[illegible] omtalas. Denne Sigurd Ring, sin slägting [illegible]rare Haralds besegrare på Bråvalls-[illegible]l, [illegible]nes i vår äldsta inhemska Konungalängd, så vida m[illegible] af honom der verkligen finnes, i den Sigvardus, [illegible] såsom sin broder BrötAnunds baneman [illegible]d [1]). Likasom han, torde ock hans motståndare [illegible], i samma Konungalängd, återfinnas bland Ynglingarna och vara den Haquon, Aukun, hvilken här intager den plats, som af Isländarne tillägges Ön, Aune. Den gamla Konungalängden synes nemligen om denna Haquon eller Aukun ingenting annat märkvärdigt känna, än att han uppnått en hög ålderdom. Detta inträffade både på Harald och Aune. Om dessa namn nu endast genom begynnelse-bokstäfver voro författaren bekanta, huru lätt att af båda göra en enda Haquon, Aukun? Författarne af våra tvenne små Chrönikor synas varit något bättre underrättade. De känna, att den af Konungalängden blott för sin höga ålder utmärkte H. kämpat i Bråvalls-slaget. Men hans identitet med Harald misstänka de icke. Tvärtom, i stället för att återgifva honom sitt rätta namn förblanda de honom med hans motståndare, och lilla Rim Chrönikan kallar honom uttryckligen Håkan Ring; ett namn, som äfven af Ericus Olai och Olaus Petri bibehölls. I de äldsta bibehållna svenska underrättelser således förklarad (först för Yngvars, sedan för Jorunds son, i båda fallen) för en ättling af Ynglinga-ätten, njuter Bråvalls-hjelten, som det synes, äfven hos Saxo äran af samma börd. Efter långvarigt krig med Konung Alvers i Sverige söner, Olof, Inge och Ingild, hvari de båda förstnämnde stupat, har nemligen Harald Hildetand, enligt Saxos berättelse, slutat fred med den sistnämnda och gifvit honom till äkta sin syster, af hvilket äktenskap Ring blifvit född. Så orimligt, som Lagerbring anser det, torde det nemligen ej vara, att i Saxos Alver igenkänna Olof Trätälja, ehuru denne på andra ställen af Saxo omtalas under namn: *Olaus Vermorum Regulus.* Saxo har lika väl af Olof Trätälja, om hvilken han hört, för honom, oförenliga (kanske Danska och Isländska) berättelser, kunnat göra tvenne personer, som han gjort det af Sigurd Ring. Det hos

---

[1]) Denne må för öfrigt varit en särskild, med Sigurd Ring sammanblandad person, eller han sjelf, hänförd till orätt tid och origiga öden.

angebek [1]) upptagna Isländska Langfedgatalet anser deremot igurd såsom son af Harald Hildetands halfbroder Randver adbartsson; hvilken Hervor-Sagan åter anser för Haralds elbroder och kallar Randver Valdarsson. Att nu de renska förvirrade efterrättelserna om Hakon (Håkan Ring) j förtjena något förtroende, torde af föregående framställning ara klart nog. Således återstår endast att välja mellan Saxo ch Isländarna. De sednare anses med skäl företrädesvis ålitliga i ätträkningen; men denna pålitlighet är dock naturgtvis mindre i de leder, som ligga längre bakom utflyttningen ill Island, den epok, från hvilken det historiska och geneagiska interesset med full styrka vaknade hos dessa hårdackade anhängare af gammal sjelfrådighet, hvilka ej kunde rmås att böja sig under den nya Norska envåldsherrskans bud.

Derföre finner man ock dessa ättlängder i goda Isländta skrifter sällan gå längre än 3 eller 4 leder bortom denna ok [2]); och derföre träffas ock i nu omtalda ättlängd de märkta skiljaktigheterna mellan Langfedgatalet och Hervorgan, hvilka likväl om namnet Randver äro ense, och af hvilka n sednare, till och med, såsom hans moder uppgifver Åsa, tter af Harald Gotraudi eller från Geirrödgård i Norrige. en annan sida visa Isländarne ringa kunskap om, eller delgande för den gren af Ynglinga-slägten, som ej med Norris förenat sina öden. Ynglinga-sagan berättar om den Inald, hvilken efter sin fader Olof Trätälja qvarstannade i ermland, blott att han genom sin död gaf sin broder Halfn [3]) anledning att komma i besittning af nämnda land, men trar sig alldeles icke, huruvida han dött barnlös eller eftermnat ättlingar, hvilka för vigtigare besittningar försummat ermland. Dessa, egentligen med Norrige sysselsatta, sagorifvare kunde det således lätt undfallit, att Olof Trätäljas ner i Sverige bibehållit ett anhang, som Harald Hildetand rst genom ett giftermål mellan den i Sverige sist lefvande dessa Prinsar och sin syster blidkat och att den namnmnige Sigurd Ring just af detta äktenskap var född. Om tta i alla händelser är tänkbart, huru mycket lättare var t ej att, om Harald ägt både en systers- och en brodersson, mmanblanda den förra, som på Svenska thronen uppstigit,

[1]) Scr. Rer. Dan. I.
[2]) Geijer, S. R. H., I, sid. 387.
[3]) För Saxo okänd.

med den andra, som kanske aldrig med Sverige ägt något att skaffa. Dertill kommer att, under all denna likgiltighet för Sverige och dess öden, sjelfva Sagobrottet innehåller en antydning om svårigheter, hvilka Harald Hildetand i sin ungdom haft att i Sverige bekämpa: *Haraldr konungr hefir starfsamt riki öndverda daga sina, fyri þá sök, at hann er ungr madr: þótti mönnum sem dælla mundi at leita eptir födurleifdum sinum, er ádr voru teknir af riki fyrir Ivari konungi eda Ingialdi konungi*, hvilket väl instämmer med Saxos berättelse om här förda strider.

Vid sådant förhållande kan den eljest, i genealogiskt afseende, så föga pålitlige Saxo förtjena att höras, då han tillhörde ett land, som i de Svenska hvälfningarna efter Ingiald Illrådas brand varit djupt inveckladt. Hans berättelse att Ingild Alverssons son Ring på Svea thron fortplantat Upsvea-ätten öfverensstämmer till någon del med vår Konungalängd, som låter samma ätt på samma thron fortplantas genom Inge Olofssons son Erik Väderhatt. Att denne sistnämnde här göres till son af den Inge eller Ingiald, från hvilken han, enligt hvad jemförelsen med pålitliga Isländska ättlängder ovedersägligen ådagalägger, endast genom flera led kan hafva härstammat, vore väl intet oöfvervinneligt inkast emot öfverensstämmelsen i hufvud-resultatet, nemligen den gamla Konunga-ättens bibehållande på thronen. Men Saxo sjelf kommer i denna fråga längre fram till samma resultat, som de Isländska ättlängderna, då han låter den gamla Konunga-ätten störtas, ej af Harald Hildetand, men af Ragnar Lodbrok — hvars dotter vår Konungalängd förmäler med nyssnämnda Inge, Olof Trätäljas son — och för hvars son Saxo utgifver Erik Väderhatt.

Om Rec., efter alla dessa motsägelser, ännu förmodar att Saxos första berättelse och vår Konungalängd kunna sammanjemkas till det resultat, att den gamla UpSvea-ätten, genom Olofs son Ingiald och dennes son Sigurd Ring, samt vidare, genom den flera leder yngre Erik Emundsson, varit i besittning af Svea thron, äger han dertill blott ett skäl, men som är hämtadt hvarken från en Svensk eller Dansk, utan från en god Isländsk källa. I Olof den heliges Saga förmäles väl, att (den från Sigurd Ring, genom Erik Emundsson, härstammande) Olof Skötkonung, uppgaf sig sjelf vara den tionde af en ätt, hvilken man efter man herrskat på Upsala thron, hvilket, enligt Hr. Geijers anmärkning, slår fullkomligen in, då man

knar från Sigurd Ring. Men i samma Saga säges han ock egna rådgifvare tillhöra Upsvea-ätten, den från sjelfva Gurna komna, en utlåtelse, som Rec. alltid ansett och ännu ser med de nyssnämnda Isländska ättlängderna knappt kun- förenas, eller, utan våld på ordalydelsen, förklaras genom annan ätträkning än den här ofvan angifna, enligt hvilken gurd väl härstammade från den gamla Konunga-ätten, men iväl var, efter Ingiald Illrådas fall, den förste såsom hjodkonung erkände.

Men Sigurd Rings ätt erbjuder Nordens häfdaforskare nu flera ämnen för sin skarpsinnighet. Sedan ätträkningen mmit i redigare skick, framträder tidräkningen med nya årigheter. Sigurd Rings son, Ragnar Lodbrok, med sina ner, omtalas icke, såsom de äldre Konungarne, endast af Norska författare. De äga ett europeiskt rykte, och man skulle rföre vänta att här finna mera ljus. Likväl har bestämninn af deras tid, såsom Hr. Geijer anmärker, alltifrån kritins uppvaknande i Nordens historia, utgjort en af denna historias svåraste uppgifter. Enligt Isländska ättlängderna bor- Ragnars lifstid sednast sättas i slutet af det 8:e och hans ners sist i början af det 9:e årh.; under det utländska Chrönkor och Isländska årböcker låta dem, för att hämnas sin fars död, draga ut först i sednare hälften af sistnämnda årh. ter denna beräkning skulle Björn Järnsida lefť på sama tid, på hvilken den fjerde regenten efter honom, Erik nundsson, enligt Harald Hårfagers pålitliga Saga, upphunnit ig ålder. Sedan både Torfæus, Wilde och Müller förgäfves kt att tillfredsställande lösa dessa svårigheter, företogs förket å nyo af Hr. Geijer i Svea Rikes Häfder och lyckades l en grad, som åtminstone ännu icke lemnat följande forare någon annan åtgärd öfrig, än att erkänna denna lösning som, bland alla försökta, och troligen äfven bland dem som ijligen kunna försökas, den enda; hvilken tillfredsställer krien. Enligt denna lösning, som utgår från den tankan, att med Norrmännens härjningar bättre än med de härjandes mn bekante Vesterländningarne tillagt en enda fleras bedrif- och tillskrifvit längesedan afledna anförare med fruktadt mn sednare händelser, sättes Ragnars dödstid, i öfverensmmelse med de Isländska Genealogierna och på grund af mmanstämmande omständigheter, men utan afseende på de ändska Chronologerna, som, med glömska af bättre inhemå underrättelser, häri låtit sig ledas af utländska förvirrade

efterrättelser, till slutet af 8:e årh. — Men äfven när man kommit förbi dessa, med de första Konungarna af Sigurdska ätten inträffade, svårigheter, återstå ännu olikheter mellan Hervor-Sagans och Langfedgatalets uppgifter om de följande Konungarna. Hr. GEIJER anmärker, att Verelii upplaga af den förra, efter uppräknandet af Björn, dess söner Erik och Refil, Erik Refilsson, Björns söner Eirekr Upsali och Biörn at Haugi, tillägger: "Konung Anunds son het Erik", hvilka ord i den äldre Köpenhamns-upplagan lyda: "*Anunder het son Eireks konungs*", en läsart, hvars origtighet redan samtidigheten med Harald Hårfager visar. Stället lyder i RAFNS Fornaldarsögur: "*Bjarnar synir voru þeir Eirekr Uppsali ok Björn konúngr. Þá kom Sviariki enn í brædra skipti; þeir taka riki eptir Eirek Refilsson. Björn konúngr efldi þann stad, er at Haugi heitir; hann var kalladr Björn at Haugi — Önundr konúngr hét son Eireks konúngs, er riki tók eptir födur sinn at Uppsölum; hann var rikr konúngr, á hans dögum hófst til rikis í Noregi Haraldr konúngr hinn hárfagri, er fyrstr kom einvaldi í Noregi sinna ættmanna. Björn hét son Önundar konúngs at Upsölum; hann tok riki eptir födur sinn ok réd lengi. Synir Bjarnar voru þeir Eirekr hinn sigrsæli ok Olafr.*" Tvifvel om rigtigheten af Hr. GEIJERS påstående, att Önundr orätt blifvit satt för Eirekr, är omöjligt; men Rec. ville gå ett steg längre och hemställa till Hr. GEIJER, om man ej, i stället för en misskrifning, här med Neikter[1]) måste antaga en fullkomlig förvexling af Önund och Erik, så att man icke endast på det andra och tredje af de utmärkta ställena måste läsa Eirekr för Önundr och tvärtom, utan äfven på det första, i stället för Eirekr Uppsali måste läsa Önundr Uppsali. Rec. tycker den Köpenhamnska läsarten vara den ursprungliga, hvilken i Verelii upplaga på tvenne ställen blifvit ändrad, men på det tredje bibehållen. Rec., som ej äger någon kännedom af den handskrift, som Verelius begagnat, kan naturligtvis ej veta om den anmärkta ändringen redan der finnes eller af Verelius, när han märkte origtigheten i saken, blifvit, utan någon anmärkning om förhållandet, införd. Sådana ändringar sågos af 17:e seklets utgifvare, såsom man vet, icke alltid med samma ögon, som nu. Om Neikters förklaring antages, vinnes åtminstone ett bättre både sammanhang mellan Hervor-Sagans egna uppgifter och öfverensstämmelse med Langfedga-

---

[1]) I Dissertationen: *De Erico Upsaliensi.*

let, hvilket, på sätt Hr. GEIJER anmärkt, nämner icke Erik an Emund såsom samkonung med Björn på Högen[1]).

Vi äro vid öfvergången till den tid, då Sverige får en på mtida vittnesbörd grundad historia. Genom Sigurdska Koungarna hade Sverige, genom Harald Hårfager Norrige, gem Gorm den gamla Danmark blifvit, hvart för sig, samla: till större riken. Den från Sverige utgångna Rurik hade, nte sina bröder, af de spridda Slaverna bildat Ryssland; h äfven Polen räknar sin bildning till rike från det 9:e årh. l var Nordiska Stats-Systemet, sådant det till Preussens uppide och Polens delning bestod, i sina grunddrag färdigt. ch vid denna af Hr. GEIJER med vanlig mästarhand teckde epok, som gaf Nordens Historia ett nytt interesse, in äffade tvenne vigtiga tilldragelser, som, hvar för sig, i bedlig mån verkat för detta interesses tillfredsställande. Den rsta var införandet af Christendomen, hvars första Apoel i Skandinavien åren 829 och 853 besökte Sverige, och m bragte Norden, genom Bremens, för den stiftade, ÅrkeBiopssäte, i ständig förbindelse med södra Europa, hvarunr de Bremiske Andlige började meddela underrättelser om lståndet i dessa, förut endast genom de derifrån utgångna rjningstågen kända, land[2]). Den andra bland dessa tilldra-

[1]) Hr. Strinnholm yttrar not. 104, sid. 290 en misstanka att Upa-Erik genom missförstånd tillkommit; men förklarar sig ej närmare. noten 109, sid. 292 anföras tvenne munk-anmärkningar, som, af oanighet om det Svenska Hergeir, hvaraf *Herigarius* är en Lask ombildning, förklara det sista för detsamma, som det Svenska Erik.

[2]) Inpassandet af åtskilliga endast af Bremenserna omtalda Konunr i våra Konungalängder, behöfver ej bekymra oss. Hr. Geijer anrkër, att de skiljaktiga Konungalängderna hänvisa på rikets fortfarandelning och flera samtida Konungar. Så veta vi t. ex. ej ens namt på den man, som upphöjdes till Konung öfver Styrbjörns andel af idet, när den sistnämnde genom sin trotsighet förlorat Allmogens tillvenhet. Hr. Strinnholms förmodan att han varit i skyldskap med ungahuset vederlägges af sjelfva Styrbjörns þattr, som uttryckligen ygar motsatsen: *rèdu bœndr mann til af litlum stigum — r sá til konúngs tekin.* Hr. Geijer säger i Svenska Folkets Hiria, att den vid år 853 af Bremenserna nämnde Olof är Isländarna ekant. Men Olof Tryggvasons Saga, sådan den både i Skalholt 1689 i bland FornmannaSögur är utgifven, nämna honom. Berättelsen är t af Hr. Geijer sjelf begagnad i Sv. R. H., sid. 567 not. 2, ehuru,

gelser var **Islands bebyggande** af Skandinaver, som började 877, två år efter slaget i Hafursfjord. Det är denna ös inbyggare, som Normännen hafva att tacka för den glans Sagan sprider öfver 400 år af deras historia, och vi för de vigtigaste och mest sammanhängande af de torftiga underrättelserna utur vår dunkla forntid, och deribland äfven för den första **noggranna**[1]) tidsbestämning, som vi, utom den för Ansgarii resor, äga, nemligen af Erik Emundssons dödsår, som infaller år 885. (Hr. STRINNHOLM sätter 884).

Till denna tid sätter Hr. GEIJER och hedendomens slut, och dermed slutet på Svenska Historiens första afdelning. De två nästföljande århundradena räknas, såsom en öfvergångsperiod, med till den Christna tiden. Besinnar man den nyssnämnda i alla rigtningar ingripande förändring, som Norden just vid denna tid undergick, uppkomsten af nya välden, befolkningen af obygda land (bland hvilka Svenska Norrland), borgerlig ordnings stadgande genom samlade lagar, historiens större rikedom och Christendomens började inflytelse, så lär man ock finna, att Hr. GEIJER, äfven genom denna begränsning af tidehvarfven, väsendtligen bidragit till reda och klarhet i föreställningssättet. Hr. STRINNHOLM har dock ej tillegnat sig denna af Hr. GEIJER beredda fördel, utan, enligt Dalins, Botins och Lagerbrings efterdöme, utsträckt vår historias första tidehvarf till den gamla Upsvea-ättens, två århundraden senare, med Emund Gammal timade utgång. De skäl, som till försvar för denna afdelning kunna anföras, inskränka sig till den, för Folkets Historia, mindre vigtiga Dynasti-förändringen och sjelfva utbrottet af den länge förberedda striden mellan den gamla och nya religionen samt, i sammanhang dermed, mellan Götar och Svear, och tillfredsställa åtminstone ej Rec. Dock vill han här fortsätta granskningen af den historiska be-

---

i stället för Sigfröd och Gudfröd, hvilket sista namn Hr. Geijer förmodligen ansett misskrifvet, Sigfröd och Haldan nämnas såsom deltagande i striden mot Arnulf. Äfven säger Olof Trygvasons Saga ide att Gyrd och Knut, som efter den Svenska Olof togo Danmark, voro hans söner; hvilket Adamus Bremensis deremot säger om Gnupa och Ehnob (i hvilket ord Hr. Geijer med goda skäl ser ett förderfvadt Knut). Hr. Strinnholm har här rigtigt framställt förhållandet.

[1]) Den första **ungefärliga** är den af Hr. Geijer på Tacitis berättelse om Svionerna bygda: att Odens invandring måtte varit åtminstone ett århundrade äldre än Tacitus.

rättelsen till den af Hr. STRINNHOLM valda epok; för att sedan få på en gång omtala Hrr. STRINNHOLMS och GEIJERS teckning af Land och Folk från slutet af hedniska tiden.

I teckningen af Sigurdska ättens sednare Konungar skiljer sig Hr. STRINNHOLM från Hr. GEIJER i ingen vigtig punkt, och egentligen endast genom sin större utförlighet. Vid den förstnämndes berättelse om Håkan Jarls under Erik Segersälls regering infallande tåg genom Götarike till Norrige kan anmärkas, att Starlesons i en not anförda berättelse, det Ottar Jarl till landets försvar stred och föll, äfven bekräftas af Olof Trygvasons, i Fornmanna-Sagor intagna, Saga. En oegentlighet i uttrycket åstadkommer ock hos Hr. STRINNHOLM en motsägelse, då han först åtminstone icke bestrider uppgiften, det Erik Segersäll blifvit döpt, men sedan om hans son Olof Skötkonung säger, att han är den förste af Sveriges Konungar, som bekänt sig till Christendomen. Hr. GEIJER säger deremot endast, att Olof Skötkonung var den förste Konung, som Christen var i Sverige, såsom det i Konungalängden vid Vestgötalagen heter; och denna underrättelse låter bättre förena sig med den, att den i Danmark döpte Erik å nyo vid sin återkomst till Sverige affallit [1]).

---

[1]) I en af en välkänd, skicklig hand skrifven Rec. af Hr. Strinnholms arbete nämnes Biskop P. E. Müllers, efter Torfæus och Gram, uppgifna twifvelsmål om sanningen af Adams af Bremen berättelse om Sven Tveskäggs förjagande af Erik Segersäll. Då hvarken Hr. Geijer eller Hr. Strinnholm vidrört tiden för Svens landsflykt, kunna båda vara belåtna med denna Rec:s erkännande, att Sven Estridssons intyg gör det svårt att helt och hållet förkasta sjelfva händelsen, Danmarks eröfring och Svens förjagande, men att det chronologiska hos Adam af Bremen (som dessa ej alls vidrört), måste vara behäftadt med oriktigheter. Härv. Rec. torde dock ur Maanedsskrift for Litteratur (3 Aarg. 8 H.) få, utur Estrups utlåtande öfver Müllers anmärkningar rörande denna, äfven af Saxo berättade, händelse, anföra:

"Imidlertid finder Anmelderen sig ikke ganske overbeviist om Upaalideligheden i Saxos Beretning, saalænge Erik Seiersæls Dödsaar, med hvilket Svend skal være vendt tilbage til Danmark, ikke er afgjort. Svend kunde gjerne som landflygtig have været i Spidsen for en Flaade og fejdet pa England. Han kunde gjerne være tyet til Oluf Trygvesen, medens denne sværmede paa Havet. Forf. stoler altfor lidt paa Svend

På den grund, att Olof Skötkonungs dödsår infallit när Olof Haraldsson varit 7 år Konung i Norrige, utsätter Hr. Gramm den, lika med Hallenberg, till 1024. Hr. Strinnholm, som ock nämner att Olof Skötkonung dog 7 år efter Olof Haraldssons inträde till Norriges regering, utsätter detta först till 1017; men anser sedan troligare att det tillhör 1015. Vid kännande vigten af tvenne sådana mäns auctoritet, som Hallenbergs och Gramms, måste Rec. dock bekänna sig till Schönings, slutligen af Suhm och nu äfven, efter en förut yttrad motsatt, af Hr. Strinnholm biträdda mening, att Olof Haraldsson regerat från 1015.

Hr. Geijer stödjer sig på Sturlesons uppgift, att Olof ankom till Norrige året efter Konung Edmunds i England dråp, som man vet timat år 1016. Men denna vigtiga synchronism synes motsagd af för många motbevis att kunna såsom giltigt domskäl antagas.

Harald Hårdrådes Saga säger i 104:e kap. att denne Konung var 50 år gammal, då han föll i England (1066) och i 85:e kap. att mellan hans död och slaget vid Stiklarstad förflutit 35 år. Detta slag skulle således infallit 1031. I 1:a och 104:e kapp. af samma saga, äfvensom i Theodoriks Norska Chrönika, upplyses ock att Harald vid Stiklarstads-slaget var 15 år gammal, hvilket fullkomligen slår in med nyssnämada data.

Estrithsens Vidnesbyrd hos Adam af Bremen. Hvorledes skulde denne kyndige og kloge Fyrste lade sig af Geistlige binde en saadan Fabel paa Ærmet om hans egen Morfader saa kort efter dennes Död? Saxo er ingen Ven af de Svenske. Hans Tro eller Overtroe gik neppe saavidt at han desaarsag skulde fortælle eller digte til denne Nations Ære, naar Sandheden böd at tie. Han har her ikke fulgt Adam af Bremen; thi begge berette Sagen forskjellig, ligesom ogsaa Beretningen i Annal. Esrom. S. R. D. I, 234 afviger fra Saxos. Historien beröres ligeledes i den mindre Svenske Riimkrönike aldeles uafhængig af Adam og Saxo. Fant S. R. S. 1, 255. — De vigtigste Indvendinger mod denne Beretning beroe paa Angivelserne hos Adam og Saxo af Landflygtighedens Aar (14 og 7 Aar), hvortil man ikke kan finde Plads i Svensk Historie. Men hvor let forvandskes ikke Tal i en Codex, ikke at tale om, hvorlidet man kan bygge paa hine Tiders Chronologie. Vore Annaler fra Middelalderen, ganske i Annalers Form, vise det paa hvert Blad. Begivenhederne prægede sig i Erindringen, medens Tallene gik af Minde. Emmas Encomiast var en Encomiast."

Olof den heliges Saga, 75:e kap., vet man ytterligare, att
rald var 3 år gammal, då Olof den helige regerat 3 år;
dan Harald varit född samma år som Olof besteg thronen. Med
an anförda intyg om Haralds ålder, vid Stiklarstads-slaget,
erensstämmer således fullkomligen Sighvat Skalds utsaga,
Olof den helige, när han i denna strid föll, regerat 15 år.
ligt alla dessa sammanstämmande uppgifter skulle år 1016
va det då Olof bestigit thronen. Men äfven detta år sy-
ej kunna antagas; ty först är det gifvet att Sturleson an-
Stiklarstads-slaget hafva förefallit den 29 Julii 1030, och
Professor Hansteen i Samlinger till det Norske Folks
rog og Historie 1: 3 bevisat, att de olika sätt, på hvil-
flere utmärkte författare (bland hvilka han nämner Suhm
Falsen, men med hvilkas försök Hallenberg hos oss gjort
likartadt, äfven af Hr. Strinnholm biträdt) sökt förklara
under slaget inträffade förmörkelsen, väl äro med Sturle-
s noggranna beskrifning oförenliga, men att slaget verkli-
kämpades den 31 Aug. 1030; och för det andra intygar
e Thorgilsson uttryckligen, att detta slag lefvererades 30
efter Olof Trygvasons fall vid Swolder, som ägde rum år
00. Sist kommer härtill, att Olof Trygvasons Saga af
dur Munk uppgifver att Olof den helige kom till Uplan-
a 15 år efter Olof Trygvasons fall; hvilket Torfæus så be-
tigar att Olof ankom till Norrige 1014, men, efter Sven
rls flykt, allmänt hyllades 1015. Om denna mening anta-
s, infaller, såsom äfven Suhm i Danmarks Historia anser,
of Skötkonungs död 1021, och Upsala Thing, der Thorgny
ll sitt oförgätliga tal, i Februarii månad 1018 (icke, såsom
. Strinnholm efter den på synchronismen med Edmunds
d grundade meningen antager, 1021). Åt Anund Jakob
r Hr. Geijer och, efter honom, Hr. Strinnholm återställt
15 eller 16 regeringsår, som Botin på lösa grunder honom
öfvat, och å nyo framflyttat hans dödsår till 1051 eller 1052.

Med Emund Gammal, hvilken, enligt hvad ock af alla
f. medgifves, troligen orätt blifvit beskyld för den med Dan-
rk uppgjorda gränse-tractat, som Wilde och Botin, åtmin-
ne rimligare, tillskrifva den under Erik Segersälls tid om-
la Emund Ringsson, utgick den gamla Upsvea-ätten. Dess
e ättling, Emunds son, Anund hade, af de redan i strid
t denna ätts återställare eller nya stamfader på Sveriges
on Sigurd Ring råkade Kvenerna [1]), i det sista krig, hvari
af våra fäder omtalas, blifvit dödad.

[1]) Hr. Strinnholm tror, att Kvenernas land här betyder Finland.

Denna mellan 9:e och 11:e seklerna liggande, hedendomens sista och Christendomens första, tid i Sverige erbjuder historieskrifvaren och hvarje Svensk stolta minnen. Det var denna tid, hvarunder, emellan de oroligheter, som följde branden i Upsala och dem, som snart skulle väckas af hedendomens och den gamla Upsvea-ättens utslocknande, landet under sådana Konungar, som Erik Emundsson, Björn, Erik Segersäll och Anund Kolbränna, njöt ett lugn, hvarunder Svearne likväl ansågos så mäktiga, att de, enligt Adams af Bremen uttryck, tycktes genom sin makt krossa de öfriga Nordiska folken. Det var ock derunder, som, i följd af de efter Ingiald Illrådas död länge fortsatta oroligheterna, Allmogens sjelfrådighet, under sjelfvalda Lagmän, hade hunnit all den utbildning, som under då varande förhållanden kunde ernås, och som i så skön dag framträder i en Håkan gamles och Thorgny Lagmans oförskräckta frihetskärlek. Vi fästa ej mycken uppmärksamhet derpå, att just desse Storbönders ättlingar, med en måns stegring af sina fäders sjelfrådighet, inom två århundraden af ny oro slöto sig till den Aristokrati, som, enligt Hr. Strinnholms ord, på sig öfverflyttade folkets forna makt och betydenhet i samhället, en makt, som för öfrigt nämnde Storbönder väl alltid företrädesvis njutit, under det den öfriga delen af Allmogen, egentligen såsom dessa sina målsmäns stöd, utöfvat en politisk makt. Några tecken till politisk svaghet, nästan oskiljaktig från en författning med så liten sammanhållning och så mycken individuel sjelfständighet, förekomma väl, såsom när Håkan Jarl under sjelfva Erik Segersälls regering kunde, utan vidare följd, göra sitt redan nämnda tåg genom Götarike. De äro dock alltför få, att man derpå kan grunda några inkast emot den värma, med hvilken Hr. Strinnholm öfverlemnar sig åt skildringen af detta vår medeltids ljusaste, af lugn kraft och sjelfständighet utmärkta, tidehvarf.

Från teckningen af Emund Gammals regering öfvergår Hr. Strinnholm till Samhällsförfattningen, under hvilken titel han, utom de åt ett följande band förbehållna sederna, upptager det, som utgör ämnet för andra kapitlet af Hr. Geijers historia och der bättre kallas Land och Folk från slutet af hedniska tiden. Båda författarne upptaga nemligen, under dessa olika titlar, först landets beskaffenhet och odling samt dernäst folkets tillstånd; men skilja sig deri, att Hr. Geijer, som slutar sitt första tidehvarf förr, utförli-

re afhandlar landet, hvaremot Hr. Strinnholm så mycket ngre dröjer vid folkets författning. Härigenom har i båda rken uppkommit ett slags brist på symmetri, som dock i Hr. ..ers arbete, såsom helt, fullkomligen afhjelpes derigenom, t vid den katholska tidens slut landet så mycket kortare, h folkets tillstånd, med biträde af inhemska urkunder, i mma mån utförligare framställes. Hr. Geijers skildring af ndet från slutet af hedniska tiden förmodar Rec. vara outåligen fäst i hvarje läsares minne. Bland allt hvad denna r. Geijers historia innehåller snillrikt och lärorikt, skulle ec. för sin del vilja tillerkänna första rummet åt denna mäerliga, förut i Svea, XIII:e häftet, tryckta och derifrån, med igra förkortningar, hit öfverflyttade afhandling, som i alla nds historiska litteratur torde äga få likar, väl mäter sig ed den ypperliga inledningen till Svea Rikes Häfder, för nnedomen af vårt lands tillstånd vid denna tid troligen blir n outöselig grufva samt, såsom Rec. hoppas, äfven för alltid jort slut på de i luften hämtade speculationerna om Sveriges der den gråa forntiden egande makt och herrlighet.

Grundtvig påstår, som bekant är, att Svenskarne äro ohiriska, eller, som han på ett annat ställe synes förklara sin ening, att naturen är dem kärare än historien. Denna betyllning, som egentligen synes åsyfta endast Svearna, med ikallelse för våra sydligare landsmän, Götarna [1]), kunde kante förenas med Hr. Geijers i Inledningen till Svea Rikes Häfer yttrade tanka: att Naturens utmärkande egenheter tyckas i erden mer draga menniskans deltagande och uppmärksamhet ll henne, och göra en närmare frändskap till henne och henes hemligheter, ett både djupare och mer omfattande naturnne till ett grunddrag hos utmärktare Nordiska själar. I enna mening kunde man då vara frestad att finna en bekräflse derpå i det förhållandet, att folkets lyckligaste häfdacknare, hvilken väl icke ens Grundtvig, vår afgjorde men lige fiende, vill bestrida ett i så hög grad, som någon kandinav det ägt, historiskt sinne, likväl aldrig mera lysande sar sitt mästarskap än i teckningen af sitt fosterlands natur h det olika utseende denna under olika åldrar företett.

---

[1]) Då dessa emellertid äga de största Svenska Naturforskare-namn, väl slut-resultatet af Grundtvigs undersökning blifva, att Svearne rken förstå natur eller historia.

Den här lemnade skildringen af den under 10:e årh. i Viken till Vestergötland ledande handelsvägen, med sitt s hus, som lifligt påminner om den af Hr. Læstadius beskrifna h stugan på Storbodskogen; af Östergötlands södra skogsbygd, öfver Holaveden ingen främling vågade sig; af Kolmård der Konung Sverre ännu 1177 utan tillflyktsort irrade 6 e 7 dagar, och genom hvilkens vestra del man ännu i chris tider ej vågade sig till Nerike, utan att vid Husbyfjöl ha befallt sin själ i Guds hand; och slutligen berättelsen om gen från Skåne till Sigtuna, som gick genom Vestergötla öfver Vettern, samt vidare genom Östergötland och östra de af Kolmården[1]), kan gifva ett begrepp om det tycke l sträckor af Götarike då hade af nuvarande södra Lappmark I Svearike, der Tiveden och Käglan i forna tider närmade hvarandra, Södermanland länge utgjorde en skärgård, Ola härad af vildheten har sitt namn och Nås socken i Dala ännu under den sednare katholska tiden gränsade först Kihl i Nerike, sednare till Linde i Vestmanland, är odlin ännu sednare; och i Norrland faller den, såsom Hr. Ge anmärker, hel och hållen inom historiens område. Läg man nu härtill, att icke endast ättehögarne t. ex. i Tie norra Vestmanland o. s. v. följa vattndragen, utan ock, h Hr. Liljegren i sin Runlära och, efter honom, Hr. Strinnh anmärkt, att de, med få undantag, först under christna tid och till största delen under 11:e årh., resta runstenarne li ledes i allmänhet följa större vattndrag (ett säkert bevis odlingen vid den tiden i norra Sverige, såsom ännu i N land, hufvudsakligen inskränkte sig till de längs vattndra belägna dalarna), så kan man göra sig ett någorlunda tyd begrepp om det då varande tillståndet.

Hr. Geijer börjår sin beskrifning med Skandinaviens, de i äldre och nyare tider rikaste, af sin ursprungliga kär tiga beskaffenhet nämnda, landskap, Skåne, som Helmo 12:e årh. ansåg mäktigare än Seland och Jutland; der L i 10:e årh:s andra, Ystad och Helsingborg i samma årh:s å årtig omtalas såsom köpstäder; och såsom grenar hvaraf S ansåg Halland och det i 9:e årh. ännu svenska Blekinge, hvilket förstnämnda Hr. Geijer anmärker dess i 11:e årh. e

[1]) Det var ett bland besluten på Vesterås Riksdag 1544, att veden skulle upprymmas så, att man lätteligen kunde draga der med vagnar.

de rikedom på Ek- och Bokskog, en rikedom, som dock troligen på andra ställen lika mycket, som i Halland, aftagit. Knytlinga-sagan omtalar åtminstone i 28:e kap. endast skog i de öfra delarna af landet [1]); och af sådan skog äger Svenska Kronan ännu, såsom fordom den Danska, inkomster. Genom Småland, hvartill Hr. GEIJER, enligt det sedan längre tid gängse språkbruket, hänför de i äldsta tider troligen icke derunder inbegripna Njudung, Finnveden, Värend och Möre [2]) (der Kalmar omtalas, såsom hamn i Olof den heliges, såsom stad i Sigurd Jorsalafars Saga), kommer Hr. GEIJER till Vestergötland, der det redan i 10:e årh. nämnda Lödöse (Liodhus) och det i 11:e årh:s början, såsom köpstad, omtalda Skara förtjena uppmärksamhet och som, genom Vikinga-nästet Viken och de vilda Markerna (Dalsland), sammanhängde med Norrige. Från Vestergötland går vägen genom det mindre bekanta Östergötland till Södermanland, som, enligt hvad Hr. GEIJER bevisar, ännu i 11:e seklet räknades till Östergötland, likasom Nerike med Vestergötland i vissa afseenden varit förenadt; ehuru

---

[1]) *Konungsmörk liggr fyrir ofan allt Halland, er þeir hafa mikin fiölda svina, er gánga i bækiskógi ok i eikisskógi.* Om äfven vi ej utan oro motse en framtid, då mången nu skogrik trakt torde vara en öde hed, och redan måste beklaga förstöringen af mycken dyrbar skog, hafva vi dock ej att skjuta skulden på fiender, såsom t. ex. Danskarne anklaga Carl Gustafs skaror för förstöringen af stora skogar i Danmark, eller såsom i södra Europa Romarne beskyllas för systematisk förstöring af skogen i de eröfrade provincerna. "*Rennie observes*", säger Lyell, "*with truth, that in those regions alone, which the Roman eagle never reached — in the remote circles of the German empire, in Poland and Prussia, and still more in Norway, Sweden, and the vast empire of Russia can we see what Europe was before it yielded to the power of Rome. Desolation now reigns where stately forests of pine and oak once flourished, such as might now have supplied all the navies of Europe with timber.*" Lyell, Principles of Geology 3:d Ed. Vol. 3. sidd. 132—133.

[2]) "Såsom en del af Småland" nämnes ej, i Ottars och Ulfstens berättelser, Möre. Rask är till och med benägen att tro namnet Möre i Ulfstens tid innefattat hela det bebodda Småland. Detta är väl föga troligt, dock är Rec. för sin del böjd att, på de af Rask uppgifna skälen, anse Småland den tiden lika litet hafva innefattat Möre, hvars innebyggare ännu i dag skilja sig sjelfva från Smäläödningarna.

båda sedan ansågos höra till det egentliga Sviþiod; en omständighet, som Hr. Geijer förklarar derigenom, att båda dessa mellan Svea och Göta riken belägna gränsland från ymse hållen fått inbyggare (Södermanland kanhända från flera, hvarföre ock Södermanländningen rigtigt påstås mest sakna provincial egenhet).

Vid Hr. Geijers beskrifning öfver de gamla Folklanden, förtjenar först nämnas det Hr. Geijer, emot prosaiska Chrönikan och Messenius med deras anhängare, försvarat och närmare bestämt det redan af Wilde grundligen styrkta rätta läget af det hos Bremenserna så ofta, hos Isländarna aldrig, förekommande Birca.

Enligt Wildes bevisning måste Birca, som omkring år 1072 var alldeles förstördt och jemnadt med jorden, antingen varit detsamma med, eller närbeläget till det, aldrig af Bremenserna, men väl af Isländarna, uttryckligen nämnda Forn-Sigtuna, som, enligt äldre historieforskares förmodan, under Olof den heligas härjningar i Mälaren blifvit förstördt. Hr. Geijer anser, häruti efterföljd af Hr. Strinnholm, Birca närbelägen vid det gamla Sigtuna, som han sätter på vestra sidan om Mälaren, enligt Rec:s tanka fullkomligen rigtigt, äfven om man ej vill göra afseende på den, af Hr. Geijer, ej heller åberopade anteckningen i Palmsköldska samlingarna: att Signildsbergs gamla namn var FornSigtuna [1]), hvilket först 30 år före anteckningen af Åke Rålamb skall blifvit bortlagdt.

Ännu lifligare har Rec:s uppmärksamhet blifvit fästad af den förträffliga undersökningen om de gamla folklandens gränser och odlingens utbredning inom och utom dem. Det från, ej med, Arland [2]) till och med Oland [3]) utsträckta Tiundalands gamla gränser utstakas i norr genom Vendel och Skefthammar, hvarutöfver de småningom utsträcktes ända derhän, att Reg. Ups. äfven dit för den sunnan med Hargs

[1]) Hvilket ock Rec. funnit uppgifvet i någon jordebok (om han ej missminner sig, General-Jordeboken) från slutet af 17:e årh.

[2]) Namnet kommer, enligt Hr. Geijer, af ár, årsväxt, äring, och betyder sålunda ländigt, bördigt land, samt är Erlinghundra härads namn både i en år 1291 upprättad förteckning på Upsala Domkyrkas tillhörigheter (Sv. Dipl. N:o 1032) och i det år 1344 skrifna Reg. Ups. der det dock äfven kallas Arlenningia hundæri.

[3]) Ödeland, oländigt land.

socken [1]) börjande Norra Roden, och Gestrikland, hvarigenom ock häradens antal ökades från 10 till 12. I sydvest drages gränsen genom nedra delen af Örsunds-ån, och i sydost genom Stäket. Det der mötande Attundalands åtta härad anses ursprungligen hafva varit Färentuna (som här på goda grunder [2]) upptages i stället för det af Reg. Ups. i 14:e årh. [3]) hit förda och då Färentuna innefattande, men med sitt inskränktare omfång inom Tiundalands gamla gräns inneslutna Bro), Sollentuna [4]); Vallentuna [5]), Seminghundra, Långhundra, Erlinghundra, Lyhundra och Sjuhundra.

Såsom Hr. Geijer erinrar, sträckte sig, enligt Reg. Ups., Attundaland i 14:e årh. ända till hafvet, der hvad eljest kallas Östra Roden dit räknades. Han anmärker ock, att ett af de nyss uppräknade häraden, Sjuhundra, fordom Sæhundæri (Sjöhundare), påminner om det af Snorre Sturleson omtalda Sjöland, ehuru detta hos Snorre vidsträckta namn endast så vida har en bestämd bemärkelse, som det betecknar en egen, från folklanden afskild, del af det gamla Svithiod, nemligen den gamla Roden, Roslagen. Denna anmärkning förtjenar all uppmärksamhet. I Reg. Ups. räknas till Sæhundæri, utom de ännu dithörande socknar, endast Riala och Sæbohæred; men jemnförelsen mellan ÄrkeBiskop Johans bref af April 1291 [6]) och ett af ÄrkeBiskop Jakob d. 25 Apr. 1280 [7]), visar att Söhundari 1291 ock innefattade

---

[1]) Se *Index Nom. propriorum* vid den af Hr. Schlyter utgifna ypperliga upplagan af Uplands-Lagen; enligt hvilken denna folklandens utsträckning till hafvet gällt i ecclesiastiskt och troligen äfven i juridiskt afseende, med undantag af hvad U.L. þB. 13 särskildt stadgar; en mening, som Rec. med full öfvertygelse biträder.

[2]) Hvilka äfven blifvit erkända och med skäl, hämtade från Kronans äldsta räkenskaper, understödda af Hr. Schlyter, anf. st.

[3]) Och, såsom det synes, äfven af ÄrkeBiskopen Nils Alleson i slutet af 13:e årh. Sv. Dipl. N:o 1240.

[4]) Sollendahundæri i Reg. Ups. Det i Sv. Dipl. N:o 1032 nämnda Solandatunir torde vara Socknen.

[5]) Valendahundæri i Reg. Ups. *Parochia* Valandatunir förekommer i Sv. Dipl. N:is 1007, 1261.

[6]) Sv. Dipl. N:o 1044. [7]) Ders., N:o 699.

Telgboa skiplag (som utan tvifvel upptog den omkring och söder om NorrTelge belägna delen af den i Reg. Ups. till Lyhundæri räknade kusten), Rindboa och Acherboa skiplag[1]), (båda af Reg. Ups. räknade till Langhundæri), samt Danaröa skiplag (af Reg. Ups. räknadt till Sollentdahundæri). Hela kusten från Stockholm till NorrTelge hörde sålunda ännu i slutet af 15:e årh. till Söhundari, ett namn, som sålunda innefattat, om icke hela Uplands kust likväl dess rikaste och bäst odlade del. Skulle man af U. L. þB. 15: våga sluta, att hela Roden ofvan Stockholm än vid den tiden endast bestått af 6 skeppslag, vore detta med de nyss nämnda lätt förenligt.

Roslagen i vidsträcktare bemärkelse anser Hr. Geijer ursprungligen hafva innefattat äfven det från Uplands Lagsaga 17:e årh:s slut skilda SöderTörn; och Rec. finner denna förmodan mer än sannolik, ehuru han tror, att denna södra Roslag, antingen på samma gång med det öfriga Södermanland eller åtminstone kort derefter, blifvit från Upland afsöndrad[2]).

Till det gamla Fjerdhundra räknar Hr. Geijer Trögd, Lagunda och Åsunda, samt Thorsåker, nu Thorstuna, alla på östra sidan om Sagån; men anmärker att Reg. Ups. särskildt anför det, enligt Hr. Geijers mer än sannolika

---

[1]) Ryds och Åkers skeppslag. Rindboa skiplag (som äfven så läses af Peringskjöld i *Monum. Ulleråkerensia*, sid. 137), kallas deremot af Hr. Geijer, med åberopande af Registr. Upsal., Rindboa. Schefler i *Chr. de Archiepiscopis* etc. *Ecclesiæ Ups.*, sid. 125 har läst Rundboa.

[2]) Hr. Geijer säger ordets härledning vara honom obekant. Rec. tilltror sig ej afgöra frågan; men förmodar att Tór är roten till det i Ihres Dialekt-Lexikon, med betydelsen slå, upptagna provincial-ordet törka (sammanhänger det ock med det Isl. turna, det Svenska och Danska törn, törna, törne?) och sannolikt betyder: stöt, berg (bergspetsar kallas ännu i Sverige någon gång stötar), udde. För alla från söder och sydost kommande och Mälarens inlopp sökande seglare måste Landsorts-udde vara bekant nog. Denna, den gamla Rodens sydspets, Södra Tören, har förmodligen gifvit det lilla landet sitt namn. Med de *ambæ töræ*, hvilka af ett, i De la Gardieska Archivet 2, sid. 105, infördt Bref af d. 17 Nov. 1352 nämnas såsom hörande till Södermanland, menas dock visserligen ej några uddar, utan de tvenne häraden, i hvilka Tör-landet då redan var deladt.

förmodan, med Thorsåker ursprungligen ett härad utgörande Simtuna; en tillökning, som äfven Uplands-Lagen, i slutet af 13:e årh., erkänner. Åtminstone bestod enligt den Fjerdhundra, såsom Hr. Schlyter af de i V.B. 17: 4 nämnda vadeskillingarna, med vanlig skarpsinnighet utredt, ej mera af 4, utan af 5 härad. Nämnda Simtuna anser Hr. Geijer ock hafva, jemte de emellan Sagån och Svartån belägna Tjurbo och Siende, utgjort det tretal, som, tillagdt Fjerdhundra 4 gamla härad, föranledt det nya, slutligen till ett härad inskränkta, men i början för det sålunda från Örsundsån till Svartån utsträckta Fjerdhundra[1]) gemensamma, Vestmanländska namnet Siunda. Derifrån lära Siende och Tjurbo först blifvit afsöndrade, för att, sedan odlingen utsträckt sig öfver Svartån till skogen Käglan, med de i sistnämnda nejd uppkomna, i början med ett samfäldt namn Tuhundra kallade, häraden bilda Vestmanland.

Med en värma, som visar att glada barndomsminnen lifvat inbildningskraften, omtalar Hr. Geijer huru järnet nästan i all Sveriges Bergslag först brutit bygd; och huru begynnelsen af de i östra Vermland, Nerike och Vestmanland varande Bergslagers odling, om ock i skogarna spridda inbyggare der af ålder funnits, dock måste räknas från de egentliga bergverkens uppkomst under den christna tiden. Härifrån kommer berättelsen till det gamla Järnbäraland, Dalarna, der den följer ej mindre Thorsångsboarna på deras odlingsföretag på Falun, i Sundborn och Svärdsjö, än Olof den helige och Sverre på sina till ett rikes eröfring anträdda tåg.

Vermlands odling sammanknytes i vår historia med Ynglinga-ättens olyckor och Norriges bildning till ett rike. Den tillhör således de åtminstone i hufvuddragen mera kända delarna af vår historia. Med historiens fackla följer Hr. Geijer ock Norrlands odling[2]); hvars beskrifning, gifven med hela lifligheten af ett åsyna vittnes berättelse, bäst visar sanningen af Hr. Geijers på ett annat ställe fällda yttrande om sig sjelf: "allt, äfven det minsta drag, i bilden af ett menskligt till-

---

[1]) Vestmanland eller Fjerdhundra, säger ännu Sturleson.

[2]) Ett i Sveas XIII:e häfte insmygdt tryckfel har ock öfvergått i Svenska Folkets Historia. Det heter nemligen att Helsinglands Nordöstra (läs: Nordvestra) del blifvit af Norrmän från Jemtland och Herjedalen befolkad.

stånd, är mig naturligen vigtigt, och jag skyr ingen möda att uppspana det." Norrlands odling hann dock ej, under hedniska tiden, långt öfver Ume-elf, der Hr. Geijer således måste stanna, för att vid teckningen af landet under katholska tiden åter mot Norden fortsätta sin lärorika vandring. Särskild uppmärksamhet förtjenar vid Norrlands beskrifning den anmärkta indelningen af Helsingland efter de gemensamma graf- och offer-ställena, som tillika voro Upsala öde; en indelning, som äger en alldeles motsvarande af Vestgöta-Lagen omtalad.

Redan i det föregående har Rec. vidrört hvad Hr. Geijer om de i norra Sverige boende Lapparna och Finnarna anfört. En vid samma tillfälle af Rec. gjord anmärkning, nemligen att Lapparne troligen under eller, ej långt före, det 9:e årh. öfvergått till nomad-lifvet, bör han dock här erkänna såsom lånad från Hr. Læstadii Fortsättning af Missions-journalen. Denna mening stödjer sig dels på Jordanis och Procopii teckning af Crefennæ eller Σκριτίφινοι [1]), i hvilken intet spår förekommer af nomad- utan endast af jägare-lif; dels, då dessa efter aflägsna underrättelser gifna beskrifningar kunde anses mindre tillförlitliga, hufvudsakligen på de berättelser Norrmannen Ottar gaf Konung Alfred den store. Jemnförda med Hr. Læstadii anmärkningar, bringa alla dessa, i närvarande fråga, öfverensstämmande underrättelser nära till visshet, att det af Lapparna, på Ottars tid, förda nomad-lifvet ej kunde vara gammalt. För menniskans historia saknar denna anmärkning ej vigt; och äfven i Sveriges må man unna en plats åt den efterrättelsen, att denna föraktade folkstam, som Svenska styrelsen först i sednare tider skänkt Christendomens ljus, inom vårt land och redan vid en tid, då Svenska folket ännu var hedniskt, på egen hand tagit åtminstone ett steg framåt på odlingens bana.

Hr. Strinnholms teckning af landet vid hedniska tidens slut är endast ett kort men med vanlig skicklighet gjordt sammandrag af Hr. Geijers; något egentligen nytt har Rec. deri icke funnit. Lika kort, som Hr. Strinnholm i denna del, är Hr. Geijer i den nu följande framställningen af folkets äldsta för-

[1]) Hr. Læstadius, som sjelf ej läst dessa författare, vågar ej efter de af honom sedda citaterna, härom yttra annat än en förmodan. Rec. kan, efter egen granskning af de hit hörande ställena, bestämdt bekräfta den.

attning och seder, af hvilka hufvuddragen, hufvudsakligen efter Eddorna och de få historiska uppgifter, som finnas om det äldsta Sverige, meddelas; ett förfarande, hvarigenom han undvikit att för sina uppgifter ofta nödgas hämta bevis, antingen från den öfriga Norden, hvars förhållanden, all likhet oaktadt, dock icke med full säkerhet kunna till upplysning af Svenska åberopas, eller ock från våra vida sednare skrifna lagar, i hvilka ett öfvadt öga väl i allmänhet kan urskilja det äldre från det yngre, men sällan noggrannt bestämma tiden, då den ena eller andra grundsatsen upptogs. Hr. Strinnholm, som, i frågan om landets äldsta utseende, var förekommen af en mästare, som ej är van att i ämnen, dem han utförligare behandlar, lemna sina närmaste efterföljare någon rik efterskörd, synes deremot med nöje hafva begagnat tillfället att om folkets af Hr. Geijer kortare behandlade författning åstadkomma något mera sjelfständigt. Han begagnar till fullo den fördelen, att hafva två århundraden längre än sin företrädare utsträckt sin första afdelning, och genomsöker, utom de af Hr. Geijer företrädesvis begagnade källorna, ej mindre alla våra äldsta lagar än hela Nordens äldre minnen, för att uppställa en möjligast fullständig bild af fädrens samhälls-lif. Om ock Rec. ger företrädet åt Hr. Geijers varsamhet, erkänner han dock fullkomligt, att Hr. Strinnholm, på den väg han valt, med den kritik, hvarom hans stadgade anseende på förhand försäkrar, begagnat sina olikartade källor. Han öppnar sin undersökning med teckningen af Island och dess författning, visar, i nära likhet med Hr. Geijers Svea Rikes Häfder, huru colonierernas anförare egentligen såsom föreståndare för offren, till hvilkas underhåll hvar man [1]) skulle betala afgift, bibehöll den makt han vid besittningstagandet och utdelningen af jorden öfvat; huru desse särskilde höfdingar slutligen förenade sig om en allmän lag och alþing, och beskrifver derefter Vår- (eller, som Hr. Strinnholm kallar det, Härads-)Thinget, FjerdingsThinget, och sist AllThinget, hvars Ordförande, Lagmannen, Hr. Strinnholm, troligen efter Hr. Geijer, uppger i äldre tider hetat Allsherjargódi. Frågan tillhör väl ej den Svenska Historien, men Isländska inrättningar och benämningar anses så ofta upplysande för våra egna fäders författning, att Rec. måste yttra sitt tvifvel, om denna benäm-

[1]) Hvar gård, säger Hr. Strinnholm; bättre kanske: hvar man af viss förmögenhet, och med eget hushåll.

ning någonsin varit tillagd en person med de plikter, sedan ålågo Lag- eller Lagsagomannen. Redan Ul som först hade ut Islands allmänna Lag, hvarefter Al[þin]get först sattes, kallas Lögmadr. LandnámaB. 1: 9, 4: 7 (i hvilket sistnämnda kapitel, efter Thord Jonssons [hand]skrift, läses: *þormódr var son þorkels, er þá var allsher[jar]gódi er kristni kom á Island. þorgeir Liósvetningagódi þá lögsögumadr*), visa, att allsherjargoden fanns [jäm]te med Lagsagomannen. Troligen hade den förre, efter Erichsens och Schlegels mening, bott i det Godord [där] Alþinget hölls och deraf fått namn, vård om ordningen [vid] nämnda Thing. Efter Rec:s mening kan han ej heller funnits [före] Lagmannen. Väl sökte, enligt både Islendíngaboken [och] Grettissagan (cit. af Arnesen, i den Islandske Rætterg[angs] Historie), före Ulfliots lagsättning och Alþingets inrätt[ning] mången Isländare Thorsten Ingolfssons Thing vid Kjal[arnes]. Men en Allher fanns ej före Alþinget; följaktligen ej [hel]ler någon Allsherjargode. I lika fullkomlig öfverens[stäm]melse med Hr. Geijer, visar Hr. Strinnholm sedan, hu[ru] i sättet, hvarpå Islands särskilda nejder af särskilda col[onister] togos i besittning, se en upprepning af våra fäders ned[sätt]ning i Skandinavien och det sätt, hvarpå de efter slägt ordnade, härar och hundaren nämnda, hoparne tilleg[nade] sig hvar sitt landstycke, och huru dessa efter dem kall[ades] härad och hundaren (likasom sveit på Island egent[ligen] betecknade en anförares följe, men ock stundom synes be[teckna] den deraf intagna landsträcka, och þjód både beteckna folk och dess, äfven þjódland kallade, land)[1]. Så talas ock icke endast ofta fylken, utan tillades vissa s[tora] delar af de, både i Sverige och Norrige[2]), såsom de

[1]) Det är bekant, att de i Götarike med namnet hära[d] märkta samhällen i Svearike kallades hundaren. Troligen i be[gyn]nelsen af bygd (hvilken ock ej sällan förekommer på Island), var b[enäm]ningen härad dock redan i äldre tider bruklig äfven i öfra Sv[earike] och tillades ofta kyrkosocknar, förmodligen när dessa blifvit bild[ade] hvar sin särskilda bygd. Så, för att hålla oss till Upland, om Sv. Dipl. N:ris 570 och 651, laggahäredh, laggerreddy[.] 958 och 1048, Ecclesia fundbohæreth, funbehered, och 1103 Sacerdos de funboa herethj, i N:o 1225 Ecclesia Witl[æ]redhe. I Reg. Ups. omtalas ock flera sådana härad, såsom Un[..] hæræth, Egbohæredh m. fl.

[2]) Olof Trygvasons S. hos Sturleson k. 18, i Fornm. Sögur k.

gaste ansedda nejderna [1]), det liktydiga namnet folkland, sjelft, likasom fylke, härledt af ordet folk, som i denna sammansättning troligen betyder en krigshär [2]), och, så vida dessa större afdelningar ursprungligen sammansattes af de sinsemellan närmast förbundna smärre, äfven ursprungligen kunnat betyda folkstam. I denna mening är Hr. Strinnholms hypothes, att de tre folklanden ursprungligen varit bebygda af trenne folkstammar, som hvardera utgjort ett af flera bärhopar bestående helt, såsom vanligt, sinnrik. Till någon visshet kan den väl aldrig bringas. Den derpå följande beskrifningen af de smärre samhälls-förbundens sammanknytning genom religionen, af den egentligen religiösa grunden och betydelsen af allt Konunga- (och höfdinga-) välde i det gamla Norden, från härads- och fylkes-konungarnes (eller, som de ock [3]) kallades, hersarnes och jarlarnes) till Thjodkonungens, utgör en värdig förklaring af Hr. Geijers påstående: att, af alla Germaniska nationer, Skandinaverne företrädesvis bibehöllo föreställningen om det äldsta samhällets gudomliga ursprung. Näst sistnämnda förf. har ingen svensk historieskrifvare ur en så hög anda uppfattat den gamla författningen, som Hr. Strinnholm: en anda, af hvilken stilens storhet hos dessa båda författare är ett sjelfnödvändigt uttryck. Det af Hr. Strinnholm anförda skälet, hvarföre en hierarchisk författning icke här, såsom i Orienten, af hedendomen utbildades, nemligen att helgedomens föreståndare hos våra fäder ej bildade någon från folket söndrad, inom sig sluten, cast, kan väl förlikas med den äldsta presterliga värdighetens ärftlighet, genom den fullkomligt grundade anmärkningen, att desse ärftlige prester tillika voro folkets höfdingar i krig och fred, och således med detta folk stodo i ständigt samband, delande ej mindre dess lycka eller olycka, än dess tänkesätt. Från grunden för den äldsta svenska Konungamakten, öfvergår Hr. Strinnholm till vidden af Upsala-Konungarnes välde, Ynglinga-ättens brödraskifte och konungadömets spridning i ätterna, efter dessas utgrening.

---

[1]) I Norrige de från Oden härstammande Hlade-Jarlarnas bygd, i Sverige det Odens bostad angränsande landet.

[2]) Jemnför Schlyters glossarium till Upl. L., som upplyser hvad man med mera visshet kan veta. I ryska språket, hvars ursprung från samma Thrakiska stam som vårt eget Rask i undersökningen Om de nordiske Sprogs Oprindelse ådagalagt, heter ett regemente polk.

[3]) Geijer, Svenska Folkets Historia.

Brödraskiftet förklaras sannt och rigtigt genom den borgerliga, ännu ej från den politiska skilda, arfsrättens grundsatser, enligt hvilka den broder, som ville arf skifta, dertill ägde vitsord; och följer af denna arfsrätt naturligt, hvad Hr. Geijer redan anmärkt, att de sålunda utskiftade Prinsarne ej ansågo sig skyldiga att till Öfverkonungen betala den af de äldre Småkonungarna erlagda skatten. Det i sammanhang med frågan om vidden af Upsala-Konungens välde stående förhållandet mellan Svear och Götar framställer Hr. Strinnholm deremot orätt deri, att han nekar det spår kunna upptäckas till några mellan dessa stammar i hedna-tiden förefallna politiska strider. Om Hr. Strinnholm än icke vill, såsom ett sådant spår, erkänna Saxos fabel om Alrik och Gestablind [1]), äga vi dock ett annat redan nämndt, af Hr. Geijer i Svenska Folkets Historia anfördt, Bjowulfs-Dråpan, som oemotsägligen visar att mellan dessa stammar af ålder långa fiendtligheter herrskat. Såsom bevis på Upsala-Konungens urgamla politiska öfvervälde öfver Götarna anför Hr. Strinnholm äfven den lätthet, med hvilken Ingiald Illråda efter Vestgöta-Konungen Algöts död, tillegnade sig dennes rike. Men denna lätthet kan, utan hjelp af ett sådant öfvervälde, lätt förklaras genom Ingialds äktenskap med Algöts dotter Göthild, hvarigenom hans maka eller son ägde [2]) lagliga anspråk på Vestergötland, sådana, som Harald Hildetand sednare på Östergötland tillerkände Hjörmund, Östgöta-Konungen Högnes dotterdotters son. Det religiösa bandet mellan Svear och Götar lär deremot ej kunna bättre bevisas, än det skett af Hr. Geijer, som sjelf, genom sina undersökningar, ådagalagt att detta i de äldsta tiderna var det enda.

Lika visst är dock att Isländarne uttryckligen intyga det ingen Konung var i Sviþiod, som ej gaf Harald Hildetand skatt, och att Götarike innefattades i den delning han gjorde med Sigurd Ring. Från Björn Järnsidas tid hafva vi ej

---

[1]) Af hvilkas namn det ock ej torde vara orätt att deri igenkänna sagan om Heidrek och Gest den blinda, utur en efterklang hvaraf Hr. Wieselgren, i Sveriges Sköna Litteratur 2, sid. 98, anser Ericus Olai hafva hämtat hvad han om dessa män (namnet Alrik, icke Heidrek finnes hos Ericus Olai) berättar.

[2]) Den troligen gamla grundsatsen finns W.G.L. II, Add. 11: 14, 15. Att ej fråga uppstod om Ingialds uteslutande från förvaltningen, så länge han ägde Svithiods thron, låter sig lätt förmoda.

eller någon anledning att förmoda Svear och Götar hafva varit för längre tid åtskilda, om än flera Konungar i olika delar af både Svea och Göta riken herrskat; och bestämdt känna vi, att båda lydde Erik Emundsson. Rec. kan således ej finna den af förtjenta Danska lärda yttrade meningen, att Danmark varit förr än Sverige till ett rike samladt, grundad i annat afseende, än att skillnaden mellan Öst- och Vest-Danskar var för det Danska rikets bestånd mindre hotande, än för det Svenska den långa afunden mellan Svear och Götar, mellan hvilka Hr. Geijer anmärker, att skillnaden ännu i slutet af medeltiden röjde sig i deras älsklings-vapen, som för Svearna voro stridsyxan och spjutet, för Götarna bågen[1]); likasom man i dag genom Svearnes, ord och ljud i allmänhet förkortande, munarter, och Götarnes bruk af bredare och utförligare[2]) ordformer och diphthonger; hvilken olikhet Hr. Geijer finner skarpast uttryckt i Dalkarlens[3]) språk å ena och Småländningens samt Skåningens å andra sidan[4]).

Till Sigurdska ättens tidehvarf sätta Hrr. Geijer och Rönnholm Svenska folkväldets utveckling. De gamle, högättade, oberoende Hersarne, Jarlarne, Härads- och Fylkeskonungarne hade blifvit efterträdda af Öfverkonungens Jarlar, Sysslomenn, Arar eller Armenn. Men omöjligen kunde den, som stod i en annans tjenst, äga det anseende, som de gamle konunga-ättlingarne. Derföre uppträda, bredvid dessa konungliga Embetsmän, i vårt land, der Allmogens mod aldrig kunnat fullständigt kufvas, de i vår historia så vigtiga Lagmännen. När detta embete uppkom, kunna vi icke noga bestämma. Vestgöta-Lagen IV: 14 nämner bland dem, som

[1]) Samma skillnad, som under medeltiden äfven fanns mellan Skottar och Engelsmän, hvilka sednares bågskyttar alltid voro synnerligen fruktansvärda.

[2]) Isländskan närmare liggande (Rec. anm.).

[3]) Dalkarlens förkortning ligger dock ej i uteslutande af diphthonger, dem han brukar mer än de öfrige Svearne, utan dels i accenten, dels i uteslutningar af slutvocaler, och af consonanter, t. ex. *l* framför *k*, *m*, *s*. Se Näsman, *Historia Linguæ Dalekarlicæ*, och Arelius, *Conspectus Lexici Linguæ Dalecarlicæ*.

[4]) Man kunde kanske ännu tillägga: Götens, i allmänhet, ljusare färg.

wæstrægötlanz lagh gördþo oc fram fördþo, tvåhed ningar; och Olof Rabenius anser den i Olof Skötkonungs historia förekommande Emund Lagman för densamma, som nyssanförda Lagmanslängd kallas Ondær aff æssungi, och är den sjette i ordningen. Olof den heliges Saga säger och att den i nyssnämnda Olof Skötkonungs tid så märkvärdiga Thorgny Lagmans förfäder i många Konungars tid varit Tiunda Lagmän. Thorgnys af honom sjelf nämnda faderfader, som hade mints Erik Emundsson, måste således säkert innehaft detta embete. Bevisligen funnos derföre Lagmännen redan i 9:e årh. Om vidare berättelsen i Olof den heliges Saga, att Lagmannen mest råder bland bönderna, och å deras vägnar svarar Konungen, Jarlen eller Biskopen, jemnförd med Thorgnys eget intyg, att han var bonde, ej tignarman, berättigar oss att antaga, det Lagmannen redan vid 11:e årh:s början var en af folket, ej af Konungen, vald folkets man; kunna vi ock, af det lilla vi om den föregående tiden och de mäktiga Konungarna, som under 10:e årh. styrde Sverige, veta, med stor sannolikhet sluta, att hvarken detta förhållande, eller Lagmannens stora anseende kan vara yngre än åtminstone från det nämnda 9:e årh. En nyss uppkommen makt kunde det ej vara, som med detta lugn, denna värdighet och oförskräckthet, som vi hos Thorgny Lagman beundra, uppträdde för thronen.

Om Häradshöfdinge-Embetet i Sverige finnas ännu färre tidiga underrättelser; men att Häradshöfdingen, omkring samma tid, då Lagmannen erhöll sin politiska betydenhet, blifvit, i motsats mot Konungens länsman eller soknare, en häradets man, sådan Vestgöta- och Östgöta-Lagarne honom visa, synes sjelfva sakens natur tillräckligen intyga, och detta synes äfven Hrr. Geijer och Strinnholm antaga.

Hr. Strinnholms uppgift, att för dråp erlades, jemte arfve och ättarbot, jemväl häradet tillkommande böter, kallade fridsböter, synes grunda sig på ett missförstådt, i Hr Geijers afhandling om den gamla Svenska förbundsförfattningen förekommande, uttryck: att till häradet erlades en särskild fridsbot, ett namn, som Hr. Geijer, till uttryckande af saken, sjelf bildat, men icke angifver såsom officielt, och äfven i Svenska Folkets Historia bortlagt.

Ett annat misstag begår Hr. Strinnholm, då han säger att Häradets höfding eller domare och nämnd satit öfve

tten. Rec. behöfver i denna fråga blott hänvisa till de af ›. Schlyter i andra upplagan af Sveas första häfte lemnade plysningar, enligt hvilka Hr. Geijer ock i Svenska Folkets storia urskilt vitnismål; dulsmål och nämndarmål. O-entligen säger ock Hr. Strinnholm, att den, som vid häradsing blifvit förklarad fredlös, först efter det brottet på Landsinget blifvit beifradt förklarades fredlös öfver hela Lagsan. Beifran kan väl den af Hr. Strinnholm utur Östgötagen anförda åtgärden ej kallas.

I frågan om Konungens makt, hvilken Hr. Strinnholm ed äkta svenskt sinne sammanknutit med den om Odalbonns rätt, uppträder han i en högeligen interessant strid mot m, som neka att Sveriges Konung, under här i fråga varan- tid, ägt att utan folkets samtycke till anfallskrig utbjuda ding, och till stöd för denna tanka åberopa Thorgny Lagans tal. Detta har, så vidt Rec. nu erinrar sig, i sednare ler skett af Hr. Geijer i: Feodalism och Republikaism, och af Hr. Bring i: Statsförfattningen och Krigsisendet hos de fordna Svear och Göther. Rec. erkänr sig af Hr. Strinnholms inkast fullt öfvertygad, att Thornys yttrande ensamt ej utgör något giltigt bevis för nämnda ifven af Rec. hyllade) påstående; men anser deremot Hr. Strinnholm icke alldeles lika lycklig i sitt försök att bevisa n motsatta meningen, ehuru äfven detta ostridigt är utfördt ed stor skicklighet.

Taciti yttrande om Svea Konungs makt har nemligen Hr. Geijer, i Svenska Folkets Historia, förklarat på ett sätt, som ör Rec:s påminnelser alldeles öfverflödiga; och Adams af Bremen ord: *Domi pares esse gaudent; in proelium euntes omnes ræbent obedientiam regi*, omtala, så vidt Rec. kan inse, blott vensk krigslydnad, men alldeles icke, hvilken ägde att besluta kriget.

Deremot synes åtskilligt kunna anföras till stöd för den f Hr. Strinnholm förkastade meningen. Då frågan angår en id, från hvilken vi ej hafva några lagar, och endast få styccen af en historia, nödgas Rec., oaktadt sin yttrade betänkighet emot de upplysningar, som för Sverige hämtas utur rämmande lands inrättningar, först nämna förhållandet i Danmark, der den genom Knut den stores lysande regering mäkgt förstärkta Konungamakten visserligen, i följd af de vid iedlet och under den sednare delen af 11:e årh. inträffade

händelserna, å nyo i sin utveckling [illegible]; men det [illegible] demokratiska elementet, såsom hvarje jemförelse utvisar. Dan[illegible] marks och Sveriges historia visar, aldrig haua den utbildning som hos oss. Icke destomindre yttrar den visst ej demokra[illegible] tiskt sinnade Saxo, i anledning af att på Skjalm Hvites, [illegible] Konungens, förslag i slutet af samma århundrade fattadt [illegible] slut att bekriga Venderna: *adeo quippe regiæ majestas popu[illegible] larem libertatem evexerat, ut si decernendarum expedition[illegible] jus esset, armisque publicis non imperium principis sed popu[illegible] arbitrium præsideret.* Så berättar samma författare ock att, då Waldemar den store i 12te århs sednare hälft [illegible] folket till krig, men församlingen bifall de äldres [illegible] mening, förslaget öfvergafs. Waldemar undvek nästa gång dylik motgång genom att endast rådgöra med några för[illegible] trogna, som lyckades och, enligt Velschows[1]) [illegible] mening, kan anses som Danska herredagarnas ursprung.

Den tiden fanns i Danmark lika litet som i Sverige [illegible] gen skriftlig lag härom. Sedan gällde såsom [illegible]. [illegible] sannt, att hos oss Uplands-Lagen tillägger Konungen [illegible] lig rätt att utbjuda lid och leding, roþ och reþ; [illegible] misstanke, att denna rätt var temligen nytagen, har hos [illegible] blifvit stadgad af den, mer än 300 år efter Thorgny, af Magnus Eriksson föreslagna Landslagen, som i KgB. 3 säger: *Alle þe i riki hans*[2]) *byggia oc boa. agha hanom lyþno halda oc buþ hans standa. oc til þianisto vara. særlika i landamær land at væria. oc ey ytarme. vtan mæþ goþuilia þera tæghnum til hærfærþ.* Detta stadgande åsyftade visser-ligen, i första rummet, Frälsets trygghet, men hade, så tro Rec., i denna, om ock mer till namnet än gagnet, demokrati-ska form, hvarken af Konungen eller den tidens Aristokrati blifvit antaget, om det ej grundat sig på en rätt, som va[illegible] äldre än Folkungarna och de under deras styrelse förut gifna lagarna. Om man nu härtill lägger det vigtigaste skälet, nem-ligen hela författningens anda, af hvilken Hr. STRINNHOLM hi[illegible] torde hafva nog uteslutande uppfattat den äfven eljest af hi[illegible] nom företrädesvis märkta krigiska, med förbiseende af de[illegible] lika bestämda demokratiska charakteren, kan man, enligt Rec[illegible] tanka, tryggt antaga att, åtminstone under den Sigurdska ä[illegible]

---

[1]) *De institutis militaribus Danorum.* Havniæ, 1831.

[2]) Nemligen *Kunungsins* (Rec. anm.).

tens sednare regeringstid[1]), Konungen, för att med visshet om folkets biträde börja ett anfallskrig, varit nödgad att på ett eller annat sätt i förhand inhämta detta folks tanka, samt att Thorgnys yrkande af fred med Norrige och förklaring af folkets redebogenhet att i Österväg följa sin Konung grundade sig på gammal erkänd rätt. Att han dervid på ett föga granlaga sätt inlät sig i fredsvillkorens bestämning, må på en tid, då rättigheter i så många rigtningar voro ojemnförligt mera obestämda än nu, ej förvåna.

Det tvifvel Hr. Strinnholm yttrar, huruvida Ledingslamen af ålder varit utgjord äfven när Konungen satt hemma, tror Rec., med Hr. Geijer, kunna förvandlas till ett bestämdt nekande. Sakens väsende säger det, och Kungliga Brefvet d. 7 Oct. 1285, jemnfördt med Bihanget till Gottlands-Lagen, visar åtminstone för ett landskap denna utskylds öfvergång från tillfällig till en under fredstid ständig skatt. Det Hr. Strinnholm, lika som andra, hvilka före honom härom skrifvit[2]), nämner, att Konungen för hvarje snäcka eller långskepp uppbar en viss gärd, måste nu rättas enligt Hr. Schlyters i U.L:s Glossarium gifna öfversättning, enligt hvilken skip i KgB. 10; 1 betyder skeppsvist. I slutet af Hr. Strinnholms framställning af samhällsförfattningen, der han uppdrager skillnaden mellan trälar[3]), fria och tignarmän, nämner han bland de sista, under hednaåldern, blott Konungar och Jarlar, förmodligen emedan han, med Porthan, anser Hersars tillvaro

[1]) För den äldre tiden, innan demokratien hunnit utbilda sig, tilltror sig Rec. ej att bestämdt bestrida Hr. Strinnholms mening.

[2]) Bland dessa är Rec. här, der fråga är om ett misstag, skyldig att nämna sig sjelf.

[3]) Hr. Strinnholms förmodan, att embete kommer af ambat, kan Rec. så mycket mindre dela, som de omvexlande benämningarne Æmbetsman och Umbuþsman visa, att det kommer af Umbuþ, ombud. Rec. begagnar detta tillfälle att tillägga sina påminnelser vid några andra af Hr. Strinnholms etymologiska anmärkningar. Härledningen af dana arf från dáinn är grammatikaliskt omöjlig. Den rigtiga härledningen af ett föråldradt ord dán, död, finnes i Hr. Schlyters Glossarium till U.L. Äfven derivationen af odal från od, egendom, är sannolik, då aþal och oþal i olika lagar nyttjas, som liktydiga. Derivationen af allod från all och lot är bestämdt origtig (se Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer).

i Sverige obevist. Emot det af Hr. Geijer ur den Landnámaboken anförda exemplet lär dock intet annat påminnas, än att det är ensamt.

Då Rec. för denna gång skiljes från Hr. Strinnholm höfver han, efter hvad redan är sagdt, ej tillägga sker med saknad. Deremot kan af honom fordras ett döme om denna teckning af den äldsta svenska författ hvarutur Rec., efter sina bröders osed, hittills förnäm sökt samla den lilla sophögen af verkliga eller inbillade Rec. har till detta förfarande haft någon anledning i censerade framställningen sjelf. Utan fråga den bäs denna utförlighet skrifna [1]), som Sveriges litteratur än hämtar den dock mindre värde af det egentligen nya hållet än från den upphöjda åsigten, den sköna, varm ställningen, den endast af patriotisk öfverdrift i någo mån störda fördomsfriheten, hvarvid vi en gång för denna Förf. äro vane. Den lånar sig derföre ej lätt till sammandrag eller ens till kortare utdrag. Rec. kan endast söka ersätta sina läsare det nöje, de här saknat, na Hr. Strinnholm sjelf införd talande, med det rådet bekantskap med honom i hans arbete, öfvertygad att skall ångra att hafva närmare lärt känna en man, hvil sitt område står och troligen länge kommer att stå lik hunnen, som Hr. Geijer på sitt.

Om Hr. Geijers teckning af äldsta samhälls-författ har Rec. redan yttrat sig. Den upptager icke fulla 10 men innehåller de utlofvade hufvuddragen sammanträ mästarens hand, och på något mer än 2 sidor har m efter den af Hr. Strinnholm för ett följande band förl sedeskildringen.

”Efter tusen år, som förflutit sedan Christendomen förkunnande i Sverige, har folktron”, så slutar Hr. Ge teckning, ”ej ännu glömt Oden. Men han är en onc *Far till Oden* är en ed, som man ännu stundom fö Den girige, som samlar skatter, säges *tjena Oden*. got okändt buller, såsom af vagnar och hästar om n heter det att *Oden far förbi*. Om hans *jagt* och h *star* ha berättelser varit gängse i flera landsorter,

---

[1]) Hr. Geijers afhandling om Den Gamla Svenska För fattningen hade ett särskildt syfte.

Jpland, i det på hedendomsminnen så rika Småland, äfven i Skåne och Blekinge, der bonden vid skörden brukade att lemna qvar en kärfve på åkern åt Odens häst»r. Om *Oden* och *Thor*. och den senares strider med Jättarna finnas sägner, som påminna om Eddiska myther, upptecknade ur folkets mun i Småland. *Thordön* heter ännu i Sverige åskan efter Thor. Berg, källor, lunder eller andra ställen, benämnda efter *Thor, Oden* och *Frey* eller *Freya*, förekomma i alla landsorter; och en ört, om hvilken Edda säger, "att den är så hvit som Balders ögonbryn", kallas än *Baldersbrå* i Skåne."

Det var efter Emund Gammals död, som Götarne lyckades att första gången så vida besegra Svearnes på den gamla religionen bygda, och genom dess fall sin grund beröfvade anspråk, att en troligen från Vestergötland ursprungen ätt upphöjdes på Svea thron. Wilde anser Götarna äfven vid detta val besegrade och först vid Sverkers 70 år sednare skedda upphöjelse segrande; hvaremot Botin först vid BlotSvens uppror fäster stridens början. Det undgår dock ingen, att BlotSvens reaction förutsätter en redan börjad strid. Wilde förbisåg Vestgötarnes seger, emedan han ansåg Stenkil genom mångfaldiga förbindelser så nära förbunden med den äldre Konunga-ätten, att hans ätt egentligen kunde anses såsom en fortsättning af denna. En sådan förbindelse ägde ock verkligen rum och banade utan tvifvel Stenkil lättare väg; men att den gamla Konunga-ättens manliga ättlingar ännu af ett ej obetydligt parti understöddes i sitt motstånd mot Stenkil, som å sin makas vägnar till Svea thron hade lika god rätt som Ingiald Illråda hade ägt till Vestergötland, visar det af Adam af Bremen omtalade kriget mellan de båda Erikarna. Denna Stenkils förvandtskap är ej heller ännu bragt till klarhet. "*Stenkil*", säger Hr. Geijer, "stod på flera sätt i frändskap med gamla Konunga-ätten. Hans fader Ragvald, Jarl i Vestergötland, var syskonbarn med Olof Skötkonung. Sjelf var Stenkil måg till Anund Jacob och Edmund Gammals styfson. Ragvald Jarl hade tvenne gånger varit gift, först med Konung Olof Tryggvasons syster *Ingeborg* — sedan med *Astrid*, äfven af kunglig börd från det Norska Halogaland, hvilken födde honom sonen *Stenkil*, och i sednare giftet var förmäld med Konung Edmund Gammal." Bevisen för denna slägt- och förvandtskap äro 1:o Olof Trygvasons Saga och Hervor-Sagans 20:e kap., och 2:o Adam af Bremen.

De förras yttranden må här anföras, såsom de läsas i

de af Rafn utgifna Fornmanna- och Fornaldar-Sögur; hvarvid Rec. särskildt utmärkt de vigtigare orden och för jemnförelsen skull, äfven inom parenthes bifogat afvikelserna i Verelii Hervor-Saga, så vida de här äro af någon vigt. I andra kapitlet af Olof Trygvasons Saga, der Harald Hårfagers barn uppräknas, säges:

Ingibjörg hèt enn dóttir Haralds konúngs, er átti Hálfdán jarl; þeirra dóttir var. Gunnhildr, er átti Finnr hinn skjálgi; þeirra börn voro — Njáll —; dóttir Niáls var Astridr módir Steinkels Svía konúngs.

En Köpenhamnsk Handskrift af Hervor-Sagan innehåller ett tillägg, som i Verelii upplaga är upptaget såsom en del af sagan, och der bland annat säges:

Önundr (Amundur) hèt son Olafs konúngs Sænska, er konúngdóm tók eptir hann, ok vard sóttdaudr; á hans dögum fèll Olafr konúngr helgi á Stiklastödum. Eymundr[1] *(Eymundur) hèt annar son Olafs Sænska, er konúngdóm tók eptir bródur sinn; um hans daga hèldu Svíar illa kristni. Eyvindr (Eymundur) var litla hríd konúngr. Steinkell hèt ríkr madr í Svíaríki ok kynstórr; módir hans hèt Astrídr (Astridur), dóttir Níáls Finnssonar (Malfins*[2]*) ens skiálga af Hálogalandi; en fadir hans var Rögnvaldr (Ragvaldur) hinn gamli. Steinkell var fyrstr [fyrst] jarl í Svíþiód, en eptir dauda Eyvindar (Eymundar) konúngs, tóku Svíar hann til konúngs; þá gekk konúngdómrinn úr lángfedgaætt í Svíþiód enna fornu konúnga. Steinkell var mikill höfdíngi; hann átti dóttur Eyvindar (Omundar) konúngs; hann vard sóttdaudr í Svíþiód, nær því, er Haraldr konúngr fell á Englandi.*

---

[1]) I Fornaldar-Sögur står *Eyvindr;* hvilket på detta ställe är i tryckfels-listan rättadt till *Eymundr.* Huruvida samma rättelse äfven på de följande ställen, der namnet Eyvind förekommer, bör insättas, nämnes der icke. Men att detta *Eyvindr* på alla ställena antingen är tryckfel eller skriffel, medges tyst af Rafn sjelf, både genom öfversättningen, der han öfverallt skrifver *Eymund,* och genom den vid tredje delen bifogade namnlistan, som icke upptager *Eyvind Olofsson.*

[2]) En läsart, som redan Wilde ansåg origtig.

Adam af Bremen yttrar blott, att Stenkil varit Konung Emunds *nepos* eller *privignus*; hvilketdera visste han ej.

Det tvetydiga *Omundar* i Verelii Hervor-Saga förklarade våra historieforskare så mycket heldre med *Anunds*, som Stenkil ej tycktes kunna på en gång vara Emunds måg och stjufson (hvilken sista förvandtskap de ur Adam af Bremen heldre antogo än den obestämda af *nepos*, slägtinge), men väl Anunds måg och Emunds stjufson.

Man ser nu att Adam af Bremen felat i sina båda gissningar, ehuru han hade rätt i sin utsago, att mellan Stenkil och Emund (Eymund) var någon förvandtskap, som Hervor-Sagans af Rafn utgifna text upplyser hafva bestått deri, att Stenkil var Emund Gammals måg. Att han vär son af Ragvald Gammal och Astrid Niálsdotter, är ock rigtigt. Men den sistas sednare äktenskap med Emund lär, såsom ett missförstånd, nu mera ur Svenska Historien böra förvisas. Att Stenkil på fädernet härstammade från Vestergötland, är icke heller tillfredsställande bevist genom fadrens namn Rögnvald den gamle. Ty dennes identitet med den i Olof den heliges saga nämnda Rögnvald Jarl är väl ej öfver allt tvifvel upphöjd. Men Stenkils bekanta förkärlek för Vestgötarna, och kanske äfven Götarnes ensamma uppträde i den med Norrige, under Stenkil, utbrutna fejden ådagalägga likstämmigheten i tänkesätt mellan honom och Vestgötarna. De för sig sjelfva temligen osäkra bevisen för hans Vestgötiska börd vinna derigenom betydligt i styrka. Och att Vestgötarne varit de, som emot den gamla Konunga-ättens, utan tvifvel egentligen af Upsvearna understödda, manliga ättlingar, försvarat Stenkils, efter den då gällande arfsrätten troligen rättvisa, men, genom en af folket sedan förut flera gånger emot arfkonungar, t. ex. vid Styrbjörns fördrifvande och Anund Jakobs val, utöfvad valrätt, förtvagade anspråk, anser Rec. således mer än sannolikt. Om den efter Stenkils död, de båda Erikarnes fall och Inges första förjagande, på thronen upphöjda Håkan Rödes Vestgötabörd äga vi deremot uttryckliga bevis. I Vestergötland fann ock den, i ett påfligt bref 1080, Vestgöta Konung kallade Inge, då han af Svearna var fördrifven, den tillflyktsort, hvarifrån han återvände till sitt förlorade välde. Magnus Nilsson är emellertid den förste Konung, som uttryckligen säges vara vald af Götarna, hvilka här utan tvifvel äro, såsom Hr. Geijer påstår, Vestgötarne, som nu äfven i for-

men ville visa det inflytande de i saken länge haft vid Konungavalen. Att det var Vestgötarne, styrkes, utom af Magni slägtskap med deras Konunga-ätt, äfven deraf, att Östgötarne på samma tid framträda med andra Konungar. Alla våra gamla inhemska underrättelser tillskrifva Östgötarna, Saxo deremot Svearna valet af båda de emot Magnus uppträdande Konungarna. Hr. Geijer tillerkänner, i fråga om den första, Ragvald Knaphöfde, Saxos intyg, såsom gifvet af en nära samtida och om dessa händelser väl underrättad man, företrädet, men nekar honom samma förtroende i fråga om den sednare, således ännu närmare Saxos tid, valda Sverker. Rec. inser ej, huru en sådan skillnad här kan göras. Honom synas båda berättelserna böra och kunna förenas, genom antagande att Svearne, förmodligen genom en af religions-striden uppkommen söndring sinsemellan, urståndsatte att emot de förenade Götarna genomdrifva sina anspråk, begagnat deras söndring, för att, åtminstone såsom skiljemän, bibehålla det anseende, de för det närvarande ej, såsom den första rösten ägande, kunde försvara; hvarvid de naturligtvis vände sig emot Vestgötarna, som först trotsat deras anspråk och dessutom valt en utländning, samt förenade sig med Östgötarna, som åtminstone valt en Svensk: en förklaring, som i afseende på Ragvald synes ligga klar nog i lilla Rim-Chrönikans ord:

"Östgöta mik til konung högde,
Flestom Swenskom ther at högde" [1]).

"Vestgötarne ha dröjt", säger Hr. Geijer, "att erkänna Sverker, och någon tid varit utan Konung, ty det heter om dem efter Ragvalds död, ""då styrde god Lagman och Landets höfdingar Vestergötland och voro de alle trogne sitt land.""

Dröjsmålet torde ej ha räckt längre än Magni lifstid, och höfdinga-styrelsen egentligen infalla under denna i Vestgöta-Lagens Konungalängd [2]) ej upptagna, mest frånvarande, Konungs regeringstid. Men deras eftergifvande, det må hafva inträffat förr eller sednare, var till så föga fromma för de se-

---

[1]) För denna förening af Saxos och våra inhemska efterrättelser synes ock Hr. Rydberg, i den redan förut citerade afhandlingen: Om Svearnas och Göthernas strid om Konungavalet, vara böjd.

[2]) Hvari de af Hr. Geijer citerade orden finnas just på det ställe, der Magnus bort införas.

grande, att både den nu erkända Östgöta-ättens, och den af de äfvenledes missnöjda Svearna, deremot upphöjda nya Svea-ättens stamfäder, den förste [1]) sannolikt, och den sednare bestämdt, föllo offer för den Danska Prinsen Magnus Henriksson, i hvilkens företag Hr. Geijer på goda grunder igenkänner det sista försöket till Vestgöta-dynastiens återupprättande omkring 100 år efter det Stenkil besteg Svea thron.

Genom Erik den heliges, såsom Hr. Geijer, i följd af det ljus han spridt öfver Svearnes och Götarnes då varande förhållanden, emot Botin och den tviflande Lagerbring vist, sannoligen år 1150 skedda val, hade Svearne brutit med Östgötarna. Sedan Vestgötarnes Konunga-ätt med Magnus Henriksson 1161 utgått, stodo således åter samtlige Götarne emot Svearna; men ej mer med samma tvistämne, eller med samma stamhat.

Erik den heliges regering, som egentligen omfattade Svea rike, och i Göta rike måste varit kort, om den någonsin der varit allmänt erkänd [2]), gör, enligt Hr. Geijers anmärkning, epok, icke blott genom grundläggningen af Finlands 650-åriga förening med Sverige, utan ock genom Christendomens stadgande i Svea rike. Derigenom var det första tvistämnet, nemligen religions-olikheten mellan de tidigare Christna Götarna och de vid hedendomen längre fasthängande Svearna, slut; och ett förebud till en på jemnlik rätt grundad försoning var, att Erik den heliges hämnare, Carl Sverkersson, antog titeln: Svea och Göta Konung, hvilken titel, en tid ånyo utbytt mot den 1½ århundrade äldre: Svea Konung, slutligen af Magnus Ladulås för alltid infördes. Från Carls död upphörde väl kriget ej genast att vara ett stamkrig; men fördes dock, som det synes, ännu egentligare emellan de

---

[1]) Sverkers dödsår, som Suhm i Historie af Danmark, 6 Del., s. 224, som Rec. synes på goda skäl, hänför till 1156, utsätter Hr. Geijer, enligt våra äldre forskares mening, till 1155. Suhms rättelse är redan anmärkt af Hr. Rydberg, anf. st.

[2]) Att han verkligen utöfvat eller åtminstone gjort anspråk på att utöfva Konungamakten i Göta rike, derpå äger man bevis (Svenskt Dipl. N:o 139); men att han ej der länge regerat är klart deraf, att Carl Sverkersson, enligt Erici Olai intyg, regerat två år före hans död (jfr Rydbergs cit. afhandling, som härom innehåller intressanta anmärkningar).

tvenne fiendtliga Konungahusen, som dervid begagnade stamhatet såsom medel, då förhållandet förut synes varit tvärtom. Carls efterträdare Knut dödade, innan han efter ett, såsom Hr. Geijer bevist, femårigt inbördes krig satt fast på sin thron, tillsamman tre Sverkerska ättlingar (Carl inräknad). I ett blodbad, som än kallas dråpet, än kriget vid Eljarås, dödades ett lika antal af hans söner genom hans efterträdare Sverker, hvilken sjelf i två slagtningar öfvervanns och i den sista dödades af Knuts son Erik. Nu först slutades striden, sedan, säger Hr. Geijer, de täflandes späda ålder ej tillät dem att uppträda såsom anförare. Med Johan Sverkerssons död utgick ock Sverkerska huset, hvarigenom det Erikska befriades från all fruktan att från detta håll se de forna blodbaden förnyade.

Så många blodströmmar måste rinna, näst innan Svenskar lärde att anse sig såsom ett folk. Hvilken känner, huru mycket blod mellan de båda stammarna blifvit gjutet i de tider, dem historien ej når! — Likasom de Ingiald Illrådas död följande oroligheterna förenat Svea och Göta riken, och, med den gamla Konungamaktens nödiga inskränkning, gifvit folket större vigt, hade äfven de nu omtalade (för att om dessa, af Hr. Geijer först i sin fulla betydelse och sammanhang med hela vår historia sedda, oroligheter nyttja hans ord), "småningom afnött de gamla stamskillnaderna inom folket, men derjemte kraftigt bidragit att på Konungamaktens bekostnad upphöja de inhemska stora", tignarmän och storbönder, hvilkas antal och makt nu förledde dem till det äfventyrliga försöket, att bilda ett från folket afsöndradt, för och af sig sjelft bestående helt, inom hvilket striden flyttades.

Hierarchiens byggnad var nära fullbordad. Den förste Svenske Ärke-Biskop tillsattes 1164, och de i hans fullmakt nämnda 5 Biskopsdömen (Upsala inberäknadt) hade inom det första tiotalet af 13:e årh. blifvit ökade med 2 nya; hvarmed det, ända till den nyare tiden, i det gamla Sverige (Finland inräknadt) befintliga antalet var fylldt. Dom-kapitlen i Skara och Linköping inrättades under de första tiotalen af 13:e årh.; Prostar, som förbundo Biskoparna med det lägre Presterskapet, omtalas vid samma tid[1]); och flera klosters anläggning tillhör bevisligen det 12:e århundradet.

---

[1]) Först d. 2 Juli 1298 förordnades dock, att hvarje hundare af de 3 folklanden skulle hafva sin egen *decanus ruralis*.

Äfven den verldsliga Aristokratien hade vid samma tid annit en betydlig utbildning. Genom de gamla Konunga-ägternas utdöende hade de öfrige tignarmännen och deras orättade söner blifvit befriade från en talrik öfver dem uppöjd klass, och följaktligen stigit i anseende. Äfven otignade íkismenn[1]), eller, såsom de i SödermanlandsLagen, Konunga- och Höfdinga-styrelsen o. a. s. kallas, waldzmän, hvilas sjelfrådiga fäder, såsom Skögler Toste, Håkan Gamle ch Thorgny, sjelfve kallade sig bönder och beropade sig å bonderätt, hade småningom stegrat begreppet om denna jelfrådighet derhän, att makten dertill slutligen blef den itel, som samfäldt betecknade både deras och tignarmännens ärdighet. I Påfvarnes hitsända bref, såsom Hr. Geijer anärker, jemte Konungen särskildt tilltalade under namnen *Proeres*, *Magnates*, *Principes* (i Konung Birgers 1308 ingångna förlikning med sina bröder nämnas de *Notabiles*), finner nan dem nemligen, sedan Cancelli-stilen blef Svensk, uttrycksullt nog benämnda rikesens män, hvari man troligen återinner det gamla namnet ríkismenn (mäktiga män), endast fter en falsk härledning förändradt. Så högt gällde makten. Ivad kunde komma detta uppsträfvande stånd bättre till måta än att, just vid samma tid som Hierarchien i Ärke-Biskoen fick en föreningspunkt, erhålla en dylik i den gamla, nu, åsom Hr. Geijer yttrar, från furstlig, till den förnämsta platen i hofvet och riksstyrelsen öfvergångna Jarls-värdigheten[2]), om, redan före 1185, genom Birger Brosa kommen i Folkunga-slägten, deri bibehölls, tills den med Birger af Bjälbo 266 i verkligheten upphörde, ehuru den äfven sednare i lagarna omtalas.

---

[1]) *Margir ríkismenn, bædi lendirmenn oc bændor* S. af ig. Jors &c. k. 1. af *ríkismönnum oc böndum* Har. S. ens. Harf. k. 10. *íkismenn af Raumaríki oc Vestfolld oc Heidmörk* S. Halfd. v. k. 9. *ríkismenn* i Jemtland S. Hák g. k. 14. *Ofríki konungs ir annarra ríkismanna* Grágás-Om.B. k. 9.

[2]) Otillförlitligheten i den af Botin uppgjorda Jarla-längden ända än Erik Segersälls tid har, såsom bekant, Porthan, i sin afhandling: *De Jarlorum in Svecia dignitate*, ådagalagt. Den förste Jarl, som ned säkerhet kan uppgifvas hafva innehaft detta embete, med en öfver ela riket utsträckt myndighet, är Ulf vid år 1164, således samtidigt ned Ärke-Biskopssätets inrättning i Upsala.

Ehvad denna dubbla, af Ärke-Biskopen och Jarlen sammanhållna, Aristokrati mot fosterlandet brutit, måste dess natur af en, öfver både Svea och Göta riken spridd, till samma mål syftande, af samtidigt erhållna hufvudmän ledd, makt inom dess eget sköte utplåna det gamla stamhatet. Samma skäl, som i sednare tider underhöllo dess tillgifvenhet för Kalmare-Unionen, måste nu förmå den att äfven hos sina öfriga landsmän söka släcka detta hat (så ofta det ej för enskilda Aristokraters personliga afsigter kunde begagnas). Så vida verkade denna Aristokrati, vid sitt uppträde, välgörande. Den oväld, hvarmed den bedömde folkets passioner, lugnade dock ej dess egna. Sju år sedan det Sverkerska husets utgång syntes hafva tryggat landets lugn, uppträdde Folkungarne med egna anspråk på thronen. De vunno den då — för 5 år; men det inbördes kriget fortfor ännu i 14 år, till 1248, då det återställda lugnets första frukter blefvo fortsättningen af Erik den heliges började verk i Finland och Hierarchiens ytterligare sammanslutning genom Skenninge mötes beslut; hvarefter Erikska ätten, med Erik Läspe utgången, lemnade den lediga thronen att intagas af en annan Folkunga-gren, än den, som i förtid sökt densamma.

I Sveriges yttre förhållanden under Sverkerska och Erikska ätternas tid förtjenar den började kampen med Ryssland, denna kamp, som sedan för fosterlandet varit så olycksdiger, hufvudsaklig uppmärksamhet. Men endast ur ryska berättelser känna vi dess märkligaste uppträden: Novgorodernas seger år 1142 öfver en svensk flotta och våra nederlag emot Njeshata och Swätoslaw, vid Ladoga 1164, samt emot Alexander Newsky vid Newa den 15 Julii 1240. Enligt Hr. Geijers högst sannolika förmodan, att Vanerne voro Vender, Slaver, är striden mellan våra och ryska folkets stamfäder dock vida äldre; — och likasom skaparen af Ryssland i sednare tider från Sverige utgick, så skulle ock enligt denna mening Ynglinga-ättens stamfader, Njord, varit af Slavisk börd.

Med Folkunga-ätten uppsteg Aristokratien på thronen. Denna "mäktiga slägt", säger Hr. Geijer, "utmärker en ny tidpunkt både för Konungamakten och de storas välde. Bägge förstärkas på folkets bekostnad, men öfverensstämma blott i ett, att hålla mängden under tygeln; hvarföre sjelfsvåldets tidehvarf för de mäktiga blir Lagstiftningens tidehvarf för folket. I bokstafven visar oss denna lagstiftning den gamla stam- och förbundsförfattningen af Konungarna bekräftad, men öfver densamma

lda sig tvenne privilegierade stånd, i sina mest betydande edlemmar höjda öfver lagen, i rådslag och handling företrä-ınde folkets ställe. Dermed ha ock folkets forna strider flytt sig ett steg högre upp och föras emellan dessa lagstiftare elfva. — Vi se byggmästarne, sedan de fört huset i höjden, örta hvarandra utför murarna." Lagstiftningens tidehvarf! I ssa ord uttryckes denna tids vigt. Att den i Sveriges hioria är en tid för sig, röjer sig, från hvilken sida den beaktas. Äfven för svenska språkets historia är den värd all ppmärksamhet, såsom den gamla, rena Svenskans sista dar, efter hvilka en lång tid af förvirring skulle föregå en ny ıapelse. Vårt språks andra period, som den af Skandinavia språkens historia högt förtjente Petersen utsätter mellan 250 och 1400, torde egentligen sammanfalla med Folkungalen 1250—1363. Redan förut hade Svenskan i vissa delar ıtingen ursprungligen haft, eller under tiden utbildat, ett från ländska språket afvikande lynne. Den hade till större den bortlagt de ej mindre på många runstenar och i Gottnds-Lagen än i Isländskan förekommande tveljuden. Isländska ocal-förändringarna finnas sällan; för *i* (cons.) förekommer *e* [1], h för *e*, *æ* [2], samt omskiftande med *a*, *i* och *u*, *æ* [3], *e* ler *y* [4], och *o* [5]. Framför *l*, *n*, *r*, hade man alldeles bort-

---

[1]) (*Feær* för *fiár*, *sea* för *siá*. Stundom bortkastas ock detta lldeles, t. ex. *sax*, *sæx*, *sex* för *siax*).

[2]) *Hæster* för *hestr*, *fræls* för *frels*, *hærra* för *herra* o. s. v.

[3]) För *a* nyttjas *æ* och äfven *e* t. ex. *utæn*, *uten* för *utan*. Säres förekommer detta i infinitiverna, der man i 1 flocken af den äl: V.G.L:ns Kk.B. träffar ej mindre än tolf exempel på infinitiver slue på *æ*, och ett, som slutas på *e* (*byuþe*), men blott ett enda (*co*-*t*) på det svenska *a*. Äfven i andra tonlösa ändelser finnes ett närande förhållande, hvarom man kan se t. ex. V.G.L. 1 F.B. 8, der n träffar: *enæ* ek *aldin bæræ*, *þreæ*, þrænni *saxtanörtoghæ* sak, *öræ* sak o. s. v. Så nära stod vårt språk redan den tiden det nska lynnet; denna benägenhet för *æ*-ljudet träffas ock i U L.; min- i den sednare VestgötaLagen, och minst af alla de hittills kritiskt ifna lagarna i Ö.G.L., der Rec. vid en, likväl ytterst flyktig, blick ej nit ett enda infinitiv, der det svenska *a* blifvit utbytt emot *æ*. För förekommer *a* i *haræd*, *þral*, *maþ* (för *mæþ*).

[4]) *Bonþe* för *bondi*; *kyrkia* för *kirkia* o. s. v.

[5]) *Son* för *sun*; *biscoper* för *biscuper* o. s. v.

lagt[1]), men deremot börjat efter *g* stundom tillägga *h*[2]), äfvensom i åtskilliga former *n*[3]); för uttalets lättande ändrat consonanter (t. ex. *f* framför *n* till *m*, såsom *nafn* till *namn*) och utvidgat hårdare ändelser, i allmänhet genom inskjutande af *e* eller *æ* (*Krister, maþer, konungær*), stundom ock genom tillägg af nya consonanter (*domber* för *dómr*, och *sanþær* för *sannr*). Äfven skulle Rec. för sin del tro, att den för svenska språket charakteristiska dat. plur. defin. på *in* (*en*) (*barnomin, hæræþumin* o. s. v.) redan tillhör en äldre period. I den nu följande perioden (Folkungarnes), visa sig, utom orthographiska förändringar, samt bortläggningen af det oväsendtliga *r* i åtskilliga pluraler, äfven syntaktiska ännu bibehållna olikheter med fornspråket, såsom det började bruket af den obestämda artikeln *en*, och det för svenskan egna bruket af dubbel bestämd artikel, den ena före adjectivet, den andra tillsatt substantivet[4]). Folkunga-tiden sysselsatte sig således med omarbetning ej endast af materialet, utan äfven af byggnadens form. Men denna byggnad blef dock ännu någorlunda svensk; och det förtjenar anmärkas, att under det Cancellistilen i Danmark ända till Konung Olofs tid (1380—1387) blef latinsk, föreskref hos oss Magnus Erikssons Landslag (anf. af Petersen) i Eghnob. 22: *Skulu ok all breeff, konungx ok laghmanz ok hæræzhöfþinga, i þolicom* (rätts-) *malom ok aþrom a swænsko skriwas*[5]).

---

[1]) *Loter* för *hlutr; nakki* för *hnakki; ris* för *hris* o. s. v.

[2]) *Eigh, lagh.*

[3]) I infinit. pass. hade man förändrat den Isländska ändelsen *st* till den svenska *s*.

[4]) Jfr Petersen: Det Danske, Norske og Svenske Sprogs Historie, 2 Del. Rec. har dock vågat afvika från den lärda Författaren äfven deri, att han till första perioden fört flera, i den äldre VestgötaLagen förekommande, språk-phenomener, utan att han med säkerhet kan neka, att de ej genom den sednare afskrifvaren blifvit införda. Men han har, genom detta val, åtminstone velat undvika att tillägga Folkunga-tiden för stor andel i språkets ombildning. Härmed böra ock jemnföras de nya förträffliga upplagorna af Vest- och Östgöta samt Uplands Lagarna, i hvilkas företal och glossarier högst vigtiga språk-anmärkningar träffas.

[5]) Hr. Wieselgren har ock i De la Gardieska archivet nu utgifvit ett svenskt Original-bref af 1271, och anmärker att det äldsta Danska är af år 1313. Sveriges Sköna Litteratur, 2, sidd. 272—273.

Det sydligare Europas politiska inrättningar framträngde hastigt. Riddarevärdigheten, införd af Magnus Ladulås [1]), gaf aristokratiska ärelystnaden ny näring, och behofvet af rytteri föranledde det 1285 stiftade rusttjenstfrälset, som, jemte den, i samma stadga, i öfrigt endast Konungens och hans broders män med deras brytjar och landboar, samt Biskoparnes [2]) tjenare uttryckligen medgifna skattfriheten, enligt Hr. Geijers skarpsinniga anmärkning, tydligen röjer afsigten att i allmänhet göra tjenst till villkor för adlig frihet; hvilket märkvärdigt bekräftas af K.St. 28 Jan. 1335, der äfven Riddares frälse grundas på tjenst.

Närmaste följden af rusttjenstfrälset var den af Hr. Geijer ock anmärkta ansenliga förstärkningen för rikesens män, då jemte dem alle, som kunde rusta, nu skilde sig från Allmogen. Derigenom var, för en tid af 300 år, det ena högre ståndets bildning, i hufvudsaken, färdig, liksom det andra trettiosju år förut erhållit sin. Erinrar man sig ock att, ehvad tvifvel än kan af Rim-Chrönikans tystnad väckas emot Erici Olai uppgift om Borgrarnes inkallande till 1319 års val-riksdag, dock intet sådant äger rum rörande det, till sitt innehåll, af Suhm i hans Historie af Danmark upptagna, nyligen särskildt tryckta och sednast i Nya Handlingar till Skandinaviens Historia, 9:e delen, införda Kungl. Brefvet d. 29 Aug. 1359 om en Riksdag i Kalmar, dit, bland andra, kallas 4 bönder af hvar lagsaga, 2 nempder men af hvarje stad, och 2 Kaniker från hvarje Kapitel i hela riket; så är det ostridigt att ej endast Ståndens utbildning i allmänhet, utan ock den ännu gällande svenska representationen efter stånd, tillhör Folkungarnes, genom en i alla rigtningar ingripande Lagstiftning, så märkvärdiga tidehvarf.

De högre ståndens framträdande i vår historia var en nödvändig följd af samhällets redan vunna, och ett nödvändigt villkor för dess vidare utveckling. Beklaga måste man deremot det missbruk de gjorde af den oförnekliga moraliska kraft, de vid sitt uppträde ägde: missbruk, som likväl näppligen kunnat äga rum utan en moralisk förslappning hos den

[1]) I Norrige omtalas Riddare och Baroner under Magnus Lagabæter (1262—1280).

[2]) Biskoparne och Presterskapet ägde andligt frälse.

genom Vikingsfärderna och de länge fortsatta inre oroligheterna förvildade Allmogen, hvars förmögnare medlemmar nu skyndade att införlifva sig med de maktägande.

"I allmänhet", säger Hr. Geijer, "sprida de nu, efter oroligheternas stillande, vidtagna författningar ett stort ljus öfver landets tillstånd. Man har kanhända allt för mycket ansett dem såsom en till grundsatserna ny lagstiftning; då de snarare äro ett ordnande af redan bestående förhållanden, och just derföre lärorika. Gemenligen påstås att Konung Magnus har infört *Herredagarna*, och derigenom betagit folket sin lagstiftande rätt, såsom den öfvades på de gamla *Alsherjartingen*. Men dessa hade mestadels upphört med de gamla offren och kunde ej såsom riksdagar upplifvas, så länge man stridde om religionen och riket. Under stridiga val och täflande Konungahus hade redan den verkliga folksmakten långt för detta öfvergått i de storas händer. Omgifna af krigiska skaror, emellan hvilka en skymf, ett ord kunde förorsaka dödlig fejd (såsom ses af Magni förbud mot oqvädins-ord), nyttjade de sina följen till inbördes strid, sitt inflytande öfver Allmogen till uppror. Sådana faror hotade i synnerhet, då "Konungen sammankallade sitt rike till något samtal"; hvarförutan den stora mängd, som då samlades och fordrade att lefva på Konungens bekostnad [1]), förorsakade dröjsmål och dryg kostnad. Så förstå vi Konung Magni stränga föreskrift om *allmän fred* i hvar landsort, dit Konungen kom att hålla stämma, om upphörande af all dödlig fiendskap emellan alla, "ehuru högborne de måtte vara", under denna tid, ja afläggandet af alla stridsvapen vid straff af egendoms förlust och evärdelig fridlöshet; så förklaras hans förbud att vid sådana tillfällen infinna sig okallad, eller med större följe, än Konungen föreskref; så den lagstiftning han tillegnade sig "med sitt råd och sina goda män", uti åtskilliga mål, "som förut ej voro i lag gömde eller satte" [2]). För tiden var detta en förbättring och blef äfven

---

[1]) Ett anspråk, som grundade sig på den skatt, hvilken Konungen under hedna-åldern uppbar för underhållet af de stora offren, vid hvilka AllsherjarThinget ock hölls *Fè þat, er til hofs var gefit skyldi hafa til mannfagnadar þar ed blótveizlur voru*, säger en Codex af Landnámaboken 4, 6. (Rec:s anm.).

[2]) I Danmark syntes man just vid samma tid, nemligen 1281 och 1284, upplifva det forna Nordiska offentliga Lagstiftningssättet, ge-

af folket ansedt. Ty det var genom denna makt, som Ko-
ıgen gaf sina *fredslagar* ny kraft, tog i sitt särskildta be-
rdd *enkor, faderlösa barn* och *gamla män*, särdeles dem,
n hade varit i hans tjenst, samt förböd *våldgästning* hos
lmogen eller "den osed, som länge varit hafver, att alle,
n i riket färdas, om de äro aldrig så rike, vilja hafva kost
m penningar, och förtära på en liten stund hvad den fat-
e länge har arbetat för" [1]); hvarföre ock dessa lagar och
n stränghet, hvarmed de i hans tid handhafdes, förvärfvade
nung Magnus tillnamnet Ladulås; emedan han var lås för
ndens lada."

"Ostridigt", tillägger Hr. Geijer längre ned, "utmärkes
k" Magni "tid genom nya begrepp om konungslig rätt; — och
tta är så synbart i alla riktningar, att man med någon san-
likhet långt efteråt kunnat pådikta Konung Magnus Ladulås
ra författningar i denna anda", hvarpå exempelvis anföres
elge Andsholms-beslutet, som Rec. med glädje funnit af Hr.
eijer, på grund af dess oförenlighet med bevisligen gällande
ameral-grundsatser, förkastadt.

Genom Hr. Geijers yttranden om det verldsliga frälsets äld-
a privilegier, ha dessa mycket omtalda men oftast illa förståd-
a lagar först blifvit satta i sin sanna dager; men Hr. Geijers
rklaring af det i Ö.G.L. DrB. 14 förekommande: *fiuratighi
essa*, med fyratio hoftjenare, står i för uppenbar motsägelse

---

om stadganden att Danahof skulle årligen hållas (i Nyborg, efter 1284
rs förordning). Och likväl förlorade den Danska Allmogen allt mer
n betydenhet; hvaremot den Svenska, genom sin 150 år efter Magni
adulås' SkenningeStadga började frihetskamp, återvann åtminstone an-
el i lagstiftningen. Så litet betyda ofta papper! (Rec:s anm.).

[1]) I en not till dessa ur Alsnö-Stadgan anförda ord, anför Hr.
eijer samma Stadgas föreskrifter om rättares tillsättande i byarna m. m.
e äro bildade efter de för Danmark, i Nyborg 1282 och i Helsing-
org 1283, gifna. Rec. anmärker så mycket heldre dessa samtida
anska författningar, som Magnus Ladulås, både vid sin inkräktning af
ronen och sednare, nyttjade Danskar, och Danska lagar i slutet af
3:e årh. till och med hafva blifvit följda och åberopade vid salu af
ord i Sverige (Abern Pætarssons Bref d. 13 Dec. 1299. Sv. Dipl. N:o
299). Man kan tillägga, att Danmark i allmänhet både i äldre och
yare tider på oss inverkat vida mer, både i ondt och godt, än natio-
al-högmodet stundom vill medgifva.

med samma Lags B.B. 43, att Rec. ej skulle gifva företrädet åt den af Hrr. Collin och Schlyter gifna.

I öfrigt lyckades aldrig Folkungarne, hvarken genom de förmåner, som beviljades Aristokratien, eller genom den, under Magnus Ladulås, utan tvifvel ökade allmänna säkerheten, att fullkomligt stilla den i sinnena rådande gäsningen. Den af dem införda offentliga rättens mönster voro till en del främmande lagar, som äfven i handlingar åberopas; — utom det sid. 423 not. 1 anförda, känner man den af Hr. Geijer anmärkta citationen af *Lex Julia* i Bengt Birgerssons bref 25 Jul. 1282. Och ingen fann sig alldeles belåten. Allmogen undanbad sig främmande rätts indragning i riket och knotade öfver höga skatter; — både Magnus Ladulås och Magnus Eriksson bådo derföre om ursäkt; — Aristokratien, som var den tidens mouvements-parti, var också ofta i rörelse och störtade slutligen äfven denna ätt från den thron, hvarpå den sjelf upphöjt densamma.

Det redan anförda torde vara nog att äfven för de läsare, som endast från sin ungdom äga qvar något minne af det sätt, på hvilket Folkunga-tiden af våra historieskrifvare varit betraktad, rättfärdiga det omdöme, att Hr. Geijer vida klarare och djupare än någon föregångare uppfattat och uppvist den vigt, som detta tidehvarf har för Sveriges historia, och sammanhanget mellan Aristokratiens och lagstiftningens utveckling: ett sammanhang, som på ett högst märkvärdigt sätt bekräftas deraf, att det var under tvenne, hvar och en på sitt sätt, kraftfulla förmyndare-regeringar, som landskapslagar första gången med skriftlig Kungl. bekräftelse utfärdades. En följd af denna djupare uppfattning af tiden är ock, att Hr. Geijer, som alldeles icke förtiger, att de stora sjelfve föga höllo de lagar de stiftade, lemnat utan afseende det mödosamma försvar, som Lagerbring skrifvit för Magnus Smek, och i stället låtit handlingarna tala. Att den, redan under sin lefnad, visserligen hårdt straffade Konungen dervid ej finner sin räkning, är sannt; men de af Lagerbring så vrångt behandlade Aristokraterne hafva att ansvara för allt för många verkliga förbrytelser, att dessa ännu behöfva ökas med dem 18:e årh:s författare diktat.

Tvenne smärre anmärkningar vid Hr. Geijers framställning af detta tidehvarf måste Rec. här tillägga.

Hvad Hr. Geijer anför, att bref af Magnus Ladulås med onungslig titel finnas först från början af år 1275, är så vida ?tigt, som Svenska Diplomatarium verkligen upptager ett dant af Januarii nämnda år. Likväl nämnes Magnus, i ett af nom sjelf bekräftadt bref d. 16 derpå följande April, Hertig. nnu d. 22 Julii samma år, kallar han sig, likasom han af sin oder Bengt nämnes, så. Den 11 September s. å. och derter kallas han deremot Konung. Rec. förefaller det ganska isstänkt, att Magnus i Januarii skulle antagit, men redan 3 ånader derefter å nyo, utan känd anledning, aflagt Konungaamn. Han förmodar, att detta brefs årtal är origtigt. Brefet är gifvet i nerboahs. Den 3 Januarii 1276 är ett anat bref af Konung Magnus likaledes gifvet *in insula Nærvæas.* Orten är i vår historia ej omtalad, såsom något vangt uppehålls-ställe för Kungliga personer, och har troligen enast tillfälligtvis af Magnus varit besökt. Men att en sådan llfällighet skulle inträffat 2 år å rad i samma månad, är minre sannolikt, än att båda de nu nämnda brefven äro utgifna id samma tid, och att genom vårdslöshet hos uppsättaren iffran I blifvit efter siffran V i det första uteglömd; så vida en ej blifvit i sednare tider utplånad.

Magni kröning sättes ock genom ett tryckfel till 1279 i tället för 1276.

Flera förut okända data för denna tid har Hr. Geijer dermot utur de i *Scriptores rerum Suecicarum medii ævi* uppagna chronologier, dels utan ändring, dels efter kritiska skäl erigtigade, här upptagit.

Det femte kapitlet af Hr. Geijers första del har öfverkriften: *Främmande Konungar. Unionen till Sturarne.* Hr. Geijer har således här för andra gången afvikit ifrån den af åra äldre historieskrifvare antagna tidsdelningen, enligt hvilken almare-Unionens tidehvarf alltid blifvit särskildt behandladt. ågot försvar för denna förändring behöfves så mycket mindre, om ingen, en gång blifven uppmärksam på enheten mellan de olitiska idéer, som Albrekt, och dem, som Margaretha hade tt tacka för sitt inkallande, och på den bestämdt egna chaakteren af Sturarnes tidehvarf, lär undgå att förvånas öfver uru länge man af något så tillfälligt, så obetydligt, som Kalare-Unionen för Sverige var, kunnat i dess historia vilja bilı en ny epok. Men — Hr. Geijer må sjelf tala:

"I verkligheten", säger han, "var nu Konungens plats i Svenska samhället förlorad. Till namnet är den qvar; och de Store, som ej unnade den åt hvarandra, införde främmande Konungar i landet. Men Främlingars välde gör äfven en sådan Konung som *Magnus Eriksson* saknad, och långt efter hans död hör man ännu hans regering motsättas Utlänningarnas tyranni. Om thronen och riket besluta de mäktige efter tillfälliga intressen; och genom sådana knytes äfven de tre Nordiska rikenas bekanta förening: en händelse, som ser ut som en tanke. Men hvad en sådan förening var eller kunde blifva, derom förmärkes ingen slags aning hvarken hos stiftarna eller någon annan; hvarföre ock den yttre föreningen födde inre söndring, och Unionen blott är ett stort namn, som gått förbi utan begrepp."

Äfven vårt språk rönte under detta och nästföljande tidehvarfven den främmande inflytelsen. Det tyska *ch*, som redan finnes i äldre Vestgöta-Lagen, blir vanligare: de inhemska aspirerade medljudens tecken röja genom sin förvirring, att ljuden börja försvinna: de hårdare svenska medljuden börja rymma fältet för de vekare danska: consonant-fördubblingen ökas; den obestämda artikeln blir allmän: ändelser och böjningar förvirras och försvinna, och slutligen inkomma nu, i stället för de inhemska, tyska både förstafvelser, såsom *be-an-unt-er-bi-ge-*, och aflednings-ändelser, såsom *-het* och *-lin* [1]).

De denna tid herrskande utländske, genom tänkesätt och börd för Svenska folket lika främmande, alle, utom en, tyske födde, och äfven, med undantag af en annan, alle derjemte i Danmark regerande och der naturaliserade, Regenterne hafva i Sveriges inre förvaltning egentligen blott förvärfvat sig märkvärdighet, dels genom tunga skattebördor, dels genom den oreda, som okunnighet om, och förakt för, gällande lagar medförde. Under Folkunga-tiden började utländska begreppens välde; under främmande Konungar steg det till sin höjd, och den allmänna oredan blef verkligen förskräcklig. I början gynnade denna oreda utomordentligt de storas makt, den enda, som, i sådan ställning, kunde, åtminstone till namnet, uppehålla Konungen; hvilket Albrekt erfor, när han, genom en reduction, hvilkens betydelse Hr. Geijer, emot Botin, utredt, vågade stöta dessa beskyddare. Margarethas inkallande

---

[1]) Se: Petersen, anf. st.

r denna Aristokratis culmination. Väl förvärfvade den der Unions-tiden, på papperet, en och annan ny rätt; väl fäste den, under Konungens frånvaro, några gamla: men n under Engelbrekt å nyo framträdande Allmogen var en betydlig makt, att några afgörande framsteg derefter voro r Aristokratien att hoppas; helst Margaretha redan på förnd betydligen försvagat den. 1396 års Riksdag och den r beslutade reductionen äro bland Svenska Historiens märkrdigaste företeelser, hvarigenom Margaretha, hvilken, såsom r. Geijer antyder, icke ogerna såg Sverige nedböjas af det bördes krigets fasor, sjelf för framtiden undergräfde sitt get verk, när hon i det allmänna lidandet inveckla de ora, som från furstar nedsattes till medborgare, och så ycket lättare smittades af sina öfriga landsmäns sinnesstämning. Huru vigtigt det stöd var, som Unionen derigenom, dan innan sin stiftelse, beröfvades, visas bäst af det nit, m en stor del af de, vid dess början, förödmjukade Aristoraterna, det oaktadt, beständigt viste för dess upprätthållande.

Albrekt störtades genom slaget vid Falköping d. 21 Sept. 389. Dagen bestämmer Hr. Geijer, med anledning af Rimkrönikans uppgift att det skedde Matthis dag om hösten. huru flera underrättelser nämna St. Matthiæ dag (d. 24 Feuarii), hvarföre Rec. ock i början ansåg betänkligt att anga denna Hr. Geijers mening, har han dock slutligen öfvergat sig om denna menings öfvervägande sannolikhet, egentgen genom de i Söderköping, d. 24—28 October samma år, ls af Drottningen, dels af de stora, gifna bref, som, utom t ingendera af de nyssnämnda utgifvarne under den föreende delen af året lemnat spår till verksamhet i det öfra erige, äfven genom sitt innehåll tydligen röja sig såsom akter af en nyligen vunnen seger.

Den första efter segern gifna författning, — som sagdt, af d. 24 October 1389, — angick skatt; och med fog sär Hr. Geijer, att Sverige, under de följande sju åren, lemdes nästan utan annat spår till regering, än de skatter Marretha lät utskrifva. Efter ännu sju andra år måste hon, asom två af Folkunga-Konungarne förut, utfärda en ursäkt r dessa skatters åläggande, men dog likväl, utan att hafva dgats blifva vittne till den skakning, som hon visserligen i tydlig mån förberedt.

Danmark kom i en ganska oläglig tid i spetsen för Union. Så lysande dess historia oförnekligen var under Knut

den store, de första Valdemarerna samt Knut den sjette, kan Rec. väl biträda Hr. GEIJERS yttrande, att Danmarks medeltids-historia i allmänhet är rikhaltigare än den öfriga Nordens; men att vår medeltid står i historiskt ljus efter Danmarks, är blott i det fallet ostridigt, om vi sluta denna medeltid med medlet af 13:e århundradet. Men, sedan den Holstenska Hjelte-ätten vid Bornhöved öppnat den bana, som den vid Lohede, Hästberget, Eggebek, Jörgensborg och Immervad så ärofullt fortsatte, synes Danska hjelteåldern upphört; och Sveriges uppträde i historien under Folkungarna ger knappt anledning att afundas Danmark, sådant det då var. Många sådana män, som Birger Jarl, Thorkel Knutsson och Maths Ketilmundsson under Folkungarnes tidehvarf, som Engelbrekt och Thord Bonde under den egentliga Unions-tiden, eller som Sturarne under det efter dem nämnda tidehvarfvet, torde Danska historien för samma tid icke kunna uppvisa; och de, som funnos, kämpade stundom, såsom den egentligen af kämpavisorna kände Marsk Stig, emot, icke för, sitt land. Danmark hade väl ej, såsom Norrige, förlorat nästan all, men likväl, sedan Allmogen blifvit urståndsatt att genom sitt motstånd väcka och underhålla dess kraft, sin ädlaste Adel, som först i början af 16:e årh., de allvarsamma bond-upprorens tid, för hvilkas dämpande man hade en Holstensk hjelte att tacka, å nyo visade sig. Den, som under Unionen verkade, hade af sina stora minnen förnämligast hämtat förolämpande anspråk att såsom eröfringar behandla båda de med Danmark förenade rikena, — eller saknade åtminstone klokhet och kraft att afstyra sina Konungars i denna rigtning gjorda försök. Och just under en sådan tid inlät sig Danmark i ett krig, hvaraf de öfriga rikena fingo dela skammen och tyngden, den sednare i hög grad ökad genom det mensklighetens afskum, som hitsändes att indrifva de efter nya grunder utkrafda skatterna och som närmast föranledde uppresningen under den man, som först fattade tankan om fosterlandets och allmogens samfälda befrielse [1]), Engel-

[1]) Och — om inre rörelsens lättande genom vattn-communicationer. Man finner i alla nyare historiska arbeten Brask anförd såsom den första, hvilken uppfattat tankan om den nu lyckligen fulländade Göta Canal. Engelbrekts, af stora Rim-Chrönikan och Olaus Petri berättade, misslyckade försök att 1435 gräfva SöderTelge Canal, kunde, om än planen var ojemnförligt mindre omfattande, dock såsom det första verkliga försök, som svensk man i denna afsigt veterligen gjort, väl förtjena ett rum i historien om honom och hans tidehvarf.

rekt, åt hvilkens minne, näst fosterlandets allmänna tacksamhet, en skönare gärd ej är gifven än Hr. Geijers enkla ord: "Om de mäktige i allmänhet stodo honom emot, så ägde han likväl äfven ibland de ädlaste af dem vänner och beundrare. — Af folket hölls Engelbrekts minne heligt, såsom en martyrs för rikets frihet, och underverk troddes ske vid hans graf."

I motsats mot Svearnes och Götarnes samt Sverkerska och Erikska husens gamla strider, kämpades den nu började 89-åriga striden hufvudsakligast i det egentliga Svearike, hvars inbyggare, redan 3 år efter Albrekts seger öfver Magnus Eriksson, yttrade sin otålighet för utländskt välde och uppmanade sina bröder i Götarike till gemensamt motstånd; samt nästan under hela den nu i fråga varande tiden, med de hittills okända Dalkarlarna i spetsen, började hvarje ny kamp; likasom det af Birger Jarl befästade Stockholm, efter att 1317 genom sitt motstånd mot brodermördaren Birger häfva gifvit det första, och, i 1371 och 1389—1395 årens belägringar, nya bevis af sin vigt, i dessa strider alltid tog en vigtig del.

Efter Engelbrekt öfvertogs hans verk af en Aristokrat, i ordets sämsta betydelse, en man, som, efter Hr. Geijers träffande uttryck, "ville skörda der han ej sått." Och denne man, som skyddade Engelbrekts mördare, och sjelf lät lömskt mörda hans trogna vänner, vann likväl, såsom Unionens motståndare, stöd hos det, ur så många skäl, emot honom stämda och, under hans styrelse, hårdt tryckta folket. Emot honom, såsom Konung, uppträdde derföre ej heller folkets män; — hvarken Wasar eller Oxenstjernor voro det på den tiden. Det var den unionen tillgifne Ärke-Biskopen, som, i förening med Carls eget onda samvete, två gånger jagade honom i landsflykt, första gången på 7½, andra gången på 2¾ år[1]), innan han fick sluta sina dagar i ett lugn, för hvilket han hade att tacka sin tappra slägting, Sten Sture, likasom en annan slägting, Thord Bonde, varit hans första regerings stöd. Sig sjelf hade han icke att tacka för annat än sina motgångar; och det är en bland Hr. Geijers förtjenster om vår historia att, emot den Lagerbringska royalismens blinda ifver, hafva lemnat oss en opartisk teckning af Carl Knutssons inre styrelse, och dervid gjort rättvisa åt den misskända Ericus Olai.

---

[1]) Hr. Geijer säger 3½, emedan han, genom någon förseelse, satt Carls andra fördrifvande till 1464, i stället för 1465.

Femton år efter det Engelbrekt i Dalarna börjat Sveriges strid mot de Danska Konungarnes sätt att förklara Unions-villkoren, g[illegible] äfven Norrige tecken till politiskt lif. Tre gånger inom [illegible]ndre än ett århundrade (från 1449 till 1531), satte sig de[illegible] Ärke-Biskopar, nästan de ende, som i Norriges då sunkna [illegible]llstånd ägde det nödiga anseendet, i spetsen för si[illegible]anska väldet missnöjda landsmän. En gång trädd[illegible] qvarlefvan af Norriges fordom så krigiska och oron[illegible] i spetsen. De tre första försöken skedde i sa[illegible] första gången ingicks äfven med [illegible]Konung, hvilken förening af [illegible] Danskar och Svenska förrä-[illegible]are med Svenskarna i sam-[illegible]nade att gifva Norrmännen [illegible]ned man kan lita på ett af partier s[illegible]t lands[illegible]stö

"Med *Engelbrekt*", säges det i början af 6:e kap., som afhandlar Sturarnes tidehvarf, "hade folket åter blifvit en makt, och Unionen det samma som utländskt välde. *Carl Knutsson*, som ville skörda, der han ej sått, hade begagnat sig deraf för att vinna kronan; men tillika med sitt exempel visat, att man denna tiden kunde vara allt i Sverige utom Konung. *Sturarne* lärde deraf att ej söka thronen och att uppriktigare sluta sig till folket; men skulle å sin sida erfara, huru svår en parti-chefs regering är, om han också är allt utom Konung. Emellertid var Unionen, till namnet, qvar, och ännu fästad vid de storas interessen, tills alla dessa falska förhållanden bröto sig i ett Danskt eröfringsförsök emot Sverige och *Christian II:s* bödelsyxa i blod dränkte äfven Föreningens namn."

Den 11 October 1471 tillintetgjordes, såsom Hr. Geijer i det nyssanförda visat, genom segern vid Brunkeberg, vunnen af den både från Svea och Göta riken samlade Allmogen under Sturarnes befäl, den Union, som Svenska Aristokraternes seger vid Falköping d. 21 Sept. 1389 grundade. Åtta år hade Margaretha efter denna seger behöft, för att få den i verkligheten redan varande Unionen till namnet erkänd. Femtiotvå år förgingo, innan Danska Konungarne och Sveriges, ej mindre än Danmarks, Aristokrater hunno öfvertygas derom, att det förgångna verkligen var förgånget. Före detta slag hade Danske Konungen, likasom hans efterträdare 1520 och 1743, sökt att med salt och andra lifsmedel vinna Svenska Allmogen. Sten Stures följeslagare och de, under Knut

osse, i striden verksamt deltagande Stockholms Borgrarne iddade oss då från den nesan, att hafva fallit i så grofva snaror, hvilka likväl ej lära varit alldeles utan framgång. Efter etta misslyckade försök återstod det gamla, att genom privilegier vinna Rikets Goda Män. De vigtigaste tillägg, om i 1483 års Recess äro gjorda till de gamla föreningsvillkoren, äro de, dittills, för Svenska rätten obekanta förlelar, som försäkras det andeliga och verldsliga frälset.

Och likväl, — sådan var vigten af Brunkebergs slag, — var det för Unions-Konungen omöjligt att utan strid komma i verklig besittning af Sveriges thron. Så måste Hans II[1]), så Christian II, emot Svenska folkets män kämpa sig till thronen, den ingendera länge kunde bibehålla. Danska författare ha skarpt klandrat Hans derföre, att han i 16 år uppsköt denna utväg att kufva sitt motparti. Det vore ensidigt att neka, det Hans, oaktadt omständigheterna visserligen aldrig förut varit honom lika gynnande, äfven under andra kunnat vinna, hvad han 1497 vann, — en kort besittning. Att han vunnit mera synes åtminstone ovisst för den, som jemnför Danska anspråken, att ved Forbindelsen mellem de tre Nordiske Riger være Hovedriget, med det hat till allt utländskt, som Svenska Allmogen hyste. Ett exempel[2]) derpå äger man i borgares och bönders, efter slaget vid Brunkeberg, under hot att eljest aldrig vilja Sveriges Herrar och Råd till hjelp och undsättning komma, framförda påstående om ändring i det stadgandet, att hälften af Borgmästare och Råd i städerna borde vara Tyskar; hvilket ock upphäfdes genom Riksföreståndarens och Rådets derom gifna Bref d. 14 October 1471[3]). Ehuru fullt rättvisande den äldre Sten Stures stora förtjenster om fosterlandets både physiska och intellectuela odling, utfaller dock Hr. Geijers teckning af honom mindre fördelaktig, än man är van att finna den. Äfven här har sanningen vunnit, hvad Sten Sture förlorat, Svante Stures och Heming

---

[1]) Slagtningen vid Rotebro är satt till Oct. i stället för Sept.

[2]) Det rör väl ej omedelbart Danskarna; men, om det hos Saxo så vidriga national-hatet ej af Svenskarna återkastades på hela Danska folket, så voro åtminstone Danska folkets representanter i Sverige, de Danska fogdarna, säkerligen ej bättre ansedde än de Tyske borgrarne.

[3]) Icke 1470, som hos Hr. Geijer, likasom i det tryckta brefvet, läses, ehuru hela sammanhanget röjer skrif- eller tryckfelet.

Gadds regering (som Hr. Geijer träffande kallar den), äfvensom den yngre Stens, "den ädlaste och ridderligaste" Sturens, skildras i korta, skarpa drag, hvarefter målningen af Stockholms blodbad slutas med erinran, att, under derpå följande ohyggligheter, irrade i Dalarnes skogar den unge ädling, hvars stora själ redan då tänkte fäderneslandets räddning och genom Gud och Sveriges Allmoge utförde den.

En obetydlig chronologisk origtighet återstår att anmärka. I anledning af Olai Petri uppgift, att Hr. Sten (Sture, den äldre,) och hans vänner vi[illegible] St. Olofs tid 1501 kommo tillhopa i Vadstena och d[illegible]ersade Konung Hans, säger Hr. Geijer, att Sten Stur[illegible]) Julii i Vadstena valdes till Riksföreståndare. Stockh[illegible]Gråmunkarnes Diarium säger dock uttryckligen, att upp[illegible]n skedde den 1 Augusti[1]), men att Sten Sture, i dess[illegible]kars eget kloster, först den 12 (i Scr. rer. Suec. öfversättes *feria 6:ta post Martini* orätt med den 17) November samma år valdes till Riksföreståndare; hvilket val äfven Olaus Petri [illegible]ter, att **vid Martini** hafva skett i Stockholm. Den [illegible]håll sammanstämmande uppgiften måste väl anses såsom [illegible]omligt tillförlitlig.

I 7:e kapitlet lemnas en öfversigt af Land och Folk från katholska tiden. Rec. har, utan missnöje, som han hoppas, äfven af Hr. Geijers flitigaste läsare, allt ifrån Folkunga-tiden anfört Hr. Geijers egna inledningar till hvarje tidehvarfs historia, och vågar äfven här, förrän han öfvergår till den speciela kritiken, anföra den af Förf. lemnade öfversigten af Svenska medeltidens väsen och betydelse, en öfversigt, som talar tillräckligt för sig sjelf, för att betaga Rec. lusten att med dess utläggning göra något försök.

"Sveriges Medeltid", lyder den, "är full af oreda och har ingen glans, att dermed besticka ögat. Hvad Hierarkien, hvad Feodalismen, hvad de uppblomstrande städernas makt i det öfriga Europa på denna tid hade stort och lysande, sträckte sig föga hit; och vill man tro hvad som vanligen försäkras, så skola dessutom åtskilliga förträffliga egenskaper, som gjorde våra hedniska förfäders ära, med hedendomen ha gått i qvaf och mest blifvit ersatta af nya odygder och ny vantro. Vi kunna

[1]) Hvilket ock bekräftas af det, både i bihanget till Hadorphs upplaga af Rim-Chrönikorna, sid. 372, och i Nya Handlingar rörande Skandinaviens Historia, 9:e Del., sid. 5 ff., tryckta Brefvet.

i rätt inse hvarken den gamla förträffligheten eller det nya förderfvet. Hedendomens skugga har tillräckligt rum för inbillningskraftens skapelser; i fall man ej vill låta en klagande och ödelagd verld vittna om verkligheten. Af så kallad Nordisk kraft hade Europa smakat nog. Hvad samma kraft emot sig sjelf förbrutit, sedan den hemma måste söka sina slagtfält i borgerliga krig, derom ha den Nordiska Medeltidens häfder att tala. Men ingen kan neka, att Svenska folket bäst bestod detta prof, — i hvilket Norrige blödde bort sin politiska sjelfständighet och Danmark sitt folks frihet. I Sverige befästades beggedera; och detta utslag är tillräckligt att ingifva deltagande för en tidsålder, som ej hade arbetat förgäfves, då den så kunde sluta."

Huru indelning efter frändskap och krigskamratskap gifvit första uppränningen till våra förfäders samhällsförfattning, förbundsförfattningens utbildning derigenom, att, i de forna småkonungarnes ställe[1]), (rättare, jemte de i deras ställe trädda Kungliga Embetsmännen,[2])) Lagmännen uppträdde, såsom valde domare och talmän för de särskilda landskapsförbunden, "sjelfve bönder utan tignarnamn, men folkets försvarare emot dem, som buro det", detta, som Rec. redan förut haft tillfälle vidröra, beskrifves först. "Domaremakten", heter det, "är så gammal som samhället; och redan hos de fordna Germaner synes en af valda domare i förening med *Häradet* utöfvad domsrätt ha funnits. Men att domarevärdigheten hos *Lagmännen*, såsom ett slags Tribunat, motsattes all Adel, var en för Norden egen inrättning och troligen ett förvaringsmedel å folkets sida mot de stigande anspråken hos *Hofmännen*, eller de Konungarna till personlig tjenst förpligtade krigare, som med dem närmast delade härnadens faror och anseendet hemma." Rec. tror Hr. Geijer här hafva till hela Norden utsträckt det, som egentligen tillhör Sverige. Namnet Lögmadr är visserligen, i betydelse af lagklok, gemensamt för hela Norden. Men i Danska Rätts-Historien omtalas dock inga

---

1) Såsom äfven Hr. Strinnholm uttrycker sig.

2) I lagarna: Landsherrar, Folklandsherrar, Konungsarar. I Lydekins anmärkningar till Vestgötalagen omtalas ock Landsdomare, och att han är densamme, som eljest kallas Landsherre, kan ses af latinska öfversättningen *Dominus terre* i IV. 21: 31. Dessa tignarnamn vittna sjelfva om sin högre ålder och mera Svenska rot, och tillhöra således icke den sednaste medeltiden, under hvilken de ock försvunno.

enkom tillsatte Lagmän. I Norriges gamla lagar förekomma de deremot, och voro, enligt hvad berättelsen om det bekanta Riksmötet i Bergen år 1223 visar, der, likasom i Sverige, bönder; men ingen anledning är, att de der innehaft ett sådant tribunat, som i Sverige. De voro af Konungen tillsatte "att skifta rätt emellan bönder och ej emellan höfdingar", och tillfälliga högre uppdrag kunna väl ej sätta dem i bredd med de Svenska; ehuru de äro de ende, som härvid kunna komma i fråga, då Islands statsförfattning utesluter jemnförelsen.

Huru å andra sidan ur hofvet, genom vapenkamratskap med Konungen, den första tjenstadel, liksom bördsadeln ur Konungaslägtskap, uppstått; huru den sistnämnda, eller bördsadeln, efterträddes af tjenstadeln, omtalas derefter, jemte de orsaker, som hindrade Feodal-monarkiens utbildning i Sverige; hvarefter tillägges: "Hos de mäktiga slägterna, som här hvarken blefvo Länsadel, eller ville låta förvandla sig till blott Tjenstadel, fortlefde så mycket längre erinringen derom, att det fordna Konungadömet var ett månghöfdadt välde. Vi se i sjelfva verket ännu alltid den gamla, obändiga, från hafven återförvista Kungsadeln, uti inre strider tömmande sina egna och landets krafter; särdeles i det af naturen splittrade, genom Harald Hårfager våldsamt förenade Norrige, hvars hela äldre historia har sådana strider till innehåll, och tynar af med dem; såsom på en valplats blir tyst, sedan anförarne ligga slagne."

"Striden af Sveriges Medeltid utmärkes, både i sin början och i sitt slut, genom ett större inflytande af sjelfva folket, ehuru på olika sätt. I den af Oden stiftade gudstjensten och Upsala-Konungars derpå grundade öfverherrskap hade den gamla Svenska Förbundsförfattningen en egen medelpunkt, och Sverige derutinnan ett frö till politisk enhet, som sedermera aldrig fullkomligen gick förloradt. Denna enhet är redan så tidigt märkbar, att riket för de första aflägsna betraktare kunde visa sig såsom ett *envälde*; ehuru detta, äfven i den äldsta underrättelsen (hos Tacitus) omfattade *flera* samhällen, och en närmare bekantskap röjde, att här var lika mycket Folksvälde som Konungamakt: hvarföre ock de christne lärarne på stället kunde finna samma författning *demokratisk*, som på afstånd hade synts blott *monarkisk*. Med den gamla religionen sönderföll bandet emellan de särskilda Landskapsförbunden. Stammarne uppträda i strid, efter den gamla Upsala-ättens utgång, hvar och en med anspråk, att ge *riket* en Konung: *Vestgötarne*, de förste Christne, tidigast: *Östgötarne* dernäst: emot

em, (under lång täflan och vexlande Konungahus) *Uppsvearne*, sjelfve ändtligen Christne och derigenom i stånd att ter göra de företrädesrättigheter gällande, som de ägde i let gamla förbundet. Detta förnyas, i lagens bokstaf, men eröfvadt sin gamla kraft, under inflytande af *Kyrkan* och *Adeln* och en på bägge stödd ny Konungamakt, som sluteligen af bägge gemensamt störtades; hvarefter, sedan Aristokratien sökt skydd i *Unionen*, faran för främmande förtryck framkallade nu ej mera täflande Landskaper och Stammar, utan det af olyckan förenade Svenska Folket under *Engelbrekt* och *Sturarna* till strid, och under *Gustaf Wasa* till seger."

"Öfvergången från det ena af detta (dessa?) tillstånd till det andra gör *Folkungarnas* konungamakt, hvilken vi redan betecknat genom dess förbund med Kyrkan och Adeln. Den är företrädesvis den Svenska Medeltidens Monarki; den hade lånat af Feodal-monarkien hvad den kunde; den utmärker i sjelfva verket Aristokratiens öfverherrskap i Sverige. Och likväl — huru föga märkes allt detta på denna samma tids *Lagstiftning!*"

Såsom det närmaste beviset derpå, anföres nu Lagstiftningen om Konungavalet, på en tid då de store visst ej läto, vid Konungs tillsättning, af några laga former binda sig. Sedan Hr. Geijer omtalat, att Upsvearnes från hedendomen ärfda rätt att råda för Konungavalet, sedan den föga mer betydde, utsträcktes till de öfriga Landskapen, framställas Lagarnes stadganden derom, hvarvid Hr. Geijer meddelar följande interessanta upplysning: "I den år 1327 stadfästade Södermannalagen säges, att "allt Sverikis Radh" skulle med Folklanden deltaga i Konungavalet; men i Rådet voro redan, då Uplandslagen omarbetades, Lagmännen intagne, och hvad i Konung Magni Erikssons Landslag af år 1347 först stadgas om samteliga Lagmännens och Fullmäktiges från de särskilda Landskaperna gemensamma deltagande i valet, finnes redan vid denna Konungs utväljande år 1319 vara iakttaget." (En not gifver vid handen, att detta förhållande vid 1319 års Konungaval, såsom Hr. Schlyter upplyst, intygas af en i Köpenhamn befintlig Handskrift af Södermanlands-Lagen).

Då orden *alt swearikis raþ*, såsom icke i äldre lagar befintliga, ej genom någon tanklöshet hos en afskrifvare kunnat i SödermanlandsLagen inflyta, tviflar dock Rec. att dessa ord här beteckna RiksRådet. Naturligare synes det honom att, i enlighet med likartade exempel, (såsom i V.G.L. II. Kkb. 65,

mæth alla soknenna rathe) öfversätta orden: *þry folkland meþ alt swearikis raþ*, genom: tre folkland med hela Sveaväldes samråd, enligt hvilken tolkning detta, 1327 gifna, stadgande i korthet skulle antyda just det förhållande, som enligt den Köpenhamnska handskriften, redan 1319 blifvit iakttaget. Rec. vet väl, att genitiv-ändelsen denna tiden ännu noggrannt uttrycktes i adjectiver, som tillhörde en genit. subst.; men, då exempel på den vårdslösheten att utlemna den dock ej alldeles saknas (se t. ex. V.G.L. I. MB. §. 1), torde det genom den föreslagna tolkningen, såsom Rec. synes, i saken vunna sammanhanget ursäkta misstankan om en grammatikalisk vårdslöshet [1]).

Hr. GEIJER öfvergår derefter till Svenska Odalbonden och hans rätt: Odalbonden, som var "den Svenska författningens egentliga stöd och lifskraft, "man för sig", sjelfägare af sin jord, inför lagen ansvarig för de sina, till öfverhet och likar endast erkännande ömsesidiga förbindelser, hvilka han sjelf samtyckt, men för öfrigt naturligen vördande all ärftelig rätt, emedan derpå hans bestånd berodde." "Till sin frihet var han slägtfödd, liksom till sin odaljord", som derföre ej utan slägtens bifall fick föryttras, ett stadgande, som, enligt Hr. GEIJERS anmärkning, jemväl till Konungen uttryckligen utsträckes af ÖstgötaLagen, hvilken "äfven" (i likhet med V.G.L. I. JB. 5) "i jordatvister emellan Konung och bonde låter den senares ord gälla mer än den förras, på det ej den mäktigares inflytande skulle förminska odaljorden." — Alldeles fåfängt vore försöket, att i våra fäders författning upptäcka en urbild till den constitutionela monarkien, sådan vi tänka oss den. Rec. är öfvertygad, att ett friare folk ej funnits än Sveriges Odalmän under 9:e — 12:e århh.; men i deras begrepp om friheten ingick icke "menniskans rätt", såsom sådan; och huru litet den aktades, kan man dels af hvarje blad i de Isländska sagorna, för så vidt de uttrycka allmänna Nordiska begrepp, dels af träldomen, om den äfven här var mildare, af Öst-

---

[1]) Rec. har underställt detta sitt twifvel Hr. Dr. Schlyters pröfning och af honom blifvit berättigad att nämna, det Han ej bestrider, att *raþ* på detta ställe möjligen kan betyda *consilium*, *consensus*, men icke tilltror sig att, om det förhållande, hvari detta ställe står till det, som i Köpenhamnska codex af denna Lag KgB. 2 fl. finnes tillagdt, fälla ett säkert omdöme förr än han fått tillfälle att i det hela nogare jemnföra handskrifterna af nämnda lag.

och VestgötaLagarnes Lekarerätt, och slutligen af Gottlands-Lagens, hos Hr. Strinnholm anmärkta, stadga om förhållandet med den, som afhändt sin jord, tillräckligen inhämta. såsom "man för sig", ägare af sin jord och medlem af en äktig slägt gällde den svenske Odalbonden — allt; såsom menniska — föga. Så djup var betydelsen af den ärftliga rätt, varpå hans bestånd grundades. Hr. Geijer genomgår derefter, i hvilken mening den enskildes egendom, lif och heder oro en slägtens gemensamma angelägenhet: och huru denna amfäldhet visar sig, i fråga om den första, i arfs- och börds-rätten; i fråga om det andra, i blodshämnden och ättarbo-ten; och i fråga om den tredje, i den förklaring, som måste ifvas af en trolofvad, hvilken ryggade sitt löfte.

Till hvad Hr. Geijer vid blodshämndens beskrifning nämner om den i Kungl. Stadgan d. 30 Nov. 1335 åt den, som idan hämnd flydde, men ville böter bjuda och brott sitt ättra, gifna tillåtelsen att hafva full vapn sig till värn, hade unnat tilläggas, att denna tillåtelse upphäfdes genom K. St. 6 Dec. 1344. I anledning af samma hämnds afvändande genom öter, utvecklar Hr. Geijer den i vår rätts-historia antagna sigten af ordningen, i hvilken de särskilda slags böterna uppkommit, nemligen först arfve- och ättarboten, derefter de till äradet, och sist de till Konungen, erlagda böterna. Likasom et Svenska Lagmans-embetet var en våra stamfränder i Norige och Danmark okänd, demokratisk inrättning, så är ock äradets andel i böter för den till oss komna Norska och Danka lagstiftningen i allmänhet okänd. Enligt dessa voro nemligen i rent verldsliga mål Konungen och Målsäganden ensamme till böter berättigade, utom städerna, hvilka särskildt vunit andel i de der ådömda böterna.

När Konungen i Sverige fått sin, för GottlandsLagen okända, andel i böterna, låter sig ock någorlunda bestämma. Det berättas nemligen uti *Vita et Miracula St. Erici*, att, då rik den helige för rättvisans skipande reste omkring riket, ilket enhälligt erböd honom tredjedelen af häradets sakören [1]), vilken han då afslagit, med de orden: *mihi mea sufficiunt*;

---

[1]) *Terciam partem satisfactionis delinquentium, quæ juxta orem terræ ad fiscum Reipublicæ* (hvarmed Rec. ej kan förstå nat än häradet) *legaliter pertinet.*

vobis västra sint salva etc. Rec., som dervid erinrar sig, att Lands-lagarna tillägga Konungen en tredjedel af härads-allmänningarnes afrad, och att Erik den heliges förfarande, att till kloster afhända tredjedelen af sådan allmänning, antyder, att denna först i Landslagarna omtalade rätt var långt äldre, har härigenom för sig förklarat anförda, af berättelsens Svenska öfversättare redan missförstådda, berättelse. Allmogens anbud synes honom åsyftat att tillägga Konungen samma andel i alla hä-radets sakören, som han redan ägde i afkastningen af dess fasta egendom. I en sakfälds egendom, i sköflingen hvaraf Konungen sjelf deltog, ägde han troligen förut andel; en förmodan, som Rec. vida mindre bygger på den säkert mindre tillförlitliga berättelsen om Olof Skötkonungs dom i Olof den heliges Saga, än på ÖstgötaLagens, af Hr. Geijer åberopade, ord i RæfstaB. Fl. 3, §. 2, som visa, att Konungen, i Östergötland, då utmätning der i stället för nam infördes i Konung Knuts dagar, ägde sådan rätt, som ock var gammal nog att kort derefter medgifva en utsträckning. En sådan, troligen densamma som *Vita St. Erici* omtalar såsom erbuden, finna vi nemligen före ÖstgötaLagens redaction införd. Det har skett antingen under en seduare period af, eller efter, Knuts regering. Frågan om storheten af Konungens nu vunna bötes-andel var af underordnad vigt; och dess förökning mötte väl ingen stor svårighet.

Men upphörandet af en annan redan nämnd bot påskyndades tvifvelsutan af denna utvidgning af Konungens rätt. Den ej mindre härigenom, än genom andra omständigheter, stärkta Konungamakten vann snart styrka nog, att såsom Edsörebrott förklara hämnd på annan, än den som gjort gerningen. Derigenom upphörde Åttarbotens grund; den försvann sedan, såsom Hr. Geijer visar, småningom ur våra lagar; och upphäfdes alldeles genom K. St. 29 Januarii 1335; hvarefter det ännu gällande treskiftet af böter blef det allmänna.

"Så långsamt vexte Domaremakten öfver hufvudet på parterna, som hade begynt med att taga rätten i sin egen hand; hvarföre i äldsta tider ofta endast hvad som kallades *Guds dom* kunde afgöra dem emellan." Såsom särskilda slag af sådan nämnas Envigет, hvars bruklighet i Sverige Hr. Geijer, oaktadt våra lagars tystnad derom (hvarifrån icke ens Uplandslagen gör något undantag, då denna lagens äldre utgifvare

troligen utur Olai Petri Chrönika upptagit det dithörande [1]) anser bevist af Påfliga förbud, samt Järnbörden, först af Birger Jarl, och sedan för Helsingland af Magnus Erikssons förmyndare-regering 1320, aflyst.

Emot det bevis, Hr. Geijer i Påfliga förbud (förmodligen det på annat ställe anförda, under N:o 54 i Svenskt Diplomatarium upptagna, brefvet af Alexander III) velat finna för envigets bruk i Sverige äfven under den Christna tiden, ha främmande lärde invändt, att det af Hr. Geijer åsyftade Påfliga Brefvet endast i allmänhet omtalar "*monomachia*" såsom ett olagligt bevismedel, men alldeles icke styrker dess bruklighet i Sverige. Rec. synes dock hela brefvets sammanhang göra i hög grad sannolikt, att Påfven sjelf ansett enviget, såsom ett i Sverige brukligt bevisningssätt. I dess början säges nemligen, efter anförande af andra öfverklagade oordningar i Sverige: *Accedit ad hæc, quod clerici, siue ipsi aduersus laicos, siue laici aduersus eos litigantes experiri voluerint, laicorum iudicia subire et secundum ipsorum instituta siue leges agere vel defendere se coguntur.* Det första, eller de Andligas framdragande för verldslig domstol förbjudes längre fram i brefvet med orden: *Ad hoc, ne Clerici ad sæcularia iudicia pertrahantur et Romanorum Imperatorum leges prohibent — et sanctorum patrum ac prædecessorum nostrorum auctoritas interdicit.* Det sednare, eller tvånget för de andliga att äfven underkasta sig verldsligt rättegångssätt, beskrifves så, att icke endast det lägre Presterskapet, utan ock sjelfva Biskoparne, uppfordrades *vel ad igniti ferri examen, vel ad aliquod æque prohibitum et exsecrabile iudicium.* Deremot äro de uttrycken rigtade: *Feruentis vero aquæ, vel candentis ferri iudicium siue duellum, quod monomachia dicitur, Catholica Ecclesia contra quemlibet etiam, ne dum contra Episcopum non admittit.* Rec. åtminstone synes sammanhanget mellan dessa sednare ställen sådant, att *Feruentis aquæ, vel candentis ferri iudicium siue duellum* på det sista med sannolikhet kan antagas motsvara *igniti ferri examen vel aliquod æque prohibitum et exsecrabile iudicium* på det förra, der just Svenska bruk omtalas. Häraf följer, att, om Påfven på förra stället anför ordalydelsen i de inlupna klagomålen, han måtte ansett heta vattuprofvet och enviget varit

[1]) Se UplandsLagen, utgifven af Dr. Schlyter, sid. 275, och företalet, sid. LXI.

ibland de förbudna och fördömelse värda profven, som Presterne här underkastades. Vill man deremot inskränka sitt påstående dertill, att Påfven kunnat missförstå de berättelser han erhållit, och att derföre något tillförlitligt bevis af dess yttranden ej kan hämtas, har Rec. emot ett sådant påstående intet att invända.

Man har ytterligare stödt sina tvifvel om envigets bruk i Svenska rättegången efter Christendomens införande derpå, att det förekommer lika litet i Angelsaxarnes lagar, som i den Christna Nordens: att det således synes såsom Angelsaxarne, hvilka tidigt med värma omfattade och fortplantade Christendomen, äfven i fråga om envigets tjenlighet såsom laga bevis snart både sjelfve antagit samt, i det hufvudsakligen af dem omvända Skandinavien, infört dess grundsatser.

Äfven Rec. instämmer i sistnämnda tanka; men kan lika litet anse det genom dessa, som genom nyss förut anförda, anmärkningar afgjordt, det laga envige i Sverige varit alldeles aflagdt redan före Alexander III:s tid. Om Danmark berättar Saxo, att enviget der afskaffades redan i 10:e årh., i anledning af Poppos bekanta ordal; en berättelse, som åtminstone visar, att man på Saxos tid satte denna förändring af rättegången i sammanhang med Christendomens införande; och vi veta med visshet att holmgång på Island afskaffades 1011, således 11 år efter det Christendomen genom lag der blifvit stadgad. Det är då troligt, att envigets afskaffande här, likasom i dessa land, tätt följt Christendomen i spåren. Det kända förhållandet möter oss likväl, att Christendomen här blott långsamt utbredde sig: att större delen af Småland i början, liksom Dalarne emot slutet af 12:e årh., ännu var hedendomen tillgifvet, och att exemplet af järnbörden i Helsingland visar, att ett Kungligt påbud icke alltid här var tillräckligt att, inom alla de efter särskilda lagar och bruk lefvande landskapen, på en gång utrota gamla sedvanor. Så tyckes man lätt kunna förlika den tankan, att enviget i de landskap, der Christendom och skriftligen författade lagar äro äldst, så tidigt försvunnit, att intet spår dertill i dessa lagar finnes, med den, att det i andra ny-christna landskap kunnat fortfara så länge, att Alexander III derpå kunnat hafva afseende.

Hvad Hr. Geijer om Järnbörd, Ed, Domare och Nämnd samt Doms verkställighet anför, utmärkes af samma skarpsinnighet och klarhet, hvarvid man hos denna författare är van, och har icke lemnat Rec. tillfälle till någon anmärkning.

Med särdeles glädje har Rec. dröjt vid skildringen af Kyrkans medverkan till rättsbegreppens utveckling och sedernas mildring. Han har läst sig mätt på de Isländska sagornas berättelser om afund, partisinne, advocatorisk lagskipning, våldsamhet och lömskhet. Det är sannt, både att de Isländska förhållandena ej gälla för hela Norden, och att dessa sagor bevarat oss mången herrlig gestalt, mången stor och ädel handling, i hvilken vi med vördnad igenkänna allt det förträffliga, som i särskilda tidehvarf gjort Skandinavernas ära. Men synbart är likväl, att våra fäders lära och lefnadssätt, vid slutet af hedniska tiden, inneburo så många frön till upplösning, att denna troligen endast af Christendomen kunde förekommas. På Island var ej ens den i stånd att tygla lidelsernas vildhet, ur hvilken ingen annan räddning fanns, än att underkasta sig just det välde, som Islands förste bebyggare, genom sin utflyttning, velat för alltid undandraga sig och sina efterkommande. Stridens gång i Sverige, Norrige och Danmark har Hr. Geijer, i ett här ofvan infördt ställe, mästerligen skildrat. Det bland ett frisinnadt folk uppväxta militäriska envåldet kunde med sina lysande bragder ej hindra Norrige från att, för det första, duka under för sina inre strider, ur hvilka folket dock bergade krafter, som nu raskt utveckla sig. Den Danska Aristokratien och den Svenska, med Demokratien förmälda, Monarkien ägde deremot mera seghet; och dessa rikens sjelfständighet fann derföre ock i Christendomen sin räddning.

Såsom Kyrkans första och vigtigaste förtjenst anför Hr. Geijer, att den motverkat sjelfhämnden. "Alla helgedagar och äfven längre tider vid de stora årliga festerna fridlystes. Man kallade det *Guds helgd* eller *Guds frid;* hvilket ännu är den bland allmogen brukliga hälsning vid inträdet i ett hus. Äfven andra tider fridlystes, såsom sånings- och skörde-tiden. Att stjäla på åkern kallas i lagarna ""att bryta Guds lås."" Såsom ett mindre bemärkt bevis på Kyrkans verksamhet för sjelfhämndens inskränkning kan anföras, att Kyrkan, under den tid, då Lagen ej vågade egentligen straffa dråp, åtminstone ökade ansvaret derigenom, att äfven hon derföre fordrade försoning. V.G.L. II. FrB. 13 bjuder att, när någon inom natt och år dog af erhållna sår, dråparen skulle, sedan han af häradsnämnd blifvit fälld, böta och skyndsamt undergå kyrkostraff. I Ö.G.L. KrB. 15: 1 omtalas uppenbar skrift för mandråp, likasom samma Balk 13: 3 bland mål, som

kopsnämnd, uppräknar oskriftadt mandråp; och : 2 räknar bland Bannsmål äfven dråp.

ingen af qvinnans villkor och träldomens [1]), efter ide inskränkningar, 1335 kungjorda afskaffande [2]), utbildande genom den af Kyrkan såsom Kyrka al- n gynnade Gudsdomens afskaffande, genom ifvern lsmäns missbruk och genom införande af allmänna affens skärpning, och troligen den första anled- lra lagars skriftliga uppsättning, "under det Kyr- itvidgade begrepp om lag och laglig myndighet makten, hvilken här såsom öfverallt iart a yrkans öfriga, af Hr. GEIJER anförda, förtjenster g ordning, hvilka, i vår tid som under den näst f lä glömmas, men utan hvilka hvarken Gustaf V usta II Adolf utfört sina verk, och vår tids o ie ej varit hvad den är, — och hvilka man såle å förlåta historien, att den ej glömmer.

Sedan Hr. vist det sätt, hvarpå Kyrkan arbetade undan för verld makten: huru, jemte Guds frid, äfven Konungens f snart stadgades: huru, enligt exemplet af Biskops soknare [3]), Konungs soknare eller Länsman uppträder; huru efter Kyrkobalken med tiden följer en egen KonungaBalk; och huru den första offentligt stadfästade LandskapsLagen 50 år sednare efterföljdes af en, väl icke genast erkänd, men småningom gällande gjord Allmän Landslag [4]), öfvergår han till Adeln.

"Om Lagens bokstaf", säger han här, "föga kände de Storas makt, så visar Historien så mycket mer, att denna makt kände sig öfver lagen; — sedan Lagmännen upptogos i Konungens *Råd;* sedan på *Herredagar* riksärenderna afgjordes; sedan genom den adeliga frihet, som genom *Rusttjensten* för-

---

[1]) Hvars oförenlighet med Christendomen munken Theodor Studita först yrkade, ett påstående, hvarföre Hugo är honom gramse.

[2]) I Norrige visar den af Magnus Lagabæter 1274 införda Allmänna Lagens tystnad derom, att den der redan då upphört.

[3]) Eller Länsman. (Rec:s anm.).

[4]) Norrige var i detta afseende sjutiotre år före oss. Redan 1274 hade der Magnus Lagabæter sändt de 4 stora afdelningarna af riket, som dittills haft särskilda lagar, hvar sin ny lag, men alla af lika hufvudinnehåll.

rfvades, det gamla Odalståndet allt mer förlorade sina för-
ögnaste medlemmar, och skattebördorna så mycket tyngre
iffade de öfriga; sedan de Storas krigiska följen ostraffadt
nomströfvade landet, och brödrakrigen innom Birger Jarls
is så länge gjorde riket till ett slagfält, att man redan får
ise såsom ett slags återvändande till laglig ordning, att i
t förbund, Rikets Råd sins emellan ingingo i *Skara* år 1322,
i äfven förbinda sig att underkasta egna stridigheter medbrö-
rs afgörande. Af sådana confoederationer styrdes sedan
rerige i hundrade år; tills *Engelbrekt* och *Sturarne*, mot
ssa Herremänsförbund, upplifvade de gamla Bondeförbunden
h dermed återgåfvo folket politiskt inflytande."

"Ty *Städerna* — i det öfriga Europa Adelns motvigt —
ro i Sverige af föga betydenhet. I det inre af landet, der
uppstått af gamla marknadsplatser och Biskopssäten, sak-
des för många vilkor för deras välstånd. *Wisby* på Gott-
nd, länge rikt och mäktigt, var mer Tyskt än Svenskt, och
allmänhet finna vi i Svenska städerna Tyska borgare så tal-
tå, att ända till år 1470 [1]) Magistraterna i alla köpstäder i
erige borde till hälften bestå af denna nation. Stadslagen,
ldad efter främmande mönster — den äldsta Svenska är den
kallade *Bjærköarätten*, hvilken sedan i Magni Erikssons tid
erföljdes af en utförligare *StadsLag* [2]), — hade likväl föga
lytande på landet och dess rätt."

Derefter omtalas, jemte Erici Olai berättelse, att Borgare
19 varit kallade till Valriksdagen, huru i Riksdags-kallelserna
der Unions-tiden visa sig: Biskopar, Clerker, Adel och
älsemän, Köpstadsmän och menig Allmoge, såsom de be-
ndsdelar, hvarutur, i stället för Svenska folkets gamla re-
esentation efter Landskapen, den sednare Stånds-repre-
ntationen utgått; hvilken Hr. Geijer således åtminstone
tillskrifvit för hög ålder (jfr sid. 421).

---

[1]) Läs 1471, se sid. 431.

[2]) Som äfven synes blifvit kallad Byarkö Lagh. I Konung Al-
kts privilegier för Ulfsby 7 Febr. (feria 6ta post Agathæ) 1365 (Pering-
ölds Diplomat.) omtalas *jus civile, dictum Byarkö Lagh seu
er legum per carissimum in Christo avunculum nostrum Do-
num Magnum Dei gratia Sveciæ et Norvegiæ Regem pro
litate civitatum et villarum forensium in regno nostro Sue-
e nuper editus.*

Skatterna härleder Hr. Geijer från folkets sed att dels följa Konungen på krigståg (man kunde tillägga: och samlas till Thing); dels förpläga honom och hans följe, då han for omkring landet på Thing och gästning. Från den förra skyldigheten eller seden allena torde Ledings- och Thingslamen, de sammanskott, som utgjordes om Ledingen eller Thinget inställdes, hafva uppkommit, och rätteligen anses såsom från en slags ersättning, när förfall (såsom Hr. Geijer sjelf anmärker) hindrade den krigiska eller fredliga sammankomsten, blefven en erkänsla för befrielsen från besväret och allmogens skyldighet att vid sådana tillfällen underhålla dem af sina medlemmar, som varit förbundna att i sammankomsten deltaga; från den sednare, Wädslan eller Gengärden, som utan särskildt namn omtalas i U.L. KgB. 10: 11. Dessutom omtalas i samma Lag både Spannamalen[1]) och den af Hr. Geijer nämnda Åttargälden. Hr. Geijer förmodar denna vara den del af Skeppsvisten, som utgick i penningar. Denna förmodan vågar Rec. så mycket mindre biträda, som beloppet är olika, och den del af Ledingslamen, som i Roslagen utgick i penningar, jemte Åttärgjälden omtalas. Vid Hr. Geijers anmärkning, att det i V.G.L. omtalade Allmänningsöret i städerna kallades Allmänningsgjäld, bör tilläggas att Allmänningsgjäld, i Sv. Dipl. N:o 631, äfven nämnes, såsom en på landet i Vestergötland utgående skatt.

Den slutsats Hr. Geijer af Konung Waldemars Bref d. 17 April 1270 och Ö.G.L. drager, att Konungen redan den tiden ägt egna skogar, synes, så vida meningen är att dessa skogar utgjort sjelfständiga besittningar, icke oemotsäglig. De åsyftade, af Ö.G.L. omtalade, skogarna kallas uttryckligen allmänningar och hafva, såsom sådana, antingen tillhört Kungsbyar eller menigheter. Rörande Konungens delaktighet i det sista slaget, anser Rec., såsom han redan nämnt, Landslagarnas stadgande om Konungens andel i Allmänningsafraden grunda sig på vida äldre sed, ehuru denna ej i de äldre lagarna, som, innan de med Kungslig fastställelse utgåf-

[1]) Äfven Ledingslamen kallas en gång i den tryckta H.L. KgB 7: 3. Ledhungsmale, visserligen orätt, dock ej utan all anledning, ty Male utan tillägg nämnes i U.L:s Kyrkobalk såsom en afgift till Presterskapet, och mat och male (mat och lön), förekomma på flera ställen.

, föga vidröra Konungens inkomster, omnämnes. Konungs-rkerna voro troligen endast Kungliga slottens, för jagten, ägnade skogar. Rec. vill dock, med dessa inkast emot de Hr. GEIJER anförda skälen, alldeles icke bestämdt neka sjelfva en, men känner derföre intet annat äldre bevis, än ett Ko-ig Albrekts bref af 1381, der *war scogh Thwarar scogh tkerbo heradhe* omtalas.

I anledning af hvad Hr. GEIJER anför om landboars och lägares i lagarna bestämda ömsesidiga skyldigheter, torde få meddelas några anmärkningar om tvenne de allmännast ordeboks-räntan nu upptagna bördorna, hvilkas uppkomst ı beskaffenhet, ehuru ännu tämligen dunkelt kända, bättre de äldres låta sig utreda.

Med Svenska bondens sjelfständighet i äldre tider öfver-stämde lägre personliga tjenstebesvär svårligen. Äfven i mark, der likväl redan de gamla berättelserna om Dana-kes anläggning nämna folkets dagsverken dervid, utbildades sverks-skyldigheten egentligen först genom den i 12:e årh. männare anläggningen af fastare borgar. I Norrige näm-ı, bland de lagar, som gjorde Sven Alfifeson så förhatlig, en den, att bönderne skulle bygga de hus, som Konungen sina bostäder önskade. I Sverige synas dylika besvär icke last för de egentliga bönderna, utan äfven för landboar, va-motbjndande. Ö.G.L. utsätter i BB. 9: pr. laga afrad af ungen till 4 tunnor korn och 2 dagsverken, ett om vå-ı och ett om hösten. Till större del ingingo, ännu vid 13:e ıs slut, dagsverken ej i vanliga landbo-skyldigheter, och ovilligt böjde sig landboarne under det, till föga fromma tidsbesparing och moralitet, utifrån införda bruket att med dbodagsverken sköta större jordegendomar, att lagstiftnin-ı, genom upprepade befallningar måste komma husbönderna hjelp. I Drottning Margarethas Stadga 3 Maji 1403 om-ıs fyra dagars arbete om hösten och lika många dagsver-ı om våren; hvilka dagsverken förmodligen[1]) äro de, som

[1]) Placatets ord skulle dock om ej de derefter nämnda dagsverkena ykligen och särskildt voro anslagna till Konungens fästen och rdar, hvilket således ej varit fallet med de i Recensionens text om-de, synas naturligare förklaras om allmänna dagsverken; helst före-ftens allmännelighet och det i slutet gjorda tillägget: *tha ær thz*

landbönder borde utgöra till sina husbönder, och som 14 år sednare i Wexiö-Stadgan, der en årlig körsla dessutom pålades, fördelades till en fjerdedel på hvarje fjerdedels år, samt 1416 i Vestergötland ökades till 12, af hvilka 6 ökedagsverken.

Den enskilda dagsverks-skyldigheten banade troligen den allmänna väg. Den sednare torde första gången [1]) omtalas eller åtminstone antydas i Erici Olai berättelse, att Hertigarne Erik och Waldemar, vid uppbyggandet af Dalaborg, plågade de kringliggande bönderna med odräglig tunga. Under det fjortonde årh:s villervalla, då ingen Magnus Ladulås på thronen, och ingen Engelbrekt i spetsen för Allmogen, skyddade denna för de mäktigas förtryck, utvidgades och stadgades denna nyhet till den grad, att Margaretha, i det nyssnämnda Placatet 1403, såsom en lindring medgaf, att endast 8 dagsverken till Konungens fästen och gårdar af hvar man skulle utgöras [2]): en reglering, som väl egentligen afsåg landboar, men utan tvifvel äfven gjordes gällande emot skatte-allmogen; och hvarifrån Jordeboks-dagsverkena i vår Jordeboks-ränta inkommit.

Något sednare uppkom en ny form af den gamla vädslan eller gengärden. Denna pålaga omtalas äfven på Island, af Ljósvetnínga-sagan, som berättar att Gudmund *var því vanr, at fara nordr um hèröd á vorin ok hitta þingmenn sína, ok ráda um hèradsstjórn ok skipa málum med mönnum, ok stód þeim af því hallæri mikit, en höfdu litt ádr skipat til búa sinna; han reid opt med 30 manna ok sat vída 6 nætr, ok hafdi jafnmarga hesta.* Den var sålunda en hvarje höfding fordom tillerkänd rätt. H.L. KgB. 11 visar, att grundsatsen äfven i Sverige var så vida bekant, att Konungs-aren i Helsing-

---

Sextan daghæ æruetha vm Året hwor man, lätt hindra läsaren att varsna det skedda språnget från meniga allmogen till landboar och deras både enskilda och allmänna dagsverks-skyldighet.

[1]) Rec. tviflar ej, att den sammandragna hären i alla tider kunnat till anläggning af borgar användas; de gamla träborgarne fordrade ej heller mer tid och möda, än att detta biträde till deras anläggning var tillräckligt; och varaktigare, kostsammare anläggningar äro i Sverige knappt äldre än från det 13:e århundradet.

[2]) I Danmark hade hennes fader, Valdemar Atterdag, 1355 i Vrangstrup reglerat antalet af de allmänna dagsverken, som ålågo folket i allmänhet; men Konungens, Kyrkornas och Klostrens tjenare måste vid påfordran utgöra ett obestämdt antal.

l ägde att uppbära wädsla. Af den gamla wädslans r gengärdens förvandling till ständig skatt följde, i bokstaf-, en inskränkning af rätten att, för Konungens och höfdingar-resor, fordra sammanskott. Landslagen omtalar såsom laga ɜdning dertill blott Eriksgatan; och Magnus Ladulås befal- i K.Br. 29 Dec. 1281: *ne quis ab aliquo navigio aut per* 'am *evectiones aliquas ibidem exigat nisi de mandato no-* › *speciali*, äfven som i Alsnö-Stadgan 1285: *Wir hawm oc* ı *skippæt. at ingin þæn. ær læn hawir. læggi nokor alagh böndær. ællær þunggæ. swa wist han vil eygh sin læn mi-* . *vtæn þæt se þerræ godwili. Wir firibiudum oc þæt at* ıdær *giæri eigh gengiærd. lænsmannum. vtæn þer sialwer* i. *eigh hællær þa þingæs æn vtæn þingh.* likasom U.L. B. 10 [1]): *Nu ma ængin hærræ gængiærþ biuþæ a læn sitt. ængın lænsman. hwarti a böndær. ællr a landboæ. will* rræ. *ællr lænsman. þing mæþ bondum hawæ. þa haldi* 'lfwær *kost sin. §. 1. Nu ma ængin laghman a bondæ kost* 'æ. *þa han skal þing hawæ. vtæn nokor bonde will hanum* þæ *hem til sin. §. 2. ængin hærræ ællr lænsman ma sinæ* ɪstæ *j. hundæri latæ rinnæ. swa at böndær skulu* m *föþæ. utæn han hawi foregiört hæstænæ ok þem taki* ɪungær. Seden var för gammal, att under en sådan tid otas. De särskildt utmärkta orden visa ock, att, åtmin-ne kort efter det ryttare-rustning, i hvilken tjenst som lst, blifvit godkänd såsom skäl till skattefrihet, den gamla ıtningen antagit en ny skepnad, så att Länsherrar och nsmän nu mera fordrade underhåll, icke endast för sig och n, som på hvarje resa följde dem, utan ock, emellan dessa ıor, för sina hästar (och naturligtvis äfven för sina i tjenst tagna ryttare). Det i Upl.L. gifna förbudet upprepas i K. acatet 3 Maji 1403, som bjuder: *Engin Foghet, æmbitz-* ın *eller Lakkere, eller Lensman, onder Lijf oc Gotz hauæ* ıcht *til at leggæ thöm ydermer nokor Scat eller Gengiærdh* ır *Thungæ til, eller theræ eller theres Swenes Hæstæ til* ɔm *ladæt gangæ, eller Almughen gæstæ: Vtan at hwor* wæ *synæ oc synæ Swenes hæstæ hemme nær sik oc fothræ* ɔm, *eller oc köpæ thöm fother för penninga.* Men det miss-uk, som man under mer än hundrade år endast af de upp-pade förbuden känner, hade nu rotfästat sig tillräckligt, att art göra sig såsom en laglig rätt erkändt. Fyratiotre år er Margarethas nyssanförda förbud, var det en ynnest, när

[1]) Doctor Schlyters upplaga.

Christopher i sina, den 30 April 1446, för Helsingland gifna privilegier [1]) sade: *Och vele vij att enge våre fogete eller embetzmän skole geste dem ytermere än medt sex heste och een natt om årett.* Och denna börda ansågs snart så oundgänglig till underhåll af den högre Adelns rusttjenst, att Ärke-Biskop Jacob Ulfsson i Bref d. 29 Dec. 1505 [2]) klagar: *all then foderingh wij haffue utaff Kronenn Racker III æller IIII vekor alle högst ther med skole wij see mellom fingeren ath wore euene sælia theris heste nær thöm tæckis wij nödgadis för tesse saker ath giffue saa goth som hwar karll hest baade i aar och fiordh om wij wille beholle thöm quare*, och i ett annat d. 8 Jan. 1506 [3]): *wij haffue plat alsinghen fodringh bede wij gernæ thet i wele sielffue betenkie oss med nagen del ther wij kunnæ holle ware swenners heste med* [4]).

Tjugoåtta år efter Christophers anförda författning, hvilken tyckes afse **årliga fodringen**, densamma, som Ärke-Biskopen i anförda bref omtalar, och som hade sitt namn deraf, att den årligen måste utgöras antingen åt Konungen eller åt den han uppdragit länet, reglerades på mötet i Kalmar 1474, huru, när i de län, som Konungen sjelf hade i värjo, fodringen ej tillräckte, hans hästar skulle erhålla en särskild, ett år i Upsala, ett i Strengnäs och Vesterås Biskopsdömen, och ett i Vester- och Östergötland samt Småland [5]). Detta var **Konungsfodringen**, — likasom den **årliga**, ännu i dag bibehållen bland Svenska hemmans jordeboks-ränta. Rec. vågar ej afgöra, om 1491 års Stadga: *Hwar Skattebonde i hwart Hæred holde swodanne Foderheste om Aaret, som the giordhe i Högborne Förstes K. Christoffers, Kon: Karls tijd* etc., var ett fruktlöst försök att afskaffa den sednare Kungsfodringen, eller endast åsyftade att hämma andra tillägg, hvarmed den årliga fodringen, sedan den af Konungen [6]) erkänts så-

---

[1]) RiksReg. Lra B. f. 106.

[2]) Nya Handlingar rör. Skandin. Hist. 9:e Del. sidd. 110 o. ff.

[3]) Anf. st., sidd. 116 ff.

[4]) Fodringen lär varit utgjord endast om vintern; "det är ej vanligt att Svenerne skole rida efter Påsk och pracka hos bönderna, när de hafva hvarken hö eller annat, och i det värsta föret", heter det i Konung Gustaf I:s Br. 29 Mars 1537. De la Gardieska Archiv., s. 47.

[5]) Ett stadgande, som äfven kan förtjena uppmärksamhet för den deri gifna vinken om de nämnda landskapens relativa styrka den tiden.

[6]) Under Kalmare-Unionen hördes folkets röst sällan oftare, än den understöddes af dess vapn.

som laglig, blifvit tyngd. I alla fall fortforo, som sagdt är, både den ena och den andra, följda af Fogde-, Häradshöfdinge- och Biskops-fodring.

Med tionden — och hvilken annan skatt kunde dermed jemnföras? säger Hr. Geijer, — samt öfriga vigtigare inkomstkällor, ur hvilka Kyrkan, enligt Hr. Geijers opartiska uppskattning, säkert hämtade större inkomster än Kronan utur sina, samt med uppräkningen af de fall då Konungen lagligen kunde fordra bevillning, slutar Hr. Geijer framställningen af skatterna, och dermed ock af Svenska folkets författning under Katholska tiden; hvarefter han öfvergår till landets beskrifning.

Han börjar med dess gränsförändringar och stigande odling. Den vildhet, som ännu vid den tid, då Vestgötalagens förteckning på Skara Stifts kyrkor upprättades, herrskade i Östra Vermland, visas deraf, att denna förteckning ingen der belägen kyrka uppgifver. Skinskattebergs namn[1]) anföres såsom bevis på den der, likasom i alla det mellersta Sveriges bergslager, långsamma odlingen. Början af det öfra Norrlands odling ofvan om Ume, sätter Hr. Geijer till Magnus Erikssons tid. Då Bygda, hvars namn visar att bygd der fanns, nämnes af Helsingelagen, anser Rec. väl detta påstående något böra inskränkas; men erkänner det ovillkorligen, hvad angår det norr om Bygde belägna landet. Bergverks-anläggningarne fästa dernäst Hr. Geijers uppmärksamhet. Med Langebek[2]) antager han Sala grufvas ålder ej uppstiga högre, än till sextonde årh:s början; och på de skäl Ångman, i den i nyss införda not anf. afhandlingen, uppgifver, delar äfven Rec. samma mening. Att svenskt Silfver förut funnits, antydes likväl; dock hade det icke obetydliga belopp deraf, som i 15:e årh. här upptogs, måhända förtjent omtalas. För Kopparbergets ålder anför Hr. Geijer deremot det redan i bihanget till Sahlstedts Tuna minne tryckta, och derifrån i Svenskt Diplom. I[3]) aftryckta, brefvet af

---

[1]) Ännu i Diplomer från 16:e årh. Skinnsekkieberg.

[2]) Om de Norske Bergverkers Oprindelse og Fremvext. Kiöbenh. 1758. I samma tanka instämmer ock Ångman i afhandlingen: om Svenska Bergverkens Tillstånd och Öden före Konung Gustaf den I:s tid (Vitt. Hist. o. Ant. Akad. Handlingar, 8:e Delen).

[3]) Icke sid. 268 utan sid. 440, ett tryckfel, som dock föga förvillar, då Dipl. följer chronologisk ordning.

1268 [1]). Den ädlaste svenska jerngrufvans upptäckt i Sten Sture den äldres tid förtjenar utan tvifvel ock det rum Hr. Geijer lemnat den i sin skildring. Åkerbruk och Trägårdsskötsel, samt hvilka sädesslag och trägårdsväxter odlades, omtalas derefter, hvarvid fruktträdens införande af de Andliga i Södra Sverige [2]), och deras förekommande i Uplands- och Södermanna-lagarna [3]) nämnes. Om årstidernas förhållande upplyser Hr. Geijer, med Olai Magni berättelse för Konung Gustaf I:s tid, fullkomligen grundlösheten af den någon gång yttrade tankan, att klimatet under de sednare århundradena försämrats. Tillägges ännu skildringen af rikets utrikes handel, — hvarå Tyskarne från medlet af 13:e årh. [4]) fingo ett inflytande, som i förderflighet täflade med de från Tyskland och Danmark införda aristokratiska begreppen och de hierarchiska anspråken, — samt af landets inre handel och öfriga näringar, så skulle en med Hr. Geijers arbete förut obekant läsare af denna recension sannolikt öfverraskas, då Rec. nämner, att hela landets skildring här finnes sam-

---

[1]) Som styrkes af det redan i Stjernmans upplaga af Petrus Svarts historia om Vesterås Biskopar nämnda och nu i Sv. Dipl. under N:o 964 tryckta Brefvet den 16 Junii 1288, hvilket omtalar Kopparberget Tiscasjoberg i Thorsangers Socken. (Ett tryckfel har vid Kopparverkens historia insmygt sig hos Hr. Geijer, då han berättar att Albrekt 1307 (läs 1367) pantsatte en del af Kopparbergets afkastning åt Grefvarna af Holsten).

[2]) Frukt nämnes derföre i Biskop Brynolfs Stadga om Tionde af 1281; likasom fruktträd och trägårdar i Lydekins, omkring år 1300 skrifna, anteckningar till V.G.L.

[3]) I ett Bref af den 7 Oct. 1286 (Sv. Dipl. N:o 922) omtalar Magnus Ladulås sin trägård vid Stockholm.

[4]) Lübecks äldsta, ännu befintliga handels-privilegier äro, såsom Hr. Geijer anmärker, gifna år 1260; men åberopa äldre från Konung Knuts tid. Vid en år 1250 sluten fred gaf ock Konung Håkan i Norrige (der Konung Sverre redan år 1186 velat, såsom skadlig, inskränka Tyskarnes seglation på Bergen) Lübeckarna de handels-friheter, som, jemte de Tyskarne i allmänhet af Magnus Lagabæter den 15 Julii 1278 och af Erik Presthatare genom freden i Kalmar den 31 Oct. 1285 försäkrade rättigheter (Sartorius, Urkundliche Geschichte des Ursprunges der deutschen Hanse. Herausgeg. v. Lappenberg. Hamb. 1830), grundlade det tryckande handelsvälde Tyskarne sedermera så länge i Norrige utöfvade.

ängd inom ett utrymme, föga öfver 10 sidor, och att skildring likväl är den klaraste vi ännu af denna tid och hvarifrån kommande häfdatecknare troligen länge ıa att hämta ämnen till mer eller mindre vidlyftiga utingar; utan att man af dem lär något vissare, än renhe- ›ch skärpan i den blick, som af vår medeltid nu uppfatufvuddragen, och säkerheten af den hand, som i nu rerade verk tecknat dem.

Sedernas målning slutar kapitlet. Rec. vågar ej trötta ›ns tålamod med ett försök till en, i bästa fall, ofullständ nalys. Den korta men rika taflan fulländas med ett ord le gamla Svenskarnes frihetskärlek, hvarefter Hr. Geijer, ıfvergången till Gustaf Vasa, Befriaren, slutar med Bi- Thomas' sköna uppmaning:

"O edla Svensk, tu statt nu fast
Och bättra thet, som förra brast,
Tu lat tik ej omvända.
Tu vaga tin hals och swa tina hand
Att frälsa tit egit fäderneland.
Gud ma tik tröst väl sända.

En fogil han wär sin egin bur.
Swa göra ock all willena diur.
Nu märk hvat tik bör göra;
Gud hawer tik gifvit sinn och skäl,
Var heller fri än annars träl
Ä medan tu kant tik röra."

(Forts. e. a. g.).

B—lk.

Utländsk Litteratur.

I.

Versuch einer pragmatischen Geschichte von Mecklenburg. Von K. C. F. v. Lützow. 2 Th:e. Berlin, Reimer. 1827, 1833.

Detta arbete anmäldes år 1833 i Svenska Litteratur-Föreningens Tidning (N:o 9), och underkastas här en mera utförlig granskning. Hvad, så vidt insändaren vet, deraf utkommit, inskränker sig till tvenne delar, af hvilka den första omfattar »Wendisches Mecklenburg», eller en teckning af land och folk från dess inträde i Historien till dess inträde i Tyska Riksförbundet (780—1225). Andra delen tecknar Mecklenburg från år 1225 till Kyrko-reformationen, eller omkring år 1520.

Den granskning vi här företaga omfattar endast första delen, som uppehåller sig vid ett tidehvarf, hvars historia vi ur källorna studerat; till följe hvaraf vi blifvit i tillfälle att närmare ingå i detaljerna och meddela flera från den recenserade Författaren afvikande åsigter. Innan vi fortskrida till ett refererande af de hufvudpunkter, vid hvilka den historiska kritiken kan finna anledning att fästa sig, bör full rättvisa göras åt de verkligen utmärkta förtjenster hos en Författare, framför hvars arbete är ställdt ett fördelaktigt vittsordande företal af Heeren, Författarens fordna lärare. En mer än vanlig förmåga att i en stor och skön bild omfatta den aflägsna forntid, hvars historiska källor flyta sparsamt; en målande talent, som aldrig är i saknad af friska och hjerta färgor, om än dessa färgor snarare äro genskenet af en poëtisk morgonrodnad, än af häfdernas culminerande middagssol; en skapande kraft, som af chronikens fragmenter bildar ett skönt, ett glänsande helt; styrka i språket och glans i dictionen: alla dessa egenskaper träffas i rikt mått hos vår Författare; och endast den sanna högaktning vi hysa för en utmärkt, hi-

talent, som ostridigt framträder hos v. Lützow, har
oss att egna hans teckning af Wendens forntid en
ig, kritisk granskning, och att andra gången genom-
betet uttryckligen i den afsigt att uppsöka och antyda
agare partier. Inga namn, ingen auctoritet, inga snil-
eträden äga dictaturen i Vetenskapens fria verld; san-
eviga lagar bjuda der; orden, som stå att läsa i den
ка källans Urdarbrunn, äro outplånliga; och den dristiga
;sgåfvans andesyner förklaras för tomma luftsken, som
kligheten äga någon motsvarande bild.

anmärkningar, vi blifvit i tillfälle att göra, angå dels
ırens åsigter af Wendiska historiens större tidehvarf,
skilda, och några till den speciella kritiken hörande o-
le uppgifter.

rf:s indelning i inre och yttre historia är partielt
men ej fullt tillfredsställande, hvad den chronologiska
ismen beträffar.

rf. är orättvis mot Medeltidens Katholicism, och kan
ırda de män, som buro mithran och förde krumstafven,
ssbruk af sin lära och makt, samma gång han prisar
rnas sträfvande till cultur och deras förmåga att upp-
:h tillegna sig den. En dylik åsigt framträder på oräk-
ställen, af hvilka vi för närvarande företrädesvis fästa
skildringen af Godschalk, Utos son, Wendernas Ko-
som föll ett offer för sitt nit om Christendomens utbre-
(sidd. 58—63). Förf. säger om Godschalk, att han
ɔfrare, men saknade herrskarens större egenskaper.
svaras, att af urkundernas bristfälliga uppgifter äro vi
gade till detta omdöme, så framt vi ej efter den olyck-
gången bedömma en historisk person. Vidare heter det,
lschalks anda ej var tidens, att han falskt bedömt denna
han och hans ära blefvo offret derför. Förf. tadlar, att
Vendiska hjelten och konungen utbytte pantsaret emot
ägten och drog predikande och psalmsjungande genom
bespottade fädernas uråldriga seder och inrättningar,
ildsam hand på de för folket heliga minnesvårdar från
omen och lät afrätta Swantewits och Radigasts prester.
talas (sid. 60) om »die Schwäche des zum Frömmler
lenen Godschalks.» Sid. 61 berättas, att han underka-
ig Sachsisk länshöghet; hvarefter tillägges, att han, för
en Alfred, eller Knut den store, bort vara herre öf-

ver sig sjelf, kunna betvinga sin oböjliga charakters vilda passioner och eftersträfva sann storhet, som bringar anda och hjerta i rigtig och skön harmoni. »Värdigt skulle han hafva», heter det vidare, »efterföljt sina stora förebilder, om han, i stället för att förakta folkets önskningar och öfverlemna sig åt fanatismen för en på det vidrigaste vanställd och derföre afskydd religion och att sätta hela dygden »in finstern Frömmelei», hade lyssnat till tidsandans röst, och med vis uppmärksamhet begagnat, med faderlig sorgfällighet värdat folkets kraftfulla sträfvande framåt till cultur; men i en strid med tidehvarfvet måste Godschalk falla.» Vårt svar blir: Folkets röst är ej Guds röst. Må vara, att de råa Wender helst ville med blod blidka Swantewit och Radigast och sjelfva gå i hedniska prestkastens ledband; men borde stammarnas furste, som sett den i andra länder relatift högre culturen, låta allt i Wenden förblifva på samma låga ståndpunkt, som förut, blott derföre att fädernas tro ej borde rubbas och folkets fördomar vördas. Enda föryngringsmedlet, som tiden egde, var Christna läran. Godschalk handlade således i tidens anda, denna i högre mening fattad, då han försökte införa Christendomen och störta den gamla, hedniska superstitionen. Hade ej utländningars vapen, utan en infödd furstes välde öfver folkets sinnen, verkat en revolution i åsigter och religiösa begrepp, skulle denna troligen blifvit genomgripande och, om möjligt, räddat den sedan åt förödelse och undergång invigda Wendiska folkstammen, som, för försöket att retardera Nordens civilisation, föll ett blodigt offer för en rättvist hämnande Nemesis. Enda medlet att framskrida med tiden var den nya culten, som lät föryngrad lifskraft strömma i folkbildningens ådror, som i korstågens dagar öppnade nya, främmande verldar för Europas slumrande nationer, och som genom liturgisk prakt införde det högre sinnet i en himmel af ljus och herrlighet. Wendernas idol-dyrkan led af ålderdom, och hade förstenat sig inom tomma ritus. Hvarje reformation af grundfalska begrepp, af mythiska allegorier, hvilka kunde anses som högre Idéers syndafall, var ofattlig för tiden och låg ej kretsen af dess föreställningar nära. Endast katholsk Christendom, som hade sin rot i tiden, kunde sprida frön till en skönare, ädlare, mera genomgripande reform; men dessa frön behöfde tid, för att skjuta upp och bära frukt. Enda förebråelsen, som kunde drabba Godschalk, vore, om han försummat att inverka på folkets öfvertygelse och endast brukat våldets och vapnens mäktigt talande skäl. Slå vi upp Adams

em. Hist. Eccl., så står der (sid. 61): »Omnes Slavorum poli sub illo devoto principe Christianam fidem coluerunt. . . . ovinciæ jam plenæ erant ecclesiis, ecclesiæ autem sacerdotis, sacerdotes vero libere agebant in his, quæ ad Deum perebant. Quorum industrius princeps Godescalcus tanto relionis exarsit studio, ut ordinis sui oblitus, frequenter in ecesia sermonem exhortationis ad populum fecerit, ea, quæ ystice ab Episcopis et Presbyteris dicebantur, Slavonicis rbis cupiens reddere planiora.» . . . Hvad här berättas medfver v. Lützow, då han säger, att Godschalk »zog predigend d Psalmen singend im Lande umher.» Hvad Förf. insinueır, att Christendomen i Godschalks tid rönte motstånd, emeın dess införande tillvägabragtes ej genom ordets öfvertyınde kraft, utan genom vapenmakt och yttre våld; men att ımma lära under Obotritern Henrik rönte mera framgång till ilje af ett tolerantare behandlingssätt: det kan ej styrkas med evis ur historiska källor. Henrik nöjde sig med att sjelf ıra Christen, och gjorde intet för folket; hvilket ej heller ır rådligt vid anblicken af de varnande exempel hans föreıdares öde lemnat. Godschalk sökte utbreda den nya läran, en ej genom andra medel än öfvertygelsens; derföre heter ın Psalmsjungare hos von Lützow. Alla vår Förf:s förerâelser mot katholska medeltiden och dess omvändelse-medel ıkränka sig till dessa oförsynt framkastade fordringar: »triutum, vectigalia, decimæ, simulque Christianitas; et, nisi ibutum et decimæ, nulla Christianitas»: itemque »tributo acepto factaque præda, nullus porro de Christianitate sermo.» r. Lützow sid. 122). Dessa voro de yttre hindren, hvilkas erklighet intygas af samtida författare; de inre bestodo i lätas dunkelhet, som grundade sig på mystiska trosföreskrifter, ldana hvarje Påfve med afseende på andliga maktens utvidande godtyckligt utfärdade och förändrade. Grubblande spetsındighet, eller dunkelt svärmande mystik förmörkade de sanna lérna om Gud och religion och kunde ej fattas af den stora ängden.

Presternas ovärdiga vandel anföres likaledes som ett af indren för katholska religionens utbredande. Missionärernas itt att predika föregifves äfven ej hafva varit det rätta, helst e ej förstodo hedningarnes språk. På dessa Katholicismen af . Lützow gjorda tillvitelser svaras, att de Missionärer, som frade allt för den lära, åt hvars förkunnande de invigt sitt f, dogo som martyrer och lefde ett lif, fullt af försakelse.

Inkomsterna i Wenden voro obetydliga, och Biskoparne hade merändels sitt underhåll af de dem till detta ändamål anvista, kejserliga gods i Sachsen. De faror, som de måste bekämpa, voro deremot stora och afskräckande. Så var åtminstone förhållandet i Godschalks tid. Sachsiska hertigarne och ståthållarne brukade Christendomen endast till förevändning för sin rofgirighet; men detta vidkommer ej de första Missionärer, de heliga och fromma män, som vunno martyrkronan i tiden, och, som de hoppades, himmelens palmkrona i en annan verld. Att de lärosatser, som predikades, blefvo för folket förtydligade, kan inhämtas af hvad som berättades om Godschalk. Att Missionärerne kunde Wendiska, är mycket troligt; ty om Adolf af Holstein, som sedan blef Grefve i detta land, men från början varit bildad för andliga ståndet, heter det, att han utom Latinska och Tyska språken, hvilka han talade väl, äfven förstod Wendiska. Danska härförarne i Wenden hade Wendiska tolkar. Sednare prelaters samtal med Wenderne förråda tydligt, att de Christna lärarne voro i tillfälle att inhämta detta folks språk; och att de verkligen gjort det, vinner en hög grad af sannolikhet; ty den, som vill öfvertyga en annan om någon vigtig sak, måste äga tillfälle att meddela sig, men detta är endast möjligt med kännedom af språket. Klostren, hvilkas i religiöst hänseende stora vigt erkännes af Förf., kunde bilda skickliga ämnen till Missionärer, och erbjuda tillfälle till inhämtande af landets språk. — Af det här anförda skönjes, att motståndskraften ej är att söka i de nya lärornas ofattliga djup, i Clereciets obekantskap med språket, i dess sedelöshet och girighet, utan i hedniska hierarchiens välde öfver Wenderna och i Sachsiska höfdingarnes rofgirighet. Huruvida Godschalk handlade i öfverensstämmelse med, eller i strid mot tidens anda, kan ej länge vara oafgjordt.

Dessa anmärkningar torde ej anses öfverflödiga, då de ställa en historisk charakter, det Wendiska omvändelse-verket och hela katholska medeltidens anda i sitt rätta ljus. Hvad v. Lützow (sid. 59) berättar om mordet på Swantewits och Radigasts prester, har intet stöd af urkunderna.

Förf:s åsigt af korstågen, hvilka han kallar »die verderblichste Ausgeburt einer menschenfeindlichen und daher unchristlichen Politik», är det länge gångbara, snart utnötta genljudet af en veklig sentimentalism, som ohistorisk till sin grund ej borde upprepats af en Förf., åt hvilken originalitetens och skarpsinnighetens företräden till en del ej kunna vä-

ras. Det är alltid orätt handladt af historikern att substituera sina, eller sin tids. åsigter såsom basis för domen öfver förflutna tidehvarfs verkande. De försvunna hjeltegestalterna instämmas för en domstol, som är dem främmande; dömmas efter åsigter, som för dem aldrig ägt lif och betydelse. De verkande driffjädrarne förbises, och skilda tidsbegrepp förvexlas. På denna historiens behandling syfta följande ord af Faust:

«Was ihr den Geist der Zeiten heisst,
Das ist im Grund der Herren eigner Geist,
In dem die Zeiten sich bespiegeln.»

Jag vill ej här uppehålla mig vid den poëtiskt sköna och religiöst höga idé, som låg till grund för de heliga krigen, vid den utvidgade krets af ädel krigare-verksamhet, som derigenom öppnades, och de för verldsbildningen oberäkneliga resultater, som deraf förbereddes. Endast den oväldighet och stränga rättvisa, som tillhöra hvarje domare och framförallt en historieskrifvare, ålägga honom att ej fordra den mogna reflexionen, den kalla beräkningen, den isande ålderdomens frukter, af en tid, då känslan och phantasien kallade till lif och verksamhet hulda drömgestalter, då aningens och trons verldar stodo öppna för det fromma sinnet, och det heliga symboliserades i jordiska former. Ej saken sjelf, den betydelse man tillägger den, afgör dess värde. Medeltidens inre lif är en commentar öfver de heliga krigen, och den då herrskande verlds-åskådning måste nödvändigt inflyta i en historisk tafla af detta tidehvarfs lif och bedrifter. Det förnekande af individualitet och egna tänkesätt, som man ålagt historieskrifvaren, är i synnerhet på sitt ställe, då han tecknar en aflägsen tid. Derföre behöfver ej Förf:s lefvande personlighet helt och hållet försvinna; men den får ej allför högt uttala sig; ty Förf. utbyter sin rôle och charakter mot en främmande. Att antaga en universel ståndpunkt kan ej undgå att i psychologiskt hänseende vara interessant, och för historikern är det oundvikligt, så snart han vill vinna förtjenst af objectivitet och oväldighet, och ej efter en redan gifven urbild modellera den rika verldens rika skapelser, eller i det närvarandes missledande prisma skåda föremålen från andra tider.

Mot Förf:s indelning af historien i den yttre och inre, kan intet invändas; men mera mot de fastställda epocherna, då dessa visserligen med fördel äro användbara, hvad de yttre händelserna beträffar, men ej deremot constituera Wendiska

cultur-historiens öfvergångs-punkter och således upphäfva all chronologisk parallelism mellan Wendens inre och yttre historia. Första tidehvarfvet sträcker sig från 780 till 930, det andra från 930 till 1131, och det tredje till 1225, då Wendiska Mecklenburg upptogs i Tyska Riksförbundet. Gränsbestämningen för första tidehvarfvet beror af tiden för det afbrutna omvändelseverkets fortsättning och Wendernes framträdande i historien, sedan de på en tid, i anseende till sin isolerade ställning, derutur försvunnit. Andra epochen upptages af alla de inre och yttre krig, som föregingo Knut Hlavards utväljande till Obotritisk Konung, och slutet infaller vid hans död, då fruktan för ett yttre beroende upphörde och öfvergången till tredje tidehvarfvet bereddes; som omfattar tiden före Wendens införlifvande med Tyska rikskroppen. Mot andra epochens indelningsgrund låter sig visserligen invända, att Knuts död ej i politiskt hänseende medförde någon så betydlig förändring, att den vid första ögonkastet synes constituera gränsskillnaden mellan tvenne särskilda tidehvarf; ty fruktan för landets framtida beroende af Danmark kunde visserligen väckas hos de om sin national-sjelfständighet svartsjuka Wender, men är ej af Helmoldus antydd i ett enda ord (cap. 49, lib. 1). Deremot berättar han (cap. 52), att efter Knuts död i Pribizlai och Niclots dagar blef den gamla culten återställd i sin förra vildhet.

«Invaluit in diebus illis per universam Slaviam multiplex idolorum cultura, errorque superstitionum.» . . . . Sedan omtalas Wendiska offertjensten till en del och den förföljelse, som öfvergick de Christna. Vi medgifva, att återgången till barbari i religiöst hänseende kan bilda en indelningsgrund, ehuru ingen orsak finnes, hvarför ej Godschalks tid, likaså väl som Knuts, i detta afseende varit anmärkningsvärd: ty reactionen var, om ej mera, åtminstone lika genomgripande under den förra, som under den sednare; och de politiska följderna nedtynga ej vågskålen till fördel för den antagna indelningsgrunden. Med ännu mera skäl kunna inkast framställas mot den inre historiens indelning i de tvenne första tidehvarfven; ty någon motsvarighet till den yttre historiens tidehvarf låter sig ej bevisa. Hvad som är bekant om den äldsta periodens cultur-tillstånd, är ej annat, än hvad man lika väl kan hänföra till andra epochen, och omvändt. Ingen strängt uppdragen gränsskillnad antydes af Chronisterna; inga förändrade åsigter, ingen den hedniska cultens förberedda ombildning om-

ı. Samma stillastående i civilisation, samma fasthållande irfd superstition och fortfarande i en till den öfriga Conıtens cultur isolerad ställning, framträda i de urkunder, utgöra Wendernas chronik. Ingen med förra perioden tida skriftställare har af denna uppdragit en från den föl.e skild teckning, och de i Wendens sednare dagar lefle. Chronister gifva ej vid handen, att någon förändring, sig till något bättre eller sämre, inträdt med år 930, den tid, då Wenderne åter intaga sin plats i verldsniken. Det analoga förhållandet med andra förvildade folkımar, som blifvit utestängda från allt tillfälle till högre ckling, ger vid handen, att sekler äro för dem, hvad daeller veckor äro för nationer, som lefvat i civiliserade tinärmare ljusets och bildningens central-punkt. Då hos de ıare allt är förändring, utveckling och lif, framträder hos förra charakteren af stillastående, som är culturens död, ovillkorligt bereder retrograda rörelser. Af dessa orsaker ıa vi svårligen biträda den af inga historiska källor untödda åsigten (sid. 96) «In vieler Hinsicht anders, als in ersten Periode, erscheint in dieser der innere Zustand der ndischen Völker.» Sedan (sid. 116) yttrar Förf.: «Der gionszustand bei den Wenden var diesem nach im zehneilften und zwölften Jahrhundert, wie es scheint, unverert derselbe, der er im achten und neunten gewesen: noch er hielt der blindeste Aberglauben und die tiefste Unwiseit in religiösen Begriffen, verbunden mit der grausamRohheit in den religiösen Gebräuchen, und der betrügeıe Fanatismus der Priester die Gemüther des Volkes been.» I Religionen hade således ingen förändring inträdt, hvad Förf. sjelf tillstår; språket, hvars råhet (sidd. 114,) erkännes och dessutom af brist på litteratur är bevislig, ımgår inga bildnings-stadier på sekler hos Barbarer, utan fortfarande stagnation är det utmärkande draget. Hvad ınal-författningen beträffar, yttrar sig Förf. (sid. 151): «In wesentlichen Zustande der Wendischen Verfassung endmochte sich seit der ersten Periode im ganzen nur wenigeändert, noch wenigeres aber gebessert haben.» . . . . . detta, som Förf. sjelf erkänner, måste tilläggas, att inreform omtalas, ingen revolution, utom de mot christenen inträdande blodiga förföljelser, hvilka tillhöra hufvudigen andra perioden och befinna sig inom gränsorna enna tid, men bilda ingen öfvergång från första till antidehvarfvet. Det enahanda hör till ordningen för dagen

och i chroniken. Om någon förändring röjer sig i trenne, den nationella industriens hufvudgrenar, handel och åkerbruk, tillhör denna förändring en tid, sednare än 950. Hvad vi här andragit, må tjena till bevis för vår sats, att den inre historien ej har att uppvisa några med den yttre parallelt framskridande tidehvarf, och att indelningsgrunden är i detta hänseende vacklande och mindre tillförlitlig.

Vidare upptäckes hos v. Lützow en inconseqvens i skrifter, som ej på annat sätt kan förklaras, än att, när han bygt sin ethnographiska charakteristik mindre på de af historien gifna tidsbilder, än på vissa förut fattade meningar, som en rörlig phantasi framställt, har han sett sig tvungen att gå tillbaka understundom, för att ej jäfva chronikens dom, och då invecklat sig i bevisliga motsägelser. Vi åberopa t. ex. hans här anförda ofördelaktiga yttrande om Wendiska religionen, hvartill sidestycken skulle lätt kunna framsökas, och ställa vid sidan af dem andra omdömen, hvilka synas helt och hållet upphäfva de förra. T. ex. om sammansvärjningen mot Godschalk heter det, att den ej behöfde hålla sig förborgad, »weil die ganze Masse des Volks daran Theil nahm, und die Rettung der heiligsten Güter, Religion und Freiheit, mit dem Blute des Tyrannen zu besiegeln schwur» (sid. 62). —— »Ein wichtiger Gegenstand ächter National-Eigenthümlichkeit als die Sprache ... war die Wendische Religion. Diese übte ... den herrschendsten Einfluss auf die Erhaltung nationaler Selbstständigkeit aus; und laut bezeugt die siegreiche Wunderkraft des Heidnischen Wendenschwerdts, nicht selten zum Spott der zur Bekehrung gezogenen Christenwaffen, was treue Anhänglichkeit an den Glauben der Väter und religiöse Begeisterung vermögen. Nur vorübergehend hatten die Angriffe der Deutschen unter den Heinrichen und Ottonen die Flügel dieses Phönix zu lähmen vermocht, den die siegreich auslodernde Kriegsfackel jedesmal seinen Anbetern nur um so heiliger wieder erzeugte» (sid. 115). —— »Wer möchte wohl die Wenden, von deren Geist, Gesinnung und Thatkraft die Geschichte selbst zeugt, deshalb der Barbarei zeihen, weil sie, ihrer Sprache, ihren Götzen und Fürsten getreu, die zudringlichen deutschen Priester und Herzoge, deren Mienen Herschsucht und Heuchelei sprachen, stolz zurückwiesen? Wer war hier eigentlich Barbar? Der zu dem Begriffe der Heiligkeit seiner höchsten Güter, Religion und Freiheit, sich zu erheben und für dieselben zu erglühen fähig

ır, oder derjenige, dem die Menschenrechte desjenigen, r seine Sprache nicht redete und seinen Gott nicht erınnte, nicht heilig waren, und der in frecher Anmasslichit solche mit Füssen trat? Gewiss, das Bild unserer Wenıchen Vorfahren muss in dieser Periode für uns am anziendsten seyn, weil in ihr die Entwickelung des inneren Volkɔens am eigenthümlichsten war" (sid. 114). "Das politische ıde der Wenden, welches ein böser Genius ihnen bereitete, ırd uns in der nachfolgenden Geschichte gleichsam wie der hmvolle Tod eines Helden erscheinen."

Dessa utdrag må vara tillräckliga för att rättfärdiga vårt ttrande om de motsägelser, hvartill v. L. gör sig skyldig, i han af lågande enthusiasm för den i sammanhang med den ımla culten stående Wendiska national-sjelfständigheten, för igt uppskattar den förra. Till bevis att han ej alltid gör ıt, kunna anföras sidorna 30, 31, 32, 59, 116, 281.

Den föreställning, att Katholicismen ej hade något bättre t bjuda, hvad rena lärobegrepp beträffar, eller någon ersättng att gifva för hvad den beröfvade, nemligen frihet och ıtional oafhängighet, gör sig gällande på flera ställen (sidd. 5, 124, 125) och förklarar de motsägelser, hvartill Förf. ort sig skyldig.

Till en anmärkningsvärd slutsats kommer Förf. (sid. 282):)ass der Verlust der National-Sprache, der National-Religion, der politischen Selbständigkeit . . . so wenig nothwendig zu ler Zeit und unter jeden Umständen das Ende seiner indiviellen Existenz als Nation ist, als wenig er jeden inneren bensnerv nothwendig tödtet; ja dass nicht selten dieser ırlust in seinen Folgen gar bald nicht mehr als ein solcher ıcheint, sondern vielmehr ein äusserst wohlthätiges Mittel wohl zu ruhigerer, zugleich ehrenvoller und den Verhältnisı, worin sich die Nation zur Zeit befindet, mehr angepassı politischen Stellung, als auch zu höherer sittlichen und igiösen Ausbildung und zu ungestörterer Entwickelung wern kann." Äfven detta medgifvande står i strid med Förf:s ologier för Wendernas bemödanden, att genom hårdnackade ider rädda sin sjelfständighet och den derifrån oskiljaktiga, dniska religionen; så framt man ej antager, att han endast lat göra rättvisa åt en strid för stora ändamål, äfven om

följderna af dennas lyckliga eller olyckliga utgång ej vore klart närvarande för kämparnas inre. — Att förlusten af national sjelfständighet, religion och språk kan anses godtgjord, "da sie ihre angestammten Fürsten und ihre herkömmliche Verfassung aus den bisherigen Stürmen gerettet hatten", förefaller problematiskt.

Några inkast tillåta vi oss mot de af Förf. meddelade åsigter om en Wendisk handel. Wenderne skulle först hafva varit i besittning af Nordiska handeln, som de likväl sedan nödgades öfverlåta till Tyskarne, hvilka genom nya handelsstäders anläggning och genom den under korstågen förberedda communicationen med Italien, och derigenom med Levanten och Österlanden, vuxit Wenderna öfver hufvudet, och tillegnat sig de hjelpmedel och krafter, som bidraga till fortkomsten af ett institut, som handelns. Handelsvägarna i norra och östra Europa skulle emellertid blifvit de samma; endast hufvudpersonerna voro förändrade, sidd. 134—141. — Härtill svaras, att Europas genom korstågen förberedda förbindelse med Orienten visserligen erkännes; men otvifvelaktigt har ej denna Verldshandel inverkat på den Nordiska handeln, som gick längs Östersjö-kusterna och vidare i det inre af Gardarike. Då Adam af Bremen skref, var Julin en af Wender bebodd, blomstrande handelsstad, dit folk från alla Nordens länder strömmade för att drifva köpenskap. Man tror sig kunna draga den slutsats, att de städer, hvilkas afstånd från Julin uppgifves på samma ställe hos samme Chronist, hafva varit de, som stått i handelsförbindelse med Julin. Dessa voro Demin, provinsen Samland, Sliaswig, Oldenburg och Chive (Kiew). Äfven i Birka i Sverige träffades Wender; och att deras snäckor gått i handelsväg till Nordens öfriga riken, är mycket sannolikt, af den bekantskap, som sednare plundringståg antyda, och hvilken troligen grundade sig på en äldre, fredlig förbindelse. Om vi äfven ej utesluta Wenderne från en actif handel, måste likväl härvid anmärkas, att man ej får göra sig för högt begrepp om handeln hos ett folk, som ej kände penningens värde och användbarhet, som mynt, utan endast som vara. Handeln kunde vara betydlig, relatift till Nordens då varande civilisation; men i förhållande till södra Europa var den ej att nämna. Endast södra Tyskland tog verksam del i Italienska och Levantiska handeln; de i norra Tyskland grundade städer äro snarare att anse som nederlagsplatser, än som handelsstäder, och berörde troligen i mindre grad Öster-

sjöns handlande nationer. Vi hafva således ingen anledning att i sydlandens utvidgade handel söka orsaken till att Tyskar i stället för Wender kommo i besittning af den Nordiska, hvilken dessutom aldrig uteslutande drifvits af Wender. — Att Wenderne, efter förlusten af en större actif handel, varit handelns beskyddare på de Nordiska farvattnen och som tolkar besökt marknaderna i Nowgorod och Kiew (sid. 138), strider mot all historisk sanning. Wenderne voro sjöröfvare, som plundrade, men ej försvarade köpmännen. Bevis för det motsatta finnas hos ingen gammal författare. Huruvida Wender handlade på Gardarike, kan ej bevisas deraf, att det varit förhållandet med Skandinaverne, och att Ryska Slaver kommo i handelsväg till Julin och Wenden. Wendiskans olikhet med den ryska Slavonskan hindrade otvifvelaktigt Wenderne att som tolkar besöka ofvannämnda marknader, så framt de ej särskildt lärt sig Ryskan; men dertill hade de svårligen tillfälle, utan en närmare förbindelse, än den, som kan historiskt styrkas. De framkastade hypotheserna kunna således icke engång göra anspråk på historisk sannolikhet. — De af Förf. uppkastade tvifvel mot Helmoldi berättelse om Rügiernas obekantskap med myntets värde, i hvars ställe de brukade linnväfs-stycken, kunna ej bevisa något mot en forntida, historisk källa, helst de anförda ställen, som skulle styrka en motsatt åsigt, ej säga annat, än att guld och silfver funnos i Wenden; men hos ännu råa folkslag hafva ädla metaller endast värde som vara, ej som mynt. Detta intygas af hvad Helmoldus bifogat, att guld och silfver brukades af Wendiska qvinnorna till prydnader, och nedlades och gömdes i skattkammaren. Äfven om de i handel varit gångbara, hvilket likväl ej berättas, kunde detta skett på sätt, att vigten endast kommit i fråga. Detta tillhör en handel, som ej höjt sig öfver varubyte, och som är charakteristisk för råa folkslag. — Vi tillägga, att bland handels-artiklar har Förf. glömt att uppräkna slafvar. Att denna handelsgren ej varit den obetydligaste, kan slutas af de stora slaf-marknaderna i Wenden.

De anmärkningar, som återstå, äro af mindre betydenhet, helst Förf. afsagt sig alla anspråk på en i detaljerna utförd, kritisk forskning. Sid. 9 omnämnes Druid-tjenst i sammanhang med forntida, Tysk cultus. Druider tillhörde Gallerne, ej Germanerne. — Sidd. 30 och 114 omtalas den enda relik af Forn-Wendiskan, en på Obotritiska dialekten författad öfversättning af "Fader vår." Härvid kan invändas, att redan

Thunmann i en afhandling "über die Gottesdienstlichen Alterthümer der Obotriten" påstått, att detta forntida språkmonument är icke Obotritiskt, utan Lettiskt (Thunm., s. 297). Äfven anmärkes, att den hos v. Lützow (sid. 38) antydda öfvergång från enkel naturdyrkan till tempeltjenst ej får fattas så, att den förra alldeles utträngdes. Det motsatta inhämtas af Helmoldi berättelse om de åt Prove helgade ekar, och den dyrkan han njöt i invigda lunder. Man ser således, att den Wendiska cultens båda utvecklingsgrader qvarstodo samtidigt vid sidan af hvarandra.

Hvad som yttras (sid. 40) o Wendiska Furstarnes åliggånden, är något, hvartill man k sluta af det sannolika förhållandet, men som ej grundar sig på historiska urkunders vittnesbörd. Sid. 67 vet Förf. mycket att förtälja om Krukos "schöne Gemahlinn, Slawina, des Pommerschen Fürsten Swantibor Tochter"; och vidare, att Henrik skaffade sig ett parti hos Wenderne, "welche weniger Kruko, seitdem derselbe alt und schwach war, als der holden Slawina anhingen, zumal sie von altem Wendischen-FürstenGeschlecht herstammte." Slå vi upp Helmoldi Chronik, hufvudkällan för dessa händelser, så finna vi om Slawina blott följande: "Domina Slavina, uxor Cruconis, sæpius illum (Henricum) præmunivit, denuncians insidias. Denique marito jam vetulo infensa, Henrico, si possibile foret, nubere affectabat. Unde etiam instinctu ejusdem feminæ invitavit Cruconem ad convivium, quem . . . temulentum, cum exiret. . . . Danus securi percussit. . . . Et accepit Henricus Slavinam in uxorem et obtinuit principatum et terram." Ingenstädes står, om Slawina var skön, eller att hon var af en Pommersk fursteslägt och Swantibors dotter.

Förledd af sin målande förmåga är Förf. stundom mindre samvetsgrann i refererandet af, jag vill ej säga Chrönikans ord, utan dess innehåll. Ett exempel. Sidd. 80, 81, der striden mellan Obotritern Henrik och Knut Hlavard omtalas, berättas om försoningen dem emellan följande. "Furchtbar zogen die feindlichen Schaaren gegen Heinrichs Feste heran; eng wurde dieselbe von allen Seiten umschlossen und schon die Arbeit zum Erstürmen derselben begonnen. Innerhalb der Mauer, die noch den Feind trennte, herrschte dagegen jene feierliche Stille, in welcher die männliche Seele zu einem ernsten Kampfe sich rüstet. Heinrich hatte sich durch Gebet und seine Mannen durch begeisternde Rede zu solchem vorbereitet, und erwartete nun des Feindes Zeichen zum Sturm.

Da verkündeten plötzlich die äussersten Posten, es seyen zwei dänische Ritter mit einem Friedens-Fahnlein ans Hauptthor gesprengt und forderten Einlass, um in Namen Kanut Hlavardes mit dem Könige zu unterhandeln. . . . . Der Befehl zum Einlass wurde gegeben und der Einritt der beiden dänischen Ritter erfolgte. Doch wie gross war Heinrichs Erstaunen, als er in dem einen derselben den edeln Kanut Hlawarde selbst erkannte, der sich ihm nahend und ein Knie vor ihm beugend freundlich und würdevoll ihn zur Aussöhnung und zum Frieden aufforderte." . . . . Saxos berättelse är följande: "Semel (Kanutus) dimisso exercitu, viginti duntaxat equitibus comitatus, ad locum, in quo Henricum diversari didicerat, cursum direxit, præmissis qui suæ ei salutationis mandata perferrent. Henricus falso hostem sibi blandiri inquiens, protinus ubinam esset perquirere instituit. Quibus eum in porta adesse referentibus, ipse nuncio attonitus, mensam, ad quam forte prandendi gratia discumbebat, vi manus discutere parat. Tunc legati præsentiam ducis a pace profectam jurantes conceptum falso metum affirmationum suarum perseverantia discusserunt. Quibus ut Henricus fidem habuit, fugæ meditationem amoris indicio castigavit. Enimvero tabulæ innixus suffuso lacrimis ore infelicem Daniam futuram, dum tali viro caruerit, ajebat: se vero amicitiam ejus syncera fide culturum. . . . . . Deinde præsentem amplexatus, haud parcius lacrymas quam epulum præbuit." Lib. XIII. Den, som jemnför, finner skiljaktigheterna.

Alla v. Lützows inkast mot den vasall-förbindelse, hvaruti Henrik af Obotritien inträdt i förhållande till Saxiska Hertigen, säga intet mot Helmoldi ord: "fecit ei (Magno, Saxoniæ Duci) juramentum fidelitatis et subjectionis." Lützow, sidd. 70—73. Helmoldus, Lib. I, cap. 34. Hvad som berättas (sid. 74), att Kejsar Henrik V uppviglat de upproriska Brizaner och Stoderaner att i förbindelse med andra Wilziska stammar göra infall i Biskoparnes af Brandenburg, Meissen och Magdeburg gebit, saknar stöd af det anförda stället hos Helmoldus, Lib. I, cap. 37. Der omtalas blott, att ofvannämnda tvenne stammar reste sig, och att Henrik af Obotritien ofördröjligen vände sina vapen mot dem, för att ej hela Öst-Wenden skulle derigenom förledas till uppror. Han belägrade Havelberg, och Brizaner och de öfriga upprorsstiftarne blefvo efter få dagar bragte i nödvändighet att begära fred och gifva gisslan.

Att Magnus Nilsson var förklädd, då han öfverföll Knut Hlavard, står hvarken i Saxo, eller Helmoldus. Jfr. Lütz., s. 94.

Danska thron-stridigheterna efter Erik Lam, eller Spak, orätt refererade af Lützow, sidd. 175, 176. Den som vill se, hur oegentligt Chrönikans ord återgifvas, kan jemnföra Lützow, sidd. 187, 188 och Helm., Lib. I, cap. 85.

Lützows (sid. 214) ovisshet om tiden och alla närmare omständigheter vid Niclots fångenskap är lätt att skingra, genom att återkalla i minnet hvad Helm. (Lib. I, cap. 49) berättar, att Niclot och Pribislav hade båda blifvit tillfångatagne af Knut Hlavard, men sedan frigifne. Uttrycket "der verweichlichte Waldemar" (sid. 228) bestrides af historien. Den berättelsen (sid. 229), att Waldemar af fruktan för den Saxiska höfdingen Guncelins infall i Jutland blifvit tvungen att bedja om fred hos Hertig Henrik, är i strid med hvad Saxo (Lib. XIV) andrager, att Guncelin yrkat i Saxiska krigsrådet, att man borde på hafvet uppsöka Absalon och strida med honom. Då han tillfrågades, om det var rådligt, eller ej, att kämpa mot Danska Konungen sjelf, skulle han hafva yttrat, att icke engång Hertig Henrik sjelf kunde våga det utan fara. Han tillstyrkte emellertid ett infall i Schleswig, men det afböjdes af en Henrik, som var Riksföreståndare i Saxen under Hertigens bortovaro i Bayern (qui Saxoniæ primatum vicarii nomine administrabat). Guncelin underhandlade genom Suno, en Dansk höfding, om stillestånd intill hertigens återkomst; och det blef fastställdt.

Förhållandet mellan Waldemar II och Grefvarne af Schwerin är framställdt till förmån för de sednare; och Förf. bestrider Danska Konungens länshöghet och förklarar det öfvervälde, han tillvällat sig, mera som ett på vapen, än rättvisa grundadt. Utrymmet af denna kritik hindrar oss att vidare fortsätta granskningen i det speciella. Vi sluta med att anmärka några skriffel, eller tryckfel.

Sid. 33 *Prowo* läs *Prove;* s. 64 *Butur* l. *Butue;* s. 161 *Dinewerch* l. *Danevirke;* s. 200 *Gudraca* l. *Gudaora.*

Stilen är rhetoriskt blomstrande; stundom (t. ex. sidd. 49, 199) öfvergår den till sentimentalt känslopràl. På förtjensten af kritik i det speciella gör Förf. inga anspråk: han vill blott ge lif och färg åt de taflor han upprullar af forntiden. Med nöje erkännes, att han deruti i allmänhet väl lyckats.

C—M.

Innehåll.

FÖRSTA HÄFTET.

ANDRA HÄFTET.

Rättelser och Tillägg.

Sid. 202 not. 1 r. 10 står Hyckerts läs Hyckert

— 248, noten 2, radd. 2 och följande ändras sålunda:

Enligt Tullordningen d. 16 Mars 1552 och 1 Juni 1581 bestämdes den efter godsägarens egenskap af inhemsk, gift, ägare af hus och tomt, samt boende i eget eller andras hus (hvilket sista förbigås i K. Br. 7 Nov. 1584).

Samma not r. 8 ändras (från orden hvartill ... bosätta) sålunda:

i hvars ställe Tull-Ordn. af 8 Dec. 1645 afsåg skeppens bemanning, och jemväl deras storlek och byggnads-material m. m.

— 541 r. 4. Huruvida Hr. Gottlunds arbete, om Finnarna efter Tacitus, här bort anföras, kan Rec., för hvilken det endast till namnet är bekant, ej afgöra; men har derpå velat fästa läsarens uppmärksamhet.

— 542 r. 31 står: namnet läs: namnen

— — - 32 st. öfverflyttadt l. öfverflyttade

— 551 r. 40 st. Ὦκουν l. Ὤικουν

— 554 not 1 tillägges: Några kritiei läsa ock hos Ammianus Marcellinus, i stället för Nidini, Budini, — kanske riktigt, då detta ställe hos Ammianus nog mycket påminner om Herodotus, hvilken han här troligen följt. Interessanta upplysningar i de ämnen Rec. här vidrört, förmodar han skola finnas i det arbete Halling nu börjat utgifva, under titel: *Geschichte der Deutschen von der ältesten Zeit bis zur Gegenwart.*

— 559 r. 8 st. kallas l. förlägges i

— 571 r. 31 st. den l. det

— 581 r. 27-28 st. so-num l. son-um

— 584 r. 7-8 st. *födurleif-dum* l. *födurleifd-um*

— 592 r. 39 st. från slutet af l. från

— 594 r. 31 st. Skandinaviens l. Skandinaviska halföns

— 598. Vid hvad här är anfördt om Skeppslagen, bör anmärkas, att Rydh, Akir och Danarö i Reg. Ups. ej kallas Skeppslag, ehuru de tydligen äro de i 1280 års bref nämnda Riudboa, Acherboa och Danaröa Skiplag; äfvensom att Ryd såsom Skeppslag försvunnit och nu innefattas under Danderyds.

— 405 r. 18 st. Tlil l. Till

— 410 r. 28 st. 2 l. 5

— 442 r. 24 st. Landskapslagen l. Landskapslagboken

7

Upsala, Palmblad & C. 1835.

7

